

SO‘Z BOSHI

Mustaqillikning ilk davridayoq mamlakatimizda xalqimizning tarixiy rivojlanish an’analari, umume’tirof etilgan demokratik prinsiplar, qolaversa mamlakat milliy manfaatlarini o‘zida ifoda etgan fuqarolik jamiyati, huquqiy davlat va bozor munosabatlariga o‘tish davrining nazariy asoslari ishlab chiqildi. Fuqarolik jamiyati asoslarini shakllantirish jarayoni bilan bog‘liq umuminsoniy demokratik qadriyatlar faqat xalqaro tajribalarda sinovlardan o‘tganligi uchungina emas, balki o‘zbek xalqining milliy manfaatlariga mos kelganligi uchun ham mamlakatimizdagi islohotlar jarayonlariga bosqichma-bosqich tatbiq etila boshlandi.

Darhaqiqat, mustaqillik yillarida mamlakatda huquqiy demokratik davlat, kuchli fuqarolik jamiyati qurishga, erkin bozor munosabatlariga va xususiy mulk ustuvorligiga asoslangan iqtisodiyotni rivojlantirishga, xalq osoyishta va farovon hayot kechirishi uchun shart-sharoitlar yaratishga, xalqaro maydonda O‘zbekistonning munosib o‘rin egallashiga qaratilgan kompleks chora-tadbirlar amalga oshirildi. «O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida»¹ farmonining qabul qilinishi fikrimizning isbotidir. Mazkur dasturning maqsadi olib borilayotgan islohotlar samaradorligini tubdan oshirishdan, davlat va jamiyatning har tomonlama va jadal rivojlanishini ta’minlash uchun shart-sharoitlar yaratishdan, mamlakatni modernizatsiyalash va hayotning barcha sohalarini erkinlashtirishdan iboratdir.

Mazkur o‘quv uslubiy majmuani tayyorlashda O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirining 2017 yil 1 martdagi 107-sonli buyrug‘i asosida qabul qilingan yangi o‘quv uslubiy majmualarni tayyorlash bo‘yicha uslubiy ko‘rsatma talablariga alohida e’tibor qaratildi. «Fuqarolik jamiyati» fani bo‘yicha mazkur o‘quv uslubiy majmua Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligining 2015 yil 18 sentyabrdagi №352 sonli buyrug‘iga asosan O‘zMUda tayyorlagan fan dasturi loyihasiga muvofiq ishlab chiqildi. SHuningdek, fuqarolik jamiyat tahliliga aloqador turli manbalar va adabiyotlardan foydalanildi.

«Fuqarolik jamiyati» fani bakalavriyat ta’lim bosqichida o‘qitiladi. Fuqarolik jamiyati fani hozirgi islohotlar davri yanada rivojlanishga doir izlanishlarni chuqurlashtirish jarayoni kun tartibiga qo‘ygan vazifalardan kelib chiqib «O‘zbek modeli» asosida fuqarolik jamiyati qurish va uning istiqbollari to‘g‘risida bilimlar beradi. SHuningdek, bu fanni o‘qitish jarayonida rivojlangan mamlakatlarda fuqarolik jamiyati qurish tajribasi ham o‘rganiladi, ular mamlakatdagi islohotlar natijasiga o‘zgarishlar qiyoslanadi.

¹ «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида»ги Ўбекистон Республикаси Президентининг ПФ-4947-сонли фармони. 2017 йил 7 февраль.

Mazkur fanni o'qitishda asosiy e'tibor talabalarning erkin fikrlashi, ularning jamiyatda ro'y berayotgan o'zgarishlarga nisbatan mustaqil o'z munosabatlarini shakllantirishga qaratildi. Fanning yana bir asosiy maqsadlaridan biri – bu yoshlarda vatanparvarlik his-tuyg'ularini yuksaltirish, ularning mamlakatga sadoqatini oshirish, yangi jamiyat qurishga befarq bo'lmaydigan inson sifatida tarbiyalash vazifalarni amalga oshirishdir.

Ushbu o'quv uslubiy qo'llanma beshta qismdan iborat. bo'lib, ular ishchi o'quv reja, namunaviy va ishchi o'quv dastur, modulni o'qitishda foydalaniladigan interfaol ta'lim metodlari, ma'ruza materiallari (ma'ruza matni, adabiyotlar ro'yxati, mustaqil ta'lim mavzulari, glossariy, keyslar banki, nazorat savollari va test savollari) va seminar mashg'ulotlari materiallari (amaliy topshiriqlar, namuna, adabiyotlar ro'yxati, tarqatma materiallar, keyslar banki, test savollari)dan tashkil topgan.

MUNDARIJA:

1.	Ma'ruza matnlari.....	4-165
2.	Amaliy mashg'ulotlar ishlanmasi	166-193
3.	Mustaqil ta'lim mashg'ulotlari mavzularining tasnifi	194-197
4.	Glossariy.....	198-216
5.	Ilovalar.....	217-302
5.1.	Fan dasturi.....	217-232
5.2.	Ishchi dastur.....	233-249
5.3.	Informatsion uslubiy ta'minot.....	250-256
5.4.	Tarqatma materiallar	257-266
5.5.	Test savollari.....	267-292
5.6.	Baholash mezonlari.....	293-302

FUQAROLIK JAMIYATI FANIDAN
TAYANCH MA'RUZALAR MATNI

1-Ma'ruza: O'ZBEKISTON MILLIY TARAQQIYOTINING YANGI BOSQICHIDA FUQAROLIK JAMIYATINING SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISHI

1. "Fuqarolik jamiyati" tushunchasi: mazmuni va shakllanish asoslari.
2. "Fuqarolik jamiyati" fanining predmeti va obyekti.
3. "Fuqarolik jamiyati" fanining maqsadi, o'quv, ilmiy, amaliy va tarbiyaviy vazifalari, funksiyalari.
4. Fuqarolik jamiyati fanining boshqa ijtimoiy fanlar bilan o'zaro bog'liqligi va o'ziga xos xususiyatlari.

Tayanch so'zlar: fuqaro, fuqarolik jamiyati, davlat, davlat hokimiyati, huquqiy davlat, siyosiy institutlar, fuqarolik jamiyati institutlari, fuqarolarning huquq va erkinligi, inson huquqlari.

Fuqarolik jamiyati tushunchasi – kishilik jamiyatining asrlar mobaynida shakllangan tafakkur mahsuli bo'lib inson huquqlari va erkinliklarining holati bilan belgilanadi. Fuqarolik jamiyatining poydevorini yaratish va uni amalda shakllantirish uchun avvalo u haqdagi g'oyalar genezisini, asoslarini bilish lozim. Fuqarolik jamiyati ma'lum asoslar (iqtisodiy, ijtimoiy-siyosiy, huquqiy, ma'naviy) yaratilgandagina shakllanishi mumkin. Bular quyidagilardan iborat:

Iqtisodiy asos - shaxs va jamiyat manfaatlarining umumiyligiga asoslangan mulk shakllarining xilma-xilligi, iqtisodiy plyuralizm, ko'p ukladlilik, erkin bozor munosabatlari. Qaysiki jamiyatda uning har bir a'zosi, qandaydir mulkka ega bo'lishi, o'z xohishi bilan tasarruf etish, sarflash huquqiga ega bo'lishi, xususiy mulk daxlsizligi, davlat tomonidan kafolatlangan tadbirkorlik, mehnat va iste'mol faoliyati erkinligining ta'minlanganligi.

Ijtimoiy-siyosiy asos – mustaqil davlatlarning tashkil topishi, iqtisodiy va siyosiy hokimiyatning ajratilishi. Insonlarning o'z maqsadlarini himoya qilish maqsadida ma'lum tashkilotlarga birlashishi, Hokimiyatlar turli-tuman markazlar, tashkilotlar, siyosiy institutlar qo'lida jamlangan bo'lsa, ular bir-birini cheklaydi va muvozanatga solib turadi. Siyosiy plyuralizm, davlat hokimiyati funksiyalarining sekin-asta fuqarolik jamiyati institutlariga berib borilishi, «Kuchli davlatdan – kuchli jamiyat» sari tamoyilining namoyon bo'lishi Birinchi Prezidentimiz I.A. Karimov ta'kidlaganidek, «Fuqarolik jamiyati qurish bir qancha vakolatli vazifalarni davlatdan mahalliy hokimiyat organlariga, jamoat tuzilmalariga va fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlariga bosqichma-bosqich topshirishni ko'zda tutadi»².

Huquqiy asosi – inson uchun ahamiyatli bo'lgan ozodlik, tenglik, adolat qadriyatlarining qaror topishi yuridik tenglikning ta'minlanishi va ularga huquq va erkinliklar berish orqali qonun yo'li bilan tan olinishi. «Qonun hukmron bo'lgan joyda erkinlik ham bo'ladi» (A.Temur). «Adolat - qonun ustuvorligida» tamoyilining amal qilinishi. ... «Fuqarolar bilan davlat o'zaro huquqlar va burchlar orqali uzviy bog'liqdirlar. Fuqarolarning huquqlari va erkinliklari daxlsiz bo'lib, hech kim ularni sudning qarorisiz mahrum etishi yoki cheklashi mumkin emas. Ayni vaqtda fuqarolarning o'z huquq va erkinliklarini amalga oshirishlari bshqa fuqarolarning, davlat va jamiyatning qonuniy manfaatlariga zid bo'lmasligi lozim»².

² Каримов И. Биз келажакимизни ўз қўлимиз билан кураимиз. –Т.: Т.7. «Ўзбекистон», 1999. 388-бет.

² Каримов И .А. Ўзбекистон: миллий истиқилол, иқтисод, сиёсат, мафкура. –Т.: Т.1. «Ўзбекистон», 1996. 126-бет.

Ma'naviy asos – insonlar o'z qadr-qimmatiga, jamiyatning asosiy qadriyatlari himoyasiga tura oladigan zaruriyat tug'ilganda ular uchun kurasha oladigan bo'lishlari, vijdon erkinligi, ahloqiy normalarga rioya qilish, yagona mafkura dunyoqarashning yakka hokimligining mavjud emasligi, ijtimoiy jarayonlarni demokratlashtirishda bevosita va bilvosita ishtirok etishlari, fuqarolik pozitsiyasiga ega ekanligi. —Tafakkur ozod bo'lmasa, ong va shuur tazyiqda, qullikdan qutulmasa, inson to'la ozod bo'lolmaydi. Taraqqiyot taqdirini ma'naviy jihatdan etuk odamlar hal qiladi³.

Fuqarolik jamiyati fanining predmeti fuqarolik jamiyatining shakllanishi, rivojlanishi, har bir milliy davlatda fuqarolik jamiyati qaror topishining umumiy, o'ziga xos qonuniyatlarini va tamoyillarini o'rganishdan iboratdir.

Fuqarolik jamiyati fanining **ob'ekti** – bu rivojlangan mamlakatlarda va O'zbekistonda fuqarolik jamiyatini shakllanish va rivojlanish jarayoni hisoblanadi. Bu jarayon ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy va ma'naviy sohalaridagi tub o'zgarishlarni ifodalaydi va bir necha o'n yilliklarni o'z ichiga olib, unda fuqarolik jamiyatining huquqiy davlat bilan o'zar uyg'unlikda rivojlanish bosqichlari nazariy va amaliy nuqtai nazarlardan o'rganiladi.

Fuqarolik jamiyati fanining **predmeti** – bu uzoq va bosqichma-bosqich tarzdagi tarixiy rivojlanish natijasidan iborat bo'lib, fuqarolik jamiyati shakllangan va rivojlangan oraliq davr – bir necha avlodlarning yangi jamiyat qurishdagi ishtiroki, jamiyatshunos olimlarning bu jamiyatni rivojlantirishga doir nazariy ishlanmalari, Birinchi Prezidentimiz I.A.Karimov tomonidan O'zbekistonda fuqarolik jamiyati qurishning «O'zbek modeli»ga xos nazariy qarashlar, mamlakatda fuqarolik jamiyatining rivojlanish jarayonidan iboratdir.

Fanni o'qitishdan maqsad - talaba yoshlar ongida fuqarolik jamiyatiga doir tasavvurlarni singdirish, ularda jamiyatni rivojlantirishga doir mustaqil fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish, Vatanga sadoqat his tuyg'ularini yuksaltirish kabilardan iboratdir.

Fanning vazifalari quyidagilarda namoyon bo'ladi:

-jahon tajribasi va milliy voqeliklarni o'rganish asnosida fuqarolik jamiyatiga doir konsepsiyalar mazmun-mohiyatini ochib berish;

-talabalarga fuqarolik jamiyatiga doir tushunchalarni tahlil qilishda, unga doir nazariyalarni o'rganishda har tomonlama ko'maklashish, ularning jamiyatga doir qarashlarini boyitish;

-fuqarolik jamiyati qurish islohotlarida shaxsning rolini ochib berish asnosida talabalarda shaxsiy fuqarolik nuqtai nazarlarni shakllantirishga yordamlashish;

-talabalar ongiga fuqarolik jamiyati qurish jarayonida paydo bo'ladigan muammolar va ularning echimlariga doir bilimlarni singdirish;

-talabalarga fuqarolik jamiyatiga doir nazariy ishlanmalarni tahlil qilish ko'nikmalarini shakllantirishlarida ularga har tomonlama ko'maklashish;

-taraqqiyotning «o'zbek modeli» va fuqarolik jamiyatini barpo etishning ilmiy-metodologik asoslariga doir bilimlarni o'zlashtirishlariga ko'maklashish;

-talabalarga huquqiy davlat va fuqarolik jamiyatining asosiy belgilari va o'zaro ta'sir etish mexanizmlariga doir tushunchalarga doir bilimlar berish;

-fuqarolik jamiyatini barpo etishning ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy, huquqiy, ma'naviy asoslarini ochib berish;

³ Каримов.И.А.Ватан саждагоҳ каби муқаддасдир. Т.: ТЗ. «Ўзбекистон», 1996, 34-бет.

-fuqarolik jamiyatining iqtisodiy tayanchi – nodavlat va shaxsiy mulkchilik, tadbirkorlik va fermerlikni rivojlantirishga doir bilimlar berish;

-talabalar ongini fuqarolik jamiyatining ma'rifiy va ruhiy asosi – milliy ma'naviyatni tiklash va uni rivojlantirishga doir bilimlar bilan boyitish;

-»Kuchli davlatdan – kuchli fuqarolik jamiyati sari» tamoyilining mazmun-mohiyatini tushuntirish;

-»Adolat – qonun ustuvorligida» tamoyilining mohiyati va ahamiyatiga doir bilimlar berish;

-saylov huquqi erkinligi - fuqarolik jamiyatining muhim mezonini ekanligini asoslash;

-fuqarolik jamiyati institutlari rivojlanishida jahon tajribasining o'rnini ochib berish;

-ijtimoiy innovatsiyalarning fuqarolik jamiyati shakllanishi va rivojlanishiga ta'siri to'g'risida bilimlar berish;

-siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy va boshqa sohalarni erkinlashtirish islohotlarini fuqarolik jamiyatini rivojlantirishdagi ahamiyatini ochib berish;

-jamiyatda fuqarolar manfaatlarini muvozanatini ta'minlash masalasi haqida tushunchalar berish;

-fuqarolik jamiyatini rivojlantirishda siyosiy partiyalarning o'rni va ahamiyatini ko'rsatib berish;

-nodavlat notijorat tashkilotlarining fuqarolik jamiyati instituti sifatidagi o'rnini ochib berish;

-ommaviy axborot vositalarini erkinlashtirishga doir bilimlar berish;

-fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari faoliyatini yoritib berish;

-jamoatchilik nazorati va davlat organlari faoliyatining ochiqqligini ta'minlanish masalalarini yoritish;

Fuqarolik jamiyatining shakllanishi va rivojlanishi to'g'risidagi umume'tirof etilgan **qonuniyatlarni 2 guruhga ajratish mumkin.**

1-guruh. Fuqarolik jamiyatining shakllanishi va rivojlanishi to'g'risidagi umume'tirof etilgan qonuniyatlar.

2-guruh. Har bir mamlakatlarning milliy va tarixiy rivojlanishidagi o'ziga xos jihatlarni xisobga oladigan qonuniyatlar.

Fanning asosiy tushunchalari: fuqaro, jamiyat, fuqarolik jamiyati, davlat, huquqiy davlat, siyosiy institutlar, fuqarolik jamiyati institutlari, fuqarolarning huquq va erkinligi, inson huquqlari, jamiyatining ijtimoiy tuzilmasi, jamiyatining iqtisodiy asoslari, demokratik institutlar, qonun ustuvorligi, saylov, saylov huquqi, fuqaroviylik, fuqaro faolligi, yurt tinchligi, vatan ravnaqi, xalq farovonligi, yuksak ma'naviyat, daxldorlik hissi, ommaviy axborot vositalarini erkinlashtirish, o'zini o'zi boshqarish, Millatlar va konfessiyalararo totuvlik, jamoatchilik nazorati, davlat organlari faoliyatining ochiqqligi, ijtimoiy sheriklik kabilardir.

Fuqarolik jamiyati fani bakalavriat bosqichi o'quv rejasidagi O'zbekistonda demokratik jamiyat qurish nazariyasi va amaliyoti, Huquqshunoslik, Sotsiologiya, O'zbekiston tarixi, Falsafa, Milliy g'oya: asosiy tushuncha va tamoyillar, Iqtisodiyot nazariyasi, Ma'naviyat asoslari, Madaniyatshunoslik kabi fanlar bilan o'zaro bog'liqdir. Bu fanlarda fuqarolik jamiyati shakllanishi va rivojlanishining turli yo'nalishlaridagi holati, qonuniyatlari, tamoyillari o'rganiladi. Fuqarolik jamiyati fanning o'ziga xosligi shundan iboratki, u jamiyatni rivojlanib boruvchi bir butun yaxlit tizim va tizimning tarkibiy qismlari sifatida o'rganadi.

Fuqarolik jamiyati fanining metodologik funksiyasi ijtimoiy fanlarning rivojlanishi ijtimoiy jarayonlarni o'rganishning umumiy yo'nalishlarini belgilashda, ishlab chiqilgan me'yorlarning dasturil amal sifatida foydalanishda yaqqol ko'zga tashlanadi.

Fuqarolik jamiyati fanining prognostik funksiyasi jamiyatning rivojlanish istiqbollarini oldindan ko'rishga inson huquqlari va erkinliklarining namoyon bo'lishida ko'rinadi. Jamiyatning har bir fuqorosi o'z kasbi-kori va ixtisosligidan qa'tiy nazar jamiyat rivojlanishi to'g'risidagi bilimlari chuqur egallashi orqaligina yon atrofida ro'y berayotgan voqea hodisalarning kelib chiqish sabablari va oqibatlarini bilishi, ularni boshqarishda bevosita yoki bilvosita ishtirok etish, bunyodkor kuchga aylanishi mumkin.

«Fuqarolik jamiyati» va «huquqiy davlat» tushunchasi birgalikda XVIII asrda paydo bo'lgan. Odamlar hayoti va faoliyatining ikki tomoni: ularning shaxsiy manfaatlari, tashabbusi, ixtiyoriy faoliyati jabhasi va odamlar xulq-atvori davlatning xohish-irodasiga bo'ysunuvchi xalq hokimiyati jabhasi shu tushunchalar bilan ifodalandi.

Fuqarolik jamiyati hokimiyatning oqilonaligi va odilonaligi, shaxs erkinligi va farovonligi haqidagi g'oyalarning huquqiy ustunligi, huquq va qonunning birligi, davlat hokimiyatining turli tarmoqlari faoliyatini huquqiy chegaralash g'oyalari bilan mushtarakdir.

Huquqiy davlatni fuqarolik jamiyati rivojlanishining natijasi va uning o'zini o'zi yanada takomillashtirishi omili deb hisoblash mumkin. Huquqiy davlatchilikning shakllanish jarayoni, hech shubhasiz, ancha uzoq vaqt davom etadi. U fuqarolik jamiyati shakllanishi bilan birga takomillashib boradi. Har bir davlatda bo'lganidek, huquqiy davlat hokimiyatining suverenligi ham mamlakat ichida uning barcha fuqarolarga va ular tashkil etuvchi nodavlat tashkilotlariga nisbatan ustunligida va undan tashqarida davlatning tashqi siyosatni yuritish, boshqa davlatlar bilan munosabatlar o'rnatishda va mustaqilligida namoyon bo'ladi.

Etuk fuqarolik jamiyatisiz huquqiy demokratik davlat qurish mumkin emas, chunki ongli erkin fuqarolargina kishilik jamiyatining eng oqilona shakllarini yaratishga qodirdirlar. SHunday qilib, fuqarolik jamiyati erkin individ va markazlashgan davlat xohish-irodasi o'rtasida bog'lovchi bo'g'in hisoblansa, davlatning vazifasi parchalanish, tartibsizlik, tanglik, tanazzulga qarshi ish ko'rish, erkin shaxsning huquq va erkinliklarini ro'yobga chiqarish uchun shart-sharoitlar yaratishdan iborat.

Huquqiy davlat – bu shunday bir davlat hokimiyatidirki, u huquq normalariga binoan, va ularning doirasida ish ko'radi, bu normalarni buzish, bekor qilish yoki cheklashga jur'at etmaydi, fuqarolar va ularning birlashmalarining uzviy tabiiy-tarixiy huquqlarini e'tirof etadi.

Fuqarolik jamiyatining xavfsizligi (jamoat xavfsizligi) quyidagi ko'rsatkichlar bilan tavsiflanishi mumkin:

- ijtimoiy adolat;
- davlat bilan o'zaro munosabatlarda fuqarolarning va umuman jamiyatning huquqlari;
- qonuniylik tartibi;
- fuqarolarning iqtisodiy farovonligi;
- demokratik plyuralizm;
- jamiyatning ochiqligi;
- fuqarolik jamiyatining milliy jihatdan muayyanligi.

Fuqarolik jamiyatining yuzaga kelishi inson huquqlari va fuqaro huquqlarining farqlanishini belgilab berdi.

Inson huquqlarini fuqarolik jamiyati, fuqaro huquqlarini – davlat ta'minlaydi. Ikkala holatda ham shaxs huquqlari to'g'rsida so'z yuritiladi, biroq birinchi holatda ayrim inson sifatidagi shaxsning yashash, erkinlik huquqlari nazarda tutilsa, ikkinchi holatda – uning siyosiy huquqlari nazarda tutiladi.

Inson huquqlari va fuqaro huquqlari o'rtasidagi farq muayyan asoslarga ega bo'lib, ular quyidagilardan iborat:

1) inson huquqlari davlat tomonidan e'tirof etilgani va qonun yo'li bilan mustahkamlanganidan, ularning egasi - inson u yoki bu davlatga mansubligidan qat'i nazar mavjud bo'lishi mumkin. Fuqaro huquqlari esa mazkur shaxs qarashli bo'lgan davlat tomonidan himoya qilinadi;

2) dunyoda hali anchagina odamlar umuman fuqarolik maqomiga ega emas (fuqaroligi bo'lmagan shaxslar, apatridlar). Binobarin, ular rasmiy darajada fuqaro huquqlariga emas, balki inson huquqlariga egadirlar. Fuqarolik jamiyatining vazifasi ijtimoiy hayotning rivojlanishini ta'minlashdan iborat. SHu sababli, uning asosiy tarkibiy qismlarini vazifalari qatoriga bu jarayon normal kechishi uchun shart-sharoit yaratib beruvchi institutlar faoliyati tashkil etadi.

Fuqarolik jamiyati tuzilmalari «yuqoridan» turib emas, balki «quyidan», fuqarolarning tashabbusi bilan, ixtiyoriy asosda, tabiiyki, muassislarning manfaatlari, qiziqishlari va moyilliklariga muvofiq tuziladi. Ularning erkinligi davlat tuzilmalariga qaram emaslikda, ichki qoidalar bilan nazarda tutilgan vazifalarni hal qilishga qaratilgan o'zini o'zi boshqarish faoliyatida namoyon bo'ladi.

Fuqarolik jamiyatining asosiy belgilari mavjud bo'lib ular quyidagilardir:

-erkin individlar uyushmasi;

-o'zaro hamkorlikka asoslangan ijtimoiy tuzilma;

-murakkab tuzilishga ega bo'lgan plyuratistik tizim;

-o'zini o'zi rivojlantiradigan va o'zini o'zi boshqaradigan tizim.

Fuqarolik jamiyatining eng muhim omillari:

1) iqtisodiy erkinlik, mulk shakllarining rang-barangligi, bozor munosabatlari;

2) inson va fuqaroning tabiiy huquqlarini so'zsiz e'tirof etish va himoya qilish;

3) hokimiyatning qonuniyligi va demokratik xususiyati;

4) qonun va odil sud oldida hammaning tengligi, har bir shaxsning yuridik jihatdan ishonchli himoyalanganligi;

5) hokimiyatning uchga bo'linishi va hokimiyatlarning o'zaro aloqasi prinsipiga asoslangan huquqiy davlat;

6) siyosiy va mafkuraviy plyuralizm, konstruktiv muxolifatning mavjudligi;

7) so'z va matbuot erkinligi, ommaviy axborot vositalarining mustaqilligi;

8) fuqarolarning shaxsiy hayotiga davlatning aralashmasligi, ularning o'zaro majburiyatlari va burchlari;

9) sinfiy va milliy totuvlik, ijtimoiy sherikchilik;

10) odamlarning munosib turmush darajasini ta'minlovchi samarali ijtimoiy siyosat.

Fuqarolik jamiyati qator tamoyillarga tayanib faoliyat ko'rsatadi.

-siyosiy sohada hamma odamlarning huquq va erkinliklarining tengligi;

-butun jahon hamjamiyatida yuridik kuchga ega bo'lgan qonunlar asosida fuqarolar huquq va erkinliklarini kafolatlangan huquqiy himoyasi;

-individlarni mulkka ega bo'lish va halol mehnati uchun adolatli haq olish huquqiga asoslangan iqtisodiy mustaqilligi;

-qonun bilan kafolatlangan fuqarolarni manfaatlari, kasbiy belgilari bo'yicha davlatdan va partiyadan mustaqil ijtimoiy birlashmalarga birlashish imkoniyatlari;
-partiya va fuqarolik harakatlarini tashkil etishda fuqarolarning erkinligi;
-fuqarolarni erkin, madaniyatli, ma'naviy va ijtimoiy faol, jamiyat a'zolarini qonun oldida ma'suliyatli qilib shakllantiradigan fan, madaniyat, ta'lim va tarbiya uchun zaruriy moddiy va boshqa sharoitlarni yaratish;
-faqat qonun bilan cheklangan davlat senzurasidan tashqari OAV yaratish va faoliyat yurgizish erkinligi;
-davlat va fuqarolik jamiyati o'rtasidagi munosabatni barqarorlashtiradigan mexanizmni (konsensus mexanizmi) mavjudligi, hamda fuqarolik jamiyatini ishlashini davlat organlari tomonidan xavfsizligini ta'minlanishi. Bu mexanizm, rasmiy bo'ladimi, norasmiy bo'ladimi, u o'z ichiga qonuniy aktlarni, xalq vakillarini demokratik saylov bilan hokimiyatning, o'z-o'zini boshqarishning turli organlari va h.k. tayinlash kabilarni oladi.

Inson va fuqaroning huquq va erkinligining to'liqligi bilan, ularning kafolatlanganligi darajasi amalga oshirish ketma-ketligi fuqarolik jamiyatining huquqiy demokratik jamiyat sifatidagi, haqiqiy erkinlik va ijtimoiy adolatli jamiyat sifatida muhim karakteristikalarining chuqurlashuvi, rivojlanishga ko'p tomondan bog'liq bo'ladi. Ushbu jarayonda fuqarolik jamiyati qator muhim funksiyalarni bajaradi:

1. Qonunchilik asosida u insonning va fuqarolarning shaxsiy xayot sohasini davlat va boshqa siyosiy strukturalarning asoslanmagan qat'iy muvofiqlashtirishidan himoya qilishni ta'minlaydi.

2. Fuqarolik jamiyati uyushmalari asosida ijtimoiy (jamoatchilik) o'zini – o'zi boshqarish mexanizmlari yaratiladi va rivojlantiriladi.

3. Fuqarolik jamiyati davlatning demokratik organlarini, uning barcha siyosiy tizimini shakllanishi va sodda ko'rinishga keltirishga ko'mak beradi; buning uchun u turli vositalardan foydalanadi: saylov kampaniyalaridan va referendumlarda, norozilik yoki bu yoki u talablarini qo'llab-quvvatlash aksiyalarida, u yoki bu masalalar bo'yicha jamiyatni shakllantirishdafaol ishtirok etish.

4. Fuqarolik jamiyatining institutlari va tashkilotlari insonlarning huquq va erkinliklarini real kafolatlashlarini davlat va jamoat ishlarida teng ishtirokini ta'minlashga qaratiladi.

5. Fuqarolik jamiyati o'z a'zolariga nisbatan ijtimoiy nazorat funksiyalarini bajaradi: u davlatdan mustaqil ravishda vosita va sanksiyalar berishga ega bo'lishi mumkinki, ularning yordamida u individlarning jamoa talablariga rioya qilishlariga majburlashi, fuqarolarning ijtimoiylashuvini va tarbiyalanishini ta'minlanishi mumkin.

6. Fuqarolik jamiyati kommunikatsiyaviy vazifani bajaradi. Bu jamiyat davlat organlariga fuqarolarning konkret manfaatlari haqida xabardor qilib turadi, bu manfaatlarni amalga oshirish esa faqat davlat organlariga tegishli bo'ladi.

7. Fuqarolik jamiyati o'z institutlari va tashkilotlari bilan barqarorlashtiruvchi vazifasini bajaradi. U davlat oldida tang holatlar yuz bergapnida unga yordam beradi, jamiyat hayotini yashashini ta'minlaydigan mustahkam strukturalarini yaratadi.

O'zbekistonda fuqarolik jamiyati asoslarini yaratish va rivojlantirish bo'yiyaa amalga oshirilgan ishlarni Fuqarolik jamiyati shakllanishini monitoring qilish mustaqil institutti tomonidan uch bosqichga bo'lib tahlil qilish tavsiya etiladi⁴.

⁴ Фуқаролик жамияти шаклланишини мониторинг қилиш институти жорий архиви. 2013 й. яқунлари бўйича маъруза.-Б.3-5.

Birinchi bosqich o'z ichiga 1991-2000 yillarni qamrab oladi. Bu davrda, birinchi navbatda fuqarolik jamiyatining shakllanishining asoslari yaratildi

Ikkinchi bosqich (2000-2010 yillar)da mamlakatni demokratlashtirish va modernizatsiyalash bo'yicha faol jarayonlar davom ettirildi.

Uchinchi bosqich – 2010 yil 12 noyabrda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Mamlakatda demokratik islohatlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish Konsepsiyasi» e'lon qilindi. Bu Konsepsiya mamlakatimizda fuqarolik jamiyatini rivojlantirish bo'yicha olib borilayotgan ishlarning ikkinchi bosqichiga yakun yasadi va yana – uchinchi bosqichni boshlab berdi.

To'rtinchi bosqich – mamlakatimizda «2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi to'g'risida»gi O'zbekistonda Respublikasi Prezidentining (PF-4947-son) farmoni doirasida qabul qilingan beshta ustuvor yo'nalishlar doirasida amalga oshirilayotgan islohotlar jarayoni bilan uzviy bog'liqdir.

Nazorat savollari:

1. Fuqarolik jamiyati fanining predmeti va ob'ekti deganda nimani tushunasiz?
2. Fuqarolik jamiyati fanini asosiy vazifalari nimalardan iborat?
3. Fuqarolik jamiyati fanining asosiy tushunchalari mazmuni to'g'risida qanday tasavvurlarga egasiz?
4. Fuqarolik jamiyati shakllanishining asosiy bosqichlarini yoritib bering?
5. Fuqarolik jamiyatining asosiy belgilari nimalarda namoyon bo'ladi?

2-ma'ruza: FUQAROLIK JAMIYATI G'OYALARI EVOLYUSIYASI

1. "Fuqarolik jamiyati" tushunchasining tarixiy ildizlari va uning turli tavsiflari.
2. Sharq va G'arb sivilizatsiyalarida "fuqarolik jamiyati" tushunchasiga oid uziga xos yondashuvlar.
3. SHarq mamlakatlarida fuqarolik jamiyati haqidagi qarashlar evolyutsiyasi.
4. Yangi davrda fuqarolik jamiyati paradigmalarining o'ziga xosligi. Fuqarolik jamiyatining zamonaviy konsepsiyalari.

Tayanch so'zlar: g'oya, nazariya, konsepsiya, fuqarolik jamiyati, demokratik davlat, adolatli jamiyat, fuqarolik jamiyatining antik, diniy va mumtoz paradigmalari.

Insoniyat taraqqiyotining barcha davrlarida fuqarolik jamiyatini qurish eng ezgu g'oya sifatida amal qilgan. Unga erishish uchun turli darajadagi nazariy qarashlar ilgari surilgan. Bir guruh olimlar fuqarolik jamiyatini qurish g'oyasi G'arb tamadduni mahsuli sifatida amaliyotga tadbiq etilmoqda deb hisoblamoqdalar, aslida SHarq mamlakatalari mutafakkirlari ijodida bu masalaga oqilona yondashuv uch ming yil ilgari shakllangan.

Fuqarolik jamiyati va uning tushunchalari «Avesto»da ham keltirilgan. Avestoning «YAshtlar», «Vispirat», «Vididod» qismlarida oila va jamoada berilgan so'zdan yoki qasamdan voz kechish, odamlar o'rtasida tuzilgan ahdnomani buzish katta gunoh ekanligi o'z ifodasini topgan. Xususan, «O Spitama, shartnomani buzuvchi kishi butun mamlakatni buzadi, shu bilan birga Artaga tegishli barcha mulku mollarga putur etkazadi». «O Spitama, ahdingni buzma...» g'oyalari davlatlar siyosiy tizimining huquqiy asosi, adolat manbai bo'lib, ular Rim huquqidan ham qadimiyroqdir.

Fuqarolik jamiyatini qurish g'oyasi Markaziy Osiyo mutafakkirlari ijodida o'rganilganligi birinchi prezidentimiz I.A.Karimovning 2014 yilda Samarqandda

o'tkazilgan «O'rta asr SHarq mutafakkirlarining ilmiy merosi zamonaviy sivilizatsiyada o'rni va ahamiyati» mavzusidagi xalqaro konferensiyada so'zlagan nutqida «Olim va tadqiqotchilar fikricha, SHarq xususan Markaziy Osiyo, IXXII va XIV-XV asrlarda bo'lgan ilmiy hamjamiyat tomonidan Buyuk SHarq uyg'onishi deya nom olgan yirik ilmiy madaniy uyg'onish uchun asos sifatida xizmat qildi»⁵ deb alohida ta'kidlagan. Darhaqiqat, Markaziy Osiyo uyg'onish davri IX-XV asrlarda davlatni boshqarish va adolatli jamiyat qurish, davlat rahbari va xizmatchilarining faoliyat darajalari tasniflari, ijtimoiy mas'uliyati mezonlarining nazariy jihatlarini haqidagi g'oyalar Abu Nasr Forobiy, Ibn Sino, Beruniy, YUsof Xos Hojib, Nizomulmulk, Amir Temur, Alisher Navoiy va boshqalar ijodida keng tahlil qilingan.

Xususan, Abu Nasr al-Forobiy (870–950) ning «Fozil odamlar shahri», «Davlat arbobining aforizmlari» asarlarida sharqona siyosiy-huquqiy va ijtimoiy fikr tarixida ijtimoiy tizim, siyosat, davlat va hukumat haqidagi qarashlar nazariy asoslangan. U davlat rahbarining boshqaruv mahorati umumiy baxtga erishish yo'lidir deb hisoblaydi. Adolatli davlatni ma'rifatli hukmdor boshqaradi, u ma'naviyat, adolat etakchisi bo'lishi, o'z fazilatlarini bilan qat'iy talablarga javob berishi lozim. Bu borada Forobiy «Ularning o'zlaridan saylangan rahbar yoki boshliqlar hokimi mutloq bo'lmaydi. Ular odamlar ichidan ko'tarilgan, sinalgan eng oliyjanob, rahbarlikka loyiq kishilar bo'ladilar. SHuning uchun bunday rahbarlar o'z saylovchilarini to'la ozodlikka chiqaradilar, ularni tashqi dushmandan muhofaza qiladilar»⁶, deb davlat boshqaruvida demokratik tamoyillarni ta'minlash bilan bog'liq axloqiy va madaniy qadriyatlarni tizimlashtiradi.

Abu Rayhon Beruniy «Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar», «Hindiston» asarlarida adolatli jamiyat va uning amal qilishi asoslarini shakllantirish haqidagi g'oyalarni ilgari surgan. Uning fikricha, jamiyatning paydo bo'lishiga odamlarning o'zaro hamkorligi, birga yashashga ehtiyoji va intilishlari sabab bo'ladi. Adolatli jamiyatni qurish axloqiy qadriyatlarga tayanishi va rivojlantirilishi lozim.. Davlat rahbarining asosiy vazifasi aholining turli qatlamlari, kuchlilar va kuchsizlar o'rtasidagi siyosiy va huquqiy adolat mezonlarini o'rnatishdadir. Bunga uning fikricha ideal ijtimoiy tuzilmani qurish orqali erishiladi.

Abu Ali ibn Sino fikricha ijtimoiy munosabatlar odamlar o'rtasidagi tafovut va tengsizlik natijasidir. Hususan, Ibn Sino iqtisodiy va ijtimoiy hamda shaxsiy xususiyatlarga ko'ra tengsizlik – inson ijtimoiy faolligi sababi hisoblanadi deb ta'kidlaydi.

YUsof Xos Hojib o'zining «Qutadg'u bilig» dostonida davlatni boshqarish amallari, qoidalari va siyosiy - axloqiy munosabatlarni jamiyatda qaror toptirishga e'tibor qaratgan. U davlat boshqaruvi va xizmatini tashkil etish turlarini hamda shu darajalarga muvofiq sifatlarini tasniflaydi. Jumladan, «SHohlikka da'vogarlar onadan ajib bir iste'dod bilan tug'iladilar va ular darhol yaxshi-yomonni ajratish fitratiga ega bo'ladilar. Bundaylarga Xudo idrok, farosat va yumshoq bir ko'ngil ato etadi, qolaversa yaxshi ish yuritish o'quvi bilan ham siylaydi»⁷ deb ta'kidlagan.

Adolatli davlat boshqaruvi, uning mukammal nazariy asoslarini yaratish borasida ulkan ilmiy meros qoldirgan o'rta asrlar mutafakkiri, davlat arbobi **Nizomulmulkning «Siyosatnoma»** asari muhim manba hisoblanadi. U amaldorlarni axloqiy fazilatlariga qarab tanlash, adolat va insofni oyoq osti qiladigankishilarni davlat ishlariga

⁵ Каримов И.А. Ўрта аср Шарқ мутафаккирларининг илмий мероси замонавий цивилизацияда ўрни ва аҳамияти. // Ҳалқ сўзи. 2014 йил 24 май.

⁶ Абу Носир Форобий. Фозил одамлар шаҳри. –Т.: А.Қодирий нашриёти. 1993, 190-б.

⁷ Юсуф Хос Хожиб Қутадғу билиг.-Т.: Фан, 1971, 329-б.

aralashtirmaslikni, davlatni boshqarishda kengash bilan olib borish, faoliyatlarni muntazam nazorat qilish, itoat, ijro va sifatлари to'g'risidagi qarashlari bilan ahamiyatlidir.

Ijtimoiy-siyosiy taraqqiyotning ma'naviy asoslarini o'rganishda O'rta Osiyoda vujudga kelgan tasavvufchilik oqimining ahamiyati ham alohida muhim o'rin tutadi. Tasavvuf garchi islom bag'rida nish urib, Qur'on va hadislar hikmatidan oziqlangan, ko'p hollarda shariat ahkomiga suyangan bo'lsada, lekin u rasmiy diniy aqidaparastlik va mutaassiblikka hamda hokim tabaqalarning ayshu-ishratlarga g'arb turmush tarzi, talonchilik va manfaatparastlikka zid o'laroq, mehnatkash xalq noroziligini ifodalab keldi. Tasavvuf ta'limoti asosida adolat, haqiqat, to'g'rilik, mehr-shafqat, insof, iymon, e'tiqod, ilm, mehnatsevarlik, vatanparvarlik kabi umuminsoniy g'oyalarni targ'ibot qiluvchi futuvvatga asoslangan bir qancha diniy, siyosiy oqimlar paydo bo'ladi. Ular jamiyatning axloqsiz unsurlariga g'oyaviy kuch sifatida qarshi qo'yiladi

Ijtimoiy-siyosiy tafakkur rivoji hamda huquqiy davlat va fuqarolik jamiyatining asosiy sharti – qonun ustuvorligi tamoyilini amaliyotda qo'llash tajribasini Amir Temurning boy ijtimoiy-siyosiy va ma'naviy merosi asosida ko'rish mumkin. Uning tuzuklarida davlat tizimi, uni idora qilish uslublari va vositalari, undagi turli lavozim-vazifalar darajasi, tabaqalarning toifalanishi, harbiy qo'shnlarning tashkil etilishi, jang olib borish mahoratlari, davlat xizmatchilari rag'batini tashkil etish omillari, adolatli soliq turlarining joriy etilishi, mamlakatni obodonlashtirish tadbirlari milliy davlatchilikning yuksak madaniy va huquqiy darajada shakllantirishga erishganligidan dalolat beradi.

SHu ma'noda, Sohibqiron Amir Temurning quyidagi so'zlari hozirgi zamon bilan hamnafas jaranglaydi: «Tajriba, - deb yozadi u, menga shuni ko'rsatdiki, din va qonunga tayanmagan hukumat, o'zining buyuk qudratini uzoq vaqt saqlab tura olmaydi. Uni har qanday yovuz kishi kirishi mumkin bo'lgan na tomi, na eshigi, na panjaralari bor uyga o'xshatish mumkin. SHuning uchun men o'z saltanatimni islom arkonlari va boshqaruvda o'zim qat'iy amal qiluvchi qonunlar asosida qurdim⁸.

Uning fikriga ko'ra: —Rahbar uchun barcha ishlarda adolatga amal qilishi kerak: u sotilmaydigan va fazilat egasi bo'lgan odamni vazirlikka tayinlashi lozim, chunki adolatli vazir o'zi mahdud-rahbar adaolatsizliklarni to'g'irlashi mumkin, ammo vazirning o'zi shunday bo'lsa, halokat yaqindir⁹. Sohibqiron fikricha, davlat boshqaruvida yana bir muhim qonuniyat – qonun ustuvorligi. «Qat'iy tartib va qonunlarga amal qilishim baxt-saodatim kaliti bo'ldi». Bosh qonunlar sifatida diniy ahkomlarni va ular asosida yozilgan fikrlarni bilgan. Buning barchasi buyuk Temur adaolatli va fozil boshqaruvga alohida e'tibor qaratganligini ko'rsatib turibdi.

Komil insonlar jamiyati haqidagi g'oyalar Alisher Navoiy (1441–1501) ning «Saddi Iskandariy», «Mahbub ul qulub», «Payg'ambarlar va donolar tarixi» va boshqa asarlarida o'z ifodasini topgan. A.Navoiy uchun adolat va qonun ijtimoiy taraqqiyotning asosi hisoblanadi. Uning konsepiyasida hukumdor shaxsi alohida ahamiyat kasb etadi. Fazilatli va ideal shaxs haqida mulohaza yuritir ekan Navoiy o'ziga xos insonparvar nazariyani yaratadi. O'z nazariyasida mutafakkir, bir tomondan hukumdor va bog'bonni, boshqa tomondan davlat va bog'ni solishtiradi. Unga ko'ra, agar bog'bon aqlli va mehnatsevar bo'lsa, uning bog'i gullab-yashnaydi. Huddi shunday agar mamlakatning aqlli, dono, adolatli, xalqi uchun qayg'uradigan va uni sevadigan hukumdori bo'lsa, u rivojlanib farovonlashadi.

U nazariyotchi va amaliyotchi sifatida davlat siyosatining adolatli asoslari va uning ma'naviy mezonlarini rivojlantirishga katta hissa qo'shadi. Ayniqsa, adolatsizlik va

⁸ Амир Темур тузуклари.-Т.:Фофур Фулом нашриёти,1996, 24-бет.

⁹ Юқоридаги манба. 83-бет.

zulm davlatni tanazzulga, jamiyatni jaholatga olib kelishi to'g'risidagi qarashlari o'z ifodasini topadi: «...davlat ishi bilan mashg'ul bo'lgan amaldorlik chog'larimda ko'ngil mulkini turli odamlarning hujumi bulg'aladi. Goh amirlik o'rnida o'tirdim va hukumat mahkamasida xalqning arz-dodini so'rdim va goh podshoh yonida vazirlik qildim va menga umidvor nazar bilan qarab turgan elga muruvvat ko'rsatdim»¹⁰ deydi. Adolatli jamiyat shakllanishining asosiy omili sifatida Navoiy insoniy fazilatlar: adolatlilik, rahmdillik, mehnatsevarlik, rostgo'ylik, vatanparvarlik, vijdonlilik, insonparvarlik va jasoratni keltirib o'tadi.

Fuqarolik jamiyati konsepsiyasining Evropacha an'anasi antik ildizlarga ega. Mazkur an'ananing mazmun-mohiyati nafaqat siyosiy, balki shaxsni ijtimoiy-axloqiy nuqtai nazardan baholash bilan bog'liq edi. Bunga Platon, Aristotel, Sitseron kabi mutafakkirlarning qarashlarini misol keltirish mumkin.

Fuqarolik jamiyatining antik konseptual ta'limotida jamiyat va davlat fenomenlarining uzviyligi qadimgi yunon dunyoqarashining muhim xususiyatlaridan biri hisoblanadi. Xususan, **Platonning «Davlat» dialogida fuqarolarning** shaxsiy va ijtimoiy hayotini ajratishgina emas, ijtimoiy sohani hozirgidek zamonaviy talqinda, siyosiy faollik sifatida tushunilgan. Bunda jamiyat hayotining siyosiy jihatlari, fuqarolik jamiyati tizimining umumiy tavsifi sifatida namoyon bo'ladi.

Aristotel ham eng mukammal jamiyat g'oyasini ishlab chiqishga diqqat e'tiborini qaratadi, biroq fuqarolik jamiyati g'oyalari tarkibida bu masala o'zgacha nazariy jihatlarni tashkil qiladi. Uni ko'proq ijtimoiy transformatsiya emas, balki davlat tuzilmasidagi o'zgarishlar qiziqtiradi. Bundan tashqari Aristotel o'zining nazariy ishlanmalarida davlat haqidagi mavhum g'oyaga tayanishni emas, jumladan Platonga xos bo'lgan, balki voqe'likda mavjud bo'lgan boshqaruv shakllarini solishtirish, qiyosiy tahlil qilishga tayanadi, bu jihat esa uning davlat va jamiyat borasidagi pozitsiyasini konkretroq bo'lishini ta'minlaydi.

Platondan farqli o'laroq, Aristotel xususiy mulkni e'tirof etadi. Chunki u inson tabiatiga xos bo'lib, odamlar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning o'zagini tashkil etadi. Aristotel mulk huquqining fuqarolar farovonligi, davlat va uning boshqaruv shakli xavfsizligi, qonunchilik organi ishida fuqarolarning ishtiroki mexanizmi, lavozimlarni egallash va vazifalarni bajarish, sud organlari ishida rolini atroflicha o'rgangan. Huquqni Aristotel adolat mezonini deb hisoblagan va unga ijtimoiy munosabatlarni tartibga soluvchi va ayni vaqtda ularni muhofaza qiluvchi institut sifatida yondashgan. Aristotel fikriga ko'ra, siyosiy boshqaruv – bu odamlarning emas, balki qonun boshqaruvidir: hatto eng yaxshi hukmdorlar ham tuyg'ular va hissiyotga beriluvchan bo'ladi, qonun esa «oqilona tafakkur»dir.

Qadimgi rim mutafakkiri **Mark Tuli** Sitseron ham jamiyat va davlat (respublika)ni tenglashtiradi. Davlatni u umumiy manfaatlar bilan o'zaro bog'langan odamlar majmui sifatida tasavvur qiladi, davlat xalqning umumiy mulki hisoblanadi va odamlar birgalikda yashashga tabiiy ehtiyoj sezadi. Uning fikricha, davlatning vazifasi mulkni muhofaza qilishdan iborat. Davlat ayni shu maqsadda tashkil etiladi. Sitseron fikriga ko'ra, uch boshqaruv shakli (monarxiya, aristokratiya va demokratiya) unsurlarini o'zida mujassamlashtirgan aralash davlat eng ideal davlatdir. Faqat shunday davlatda har bir jamiyat a'zosining manfaatlarini qondirish va u davlatni boshqarishda ishtirok etishi ta'minlanadi.

¹⁰ А. Навоий. Маҳбуб ул- Қулуб.–Т.: Ғофур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти. 1983, Б-12.

Sitseron davlat tushunchasiga birinchilardan bo'lib huquqiy tus beradi, bu ta'limot keyinchalik juda ko'p mutafakkirlar, shu jumladan **«huquqiy davlat» g'oyasining** hozirgi tarafdorlari tomonidan ham e'tirof etiladi.

Sitseron konsepsiyasiga ko'ra, —fuqarolik jamiyati g'oyasi antik davr uchun klassik ahamiyatga ega bo'ladi, bu o'z navbatida yangi davrda shakllangan nazariy qarashlarga asos bo'ladi. Ko'pgina ekspertlar fikricha, aynan Sitseronning ijtimoiy-siyosiy ta'limotida «fuqarolik jamiyati» o'zining tushunchaviy asoslariga ega bo'ladi.

Fuqarolik jamiyatining tarixiy ko'rinishlari ifodasi Evropa-O'rta er dengizi an'anasi asosida fuqarolik jamiyatining dastlabki ko'rinishlari – Uyg'onish davridagi italyan shahar-davlatlariga borib taqaladi. Bunda fuqarolik jamiyati shahar boshqaruvi tizimiga asoslangan, muayyan shahar doirasidagi, ijtimoiy munosabatlar tizimi sifatida xarakterlanadi.

Olimlar fuqarolik jamiyatining yana bir tarixiy ildizini, olmon madaniy doirasi ta'siridagi kontinental-evropa an'anasi bilan bog'lashadi. Erkin fuqaroning paydo bo'lishiga, birinchilardan bo'lib birlashgan hunarmandlar va savdogarlar gildiyasi, feodallardan himoyalovchi va shaharlar boshqaruviga ta'sir qilgan birinchi assotsiatsiya sabab bo'lgan deb hisoblanadi.

Uchinchi tarixiy ildiz fuqarolik jamiyati zamonaviy tushunchasi shakllanishida liberal anglo-amerika an'anasi muhim ahamiyat kasb etgan. Tadqiqotchilar bu borada turlicha fikr bildiradi. Masalan, **fuqarolik jamiyati tabiiy huquq va erkinlik asosida mulkka egalik qilishi haqidagi g'oyani Jon Lokk, modernizatsiya va o'z-o'zini boshqarishni fuqarolik jamiyatining muhim komponentlari sifatida Adam Smit, minimal davlat konsepsiyasi, fuqarolik jamiyati va zaruriy yovuzlik sifatidagi davlatning o'ta chegaralangan roli haqidagi g'oyani Tomas Peyn, amerikacha demokratiya tahlili hoyasini Aleksis de Tokvil, davlat va fuqarolik jamiyati o'rtasidagi munosabatlarni belgilab bergan va fuqarolik jamiyati mustaqil bo'lishi kerakligini ta'kidlagan Jon Styuart Mill kabi olimlarni ko'rsatish mumkin.**

Fuqarolik jamiyati haqida turlicha tarixiy va metodologik yondashuvlar va interpretatsiyalarni inkor etmagan holda, yangi davrda fuqarolik jamiyati konseptuallashuvi jarayonida muhim rol o'ynagan Uyg'onish davri olimlardan biri **Nikolo Makiavelli (1469–1527)** bo'lib, u pragmatik, tajribaviy ijtimoiy fanga asos soldi. Fuqarolik jamiyati Makiavelli uchun sinfiy, partiyaviy qarama-qarshi qiziqishlar majmuidir. Unga ko'ra fuqarolik jamiyati xalqdan axloqiy asosni – ezgulik va fazilatni, ijtimoiy qiziqishlar va respublika tuzilmasi qiziqishlari oldida burchni his qilish va jasoratni talab qiladi. Boshqacha qilib aytganda, u erkin individlar uchun munosib birlashma bo'ladi. Davlatni himoya qilish uchun hukmdor qo'lidagi barcha vositalarni ishga solishi kerak bo'ladi, yolg'on, shafqatsizlik hatto urush ham bundan mustasno emas. Davlat qiziqishlari unda birlamchi ahamiyat kasb etgan. Makiavelli davlatning mutlaqo mustaqilligini talab qilgan, cherkovdan ham, ya'ni davlat va umuman siyosat sohasining sekulyarizatsiyasi tarafdori bo'lgan. U davlat boshqaruvining o'ziga xos siyosiy mahorat maktabini yaratadi, unda hech qanday axloqiy normalar bilan hisoblashmay, —maqsad har qanday vositani oqlaydi degan tamoyilni ishlab chiqqan.

SHunga qaramay, aynan shunday masalani ko'ndalang qo'yish g'oyasi ortidan yangi davrda bir qator faylasuflar fuqarolik jamiyati konsepsiyasini yanada boyitdi. Xususan, «So'z erkinligi haqida» Djon Milton, «Leviafan» Tomas Gobbs, «Davlat boshqaruvi haqida» «ikki traktat» Jon Lokk, «Qonunlar ruhi haqida» Monteske, «Ijtimoiy kelishuv haqida» Jan Jak Russo, «Ilohiy-siyosiy traktat» Benedikt Spinoza, «Fuqarolik jamiyati tarixi haqida xatlar» Anri Fergyuson kabilardir. Mazkur asarlarda u yoki bu darajada inson hayotining o'ziga xos shakli sifatidagi fuqarolik jamiyati muammolari

yoritibgina qolmay shaxs va davlatga fuqarolik jamiyatining asosiy sub'ekti bo'lgan fuqaroning butun potensialini yuzaga chiqarish uchun zarur bo'lgan prinsipial yangi sifatlari ishlab chiqilgan.

Tomas Gobbs antik davr mutafakkirlariga (Platon, Aristotelga) ergashib, jamiyat va davlat tushunchalarini tenglashtiradi. U davlat, fuqarolik jamiyati va fuqaroviy shaxs tushunchalari o'rtasiga tenglik belgisini qo'yadi. Biroq, ayni vaqtda, u agar davlat fuqaro bo'lsa, bu har qanday fuqaro davlat hisoblanishini anglatmasligini qayd etadi. Muayyan xo'jalik, savdo va tijorat ishlarini olib borish uchun a'zolari o'zini hamjamiyat (davlat) xohish-irodasiga to'la bo'ysundirmagan birlashmalar, kompaniyalar, ya'ni «fuqaroviy shaxslar» tashkil etilishi mumkin. Ayni vaqtda bunday fuqaroviy shaxslar (shirkatlar) oxirigacha bo'ysungan bo'ladi. Mazkur mantiqni «fuqarolik jamiyati» tushunchasiga nisbatan ham tatbiq etish mumkin.

Ingliz ma'rifatchi faylasufi va siyosiy mutafakkiri **Jon Lokk** haqli ravishda huquqiy davlatning atoqli mafkurachilaridan biri hisoblanadi. Uning ta'limotida odamlarning tabiiy holati, fuqarolik jamiyatining shakllanishi va davlatning tashkil topishi muammolari tushuntirilgan. Lokk huquqiy davlatning bosh elementi bo'lgan hokimiyatning bo'linishi nazariyasining asoschisi hisoblanadi.

Xususiyl mulk nazariyasi Lokkda mehnat bilan uzviy bog'liq. Odamlar asosan o'z mol-mulkidan tinch va xavfsiz foydalanish maqsadida jamiyatga qo'shiladilar, bunda mazkur jamiyatda qabul qilingan qonunlar buning asosiy quroli va vositasi bo'lib xizmat qiladi, deb hisoblaydi Jon Lokk.

Fuqarolik jamiyatiga birlashish – bu qulay, tinch va farovon hayot kechirish, o'z mol-mulkidan xotirjam foydalanish va o'zini mazkur jamiyat a'zosi bo'lmagan odamlarga qaraganda xavfsizroq his qilish uchun boshqalar bilan kelishish demakdir.

Fuqarolik jamiyati tushunchasining liberal talqini, yuqorida aytib o'tganimizdek, Tomas Gobbs va Jon Lokk davrida yaratilgan. «Fuqarolik jamiyati» tushunchasini ular kishilik jamiyatining tarixiy rivojlanishini, insonning tabiiy mavjudlikdan ma'rifatli hayot tarziga o'tishini aks ettirish uchun ilmiy muomalaga kiritgan.

Tomas Gobbs bunday holatga davlat mavjud bo'lgan holda erishish mumkin deb hisoblagan. U davlat bo'lmagan joyda urush, qo'rquv, qashshoqlik, yolg'izlik, yovvoyilik, jaholat, davlatda – oqilonalik, xavfsizlik, boylik, tartib, bilim va olijanoblik hukm suradi, deb yozgan.

Liberalizm asoschisi Jon Lokk birinchi bo'lib shaxsni jamiyat va davlatdan, erkinlikni – boshqa qadriyatlardan ustun qo'ygan. Erkinlikni u davlatning aralashuvidan xoli holat sifatida tushungan.

Fuqarolik jamiyatini tahlil qilishga nisbatan boshqa bir yondashuvni **G.Gegel (1770-1831)** taklif qiladi. U fuqarolik jamiyatiga o'z kundalik ehtiyojlarini mehnat yordamida qondiruvchi individlar majmui deb qaraydi. Uning fikriga ko'ra, fuqarolik jamiyatining negizini xususiyl mulk tashkil etadi.

G.Gegel fikri bo'yicha, tarixiy jarayonni harakatlantiruvchi kuch sifatida fuqarolik jamiyati emas, balki davlat amal qiladi, u barcha fazilatlarni o'zida mujassamlashtiradi, inson shaxsi, umumiy siyosiy, moddiy va ma'naviy asoslarning jamuljam ifodasi hisoblanadi. Davlat insonni har xil tasodiflardan himoya qiladi, adolatni ta'minlaydi, umumiy manfaatlarni ro'yobga chiqaradi.

Davlat, oila, qabila, millat, diniy va boshqa birliklardan farqlanuvchi «fuqarolik jamiyati» kategoriyasi XVIII-XIX asrlarda tadqiqot predmetiga aylandi. G.Gegel o'zining «Huquq falsafasi» asarida fuqarolik jamiyati tushunchasini atroflicha o'rgandi va unga shaxslarning ehtiyoji va mehnat taqsimoti tizimi, adliya (huquqiy muassasalar va

huquqiy tartibot), tashqi tartib (politsiya va korporatsiyalar) orqali aloqasi (munosabatlarga kirishishi) sifatida ta'rif berdi.

O'sha davr jamiyati va davlatiga nisbatan G. Gegelning qarashlari eskirganligiga qaramay, uning fuqarolik jamiyati davlatga nisbatan mustaqil bo'lgan shaxsiy manfaatlar jabhasi, ijtimoiy tuzum, mehnat taqsimoti va mulk shakllariga bog'liq ekanligi haqidagi fikrlari ijtimoiy fanlarning rivojlanish yo'lida tashlangan muhim qadam bo'ldi.

G.Gegel fikriga ko'ra, fuqarolik jamiyati – bu, avvalo, xususiy mulkka asoslangan ehtiyojlar tizimi, shuningdek, din, oila, tabaqalar, davlat qurilishi, huquq, axloq, burch, madaniyat, maorif, qonunlar va ulardan kelib chiquvchi sub'ektlarning o'zaro yuridik aloqalaridir. Tabiiy, «nomadaniy» holatdan «odamlar fuqarolik jamiyatiga kirishlari lozim, chunki faqat shu jamiyatda huquqiy munosabatlar haqiqiy xususiyat kasb etadi»¹¹. Ayni vaqtda Gegel bunday jamiyat faqat «hozirgi dunyoda» mavjud bo'lishi mumkinligini qayd etadi. Boshqacha aytganda, fuqarolik jamiyati yovvoyilik, qoloqlik, ma'rifatsizlikka qarshi qo'yiladi.

Gegel fuqarolik jamiyati oiladan boshlanib to davlatga qadar dialektik harakatlanuvchi alohida bosqich uzoq tarixiy davr davomida o'rta asrdan to yangi davrgacha transformatsiyalashib kelgan tushunchadir. U fuqarolik jamiyati va davlatni aralashtirib yuboruvchi o'sha davrda hukmron bo'lgan tabiiy huquq nazariyasini tanqid qilgan, uning fikricha, ijtimoiylik xususiyatiga asoslanuvchi fuqarolik jamiyati, oilaning axloqiy va davlatning ommaviy hayotidan mutlaqo farqlanadi. U adolatli qonunlar va odil sudlarni fuqarolik jamiyatining tarkibiy qismlari deb hisoblaydi.

Fuqarolik jamiyatini konseptual tushunishga Immanuel Kant harakat qilgan. Kant fuqarolik jamiyatini butun insoniyat uyi deb bilgan. Bu jamiyatda har bir inson hatti-harakati oliy axloqiy qonun – qat'iy imperativ bilan belgilanadi. Uning fikricha, fuqarolik jamiyati mavjud qonunlar doirasida hech kim tomonidan cheklanmaydigan intilish, tamoyillarining erkilik bilan uyg'unligi, boshqacha aytganda, fuqarolarga mos bo'lgan jamiyatdir.

YUqorida aytilganlardan xulosa qilish mumkinki, XVIII asr o'rtalariga kelib fuqarolik jamiyati – davlat an'anaviy paradigmasi qayta ko'rib chiqila boshlandi. Bu davrga kelib yangi tizim o'zining – xususiy mulk, erkin bozor iqtisodiyoti, parlamentar demokratiya va huquqiy davlat, ijtimoiy va siyosiy sohalar o'rtasidagi bo'linish davri bo'ldi.

Fuqarolik jamiyati demokratik normalari va qadriyatlari zamonaviy ijtimoiy-falsafiy tafakkurda ham taxlil qilingan. Zamonaviyroq ko'rinishda demokratiya g'oyalari Turkistonda ma'rifatparvar jadidlar faoliyatida kuzatiladi. Evropada bo'lgani kabi Turkistonda ham o'rta asrlar feodal munosabatlari, dogma va an'analarga qarshi bo'lgan ma'rifatparvar g'oyaviy oqim sifatida xarakterlanadi. U progressiv kuchlarning mamlakatni feodal turg'unlik davridan olib chiqishga harakat qilgan va kurashganlarini aks ettiradi. Jadidlar ta'lim tizimini isloh etishni talab qilib, dunyoviy fanlar faolroq o'qitiladigan yangi usuldagi maktablarni ochgan, ularda aniq, tabiiy-ilmiy, iqtisodiy fanlar o'qitilgan.

YUrtimizda ijtimoiy-falsafiy fikr, xususan jadidlar qiyofasida, fuqarolik jamiyati g'oyalari ma'rifat qadriyatining shakllanishiga qaratilgan edi. M.Behbudiy, A.Avloniy, A.Fitrat o'z davridan ilgarilab o'tib, fuqarolik jamiyati faqat mustaqil mamlakat doirasida amalga oshishi, haqidagi xulosasini aytadilar. Bundan tashqari, ular, an'ana va urf-odatlar demokratlashuvga to'siq bo'lmasligini, aksincha, mavjud an'analarning doirasida amalga

¹¹ Гегель Г. Работы разных лет. Том 2. – Москва, 1973. – С. 50.

o'shirilgan modernizatsiya, fuqarolik jamiyatining shakllanishi va barqaror taraqqiyotining muhim omili ekanligini asoslaydi.

Umuman olganda, fuqarolik jamiyati falsafiy konsepsiyalarining insoniyat tarixida o'rnini va rolini baxolar ekanmiz, uning nafaqat ilmiytexnikaviy yutuqlar bilan, balki inson borlig'ining ekzistensial ibtidosini qayta tushunish bilan kechgan. Bu davrda inson erkinligini boshqacha tushunish usuli yuzaga kelib, u fanga jiddiy ta'sir qiladi. Bunda erkinlik o'z qiziqishlari yo'lida boshqariluvchi emas, balki har bir insonning o'z taqdiri uchun javobgarligi ma'nosida tushuniladi.

3. Fuqarolik jamiyati xaqidagi zamonaviy konsepsiyalar. XX asr boshlaridan fuqarolik jamiyati sohasida amalga oshirilgan tadqiqotlar fuqarolik jamiyati kategoriyasini funksional xarakteristikalarini tushunish murakkablashadi. Bu fuqarolik jamiyati tushunchasini tadqiq etishda, fuqarolarning ijtimoiy hayotida dolzarb talablarini aks ettiruvchi, yangi mezonlarning kiritilganligi bilan asoslanadi. SHunday qilib fuqarolik jamiyati haqidagi tasavvurlar rivojini tizimlashtirish: birinchidan, ularning ijtimoiy-falsafiy asoslari xarakteristikasi bilan, ikkinchidan, mafkuraviy asoslarning xususiyatlariga ko'ra, uchinchidan, fuqarolik jamiyatining sof ilmiy konsepsiyalarini aniqlash bilan belgilanadi.

Biroq, fuqarolik jamiyati modeli ishlab chiqiluvchi dastlabki, bazaviy ijtimoiy-falsafiy nazariyalarda tadqiqotchilar konsepsiyalarini ikki guruhga bo'ladi:

- ❖ formatsion va sivilizatsion yondashuvlar;
- ❖ modernizatsiya va postmodernizm konsepsiyasi.

YUqoridagilarni hisobga olgan holda fuqarolik jamiyatining quyidagi g'oyaviy-falsafiy doktrinalari ko'rsatiladi:

- ❖ «byurokratik davlat sotsializmi doktrinasini»;
- ❖ «avtoritar davlat kapitalizmi doktrinasini»;
- ❖ «demokratik sotsializm doktrinasini»;
- ❖ liberal-demokratik (—bozor demokratiyasi).

Byurokratik davlat sotsializmi uchun fuqarolik jamiyati – bu burjua, kapitalistik jamiyat, u xususiy mulkka va yollanma mehnatga asoslanadi. Byurokratik-davlat sotsializmi tarafdorlari fuqarolik jamiyatini ijtimoiy notenglik va jamiyatda kuchayib borayotgan keskinlik sababi deb biladi.

Avtoritar-davlat kapitalizmi fuqarolik jamiyatini xususiy biznes, oilaviy-qarindoshlik va boshqa nodavlat munosabatlar sohasi bo'lib, o'zida kapitalistik davlatning ijtimoiy-iqtisodiy bazasini mujassam qiladi, deb hisoblaydi.

Demokratik sotsializm konsepsiyasi tarafdorlariga ko'ra fuqarolik jamiyati - ijtimoiy-siyosiy tashkilotlar va institutlar majmui, u demokratik davlat bilan birga ijtimoiy (iqtisodiy, siyosiy va h.) demokratiya asosini tashkil qiladi.

«Bozor demokratiyasi» nazariyotchilari fuqarolik jamiyatini bozor demokratiyasi jamiyati analogi deb biladi. Ular fikricha, fuqarolik jamiyati iqtisodiy jamiyat bo'lib, iqtisodiy hayotni boshqarish imkoniyatlarida cheklangan va ijtimoiy birlashmalar va harakatlar tomonidan nazorat qilinadi.

SHunday qilib, fuqarolik jamiyati g'oyasining qayta jonlanishida jamiyatni davlatlashtirishga, jamiyat hayotida davlat roli va ta'sirining favqulodda o'sishiga qarshi harakatni ko'rish mumkin. CH.Teylor, E.Arato, R.Dvorkin va boshqa tadqiqotchilardan iborat bo'lgan o'ziga xos normativ diskurs ham shakllanganligini aytish mumkin. SHuningdek, nodavlat sohaning ijtimoiy-siyosiy faolligi va o'z-o'zini tashkillashtirish ahamiyati yuzasidan, eng muhim quyidagi konsepsiyalar ajratiladi:

- ❖ liberal an'ana konsepsiyasi;
- ❖ amerikanacha kommunitariz konsepsiyasi;

❖ evropacha neokonservatizmi konsepsiyasi;

Fuqarolik jamiyatining liberal an'ana g'oyasi umuman olganda yangi narsa emas. Fuqarolik jamiyati haqidagi tasavvurlar mumtoz ingliz liberalizmidayoq ishlab chiqilgan.

Fuqarolik jamiyati konsepsiyasining amerikacha madaniy va tarixiy kontekstida «respublikanizm» ideali bilan bog'liq edi. U XX o'z-o'zini boshqarish va o'z-o'zini ijtimoiy tashkillashtirishga asoslanuvchi, teng huquqli fuqarolar tomonidan tuzilgan amerika kommunalari, ya'ni lokal birlashmalarning uyg'un va faollikdagi ijtimoiy-siyosiy hayoti haqidagi tasavvurlarga asoslanadi.

Mazkur kommunalar o'z-o'zini tashkillashuvi o'ziga xos fuqarolik jamiyati tipii bilan qo'llab-quvvatlangan, bu haqda batafsil A. de Tokvil yozadi. Demokratik madaniyat bunda kommunal o'zarohamkorlik va sherikchilik qadriyatlarini, shuningdek xristian axloqi qadriyatlarining yuqori darajadagi amaliyoti bilan farqlanadi. SHuning bilan birga, kommunitaristik loyiha tarafdorlari kuzatganidek, jamoaviy qadriyatlar individual qadriyatlardan ustun bo'lib, individlar o'zaro ishonch va hamkorlik muhitida o'z qiziqishlarini uyushma qiziqishlariga bo'ysundirishga tayyor bo'lgan.

Manbalar tahlili shuni ko'rsatadiki, mumtoz marksizm zamonaviy diskursning alohida konseptual yo'nalishi sifatida fuqarolik jamiyatini kelib chiqishini, jamiyatning feodal-aristokratik paternalistik tizimi o'rniga kommersiya kapitalizmi davridagi iqtisodiy partikulyarizmi bilan bog'lagan. Biroq Marks unda individual erkinlik va avtonomiyani emas, sinfiy jamiyatda ob'ektiv mavjud bo'lgan notenglikni, erksizlik va ijtimoiy-iqtisodiy begonalashuvni berkituvchi, ya'ni, tashqi shaklni ko'rgan xolos.

Keyinroq esa postmarksistik loyiha doirasida amal qiluvchi nazariyotchilar, fuqarolik jamiyati g'oyasini qaytadan ko'rib chiqishga harakat qilgan. SHunday qilib, postmarksistik tushunishda, u quyidagicha asoslanadi «oxirgi vaqtlarda paydo bo'layotgan, jamiyatning, erkin ehtiyoriy assotsiatsiyalari, shuningdek, huquqiy va ommaviy institutlari doirasida amalga oshiriluvchi jamoaviylikning nomumtoz shakllari, nafaqat davlat doirasidan, balki kapitalistik bozor iqtisodiyoti chegarasidan ham chiqib ketmoqda»¹². Bu erda diqqat markazida, birinchidan, davlat-byurokratik mashinasining, umumiy manfaatlar davlati sharoitida, ta'sir doirasining kengayishi, ikkinchidan, jamiyatga transmilliy korporatsiyalar va globallashtirish davrining markazlashgan iqtisodiyoti tomonidan bo'lgan havfi turadi.

Fuqarolik jamiyatining zamonaviy konsepsiyalarini ko'rib chiqar ekanmiz, ularda mazkur fenomenning ontologik va gnoseologik jihatlariga ijtimoiy qarashlar xilma-xilligini ko'ramiz. Ta'kidlash o'rinliki, fuqarolik jamiyatining zamonaviy konsepsiyalari ijtimoiy muammolar tahlilining tizimli mezonlarini ishlab chiqqanligi va ilmiy hamjamiyat oldiga original konseptual va amaliy echimini talab qilayotgan yangi masalalarni ko'ndalang qilib qo'yganligi. XX asr nafaqat texnik progress, balki tizimli fikrlash shakllanishi va hukmronligi davri bo'lganligini olimlar biladi. Aynan shunday vaqtda, fuqarolik jamiyati – ijtimoiy borliqning tizimli tahlili kontekstida o'rganila boshlanadi. Bu albatta, bugun olim-faylasuflarga zamonaviy ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy jarayonlarni nafaqat modellashtirish imkoniyatini, balki, ularning kelajagi haqida aniq tasavvurlar paydo bo'lishga olib keladi. Bugungi kunda ham fuqarolik jamiyatini o'rganish masalalarida bir qator muammolar mavjud: fuqarolik jamiyatining davlat va jamiyat dixotomiyasi yoki sherikligi chegarasi, fuqarolik jamiyati institutlarining individ shaxsiy hayotiga dahl qilishi chegarasi qaerda, fuqarolik jamiyatini tushunishning bazaviy asoslari, fuqarolik jamiyatini tushunishning universal yondashuvlari mavjudmi kabi masalalardir.

¹² Arato A. 1981. Civil Society Against the State: Poland, 1980-81 – Telos, #47.

SHuning bilan birga, fuqarolik jamiyati haqidagi g'oyalar va tasavvurlar genezisi, mazkur fenomen antik va o'rta asrlarda – davlat qiziqishlari jamiyat, va albatta xususiy qiziqishlardan ustuvorligi kontekstida talqiy etilganligidan dalolat beradi. Antik va o'rta asrlar olimlari ijodida davlat, jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlarni boshqarib turgan bosh institut sanalgan. Mazkur jihat insoniyat rivojining dastlabki bosqichida, davlat va jamiyat o'zaro hamkorligi va dixotomiyasi borasidagi konsepsiyalar yo'qligining asosiy omili hisoblanadi.

Fuqarolik jamiyati konseptual diskursining antik paradigmasi – fuqaroning ijtimoiy boshqaruv sohasidagi roli va o'rnini aniqlashdan iborat bo'lgan. Agar ulardan ba'zilari, fuqarolar davlatdan muayyan darajada avtonomdir (Aristotel), boshqalar davlat boshliqlarini fuqaro va jamiyat hayotini reglamentatsiya qilishga chaqirgan (Platon). Ularning har biri imkoni boricha ideal davlat qurilmasini ishlab chiqishga harakat qilgan. Aynan shu jihat fuqarolik jamiyati keyingi konseptual ishlanmalari turli talqini va yondashuvlarni keltirib chiqardi.

O'rta asr mutafakkirlarining antik davr olimlaridan farqi, ularning ijtimoiy munosabatlarni, davlat va jamiyat munosabatlari shu jumladan, teologik xarakterga ega, antik falsafa esa ijtimoiy munosabatlarni turli ranglarda ko'rib chiqadi, shu nuqtai nazardan fuqarolik jamiyati diniy paradigmasi o'rta asrlarda shakllana boshlagan deyish mumkin.

SHarqning fuqarolik jamiyatini konseptual tushunishidagi o'ziga xos jihat, ularning mazkur fenomenga oid talqinlari fazilat, ma'rifat va o'zaro mas'uliyat tushunchalari prizmasi orqali amalga oshirilganligidadir, bunda ijtimoiy-falsafiy fikr o'z diqqatini davlat boshqaruvchilari va jamiyat a'zolari o'rtasidagi munosabatlarning axloqiy-estetik jihatlariga qaratgan.

YAngi davrda davlat roli masalasi yangicha anglay boshlanadi: agar antik davr va o'rta asrlarda ijtimoiy-falsafiy fikr davlat ustuvorligiga qaratilgan bo'lsa, bu davrga kelib, mazkur nisbatda inson (fuqaro) fenomeni, o'z huquqlari, ehtiyoji va qiziqishlari bilan birgalikdaustuvor ahamiyat kasb eta boshlaydi. Davlat faqat mana shu qiziqishlarni mavjud bo'lgan qonuniy tizim doirasida amalga oshirilishini ta'minlovchi institut sifatida gavdalanadi.

YAngi davr ijtimoiy-falsafiy tafakkuri fundamental yutug'i, davlat va jamiyat tushunchalarini ajratganligida, bu fuqarolik jamiyatini tushunishda klassik paradigmasining shakllanishiga asos bo'lgan edi. Bu o'z navbatida, —davlat – fuqarolik jamiyat dixotomiyasi kuzatiluvchi konsepsiyalar shakllanishiga olib keladi. Birinchi marotaba YAngi davr mutafakkirlari davlat va jamiyat qiziqishlarining turlicha bo'lishiga o'z diqqat e'tiborini qaratadi, bunda davlat qonun ustuvorligiga tayansa, jamiyat esa xususiy mulkka. Fuqarolik jamiyati haqidagi konseptual diskursning asosiy muammolari sifatida, davlatning roli va davlat va jamiyat o'zaro munosabatlarining mezonlari qanday (axloqiy ideal va real siyosat nisbati mezonlari) degan masala ko'ndalang turadi.

Umuman, hozirgi zamon ilg'or demokratik mamlakatlar jamiyatshunos olimlarining fuqarolik jamiyati to'g'risidagi nazariy qarashlari bir tizimga keltirilsa, u holda fuqarolik jamiyati – bu: **birinchidan**, jamiyat hayoti faoliyatining iqtisodiy, ijtimoiy va ma'naviy sohalarida ixtiyoriy ravishda shakllangan, boshlang'ich nodavlat tizimlarini o'z ichiga qamrab olgan insoniy birlikdir; **ikkinchidan**, jamiyatdagi iqtisodiy, ijtimoiy, oilaviy, milliy, ma'naviy, axloqiy, diniy, ishlab chiqarish, shaxsiy va nodavlat munosabatlar majmuasidir; **uchinchidan**, erkin individlar, ixtiyoriy ravishda shakllangan tashkilotlar va fuqarolarning turli organlar tazyiqlari, aralashishlari yoki bir qolipga solishlaridan qonunlar vositasida himoyalangan jamiyati bo'lib, unda ular o'zligini namoyon qila olishlari uchun doimiy imkoniyatlarga ega bo'ladilar.

Nazorat savollari:

1. Fuqarolik jamiyati g'oyasining kelib chiqishi tarixiy shartsharoitlari nimalardan iborat edi?
2. X–XII asrlarda Markaziy Osiyo mutaffakirlarining ta'limotlaridagi adolatli jamiyati haqidagi qarashlarni izohlang?
3. YAngi davrda fuqarolik jamiyatining yangi talqinlari va ularning o'ziga xos xususiyatlari haqida fikr yuriting?
4. Jadidchilik xarakatining g'oyaviy me'rosida fuqarolik jamiyati haqidagi konseptual qarashlarni sharhlang?
5. Fuqarolik jamiyati haqidagi zamonaviy konseptual masalalarning g'oyaviy va mental xususiyatlarini ochib bering?

3-MAVZU: XARAKATLAR STRATEGIYASI- O'ZBEKISTON MILLIY TARQQIYOTI YANGI BOSQICHINING ASOSI

Reja:

1. O'zbekistonni rivojlantirish bo'yicha "Harakatlar strategiyasi" haqida umumiy tushuncha.
2. O'zbekistonni rivojlantirish bo'yicha "Harakatlar strategiyasi"ning maqsad, vazifalari.
3. Harakatlar strategiyasida belgilangan ustuvor yo'nalishlar

Tayanch tushuncha va iboralar:

Strategiya, harakatlar strategiyasi, O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha "Harakatlar strategiyasi", harakatlar strategiyasining ustuvor yo'nalishlari, davlat va jamiyat qurilishini takomillashtirish, qonun ustuvorligini ta'minlash va sud-huquq tizimini yanada isloh qilish, iqtisodiyotni yanada rivojlantirish va liberallashtirish, ijtimoiy sohani rivojlantirish, xavfsizlik, millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglikni ta'minlash, o'ylangan, o'zaro manfaatli va amaliy ruhdagi tashqi siyosat yuritish va hk.

1. O'zbekistonni rivojlantirish bo'yicha "Harakatlar strategiyasi" haqida umumiy tushuncha.

Mamlakatimizda mustaqillik yillaridayoq amalga oshirilgan keng ko'lamli islohotlar milliy davlatchilik va suverenitetni mustahkamlash, xavfsizlik va huquq-tartibotni, davlatimiz chegaralari daxlsizligini, jamiyatda qonun ustuvorligini, inson huquq va erkinliklarini, millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglik muhitini ta'minlash uchun muhim poydevor bo'ldi, xalqimizning munosib hayot kechirishi, fuqarolarimizning bunyodkorlik salohiyatini ro'yobga chiqarish uchun zarur shart-sharoitlar yaratildi. Xalqimizning mustaqillikga erishgan yillarida bunday buyuk islohotlar albatta, O'zbekiston Respublikasining muhtaram birinchi prezidenti I.A.Karimov tashabbusi bilan, Milliy g'oyamiz va asosiy tamoyillar negizida rivojlana boshlangan va hozirgi kungacha qilinayotgan barcha salmoqli islohotlarning poydevori bo'lib kelmoqda.

Har bir davrning o'z taraqqiyot bosqichlari bo'lgani kabi, 2016-yil xalqimizning yana bir yangi taraqqiyot yo'li eshiklari ochildi. 2016-yil 4-dekabrda mamlakatimizda bo'lib o'tgan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti saylovi bo'ib o'tdi. Yuksak saviyada bo'lib o'tgan saylovda, Tadbirkorlar va ishbilarmonlar harakati-O'zbekiston Liberal-demokratik partiyasidan nomzod sifatida ishtirok etgan Shavkat Miromonovich Mirziyoyev saylovchilar umumiy sonining 88,61% ovozini olib g'olib bo'ldi. Demokratik talablarga to'liq mos tarzda, milliy saylov qonunchiligi va xalqaro standartlar doirasida ochiq va oshkoralik bilan saylov bo'lib o'tdi. Aynan shu saylovda butun o'zbekiston xalqi o'zining buyuk siyosiy irodasi, huquqiy madaniyatini namoyon etib, mamlakatimizning istiqboldagi taraqqiyoti, xalqimizning yorug' kelajagi, farovon hayoti uchun ongli ravishda ovoz berdi.

2016-yil 14-dekabr kuni O'zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishi tantanali marosimiga bag'ishlangan Oliy Majlis palatalarining qo'shma majlisida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev nutq so'zladi. O'z nutqida davlatimiz rahbari yaqin va o'rta istiqbolda mamlakatimiz oldida turgan eng muhim va dolzarb vazifalarga atroflicha to'xtalib o'tdi. Prezidentimiz o'z nutqida *“ Bizning vazifamiz – to'plangan tajriba va ilg'or xalqaro amaliyotga suyanagan holda, o'zimizning taraqqiyot va yangilanish modelimizni qat'iy amalga oshirishdan iborat. Shu borada yaqin va o'rta muddatga belgilangan marralarga erishish uchun qat'iyat bilan harakat qilishimiz zarur. Shu maqsadda 2017-2021-yillarda O'zbekistonni yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasini ishlab chiqish yaqin kunlarda yakunlanadi”*.¹³ Prezidentimizning bevosita rahbarligi ostida “Xalq bilan muloqot va inson manfaatlari yili” Davlat dasturini ham o'z ichiga oladigan mazkur keng ko'lamli dasturiy hujjat har tomonlama puxta ishlab chiqildi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yich harakatlar strategiyasi to'g'risida” gi 2017-yil 7-fevralda imzolangan Farmoniga muvofiq, uni hayotga joriy etish bo'yicha qonuniy tamoyil va mexanizmlar tasdiqlandi.

“ Strategiya “- biron-bir yutuq maqsadga erishish yo'lida tuzilgan va u asosida harakat qilinadigan reja va qoidalar to'plamidir, shuningdek, dunyo miqiyosida va davlat ichki hayotida iqtisodiy, ijtimoiy, siyosiy hamda boshqa sohalarda vujudga kelgan inqiroziy vaziyatlarni pragnozlashtirish va bartaraf etishga qaratilgan boshqaruvchilik tashkil etish masalalariga doir tushunchalarni qamrab oladi.”¹⁴

Mamlakatimizni yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasining asl mohiyatida, xalqimizning orzu-umidlari yog'irilgan g'oyalardan tashkil topgan milliy mafkuraning ifodasi yotadi.

Taraqqiyot va yuksak rivojlanishga erishgan davlatlar tajribasiga ko'ra, har bir xalq o'z oldiga ulug' va istiqbol maqsadlarni qo'yishi hamda uni amalga oshirish salohiyatlari bilan jahon hamjamiyatida munosib o'rin egallaydi. Bugun O'zbekiston ham o'z tarixining ana shunday mas'uliyatli chorrahasida turibdi, desak, mubolag'a bo'lmaydi. Binobarin, Prezident Shavkat Mirziyoyev tomonidan ishlab chiqilgan Harakatlar strategiyasi istiqbolimiz taqdirini hal etuvchi muhim va yangi davr bosqichini ifodalovchi milliy g'oyaga aylanmoqda.

¹³ <<Xalq bilan muloqot va inson manfaatlari yili>>da amalga oshirishga oid Davlat dasturini o'rganish bo'yicha ilmiy-uslubiy risola Toshkent-2017.5-bet

¹⁴ <https://m.ok.ru>

Strategiyani amalga oshirish eng mas'uliyatli jarayon. Agar u real vaziyatni to'liq qamrab olgan yaxlit va bir butun reja bo'lsa, uning muvaffaqiyati ta'minlanadi. Davlatimiz strategik rejalari aniq va o'zgarmas tamoyillarga bo'ysundirilishi muhim. Ular islohotlarning bir maromda, izchil yo'nalishini ta'minlashga xizmat qiladi. Jumladan, rahbar o'z vazifalarini amalga oshirishida turli ilmiy sohalaridagi ma'lumotlar va xulosalar bilan qurollanmog'i, bundan tashqari, qo'yilgan vazifalar yechimini topishda individual va kreativ yondashuvlarni tashkil etishi lozim. Mazkur tamoyillar oldin qabul qilingan qarorni o'zgartirish ehtimoli yoki o'zgaruvchan vaziyatdan kelib chiqib, qayta ko'rib chiqish imkoniyatini berishi zarur.

Strategik dastur va rejaning uyg'unligi hamda turli darajadagi qarorlarning mustahkam bog'liqligi strategik muvaffaqiyatning kafolati. Mazkur birlik davlat organlarning strukturaviy bo'g'inlarida strategik harakatlarni birlashtirish, barcha funksional bo'lim rejalarning kelishuvi bilan ta'minlanadi. Ayni paytda strategiyani amalga oshirish imkoniyatlarini diradi. Strategik boshqaruv jarayonida dastur va rejani amalga oshirish uchun tashkiliy va huquqiy sharoitlar yaratilishi lozim. Mazkur tamoyillar hokimiyat organlari faoliyatidagi ijro intizomining past sur'atlariga, shaxsiy mas'ulyatsizligiga barham beradi. Kadrlar layoqati darajasini oshirishni talab qiladi, murakkab va chigal ish tartiblarini soda hamda tezkor yondashuvlar bilan o'zgartirishga xizmat qiladi. Eng muhimi, strategik yo'nalishlarni aniq va puxta ishlab chiqishni belgilab beradi.

Mamlakatimiz strategiyasi nafaqat ichki va tashqi siyosatdagi islohotlar sari tashlangan qadamda, balki, eng avvalo, davlatning xalqqa, xalqning davlatga bo'lgan munosabatini o'zgarayotganligida namoyon bo'lmoqda. Yurtimizda yashayotgan har qaysi inson millati, tili va dinidan qat'i nazar, erkin, tinch va badavlat umr kechirishi, bugun hayotdan rozi bo'lib yashashi davlatning bosh maqsadi sifatida strategik yo'nalishlar belgilanmoqda. Ular, avvalo, rivojlantirilayotgan ijtimoiy sohalarda o'z ifodasini topmoqda. Yoshlarga munosib ta'lim berish, zamonaviy kasb-hunarlar bilan qurollantirish, aholining salomatligini ta'minlash, nogironligi bo'lgan shaxslar, boquvchisini yo'qotganlar, yolg'iz keksalar, umuman, ko'makka muhtoj qatlamlarni qo'llab-quvvatlash davlatimiz rahbarining 2018-yil 28-dekabri kuni Oliy Majlisga yo'llagan Murojaatnomasida o'z tasdig'ini topdi.¹⁵

XXI asrda inson va insoniyat taqdiri bilan bog'liq bo'lgan global muammolardan kelib chiqib rivojlantirishni davrning o'zi taqazo etmoqda. Bu, bevosita jamiyatning barcha sohasi va yo'nalishlarini qamrab olgan yalpi yangilanishlarni talab qilayotgan hayotiy ehtiyojdir. Prezident SH.M.Mirziyoyev tomonidan ishlab chiqilgan 2017-2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning 5 ta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi bugungi kunda mamlakatimiz oldida turgan buyuk maqsadlarga yetish, ulkan vazifalarni hal etishda dasturulamal vazifasini bajarmoqda.

Xalqimizning o'ziga xos jihati shundaki, u adolatga, murosaga, ochiqko'ngillik va samimiy munosabatga moyil xalqdir. U faol va ongli boshqarish orqali yangidan-yangi imkoniyatlarni namoyon qila oladigan, o'zining yuksak ma'naviy-ahloqiy, ma'rifiy-ruhiy va intellektualsohliyatini ko'rsata oladigan bunyodkor xalq. Ayni ana shu kayfiyat, xalq fe'l-atvori, milliy ruhiyat ochiq jamiyat qurilayotganini, xalq bilan davlat o'rtasidagi

¹⁵ <https://atm.andmiedu.uz>

munosabatni sog'lom va o'zaro ishonchli, aniq maqsad va umummilliy manfaat asosida qurilayotganini katta mamnuniyat bilan qabul qilishi lozim.

Ana shunday ijobiy hayotbaxsh ma'naviy-ruhiy vaziyat tobora chuqurlashib borayotgani sayin jamiyatda ulkan taraqqiyotga, sifat jihatidan yangilanishlarga va O'zbekistonning buyuk kelajagini yaratishga qaratilgan amaliy harakatlarimiz ham kuchayib borishi yo'lida Harakatlar strategiyamizning ustuvor yo'nalishlari va bu yo'nalishda qo'yilgan maqsad sari vazifalarni to'la ado etishga qaratilgan.

Xalqimiz va jamiyatimizda ijtimoiy ongning o'zgarishi bilan ijtimoiy munosabatlar orqali mamlakatimizda barcha sohalar ham rivojlanib boradi. Fuqarolar qanday ezgu amallar ma'rifati bilan qurollangan bo'lsa, ana shu ruhiy qudrat istaklarining hosilasini oladi. Bu jarayon Ulkan to'lqin sifatida millatning mushtarak maqsadlarida namoyon bo'ladi.

O'zbekiston Respublikasida yangilanishlar strategiyasining zamon talablariga mos va uzoqni ko'zlagan, aniq maqsadlarga tayangan taraqqiyot davri boshlanmoqda, deb aytishga har tomonlama xaqlimiz. Mamlakatimiz tarqqiyot rivojlanish yo'liga erishishda strategiyamizda belgilangan asosiy maqsad va shu maqsad yo'lidagi ulkan vazifalarni barcha ustuvor yo'nalishlarimizda ko'rishimiz mumkin. Barcha qilinayotgan yuksalish va yangilanishlar, biz ko'rib o'tadigan barcha ustuvor yo'nalishdagi amaliy ishlar barcha-barchasi albatta, xalqimizning talba va ehtiyojalaridan kelib chiqqan holda namoyon bo'ladi. Shuning uchun ham O'zbekiston respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasining asosiy maqsadlari bu, albatta:

✓ Qilinayotgan islohatlar, har bir katta va kichik sohda yangilanishlar xalqimiz va aholi uchun qulay hayot sharoitlarini yaratish, shu borada xalqimiz orzu-umidlari, intilishlari davlat timsolida gavdalanishi;

✓ Zamonaviy kadrlar tayyorlash orqali har bir sohaga zamonaviy texnologiyalar jalb qilish, iqtisodiy, siyosiy barqarorlikni ta'minlash va mana shu bilimli kadrli, yetakchi rivojlanayotgan sohalar orqali O'zbekiston Respublikasini butun dunyo davlatlariga tanitish, mavqeyini ko'tarishdan iborat.

O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha qo'yilgan maqsad va mana shu maqsad yo'lidagi vazifalar har bir ustuvor yo'nalishda keltirib o'tilgan.

2. O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasining maqsad, vazifalari va bosh yo'nalishlari.

***Harakatlar strategiyasining bosh maqsadi** – mamlakatimizda olib borilayotgan islohotlar samaradorligini tubdan oshirishdan, davlat va jamiyatning har tomonlama va jadal rivojlanishini ta'minlash uchun shart-sharoitlar yaratishdan, mamlakatni modernizatsiyalash va hayotning barcha sohalarini erkinlashtirishdan iborat.*

Mamlakatimizda mavjud bo'lgan barcha sohalarini har tomonlama rivojlantirishdagi, xalqimizga barcha sohalarida qulay sharoitlar yaratishdagi bosh maqsadga erishish yo'lida Harakatlar strategiyasining 5 ta ustuvor yo'nalishlari belgilangan. Bu ustuvor yo'nalishlar, mamlakatimiz rivojlanishida qilinishi lozim bo'lgan vazifalarni belgilab beradi va albatta, bosh maqsadga erishish uchun zamin yaratadi.

3. Harakatlar strategiyasining ustuvor yo'nalishlari va shu yo'nalishlar asosidagi qo'yilgan maqsad va vazifalar:

1-yo‘nalish. Davlat va jamiyat qurilish tizimini takomillashtirishning ustuvor yo‘nalishlari. Bunda, demokratik islohatlarni chuqurlashtirish va mamlakatni modernizatsiya qilishda parlamentning hamda siyosiy partiyalarning rolini yanada kuchaytirish, davlat boshqaruv tizimini isloh qilish, davlat xizmatini tashkiliy-huquqiy asoslarini rivojlantirish, “Elektron hukumat” tizimini takomillashtirish, davlat xizmatlari sifati va samarasini oshirish, jamoatchilik nazorati va mexanizmlarini amalda tatbiq etish, fuqarolik jamiyati institutlari hamda ommaviy ahborot vositalari rolini kuchaytirish kabi vazifalarni o‘z ichiga oladi, shuningdek, davlat boshqaruv tizimini liberallashtirish va bundagi har xil to‘siqlarni kamaytirish, davlat boshqaruvida keng jamoatchilikning ishtirokini ta‘minlash bo‘yicha aniq g‘oyalar ilgari surilgan. Ochiq jamiyat qurish, davlat va fuqaro munosabatlarini mustahkamlash va natijada O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida muhrlab qo‘yilganidek.

- Davlatning yagona va birdan-bir manbai xalq ekani, davlat xalq manfaatlarini himoya qilishi, ayni paytda xalq o‘z maqsad va intilishlarini, orzu-umidlarini davlat timsolida ko‘rishi kabi muhim qoidalarni to‘liq amalga oshirish asosiy maqsad qilib qo‘yilgan.

2-yo‘nalish. Qonun ustuvorligini ta‘minlash va sud-huquq tizimini yanada isloh qilishning ustuvor yo‘nalishlari. Bunda, sud hokimiyatining chinakam mustaqilligini hamda fuqarolarning huquq va erkinliklarini ishonchli himoya qilish kafolatlarini mustahkamlash, ma‘muriy, jinoyat, fuqarolik va xo‘jalik qonunchiligini, jinoyatchilikka qarshi kurashish va huquqbuzarliklarning oldini olish tizimi samarasini oshirish, sud jarayonida tortishuv tamoyilini to‘la qonli joriy etish, yuridik yordam kabi bandlarni o‘z ichiga oladi. Bu yo‘nalishdagi asosiy maqsad va vazifalari: Sudlarning nufuzini oshirish, sud tizimini demokratlashtirish va takomillashtirish ustuvor vazifalarini, fuqarolarning huquq va erkinliklarini ishonchli himoya qilish kafolatlarini ta‘minlash, qonun ustuvorligiga erishish orqali inson manfaatlarini himoya qilish, qabul qilingan barcha qonunlarning to‘la va samarali ishlashi bo‘yicha tegishli chora-tadbirlarni amalga oshirish, oliy sud faoliyatini isloh qilish, uning zamonaviy, hozirgi kun talablari asosida ishlaydigan tizimini vujudga keltirish borasida yangi g‘oyalarni tatbiq etish, eng muhimi, huquqbuzarliklarning oldini olish, ularning sodir etmasligi choralari ko‘rish, profilaktika tizimini yanada chuqurlashtirish va samaradorligini oshirish mexanizmlarini takomillashtirish, sud-huquq tizimida qonuniyligni mustahkamlash, qonunlarga rioya qilish va qonun ustuvorligiga erishish orqali sud va sudlovning yuksak madaniyatiga erishish, yuridik yordam va xizmat ko‘rsatish tizimi takomillashtirish orqali sud-huquq organlarini mexanizmlarining yuqori saviyada ishlashini ta‘minlash kabi ustuvor maqsad va vazifalar ilgari surilgan.

3-yo‘nalish. Iqtisodiyotni rivojlantirish va liberallashtirishning ustuvor yo‘nalishlari. Bunda, makroiqtisodiy barqarorlikni yanada mustahkamlash va yuqori iqtisodiy o‘sish sur‘atlarini saqlab qolish asosiy maqsad hisoblanadi.

Bundan tashqari, iqtisodiyotning yetakchi tarmoqlarini modernizatsiya va diversifikatsiya qilish hisobidan ishlab chiqarilayotgan mahsulotlarning raqobatdoshligini oshirish, mamlakat eksport salohiyatini kuchaytirish vazifalari qilib qo‘yilgan. Qishloq xo‘jaligini modernizatsiya qilish, tuproq unumdorligini va ekinlar hosildorligini oshirish, yangi va xaridorgir mahsulotlar yetishtirish orqali jahon bozoriga chiqishning yangi yo‘nalishlarini joriy etish nazarda tutiladi. Iqtisodiyotda davlat o‘rnini kamaytirish, xususiy mulk huquqini himoya qilish, mulkka egalik qilish va uning hajmini oshirish

orqali yuqori samaradorlikka erishish, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni yanada rivojlantirish, viloyat, tuman va shaxarlarni ularning tabiiy-geografik imkoniyatlar, yer sharoiti va dehqonchilik madaniyatini nazarda tutgan holda, hududiy ehtiyoj va manfaatlar nuqtai nazaridan iqtisodiy rivojlantirish choralari ko'rish maqsad etib belgilangan.

4-yo'nalish. Ijtimoiy sohani rivojlantirish ustuvor yo'nalishlari. Bunda, aholi bandligi va real daromadlarini izchil oshirish, jumladan, mehnatga layoqatli aholi qatlami uchun yangi ish o'rinlari yaratish, mehnat faoliyatini yangi shakl va turlarini joriy etish nazarda tutilgan. Aholini ijtimoiy himoya qilish va sog'liqni saqlash tizimini takomillashtirish, xotin-qizlarning ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirish orqali jamiyatda sog'lom turmush tarzini yanada chuqurlashtirish masalalari bosh vazifalardan biriga aylangan. Shuningdek, aholini arzon uy-joylar bilan ta'minlash, hayot sharoitlarini yaxshilash, yo'l-transport, muhandislik-kommunikatsiya va ijtimoiy infratuzilmalarni modernizatsiya qilish orqali uzoq istiqbolga mo'ljallangan va munosib turmush darajasini ta'minlaydigan yuksak madaniyatli yashash sharoitiga erishish chora-tadbirlarini ko'rish eng muhim vazifa qilib qo'yilgan. Ijtimoiy sohani rivojlanishidagi bosh maqsadlardan biri albatta, ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohasini rivojlantirish, har tomonlama barkamol, yetuk inson-yuqori malakali mutaxassislarni tarbiyalashdir. Bu esa yoshlarga oid davlat siyosatini butun chora-tadbirlar bilan takomillashtirishga bog'liqdir.

Talim-tarbiya bilan bir qatorda, madaniyat, san'at, adabiyot, sport sohalarini rivojlanishi, mana shu sohadagi barcha shart-sharoitlarni mukammal tarzda yaratilishi yosh avlodning yuksalishiga olib boruvchi yana bir yo'l ochadi.

5-yo'nalish. Xavfsizlik, millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglikni ta'minlash, chuqur o'ylangan, o'zaro manfaatli va amaliy tashqi siyosat sohasidagi ustuvor yo'nalishlari. Asosiy maqsadlaridan, davlatimiz mustaqilligi va suverenitetni mustahkamlash, O'zbekistonning yon-atrofida xavfsizlik, barqarorlik va ahil qo'shnichilik muhitini shakllantirish, mamlakatimizning xalqaro nufuzini mustahkamlashdan iborat.

130 dan ziyod millat va elat vakillari yashayotgan O'zbekistonda tinchlik va barqarorlikni ta'minlash, o'zaro ishonch, bir-birini tushunish, turli e'tiqod va madaniyatlarni hurmat qilish singari bag'rikenglik fazilatlarini yanada chuqurlashtirishning ahamiyati kata.

Mamlakatimizning tashqi siyosati, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida belgilanganidek, davlatlarning suverenitetini, hududiy yaxlitligini hurmat qilish, kuch ishlatmaslik yoki kuch bilan taxdid qilmaslik, chegaralarning daxlsizligini saqlash, nizolarni tinch yo'l bilan hal etish, boshqa davlatlarning ichki ishlariga aralashmaslik qoidalariga va xalqaro huquqning umume'tirof etilgan boshqa qoida va normalariga asoslanib, o'zaro manfaatli va amaliy tashqi siyosat olib borish bo'yicha ustuvor yo'nalishlarni ishlab chiqish muhim vazifa qilib qo'yilgan.

2017-2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning yuqorida keltirilgan 5 ta ustuvor yo'nalish bo'yicha Harakatlar strategiyasi o'tgan 25 yil davomida mamlakatimiz erishgan ulkan yutuqlar, tarixiy tajribalarni umumlashtirib, hozirgi kunda davrning o'zi oldimizga qo'yayotgan dolzarb masalalarni hisobga olib, keyingi 5 yilga va undan keyingi davrga mo'ljallangan tarixiy taraqqiyotning yangi ustuvor yo'nalishi belgilandi.

Nazorat uchun savollar:

1. 2017 yil 7 fevral kuni O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni qabul qilinishi to'g'risida ma'lumotlar bering.
 2. O'zbekistonni rivojlantirish bo'yicha "Harakatlar strategiyasi" haqida nimalarni bilib oldingiz?
 3. O'zbekistonni rivojlantirish bo'yicha "Harakatlar strategiyasi"ning asosiy bosh maqsadi nimalardan iborat?
 4. O'zbekistonni rivojlantirish bo'yicha "Harakatlar strategiyasi"qanday vazifalari o'z ichiga oladi?
3. Harakatlar strategiyasida belgilangan ustuvor yo'nalishlar

4-MAVZU: DAVLAT VA JAMIYAT QURILISHI TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH

REJA:

1. Demokratik islohotlarni chuqurlashtirishning maxmun mohiyati
2. Mamlakatni modernizatsiya qilishda Oliy Majlis palatalari, siyosiy partiyalarning rolini yanada kuchaytirish
3. Davlat boshqaruvi tizimini isloh qilish
4. Jamoatchilik boshqaruvi tizimini takomillashtirish
5. Xalq bilan samarali muloqot mexanizmlarini joriy qilish

➤ ***Demokratik islohotlarni chuqurlashtirish va mamlakatni modernizatsiya qilishda oliy majlis palatalari, siyosiy partiyalarning roli borasida.***

Qonunlarda binoan, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining mutlaq vakolatlari quyidagilar etib belgilangan:

- ✓ konstitutsiya va qonunlar qabul qilish , ularga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish;
- ✓ O'zbekiston Respublikasi ichki va tashqi siyosatining asosiy yo'nalishlarini ishlab chiqish;
- ✓ davlatning strategik dasturlarini qabul qilish;
- ✓ qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud hokimiyatlari tizimi va vakolatlarini belgilsh;
- ✓ boshqaruv tarkibida yangi davlat tuzilmalarini tashkil qilish va ularni tugatish haqidagi qarorlarni tasdiqlash;
- ✓ boj, valyuta va kredit, ma'muriy-hududiy tuzilish masalalarini qonun yo'li bilan tartibga solish;

Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev ilgari surgan-"Xalq davlat idoralariga emas, davlat idoralari xalqimizga xizmat qilshi kerak" prinsipini ilgari surgan holda, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi va Senatining joylarda ishlarning holatini o'rganish va xalq bilan muloqat qilishga doir faoliyatini tubdan takomillashtirishga oid Oliy Majlis palatalari Kengashlarining qo'shma qarori loyihasini ishlab chiqish, unda hududlarda saylangan deputat va senatorlar har oyda 10-12 kun davomida bir tumanda bo'lib, davlat hokimiyati organlari faoliyatini o'rganib, tahlil qilishi, tegishli rahbarlarning hisobotini xalq deputatlari Kengashlari sessiyasi muhokamasiga kiritishi

hamda tegishli xulosalar berishi, shu tumandagi barcha ko‘rilgan masalalarni tegishlicha hal qilishi lozimligi belgilangan.

Harakatlar strategiyasida aholining senatorlar va deputatlar bilan o‘zaro munosabatlarini, Oliy Majlisning xalq bilan muloqatini takomillashtirish maqsadida *“Elektron parlament”* tizimi joriy etish va shu asosida, mahalliy vakillik organlari bilan o‘zaro muloqoti va aloqalarini kuchaytiriradi, ular bilan elektron hamkorlik tizimining shakllanishiga shart-sharoitlar yaratadi. Elektron parlament, shaklidagi ahborot-kommunikatsiya vositalari parlament palatalari va fuqarolar o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlarni bog‘lab turuvchi vosita vazifasini bajaradi va aholiga har tomonlama qulaylik yaratadi.

- *Jamoatchilik boshqaruvi tizimini takomillashtirish borasida*, xalq bilan samarali muloqot mexanizmlarini joriy qilish bo‘yicha, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyev 2017-yilni “Xalq bilan muloqot va inson manfaatlari yili” deb e‘lon qilindi. Bundan maqsad, mamlakatimizdagi demokratlashtirish jarayonlari samaradorligi va sifatini tubdan yaxshilash, davlat idoralarini mas‘ulyatini kuchaytirish, xalq bilan ochiq muloqotlarni yo‘lga qo‘yish ilgari surilgan. Xalq qabulxonalarining barcha hududlarda ish boshlagani, xalq bilan keng miqiyosda muloqot olib borilayotgani davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari faoliyatining ochiq-oshkoraligini ta‘minlash bo‘yicha olib borilayotgan ishlarni yangi bosqichga olib chiqdi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti virtual qabulxonasiga jami kelib tushgan murojaatlar 2017-yil 24-yanvar holatiga ko‘ra 409 mingni tashkil etgani portalning jamiyat hayotida o‘z o‘rni borligidan dalolatdir.

I. Davlat va jamiyat qurilishi tizimini takomillashtirishning ustuvor yo‘nalishlari

1.1. Demokratik islohotlarni chuqurlashtirish va mamlakatni modernizatsiya qilishda Oliy Majlis, siyosiy partiyalarning rolini yanada kuchaytirish:

davlat hokimiyati tizimida Oliy Majlisning rolini oshirish, uning mamlakat ichki va tashqi siyosatiga oid muhim vazifalarni hal etish hamda ijro hokimiyati faoliyati ustidan parlament nazoratini amalga oshirish bo‘yicha vakolatlarini yanada kengaytirish;

qabul qilinayotgan qonunlarning amalga oshirilayotgan ijtimoiy-siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy va sud-huquq islohotlari jarayoniga ta‘sirini kuchaytirishga yo‘naltirgan holda qonun ijodkorligi faoliyati sifatini tubdan oshirish;

siyosiy tizimni rivojlantirish, davlat va jamiyat hayotida siyosiy partiyalarning rolini kuchaytirish, ular o‘rtasida sog‘lom raqobat muhitini shakllantirish.

2019-YIL SARHISOBI: OLIY MAJLIS PALATALARI VA SIYOSIY PARTIYALARNING ROLI YANADA KUCHAYTIRILDI

20 Yan. 2020 y. **"TARAQQIYOT STRATEGIYASI" MARKAZI**

2017–2021 yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasining **Davlat va jamiyat qurilishi tizimini takomillashtirish sohasidagi ustuvor yo‘nalishlari** bo‘yicha hisobot davrida quyidagi ishlar amalga oshirildi.
Demokratik islohotlarni chuqurlashtirish va mamlakatni modernizatsiya qilishda

Oliy Majlis palatalari, siyosiy partiyalarning rolini yanada kuchaytirish yo‘nalishida

2019-yil 5-mart kuni “Hukumatni shakllantirish tartibi demokratlashtirilishi va uning mas’uliyati kuchaytirilishi munosabati bilan O‘zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritish to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Qonuni qabul qilindi. Ushbu qonun asosida O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 79-, 93-, 98-moddalariga, “O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi to‘g‘risida”gi, “O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senati to‘g‘risida”gi, “O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi to‘g‘risida”gi, “O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasining Reglamenti to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi **Qonunlariga** o‘zgartirish va qo‘shimchalar kiritildi.

- *O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va boshqa qonunlariga Bosh vazir o‘rinbosarlari, vazirlar va davlat qo‘mitalari raislari nomzodini Bosh vazir taqdimiga binoan Oliy Majlis Qonunchilik palatasi tomonidan ma’qullash va O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan tasdiqlash tartibini belgilash bo‘yicha o‘zgartirish va qo‘shimchalar kiritildi;*
- *hukumat a‘zolariga nomzodning sohani rivojlantirish bo‘yicha yaqin muddatga va istiqbolga mo‘ljallangan harakat dasturi bilan deputatlar oldida chiqish qilish tartibi joriy etildi;*
- *hukumat a‘zosining o‘z harakat dasturi ijrosini amalga oshirishiga doir masalalar yuzasidan axborotini Oliy Majlis palatalari, ularning qo‘mitalarida muntazam eshitib borish joriy etildi.*

Shuningdek, viloyat, tuman va shahar davlat organlari rahbarlarini tegishli **xalq deputatlari Kengashlari tomonidan tasdiqlash** amaliyoti joriy etildi.

Qonunlarning mukammalligini ta’minlash maqsadida Oliy Majlis palatalari yuridik xizmatlari negizida Yuridik boshqarma tashkil etildi.

Oliy Majlis Qonunchilik palatasida Davlat va xo‘jalik boshqaruvi organlarining axborotini eshitish bo‘yicha “Hukumat soati”ni o‘tkazish yillik reja-jadvali tasdiqlandi.

Oliy Majlis Qonunchilik palatasida davlat byudjeti, iqtisodiyot, pul-kredit siyosati masalalarida, shuningdek, davlat byudjeti ijrosi ustidan samarali parlament nazoratini ta’minlashda deputat va senatorlarga professional, mustaqil va xolis axborot-tahliliy, ekspertlik xizmati ko‘rsatish maqsadida Davlat byudjeti boshqarmasi tashkil etildi.

Oliy Majlis faoliyatini moliyaviy, moddiy-texnik, tashkiliy jihatdan ta’minlash takomillashtirildi. Oliy Majlis palatalari qo‘mitalari huzurida ular faoliyatiga bevosita yordam beradigan kotibiyatlar tashkil etildi.

Oliy Majlis Senatining Qonunchilik va sud huquqi masalalari qo‘mitasi negizida Senatning **Sud huquq masalalari va korrupsiyaga qarshi kurashish qo‘mitasi** tashkil etildi.

Oliy Majlisi Qonunchilik palatasida **Korrupsiyaga qarshi kurashish va sud-huquq masalalari qo‘mitasi** tashkil etildi.

2019-yil 27-may kuni O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasida korrupsiyaga qarshi kurashish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni qabul qilindi. Farmonga muvofiq, 2019-2020 yillarda korrupsiyaga qarshi kurashish davlat dasturi hamda Korrupsiyaga qarshi kurashish bo‘yicha respublika idoralararo komissiyasining yangi tarkibi tasdiqlandi.

2019-2020 yillarda korrupsiyaga qarshi kurashish davlat dasturida:

- Davlat dasturining har bir bandi bo‘yicha maqsadlarga erishishda samaradorlik indikatorlari ishlab chiqilishi;
- Hududlardagi xalq deputatlari Kengashlari tarkibida korrupsiyaga qarshi kurashish komissiyalari tashkil etilishi;
- Davlat xizmatchilarini tanlab olish, tayinlash va yuqori lavozimlarga ko‘tarishning shaffof tizimi shakllantirilishi;
- Davlat xizmatchilari uchun cheklovlar, taqiqlashlar, rag‘batlantirishlarning aniq ro‘yhati belgilanishi;

2019-yil 1-iyulidan:

- davlat organlarida yuzaga keladigan korrupsiya xavf-xatarlari majburiy baholab borilishi;
- korrupsiya xavf-xatariga eng ko‘p duch keladigan davlat xizmatchilarining ro‘yxati shakllantirilishi;
- davlat xizmatchilarining mulki va daromadlarini deklaratsiya qilish tizimi bosqichma-bosqich joriy etilishi;

2019-yil 1-sentabrdan:

- yoshlarga korrupsiyaga qarshi kurashish sohasida huquqiy ta’lim berilishi;

2019-yil 1-avgustdan:

Eksperiment tariqasida kapital qurilish va oliy ta’lim sohalarida “Korrupsiyasiz soha” loyihasi amalga oshirilishi v 5 ta qonun va qator qonunosti hujjatlari unifikatsiya qilinib, yaxlit tarzda **O‘zbekiston Respublikasining Saylov kodeksi** qabul qilindi. Saylov Kodeksiga muvofiq:

Qonunchilik palatasida deputatlik o‘rinlari uchun O‘zbekiston ekologik harakati vakillariga kvota ajratish instituti chiqarib tashlandi;

fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlari tomonidan mahalliy Kengashlarga nomzod ko‘rsatish tartibi bekor qilindi;

siyosiy partiyalarga saylovda qatnashish huquqini beruvchi imzo yig‘ish jarayonida saylovchilar tomonidan bir yoki bir nechta partiyalarni qo‘llab-quvvatlab imzo qo‘yishlari mumkinligi belgilandi;

ijtimoiy xavfi katta bo'lmagan va uncha og'ir bo'lmagan jinoyatlarni sodir etgan shaxslarning saylovda ishtirok etishini cheklovchi normalar chiqarib tashlandi;

Markaziy saylov komissiyasi a'zolarining maqomi Oliy Majlis Qonunchilik palatasi deputatlari va Senati a'zolariga tenglashtirildi;

Qator xalqaro tashkilotlar, xususan, YEXHTning Demokratik institutlar va inson huquqlari bo'yicha byurosi hamda Venetsiya komissiyasi tomonidan bildirilgan taklif va tavsiyalar inobatga olindi.

Davlat boshqaruvi tizimini isloh qilish:

Davlat boshqaruvini markazlashtirishdan chiqarish, davlat xizmatchilarining kasbiy tayyorgarlik, moddiy va ijtimoiy ta'minot darajasini oshirish hamda iqtisodiyotni tartibga solishda davlat ishtirokini bosqichma-bosqich qisqartirish orqali davlat boshqaruvi va davlat xizmati tizimini isloh qilish;

mamlakatni ijtimoiy-siyosiy va ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish bo'yicha vazifalarni amalga oshirishda o'zaro manfaatli hamkorlikning samarasini oshirishga qaratilgan davlat-xususiy sheriklikning zamonaviy mexanizmlarini joriy etish;

davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari faoliyatining ochiqligini ta'minlash, jismoniy va yuridik shaxslarning huquq va erkinliklari hamda qonuniy manfaatlariga oid axborotni taqdim qilishning zamonaviy shakllarini joriy etish;

«Elektron hukumat» tizimini takomillashtirish, davlat xizmatlari ko'rsatishning samarasi, sifatini yuksaltirish va bu xizmatdan aholi hamda tadbirkorlik sub'ektlari tomonidan foydalanish imkoniyatini oshirish.

1.3. Jamoatchilik boshqaruvi tizimini takomillashtirish:

xalq bilan muloqotning samarali mexanizmlarini joriy etish;

jamoatchilik nazoratini amalga oshirishning zamonaviy shakllarini rivojlantirish, ijtimoiy sheriklikning samarasini oshirish;

fuqarolik jamiyati institutlarini rivojlantirish, ularning ijtimoiy va siyosiy faolligini oshirish;

mahalla institutining jamiyat boshqaruvidagi o'rni va faoliyati samaradorligini oshirish;

ommaviy axborot vositalarining rolini kuchaytirish, jurnalistlarning kasbiy faoliyatini himoya qilish.

O'zbekiston Respublikasida Ma'muriy islohotlar konsepsiyasida davlat boshqaruvi tizimini tubdan isloh qilishning 6 ta asosiy yo'nalishi belgilab berildi.

Birinchi yo'nalish ijro etuvchi hokimiyat organlari faoliyatining institutsional va tashkiliy-huquqiy asoslarini takomillashtirishga bag'ishlangan. Mazkur sohadagi chora-tadbirlar quyidagilarni nazarda tutadi:

- ijro etuvchi hokimiyat organlarini tashkil etish va tugatishning aniq mezonlari hamda tartib-taomillarini joriy qilish;
- kadrlar va moddiy resurslardan oqilona foydalangan holda, ijro etuvchi hokimiyat organlarini optimallashtirish;

- ijro etuvchi hokimiyat organlarining mustaqilligini oshirish hamda ularning Vazirlar Mahkamasi bilan o'zaro hamkorlik mexanizmlarini takomillashtirish;
- davlat xizmatlari ko'rsatish tizimini izchil takomillashtirish va «Elektron hukumat» tizimini yanada keng joriy etish;
- ma'muriy adliyani rivojlantirish va murojaatlarni kollegial eshitishni joriy qilish.

Ikkinchi yo'nalish ijro etuvchi hokimiyat organlarining vazifalarini, ularni amalga oshirish mexanizmlari va javobgarlik sohalarini aniqlashtirishni nazarda tutadi. Shu munosabat bilan quyidagi masalalar bo'yicha chora-tadbirlar ko'riladi:

- rivojlanish dasturlarini shakllantirishda hududiy ijro etuvchi hokimiyat organlarining tashabbuskorligi va rolini oshirish;
- maqsadli indikatorlarga erishishga asoslangan, barcha darajadagi ijro etuvchi hokimiyat organlari va ularning rahbarlari faoliyatini baholashning prinsipial yangi tizimini joriy qilish;
- xalqaro amaliyotda muvaffaqiyatli qo'llanilayotgan, shu jumladan, sifat menejmenti, indikativ rejalashtirish, autsorsing, kraudsorsing kabi ishni tashkil etishning zamonaviy uslublaridan foydalanish;
- rivojlanish dasturlarini ishlab chiqish va ularning amalga oshirilishini monitoring qilishda jamoatchilik bilan o'zaro hamkorlikning zamonaviy shakllarini joriy etish.

Uchinchi yo'nalish iqtisodiyot tarmoqlariga ma'muriy ta'sirni qisqartirish va boshqaruvning bozor mexanizmlarini kengaytirish hisoblanadi. Ushbu yo'nalishda quyidagilar rejalashtirilmoqda:

- xususiy sektor samarali faoliyat ko'rsatayotgan sohalarda davlat ishtirokidagi tijorat tashkilotlarini tuzishni cheklash va amaldagi davlat korxonalarini qayta tashkil etish;
- iqtisodiy faoliyatda davlat ishtirokining aniq bozor mexanizmlarini ishlab chiqish;
- ijtimoiy-iqtisodiy masalalarni hal qilishda ijtimoiy hamda davlat-xususiy sheriklikning huquqiy va institutsional bazasini takomillashtirish;
- ayrim davlat funksiyalarini xususiy sektorga o'tkazish.

To'rtinchi yo'nalishda, jumladan, quyidagilar orqali vertikal boshqaruv tizimi va ijro etuvchi hokimiyat organlari hamkorligining mexanizmlarini takomillashtirish nazarda tutilgan:

- davlat boshqaruvini bosqichma-bosqich nomarkazlashtirish;
- mahalliy davlat hokimiyati organlarining moliyaviy imkoniyatlarini kengaytirish, ularning roli va javobgarligini oshirish;

- hududiy organlarning rahbar kadrlarini tanlash va joy-joyiga qo'yish masalalarida mahalliy davlat hokimiyati organlarining vakolatlarini kuchaytirish.

Beshinchi yo'nalish davlat boshqaruvi tizimiga strategik rejalashtirishning zamonaviy shakllari, innovatsion g'oyalar, ishlanma va texnologiyalarni joriy etish bo'yicha chora-tadbirlarni o'z ichiga olgan. Mazkur chora-tadbirlar qatorida quyidagilarni ta'kidlash lozim:

- davlat xizmatlari ko'rsatish tartib-taomillarini optimallashtirish va soddalashtirishni ta'minlaydigan davlat boshqaruvining innovatsion shakllarini joriy etish;
- innovatsion g'oyalar va texnologiyalarni ishlab chiqishga investitsiyalarni faol jalb etish;
- zamonaviy ilmiy-tadqiqot va innovatsion yutuqlarni muvaffaqiyatli joriy qilish uchun zarur bo'lgan rivojlangan infratuzilmani yaratish;
- tabiatni muhofaza qilish, resurs va energiya tejaydigan texnologiyalarni keng joriy etish.

Va nihoyat, so'nggi **oltinchi yo'nalishda** professional davlat xizmatining samarali tizimini shakllantirish, shuningdek, korrupsiyaga qarshi kurashishning ta'sirchan mexanizmlarini o'rnatish belgilangan. Ularga erishish uchun quyidagilar rejalashtirilgan:

- davlat xizmatining shaffofligi va ochiqqligini ta'minlash, aholi bilan ochiq muloqotni yo'lga qo'yishning yangi mexanizmlarini joriy etish;
- davlat xizmatchilarining mehnatiga haq to'lash va ijtimoiy ta'minotining zamonaviy tizimini kiritish orqali ularning mehnat unumdorligini oshirish.

Bundan tashqari, Farmon bilan O'zbekiston Respublikasida Ma'muriy islohotlar konsepsiyasi normalarini amaliy ro'yobga chiqarish bo'yicha 40 dan ortiq aniq tadbirlarni nazarda tutuvchi «Yo'l xaritasi» tasdiqlandi.

Shuningdek, O'zbekiston Respublikasida Ma'muriy islohotlar konsepsiyasini amalga oshirish bo'yicha komissiya hamda davlat boshqaruvi tizimini tanqidiy o'rganish va uni tubdan isloh qilish yuzasidan takliflar tayyorlash bo'yicha ishchi guruhlar tashkil etildi.

Komissiya ishchi guruhlar tomonidan tegishli normativ-huquqiy hujjatlar loyihalari sifatli ishlab chiqilishini tashkil etadi, shuningdek, Ma'muriy islohotlar konsepsiyasi va «Yo'l xaritasi»ning to'liq, o'z vaqtida va sifatli amalga oshirilishi ustidan qat'iy nazorat olib boradi.

Shu bilan bir qatorda, Komissiyaga davlat boshqaruvi tizimini tanqidiy o'rganish va uni tubdan isloh qilish bo'yicha takliflar tayyorlash jadvalini tasdiqlash vazifalari yuklatildi, unga asosan 100 dan ortiq davlat va xo'jalik boshqaruvi organlari faoliyatini qayta ko'rib chiqish rejalashtirildi.

Ma'muriy islohotlarning amalga oshirilishi quyidagi natijalarga erishishga qaratilgan.

1. Kutilayotgan islohotlarning to'liq amalga oshirilishini ta'minlashga, ijtimoiy-siyosiy va ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning muammolarini o'z vaqtida aniqlash va samarali hal etishga qodir bo'lgan, innovatsion rivojlanishning umumjahon tendensiyalariga javob beradigan davlat boshqaruvi tizimini yaratish, shu jumladan, quyidagilar orqali yaratish:

- ortiqcha va o'ziga xos bo'lmagan vazifa, funktsiya va vakolatlarni bartaraf etish, takrorlash va parallelizmni tugatish hisobiga davlat boshqaruvi tizimini optimallashtirish hamda nomarkazlashtirish;
- davlat boshqaruvini byurokratiyadan xoli qilish va uning sarf-xarajatlarini pasaytirish, boshqaruv qarorlari qabul qilish tizimining faoliyat samaradorligini va shaffofligini oshirish;
- strategik rejalashtirish, innovatsion g'oyalar, ishlanmalar va texnologiyalar tizimini joriy etish;
- iqtisodiyot tarmoqlariga ma'muriy ta'sir ko'rsatishni yanada qisqartirish hamda boshqaruvning sog'lom raqobat muhitini rivojlantirish, mamlakatning investitsiyaviy jozibadorligi va aholining ishchanlik faolligini oshirishga qaratilgan bozor mexanizmlarini kengaytirish;
- jamoatchilik va parlament nazoratining, eng avvalo, korrupsiya ko'rinishlarining oldini olishga qaratilgan samarali shakllarini joriy etish.

2. Fuqarolar huquq va erkinliklarini ta'minlashning ta'sirchan mexanizmlarini yaratish, ularning farovonligini va ijro etuvchi hokimiyat organlari faoliyatidan qanoatlanganlik darajasini yanada oshirish, shu jumladan, quyidagilar orqali yanada oshirish:

- davlat organlarining jismoniy va yuridik shaxslar bilan huquqiy munosabatlarini aniq tartibga solishga qaratilgan ma'muriy tartib-taomillarni takomillashtirish;
- ijro etuvchi hokimiyat organlarining qarorlari va harakatlari ustidan shikoyat qilish tartibini takomillashtirishni, jismoniy va yuridik shaxslarning murojaatlarini kollegial eshitish mexanizmlarini joriy etishni nazarda tutuvchi ma'muriy adliya tizimini rivojlantirish;
- «Elektron hukumat» tizimini takomillashtirish orqali davlat xizmatlari ko'rsatishning samaradorligini oshirish;
- jamiyatda qonun ustuvorligini ta'minlash, qonuniylik va huquq-tartibotni mustahkamlash.

O'zbekiston Respublikasida Ma'muriy islohotlar konsepsiyasida nazarda tutilgan chora-tadbirlarning amalga oshirilishi, so'zsiz, innovatsion rivojlanishning zamonaviy tendensiyalari va jahon standartlarini hisobga olgan holda davlat boshqaruvi tizimini modernizatsiya qilishga yangi kuch bag'ishlaydi.

Umuman olganda, O'zbekiston Respublikasida ma'muriy islohotlarning amalga oshirilishi «Xalq davlat idoralariga emas, davlat idoralari xalqimizga xizmat qilishi kerak» degan ulug'vor g'oyani hayotga to'liq tatbiq etishga xizmat qiladi.

Jamoatchilik boshqaruvi tizimini takomillashtirish:

- xalq bilan muloqotning samarali mexanizmlarini joriy etish;
- jamoatchilik nazoratini amalga oshirishning zamonaviy shakllarini rivojlantirish, ijtimoiy sheriklikning samarasini oshirish;
- fuqarolik jamiyati institutlarini rivojlantirish, ularning ijtimoiy va siyosiy faolligini oshirish;
- mahalla institutining jamiyat boshqaruvidagi oʻrni va faoliya-ti samaradorligini oshirish;
- ommaviy axborot vositalarining rolini kuchaytirish, jurnalistlarning kasbiy faoliyatini himoya qilish.

Xalq bilan muloqotning noyob va samarali usuli

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning 2017-yil 7-fevraldagi farmoni bilan tasdiqlangan 2017-2021-yillarda Oʻzbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yoʻnalishi boʻyicha Harakatlar strategiyasi mamlakatimiz taraqqiyoti, xalqimiz farovonligini belgilovchi muhim hujjat boʻldi.

Mamlakatimizda tarixan juda qisqa vaqt – 25-yilda mazmunan asrlarga tatigulik ishlar amalga oshirildi. Milliy davlatchilik va suverenitetimizning huquqiy asoslari yaratildi va mustahkamlandi. Chegaralarimiz xavfsizligi taʼminlandi. Bu jamiyatda qonun ustuvorligi, inson huquq va erkinliklari, millatlararo totuvlik va diniy bagʻrikenglik muhitini mustahkamlash, fuqarolarimizning bunyodkorlik salohiyatini roʻyobga chiqarish uchun zarur shart-sharoit yaratdi.

Huquq va erkinliklarimiz kafolati boʻlgan Bosh qomusimizning 1-moddasida “Davlatning manbai xalq” deyilgan. Unda inson shaʼni, qadr-qimmatini – eng oliy qadriyat, inson omili bosh masala ekani qonun yoʻli bilan kafolatlangan. Harakatlar strategiyasidagi beshta ustuvor yoʻnalishning har biri boʻyicha belgilangan vazifalar, chora-tadbirlarda ham bu yaqqol oʻz ifodasini topgan.

Davlatimiz rahbari tashabbusi bilan joylarda ish boshlagan Xalq qabulxonalari inson manfaatlari ustuvorligini taʼminlashning tayanch nuqtasi, hokimiyat organlari va xalq oʻrtasida ishonch koʻprigi boʻlib xizmat qilmoqda. Bu maskanlar fuqarolarning huquq va erkinliklarini roʻyobga chiqaradigan, ularning manfaatlarini ustuvor etadigan izchil mexanizmga asos soldi. Unda murojaat bilan keluvchilar uchun yaratilgan qulayliklar – ishchanlik muhiti, murojaat qiluvchilarga boʻlgan munosabat ham butunlay oʻzgacha, toʻla-toʻkis qonun talablari asosida yoʻlga qoʻyilgan. Xalq qabulxonasida murojaat bilan kelgan kishi oʻzini faol mavqeda his qiladi. Arzini emin-erkin bayon etadi. Bu shunchaki muloqotdan iborat boʻlib qolmaydi, balki uning murojaati rasman roʻyxatga olinadi. Soʻroviga javob beriladigan muddatlar haqida maʼlumot taqdim etiladi. Har bir murojaat, ularni tahlil etish, xolisona oʻrganish va yechim topish ishlari ustidan qatʼiy monitoring, nazorat olib boriladi.

OʻZBEKISTON RESPUBLIKASI PREZIDENTNING FARMOYISHI

“XALQ BILAN MULOQOT VA INSON MANFAATLARI YILI” DAVLAT DASTURINI ISHLAB CHIQISH VA AMALGA OSHIRISHNING TASHKILIY CHORA-TADBIRLARI TO‘G‘RISIDA

Mamlakatda amalga oshirilayotgan demokratik jarayonlarning sifati va natijadorligini tubdan oshirish hamda insonning huquqlari, erkinliklari va manfaatlarini, shu jumladan odamlar hayotining munosib darajasini ta'minlash, ular amalga oshirilishi uchun davlat organlarining roli va mas'uliyatini kuchaytirish, aholi bilan ochiq muloqotni yo'lga qo'yish va ularning murojaatlari bilan ishlashning yangi samarali mexanizmlari va usullarini joriy etish, fuqarolarni bezovta qilayotgan hayotiy muammolarni o'z vaqtida hal etish, “Inson manfaatlarini har narsadan ulug‘” degan ezgu g‘oyani hayotga izchil joriy etish maqsadida, shuningdek 2017-yil O‘zbekiston Respublikasida “Xalq bilan muloqot va inson manfaatlarini yili” deb e‘lon qilinganligi munosabati bilan:

1. “Xalq bilan muloqot va inson manfaatlarini yili” Davlat dasturini ishlab chiqish va amalga oshirish bo'yicha Respublika komissiyasi [1-ilovaga](#) muvofiq tarkibda tashkil etilsin.

2. Respublika komissiyasi (A.N. Aripov) jamoat tashkilotlarini va Hukumatga qarashli bo'lmagan tashkilotlarni, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlarini keng jalb etgan holda vazirliklar, idoralar, xo'jalik birlashmalari, Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, viloyatlar va Toshkent shahri hokimliklari bilan birgalikda bir oy muddatda “Xalq bilan muloqot va inson manfaatlarini yili” Davlat dasturi loyihasini ishlab chiqsin va tasdiqlash uchun kiritsin.

Vazirliklar, idoralar, mahalliy davlat hokimiyati organlari, xo'jalik birlashmalari, jamoat tashkilotlari va Hukumatga qarashli bo'lmagan tashkilotlardan tushayotgan materiallar va takliflarni umumlashtirish uchun [2-ilovaga](#) muvofiq tarkibda yig'ma ishchi guruh tashkil etilsin.

3. “Xalq bilan muloqot va inson manfaatlarini yili” Davlat dasturi loyihasini ishlab chiqishda quyidagi muhim, ustuvor vazifalar amalga oshirilishi bo'yicha aniq takliflar va chora-tadbirlar ishlab chiqilishiga alohida e'tibor qaratilsin:

qabul qilingan qonunlar, farmonlar va boshqa qonun hujjatlari bajarilishi, davlat organlariga yuklangan vazifalar va funksiyalarning bajarilishi bo'yicha ular ishining samaradorligi, ular tomonidan insonning huquqlari, erkinliklari va manfaatlariga rioya etilishi, fuqarolarning murojaatlariga munosabat bildirilishi yuzasidan Parlament va jamoatchilik nazoratining doimiy ishlaydigan ta'sirchan mexanizmlarini shakllantirish;

fuqarolarning va yuridik shaxslarning murojaatlari bilan ishlash tizimini tubdan takomillashtirish, aholi bilan ochiq muloqotni yo'lga qo'yishning yangi samarali mexanizmlari va usullarini joriy etish, barcha darajalardagi hokimlarning, prokuratura va ichki ishlar organlarining aholi oldida hisobot berishi tizimini amaliyotga joriy etish, shu asosda xalqning davlat hokimiyatiga bo'lgan ishonchini mustahkamlash;

joylarda “xalq qabulxonalari”ni tashkil etishning aniq huquqiy, tashkiliy-amaliy, moddiy-texnik va moliyaviy asoslarini belgilash, ularning samarali faoliyat ko'rsatishini ta'minlash, fuqarolarning murojaatlari eng ko'p tushadigan sohalarida byurokratik to'siqlar va muammolarni bartaraf etish chora-tadbirlarini ko'rish;

talab etiladigan davlat xizmatlarini aholiga “yagona darcha” tamoyili bo'yicha bir idora orqali ko'rsatish tizimini yanada takomillashtirish, ushbu jarayonlarga va davlat organlari faoliyatiga zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etish, “Elektron hukumat”ning samarali tizimini shakllantirish;

sud hokimiyatining chinakam mustaqilligini mustahkamlash va odil sudlovga erishish, fuqarolarning huquqlarini ishonchli himoya qilish instituti sifatida

advokaturaning roli va ahamiyatini yanada oshirish, sud-huquq sohasida advokatlarning vakolatlarini kengaytirish chora-tadbirlarini amalga oshirish;

aholining huquqiy madaniyatini va moliyaviy-iqtisodiy savodxonligini oshirish, fuqarolarni qonunni hurmat qilish ruhida tarbiyalash tizimini shakllantirish, jamiyatda huquqbuzarlikka toqatsizlikni kuchaytirish, “Adolat — qonun ustuvorligida” tamoyilini jamiyat hayotida keng qaror toptirish;

iqtisodiyotni boshqarishda davlatning rolini bosqichma-bosqich kamaytirish, davlat boshqaruvi organlarining tuzilmasi, vazifalari va vakolatlarini optimallashtirishga, ularga xos bo‘lmagan bir-birini takrorlovchi funksiyalarni qisqartirishga, davlat xizmati institutini isloh qilishning samarali tizimini shakllantirishga, davlat xizmatchilarining moddiy va ijtimoiy ta’minotini tubdan takomillashtirishga, davlat xizmatiga zamonaviy fikrlaydigan tashabbuskor, mas’uliyatli, kasbiy tayyorlangan kadrlarni jalb etishga yo‘naltirilgan Ma’muriy islohotlarni chuqurlashtirish konsepsiyasini ishlab chiqish;

iqtisodiyotning barqaror sur’atlar bilan o‘rinishini ta’minlash, iqtisodiyotni isloh qilish va erkinlashtirish ishlarini kuchaytirish, qishloq xo‘jaligini isloh qilish va oziq-ovqat xavfsizligini ta’minlash, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash va rag‘batlantirish, tadbirkorlik faoliyati uchun eng qulay shart-sharoitlar yaratish, xususiy mulkning har tomonlama himoya qilinishini ta’minlash;

hududlarni, ayniqsa ijtimoiy va iqtisodiy rivojlanishda nisbatan orqada qolayotgan tumanlar va shaharlarni, chekka aholi punktlarini kompleks, jadal rivojlantirish, tijorat banklarining faol ishtirokida yangi ish o‘rinlari yaratilishini ta’minlash va shu asosda ish haqi, pensiyalar, nafaqalar va stipendiyalar miqdorlarini bosqichma-bosqich ko‘paytirish, aholining hayoti darajasi va sifatini oshirish;

muhandislik-kommunikatsiya, ijtimoiy va bozor infratuzilmasini rivojlantirish va modernizatsiyalash, aholi hayoti sharoitlari va sifatini yaxshilashga yo‘naltirilgan yangilangan namunaviy loyihalar bo‘yicha arzon va qulay uylar qurish bo‘yicha maqsadli dasturlarni amalga oshirish;

ta’lim, ijtimoiy ta’minot va sog‘liqni saqlash tizimlarini, shu jumladan onalik va bolalikni muhofaza qilishni yanada rivojlantirish, oila institutini mustahkamlash, sog‘lom va barkamol avlodni tarbiyalash, yoshlarning iqtidorlari va qobiliyatlarini ro‘yobga chiqarish, ularning hayotda munosib o‘ringa ega bo‘lishlari uchun keng imkoniyatlar yaratish bo‘yicha kompleks chora-tadbirlarni amalga oshirish;

jamiyatda hukm surayotgan o‘zaro hurmat va birdamlik vaziyatini yanada mustahkamlash, millati, dini va e’tiqodidan qat’i nazar, barcha fuqarolar uchun teng huquqlar va imkoniyatlar yaratish, mahalla instituti, xotin-qizlar, yoshlar tashkilotlari, faxriylar tashkilotlarining roli va ahamiyatini kuchaytirish, mamlakatimizda tinchlik va xavfsizlikni ta’minlash.

5. Mazkur farmoyishning bajarilishini nazorat qilish O‘zbekiston Respublikasining Bosh vaziri A.N. Aripov zimmasiga yuklansin.

5-MAVZU: QONUN USTUVORLIGINI TA’MINLASH VA SUD XUQUQ TIZIMINI ISLOH QILISHNING USTUVOR YO‘NALISHLARI

Reja:

1. Qonun ustuvorligi tushunchasi va uning mohiyati.
2. Qonun ustuvorligini ta’minlovchi asosiy shartlar.
3. Jinoiy jazolarni liberallashtirish – qonun ustuvorligining muhim sharti.
4. Qonun ustuvorligi inson huquq va erkinliklari kafolati.

5. O‘zbekiston respublikasi prezidentining farmoni sud-huquq tizimini yanada isloh qilish, fuqarolarning huquq va erkinliklarini ishonchli himoya qilish kafolatlarini kuchaytirish chora-tadbirlari to‘g‘risida

1. Qonun ustuvorligi tushunchasi va uning mohiyati.

Demokratik huquqiy davlat va erkin fuqarolik jamiyatini barpo etish – O‘zbekistonning pirovard maqsadidir. O‘zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti Islom Karimov ta’kidlab o‘tganidek: “Biz shunchaki demokratik jamiyat emas, demokratik odil jamiyat qurmoqchimiz... Adolat va haqiqat g‘oyasi ijtimoiy hayotimizning barcha sohalarini qamrab olmog‘i darkor. Adolat va haqiqat g‘oyasi qonunchilik faoliyatimizning zamini, bosh yo‘nalishi bo‘lmog‘i shart”¹⁶.

Darhaqiqat, adolat tushunchasi bilan qonun ustuvorligi tushunchasi bir-biri bilan chambarchas bog‘liq.

Fuqarolik jamiyatning eng muhim belgilaridan biri - jamiyat a‘zolarining qonun oldida tengligining, Konstitutsiya va qonunlarning tengligining ta‘minlanganligidir. SHuningdek, Konstitutsiya va qonunlarning pirovard maqsadi inson, uning huquq va erkinliklarini ta‘minlashdan iborat bo‘lmog‘i lozim.

“Qonun ustuvorligini ta‘minlash, shaxs, oila, jamiyat va davlatning huquq va manfaatlarini muhofazasini kuchaytirish, aholining huquqiy madaniyati va huquqiy ongini oshirish, fuqarolarni qonunga bo‘ysunish va hurmat ruhida tarbiyalash – bu rivojlangan bozor iqtisodiyotiga asoslangan chinakam demokratik, huquqiy davlat va erkin fuqarolik jamiyati qurishning nafaqat maqsadi, balki uning vositasi, eng muhim sharti hisoblanadi”.

Huquqiy davlatning muhim belgisi – jamiyat hayotida chinakam qonun ustuvorligini ta‘minlash - har qanday davlat uchun, xususan huquqiy davlat qurish yo‘lidan borayotgan O‘zbekiston uchun ham juda muhimdir.

Qonun ustuvorligining mohiyati O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining III bob, 15- va 16-moddalarida belgilab qo‘yilgan. Konstitutsiyaning 15-moddasiga muvofiq, “O‘zbekiston Respublikasida O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi va qonunlarning ustunligi so‘zsiz tan olinadi.

Davlat, uning organlari, mansabdor shaxslar, jamoat birlashmalari, fuqarolar Konstitutsiya va qonunlarga muvofiq ish ko‘radilar” deyilgan.

Qonun ustuvorligi tushunchasining mohiyati Prezidentimiz Islom Karimovning bir qator asarlarida chuqur tahlil qilingan.

“Qonun ustuvorligi – huquqiy davlatning asosiy prinsipidir. U hayotning barcha sohalarida qonunning qat’iyan hukmronligini nazarda tutadi. Hech bir davlat organi, hech bir xo‘jalik yurituvchi va ijtimoiy siyosiy tashkilot, hech bir mansabdor shaxs, hech bir kishi qonunga bo‘ysunish majburiyatidan xalos bo‘lishi mumkin emas. Qonun oldida hamma barobardir. Qonunning ustuvorligi shuni bildiradiki, asosiy ijtimoiy eng avvalo, iqtisodiy munosabatlar faqat qonun bilan tartibga solinadi, uning barcha qatnashchilari esa hech bir istisnosiz huquq va normalarni buzganligi uchun javobgar bo‘ladi”¹⁷, - deb ta’riflaydi, - I.Karimov.

Qonun ustuvorligi - adolat mezoni hisoblanadi. Chunki, qonun ustuvorligi ta‘minlansagina adolat qaror topadi, insonlar millati, tili, urf-odati, an‘anasi, qadriyatlari, diniy e‘tiqodi, jinsi, ijtimoiy ahvoli kabilarda tenglikka erishadilar. Qonun oyoq osti qilingan mamlakatda talon-torajlik, tengsizlik, adolatsizlik, zo‘ravonlik va boshqa bir

¹⁶ Каримов И.А. Ватан саждагоҳ каби муқаддасдир. 3-жилд. –Т.: Ўзбекистон, 1996. 10-б.

¹⁷ Каримов И.А. Ўзбекистон миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура. 1-жилд. –Т.: Ўзбекистон, 1996, 321-б.

qator salbiy holatlar yuzaga keladi. Ana shuning uchun ham qonun ustuvorligi umuminsoniy qadriyat darajasiga ko'tarilgan. Qonun bilan yashashni millat vakillarining dunyoqarashiga aylanishiga erishish, milliy rivojlanishning muhim yo'nalishini tashkil qiladi.

Qonunlarga qat'iy rioya etilishi jinoyatchilikning oldini olishning, qonun buzilishiga yo'l qo'ymaslikning zarur shartlaridan biri bo'lib hisoblanadi. Qonunning kuchi, obro'si, ta'siri, amaliy ahamiyati hayotda uning halol, haqiqiy, odilona tatbiq etilishidadir. Agar qonun ijrochilari burchlari va mas'uliyatlariga xolisona odilona yondashib, to'g'ri yo'ldan toymay Vatan, davlat manfaati va taqdirini o'zlari uchun oliy maqsad deb hisoblab qonunlarni turmushga adolatli qo'llasalar, bundan davlat va jamiyat ham, xalq ham naf ko'radi.

“Qonun – ijrosi bilan kuchli” – degan iboraga urg'u beradigan bo'lsak, demokratik huquqiy davlat va fuqarolik jamiyatida qonunlarni ijro etishda halollik va adolat asosida ish yuritish mutasaddilar uchun asosiy maqsad, jamiyat, xalq va Vatan oldidagi buyuk insoniy burch, yuksak mas'uliyat bo'lmog'i lozim.

Fuqarolik jamiyatda qonun ustuvorligi tamoyilining ahamiyati juda muhimdir. Birinchi Prezidentimiz I.A. Karimov aytganlaridek, «huquqiy davlatning quroli ham, ko'zi ham, o'zi ham, qalqoni ham - qonundir»¹⁸.

2.Qonun ustuvorligini ta'minlovchi asosiy shartlar.

Huquqiy demokratiyaga asoslangan jamiyatda qonun ustuvorligi prinsipini ta'minlovchi asosiy shartlar quyidagilardan iborat.

Birinchidan, hokimiyatlar bo'linishi prinsipining real joriy etilganligi. Bu prinsipga ko'ra qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud hokimiyati bo'g'inlari o'zlarining Konstitutsiyada va qonunda belgilangan vakolatlari doirasida faoliyat yuritadilar.

Konstitutsiya va qonunlarga nafaqat fuqarolar, uni qo'llovchi davlat idoralari va mansabdor shaxslar ham, shuningdek, qonunlarni yaratuvchi hokimiyat organi ham itoat etishga majbur. Hokimiyatlarning oqilona taqsimlanishi davlat tuzilmalarining samarali ishlashi, suiste'mollarning bartaraf etilishi, inson huquq va erkinliklari amalda ta'minlanishi, umuman, demokratiya va qonun ustuvorligining muhim garovidir.

Ikkinchidan, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi 93-moddasining birinchi bandiga muvofiq, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti fuqarolarning huquqlari va erkinliklariga, O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiya va qonunlariga rioya etilishining kafilidir. Prezident o'z farmonlari va huquqiy qarorlari bilan Konstitutsiyaviy tamoyillarning qonunlarda mustahkamlangan qoidalarining hayotga to'la joriy etilishi uchun yo'l ochadi, tegishli huquqiy mexanizmlarni yaratadi. Prezidentning o'zi qonunlarga qat'iy amal qilishi bilan davlat idoralari va mutasaddi shaxslar uchun ibrat, namuna ko'rsatib, ularni ham Konstitutsiya va qonunlarga og'ishmay rioya etishga safarbar etadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti 2002 yilning 4 yanvarida “O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasini o'rganishni tashkil etish to'g'risida” farmoyish qabul qilinganligi jamiyatda aholining huquqiy bilimdonligi va madaniyatini oshirish bilan birga Konstitutsiyaning mavqei va nufuzini ko'tarishga qaratilgan siyosiy-huquqiy tadbiridir.

Uchinchidan, joriy qonunlar va barcha normativ huquqiy aktlar Konstitutsiyaga tamomila mos va unga muvofiq yaratilishi lozim. Bu esa mamlakatda qonuniylik va huquqiy tartibot, taraqqiyot va barqarorlik hukm surishiga olib keladi.

¹⁸ X. Бобоев, З. Ғофуров, З. Исломов. "Миллий истиклол мафқураси ва тараққиёт". –Т.: Янги аср авлоди, 2001. 115-б.

Asosiy qonunimizning 16-moddasi ikkinchi bandida “Birorta ham qonun yoki boshqa normativ huquqiy hujjat Konstitutsiya normalari va qoidalariga zid kelishi mumkin emas” deb qat’iy qilib belgilab qo’yilgan. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudi ana shu muhim Konstitutsiyaviy-huquqiy prinsipiga rioya etishni ta’minlashga intilib kelmoqda.

Konstitutsiyaning ustuvorligini ta’minlash uchun alohida muhofaza mexanizmi bo‘lishini taqozo etadi. Bunday mexanizmning asosiy va markaziy bo‘g‘inini – Konstitutsiyaviy sud tashkil etadi. Konstitutsiyaviy sud o‘z vazifalarini bajarishda mustaqildir va o‘z faoliyatida faqat Konstitutsiya normalari hamda qoidalariga amal qiladi. Uning zimmasiga qonun chiqaruvchi, hukumat va davlat hokimiyati mahalliy organlarining qarorlari Konstitutsiyaga qanchalik mosligiga doir ishlarni nazorat qilish vazifasi yuklatilgan. Konstitutsiyaga sodiqlik, mustaqillik, oshkoralik va sudyalarning huquqlari-ning tengligi Konstitutsiyaviy sud faoliyatining asosiy prinsiplaridir.

To‘rtinchidan, qonun ustuvorligini ta’minlovchi va mustahkamlovchi vositalardan biri kodekslashtirishdir. Kodekslar huquq tarmog‘ining bosh qonuni sifatida Konstitutsiya prinsiplarini rivojlantirish yo‘lida yaratiladi va ular konstitutsiya, konstitutsiyaviy qonunlardan keyingi maqani egallaydi. Kodekslar o‘zining mantiqiy mukammalligi, pishiqligi, ichki barqarorligi huquqiy qoidalarga amal qilganligi tufayli kodeks normalari hayotda o‘zining amalini oson topadi.

Beshinchidan, qonun ustuvorligini ta’minlashning asosiy omillarini quyidagicha e’tirof etish mumkin:

a. qonun chiqaruvchi jarayonni muttasil demokratlashtirib borish – insonparvar, adolatli xalqchil qonunlar yaratilishining garovidir;

b. qonunning sifatini mukammallashtirish, uning ichki mexanizmi puxta, yuridik texnika nuqtai nazaridan benuqson bo‘lishiga erishish;

c. qonunchilikni isloh qilish va takomillashtirishda “qonunda ta’qiqlanmagan hamma narsaga ruxsat beriladi” (fuqarolar uchun). “Faqat qonunda mustahkamlangan narsalargagina ruxsat beriladi” (mansabdor shaxslar va davlat idoralari uchun) degan prinsipga qat’iy amal qilinishiga erishish;

d. qonunchilik faoliyatining yaqin yillar va istiqbolga mo‘ljallangan strategiyasini hamda qonun ustuvorligini ta’minlash konsepsiyasini yaratish;

e. qonunlar amal qilishining ijtimoiy mexanizmiga e’tibor qaratish. Bu sohadagi ijtimoiy omillar (ta’sir etuvchi kuchlar, vositalar) ni sinchiklab o‘rganish;

f. aholining huquqiy madaniyati va savodxonligini oshirish.

Oltinchidan, qonun osti, idoraviy normativ hujjatlarga havolalar, ya’ni ilovalar (shior va deklaratsiyalar tarzidagi normalar) ko‘p bo‘lishining oldini olish zarur. Bunday ilovalar haddan ziyod ko‘p bo‘lishi keyinchalik amaliyotda qonun chetda qolib, uning o‘rnini idoraviy hujjat egallab olishi bilan qonun ustuvorligiga ziyon etishi xavfini keltirib chiqaradi.

Ettinchidan, qonunlarning barqaror va ustuvor bo‘lishiga erishish. Ularga tez-tez qo‘shimcha va o‘zgartirishlar kiritish, pirovard natijada qonunning ahamiyati va nufuzi tushib ketishiga olib keladi.

Sakkizinchidan, jinoiy jazolarni liberallashtirish qonun ustuvorligini ta’minlashning muhim sharti bo‘lib hisoblanadiki, biz mavzuni bayon qilish jarayonida bunga alohida to‘xtalamiz.

To‘qqizinchidan, Konstitutsiya va qonunlarning ustuvorligini ta’minlashda prokuror nazoratining roli katta. Prokurorlik nazorati faoliyatida qo‘llaniladigan taqdimnoma, amrnoma, ogohnoma, qaror va arizalarning sifati va ta’sirchanligining yanada yuqori bo‘lishida 2001 yil 29 avgustda qabul qilingan yangi tahrirdagi

“Prokuratura to‘g‘risida”gi Qonunda ko‘zda tutilgan qonuniylik, odillik, mustaqillik va oshkoralik prinsiplari huquqiy asos bo‘lib xizmat qiladi. Bundan maqsad, xalqimiz ham, prokuratura xodimlari ham ushbu tamoyillarni aniq tasavvur etishlari kerak. Holbuki, fuqarolar har bir prokuratura xodimidan ushbu tamoyillarni ro‘yobga chiqarishni talab qilish huquqiga ega. Prokurorlik nazorati olib borayotgan prokurorlar esa o‘z faoliyatida shu prinsiplarga og‘ishmay rioya etishi shart.

3. Jinoiy jazolarni liberallashtirish – qonun ustuvorligining muhim sharti.

Mustaqillikka erishgandan keyin Prezident Islom Karimov tomonidan insonparvarlik, adolatparvarlik g‘oyalariga asoslangan jinoyat, jinoyat protsessual qonunlarini takomillashtirishga, jinoiy jazolarni liberallashtirishga qaratilgan bir qator qonun loyihalari Oliy Majlisga kiritildi. Ularning qabul qilinishi esa mamlakatimiz ijtimoiy hayotida o‘zining ijobiy samarasini bermoqda.

Ayniqsa, jinoiy jazolarni liberallashtirish borasida jinoiy jazo tizimidan o‘lim jazosini chiqarib tashlash borasidagi say‘-harakatlar muhim o‘rin tutadi. Sud-huquq tizimini liberallashtirish to‘g‘risida Prezidentimiz “Sud-huquq tizimini liberallashtirish borasida biz hal etishimiz lozim bo‘lgan yana bir masala – bu jazolash tizimidan o‘lim jazosini chiqarib tashlashdir”¹⁹ deganda aynan shu harakatlarni nazarda tutgan edi.

Ma‘lumki, 1995 yilgacha amal qilgan Jinoyat Kodeksida 33 ta jinoyatga o‘lim jazosi qo‘llanilar edi. Keyingi Jinoyat Kodeksida esa ularning 13 tasi saqlanib qoldi, ya‘ni 20 ta turdagi jinoyatdan o‘lim jazosi olib tashlandi. Jumladan, ayollar, oltmish yoshdan oshgan erkaklar va voyaga etmaganlarga nisbatan bu jazo qo‘llanilmaydi. SHuningdek, o‘lim jazosi avf etish tartibida yigirma besh yil muddatga ozodlikdan mahrum qilish bilan almashtirilishi mumkin (JK ning 51-moddasi).

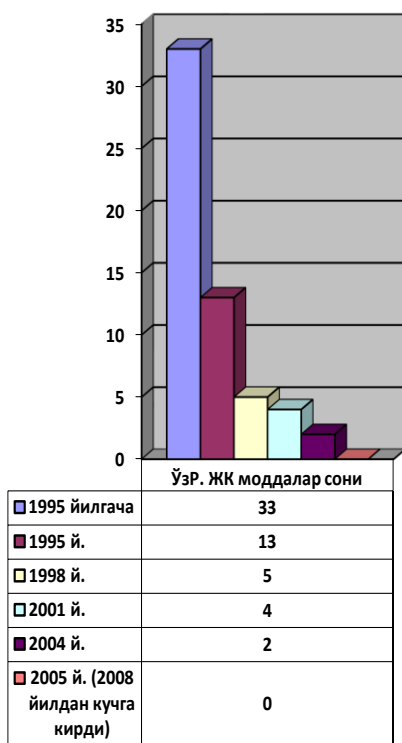
Ana shu ustuvor vazifadan kelib chiqib, 1998 yilda Jinoyat Kodeksidagi 5 ta moddadan o‘lim jazosi olib tashlandi. 2001 yilda yana to‘rtta moddaga jazo qisqartirildi. 2004 yilda esa bu jazo bor-yo‘g‘i ikkita, ya‘ni aybni og‘irlashtiruvchi holatda qasddan odam o‘ldirish va terrorizm jinoyatlari uchun tatbiq etiladigan bo‘ldi. Bular mamlakatimizning xalqaro huquq sub‘ekti sifatida xalqaro hujjatlarga zikr etilgan majburiyatlarni so‘zsiz bajarishga inti-layotganining amaldagi isbotidir. Hozirgi kunda 100 ga yaqin davlatning qonunchiligida o‘lim jazosi bekor qilingan. Jumladan, SHvetsiya va Finlandiya 1972 yilda, Germaniya 1949 yilda, Fransiya 1981 yilda, 1990 yillardan boshlab Irlandiya, Vengriya, Ruminiya, CHexiya, Slovakiya, SHveysariya, Gretsiya, Polsha, Moldova, Italiya, Ispaniya davlatlari o‘lim jazosidan voz kechgan. Bundan tashqari, 30 dan ortiq davlatning qonunchiligida o‘lim jazosi mavjud bo‘lsada, amaliyotda qo‘llanilmaydi.

O‘lim jazosini bekor qilish o‘ta murakkab masala bo‘lib hisoblanishini Prezident Islom Karimov ta‘kidlab, “Birinchi navbatda aholi o‘rtasida tushuntirish ishlarini olib borish lozim, chunki bugungi kunda ularning ko‘pchiligi, o‘lim jazosining bekor qilinishiga qarshi. Ikkinchidan, o‘lim jazosi o‘rniga umrbod yoki uzoq muddatli jazoni o‘tashga hukm qilinadigan shaxslar uchun tegishli joylar qurish kerak”, degan fikrga alohida e‘tibor qaratish lozim. O‘lim jazosini bekor qilish masalasini aholiga tushuntirib berish ham anchagina murakkab jarayon bo‘lib, bu ishga huquqshunoslar, mutaxassislar, siyosatshunos, psixolog va boshqa ko‘pgina mutaxassislar jalb qilinishi lozim. SHuningdek, , o‘lim jazosi o‘rniga sud tomonidan umrbod ozodlikdan mahrum qilish

¹⁹ Каримов И.А. Бизнес бoш мақсадимиз – жамиятни демократлаштириш ва янгилаш, мамлакатни модернизация ва ислох этишдир. –Т.: Ўзбекистон, 2005.

jazosi tayinlangan mahbuslar jazosi alohida koloniyada o'tashi lozim bo'lganligi sababli ularni saqlash bilan bog'liq jazoni o'tash muassasasini qurib bitkazish uchun byudjetdan tegishli mablag' ajratilishi va binoni tayyorlash ham ma'lum muddat talab etadi. SHu sababli ham davlat rahbari o'lim jazosini bekor qilish bilan bog'liq barcha tashkiliy-huquqiy jarayonlar 2-3 yil ichida amalga oshirish mumkinligini bildiradi.

O'zbekistonda o'lim jazosini bekor qilish bosqichlari

Binobarin, davlatimiz rahbarining 2005 yil 1 avgustdagi “O‘zbekiston Respublikasida o‘lim jazosini bekor qilish to‘g‘risida”gi Farmoni mamlakatimizda inson huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini ustuvor qadriyat sifatida mustahkamlash yo‘lida qo‘yilgan navbatdagi xayrli qadam bo‘ldi.

2001 yil 29 avgustda qabul qilingan “Jinoiy jazolarning liberallashtirilishi munosabati bilan O‘zbekiston Respublikasining jinoyat, Jinoyat protsessual kodekslari hamda Ma‘muriy javobgarlik to‘g‘risidagi kodeksiga o‘zgartishlar va qo‘shimchalar kiritish haqida”gi Qonun bilan jinoyatlarni tasniflash, engillashtirish ma‘nosida takomillashtirildi, yarashtiruv instituti joriy etildi. Jinoyat kodeksida o‘lim jazosini nazarda tutuvchi moddalar soni keskin kamaytirildi, mol-mulkni musodara qilish jinoiy jazo sifatida bekor qilindi va shu kabi inson huquqlarini himoya qilishga qaratilgan qator chora-tadbirlar qo‘llanildi.

Birinchi Prezidentimiz tomonidan “Mamlakatimizda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasi”ning e‘lon qilinishi esa bu boradagi islohotlarning yangi bosqichni boshlab berdi.

Mazkur konsepsiyaning ikkinchiustuvor yo‘nalishi sud-huquq tizimini isloh etishga bag‘ishlangan bo‘lib, bu borada ham tizimda bir qator islohotlar amalga oshirildi. Jumladan, Odil sudlovning yangi tizimi shakllantirildi va sudlar ixtisoslashtirildi.

4.Qonun ustuvorligi inson huquq va erkinliklari kafolati.

Erkin va adolatli jamiyat qurish uchun qonunga tayanishimiz va qonun ustuvorligiga erishishimiz lozimdir. CHunki har qanday davlatning qudratli va mustahkam bo'lishi, xalqining tinch va farovon hayoti amaldagi qonunlarning ustuvorligiga bog'liqdir.

SHunday qilib, **huquq** - davlat tomonidan belgilanadigan yoki ruxsat etiladigan va uning kuchi bilan himoya qilinadigan umummajburiy hulq-atvor qoidalari tizimidir. Huquq ijtimoiy munosabatlarni tartibga soluvchi regulyator bo'lib, uning ushbu xususiyati ijtimoiy munosabatlar bilan bo'ladigan muntazam aloqadorligini ta'minlaydi.

Erkinlik – insonga qonun bilan ruxsat etilgan u yoki bu harakatni amalga oshirishi va hayot uchun zarur bo'lgan ne'matlardan foydalanishda ijtimoiy to'siqlarning bo'lmashligi tushuniladi.

SHu o'rinda O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi — jamiyat tayanchi va yurtimiz taraqqiyotining huquqiy kafolati, davlatimiz mustaqilligining yorqin ramzi, ko'p millatli xalqimiz xohish-irodasining qonuniy ifodasi hisoblanadi. Konstitutsiyaning X bob 43-46 moddalari inson huquq va erkinliklariga bag'ishlangan bo'lib, davlat fuqarolarining Konstitutsiya va qonunlarda mustahkamlangan huquq va erkinliklarni ta'minlashi, har bir shaxsga o'z huquq va erkinliklarini sud orqali himoya qilish, davlat organlari, mansabdor shaxslar, jamoat birlashmalarining g'ayriqonuniy xatti-harakatlari ustidan sudga shikoyat qilish huquqi kafolatlanadi.

Demokratik davlatda jamiyat a'zolarining huquq va erkinliklari kafolati doimiy harakatdagi mexanizmga o'xshashi lozim. Konstitutsiyaning 19-moddasida “hech kim sud qarorisiz fuqarolarni huquq va erkinliklaridan mahrum etishga yoki ularni cheklab qo'yishga haqli emas”ligi belgilab qo'yilganki, bu qoida huquqbuzar kim bo'lishidan qat'i nazar, javobgarlikka tortish mumkinligini bildiradi. Kafolat tizimida iqtisodiy omilga keng o'rin berilgan. CHunki iqtisodiy hayot qanchalik farovon bo'lsa, huquqning amaldagi kafolat darajasi ham shunchalik yuqori bo'ladi.

Bugungi Asosiy qonunimizda esa davlat ham, jamiyat ham, avvalo, inson manfaatlariga xizmat qilishi, uning haq-huquqlarini himoya etishi ustuvor tamoyil sifatida aniq belgilab qo'yilgan. Birinchi Prezidentimiz ta'kidlaganidek, “Biz boshlagan islohotlarimizning pirovard maqsadi bitta - adolatli jamiyat barpo etish. Islohot islohot uchun emas, avvalo inson uchun, inson manfaatlarini ta'minlash uchun”. O'zbekistonda fuqarolik jamiyatini barpo etish sharoitida inson huquq va erkinliklarini ta'minlash borasidagi konstitutsiyaviy kafolatlar tizimini hayotga tatbiq etishga qaratilgan islohotlar jamiyatning shu maqsad yo'lidagi vazifalariga to'liq mos kelmoqda, inson huquqlarini kafolatlovchi milliy mexanizm yaratilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 23 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi ma'ruzasida sobiq Prezident I.Karimov: “...**Qadimgi dunyoning buyuk donishmandlari “Nimaiki qonuniy bo'lsa, u – adolatlidir”, deb ta'kidlaganlari bejiz emas. Ular shu tariqa aynan qonun adolat manbai va mezoni ekanini uqtirganlar, desak, har tomonlama o'rinli bo'ladi. Va aksincha, agar qonun bajarilmasa, qonunda bir narsa yozilib, hayotda hammasi boshqacha bo'lsa, odamlarning Konstitutsiyamiz va qonunlarimizda muhrlab qo'yilgan adolat va demokratiya normalariga nisbatan har qanday ishonchi yo'qoladi. Bunday holat barchamizga ayon. Qonun va qonun ustuvorligi bo'lmagan joyda avvalo uning o'rnini korrupsiya degan balo egallaydi**”, - deb ta'kidlaydi²⁰.

SHuningdek, Gellap Instituti (AQSH) ijtimoiy fikrni o'rganish markazi tomonidan «qonuniy tartiblarga itoat qilish indeksi» bo'yicha «Siz o'zingiz yashayotgan shahar yoki

²⁰ Халқ сўзи. №236 (6419). 2015 йил 6 декабрь.

tumandagi mahalliy politsiyaga ishonasizmi?», «Siz o‘zingiz yashayotgan shahar yoki tumanda kechasi xavf-xatardan qo‘rqmasdan yolg‘iz yura olasizmi?» va «Oxirgi o‘n ikki oyda siz va oila a‘zolaringizning pul va mol-mulki o‘g‘irlangan holat sodir bo‘lganmi?» savollari ostida o‘tkazilgan so‘rovnoma natijalariga ko‘ra, O‘zbekiston 141 mamlakat orasida 2 (ijobiy) o‘rinni egallagani tahsinga sazovordir²¹.

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI PREZIDENTINING
FARMONI
SUD-HUQUQ TIZIMINI YANADA ISLOH QILISH, FUQAROLARNING
HUQUQ VA ERKINLIKLARINI ISHONCHLI HIMOYA QILISH
KAFOLATLARINI KUCHAYTIRISH CHORA-TADBIRLARI TO‘G‘RISIDA**

Sud-huquq tizimini yanada demokratlashtirish va erkinlashtirish, sud, huquqni muhofaza qiluvchi va nazorat organlari faoliyati samaradorligini oshirish, aholining odil sudlovga bo‘lgan ishonchini oshirish, jamiyatda qonun ustuvorligini ta‘minlash va qonuniylikni mustahkamlash maqsadida:

1. Sud hokimiyatining chinakam mustaqilligini, fuqarolar huquq va erkinliklarining ishonchli himoyasini ta‘minlash, shuningdek odil sudlovga erishish darajasini oshirish sud-huquq tizimini yanada isloh qilish sohasida davlat siyosatining asosiy ustuvor yo‘nalishlari etib belgilansin.

Davlat siyosatining asosiy ustuvor yo‘nalishlarini amalga oshirish bo‘yicha sud, huquqni muhofaza qiluvchi va nazorat organlarining muhim vazifalari sifatida quyidagilar belgilansin:

sud hokimiyatining mustaqilligi to‘g‘risidagi konstitutsiyaviy normalarga va odil sudlovni amalga oshirish faoliyatiga aralashganlik uchun javobgarlikning muqarrarligi prinsipiga og‘ishmay amal qilinishini ta‘minlash;

fuqarolarning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlariga tajovuz qilish holatlari yuzasidan zudlik bilan zarur choralar ko‘rish;

jismoniy va yuridik shaxslarning murojaatlarini o‘z vaqtida hal etish, murojaatlarni ko‘rib chiqishda sansalorlik va befarq munosabatda bo‘lish holatlariga yo‘l qo‘yganlik uchun jinoiy javobgarlikka bo‘lgan javobgarlikning muqarrarligini ta‘minlash, shuningdek buzilgan huquqlarni tiklash bo‘yicha barcha zarur choralarni ko‘rish;

faoliyatning ochiqligi va shaffofligini ta‘minlash, fuqarolik jamiyati institutlari, ommaviy axborot vositalari va aholi bilan hamkorlik qilishning samarali mexanizmlarini keng qo‘llash;

faoliyatni ish yakunlarining kompleks tahlili asosida rejalashtirish va tashkil etish, bunda e‘tiborni avvalo huquqni qo‘llash amaliyoti va amaldagi qonun hujjatlarini takomillashtirish orqali tizimli qonunbuzarliklarning sabab va shart-sharoitlarini aniqlash hamda bartaraf etishga qaratish;

xodimlar o‘rtasida suiiste‘molchilik va boshqa huquqbuzarliklarning oldini olish, profilaktika qilish va ularga chek qo‘yish bo‘yicha idoraviy nazoratni kuchaytirish, odob-axloq qoidalariga og‘ishmay rioya etilishini ta‘minlash;

yuksak axloqiy-irodaviy va kasbiy fazilatlariga ega, yuklatilgan vazifalar va amalga oshirilayotgan islohotlarning samarali bajarilishini ta‘minlashga qodir bo‘lgan kadrlarni shaffof tanlov asosida ishga qabul qilish tizimini takomillashtirish;

fuqarolarning huquq va qonuniy manfaatlariga so‘zsiz rioya etilishini ta‘minlash, faoliyat samaradorligini oshirishga qaratilgan ilg‘or ilmiy-texnika vositalari va axborot-

²¹ Халқ сўзи. №236 (6419). 2015 йил 6 декабрь.

kommunikatsiya texnologiyalarini, shuningdek ishni tashkil etishning zamonaviy shakl va usullarini joriy etish.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Sudyalarni tanlash va lavozimlarga tavsiya etish bo'yicha oliy malaka komissiyasi, O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi, Oliy xo'jalik sudi, Bosh prokuraturasi va Adliya vazirligining sudyalik lavozimiga birinchi marotaba besh yil muddatga va keyin o'n yil muddatga, shundan so'ng muddatsiz davrga tayinlash (saylash)ni nazarda tutuvchi taklifi ma'qullansin.

3. Belgilansinki, 2017 yilning 1 aprelidan:

ozodlikdan mahrum qilish bilan bog'liq bo'lmagan muqobil jazo turlarini qo'llashni kengaytirish orqali qamoq tariqasidagi jinoiy jazo tugatiladi;

jinoyatni sodir etishda gumon qilingan shaxslarni ushlab turish muddati 72 soatdan 48 soatga qisqartiriladi;

qamoqqa olish va uy qamog'i tarzidagi ehtiyot choralarini qo'llashning, shuningdek dastlabki tergovning eng ko'p muddati 1 yildan 7 oyga qisqartiriladi;

pochta-telegraf jo'natmalarini xatlab qo'yish va eksqumatsiya qilish uchun sanksiya berish huquqi sudlarga o'tkaziladi;

sudlarga qamoqqa olish yoki uy qamog'i tarzidagi ehtiyot chorasini qo'llash rad etilganda muqobil ehtiyot choralarini qo'llash huquqi beriladi;

tergovning to'liq emasligini sud muhokamasi jarayonida to'ldirish mexanizmlarini joriy etish orqali sud tomonidan jinoyat ishini qo'shimcha tergov yuritishga qaytarish instituti bekor qilinadi;

fuqarolik ishi bo'yicha sud qarorini nazorat tartibida qayta ko'rib chiqish muddati 3 yildan 1 yilga qisqartiriladi;

viloyat darajasidagi sudlar tomonidan jinoyat va fuqarolik ishlarini nazorat tartibida ko'rib chiqish instituti tugatilib, tegishli sud raislari va prokurorlarning nazorat tartibida protest keltirish bo'yicha vakolatlari bekor qilinadi;

O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining ishlarni nazorat tartibida ko'rib chiqish bo'yicha bir-birini takrorlovchi vakolatlari bekor qilinadi;

adliya organlarining umumiy yurisdiksiya sudlari faoliyatini moddiy-texnika jihatidan va moliyaviy ta'minlash sohasidagi vazifa va vakolatlari O'zbekiston Respublikasi Oliy sudiga o'tkaziladi;

xo'jalik sudlari tizimida mintaqaviy apellyasiya sudlari tashkil etiladi.

4. Sud-huquq tizimini yanada isloh qilish, fuqarolarning huquq va erkinliklarini ishonchli himoya qilish kafolatlarini kuchaytirish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar dasturi (keyingi o'rinlarda — Dastur) **1-ilovaga** muvofiq tasdiqlansin.

Dasturda nazarda tutilgan tadbirlarning o'z vaqtida va sifatli bajarilishi yuzasidan vazirlik va idoralar rahbarlari zimmasiga shaxsiy javobgarlik yuklansin.

5. Sud-huquq tizimini yanada isloh qilish, fuqarolarning huquq va erkinliklarini ishonchli himoya qilish kafolatlarini kuchaytirish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar dasturini amalga oshirish bo'yicha Komissiya (keyingi o'rinlarda — Komissiya) **2-ilovaga** muvofiq tarkibda tashkil etilsin.

Komissiya (I.B. Abdullaev):

vazirlik va idoralar, ilmiy-tadqiqot va ta'lim muassasalari mutaxassislari, fuqarolik jamiyati institutlari vakillarini jalb etgan holda qonun hujjatlari loyihalarini tayyorlash bo'yicha ekspert guruhlarini tashkil etsin;

qonunchilik va huquqni qo'llash amaliyotini chuqur tanqidiy tahlil qilish, ilg'or xorijiy tajribani o'rganish asosida Dasturda nazarda tutilgan normativ-huquqiy hujjatlar loyihalari ishlab chiqilishini ta'minlasin;

qonun hujjatlari loyihalarini jamoatchilik o'rtasida, shu jumladan davra suhbatlari, seminarlar va konferensiyalar o'tkazish orqali keng muhokama qilishni tashkil etish choralari ko'rsin;

Dasturda nazarda tutilgan normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarining sifatli tayyorlanishi va o'z vaqtida belgilangan tartibda kiritilishi, shuningdek boshqa tadbirlarning bajarilishi ustidan nazoratni ta'minlasin.

6. O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi, Oliy xo'jalik sudi, Bosh prokuraturasi va Adliya vazirligi ilg'or xorijiy tajribani chuqur o'rganish asosida 2017 yil 1 iyulga qadar:

sud-prokuror xodimlari malakasini oshirish va rahbar kadrlarni tayyorlash tizimini takomillashtirish;

voyaga etmaganlar uchun nazarda tutilgan jinoiy jazolarni liberallashtirish, protsessual harakatlarni amalga oshirishda ularning huquqiy himoyasini kuchaytirish, shuningdek sudlanganlik holatini tugatish va sudlanganlikni olib tashlash muddatlari va asoslarini qayta ko'rib chiqish;

tomonlarning yarashganligi munosabati bilan jinoiy javobgarlikdan ozod qilish institutini kengaytirish;

ijtimoiy xavfi katta bo'lmagan ayrim jinoyat tarkiblarini jinoyat toifasidan chiqarish;

jinoyat ishini qo'zg'atish faqat jabrlanuvchining arizasiga ko'ra amalga oshiriladigan jinoyat tarkiblari ro'yxatini kengaytirish;

fuqarolik, jinoyat ishlari bo'yicha sudlar va xo'jalik sudlarining vakolatlarini qayta ko'rib chiqish yo'li bilan ma'muriy sudlarni tashkil etish;

elektron tartibda sud va ijro ishini yuritishning zamonaviy shakl va usullarini, shuningdek odil sudlovga erishishning ilg'or mexanizmlarini kengroq joriy etish orqali odil sudlovni amalga oshirish sifatini yaxshilashni nazarda tutuvchi takliflarni ishlab chiqsin va kiritсин.

7. O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi, Moliya vazirligi boshqa manfaatdor vazirlik va idoralar bilan birgalikda ilg'or xorijiy tajribani chuqur o'rganish asosida uch oylik muddatda:

davlat organlarida yuridik xizmatning faoliyatini yanada takomillashtirish va samaradorligini oshirish;

adliya organlari tizimida yuridik xizmatlar faoliyatini muvofiqlashtirish va ularga uslubiy yordam ko'rsatish bo'yicha tuzilmalar tashkil qilishni nazarda tutuvchi takliflarni kiritсин.

8. Mazkur Farmon ijrosini nazorat qilish O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Davlat maslahatchisi vazifasini bajaruvchi O.B. Murodov va O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Davlat maslahatchisining birinchi o'rinbosari B.A. Kokanbaev zimmasiga yuklansin.

Toshkent sh.,

2016 yil 21 oktyabr,

PF-4850-son

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016 yil 21 oktyabrdagi PF-4850-son
[Farmoniga](#)
1-ILOVA

Sud-huquq tizimini yanada isloh qilish, fuqarolarning huquq va erkinliklarini ishonchli himoya qilish kafolatlarini kuchaytirish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar

DASTURI

T/r	Tadbirlar nomi	Amalga oshirish mexanizmi	Ijro muddati	Mas'ul ijrochilar
I. Sud hokimiyatining chinakam mustaqilligini ta'minlash				
1.	Sudya lavozimida bo'lishning birinchi marotaba besh yillik, keyin o'n yillik muddatini va shundan so'ng muddatsiz davrini belgilash.	Qonun hujjatlariga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish	2017 yil I chorak	Oliy malaka komissiyasi, Oliy sud, Oliy xo'jalik sudi, Konstitutsiyaviy sud, Bosh prokuratura, Adliya vazirligi
2.	Sudlarni yanada ixtisoslashtirish, shu jumladan ilg'or xorijiy tajribani o'rganish asosida fuqarolik, jinoyat ishlari bo'yicha sudlar va xo'jalik sudlarining vakolatlarini qayta ko'rib chiqish yo'li bilan ma'muriy sudlarni tashkil etish bo'yicha takliflar tayyorlash.	O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Farmoni loyihasi	2017 yil III chorak	Oliy sud, Oliy xo'jalik sudi, Bosh prokuratura, Adliya vazirligi, Moliya vazirligi
3.	Sudlar tizimida sudya yordamchisi lavozimini ta'sis etish bo'yicha takliflar tayyorlash (asosan umumiy shtat birligi doirasida).	O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Farmoni loyihasi	2017 yil III chorak	Oliy sud, Oliy malaka komissiyasi, Adliya vazirligi, Moliya vazirligi
4.	O'zbekiston Respublikasi Oliy sudiga adliya organlarining umumiy yurisdiksiya sudlari faoliyatini moddiy-texnika jihatidan va moliyaviy ta'minlash sohasidagi vazifa va vakolatlarini, shuningdek tegishli shtat birligini o'tkazish.	O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qarori loyihasi	2017 yil I chorak	Oliy sud, Adliya vazirligi, Moliya vazirligi
5.	Xo'jalik sudlari tizimida mintaqaviy apellyasiya sudlarini tashkil etish.	O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Farmoni loyihasi	2017 yil I chorak	Oliy xo'jalik sudi, Moliya vazirligi
6.	O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Sudyalarni tanlash va lavozimlarga tavsiya etish bo'yicha oliy malaka komissiyasiga sudyalarning huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish bo'yicha choralar ko'rish, sudyalarning intizomiy javobgarligi to'g'risidagi ishlarni ko'rish hamda sudyalarni	Qonun hujjatlariga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish	2017 yil IV chorak	Oliy malaka komissiyasi, Oliy sud, Oliy xo'jalik sudi, Moliya vazirligi, Mehnat vazirligi

	rag'batlantirish bo'yicha tashabbus ko'rsatish huquqlarini berish, shuningdek Komissiya ijro apparati xodimlariga sudya maqomini berish orqali uning maqomi va rolini oshirish bo'yicha takliflar tayyorlash.			
7.	Sudyalarni intizomiy javobgarlikka tortish mexanizmini, uning asoslarini aniqlashtirish orqali takomillashtirish va sud raislarining sudyalarga nisbatan intizomiy ish qo'zg'atishga oid vakolatini tugatish.	Qonun hujjatlariga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish	2017 yil IV chorak	Oliy sud, Oliy xo'jalik sudi, Oliy malaka komissiyasi, Adliya vazirligi
II. Fuqarolarning huquq va erkinliklarini ishonchli himoya qilish kafolatlarini yanada kengaytirish				
8.	Ozodlikdan mahrum qilish bilan bog'liq bo'lmagan muqobil jazo turlarini qo'llashni kengaytirish orqali qamoq tariqasidagi jinoiy jazoni tugatish.	Qonun hujjatlariga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish	2017 yil I chorak	Bosh prokuratura, Ichki ishlar vazirligi, Milliy xavfsizlik xizmati, Oliy sud, Adliya vazirligi
9.	Jinoyat sodir etishda gumon qilingan shaxslarni ushlab turish muddatini 72 soatdan 48 soatga qisqartirish.	Qonun hujjatlariga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish	2017 yil I chorak	Bosh prokuratura, Ichki ishlar vazirligi, Milliy xavfsizlik xizmati, Oliy sud, Adliya vazirligi
10.	Qamoqqa olish va uy qamog'i tarzidagi ehtiyot choralarini qo'llashning, shuningdek dastlabki tergovning eng ko'p muddatini 1 yildan 7 oyga qisqartirish.	Qonun hujjatlariga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish	2017 yil I chorak	Bosh prokuratura, Ichki ishlar vazirligi, Milliy xavfsizlik xizmati, Oliy sud, Adliya vazirligi
11.	Nazorat tartibida ish yuritishni quyidagilar orqali isloh qilish: fuqarolik ishi bo'yicha sud qarorini nazorat tartibida qayta ko'rib chiqish muddatini 3 yildan 1 yilga qisqartirish; viloyat miqyosidagi sudlar tomonidan jinoyat va fuqarolik ishlarini nazorat tartibida ko'rib chiqish institutini tugatib, tegishli sud raislari va prokurorlarning nazorat tartibida protest keltirish bo'yicha vakolatlarini bekor qilish;	Qonun hujjatlariga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish	2017 yil I chorak	Oliy sud, Bosh prokuratura, Adliya vazirligi

	O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining ishlarni nazorat tartibida ko'rib chiqish bo'yicha bir-birini takrorlovchi vakolatlarini bekor qilish; ishni nazorat tartibida ko'rib chiqadigan sudning ishni birinchi instansiya sudiga yoxud apellyasiya yoki kassatsiya instansiyasi sudiga yangidan ko'rib chiqish uchun yuborishga oid vakolatlarini aniqlashtirish.			
12.	Bir-birini takrorlovchi vakolat va instansiyalarni qisqartirish, shuningdek barcha sud instansiyalarida taraflarning tortishuvi prinsipini ta'minlash orqali jinoyat va fuqarolik ishlarini ko'rib chiqish tartibini takomillashtirish.	Qonun hujjatlariga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish	2017 yil I chorak	Oliy sud, Bosh prokuratura, Adliya vazirligi
13.	Fuqarolik ishlari bo'yicha sud tomonidan taraflar kelmaganda ishni ko'rib chiqish va sirdan hal qiluv qarori chiqarish tartibini takomillashtirish.	Qonun hujjatlariga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish	2017 yil IV chorak	Oliy sud, Bosh prokuratura, Adliya vazirligi
III. Fuqarolarning odil sudlovga erishish darajasini yanada oshirish				
14.	Huquqni qo'llash amaliyotini tanqidiy tahlil qilish, normativ-huquqiy va idoraviy hujjatlarni xatlovdan o'tkazish asosida fuqarolarning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlariga tajovuz qilish holatlari yuzasidan zudlik bilan zarur choralar ko'rishni ta'minlashga qaratilgan takliflar tayyorlash.	Normativ-huquqiy hujjatlar va idoraviy hujjatlar loyihalari	2016-2017 yillar	Bosh prokuratura, Ichki ishlar vazirligi, Davlat soliq qo'mitasi, Davlat bojxona qo'mitasi, Milliy xavfsizlik xizmati
15.	Jismoniy va yuridik shaxslarning murojaatlarini o'z vaqtida hal etish, murojaatlarni qo'rib chiqishda sansalorlik va befarq munosabatda bo'lish holatlariga yo'l qo'yganlik uchun jinoiy javobgarlikka bo'lgan javobgarlikning muqarrarligini ta'minlash, shuningdek buzilgan huquqlarni tiklash bo'yicha, jumladan quyidagilarni nazarda	CHora-tadbirlar rejasi	2017 yil I chorak	Bosh prokuratura, Oliy sud, Oliy xo'jalik sudi, Adliya vazirligi, Ichki ishlar vazirligi, Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalarini rivojlantirish vazirligi, vazirlik va idoralar

	tutuvchi barcha zaruriy choralarni ko'rish: idoralar rahbarlari tomonidan muntazam ravishda sayyor fuqarolar qabullarini o'tkazish; videokonferensaloqadan foydalangan holda fuqarolarni masofadan turib qabul qilishni tashkil etish; mazkur sohada idoraviy nazoratni kuchaytirish.			
16.	Faoliyatning ochiqqligi va shaffofligini ta'minlash, fuqarolik jamiyati institutlari, ommaviy axborot vositalari va aholi bilan hamkorlik qilishning samarali mexanizmlarini keng qo'llash, axborot xizmatlarining faoliyat to'g'risidagi axborotni jamoatchilikka etkazish bo'yicha faoliyatini takomillashtirish.	Idoraviy hujjatlar	2017 yil I chorak	Vazirlik va idoralar
17.	Faoliyatni ish yakunlarining kompleks tahlili asosida rejalashtirish va tashkil etish, bunda e'tiborni avvalo huquqni qo'llash amaliyoti va amaldagi qonun hujjatlarini takomillashtirish orqali tizimli huquqbuzarliklarning sabab va shart-sharoitlarini aniqlash hamda bartaraf etishga qaratish.	Idoraviy hujjatlar	2017 yil I chorak	Vazirlik va idoralar
18.	Fuqarolarning huquq va qonuniy manfaatlariga so'zsiz rioya etilishini ta'minlash, faoliyat samaradorligini oshirishga qaratilgan ilg'or ilmiy-texnika vositalari, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini, shuningdek ishni tashkil etishning zamonaviy shakl va usullarini joriy etish.	CHora-tadbirlar kompleksi	2017 yil IV chorak	Bosh prokuratura, Oliy sud, Adliya vazirligi, Ichki ishlar vazirligi, Milliy xavfsizlik xizmati, Davlat bojxona qo'mitasi, Davlat soliq qo'mitasi
19.	Jinoyatlarni o'z vaqtida aniqlash va ularga chek qo'yish samaradorligini ta'minlash maqsadida mamlakat mintaqalarida Toshkent shahar IIBBdagi kabi jinoyatlar haqida xabarlarni qabul qilishning	CHora-tadbirlar kompleksi, idoraviy hujjat	2017 yil mobaynida	Ichki ishlar vazirligi, Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalarini rivojlantirish vazirligi, Moliya vazirligi

	avtomatlashtirilgan tizimini ishlab chiqish va joriy etish.			
IV. Kadrlarni tanlash, malakasini oshirish va qayta tayyorlash tizimini yanada takomillashtirish				
20.	YUksak axloqiy-irodaviy va kasbiy fazilatlariga ega, yuklatilgan vazifalarni va amalga oshirilayotgan islohotlarni samarali bajarilishini ta'minlashga qodir bo'lgan kadrlarni shaffof tanlov asosida ishga qabul qilish tizimini takomillashtirish.	Normativ-huquqiy hujjat loyihasi	2017 yil II chorak	Bosh prokuratura, Adliya vazirligi, Ichki ishlar vazirligi, Davlat bojxona qo'mitasi, Davlat soliq qo'mitasi
21.	Huquqni muhofaza qiluvchi va nazorat idoralari xodimlari o'rtasida suiiste'molchilik va boshqa huquqbuzarliklarning oldini olish, profilaktika qilish va ularga chek qo'yish bo'yicha idoraviy nazoratni kuchaytirish, odob-axloq qoidalariga og'ishmay rioya etilishini ta'minlash.	Idoraviy hujjatlar va profilaktik chora-tadbirlar	2016-2017 yillar	Bosh prokuratura, Ichki ishlar vazirligi, Milliy xavfsizlik xizmati, Davlat bojxona qo'mitasi, Davlat soliq qo'mitasi
22.	Quyidagilar orqali sudyalik lavozimlariga nomzodlarni qayta tayyorlash, sudyalarni malakasini oshirish tizimini yanada takomillashtirish: xorijiy amaliyot va xalqaro standartlardan kelib chiqqan holda o'qish va amaliyot o'tash davrini uzaytirish orqali sudyalikka nomzodlarni tayyorlashga yangi talablarni qo'yish; sud amaliyotining dolzarb masalalarini muhokama qilish bo'yicha muntazam ravishda tadbirlar o'tkazish shaklida sudyalarning malakasini oshirish.	O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Farmoni loyihasi	2017 yil II chorak	Adliya vazirligi, Oliy malaka komissiyasi, Oliy sud, Oliy ho'jalik sudi, Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi, Moliya vazirligi
23.	Adliya vazirligi huzuridagi YUristlar malakasini oshirish markazi faoliyatini takomillashtirish, shu jumladan masofaviy ta'limni amalga oshirish imkonini beruvchi zamonaviy videokonferensaloqa tizimi bilan jihozlangan uning	O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Farmoni loyihasi	2017 yil II chorak	Adliya vazirligi, Oliy malaka komissiyasi, Oliy sud, Oliy ho'jalik sudi, Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi, Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalarini

	hududiy filiallarini tashkil etish.			rivojlantirish vazirligi, Moliya vazirligi
24.	Quyidagilarni: YUridik kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish bo'yicha davlat talablari; YUridik kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish tartibi to'g'risidagi nizom; Adliya vazirligi huzuridagi YUristlar malakasini oshirish markazining moddiy-texnika bazasini mustahkamlash bo'yicha chora-tadbirlar dasturini ishlab chiqish va tasdiqlash.	Vazirlar Mahkamasi qarori loyihasi	2017 yil II chorak	Adliya vazirligi, Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi, Oliy malaka komissiyasi, Oliy sud, Oliy ho'jalik sudi, Moliya vazirligi
25.	Bosh prokuratura Oliy o'quv kurslari faoliyatini takomillashtirish maqsadida: prokuror-tergov xodimlari malakasini uzluksiz oshirish va ularni qayta tayyorlashning samarali tizimini joriy qilish; Oliy o'quv kurslarining moddiy-texnika bazasini mustahkamlash bo'yicha chora-tadbirlar dasturini ishlab chiqish.	O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qarori loyihasi	2017 yil III chorak	Bosh prokuratura, Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi, Adliya vazirligi, Moliya vazirligi, Mehnat vazirligi
26.	Quyidagilarni nazarda tutgan holda sud va huquqni muhofaza qilish tizimi xodimlarini idoralararo rotatsiya qilish tartibini yanada takomillashtirish bo'yicha takliflar tayyorlash: sud va huquqni muhofaza qilish tizimi xodimlarining mazkur tizimdagi bir idoradan boshqasiga o'tishda maxsus (harbiy) unvonlar nisbatini belgilash; rotatsiya qilingan xodimlarning ko'p yillik xizmati, pul ta'minoti va pensiyasini hisoblashning optimal tartibini belgilash.	O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qarori loyihasi, qonun hujjatlariga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish	2017 yil II chorak	Bosh prokuratura, Adliya vazirligi, Moliya vazirligi, Mehnat vazirligi
V. Odil sudlovning samaradorligi va sifatini oshirish				
27.	Tergovning to'liq emasligini sud muhokamasi jarayonida to'ldirish mexanizmlarini joriy etish orqali sud tomonidan	Qonun hujjatlariga o'zgartish va qo'shimchalar	2017 yil I chorak	Oliy sud, Bosh prokuratura, Adliya vazirligi, Milliy xavfsizlik xizmati,

	jinoyat ishini qo'shimcha tergov yuritishga qaytarish institutini bekor qilish.	kiritish		Ichki ishlar vazirligi
28.	Jinoyat protsessiga ijtimoiy xavfi katta bo'lmagan jinoyatlar to'g'risidagi ishlar bo'yicha sudgacha va sudda ish yuritishning soddalashtirilgan tartibini joriy etish bo'yicha takliflar tayyorlash.	Qonun hujjatlariga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish	2017 yil IV chorak	Oliy sud, Bosh prokuratura, Adliya vazirligi, Milliy xavfsizlik xizmati, Ichki ishlar vazirligi
29.	Quyidagilarni nazarda tutgan holda nizolarni sudgacha hal qilish mexanizmlarini kengroq joriy etish bo'yicha takliflar tayyorlash: xo'jalik yurituvchi sub'ektlar o'rtasidagi nizolar bo'yicha sudga murojaat qilishdan avval e'tirozni majburiy taqdim etish tartibini o'rnatish; fuqarolik va xo'jalik, shu jumladan shartnomaviy-huquqiy munosabatlardan kelib chiqadigan nizolarni sudgacha hal qilish mexanizmlarini qo'llashni kengaytirish; Fuqarolik protsessual kodeksiga da'vogar tomonidan javobgar bilan nizoni sudgacha hal qilish tartibiga rioya qilinmagan bo'lsa, agar qonun yoki shartnomada mazkur toifadagi nizolar uchun bunday tartib nazarda tutilgan bo'lsa, da'voni qabul qilishni rad etish tartibini kiritish; hakamlar sudlari faoliyatini tashkil qilishning qonuniy asoslarini va ular tomonidan qonunchilikka rioya etilishi ustidan nazoratni takomillashtirish, hakamlar sudlariga qo'yiladigan talablarni aniqlashtirish.	Qonun hujjatlariga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish	2017 yil IV chorak	Oliy sud, Oliy xo'jalik sudi, Bosh prokuratura, Adliya vazirligi, Savdo-sanoat palatasi
30.	Suddan tashqari fuqarolik va xo'jalik nizolarini tartibga solishning asosiy tushunchalari, maqsadlari, vazifalari,	Qonun loyihasi	2017 yil III chorak	Adliya vazirligi, Oliy sud, Oliy xo'jalik sudi, Bosh prokuratura, Savdo-sanoat palatasi

	mexanizmlarini belgilovchi «Mediatsiya to‘g‘risida»gi qonun loyihasini ishlab chiqish.			
31.	Pochta-telegraf jo‘natmalarini xatlab qo‘yish va ekskumatsiya qilish uchun sanksiya berish huquqini sudlarga o‘tkazish orqali «Xabeas korpus» institutini qo‘llash doirasini kengaytirish va tergov ishi yuritilishi ustidan sud nazoratini kuchaytirish.	Qonun hujjatlariga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritish	2017 yil I chorak	Oliy sud, Bosh prokuratura, Adliya vazirligi, Ichki ishlar vazirligi, Milliy xavfsizlik xizmati
32.	Elektron tartibda sud va ijro ishini yuritishning zamonaviy shakl va usullarini, shu jumladan protsess ishtirokchilari bilan o‘zaro elektron hamkorlikni amalga oshirish, videokonferensaloqadan foydalanishni, shuningdek protsessual harakatlarni video, audio qayd etishni, sud-tergov jarayonlarini stenogramma qilishning yangi turlarini kengroq joriy etish bo‘yicha kompleks chora-tadbirlarni amalga oshirish.	Qonun hujjatlariga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritish	2017 yil IV chorak	Bosh prokuratura, Oliy sud, Oliy xo‘jalik sudi, Adliya vazirligi, Ichki ishlar vazirligi, Milliy xavfsizlik xizmati, Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalarini rivojlantirish vazirligi, Moliya vazirligi
33.	Ommaviy-huquqiy munosabatlardan kelib chiqadigan ma‘muriy ishlar va nizolarni ko‘rib chiqish bo‘yicha sud ish yurituvchi amalga oshirilishini tartibga soluvchi «Ma‘muriy sud ishi yurituvchi to‘g‘risida»gi qonun loyihasini ishlab chiqish.	Qonun loyihasi	2017 yil IV chorak	Oliy sud, Oliy xo‘jalik sudi, Adliya vazirligi, Bosh prokuratura
34.	Jabrlanuvchi, guvoh va jinoyat protsessining boshqa ishtirokchilarini jismoniy va ijtimoiy himoya qilish bo‘yicha davlat kafolatlarini ta‘minlashni nazarda tutuvchi «Jabrlanuvchi, guvoh va jinoyat protsessining boshqa ishtirokchilarini himoya qilish to‘g‘risida»gi qonun loyihasini ishlab chiqish.	Qonun loyihasi	2017 yil IV chorak	Oliy sud, Oliy xo‘jalik sudi, Adliya vazirligi, Ichki ishlar vazirligi, Bosh prokuratura
35.	Odil sudlovga erishish darajasini oshirishga qaratilgan fuqarolik da‘volari bo‘yicha	Qonun hujjatlariga o‘zgartish va	2017 yil II chorak	Oliy sud, Bosh prokuratura, Adliya vazirligi, Moliya

	davlat boji stavkalarini undirish tartibi va ularning miqdorlarini qayta ko'rib chiqish.	qo'shimchalar kiritish		vazirligi
36.	Sudlarga qamoqqa olish yoki uy qamog'i tarzidagi ehtiyot chorasini qo'llash rad etilganda muqobil ehtiyot choralarini qo'llash huquqini berish.	Qonun hujjatlariga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish	2017 yil I chorak	Oliy sud, Bosh prokuratura, Adliya vazirligi
VI. Jinoyat va jinoyat-protsessual qonunchiligini yanada takomillashtirish				
37.	Quyidagilarni nazarda tutgan holda jinoyat va jinoyat-protsessual qonunchiligini yanada takomillashtirish bo'yicha takliflar tayyorlash: yarashuv munosabati bilan jinoiy javobgarlikdan ozod qilish institutini kengaytirish; alohida jinoyat tarkiblarini Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeks yurisdiksiyasiga o'tkazish nuqtai nazaridan qayta ko'rib chiqish; jinoyat ishini qo'zg'atish faqat jabrlanuvchining arizasiga ko'ra amalga oshiriladigan jinoyat tarkiblari ro'yxatini kengaytirish; sudlanganlik holatini tugatish va sudlanganlikni olib tashlash muddatlari va asoslarini ularni qisqartirish nuqtai nazaridan qayta ko'rib chiqish; voyaga etmaganlar uchun nazarda tutilgan jinoiy jazolarni liberallashtirish, protsessual harakatlarni o'tkazishda ularning huquqiy himoyasini kuchaytirish; qilmishning jinoiyligini istisno etadigan, jazoni engillashtiradigan yoki shaxsning ahvolini boshqacha tarzda yaxshilaydigan qonunni qo'llash tartibini belgilash.	Qonun hujjatlariga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish	2017 yil II chorak	Oliy sud, Bosh prokuratura, Adliya vazirligi, Ichki ishlar vazirligi, Milliy xavfsizlik xizmati
38.	Ijtimoiy foydali mehnatga jalb etish orqali axloq-tarbiyaviy ta'sir ko'rsatish choralarini kuchaytirishga qaratilgan «majburiy jamoat ishlari» tariqasidagi jinoiy jazoni kiritish	Qonun hujjatlariga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish	2017 yil IV chorak	Bosh prokuratura, Oliy sud, Adliya vazirligi, Ichki ishlar vazirligi, Milliy xavfsizlik xizmati

	bo'yicha takliflar tayyorlash.			
VII. Sud hujjatlari va boshqa organlar hujjatlarini ijro etish samaradorligini oshirish				
39.	O'zbekiston Respublikasining Fuqarolik protsessual va Xo'jalik protsessual kodekslariga: davlat foydasiga mulkiy undiruvlar bilan bog'liq ishlarni ko'rib chiqishda sudyalarning da'voni ta'minlash choralari ko'rish majburiyatini; sud hal qiluv qarorining ijro etish tartibi va usulini belgilash qismida sud hal qiluv qaroriga qo'yiladigan, uning to'g'ridan-to'g'ri amal qilishini ta'minlaydigan talablarni; sudlar tomonidan ijro hujjatlarini yuborish muddatlarini; davlat byudjetiga undiruvlar bo'yicha ijro varaqalarini faqat sud ijrochilariga berishni nazarda tutadigan yagona tartibni; sud hal qiluv qarorini ijro etish usuli va tartibini tushuntirish, o'zgartirish to'g'risidagi murojaatlarni ko'rib chiqish, ish yuritishni to'xtatib turish, undiruvni qarzdorning boshqa shaxslarda turgan mol-mulkiga qaratish tartibini belgilash yo'li bilan ijro ishini yuritish ustidan sud nazorati mexanizmlarini (ko'rib chiqish muddatlari, sud tarkibi, sud muhokamasi tartibi, chiqariladigan hal qiluv qarorining shakli); sud hujjatlari ijrosini kechiktirish va bo'lib-bo'lib ijro etish asoslari va ularning eng ko'p muddatlarini; kommunal qarzdorlik bo'yicha sud buyrug'ini chiqarish to'g'risidagi arizaga ilova qilinadigan hujjatlarning kengaytirilgan ro'yxatini (qarzni uzish to'g'risidagi talab, kommunal tarmoqdan uzib	Qonun hujjatlariga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish	2017 yil IV chorak	Adliya vazirligi, Oliy sud, Oliy xo'jalik sudi, Bosh prokuratura, Advokatlar palatasi

	qo'yish dalolatnomasi, iste'molchi bilan tuzilgan shartnoma, qarzidor tomonidan e'tirof etilgan qarzidorlik hisob-kitobi, ko'chmas mulk egasi to'g'risidagi ma'lumotnoma va boshqalar); xorijiy sudlar va arbitrajlarining qarorlarini e'tirof etish va ijro etishning aniq protsessual tartibini (sudlovga tegishlilik, taqdim etiladigan hujjatlar ro'yxati, sud muhokamasi tartibi, qarorni e'tirof etish va uning ijrosini rad etish asoslari) nazarda tutuvchi o'zgartish va qo'shimchalar kiritish.			
40.	Sud ijrochilarining shtat birligini ko'paytirish va erishgan natijalarini hisobga olgan holda shaxsiy mukofotlash tartibini joriy qilish orqali ularning mehnatini moddiy rag'batlantirish darajasini oshirish bo'yicha takliflar tayyorlash.	O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qarori loyihasi	2017 yil I chorak	Adliya vazirligi, Moliya vazirligi
41.	Sud ijrochilari uchun xizmat kiyimi va transport namunalarini tasdiqlash.	O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirining buyrug'i	2017 yil I chorak	Adliya vazirligi, Moliya vazirligi, Ichki ishlar vazirligi
VIII. Yuridik yordam va xizmat ko'rsatish tizimini yanada takomillashtirish				
42.	Quyidagilarni nazarda tutgan holda advokatura institutini yanada takomillashtirish, fuqarolarning huquqlari va qonuniy manfaatlarini samarali himoya qilishni ta'minlashda advokatning rolini kuchaytirish bo'yicha takliflar tayyorlash: sud ishini yuritishda ishtirok etish uchun advokat orderini rasmiylashtirish va taqdim etish tartibini qayta ko'rib chiqish; advokat so'rovini ko'rib chiqish tartibi va muddatlarini aniqlashtirish;	Qonun hujjatlariga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish	2017 yil IV chorak	Adliya vazirligi, Advokatlar palatasi, Oliy sud, Oliy xo'jalik sudi, Bosh prokuratura, Ichki ishlar vazirligi, Milliy xavfsizlik xizmati, Moliya vazirligi, Davlat soliq qo'mitasi

	fuqarolik va xo'jalik nizolarini sudgacha hal qilish jarayonida advokat ishtirokining tartibi va asoslari; advokatlik faoliyati uchun o'rnatilgan soliq stavkalarini qayta ko'rib chiqish.			
43.	Notarial idoralar va FHDYO organlari tomonidan yuridik xizmat ko'rsatishni yanada takomillashtirish, shu jumladan: notarial idoralarga elektron murojaat qilish; ko'rsatilayotgan xizmatlar uchun davlat bojini to'lash bo'yicha elektron to'lovlar joriy etish yuzasidan takliflar tayyorlash.	Qonun hujjatlariga va idoraviy hujjatlarga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish	2017 yil IV chorak	Adliya vazirligi, Markaziy bank, Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalarini rivojlantirish vazirligi, Moliya vazirligi
44.	Kadrlarning barqaror zaxirasini shakllantirish va notarial harakatlar tezkorligini oshirish bo'yicha, shu jumladan: lavozimida uch yillik stajga ega bo'lgan notarius yordamchisiga tegishli stajirovkani o'tamasdan turib notarius lavozimini egallash uchun tanlovda ishtirok etish imkonini berish; notarius yordamchisiga hujjat nusxalari to'g'riligini tasdiqlash vakolatini berish; notariuslarni attestatsiyadan o'tkazish va ularni davriy rotatsiya qilish tartibini joriy etishni nazarda tutadigan takliflar tayyorlash.	Qonun hujjatlariga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish	2017 yil III chorak	Adliya vazirligi
45.	Davlat organlarida yuridik xizmatning faoliyatini yanada takomillashtirish va samaradorligini oshirish, shuningdek adliya organlari tizimida yuridik xizmatlar faoliyatini muvofiqlashtirish va ularga uslubiy yordam ko'rsatish bo'yicha tuzilmalar tashkil qilish bo'yicha takliflar tayyorlash.	O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qarori loyihasi	2017 yil I chorak	Adliya vazirligi, Moliya vazirligi, manfaatdor vazirlik va idoralar

Izoh: normativ-huquqiy hujjatlar tegishli huquqiy munosabatlarni tartibga solish sohasi va predmetiga qarab qayta ko'rib chiqilishi yoki bir hujjatga birlashtirilishi mumkin.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016 yil 21 oktyabrdagi PF-4850-son Farmoniga
2-ILOVA

Sud-huquq tizimini yanada isloh qilish, fuqarolarning huquq va erkinliklarini ishonchli himoya qilish kafolatlarini kuchaytirish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar dasturini amalga oshirish bo'yicha Komissiya

TARKIBI

1. Abdullaev I.B. — O'zbekiston Respublikasi Bosh prokurori, Komissiya raisi
2. Murodov O.B. — O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Davlat maslahatchisi vazifasini bajaruvchi
3. Kokanbaev B.A. — O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Davlat maslahatchisining birinchi o'rinbosari
4. Mirbabaev B.SH. — O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudining raisi
5. Gaziev SH.A. — O'zbekiston Respublikasi Oliy sudining raisi
6. Kamilov K.F. — O'zbekiston Respublikasi Oliy xo'jalik sudining raisi
7. Gulyamov SH.T. — O'zbekiston Respublikasi Milliy xavfsizlik xizmati raisining birinchi o'rinbosari
8. Ikramov M.M. — O'zbekiston Respublikasi Adliya vaziri
9. Axmedbaev A.A. — O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vaziri
10. Abduxakimov A.A. — O'zbekiston Respublikasi Mehnat vaziri
11. Kasimov R.S. — O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vaziri
12. Mirzaxidov X.M. — O'zbekiston Respublikasi Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalarini rivojlantirish vaziri
13. Parpiev B.R. — O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasining raisi
14. Dusanov Z.A. — O'zbekiston Respublikasi Davlat bojxona qo'mitasining raisi
15. Quchqorov J.A. — O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirining o'rinbosari
16. Rustambekov N.M. — O'zbekiston Respublikasi Prezidenti devonining bosh inspektori
17. Mavlonov B.M. — O'zbekiston Respublikasi Prezidenti devonining etakchi inspektori
18. Xanaev U.U. — O'zbekiston Respublikasi Prezidenti devonining etakchi konsultanti
19. Kamilov A.A. — O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Sudyalarni tanlash va lavozimlarga tavsiya etish bo'yicha oliy malaka komissiyasi Sud inspeksiya sinining rahbari
20. Axmedov R.T. — O'zbekiston Respublikasi Advokatlar palatasi raisi
21. SHayxov A.E. — O'zbekiston Respublikasi Savdo-sanoat palatasi raisi.

Izoh: komissiya a'zolari boshqa lavozimga o'tganda, uning tarkibiga mazkur lavozimga yangi tayinlangan shaxslar kiritiladi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Sud-huquq tizimini yanada isloh qilish, fuqarolarning huquq va erkinliklarini ishonchli himoya qilish kafolatlarini kuchaytirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi Farmoniga

SHARH

Mustaqillik yillarida amalga oshirilgan islohotlar sud-huquq sohasini demokratlashtirish va erkinlashtirishga, sud hokimiyatining fuqarolarning huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qilish borasidagi roli va ahamiyatini oshirishga zamin yaratdi.

SHu bilan birga, mamlakatni rivojlantirishning zamonaviy talablari va strategik ustuvor vazifalari sud-huquq tizimini yanada takomillashtirishni talab etadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Sud-huquq tizimini yanada isloh qilish, fuqarolarning huquq va erkinliklarini ishonchli himoya qilish kafolatlarini kuchaytirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi **Farmoni** mazkur sohadagi davlat siyosatini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarib, quyidagi uchta asosiy ustuvor yo'nalishlarni belgilab berdi:

sud hokimiyatining chinakam mustaqilligini ta'minlash;
fuqarolarning huquq va erkinliklarini ishonchli himoya qilish kafolatlarini kuchaytirish;
odil sudlovga erishish darajasini oshirish.

Mazkur ustuvor yo'nalishlarni amalga oshirish maqsadida sud, huquqni muhofaza qiluvchi va nazorat organlarining muhim vazifalari etib:

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining **112-moddasida** belgilangan sudyalarning mustaqilligi, ularning faqat qonunga bo'ysunishi va odil sudlovni amalga oshirish borasidagi faoliyatiga aralashganlik uchun javobgarlikning muqarrarligi prinsipiga og'ishmay amal qilinishini ta'minlash;

fuqarolarning huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qilish, ularga tajovuz qilish holatlari yuzasidan barcha zarur choralarni ko'rish, jismoniy va yuridik shaxslarning murojaatlarini ko'rib chiqish tartibini buzish va sansalorlikka yo'l qo'ymaslik;

tegishli axborotni o'z vaqtida jamoatchilikka etkazish orqali faoliyatning ochiqligi va shaffofligini ta'minlash, fuqarolik jamiyati institutlari, ommaviy axborot vositalari hamda aholi bilan hamkorlik samaradorligini oshirish;

huquqni qo'llash amaliyoti va amaldagi qonunchilikni takomillashtirish orqali tizimli kamchilik va qonun buzilishlarni aniqlash va bartaraf etish, ish faoliyatiga ilg'or ilmiy-texnika vositalari hamda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy qilish;

idoraviy nazoratni kuchaytirish, xodimlar o'rtasida suiiste'molchilik va boshqa huquqbuzarliklarning oldini olish va ularga chek qo'yish, kadrlar tarkibini sifat jihatidan yaxshilash, kadrlarni tanlashning eng munosib nomzodlarni ishga qabul qilishni ta'minlaydigan zamonaviy mexanizmlarini joriy etish belgilandi.

Farmonga muvofiq sud hokimiyatining chinakam mustaqilligini ta'minlash, kasbiy nufuzini oshirish, yuqori malakali va samarali faoliyat yurituvchi sud korpusini shakllantirish maqsadida ilk bor sudyalarning vakolat muddatlari qayta ko'rib chiqildi.

Xususan, sudyalik lavozimiga birinchi marotaba besh yil muddatga va keyin o'n yil muddatga, shundan so'ng muddatsiz tayinlash (saylash)ni nazarda tutuvchi tartib joriy etildi.

Kiritilayotgan bu o'zgartishlar xalqaro standartlar va rivojlangan demokratik davlatlarning ilg'or tajribasiga to'liq mos keladi.

SHu bilan birga, **Farmon** bilan 2017 yilning 1 apreldan jinoyat, jinoyat-

protsessual, fuqarolik protsessual va boshqa qonun hujjatlariga inson huquq va erkinliklari ustuvorligini ta'minlash, sud muhokamasini adolatli va o'z vaqtida o'tkazish, jazoning adolatli va insoniyligi kafolatlarini kuchaytirishni inobatga olgan holda odil sudlov samaradorligini oshirishga qaratilgan bir qator o'zgartishlar kiritilmoqda.

Jumladan, **qamoq tarzidagi jinoiy jazo turi tugatilib**, uning o'rniga ozodlikdan mahrum qilish bilan bog'liq bo'lmagan jazoning muqobil turlarini qo'llash imkoniyati kengaytirilmoqda.

YA'ni jinoiy jazolar tizimidan nisbatan qattiq ta'sir choralaridan biri chiqarilayotganligi jinoiy jazolarni liberallashtirishga, huquqbuzarlarga nisbatan tarbiyaviy-tuzatish ta'sir choralarining ilg'or shakl va uslublari keng qo'llash bo'yicha olib borilayotgan siyosatning mantiqiy davomi hisoblanadi.

Jinoyat protsessida fuqarolarning huquq va erkinliklarini himoya qilishning huquqiy kafolatlarini kuchaytirish, jinoyat ishlarini tergov qilishning tezkorligini oshirish doirasida:

jinoyat sodir etishda gumon qilingan shaxslarni ushlab turish muddati 72 soatdan 48 soatga;

qamoqqa olish va uy qamog'i tarzidagi ehtiyot choralarini qo'llashning, shuningdek jinoyat ishlari bo'yicha dastlabki tergovning eng ko'p muddatlari **1 yildan 7 oyga** qisqartirilmoqda.

Ushbu choralarning joriy etilishi, bir tomondan, fuqarolarning erkinligini asossiz cheklash holatlaridan himoya qilinishini, ikkinchi tomondan, surishtiruv va tergov organlarining mas'uliyati va faoliyati samaradorligi oshirishini ta'minlaydi.

«**Xabeas korpus**» instituti qo'llanishini yanada kengaytirish doirasida prokurorlarning pochta-telegraf jo'natmalarini xatlab qo'yish va ekskumatsiya qilish kabi tergov harakatlarini o'tkazishga sanksiya berish bo'yicha vakolatlari sudlarga o'tkazilmoqda.

Bu o'zgartishlar insonning shaxsiy huquq va erkinliklari daxlsizligi, ulardan sud qarorisiz mahrum etishga yoki ularni cheklab qo'yishga hech kim haqli emasligi haqidagi O'zbekiston Respublikasi **Konstitutsiyasi** hamda xalqaro huquqning umume'tirof etilgan prinsip va normalariga to'la mos keladi.

Bundan tashqari, sudga qamoqqa olish yoki uy qamog'i tarzidagi ehtiyot chorasini qo'llash rad etilgan taqdirda muqobil ehtiyot chorasini qo'llash imkoniyati berilmoqda.

Sudda ish yuritish tezkorligi va sifatini oshirish, ish bo'yicha yakuniy qarorlar qabul qilish muddatlarini asossiz kechiktirishni bartaraf etish, sudlarning jinoyat protsessidagi rolini oshirishga qaratilgan yangilik sifatida **sud tomonidan jinoyat ishini qo'shimcha tergovga qaytarish institutining bekor qilinayotganligini** alohida ta'kidlash joiz.

Fuqarolik ishi bo'yicha sud qarorini nazorat tartibida qayta ko'rib chiqish imkoniyatini beruvchi muddatning 3 yildan 1 yilga qisqartirilishi esa, fuqarolik huquqiy munosabatlarning barqarorligi, fuqarolik protsessi ishtirokchilarining huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qilinishini ta'minlashga xizmat qiladi.

Sud qarorlarining qonuniyligi va asosligini qayta ko'rib chiqishning amaldagi tizimini takomillashtirish, shuningdek sud protsessi muddatlari va sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi ortiqcha oraliq instansiyalarni bartaraf etish maqsadida **Farmonda viloyat darajasidagi sudlar tomonidan fuqarolik va jinoyat ishlarini nazorat tartibida qayta ko'rish bo'yicha bir-birini takrorlovchi instansiyalari tugatilib**, o'z navbatida, tegishli sud raislari va prokurorlarning nazorat tartibida protest keltirish vakolati bekor qilinishi nazarda tutildi.

SHu bilan birga, O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining ishlarni nazorat

tartibida ko‘rishga oid bir-birini takrorlovchi vakolatlari bekor qilinmoqda.

Ortiqcha va bir-birini takrorlovchi instansiyalarning bekor qilinishi aynan bir nazorat instansiyasi tomonidan ishlarning bir necha bor ko‘rib chiqilishini oldini oladi, sud qarorlarining uzil-kesilligi va barqarorligini ta‘minlab, fuqarolarning sudlarga bo‘lgan ishonchini yanada oshiradi.

SHuningdek **Farmonda** viloyat xo‘jalik sudlarining qarorlarini o‘zlari tomonidan qayta ko‘rish vakolatini cheklash maqsadida ushbu sudlar tizimida mintaqaviy apellyasiya sudlarini tashkil etish nazarda tutildi.

Farmonning sud hokimiyati mustaqilligi asoslarini mustahkamlovchi alohida ahamiyatli tomoni **adliya organlarining umumiy yurisdiksiya sudlari faoliyatini moddiy-texnika jihatidan va moliyaviy ta‘minlash bo‘yicha vazifa va vakolatlari O‘zbekiston Respublikasi Oliy sudiga o‘tkazilayotganidir.**

Ushbu chora sudlarning mustaqilligi va ularning faoliyatiga aralashmaslikning qo‘shimcha kafolatlarini yaratadi.

SHu bilan birga, **Farmonga** muvofiq O‘zbekiston Respublikasi Oliy sudi, Oliy xo‘jalik sudi, Bosh prokuraturasi va boshqa manfaatdor idoralarga 2017 yil 1 iyulga qadar ilg‘or xorijiy tajribani o‘rgangan holda quyidagi masalalar bo‘yicha asoslantirilgan takliflar tayyorlash topshirildi:

sud-prokuror xodimlarining malakasini oshirish va rahbar kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish;

protsessual harakatlarni amalga oshirishda voyaga etmaganlarning huquqiy himoyasini kuchaytirish, jinoiy jazolarni liberallashtirish, shuningdek sudlanganlik holatini tugatish va sudlanganlikni olib tashlash muddatlari va asoslarini qayta ko‘rib chiqish;

o‘zbek xalqining ezgulik va rahmdillik kabi ko‘p asrlik an‘analariga mos bo‘lgan yarashuv institutini jinoyat protsessida qo‘llash doirasini kengaytirish. Bu norma qonunni chetlab o‘tgan, sodir etgan qilmishidan pushaymon bo‘lgan va etkazilgan ziyonni qoplagan fuqarolarni javobgarlikdan ozod qilish imkonini beradi;

ijtimoiy xavfi katta bo‘lmagan ayrim turdagi jinoyat tarkiblarini jinoyat toifasidan chiqarish;

jabrlanuvchining arizasi asosida jinoyat ishi qo‘zg‘atilishi mumkin bo‘lgan jinoyat tarkiblari ro‘yxatini kengaytirish;

elektron tartibda sud va ijro ishi yuritishning zamonaviy shakl va usullarini, odil sudlovga erishishning ilg‘or mexanizmlarini joriy etish orqali odil sudlov sifatini oshirish. Bu tashabbusning amalga oshirilishi sud faoliyatining samaradorligiga, shuningdek «Elektron hukumat to‘g‘risida»gi **Qonunni** amalga oshirish doirasida respublikani rivojlantirishning zamonaviy bosqichi talablariga to‘liq asoslangan odil sudlovning jamoatchilik uchun ochiqligi, shaffofligi va erkinligi prinsiplarini hayotga izchil tatbiq etishga xizmat qiladi.

Bundan tashqari, qonuniylilikni ta‘minlashda hamda mamlakatimizda islohotlarni samarali ro‘yobga chiqarishda yuridik xizmatlar rolini oshirish maqsadida davlat organlarining yuridik xizmatlari faoliyatini yanada takomillashtirishga doir aniq chora-tadbirlar nazarda tutilmoqda.

Qayd etilgan asosiy vazifalar va yangi normalarni hayotga tatbiq etish uchun **Farmon** bilan sud-huquq tizimini rivojlantirish borasida 8 ta eng ustuvor sohalar bo‘yicha 45 ta aniq tadbirlarni amalga oshirishni nazarda tutuvchi **Kompleks chora-tadbirlar dasturi tasdiqlandi.**

Farmonni ijro etish doirasida O‘zbekiston Respublikasi **Konstitutsiyasi, Jinoyat, Jinoyat-protsessual, Fuqarolik protsessual, Xo‘jalik protsessual kodekslari** va bir qator

boshqa qonun hujjatlariga zarur o'zgartish va qo'shimchalar kiritiladi.

Inson huquq va erkinliklarini himoya qilish tizimini izchil takomillashtirish va mustahkamlash maqsadida umume'tirof etilgan xalqaro standartlar asosida bir qator alohida qonunlar, shu jumladan «Jabrlanuvchilar, guvohlar va jinoyat protsessining boshqa ishtirokchilarini himoya qilish to'g'risida»gi, «Mediatsiya to'g'risida»gi, «Ma'muriy sudlov ishlarini yuritish to'g'risida»gi qonunlarni qabul qilish rejalashtirilmoqda.

Ushbu dasturiy hujjatning amalga oshirilishi mamlakatning sud-huquq tizimi faoliyatini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqish, fuqarolarning huquqlari, erkinliklari hamda qonuniy manfaatlari ishonchli himoya qilinishini ta'minlash, shuningdek aholining odil sudlovga bo'lgan ishonchini yanada mustahkamlash imkonini beradi.

(O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2016 y., 43-son, 497-modda)

Farmon bilan tasdiqlangan Davlat dasturida qonun ustuvorligini ta'minlash va sud-huquq tizimini yanada isloh qilishning ustuvor yo'nalishlari belgilab berildi. Bu borada amalga oshirilishi ko'zda tutilgan vazifalar sud hokimiyatining chinakam mustaqilligini ta'minlash, sudning nufuzini oshirish, sud tizimini demokratlashtirish va takomillashtirishga, fuqarolarning huquq va erkinliklarini ishonchli himoya qilishga qaratilganligi bilan g'oyat ahamiyatlidir.

Ma'lumki, sud hokimiyatining chinakam mustaqilligini ta'minlamasdan turib, jamiyatda qonun ustuvorligini ta'minlash va fuqarolarning huquq va erkinliklarini ishonchli himoya qilish to'g'risida so'z ham bo'lishi mumkin emas. Buning uchun birinchi navbatda, bu boradagi huquqiy asoslarni takomillashtirish zarur.

SHu nuqtai nazardan, Davlat dasturida 2020 yil 1 oktyabrga qadar O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi, Sudyalar oliy kengashi, Adliya vazirligi kabi idoralar zimmasiga «Sudlar to'g'risida»gi qonunning yangi tahriri loyihasini tayyorlash yuklatilgan. Mazkur qonun loyihasida:

sudlar raislarining sudyalar faoliyatini baholash, ularga nisbatan intizomiy ish qo'zg'atishdagi ishtirokini qayta ko'rib chiqish;

sudyalarni intizomiy javobgarlikka tortish haqidagi qaror ustidan shikoyat qilish mexanizmini takomillashtirish;

sudyalar vakolatlarini to'xtatib turish hamda tugatish asoslari va tartibini xalqaro standartlarga moslashtirish;

sudyalarning maqomini belgilovchi normalarni takomillashtirish va iste'fodagi sudyaning huquqiy maqomini belgilash;

sudyalarni rotatsiya qilishning aniq va shaffof mexanizmini joriy etish;

sudlar faoliyatini tartibga soluvchi qonun hujjatlarini tizimlashtirish;

sud mustaqilligiga daxl qilish bog'liq har qanday holat yuzasidan sudya tomonidan bevosita va tezkor xabar berish imkoniyatini ko'zda tutuvchi tizim yaratish;

ushbu masalalarni qonunosti hujjatlar bilan tartibga solish tartibini bekor qilish nazarda tutilishi belgilangan.

Qayd etish lozimki, amaldagi «Sudlar to'g'risida»gi qonun ana shu masalalarni tartibga solish nuqtai nazaridan takomillashtirishga muhtoj edi.

SHuningdek, endilikda qonunchiligimiz uchun muhim yangilik «iste'fodagi sudya» tushunchasini joriy etish va uning huquqiy maqomini belgilash ko'zda tutilmoqda. Fikrimizcha, sudyaga iste'fo e'lon qilish huquqini berish va iste'fodagi sudya sudyaning

barcha huquqlaridan, shu jumladan, daxlsizlik huquqidan foydalanishi tartibini belgilash sud hokimiyatining mustaqilligini ta'minlashga xizmat qiladi.

«Sudlar to'g'risida»gi qonunning 67-moddasiga muvofiq, sudyaga davlat hisobidan uning yuksak maqomiga munosib moddiy va ijtimoiy ta'minot berish sudyalarning mustaqilligining asosiy kafolatlaridan biridir. Binobarin, sudyalarni yuqori darajada moddiy va ijtimoiy ta'minlash zaruriyati mavjudligi hech kimga sir emas.

Mazkur Farmonning eng ahamiyatli jihatlaridan yana biri ushbu Farmon bilan tasdiqlangan Davlat dasturida sudyalarning moddiy-texnik sharoitlarini yaxshilash va sudyalarning faoliyatining ijtimoiy kafolatlarini kuchaytirish borasida aniq vazifalarning belgilanganidir.

Xususan, 2020 yil 1 mayga qadar O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi va Moliya vazirligiga 2021 yildan sudyalarning va sud xodimlariga ish haqi va unga tenglashtirilgan to'lovlarni to'liq davlat byudjeti hisobidan moliyalashtirish choralarini ko'rish vazifasi yuklatilgan. Buning uchun:

byudjetda alohida satr ajratish;

sudyalarning va sud xodimlarining ish haqini oshirish, ularning mehnatiga haq to'lash normalarini qayta ko'rib chiqish va xalqaro standartlarga moslashtirish;

yangi qurilishi rejalashtirilayotgan sud binolarini ilg'or xalqaro tajriba asosida loyihalashtirish, sud binolarini qurish, kapital ta'mirlash va rekonstruksiya qilish bo'yicha dasturni tasdiqlash;

sudyalarni qishloq joylarda namunaviy loyihalar bo'yicha qurilgan xizmat uy-joyi olish huquqiga ega bo'lgan rahbarlar ro'yxatiga kiritish;

sudlar faoliyatini moliyalashtirish va moddiy-texnik bazasini yaxshilashga qaratilgan manzilli chora-tadbirlarni nazarda tutuvchi normativ-huquqiy hujjat loyihasini ishlab chiqish nazarda tutilgan.

Ushbu vazifalarning amalga oshirilishi sud hokimiyatining chinakam mustaqilligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Davlat dasturida, shuningdek, ma'muriy huquqbuzarliklarga oid ishlarni ko'rib chiqish vakolatini jinoyat ishlari bo'yicha sudlarga o'tkazish ko'zda tutilgan.

Xorijiy davlatlar, xususan, Germaniya, Yaponiya, Janubiy Koreya qonunchiligi o'rganilganda, ma'muriy sudlar tomonidan faqat davlat boshqaruvi organlari faoliyati bilan bog'liq holda yuzaga keladigan nizolar, ya'ni fuqarolar va yuridik shaxslarning buzilgan yoki nizolashilayotgan huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish hamda ommaviy huquqiy munosabatlardan kelib chiqadigan ishlarga oid ishlar ko'rilishi aniqlandi.

O'zbekiston Respublikasining amaldagi qonunchiligiga ko'ra, ma'muriy sudlar ommaviy huquqiy munosabatlardan kelib chiqadigan ishlardan tashqari ma'muriy huquqbuzarliklarga oid ishlarni ham ko'rib chiqadi.

Bu esa, ma'muriy sudlarda ish hajmining keskin oshishiga olib kelmoqda. Qolaversa, ma'muriy huquqbuzarliklarga oid ishlarni ko'rib chiqish sifatiga ham salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

SHu sababli ayni sohada Davlat dasturida belgilangan vazifalarning amalga oshirilishi sudlardagi ish hajmini maqbullashtirishga va ma'muriy huquqbuzarliklarga oid ishlarni ko'rish sifatini oshirishga xizmat qiladi.

6-MAVZU. IQTISODIYOTNI RIVOJLANTIRISH VA LIBERALLASHTIRISHNING O‘ZIGA XOS HUSUSIYATLARI VA USTUVOR YO‘NALISHLARI

Reja:

1. Makroiqtisodiy barqarorlikni yanada mustahkamlash va yuqori iqtisodiy o‘shish sur‘atlarini saqlab qolish.
2. Tarkibiy o‘zgartirishlarni chuqurlashtirish, milliy iqtisodiyotning yetakchi tarmoqlarini modernizatsiya va diversifikatsiya qilish hisobiga uning raqobatbardoshligini oshirish.
3. Qishloq xo‘jaligini modernizatsiya qilish va jadal rivojlantirish.
4. Iqtisodiyotda davlat ishtirokini kamaytirish, xususiy mulk huquqini himoya qilish va uning ustuvor mavqeini yanada kuchaytirish, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik rivojini rag‘batlantirishga qaratilgan institutsional va tarkibiy islohotlarni davom ettirish.
5. Viloyat, tuman va shaharlarni kompleks va mutanosib ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish, ularning mavjud salohiyatidan samarali va optimal foydalanish.

Ma’lumki, iqtisodiy islohotlar jamiyat taraqqiyotining muxim omili. Harakatlar strategiyasida ushbu masalaga alohida e’tibor berilib, iqtisodiyotni rivojlantirish va liberallashtirish uchinchi ustuvor yo‘nalish etib belgilandi. Jumladan, makroiqtisodiy barqarorlikni yanada mustahkamlash va yuqori iqtisodiy o‘shish sur‘atlarini saqlab qolish.

Chunonchi, O‘zbekiston o‘tgan 26 yil mobaynida uzoq yillardan buyon yalpi ichki mahsulot ishlabchiqarish hajmini 8 % dan tushirmayapti. U dunyoning eng tez rivojlanayotgan davlatlarining birinchi beshtaligi tarkibida turibdi. Ana shu tarixiy yutuqni yanada rivojlantirish va iqtisodiy qudratli davlat maqomini saqlab qolish Harakatlar strategiyasining asosiy mazmunidir.

Tarkibiy o‘zgarishlarni chuqurlashtirish, milliy iqtisodiyotning yetakchi tarmoqlarini modernizatsiya va diversifikatsiya qilish hisobiga ishlab chiqarilayotgan milliy mahsulotlarning

raqobatbardoshligini oshirish, jahon bozorida mavqei va salmog‘ini oshirish choralari ko‘rishni ilgari suradi. Qishloq xo‘jaligini modernizatsiya qilish va uni jadal rivojlantirish, bevosita dehqonchilikni boshqarishning yangi usul va uslublarini yangilashni, bu boradagi jahon tajribasini o‘zlashtirishni, amaliyotda joriy etishni taqozo etadi. Iqtisodiyotda davlat ishtirokini kamaytirish, xususiy mulk huquqini himoya qilish, uning ustuvor mavqeini yanada oshirish, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rag‘batlantirishga qaratilgan institutsional va tarkibiy islohotlarni davom ettirish masalasi alohida o‘rin tutadi.

Har bir fuqaroning yaratuvchilik, bunyodkorlik qobiliyatini va yashab turgan joyidagi tabiiy sharoitni hisobga olib, tadbirkorlikning yangi shakl va usullarini joriy etishni taqozo etm oqda. Viloyat, tuman va shaharlarni kompleks va mutanosib ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish, ularning mavjud salohiyatidan samarali va optimal foydalanish, Harakatlar strategiyasidan kelib chiqadigan muhim vazifadir. Bunda har bir viloyat, tuman va shaharning tabiiy-geografik imkoniyatlari, yer va suv sharoiti,

aholining turmush tarzi, ehtiyojlari, ijtimoiy muammolari va psixologiyasidan kelib chiqib, dehqonchilik,

chorvachilik, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni, ularga mos shakllarni, usullarini joriy etish zarur.

Ana shunda har bir fuqaro o'z qobiliyati, dunyoqarashi va turmush ehtiyojidan kelib chiqib, o'z yaratuvchilik qobiliyatini rivojlantiradi. Natijada butun mamlakat aholisi orasida yalpi safarbarlik, yaratuvchilik ruhiyati kuchayadi.

Iqtisodiyotni rivojlantirish va liberallashtirishning ustuvor yo'nalishlari

3.1. Makroiqtisodiy barqarorlikni yanada mustahkamlash va yuqori iqtisodiy o'sish sur'atlarini saqlab qolish:

makroiqtisodiy mutanosiblikni saqlash, qabul qilingan o'rta muddatli dasturlar asosida tarkibiy va institusional o'zgarishlarni chuqurlashtirish hisobiga yalpi ichki mahsulotning barqaror yuqori o'sish sur'atlarini ta'minlash;

xarajatlarning ijtimoiy yo'naltirilganini saqlab qolgan holda Davlat byudjetining barcha darajalarida mutanosiblikni ta'minlash, mahalliy byudjetlarning daromad qismini mustahkamlashga qaratilgan byudjetlararo munosabatlarni takomillashtirish;

soliq yukini kamaytirish va soliqqa tortish tizimini soddalashtirish siyosatini davom ettirish, soliq ma'muriyatchiligini takomillashtirish va tegishli rag'batlantiruvchi choralarni kengaytirish;

ilg'or xalqaro tajribada qo'llaniladigan instrumentlardan foydalangan holda pul-kredit siyosatini yanada takomillashtirish, shuningdek valyutani tartibga solishda zamonaviy bozor mexanizmlarini bosqichma-bosqich joriy etish, milliy valyutaning barqarorligini ta'minlash;

bank tizimini isloh qilishni chuqurlashtirish va barqarorligini ta'minlash, banklarning kapitalashuv darajasi va depozit bazasini oshirish, ularning moliyaviy barqarorligi va ishonchliligini mustahkamlash, istiqbolli investisiya loyihalari hamda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub'ektlarini kreditlashni yanada kengaytirish;

sug'urta, lizing va boshqa moliyaviy xizmatlarning xajmini ularning yangi turlarini joriy qilish va sifatini oshirish hisobiga kengaytirish, shuningdek kapitalni jalb qilish hamda korxona, moliyaviy institutlar va aholining erkin resurslarini joylashtirishdagi muqobil manba sifatida fond bozorini rivojlantirish;

xalqaro iqtisodiy hamkorlikni yanada rivojlantirish, jumladan, etakchi xalqaro va xorijiy moliyaviy institutlar bilan aloqalarni kengaytirish, puxta o'ylangan tashqi qarzlar siyosatini amalga oshirishni davom ettirish, jalb qilingan xorijiy investisiya va kreditlardan samarali foydalanish.

3.2. Tarkibiy o'zgartirishlarni chuqurlashtirish, milliy iqtisodiyotning etakchi tarmoqlarini modernizasiya va diversifikasiya qilish hisobiga uning raqobatbardoshligini oshirish:

milliy iqtisodiyotning mutanosibligi va barqarorligini ta'minlash, uning tarkibida sanoat, xizmat ko'rsatish sohasi, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik ulushini ko'paytirish;

ishlab chiqarishni modernizasiya qilish, texnik va texnologik jihatdan yangilash, ishlab chiqarish, transport-kommunikasiya va ijtimoiy infratuzilma loyihalarini amalga oshirishga qaratilgan faol investisiya siyosatini olib borish;

yuqori texnologiyali qayta ishlash tarmoqlarini, eng avvalo, mahalliy xomashyo resurslarini chuqur qayta ishlash asosida yuqori qo'shimcha qiymatli tayyor mahsulot ishlab chiqarishni jadal rivojlantirishga qaratilgan sifat jihatidan yangi bosqichga o'tkazish orqali sanoatni yanada modernizasiya va diversifikasiya qilish;

iqtisodiyot tarmoqlari uchun samarali raqobatbardosh muhitni shakllantirish hamda mahsulot va xizmatlar bozorida monopoliyani bosqichma-bosqich kamaytirish; prinsipial jihatdan yangi mahsulot va texnologiya turlarini o'zlashtirish, shu asosda ichki va tashqi bozorlarda milliy tovarlarning raqobatbardoshligini ta'minlash; ishlab chiqarishni mahalliyashtirishni rag'batlantirish siyosatini davom ettirish hamda, eng avvalo, iste'mol tovarlar va butlovchi buyumlar importining o'rnini bosish, tarmoqlararo sanoat kooperasiyasini kengaytirish; iqtisodiyotda energiya va resurslar sarfini kamaytirish, ishlab chiqarishga energiya tejaydigan texnologiyalarni keng joriy etish, qayta tiklanadigan energiya manbalaridan foydalanishni kengaytirish, iqtisodiyot tarmoqlarida mehnat unumdorligini oshirish; faoliyat ko'rsatayotgan erkin iqtisodiy zonalar, texnoparklar va kichik sanoat zonolari samaradorligini oshirish, yangilarini tashkil etish; xizmat ko'rsatish sohasini jadal rivojlantirish, yalpi ichki mahsulotni shakllantirishda xizmatlarning o'rni va ulushini oshirish, ko'rsatilayotgan xizmatlar tarkibini, eng avvalo, ularning zamonaviy yuqori texnologik turlari hisobiga tubdan o'zgartirish; turizm industriyasini jadal rivojlantirish, iqtisodiyotda uning roli va ulushini oshirish, turistik xizmatlarni diversifikatsiya qilish va sifatini yaxshilash, turizm infratuzilmasini kengaytirish; eksport faoliyatini liberallashtirish va soddalashtirish, eksport tarkibini va geografiasini diversifikatsiya qilish, iqtisodiyot tarmoqlari va hududlarning eksport salohiyatini kengaytirish va safarbar etish; yo'l-transport infratuzilmasini yanada rivojlantirish, iqtisodiyot, ijtimoiy soha, boshqaruv tizimiga axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish.

3.3. Qishloq xo'jaligini modernizatsiya qilish va jadal rivojlantirish:

tarkibiy o'zgartirishlarni chuqurlashtirish va qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishini izchil rivojlantirish, mamlakat oziq-ovqat xavfsizligini yanada mustahkamlash, ekologik toza mahsulotlar ishlab chiqarishni kengaytirish, agrar sektorning eksport salohiyatini sezilarli darajada oshirish;

paxta va boshqaliq don ekiladigan maydonlarni qisqartirish, bo'shagan erlarga kartoshka, sabzavot, oziq va yog' olinadigan ekinlarni ekish, shuningdek, yangi intensiv bog' va uzumzorlarni joylashtirish hisobiga ekin maydonlarini yanada optimallashtirish;

fermer xo'jaliklari, eng avvalo, qishloq xo'jaligi mahsulotlarini ishlab chiqarish bilan bir qatorda, qayta ishlash, tayyorlash, saqlash, sotish, qurilish ishlari va xizmatlar ko'rsatish bilan shug'ullanayotgan ko'p tarmoqli fermer xo'jaliklarini rag'batlantirish va rivojlantirish uchun qulay shart-sharoitlar yaratish;

qishloq xo'jaligi mahsulotlarini chuqur qayta ishlash, yarim tayyor va tayyor oziq-ovqat hamda qadoqlash mahsulotlarini ishlab chiqarish bo'yicha eng zamonaviy yuqori texnologik asbob-uskunalar bilan jihozlangan yangi qayta ishlash korxonalarini qurish, mavjudlarini rekonstruksiya va modernizatsiya qilish bo'yicha investitsiya loyihalarini amalga oshirish;

qishloq xo'jaligi mahsulotlarini saqlash, tashish va sotish, agrokimyo, moliyaviy va boshqa zamonaviy bozor xizmatlari ko'rsatish infratuzilmasini yanada kengaytirish;

sug'oriladigan erlarning meliorativ holatini yanada yaxshilash, melioratsiya va irrigatsiya ob'ektlari tarmoqlarini rivojlantirish, qishloq xo'jaligi ishlab chiqarish sohasiga intensiv usullarni, eng avvalo, suv va resurslarni tejaydigan zamonaviy agrotexnologiyalarni joriy etish, unumdorligi yuqori bo'lgan qishloq xo'jaligi texnikasidan foydalanish;

kasallik va zararkunandalarga chidamli, mahalliy er-iqlim va ekologik sharoitlarga moslashgan qishloq xo'jaligi ekinlarining yangi seleksiya navlarini hamda yuqori

mahsuldorlikka ega hayvonot zotlarini yaratish va ishlab chiqarishga joriy etish bo'yicha ilmiy-tadqiqot ishlarini kengaytirish;

global iqlim o'zgarishlari va Orol dengizi qurishining qishloq xo'jaligi rivojlanishi hamda aholining hayot faoliyatiga salbiy ta'sirini yumshatish bo'yicha tizimli chora-tadbirlar ko'rish.

3.4. Iqtisodiyotda davlat ishtirokini kamaytirish, xususiy mulk huquqini himoya qilish va uning ustuvor mavqeini yanada kuchaytirish, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik rivojini rag'batlantirishga qaratilgan institusional va tarkibiy islohotlarni davom ettirish:

xususiy mulk huquqi va kafolatlarini ishonchli himoya qilishni ta'minlash, xususiy tadbirkorlik va kichik biznes rivoji yo'lidagi barcha to'siq va cheklovlarni bartaraf etish, unga to'liq erkinlik berish, "Agar xalq boy bo'lsa, davlat ham boy va kuchli bo'ladi" degan tamoyilni amalga oshirish;

kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni keng rivojlantirish uchun qulay ishbilarmonlik muhitini yaratish, tadbirkorlik tuzilmalarining faoliyatiga davlat, huquqni muhofaza qiluvchi va nazorat idoralari tomonidan noqonuniy aralashuvlarning qat'iy oldini olish;

davlat mulkini xususiylashtirishni yanada kengaytirish va uning tartib-taomillarini soddalashtirish, xo'jalik yurituvchi sub'ektlarning ustav jamg'armalarida davlat ishtirokini kamaytirish, davlat mulki xususiylashtirilgan ob'ektlar bazasida xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish uchun qulay shart-sharoitlar yaratish;

investisiya muhitini takomillashtirish, mamlakat iqtisodiyoti tarmoqlari va hududlariga xorijiy, eng avvalo, to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investisiyalarni faol jalb qilish;

korporativ boshqaruvning zamonaviy standart va usullarini joriy etish, korxonalarni strategik boshqarishda aksiyadorlarning rolini kuchaytirish;

tadbirkorlik sub'ektlarining muhandislik tarmoqlariga ulanishi bo'yicha tartib-taomil va mexanizmlarni takomillashtirish va soddalashtirish;

mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish jarayonlarini tartibga solishda davlat ishtirokini kamaytirish, davlat boshqaruvi tizimini markazlashtirishdan chiqarish va demokratlashtirish, davlat-xususiy sheriklikni kengaytirish, nodavlat, jamoat tashkilotlari va joylardagi o'zini o'zi boshqarish organlarining rolini oshirish.

3.5. Viloyat, tuman va shaharlarni kompleks va mutanosib ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish, ularning mavjud salohiyatidan samarali va optimal foydalanish:

ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishni jadallashtirish, xalqning turmush darajasi va daromadlarini oshirish uchun har bir hududning tabiiy, mineral-xomashyo, sanoat, qishloq xo'jaligi, turistik va mehnat salohiyatidan kompleks va samarali foydalanishni ta'minlash;

hududlar iqtisodiyotini modernizasiya va diversifikasiya qilish ko'llamini kengaytirish, rivojlanish darajasi nisbatan past bo'lgan tuman va shaharlarni, eng avvalo, sanoat va eksport salohiyatini oshirish yo'li bilan jadal rivojlantirish hisobiga mintaqalar ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish darajasidagi farqlarni kamaytirish;

yangi sanoat korxonalari va servis markazlarini tashkil etish, kichik sanoat zonalarini tashkil qilish, yirik xo'jalik birlashmalarining mablag'larini, banklarning kreditlarini va xususiy xorijiy investisiyalarni jalb qilish hisobiga kichik shaharlar va shaharchalarni jadal rivojlantirish;

sanoat va xizmatlar ko'rsatish sohasini jadal rivojlantirish hisobiga subvensiyaga qaram tuman va shaharlarni kamaytirish va mahalliy byudjetlarning daromad bazasini kengaytirish;

sanoat korxonalari va boshqa ishlab chiqarish ob'ektlarini joylashtirishga qulay shart-sharoitlar yaratish, xususiy tadbirkorlikni keng rivojlantirish hamda aholining turmush

sharoitini yaxshilash maqsadida hududlarning ishlab chiqarish, muhandis-kommunikasiya va ijtimoiy infratuzilma tarmoqlarini yanada rivojlantirish va modernizasiya qilish.

Foto: ria56.ru

Harakatlar strategiyasi asosida olib borilayotgan keng ko‘lamli islohotlarning dastlabki natijalari yurtimiz aholisi hayotida o‘zining yaqqol ifodasini topmoqda. Bu esa ularning ijtimoiy faolligi, ertangi kunga ishonchi mustahkamlanishida muhim omil bo‘layapti.

Mazkur dasturilamal hujjatning uchinchi — Iqtisodiyotni rivojlantirish va liberallashtirishning ustuvor yo‘nalishlarini amalga oshirish bo‘yicha aniq vazifalar belgilab berilgan.

Shundan kelib chiqib, bugungi kunda iqtisodiyotni yanada erkinlashtirish, ayniqsa, tadbirkorlik harakatiga keng yo‘l ochib berishga jiddiy e‘tibor qaratilmoqda. Binobarin, iqtisodiyotning liberallashtirilishi bu davlatni nomarkazlashtirish bo‘lib, uning iqtisodiy boshqaruvdagi funksiyalarini o‘zini o‘zi boshqarish tashkilotlariga, xususiy sektorlarga o‘tib borishini anglatadi. Ushbu jarayonda ikkita muhim strategik vazifani hal qilish zarur. Avvalo, xususiylashtirilayotgan mulk haqiqiy mulkdorlar qo‘liga berilishi kerak. Chunki iqtisodiy munosabatlarni tubdan o‘zgartirish uchun real shart-sharoitlar yaratishga imkon tug‘dirilishi milliy ongning o‘sishi va tafakkur taraqqiyotiga olib keladi. Navbatdagisi, iqtisodiyotda ko‘p ukladlilikni hamda raqobat muhitini yaratish orqali davlatning mulkka bo‘lgan monopol huquqini tugatish, xususiy mulkchilikning turli shaklidagi korxonalarni barpo qilishdir. Bu, o‘z navbatida, jamiyat turmush sharoitiga bevosita ta‘sir ko‘rsatib, odamlarning xususiy mulkka nisbatan qarashi o‘zgarishi, ijtimoiy ongning shakllanishiga xizmat qiladi. Eng muhimi, davlat mulki xususiylashtirilib, kichik biznesning rag‘batlantirilishi tufayli jamiyatda mulkdorlarning yangi qatlami vujudga keladi. Shu ma’noda, Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev tashabbusi bilan islohotlarning yangi bosqichida iqtisodiyotda davlat ishtiroki bosqichma-bosqich kamaytirilayotgani quvonarlidir.

Iqtisodiyot professional diagnostika asosida tahlil etilib, strategik harakatlar samaradorligini oshirish bo‘yicha ko‘rilayotgan chora-tadbirlar natijasida 2017 yilda barqaror iqtisodiy o‘sish sur‘atlari 5,5 foizni tashkil qildi, eksport hajmi qariyb 15 foiz ko‘paydi. Tashqi savdo aylanmasining ijobiy saldosi 854 million AQSh dollariga yetkazildi.

Agar mavjud salohiyat va imkoniyatlardan oqilona foydalanilsa, iqtisodiy ko'rsatkichlar muttasil oshib boraveradi. Buning uchun iqtisodiyot tarmoqlarini modernizatsiyalash hamda yangilash tadbirlarini yanada jadallashtirish zarur. Davlatimiz rahbari ta'kidlaganidek, mamlakatimiz gaz va elektr energiya sohasidagi kapitalning texnologik eskirganligi hamda modernizatsiyalashtirilmaganligi sababli gaz ishlab chiqarishda tabiiy gazning 23 foizgacha, elektr uzatishlarda esa elektr energiyasining 20 foizgacha isrof bo'layotgani juda achinarlidir. Bebaho boyliklarimiz behuda yo'qotilishining oldini olish uchun texnologik qoloq hamda samarasiz ishlab chiqarish jarayonidan voz kechishimiz darkor. Zero, kapital yangilanmas ekan, texnologik rivojlanish ham bo'lmaydi. Ammo kapital yangi bo'lgani bilan uning ishlash texnologiyasi eski bo'lsa, uning ham samarasi sezilmaydi. Buning yana bir salbiy oqibati shuki, malakali kadrlarga bo'lgan talab ham pasayib boraveradi.

Prezidentimiz Oliy Majlisga Murojaatnomasida yig'ilib qolgan bunday muammolarni bartaraf etish uchun bajarilishi lozim bo'lgan ustuvor vazifalar qatorida, O'zbekistonni texnologik rivojlantirish va ichki bozorni modernizatsiya qilish bo'yicha kuchli milliy g'oya, milliy dastur kerakligini alohida ta'kidladilar. Bunday dasturning yaratilishi mamlakatimizda ilm-fan hamda texnologiyaning rivojlanishi va iqtisodiyotimizni modernizatsiyalashga ulkan hissa qo'shadi.

Darhaqiqat, dunyoda ilm-fan hamda texnologiyani rivojlantirish dasturlari va ularning yutuqlarini amaliyotga keng joriy etish orqali o'z taraqqiyot yo'lini mustahkam qurgan davlatlar ko'plab topiladi. Janubiy Koreya — ana shulardan biri. O'tgan asrning 60-yillarida dunyoning qashshoq mamlakatlari safida bo'lgan ushbu davlat texnologik rivojlanish hamda iqtisodiyotni modernizatsiya qilish orqali jahonda yetakchilardan biriga aylandi. Xuddi shunday hayotiy dasturlar orqali Malayziya, Xitoy ham qoloq va agrar mamlakatdan sanoati taraqqiy topgan, jadal rivojlanayotgan davlat sifatida shakllandi. Ular rivojlangan davlatlar safidan tushmaslik uchun mudom kuchli raqobatga kirishish, o'z pozitsiyasini yo'qotib qo'ymaslik payidan bo'ladi. Tabiiyki, bunda iqtisodiy samaradorlikni oshirishga qaratilgan, texnologik o'zgarishlarni o'zida mujassam etgan milliy dasturlar qo'l keladi.

Hozirgi globallashtirish hamda kuchli raqobat muhiti mamlakatlar oldiga innovatsiyalar va texnologik o'zgarishlarni izchil amalga oshirish vazifasini qo'ymoqda. Ana shu jihat inobatga olingan holda, yurtimizda innovatsion faoliyat uchun keng imkoniyatlar yaratilayapti. "Mirzo Ulugbek Innovation Center" markazi hamda Innovatsion rivojlanish vazirligi tashkil qilinganligi mazkur ishlarning debochasi bo'ldi, deyish mumkin.

Kuchli milliy dastursiz modernizatsiyalash tadbirlari izchil bo'lmasligi aniq. Shu bois ham texnologik o'zgarishlarni zamon talablariga to'liq javob beradigan darajaga ko'tarish uchun milliy dastur yaratilishi g'oyat muhimdir.

Murojaatnomada alohida ta'kidlanganidek, iqtisodiyotimizning boshqaruv tizimi eskirib ketgan va u bugungi zamon talablariga, qolaversa, bozor iqtisodiyoti tamoyillariga to'g'ri kelmaydi. Shuning uchun innovatsion g'oyalarni patentlash hamda ularning tijoratini yo'lga qo'yish orqali iqtisodiy o'sishga erishish, aholi turmush darajasini va iqtisodiy jarayonning samaradorligini oshirish bo'yicha mexanizmlar o'z vaqtida joriy qilinmaganligidan mamlakatimizda texnologik qoloqlik darajasi ko'tarilib, uning tashqi dunyo bilan raqobatdoshligi pasayib ketgan. Bu, o'z navbatida, yurtimizda innovatsion

hamda kreativ g'oyalarga ega malakali kadrlarning chet ellarga chiqib ketishiga sabab bo'lgan.

O'zbekistonni texnologik rivojlantirish va ichki bozorni modernizatsiyalash g'oyalarining maqsad hamda vazifalari to'liq ifodasini topadigan milliy g'oya va milliy dastur yaratilishi mavjud muammolarni bartaraf etish, iqtisodiyotimiz raqobatdoshligini oshirish, mamlakatimizni jahondagi taraqqiy topgan davlatlar qatoriga tezroq olib chiqishga xizmat qiladi.

Qo'shimcha adabiyotlar:

Azamat MUXTAROV,
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti kafedra mudiri,
falsafa fanlari doktori, professor. 28 May 2018 [Iqtisodiyot](https://fayllar.org/ozbekiston-respublikasi-oliy-va-orta-maxsus-talim-vazirlig) Xalq so'zi.onlayn
<https://fayllar.org/ozbekiston-respublikasi-oliy-va-orta-maxsus-talim-vazirlig>

7-MAVZU. IJTIMOY SOXADAGI ISLOXATLARNI CHUQURLASHTIRISH

Reja:

1. Aholi bandligi va real daromadlarini izchil oshirish.
2. Aholini ijtimoiy himoya qilish va sog'liqni saqlash tizimini takomillashtirish, xotin-qizlarning ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirish.
3. Arzon uy-joylar barpo etish bo'yicha maqsadli dasturlarni amalga oshirish, aholining hayot sharoitlari yaxshilanishini ta'minlovchi yo'l-transport, muhandislik-kommunikasiya va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish hamda modernizasiya qilish.
4. Ta'lim va fan sohasini rivojlantirish
5. Yoshlarga oid davlat siyosatini takomillashtirish

Ijtimoiy sohani rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari

4.1.: Aholi bandligi va real daromadlarini izchil oshirish

aholining real pul daromadlarini va xarid qobiliyatini oshirish, kam ta'minlangan oilalar sonini va aholining daromadlari bo'yicha farqlanish darajasini yanada kamaytirish;

byudjet muassasalari xodimlarining ish haqi, pensiya, stipendiya va ijtimoiy nafaqalar hajmini inflyasiya sur'atlaridan yuqori miqdorda izchil oshirish;

yangi ish o'rinlarini yaratish hamda aholining, eng avvalo, o'rta maxsus va oliy o'quv muassasalari bitiruvchilari bandligini ta'minlash, mehnat bozori mutanosibligini va infratuzilmasi rivojlanishini ta'minlash, ishsizlik darajasini kamaytirish;

mehnatga layoqatli aholining mehnat va tadbirkorlik faolligini to'liq amalga oshirish uchun sharoitlar yaratish, ish kuchi sifatini yaxshilash, ishga muhtoj shaxslarni kasbga tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish tizimini kengaytirish.

4.2. Aholini ijtimoiy himoya qilish va sog'liqni saqlash tizimini takomillashtirish, xotin-qizlarning ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirish:

aholiga majburiy ijtimoiy kafolatlarni ta'minlash, aholining ehtiyojmand qatlamlarini ijtimoiy himoyasini hamda keksalar va imkoniyati cheklangan shaxslarni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlashni kuchaytirish, ijtimoiy xizmat ko'rsatishni yaxshilash, aholiga ijtimoiy xizmatlar ko'rsatishda davlat-xususiy sherikligini rivojlantirish;

aholiga tibbiy va ijtimoiy-tibbiy xizmat ko'rsatish qulayligi hamda sifatini oshirishga, aholi o'rtasida sog'lom turmush tarzini shakllantirishga, tibbiyot muassasalarining moddiy-texnika bazasini mustahkamlashga yo'naltirgan holda sog'liqni saqlash sohasini, eng avvalo, uning dastlabki bo'g'inini, tez va shoshilinch tibbiy yordam tizimini yanada isloh qilish;

oila salomatligini mustahkamlash, onalik va bolalikni muhofaza qilish, onalar va bolalarning sifatli tibbiy xizmatdan foydalanishni kengaytirish, ularga ixtisoslashtirilgan va yuqori texnologiyalarga asoslangan tibbiy yordam ko'rsatish, chaqaloqlar va bolalar o'limini kamaytirish bo'yicha kompleks chora-tadbirlarni yanada kengroq amalga oshirish;

xotin-qizlarning ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirish, ularni davlat va jamiyat boshqaruvidagi o'rnini kuchaytirish, xotin-qizlar, kasb-hunar kolleji bitiruvchi qizlarining bandligini ta'minlash, ularni tadbirkorlik faoliyatiga keng jalb etish, oila asoslarini yanada mustahkamlash;

pensionerlar, nogiron, yolg'iz keksalar, aholining boshqa ehtiyojmand toifalarining to'laqonli hayot kechirishlarini ta'minlash uchun ularga tibbiy-ijtimoiy yordam ko'rsatish tizimini yanada rivojlantirish va takomillashtirish;

farmasevtika sanoatini yanada rivojlantirish, aholi va tibbiyot muassasalarining arzon, sifatli dori vositalari va tibbiyot buyumlari bilan ta'minlanishini yaxshilash, dori-darmonlar narxlarining asossiz o'sishiga yo'l qo'ymaslik bo'yicha chora-tadbirlarni amalga oshirish;

aholi o'rtasida kasallanish ko'rsatkichlari pasayishini va umr uzayishini ta'minlash.

4.3. Arzon uy-joylar barpo etish bo'yicha maqsadli dasturlarni amalga oshirish, aholining hayot sharoitlari yaxshilanishini ta'minlovchi yo'l-transport, muhandislik-kommunikasiya va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish hamda modernizasiya qilish:

aholi, eng avvalo, yosh oilalar, eskirgan uylarda yashab kelayotgan fuqarolar va uy-joy sharoitini yaxshilashga muhtoj boshqa fuqarolarning yashash sharoitini imtiyozli shartlarda ipoteka kreditlari ajratish hamda shahar va qishloq joylarda arzon uylar qurish orqali yanada yaxshilash;

aholining kommunal-maishiy xizmatlar bilan ta'minlanish darajasini oshirish, eng avvalo, yangi ichimlik suvi tarmoqlarini qurish, tejamkor va samarali zamonaviy texnologiyalarni bosqichma-bosqich joriy etish orqali qishloq joylarda aholining toza ichimlik suvi bilan ta'minlashni tubdan yaxshilash;

odamlarning ekologik xavfsiz muhitda yashashini ta'minlash, maishiy chiqindilarni qayta ishlash komplekslarini qurish va modernizatsiya qilish, ularning moddiy-texnika bazasini mustahkamlash, aholini chiqindini yo'q qilish bo'yicha zamonaviy ob'ektlar bilan ta'minlash;

aholiga transport xizmati ko'rsatishni tubdan yaxshilash, yo'lovchi tashish xavfsizligini oshirish va atrof muhitga zararli moddalar chiqishini kamaytirish, har tomonlama qulay yangi avtobuslarni sotib olish, avtovokzal va avtostansiyalarni qurish hamda rekonstruksiya qilish;

yo'l infratuzilmasi qurilishi va rekonstruksiya qilinishini davom ettirish, eng avvalo, mintaqaviy avtomobil yo'llarini rivojlantirish, xo'jaliklararo qishloq avtomobil yo'llarini, aholi punkti ko'chalarini kapital va joriy ta'mirlash;

yangi elektr energiya ishlab chiqarish quvvatlarini qurish va mavjudlarini modernizatsiya qilish, past kuchlanishli elektr tarmoqlari va transformator punktlarini yangilash asosida aholini elektr energiyasi hamda boshqa yoqilg'i-energiya resurslari bilan ta'minlashni yaxshilash, shuningdek, qayta tiklanadigan energiya manbalaridan foydalanishni kengaytirish bo'yicha chora-tadbirlarni amalga oshirish;

teatr va tomosha maskanlarini, madaniy-ma'rifiy tashkilotlar va muzeylar faoliyatini rivojlantirish hamda takomillashtirish, ularning moddiy-texnika bazasini mustahkamlash.

4.4. Ta'lim va fan sohasini rivojlantirish:

uzluksiz ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, sifatli ta'lim xizmatlari imkoniyatlarini oshirish, mehnat bozorining zamonaviy ehtiyojlariga mos yuqori malakali kadrlar tayyorlash siyosatini davom ettirish;

ta'lim muassasalarini qurish, rekonstruksiya qilish va kapital ta'mirlash, ularni zamonaviy o'quv va laboratoriya asboblari, komp yuter texnikasi va o'quv-metodik qo'llanmalar bilan jihozlash orqali ularning moddiy-texnika bazasini mustahkamlash yuzasidan maqsadli chora-tadbirlarni ko'rish;

maktabgacha ta'lim muassasalari tarmog'ini kengaytirish va ushbu muassasalarda bolalarning har tomonlama intellektual, estetik va jismoniy rivojlanishi uchun shart-sharoitlarni tubdan yaxshilash, bolalarning maktabgacha ta'lim bilan qamrab olinishini jiddiy oshirish va foydalanish imkoniyatlarini ta'minlash, pedagog va mutaxassislarining malaka darajasini yuksaltirish;

umumiy o'rta ta'lim sifatini tubdan oshirish, chet tillar, informatika hamda matematika, fizika, kimyo, biologiya kabi boshqa muhim va talab yuqori bo'lgan fanlarni chuqurlashtirilgan tarzda o'rganish;

bolalarni sport bilan ommaviy tarzda shug'ullanishga, ularni musiqa hamda san'at dunyosiga jalb qilish maqsadida yangi bolalar sporti ob'ektlarini, bolalar musiqa va san'at maktablarini qurish, mavjudlarini rekonstruksiya qilish;

kasb-hunar kollejlari o'quvchilarini bozor iqtisodiyoti va ish beruvchilarning ehtiyojlariga javob beradigan mutaxassisliklar bo'yicha tayyorlash hamda ishga joylashtirish borasidagi ishlarni takomillashtirish;

ta'lim va o'qitish sifatini baholashning xalqaro standartlarini joriy etish asosida oliy ta'lim muassasalari faoliyatining sifati hamda samaradorligini oshirish, oliy ta'lim muassasalariga qabul kvotalarini bosqichma-bosqich ko'paytirish;

ilmiy-tadqiqot va innovasiya faoliyatini rag'batlantirish, ilmiy va innovasiya yutuqlarini amaliyotga joriy etishning samarali mexanizmlarini yaratish, oliy o'quv yurtlari va ilmiy-tadqiqot institutlari huzurida ixtisoslashtirilgan ilmiy-eksperimental laboratoriyalar, yuqori texnologiya markazlari va texnoparklarni tashkil etish.

4.5. Yoshlarga oid davlat siyosatini takomillashtirish:

jismonan sog'lom, ruhan va aqlan rivojlangan, mustaqil fikrlaydigan, Vatanga sodiq, qat'iy hayotiy nuqtai nazarga ega yoshlarni tarbiyalash, demokratik islohotlarni chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish jarayonida ularning ijtimoiy faolligini oshirish;

o'rta maxsus, kasb-hunar va oliy ta'lim muassasalari bitiruvchilarini ishga joylashtirish hamda xususiy tadbirkorlik sohasiga jalb etish;

yosh avlodning ijodiy va intellektual salohiyatini qo'llab-quvvatlash va ro'yobga chiqarish, bolalar va yoshlar o'rtasida sog'lom turmush tarzini shakllantirish, ularni jismoniy tarbiya va sportga keng jalb etish;

yoshlarni ijtimoiy himoya qilish, yosh oilalar uchun munosib uy-joy va ijtimoiy-maishiy sharoitlarni yaratish;

yoshlarga oid davlat siyosatini amalga oshirishda davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari, ta'lim muassasalari, yoshlar va boshqa tashkilotlarning samarali faoliyatini tashkil etish.

8-MAVZU. XAVFSIZLIK, MILLATLARARO TOTUVLIK VA DINIY BAG'RIKENGLIKNI TA'MINLASH

Reja:

1. Xavfsizlik, diniy bag'rikenglik va millatlararo totuvlikni ta'minlash sohasidagi ustuvor yo'nalishlari to'g'risida umumiy tushuncha
2. Xavfsizlik, diniy bag'rikenglik va millatlararo totuvlikni ta'minlash sohasidagi ustuvor yo'nalish
3. CHuqur o'ylangan, o'zaro manfaatli va amaliy tashqi siyosat sohasidagi ustuvor yo'nalishlar
4. "Bag'rikenglik tamoyillari Deklaratsiyasi"ni qabul qildi

V. Xavfsizlik, millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglikni ta'minlash hamda chuqur o'ylangan, o'zaro manfaatli va amaliy tashqi siyosat sohasidagi ustuvor yo'nalishlar

5.1. Xavfsizlik, diniy bag'rikenglik va millatlararo totuvlikni ta'minlash sohasidagi ustuvor yo'nalishlar:

O'zbekiston Respublikasining konstitutsiyaviy tuzumi, suvereniteti, hududiy yaxlitligini muhofaza qilish;

axborot xavfsizligini ta'minlash va axborotni himoya qilish tizimini takomillashtirish, axborot sohasidagi tahdidlarga o'z vaqtida va munosib qarshilik ko'rsatish;

fuqarolik, millatlararo va konfessiyalararo tinchlik hamda totuvlikni mustahkamlash;

davlatning mudofaa qobiliyatini mustahkamlash, O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarining jangovar qudrati va salohiyatini oshirish;

atrof-tabiiy muhit, aholi salomatligi va genofondiga ziyon etkazadigan ekologik muammolarni oldini olish;

favqulodda vaziyatlarni oldini olish va bartaraf etish tizimini takomillashtirish.

5.2. CHuqur o'ylangan, o'zaro manfaatli va amaliy tashqi siyosat sohasidagi ustuvor yo'nalishlar:

davlat mustaqilligi va suverenitetini mustahkamlash, mamlakatning xalqaro munosabatlarning teng huquqli sub'ekti sifatidagi o'rni va rolini oshirish, rivojlangan demokratik davlatlar qatoriga kirish, O'zbekistonning yon-atrofida xavfsizlik, barqarorlik va ahil qo'shniçilik muhitini shakllantirish;

O'zbekiston Respublikasining xalqaro nufuzini mustahkamlash, mamlakatda olib borilayotgan islohotlar to'g'risida jahon hamjamiyatiga xolis axborot etkazish;

O‘zbekiston Respublikasining tashqi siyosiy va tashqi iqtisodiy faoliyatining normativ-huquqiy bazasini hamda xalqaro hamkorlikning shartnomaviy-huquqiy asoslarini takomillashtirish;

davlat chegarasini delimitatsiya va demarkatsiya qilish masalalarini hal etish.

Bilamizki, dunyo yaralgandan beri insonlar hamisha bir-biriga intilib yashaganlar. Hayot taqozosi bilan kimdir kimningdir yordamiga muhtojlikdan, kimdir ruhiy madad olish uchun, kimdir ilm o‘rganish uchun hamkorlik qilib keladilar.

Ammo atrofimizda yaxshilik va yomonlik, yovuzlik va ezgulik, jaholat va ma’rifat hamisha bir-biri bilan to‘qnashgan, bir-biri bilan kurashib keladi.

Birodarlik, diniy bag‘rikenglik, do‘stlik va hamkorlik insoniylik fazilatlaridan biri sifatida, ajdodlarimizdan bizlarga juda katta ma’naviy meros bo‘lib qolgan. Prezidentimiz shu yilning yanvar oyida Oliy Majlisga qilgan Murojaatnomasida “Biz jamiyatda millatlararo totuvlik, diniy bag‘rikenglik muhitini mustahkamlash borasidagi ishlarni izchil davom ettiramiz. Bu borada 30 iyul – “Xalqaro do‘stlik kuni” munosabati bilan yurtimizda birinchi marta “Do‘stlik haftaligi”ni va “Do‘stlik” xalqaro forum-festivalini o‘tkazishni taklif etaman.

Mamlakatimizda “jaholatga qarshi – ma’rifat” degan ezgu g‘oya asosida islom dinining insonparvarlik mohiyatini, tinchlik va do‘stlik kabi olijanob maqsadlarga xizmat qilishini targ‘ib etish kun tartibimizdagi doimiy masalalardan biri bo‘lib qoladi.

Joriy yilda hadis ilmining sultoni Imom Buxoriy, kalom ilmi asoschisi Abu Mansur Moturidiy va uning davomchisi Abu Muin Nasafiyning hayoti, ilmiy merosiga bag‘ishlangan hamda diniy bag‘rikenglik mavzularida xalqaro ilmiy-amaliy konferensiyalar va boshqa tadbirlar tashkil etiladi”, deb ta’kidlab o‘tgan edilar.

Bugungi kunda bu boradagi ishlar izchil davom ettirilmoqda.

Mamlakatimiz azal-azaldan turli milliy va elat vakillari turli dinlarga e’tiqod qilib, do‘stona, birodarlikda, tinchlik-totuvlikda yashagan o‘lka bo‘lib hisoblanadi. Tarixdan ma’lumki ajdodlarimiz yurtimizdagi boshqa din vakillariga hamisha hurmat va ehtiromda munosabatda bo‘lganlar. Vatanimizning rivojlanish bosqichlarida, uning har bir yutug‘i, ijtimoiy iqtisodiy jihatdan ravnaq topishida ham ular halol mehnatlari bilan bir-biriga elkadosh bo‘lib xizmat qilganliklari ko‘pgina tarixiy manbalarda qayd qilib o‘tilgan.

Bugungi kunda O‘zbekiston aholisi 33 milliondan oshib ketdi. Ular orasida esa 130dan ortiq turli millat vakillari bor. YUrtimiz fuqarolarning 94 foizdan ko‘prog‘i Islom diniga e’tiqod qiladi. 3,5 foiz aholimiz esa pravoslav diniga mansubdir. Aholining qolgan qismi boshqa diniy konfessiyaga mansub hisoblanadi. YUrtimizda ko‘plab diniy tashkilotlar ham faoliyat olib borayotganligi ozod va obod hayotda yashayotgan xalqimiz bag‘rikengligining amaliy ifodasi bo‘lib hisoblanadi.

Ayniqsa keyingi, uch yilda yurtimizda do‘stona amaliy hamkorlik, o‘zaro birodarlik barqaror rivojlanishimiz kafolati bo‘layotganligi ayni haqiqatdir.

Jumladan Prezidentimiz Osiyoda hamkorlik va ishonch choralari bo‘yicha Kengashining beshinchi Sammitida so‘zlagan nutqida “Eng muhimi, bugungi kunda jahon ishonch inqiroziga yuz tutmoqda. Zero, mamlakatlar va xalqlar o‘rtasidagi ishonch xavfsizlik va barqarorlikning eng muhim shartidir.

Nazarimizda, ishonch inqirozini bartaraf etish va xavfsizlikni mustahkamlash yo'lida, birinchi navbatda, inson kapitalini rivojlantirish uchun kulay sharoitlar yaratish zarur", deb alohida ko'rsatib berdilar.

Biz "Ilm-ma'rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili" Davlat Dasturida xuddi shu yo'nalishdagi ustuvor vazifalar belgilanib, amalga oshirilayotganligining guvohi bo'lmoqdamiz.

Ayniqsa kambag'alchilikka qarshi kurashish—har bir nochor oila a'zolarining bilim olishini ta'minlash, tadbirkorlikka yo'naltirish uchun malakasini oshirish, ishsizlikni bartaraf qilish, yosh qizlarimizni turmushga tayyorlash, ularning oliy ma'lumot olishini ta'minlash, hunarmandchilikni rivojlantirish, har bir oilaning o'z tomorqasidan unumli foydalanishiga erishish singari omillar orqali—inson kapitalini rivojlantirish, xavfsizligini ta'minlash yo'lida qulay sharoitlar yaratish bugungi davr talabiga aylanmoqda.

Bugungi kunda bunday faoliyatning o'ziga xos shakllari vujudga kelmoqda. Oilasi kambag'al deb hisobga olingan fuqaro jamoatchilik tomonidan otaliqqa olinsa, mazkur fuqaroga ijobiy ta'sir ko'rsatish davlat va jamoat tashkiloti vakillari yordamida amalga oshiriladi.

Ayniqsa yangidan tashkil qilingan Mahalla va oila instituti masalalari Vazirligi, uning viloyat boshqarmalari, tuman bo'limlarining yordam ko'rsatish uslubi eng samarali uslublardan biri bo'lib, oila a'zolarini ish bilan ta'minlash, ijtimoiy foydali aloqalar o'rnatish, shu fuqaroning nega kambag'al bo'lib qolgani, uning hayotdagi maqsadlarini o'rganib ularga ko'mak berishni nazarda tutadi. Yordam berishda kambag'allikka yuz tutgan oilada xalqimiz urf-odatlar, qadriyatlar qay tarzda shakllanganligini o'rganish ham katta ahamiyatga ega. Bunda jamoat, diniy tashkilotlar, ijtimoiy rehabilitatsiya markazlari va homiylar yordami ham kerak bo'ladi.

SHu o'rinda bu fuqaroning hunarga yo'naltirilishi, tadbirkorlikka o'qishi, ishga joylashtirilishi ham juda muhimdir.

SHuningdek, hayotda xavfsizlik, millatlararo totuvlik, bag'rikenglik, o'zaro do'stlik-birodarlikka salbiy ta'sir ko'rsatayotgan omillar ham uchrab turmoqda. Bu ayrim noislomiy diniy konfessiya vakillarining aholi ichida missionerlik bilan bog'liq noqonuniy faoliyat olib borayotganligida ko'rinadi.

Missionerlik muayyan din, yoki sekta vakillarining o'z diniy ta'limotini targ'ib qilish va tarqatishga qaratilgan faoliyati hisoblanadi. Ular o'zi e'tiqod qiluvchi diniy ta'limotni o'zga din vakillari ichida tarqatish bilan shug'ullanadilar. Ular milliy dinlardan boshqa deyarli barcha dinlarda uchraydi. Ko'p hollarda xristianlikning katolik va pravoslav yo'nalishlarida missionerlik bilan ruhoniylar shug'ullansa, protestant konfessiyalarida missionerlik barcha dindorlarning burchi hisoblanadi.

Mustaqillikning dastlabki yillarida Markaziy Osiyo mintaqasida ham turli noislomiy diniy konfessiyalar tomonidan o'z diniy qarashlarini mahalliy aholi ichida keng targ'ib qilishga qaratilgan faol harakatlar amalga oshirildi. Mintaqa mamlakatlarida tub aholi uchun an'anaviy bo'lmagan diniy konfessiyalarga mansub tashkilotlar ham rasmiy ro'yxatdan o'tib, faoliyat yurita boshladi.

Bugungi kunda O'zbekistonda ayrim noislomiy diniy konfessiyalarning vakillari, shu jumladan norasmiy jamoa a'zolari tomonidan qonunga xilof ravishda diniy saboq berish, noqonuniy yo'llar bilan diniy adabiyotlarni respublika hududiga olib kirish va tarqatish, xususiy xonadonlarda belgilangan tartiblarga zid ravishda diniy yig'inlar o'tkazish, eshikma-eshik yurib diniy qarashlarini targ'ib qilish, aholi ichida o'zlarining diniy ekspertizadan o'tkazilmagan buklet, jurnal, elektron disklarini tarqatish kabi qonunbuzarliklar sodir etilib, ularni bartaraf qilish bo'yicha keng ko'lamli ishlar amalga oshirilmoqda.

Ma'lumki, bugun musulmon olamida murakkab ijtimoiy-siyosiy jarayonlar kechmoqda. YAqin SHarq va boshqa hududlardagi qator mamlakatlar chuqur siyosiy tanglik, ijtimoiy va iqtisodiy beqarorlik va qurolli to'qnashuvlarni boshidan kechirmoqda. Mazkur hududlarda go'yoki haqiqiy "islomiy davlat" qurish shiori ostida ochiqdan-ochiq zo'ravonlik, insoniylikka zid vahshiyliklarga asoslangan jamoalar ko'paydi. Terrorchilik harakatlari nafaqat beqarorlik hukm surayotgan hududlarda, balki Fransiya, Germaniya, Belgiya kabi Evropa mamlakatlarida, Rossiya singari MHD tarkibidagi davlatlarda ro'y bermoqda.

Muhtaram Prezidentimiz SH.Mirziyoev ta'kidlaganlaridek: "Bugungi tez o'zgarayotgan dunyo insoniyat oldida, yoshlar oldida yangi-yangi, buyuk imkoniyatlar ochmoqda. SHu bilan birga, ularni ilgari ko'rilmagan turli yovuz xavf-xatarlarga ham duchor qilmoqda. G'arazli kuchlar sodda, g'o'r bolalarni o'z ota-onasiga, o'z yurtiga qarshi qayrab, ularning hayotiga, umriga zomin bo'lmoqda. Bunday keskin va tahlikali sharoitda biz ota-onalar, ustoz-murabbiylar, jamoatchilik, mahalla-ko'y bu masalada hushyorlik va ogohlikni yanada oshirishimiz kerak. Bolalarimizni birovlarining qo'liga berib qo'ymasdan, ularni o'zimiz tarbiyalashimiz lozim".

Aqidaparast oqimlar yoshlar ichidagi faoliyatini mehnat migrantlarini ta'sir doirasiga olish, diniy ekstremistik mazmundagi materiallarni elektron ko'rinishda tarqatish, internet orqali targ'ibot o'tkazish bilan amalga oshirmoqda.

Ularning bosh maqsadlari islom ta'limotidan mutlaqo bexabar bo'lgan ota-onalar yoshlarni – "jihod", "hijrat", "shahidlik", "kofir bo'lish" kabi diniy tushunchalarni soxta talqin qilish orqali ularni hayot jarayonlaridan, o'qish yoki ishidan ajratib olib notinch Suriya, Iroq, Afg'oniston yoki Pokiston kabi mamlakatlarga jo'natib, ongsiz terrorchilar aylantirishdir.

SHu tariqa diniy ekstremizm shaxs, jamiyat va davlatning hayotiy muhim manfaatlariga tahdid solmoqda.

Global muammoga aylangan ekstremizmga qarshi kurashish borasida xalqaro miqyosda ham, mamlakatimizda ham qator qonun va qonunosti hujjatlari qabul qilingan.

Jumladan, "Ekstremizmga qarshi kurashish to'g'risida"gi Qonun ekstremizmga qarshi kurashish sohasidagi munosabatlarni tartibga solish bo'yicha qator chora-tadbirlarni o'zida jamlagani bilan ahamiyatli bo'lib hisoblanadi.

Qonunga ko'ra ekstremizm – ijtimoiy-siyosiy vaziyatni beqarorlashtirishga, O'zbekiston Pespublikasining konstitutsiyaviy tuzumini zo'rlik bilan o'zgartirishga, hokimiyatni zo'rlik ishlatib egallashga va uning vakolatlarini o'zlashtirib olishga, milliy, irqiy, etnik yoki diniy adovat qo'zg'atishga qaratilgan harakatlarning ashaddiy shakllari ifodacidir. Ekstremistik faoliyat esa O'zbekiston Pespublikasining konstitutsiyaviy tuzumi asoslarini zo'rlik bilan o'zgartirishga, hududiy yaxlitligi va suverenitetini buzishga, hokimiyat vakolatlarini egallashga yoki o'zlashtirishga, qonunga xilof qurolli tuzilmalar tuzishga yoki ularda ishtirok etishga, terrorchilik faoliyatini amalga oshirishga, zo'rlik yoki zo'rlik ishlatishga oshkora da'vat qilish bilan bog'liq holda milliy, irqiy, etnik yoki diniy adovat qo'zg'atishga, jamoat xavfsizligi va jamoat tartibiga tahdid soluvchi materiallarni tayyorlash, saqlash, tarqatish yoki namoyish etishga, shuningdek, ekstremistik tashkilotlarning atributlarini yoki ramziy belgilarini tayyorlash, saqlash, tarqatish yoki namoyish etishga, biror-bir ijtimoiy guruhga nisbatan siyosiy, mafkuraviy, irqiy, milliy, etnik yoki diniy adovat yoxud dushmanlik sababli ommaviy tartibsizliklarni amalga oshirishga, yuqoridagi kabi harakatlarni amalga oshirish uchun oshkora da'vat qilishga qaratilgan harakatlarni rejalashtirishga, tashkil etishga, tayyorlashga yoki sodir etishga doir faoliyatdir.

Qonunda ko'rsatilganidek, mamlakatimizda inson huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarining ustuvorligini ta'minlash, oshkoralik muhitini yaratish, javobgarlikning muqarrarligini anglatish ekstremizmga qarshi kurashishning asosiy prinsiplari hisoblanadi. Undan tashqari, ekstremizmning oldini olishga doir chora-tadbirlarni amalga oshirish hamda bu bo'yicha aholining huquqiy ongi va madaniyatini yuksaltirish, jamiyatda ekstremizmga nisbatan murosasizlik munosabatini shakllantirish kabilar davlat siyosatining asosiy yo'nalishlari hisoblanadi.

SHuningdek, O'zbekiston Pespublikasi hududida ekstremistik faoliyatning har qanday ko'rinishlari, yuridik shaxslar tashkil etilganda ularni ekstremistik tashkilotlarning nomi bilan adashtirib yuborish darajasida bir xil yoki o'xshash bo'lgan belgilarni o'z ichiga olgan nomlardan foydalanish ta'qiqlanadi.

SHu bilan birga aholining huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini yuksaltirish, jamiyatda ekstremizmga nisbatan murosasizlik munosabatini shakllantirish, ekstremistik faoliyatni amalga oshirishga yo'l qo'ymaslik to'g'risida rasmiy ogohlantirish chiqarish, yuridik shaxs tomonidan ekstremistik faoliyat amalga oshirilishiga yo'l qo'ymaslik to'g'risida taqdimnoma kiritish, ekstremistik materiallarni olib kirish, tayyorlash, saqlash, tarqatish va namoyish etishni taqiqlash, ekstremizmni moliyalashtirishni taqiqlash, yuridik shaxsning faoliyatini to'xtatib turish, tashkilotni ekstremistik tashkilot deb topish kabi ekstremizmning oldini olishga doir chora-tadbirlar ko'rsatib o'tilgan.

Qonunda O'zbekiston Pespublikasi fuqarolari, chet el fuqarolari va fuqaroligi bo'lmagan shaxslar ekstremistik faoliyatni amalga oshirganlik uchun qonunga muvofiq javobgar bo'ladi, deyilgan. Agar shaxs ekstremistik faoliyatda ishtirok etishni o'z ixtiyori bilan rad etib, tegishli davlat organlariga xabar bersa, og'ir oqibatlarining va ekstremistlarning maqsadlari amalga oshirishining oldini olishga faol ko'maklashsa, qonun hujjatlariga muvofiq javobgarlikdan ozod etilishi ham qonunda belgilangan.

Qonundagi talablarni bajarish va ekstremizmga qarshi kurashish, ekstremistlarning qora niyatlari amalga oshirishga yo'l qo'ymaslik har birimizning vazifamiz hisoblanadi.

Tinchlikni saqlash hushyorlik va ogohlikni talab qiladi. Afsuski, hayotimizda sodir bo'layotgan noqonuniy xatti-harakatlarni ko'rib ko'rmaslikka oladigan, tinchlikni saqlash faqat davlatning ishi deb o'ylaydiganlar, farzandlarining tarbiyasi bilan qiziqmaydigan ota-onalar ham borligini qayd etish lozim.

Vatan oiladan boshlanadi. Oilada tinchlik bo'lsa, mahalla, qishloq, shahar, viloyat va nihoyat, mamlakatda osoyishtalik bo'ladi, yurt ravnaq topadi. Farzandlarimizning ilmiy salohiyati, kasbu hunarlari bilan axloqiy fazilatlarini ham o'stirib borishimiz kerak. YOsh avlodning turli yot oqimlar ta'siriga tushib qolishini oldini olish to'g'risida g'amxo'rlik nafaqat davlatimiz yoki ta'lim muassasalarining vazifasi, balki har bir ota-onaning ham muqaddas burchidir.

Bugungi kunda Prezidentimiz diniy-ma'naviy muhitni sog'lomlashtirish, konfessiyalar va millatlararo totuvlikni mustahkamlashga qaratilgan keng ko'lamli istiqbolli rejalarini belgilab berganlar.

Aholi, xotin-qizlar va yoshlarni diniy ekstremizm, terrorizm singari buzg'unchi va yot g'oyalar ta'siridan saqlash maqsadida yurtimizdagi barcha o'rta, o'rta maxsus va oliy ta'lim muassasalarida "Diniy ekstremizm va terrorizm – yoshlar kelajagiga tahdid", "Ma'rifiy islom aqidaparastlikni qoralaydi", "Missionerlik va prozelitizmning salbiy oqibatlarini" mavzularida uchrashuv va seminarlar o'tkazib kelinmoqda.

Bilamizki, tahdidlarga qarshi tura oladigan, o'z ma'naviy salohiyatini isbotlashga qodir avlod tasodifan, o'z-o'zidan paydo bo'lib qolmaydi. Bunga yillar davomida muntazam va uzluksiz olib boriladigan ma'naviy tarbiya bilangina erishish mumkin. Xalqimiz tabiatiga xos mehr-oqibat, ahillik, o'zaro totuvlik singari fazilatlarini yosh avlod ongi va qalbiga chuqur singdirish ertangi kunimiz yanada charog'on bo'lishining, ezgu maqsadlarimiz ro'yobga chiqishining muhim mezonidir. Ana shu mezonlardan biri yuqorida ham ta'kidlab o'tilganidek jamoat tashkilotlarining bu borada hamkorlikda faoliyat olib borishidir.

SHu yo'nalishdagi dastur va rejalar asosida Qoraqalpog'iston Respublikasida olib borilayotgan ishlar diqqatga sazovordir. Tumanlarda 411ta mahallada madaniy ma'rifiy ishlar bo'yicha targ'ibotchilar guruhi, xotin-qizlar qo'mitalari, YOshlar ittifoqi, diniy idoralar, Oila markazi, nuroniy otaxon va onaxonlarni jalb qilgan holda har bir hududda totuvlik, diniy bag'rikenglikni ta'minlash yuzasidan maqsadli yo'l xaritalari asosida uchrashuvlar, suhbatlar, ajrim yoqasida turgan oilalarni ahillikka, farzandlar tarbiyasiga yo'naltirish, bandlikni ta'minlash bo'yicha olib borilayotgan ishlar katta ahamiyat kasb etmoqda.

Ayniqsa ma'naviy ko'makka muhtoj 400 ortiq nafar fuqarolar ro'yxatga olinib, ular bilan profilaktik, tarbiyaviy, reabilitatsiya bosqichlaridagi ishlar muvaffaqiyatli amalga oshirilmoqda.

Tumanlarda 600dan ortiq Ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar o'tkazilgan. Aholiga islom ta'limotining haqiqiy mohiyatini tushuntirish, xalqimiz qadriyatlari, ma'naviyati va axloqiga zid bo'lgan holatlarning oldini olish, to'y-ma'rakalarni ixchamlashtirish

bo'yicha ham suhbat va uchrashuvlarda keng tushuntirish ishlari olib borilayotganligi o'z ijobiy samarasini bermoqda.

SHu bilan birga xavfsizlik, millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglikni ta'minlashda barcha hududlarda bo'lgani kabi Qoraqalpog'istonda ham turli millat va elatlarni o'z ichiga jamlagan qozoq, rus, turkman, koreys millati milliy Markazlari faoliyati ham tinchlik-osoyishtalik, bag'rikenglik, do'stlik, birodarlik va hamkorlikni mustahkamlash yo'lida xizmat qilayotganligi quvonarli holdir.

YUrtimizdagi tinchlik va osoyishtalik albatta turli millat vakillari va xalqlarimizning o'zaro do'stlik va birodarlik fazilatlariga asoslangan. Prezidentimiz bu borada "O'zbekiston millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglik sohasida o'z an'analarga doimo sodiq bo'lib, bu yo'ldan hech qachon og'ishmasdan ilgari boradi.

Mamlakatimizda turli millat va diniy konfessiyalar vakillari o'rtasida o'zaro hurmat, do'stlik va ahillik muhitini mustahkamlashga birinchi darajali e'tibor qaratiladi.

Bu-bizning eng katta boyligimiz va uni ko'z qorachig'idek asrab-avaylash barchamizning burchimizdir" deb ko'rsatar ekan, biz bu boylikni yanada mustahkamlash zarurligini, bu borada olib borayotgan madaniy-ma'rifiy ishlar samaradorligi shu kun talabi ekanligini anglagan holda bu ishlar deputatlik, Senatorlik faoliyatimizning asosi deb bilib, ish olib borishimiz lozim.

Xavfsizlik, tinchlik, totuvlik xalqimiz boyligi, uni albatta ko'z qorachig'idek asraymiz.

Guliston ANNAQILICHEVA,
Oliy Majlis Senati a'zosi

BMT tomonidan 1995 yil – Xalqaro bag'rikenglik yili deb e'lon qilindi va uni amalga oshirilishida muvofiqlashtiruvchi tashkilot – YUNESKO deb topilgan. SHu yili YUNESKO Bosh konferensiyasi "Bag'rikenglik tamoyillari Deklaratsiyasi"ni qabul qildi.

Deklaratsiyada har yili 16 noyabrni Xalqaro bag'rikenglik kuni sifatida nishonlash, unda maxsus tadbirlar va dasturlar tashkil etib, o'quv muassasalari, hukumatlararo va nohukumat tashkilotlari, axborot vositalarining birgalikdagi sa'y-harakatlari bilan fuqarolar o'rtasida bag'rikenglik g'oyalarini tarqatishga taklif etdi.

Ma'lumki, urushlar sabr-toqat qilmaslik tufayli kelib chiqadi, tinchlik esa sabr-toqatni talab qiladi. SHu sababli YUNESKO 1995 yil 16 noyabr kuni "Bag'rikenglik tamoyillari Deklaratsiyasi"ni e'lon qilar ekan, ushbu kun YUNESKOga a'zo davlatlarning mazkur ideallari – ta'lim sohasidagi qonunlarni puxta ishlab chiqish va chuqur rejalashtirish orqali hayotga joriy qilishga qaratilgan, umumiy xohish istagi va sa'y-harakatlarining ifodasi aniq maqsadga yo'naltirilgan kun ekanligi alohida ta'kidlandi.

"Bag'rikenglik tamoyillari Deklaratsiyasi"da bag'rikenglik tushunchasiga aniqlik kiritilib, turli shart-sharoitlarda davlat va shaxs munosabatlari, huquq va vazifalari belgilab berildi.

Ushbu hujjatda a'zo-davlatlarning bu boradagi majburiyatlari ko'rsatilgan, ya'ni millati, elati, jinsi, tili, dini va sog'lig'idan qati nazar, inson mustaqilligi huquqlarini

ta'minlash va takomillashtirish hamda bag'rikenglikka zid tamoyillarning oldini olishi kerak.

“Bag'rikenglik tamoyillari Deklaratsiyasi”da bag'rikenglik tushunchasiga shunday ta'rif berilgan: “Bag'rikenglik – bizning dunyomizdagi turli boy madaniyatlarni, o'zini ifodalashning va insonning alohidaligini namoyon qilishning xilma-xil usullarini hurmat qilish, qabul qilish va to'g'ri tushunishni anglatadi. Uni bilim, samimiyat, ochiq muloqot hamda hur fikr, vijdon va e'tiqod vujudga keltiradi. Bag'rikenglik – turli tumanlikdagi birlikdir. Bu faqat ma'naviy burchgina emas, balki siyosiy va huquqiy ehtiyoj hamdir. Bag'rikenglik – tinchlikka erishishni musharraf qilguvchi va urush madaniyatsizligidan tinchlik madaniyatiga eltuvchidir”.

“Bag'rikenglik” tushunchasi ilmiy faoliyat va ijtimoiy hayotning turli sohalari, jumladan, siyosat va siyosatshunoslik, sotsiologiya, filosofiya, ilohiyot, ijtimoiy axloq, qiyosiy dinshunoslik kabi sohalarda keng istifoda etiladigan tushunchalardan biri hisoblanadi. Lotincha tolerare, ya'ni “chidamoq”, “sabr qilmoq” ma'nosini anglatgan bu so'z, asosan bir insonning boshqa inson dunyoqarashiga toqat qilishini bildirsa-da, etimologik tahlil uning tom ma'nosini doim ham ochib beravermaydi.

SHu o'rinda YUNESKO “Bag'rikenglik tamoyillari Deklaratsiyasi”da “tolerant” ya'ni “bag'rikenglik” tushunchasiga berilgan ta'riflarni keltirib o'tmoqchimiz:

1.2. Bag'rikenglik – yon berish, andisha yoki xushomad emas. Bag'rikenglik – eng avvalo, insonning universal huquqlari va asosiy erkinliklarini tan olish asosida shakllangan faol munosabatdir. Hech qanday vaziyatda ham bag'rikenglik ana shu asosiy qadriyatlarga tajovuzlarning bahonasi bo'lib xizmat qilmaydi. Bag'rikenglikni alohida shaxslar, guruhlar va davlatlar namoyon qilishi lozim.

1.3. Bag'rikenglik – inson huquqlarini qaror toptirish, plyuralizm (shu shujumladan, madaniy plyuralizm), demokratiya va huquqning tantanasi uchun ko'maklashish majburuyatidir. Bag'rikenglik – aqidabozlikdan, haqiqatni mutlaqlashtirishdan voz kechishni anglatuvchi va inson huquqlari sohasidagi xalqaro-huquqiy hujjatlarda o'rnatilgan qoidalarni tasdiqlovchi tushunchadir.

O'zbekistonning 1993 yil 26 oktyabrida YUNESKOga a'zo bo'lishi xalqaro hamjamiyatga integratsiya qilishida muhim ahamiyat kasb etdi. Ta'lim, fan va madaniyatning milliy tizimlarini o'zida aks ettiruvchi, dunyo xalqlarini boy ma'naviy merosi bilan tanishtirish orqali ularni dunyo intellektual taraqqiyotining tajribasi bilan boyitadigan bu tashkilot O'zbekistonning boy madaniy merosini dunyoda targ'ib qilishda va xalqaro hamjamiyat tajribasidan bahramand bo'lishda muhim rol o'ynab kelmoqda.

YUNESKO faoliyatida diskriminatsiya va bag'ritorlik bilan kurashish uchun qator hujjatlar qabul qilingan. Jumladan, YUNESKOning bevosita ishtirokida «Mualliflik huquqi to'g'risidagi butunjahon konvensiya» (6 sentyabr, 1952 yil), «Irq va irqiy xurofotlar to'g'risidagi deklaratsiya» (27 noyabr, 1978 yil), «Dinlarning tinchlik madaniyatiga ulushi deklaratsiya» (18 dekabr 1994 yil), «Bag'rikenglik tamoyillari deklaratsiyasi» (16 noyabr, 1995 yil), «Inson genomi va inson huquqlari to'g'risidagi umumjahon deklaratsiyasi» (11 noyabr 1997 yil), YUNESKO Ijroiya qo'mitasi 174-sessiyasi “Diniy va madaniy belgilarni(simvol), diniy qadriyatlarni hamda so'z erkinligini hurmat qilish” qarori (30 mart 2006 yil) hamda BMT Bosh Assambleyasi Uchinchi qo'mitasida “Din va e'tiqodi tufayli kamsitish va murosasizlikning barcha turlariga barham berish” nomli Rezolyusiya (25 noyabr 2008 yil) kabi xalqaro hujjatlar qabul qilingan.

Keyingi yillarda terrorizm va diniy ekstremizmni turli vahshiyona shakllarda namoyon bo'lishi, din nomi bilan zo'ravonlikning ma'qullanishi va millatlar o'rtasidagi

hamjihatlikni barbod bo'lish xavfi YUNESKOning bu yo'nalishda ko'proq chora-tadbirlar ko'rishiga undamoqda. Mojarolar kelib chiqishida din asosiy rol o'ynashini hisobga olib, YUNESKO o'z faoliyatida din va e'tiqod masalalariga alohida e'tibor beradi. Insoniyat boshidan o'tkazgan voqealar va tarixda bo'lib o'tgan urushlar, g'oyaviy ixtiloflar, din bilan bog'liq muammolar ancha murakkab ekanligidan dalolat beradi. CHunki bu urushlar natijasida ko'plab insonlar zarar ko'rgan va hozirda ham o'z ta'sirini o'tkazib kelmoqda. SHuning uchun YUNESKO turli din va madaniyat vakillari o'rtasida tinchlik, totuvlik va hamjihatlikni mustahkamlash masalalariga e'tibor qaratib kelmoqda.

Jumladan, 1998 yil 6 noyabrida Toshkent shahrida o'tkazilgan YUNESKO Ijroiya kengashining 155-sessiyasi yakunlovchi majlisida "Tinchlik madaniyati va YUNESKOning a'zo-davlatlaridagi faoliyati" Deklaratsiyasi qabul qilinishi YUNESKOning bu sohadagi vazifasini amalga oshirishida muhim o'rin egallaydi.

YUNESKOning tinchlik va xalqaro barqarorlikni ta'minlashdagi roli kattadir. Ko'plab ayanchli urushlarning kelib chiqishini o'rganish natijasida tinchlik-osoyishtalik, barqarorlik-hamjihatlik tushunchalari naqadar beqiyos ekanligini anglash mumkin. SHuning uchun tashkilot faoliyati tinchlikka tahdid soluvchi xalqaro qurolli to'qnashuvlar nafaqat davlatlar o'rtasida, balki hozirgi kunda davlatlarning ichida ro'y berayotgan mojarolarning oldini olishga qaratilgan. YUNESKO bunday mojarolarni oldindan ogohlantirish bo'yicha o'z vazifasini bajarib, 2000 yilda "Tinchlik madaniyati" konsepsiyasini ishlab chiqdi. YUNESKOning ushbu konsepsiyasi BMT tomonidan qo'llab-quvvatlanib, 2000 yil – Xalqaro tinchlik madaniyati yili deb e'lon qilindi .

Bu konsepsiya, nafaqat qurolli mojarolarning oldini oladi, balki o'zaro bag'rikenglik, qiynoqqa solmaslik, madaniyat, an'ana va dinlarning rang-barangligini xurmat qilish, inson huquqlariga amal qilish qoidalariga asoslangan yangi jamiyatni olg'a suradi.

2001 yil YUNESKO Bosh konferensiyasining 31-sessiyasida ko'p ovoz bilan qabul qilingan qarorga ko'ra (39-raqamli qaror), bag'rikenglik qadriyatlarini, o'zaro bir-birini tushunish, madaniy xilma-xillik, tinchlik madaniyatini amalga oshirish va targ'ib qilish YUNESKOning birlamchi vazifalari qatoridan o'rin oldi . Unda xalqaro tashkilotlar, davlatlar va fuqarolik jamiyatlarining bu borada muhim o'rin tutishlari alohida ta'kidlangan. SHu bilan birga YUNESKO intellektual tashkilot sifatida o'z faoliyati doirasida, ya'ni ta'lim, ilm-fan, madaniyat va kommunikatsiya yordamida terrorizm ildizlarini quritishga xizmat qilishi zarurligi qayd etildi.

Islom dini o'zining ilk davridayoq bag'rikenglik dini sifatida namoyon bo'ldi. Jahon dinlarining ichida faqat islomda e'tiqod erkinligi ochiq-oydin e'lon qilingan: «Baqara» surasining 256-oyatida «La ikraha fid-din» – «Dinda zo'rlash yo'q», deyilgan. Darvoqe, islom dushmanlari hatto mana shu oyatni ham ikki boshqa oyat bilan quyidagi tartibda keltirib, Qur'onni «qoralashga», tirnoq ichidan kir qidirishga harakat qilganlar:

1. «Bas, imon keltirmaydigan qavmga halokat bo'lgay» (23: 44);
2. «Dinda zo'rlash yo'q» (2: 256);
3. «Xohlagan kishi imon keltirsin, xohlagan kimsa kofir bo'lsin» (18: 29).

Vaholanki, mazkur oyatlarning nozil bo'lish sabablari va xronologiyasini e'tiborga olib, boshqacha:

1. «Dinda zo'rlash yo'q»;
2. «Xohlagan kishi imon keltirsin, xohlagan kimsa kofir bo'lsin»;
3. «Bas, imon keltirmaydigan qavmga halokat bo'lgay» kabi tartibda keltirilsa, ularning «dialektik izchillikda ekani va bir-birini to'ldirayotgani» yaqqol ko'zga tashlanadi. Bu o'rinda Payg'ambarimizning hadislarini keltirish ham mumkin: «Barcha

odamlar ichida bu dunyo-yu, boqiy dunyoda men Maryamning o'g'li Isoga eng yaqiniman». Payg'ambarlar (bir otadan bo'lgan) birodarlar: ularning onalari har xil, dini esa birdir.

Bugungi kunda er yuzida miqdoran bir necha yuztadan tortib bir necha yuz millionni tashkil etadigan 1600 dan ortiq etnik guruhlar yashaydi.

Etnik guruhlarining davlat tuzilmalari sonidan ko'pligi aksariyat mamlakatlarga ko'p millatlilik xosligini ko'rsatadi. Bu millatlararo munosabatlar masalalariga alohida e'tibor berishni talab qilmoqda. Zero, etnik mansublik inson hayotining doimiy yo'ldoshi, uning o'zligini anglashga xizmat qiluvchi va kuchli ta'sir quvvatiga ega omillardan biri hisoblanadi. Bu, hozirgi davrda, bir tomondan, milliy siyosat davlat kundalik siyosatining uzviy qismiga, ikkinchi tomondan, millatlar o'rtasidagi munosabatning xarakteri mamlakat taraqqiyotiga kuchli ta'sir ko'rsatuvchi omillardan biriga aylanishiga olib keldi.

Ko'p millatlilik sabablari tahlil qilinsa, ikki xil holat kuzatiladi. Avvalo, bir mamlakat hududida qo'shni davlat(lar)ning asosiy xalq(lar)ining vakillari istiqomat qilishi oqibatida qaror topgan ko'p millatlilikni farqlash lozim. Masalan, O'zbekistonda bizga qo'shni, o'z mustaqil davlatlariga ega bo'lgan qirg'iz, qozoq, tojik, turkman xalqlari vakillari azaldan yashab kelishadi.

SHuni ta'kidlash joizki, Osiyo, Evropa, Amerika, Afrikaning aksariyat mamlakatlariga xos bunday ko'p millatlilik eng ko'p tarqalgan bo'lib uni tabiiy-tarixiy ko'p millatlilik deb atash mumkin. U asrlar davomida yonma-yon hayot kechirib kelgan xalqlarning bir-birlari bilan nihoyatda aralash yashagani natijasidir.

Ikkinchi turdagi ko'p millatlilikni shartli ravishda ijtimoiy-siyosiy ko'p millatlilik, deb atash mumkin. U bir-biridan tili, madaniyati, turmush tarzi bilan farqlanuvchi xalqlarning turli ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy omillar ta'sirida muayyan hududda birgalikda yashay boshlashi tufayli yuzaga keladi. Turli urushlar, bosqinlar ham bunga sabab bo'lgan. Bunday hol dunyoning barcha mintaqalarida kuzatiladi.

Mamlakatimizning ko'p millatliliigi haqida gap ketar ekan, u aynan ijtimoiy-siyosiy omillar ta'sirida chuqurlashib borganini ta'kidlash zarur. CHunonchi, chorizm istibdodi va sho'ro imperiyasi davrida yurtimizga turli millat vakillari ko'plab ko'chib kelishdi. Masalan, mutaxassislar ma'lumotlariga ko'ra, birgina XX asrning boshida CHor ma'muriyati Turkistonga 750 mingga yaqin rus krestyanlari, kazaklar va shahar kambag'allarini ko'chirib keltirib joylashtirgan.

1930– 1940 yillarda 60 dan ortiq xalqlarning, shu jumladan ulardan 15 tasining to'liq deportatsiya qilinishi sodir bo'ldi. Xususan, respublikamizga koreyslar, qrim tatarlari, nemislar kabi bir qator xalqlar vakillari majburiy tarzda ko'chirildi. Masalan, olimlar 1937 yilda Uzoq SHarq janubidan asosan Qozog'iston, qisman O'zbekistonga jami 9 ming xitoy, 1940 yilda G'arbiy Ukraina va Belorussiyadan shu ikki respublikaga jami 61 ming polyak, 1944 yilda Qrim ASSRdan faqat O'zbekistonning o'ziga 182 ming qrim tatarlari, 42 ming grek, bolgar, arman va boshqa millat vakillari, Gruziyadan esa asosan O'zbekiston, shuningdek, Qozog'iston va Qirg'izistonga jami 92 ming mesxeti turklari ommaviy deportatsiya qilinganini qayd qiladilar. Oqibatda mamlakatimizda ijtimoiy-siyosiy ko'p millatlilik chuqurlashib bordi.

Respublikamizning milliy tarkibi urush davrida yanada o'zgardi. O'zbekiston frontoldi hududlaridan evakuatsiya qilingan 1 milliondan ortiq kishini qabul qildi, ularga yordam, mehr-muruvvat ko'rsatdi.

Mamlakatimizda yuqoridagi sabablarga ko'ra ko'p millatlilik ob'ektiv voqelikka aylangan bo'lsa, ko'pgina davlatlar, xususan, yuksak rivojlangan mamlakatlarda u bugungi kunda moddiy qashshoqlik, iqtisodiy qiyinchiliklar, millatlar va fuqarolararo

nizolardan qochishga intilish kabi omillar ta'sirida chuqurlashib bormoqda. «Ochiq jamiyat» prinsiplari hukmronligi, o'zgacha qadriyat, an'ana, urf-odatlar, turmush tarzining himoya qilinishi, tegishli huquqiy, demokratik mexanizmlarning shakllangani ham bunday davlatlarni hayot kechirish uchun ma'qul makon sifatida chiqishiga zamin yaratmoqda.

Insoniyat tarixi turli millat va diniy e'tiqodga mansub odamlar yuz yillar mobaynida bir oila kabi inoqlikda yashaganlari borasidagi misollarni ham biladi. Ming yillar davomida turli tuman din, madaniyat va turmush tarziga ega bo'lgan xalqlarning birgalikda yashashi hamkorligi markazi bo'lgan O'zbekiston buni inkor etib bo'lmaydigan tasdig'idir. Qadim zamonlardan bu erda musulmonchilik, nasroniylik, yaxudolik, buddiylilik va boshqa ko'hna dinlar nafaqat birga yashagan, balki bir-birini to'ldirgan, boyitgan. Aynan shu zaminda yuz yillar davomida dunyo madaniyatlarining katta miqyosdagi bir-birini boyitish jarayoni ro'y bergan.

O'zbekiston ko'p millatli davlat bo'lib, 136 millat va elat vakillari istiqomat qilmoqda. Ular nafaqat turli tillarda so'zlashadi, balki turli dinlarga e'tiqod qiladilar. Hozirda Respublikada turli millar va elat vakillarining diniy urf-odatlar, an'analari va qadriyatlarni saqlab qolish uchun etarli shart-sharoit yaratilgan. "O'zbekiston Respublikasi o'z hududida istiqomat qiluvchi barcha millat va elatlarning tillari, urf-odatlari an'analari hurmat qilinishini ta'minlaydi, ularni rivojlanishi uchun sharoit yaratadi".

O'zbekistonda har qaysi din va diniy tashkilot boshqa din ahllariga nisbatan teng huquqli va o'zaro do'stona munosabatda bo'lmog'i darkor. Turli diniy konfessiyalar mavjud bo'lgan har qanday jamiyatda bu prinsip g'oyat muhim ahamiyatga ega. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 18, 29 va 31-moddalarida bu masalaga oid qoida va normalar belgilab qo'yilgan.

Jumladan 18-moddada shunday deyiladi: O'zbekiston Respublikasida barcha fuqarolar bir xil huquq va erkinlikka ega bo'lib, jinsi, irqi, millati, dini, ijtimoiy kelib chiqishi, e'tiqodi, shaxsi, ijtimoiy maveidan qat'i nazar, qonun oldida tengdirlar.

SHu o'rinda O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti Islom Karimovning quyidagi so'zlarini keltirishimiz mumkin, "O'zbekistonda turli oqim va konfessiyalarning mavjudligi ham shu bilan izohlanadi. Men mehr bilan aytishim mumkinki, xalqimizning butun tarixi davomida hech qanday diniy nizo, odamlarning millati va diniy mansubligiga qarab ayirish hollari bo'lmagan va bunga biz hech qachon yo'l qo'ymaymiz.

...O'zbek xalqi o'zining butun tarixi davomida, hamma vaqt boshqa xalqlar va konfessiyalar vakillariga nisbatan o'zining xayrixohlik va hurmat bilan yondashishishi namoyon etib kelgan. Etnik, madaniy va diniy xayrixohlik va ochiq ko'ngillik o'zbek xalqining o'ziga xos tug'ma fazilatlaridan biriga aylangan.

Turli diniy e'tiqod, konfessiyalarga mansub kishilarning tinch-totuv yashashidan iborat bo'lgan bizning tarjibamizni millatlararo, diniy va etnik asosdagi turli-tuman ichki madaniy mojarolarning bartaraf etishda muvaffaqiyat bilan qo'llash mumkin".

Bugungi kunda e'tiqod erkinligi to'laqonli ta'minlangan, uning huquqiy asoslari yaratilgan, diniy konfessiyalar o'rtasidagi tinchlik va totuvlik qo'llab-quvvatlanayotgan bir sharoitda bir konfessiyadagi dindorlarni boshqasiga kiritishga qaratilgan xatti-harakatlar (prozelitizm), shuningdek, har qanday missionerlik faoliyati man etilgan.

Bizda uzoq vaqt davomida turli konfes-siyalar birgalikda mavjud bo'lib kelgan bo'lsa-da, tarixan missionerlik kuzatilmagan. Arxiepiskop Vladimir XX asr boshida Rus pravoslav cherkovining Toshkentdagi Eparxiyasini boshqargan episkop Dmitriy (knyaz Abashidze) o'ziga xos statistika olib borganini va unda yarim asrdan ortiqroq vaqt

davomida turli millatga mansub 14 kishi pravoslavlikni, 10 ta rus millatiga mansub fuqaro, shu jumladan, Gromov familiyalı ruhoniyl ham musulmonlikni qabul qilgani qayd etilganini ta'kidlaydi. Uning fikricha oz sonli bunday e'tiqoddagi o'zgarishlar mazkur kishilarning shaxsiy intilishlari bilan bog'liq bo'lgani shubhasiz. E'tiqodni o'zgartirish bilan bog'liq faoliyat pravoslavlik va islomning ham maqsadlari doirasiga kirmagani uchun bunday holatlar bu ikki konfessiya o'rtasidagi munosabatlarga ta'sir ko'rsatmagan.

9-MAVZU. KORRUPSIYAGA QARSHI KURASH - FUQAROLIK JAMIYATI RIVOJLANISHINING USTUVOR SHARTI

1. "Korrupsiya" va "korrupsiyaga qarshi kurash" tushunchasi.
2. Korrupsiyaga qarshi kurash borasida xalqaro xuquqiy xujjatlar.
3. Korrupsiyaga qarshi kurashda milliy qonunchilikning takomillashib borishi
3. Korrupsiyaga qarshi kurashda fuqarolar hamda fuqarolik jamiyati institutlarining ishtirok etishi.

Tayanch tushunchalar: huquqiy davlat, qonun ustuvorligi, korrupsiya, jinoyatchilik, xalqaro hujjatlar, fuqarolik jamiyati institutlari.

Jamiyatimizda korrupsiya, turli jinoyatlarni sodir etish va boshqa huquqbuzarlik holatlariga qarshi kurashish, ularga yo'l qo'ymaslik, jinoyatga jazo albatta muqarrar ekani to'g'risidagi qonun talablarini amalda ta'minlash bo'yicha qat'iy choralar ko'rishimiz zarur.

SH.Mirziyoev

Birlashgan Millatlar Tashkilotining Bosh Assambleyasi tomonidan 9 dekabr – "Korrupsiyaga qarshi kurash kuni" deb e'lon qilingan va har yili ushbu sana keng nishonlanadi. 2003 yilning ushbu sanasida BMTning Korrupsiyaga qarshi kurash konvensiyasi imzolangan. Mazkur hujjat uni imzolagan davlatlardan pora olish, byudjet mablag'larini talon-taroj qilish va korrupsiya ortidan boylik orttirish kabilarni jinoyat deb belgilashni talab etadi.

Ushbu Konvensiyada korrupsiyaga shunday ta'rif beriladi: **"Korrupsiya — bu jamiyatni turli yo'llar bilan iskanjaga oladigan dahshatli illatdir. U demokratiya va huquq ustuvorligi asoslariga putur etkazadi, inson huquqlari buzilishiga olib keladi, bozorlar faoliyatiga to'sqinlik qiladi, hayot sifatini yomonlashtiradi va odamlar xavfsizligiga tahdid soladigan uyushgan jinoyatchilik, terrorizm va boshqa hodisalar ildiz otib, gullashi uchun sharoit yaratib beradi. Ushbu zararli hodisa katta va kichik, badavlat va kambag'al bo'lishidan qat'iy nazar, barcha mamlakatlarda uchraydi. Korrupsiya past iqtisodiy ko'rsatkichlarning asosiy sabablaridan biri bo'lib, kambag'allik darajasini kamaytirish va rivojlanishni ta'minlash uchun eng katta to'siq hisoblanadi".**

Mamlakatimizda **"Korrupsiyaga qarshi kurash to'g'risida"**gi O'zbekiston Respublikasi qonuni qonunchilik palatasi tomonidan 2016 yil 24 noyabrda qabul qilinib, Senat tomonidan 2016 yil 13 dekabrda ma'qullangan. Prezident tomonidan 2017 yil 3 yanvarda tasdiqlanib, 4 yanvardan kuchga kirdi. Qonun 34 moddadan iborat. **Ushbu qonunning 4-moddasida korrupsiyaga qarshi kurashishning asosiy prinsiplari, ya'ni:**

- ❖ Korrupsiyaga qarshi kurashishning asosiy prinsiplari quyidagilardan iborat:
- ❖ qonuniylık;
- ❖ fuqarolar huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarining ustuvorligi;
- ❖ ochiqlik va shaffoflik;

- ❖ tizimlilik;
- ❖ davlat va fuqarolik jamiyatining hamkorligi;
- ❖ korrupsiyaning oldini olishga doir chora-tadbirlar ustuvorligi;
- ❖ javobgarlikning muqarrarliligi.

Qonunning 5-moddada esa korrupsiyaga qarshi kurashish sohasidagi davlat siyosatining asosiy yo‘nalishlari berilgan.

- ❖ Korrupsiyaga qarshi kurashish sohasidagi davlat siyosatining asosiy yo‘nalishlari quyidagilardan iborat:
- ❖ aholining huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini yuksaltirish, jamiyatda korrupsiyaga nisbatan murosasiz munosabatni shakllantirish;
- ❖ davlat va jamiyat hayotining barcha sohalarida korrupsiyaning oldini olishga doir chora-tadbirlarni amalga oshirish;
- ❖ korrupsiyaga oid huquqbuzarliklarni o‘z vaqtida aniqlash, ularga chek qo‘yish, ularning oqibatlarini, ularga imkon beruvchi sabablar va shart-sharoitlarni bartaraf etish, korrupsiyaga oid huquqbuzarliklarni sodir etganlik uchun javobgarlikning muqarrarliligi prinsipini ta‘minlash.

BMTning Korrupsiyaga qarshi kurashish konvensiyasiga a‘zo davlat sifatida mamlakatimizda korrupsiyaga qarshi kurashish bo‘yicha xalqaro majburiyatlarini bajarish maqsadida keng ko‘lamli ishlar amalga oshirilib kelinmoqda. Ta‘kidlash joizki, so‘ngi yillarda bu borada milliy qonunchiligimizda mukammal huquqiy baza shakllantirildi.

Korrupsiyaga qarshi kurashish bo‘yicha faoliyatni amalga oshiruvchi davlat organlari Prokuratura, Milliy xavfsizlik xizmati, Adliya, Ichki ishlar, Davlat bojxona xizmati hamda OAVlari va fuqarolik institutlari o‘rtasida hamkorlikni ta‘minlash bu boradagi asosiy vazifalardan hisoblanadi.

O‘zbekiston Respublikasining “Korrupsiyaga qarshi kurashish to‘g‘risida”gi qonuni davlat organlari faoliyatining ochiqqligini va hisobdorligini ta‘minlash, davlat boshqaruvi tizimining samaradorligini oshirish, davlat organlari, mansabdor shaxslarning o‘z zimmasiga yuklatilgan vazifalarni bajarishi yuzasidan mas‘uliyatini kuchaytirishga, korrupsiyaga qarshi kurashish sohasida parlament va jamoatchilik nazoratini amalga oshirish maqsadlariga xizmat qilmoqda.

Qonunda korrupsiya, korrupsiyaga oid huquqbuzarlik, manfaatlar to‘qnashuvi kabi iboralarning mazmuni huquqiy jihatdan mustahkamlab qo‘yildi.

Qonun asosida davlatimiz rahbari SHavkat Mirziyoevning joriy yil 2 fevraldagi «Korrupsiyaga qarshi kurashish to‘g‘risida»gi O‘zbekiston Respublikasi Qonunining qoidalarini amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi qarori qabul qilindi. Mazkur hujjatlar o‘z mazmun mohiyati, maqsadi bilan mamlakatimizda korrupsiyaga qarshi kurashning yangi bosqichini boshlab berdi.

Prezidentimizning 2017 yil 7 fevraldagi «O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida»gi farmoni bilan tasdiqlangan 2017-2021 yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasini **Xalq bilan muloqot va inson manfaatlari yilida amalga oshirishga oid davlat dasturida ham korrupsiyaga qarshi kurashishning tashkiliy-huquqiy mexanizmlarini takomillashtirish va korrupsiyaga qarshi kurashish samaradorligini oshirish bo‘yicha tadbirlar belgilanganligi** alohida qayd etildi.

Qonun normalarini hayotga tatbiq etish maqsadida yuqorida ko‘rsatilgan Prezidentimiz qarori bilan 2017-2018 yillarga mo‘ljallangan korrupsiyaga qarshi

kurashish bo'yicha davlat dasturi, Korrupsiyaga qarshi kurashish bo'yicha respublika idoralararo komissiyasi tarkibi tasdiqlandi.

Davlat dasturi 51 banddan iborat chora-tadbirlarni qamrab olgan. Unda korrupsiyaga bevosita yoki bilvosita qarshi qaratilgan, uning tizimli sabablari va sharoitlarini oldini olishga yo'naltirilgan 10 qonun, qator qonunosti hujjatlari, chora-tadbirlar rejaları loyihalarini ishlab chiqish va qabul qilish, turkum targ'ibot tadbirlarini amalga oshirish ko'zda tutilgan.

Huquqni muhofaza qiluvchi organlar va ularning hududiy boshqarmalarida davlat va jamiyat hayotining barcha sohalarida korrupsiyaning oldini olishga doir chora-tadbirlarni amalga oshirish hamda korrupsiyaga oid xuquqbuzarliklarni o'z vaqtida aniqlash, ularga chek qo'yish, ularning oqibatlarini, ularga imkon beruvchi sabablar va shart-sharoitlarni bartaraf etish borasida muayyan ishlar amalga oshirilmoqda.

Qonundan ko'zlangan maqsad korrupsiyaga qarshi kurashish sohasidagi munosabatlarni tartibga solishdan iboratdir. Hujjatda "korrupsiya", "korrupsion huquqbuzarlik", va "manfaatlar mojarosi" kabi tushunchalarga izoh berilgan.

Qonun hujjatida korrupsiyaga qarshi kurashishning asosiy tamoyillari sifatida:

- qonuniylik;
- fuqarolarning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlari ustuvorligi;
- ochiqlik, shaffoflik va tizimlilik;
- davlat va fuqarolik jamiyatining o'zaro hamkorligi;
- korrupsiyadan ogohlantirish va javobgarlikning muqarrarligi bo'yicha choralarni ustuvorligi keltirib o'tilgan.

SHu munosabat bilan Korrupsiyaga qarshi kurashish bo'yicha Respublika idoralararo komissiyasi tomonidan "Korrupsiyasiz ta'lim" deb nomlangan rangli, o'quv ko'rgazma nashr etilib, respublikamizdagi barcha ta'lim muassasalariga etkazildi. Jumladan, bizning viloyat o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalari ham mazkur ko'rgazma bilan ta'minlandi. Bundan ko'zlangan asosiy maqsad:

- yosh avlodning huquqiy savodxonligi va huquqiy madaniyatini oshirish, jamiyatda korrupsiyaga nisbatan murosasiz munosabatni shakllantirish;
- davlat va jamiyat hayotining barcha sohalarida korrupsiyadan ogohlantirish bo'yicha choralarni amalga oshirish;
- korrupsion huquqbuzarliklarni o'z vaqtida aniqlash, ular oqibatlari va keltirib chiqargan sharoitlarni bartaraf etish hamda korrupsion huquqbuzarliklar sodir etilgani uchun muqarrar jazolash tamoyilini tatbiq etishdan iboratdir.

Ta'lim muassasalarida korrupsiyaga qarshi kurashish sohasidagi huquqiy ta'lim va tarbiya masalalari Qonunning 16-, 17-, 18-moddalarida o'z ifodasini topgan. Ta'kidlash joizki, huquqiy ong va huquqiy madaniyati yuksak bo'lgan, huquqiy ta'lim va tarbiyaga ega bo'lgan insonlar ushbu holatga yo'l qo'ymaydilar.

Bas, shunday ekan, o'zimizga xulosa qilishimiz, farzandlarimizni halollik, poklik kabi eng yuksak ideallar ruhida tarbiyalashimiz, korrupsiyaning har qanday ko'rinishini bartaraf etish uchun birgalikda kurashishimiz bugunning eng dolzarb vazifasidir.

KORRUPSIYA – jamiyat taraqqiyoti, barqarorligi va xavfsizligi uchun ulkan tahdiddir. Korrupsiya internatsional jinoyat bo‘lib, har bir mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyoti uchun ulkan tahdid, jamiyatning ma‘naviy-axloqiy asoslarini emiruvchi jinoiy-illatdir. Xalqning davlat boshqaruv idoralariga ishonchini so‘ndiradigan, azaliy ezgu maqsadlar bilan yo‘g‘rilgan islohotlar g‘oyasini obro‘sizlantiruvchi, qolaversa jamiyat va davlat o‘rtasidagi uzviy aloqani butkul uzib qo‘yuvchi qora kuchdir.

Davlatimiz tomonidan Korrupsiyaga qarshi kurash bo‘yicha ko‘plab normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilingan. 2008 yilda BMTning 2003 yil 13 oktyabrdagi «Korrupsiyaga qarshi» Konvensiyasini ratifikatsiya qilinishi va ushbu konvensiyaga O‘zbekiston Respublikasi qo‘shilishi to‘g‘risida»gi Qonun qabul qilinishi katta ahamiyat kasb etmoqda. SHuningdek, **2010 yil mart oyida Iqtisodiy hamkorlik** va rivojlanish tashkiloti doirasida Korrupsiyaga qarshi kurashning Istanbul rejasiga (2003 yil 10 sentyabr) qo‘shildik. Bundan tashqari, so‘nggi yillarda korrupsiyaga qarshi kurashning huquqiy mexanizmlarini takomillashtirishga qaratilgan **Byudjet va Bojxona kodekslari (yangi tahrirda), «Huquqbuzarliklar profilaktikasi to‘g‘risida»gi, «Ijtimoiy sheriklik to‘g‘risida»gi, «Davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari faoliyatining ochiqligi to‘g‘risida»gi, «Tezkor-qidiruv faoliyati to‘g‘risida»gi, «Elektron hukumat to‘g‘risida»gi, «Ichki ishlar organlari to‘g‘risida»gi** qonunlar qabul qilindi. Bularning bari tom ma‘noda davlatimiz tinchligini va xalq farovonligining huquqiy garovidir.

2017 yil 4 yanvar kuni Prezidentimiz SH.Mirziyoev tashabbusi bilan qabul qilingan “Korrupsiyaga qarshi kurashish to‘g‘risida”gi Qonun keng jamoatchilik tomonidan katta quvunch bilan kutib olindi. Sababi, bundan oldin aynan Korrupsiya va unga qarshi kurash sohasidagi amaliy chora-tadbirlar mazmun-mohiyatini tubdan yoritib beruvchi va davlat organlarining umumiy holatda vazifa va majburiyatlarini uzviy holatda belgilovchi normativ-xuquqiy hujjat mavjud emas edi. Qonun ijtimoiy-adolat ruhida tuzilgan bo‘lib, islohotlar samaradorligi va natijadorligiga salbiy ta‘sir ko‘rsatayotgan omillarni o‘rganib, xalqaro amaliyot bilan taqqoslash va uni odamlarimiz, ayniqsa, joylardagi tadbirkorlar, jamoatchilik tashkilotlari bilan keng muhokama qilish asosida ishlab chiqildi. SHuningdek, jamiyatda korrupsiyaga qarshi kurash bo‘yicha barcha huquqni muhofaza qiluvchi idoralar, davlat hokimiyati organlari qolaversa har bir fuqaro mas‘ul ekanligini chuqur izohlaydi.

Ahamiyatli tomoni, Qonun barcha davlat organlari va jamoat birlashmalari o‘zaro baahamjihatlikda faoliyat yuritishi lozimligini, shaxslarni birlashtirish, o‘zini o‘zi boshqarish organlari, jamoat tashkilotlari, ommaviy axborot vositalarining davlat idoralari bilan birgalikda ish olib borishi va huquqiy targ‘ibot samaradorligini kuchaytirishni taqazo etmoqda. CHunki faqat kuchli fuqarolik jamiyati barpo qilib va astoydil kurashibgina korrupsiyaning oldini olishga erishishimiz mumkinligi yana bir karra eslatildi.

Huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish Qonunda alohida bob bilan belgilandi va mazkur illatga qarshi kurashish sohasida faqat ayrim davlat idoralari emas, balki har bir fuqaro faol ishtirok etishi lozimligi va o‘zini bu borada mas‘ul ekanini his etib harakat qilishi darkorligi ko‘zda tutildi. Binobarin fuqarolar o‘zini o‘zi boshqarish organlari, nodavlat notijorat tashkilotlari va fuqarolarning korrupsiyaga qarshi kurashishda ishtirok etishi tartibga solingan. Unga ko‘ra, o‘zini o‘zi boshqarish organlari, nodavlat notijorat tashkilotlari va fuqarolar korrupsiyaga qarshi kurashish sohasidagi davlat dasturlarini va boshqa dasturlarni ishlab chiqish hamda amalga oshirishda ishtirok etadi, aholining huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini yuksaltirishda, jamiyatda korrupsiyaga nisbatan murosasiz munosabatni shakllantirishda

qatnashadi. SHuningdek, ular bu borada jamoatchilik nazoratini amalga oshirishi, korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risidagi qonun hujjatlarini takomillashtirish yuzasidan takliflar kiritishi hamda davlat organlari va boshqa tashkilotlar bilan hamkorlik qilishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, Korrupsiya muammosiga qarshi kurashishda huquqiy savodxonlik, odamlarni halol mehnat qilishga undash, yoshlarda o'z bilimi, kuch-g'ayrati va ijodiy qobiliyati bilan yuksak marralarga erishish hissini tarbiyalash, barcha bo'g'indagi davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari xodimlarida, fuqarolarda korrupsiyaga nisbatan toqatsizlik madaniyatini shakllantirishning ahamiyati juda katta. SHu jihatdan "Korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risida"gi Qonun fuqarolar huquq va erkinliklari himoya qilinishini ta'minlashning qo'shimcha huquqiy kafolatlarini yaratadi, jamiyatdagi siyosiy-iqtisodiy va ijtimoiy tizim salohiyatini yuksaltirib eng muhimi, xalqimizning davlatga bo'lgan ishonchini mustahkamlaydi.

10-MAVZU: FUQARO, FUQAROVIYLIK VA FAOL FUQAROLIK POZITSIYASI

1. Fuqarolik jamiyati shakllanishi va rivojlanishida "fuqaro" "fuqaroviylik" tushunchasi. Fuqaroviylikning asosiy belgilari va mezonlari.
2. Fuqarolik ongining jamiyat hayotida namoyon bo'lishi shakllari va o'ziga xos xususiyatlari. Fuqaro ma'suliyati va fuqaroviy ong jamiyatni birlashtiruvchi kuch sifatida
3. Fuqaro faolligi darajalari va unga ta'sir ko'rsatuvchi omillar.
4. Faol fuqarolik pozitsiyasi shakllanishi fuqarolik ongning takomillashuvi omillari.

Tayanch so'zlar: Jamiyat, davlat, fuqarolik jamiyati, fuqarolik jamiyati institutlari, fuqaroviylik, fuqaroviy ong, faollik, ijtimoiy faollik, huquqiy davlat, fuqaroviy faollik, ijtimoiy munosabatlar, ijtimoiy makon, ijtimoiy jarayonlar, siyosiy jarayonlar, davlat va fuqaro munosabatlari.

Fuqarolik jamiyatini barpo etish fuqarolarning faolligi muhim ahamiyat kasb etadi. Fuqaroviylik mamlakatning rivojlanish bosqichlarida, boshqacha aytganda o'tish davrida yaqqol namoyon bo'ladi. Bugungi kunda ham ijtimoiy-siyosiy o'zgarishlarni boshidan kechirayotgan, aniqrog'i fuqarolik jamiyati barpo etayotgan turli mamlakatlarda fuqaroviylik muhim ahamiyat kasb etmoqda. Fuqaroviy faollikning negizini anglash uchun avvalo fuqaroviylikning nazariy mohiyatini tushunish talab etiladi.

Fuqaroviylikka dastlabki qarashda huquqshunoslikka oid atama sifatida qarash mumkin. Aslini olganda bu hodisani falsafiy, huquqiy, sotsiologik va siyosiy mohiyati ham mavjud. Fuqaroviylik bir davlatga mansublikni anglash, davlatga sodiqlik hamda vatanparvarlik hissi sifatida talqin etilishi mumkin. Bunda davlatni, konstitutsiyani, davlat ramzlarini hurmat qilish, davlat tuzumini va qonun ustuvorligini himoya qilishga tayyorlik nazarda tutiladi. ***Fuqaroviylikni insonga huquqiy, ijtimoiy, ma'naviy va siyosiy jihatdan layoqatli ekanligini his etishni ta'minlovchi jamlovchi tushuncha sifatida ham talqin etish mumkin.***

Fuqaroviylik bir tarafdin jamiyatda shaxsning oliy darajada mustaqilligini, ikkinchi tarafdin esa kishilarning jamiyat hayotidagi ishtirokida namoyon bo'ladigan yuqori darajadagi birdamlikni nazarda tutuvchi qarashlar majmuini ifoda etadi.

Quyidagilar fuqaroviylikni ifoda etuvchi muhim jihatlar qatoriga kiradi:

- fuqaroning o'z haq-huquqlarini tushunishi va uni amaliyotda qo'llash ko'nikmasi;

- boshqa fuqarolarning haq-huquqlarini hurmat qilish;

- fuqaroning o'z xatti-harakati uchun shaxsiy javobgarligi;

- davlat va jamiyat oldida o'zining huquqiy va axloqiy mas'uliyatini anglash;

- fuqarolarning tengligi;

- yuksak ma'naviy-axloqiy mezonlarga asoslangan holda ijtimoiy voqelikka nisbatan ob'ektiv va tanqidiy yondashuv;

- hokimiyat bilan, boshqa fuqarolar va jamoat birlashmalari bilan ijobiy muloqot yuritish qobiliyati;

- bir mamlakat, jamiyat va davlatga, shuningdek unga tegishli huquqiy, madaniy va til makoniga mansublikda ifodalangan fuqaroviy o'zlikni anglash va hokazolar.

Fuqaroviylikni faollik nuqtai nazaridan shartli ravishda darajalarga ham ajratish mumkin:

- fuqaro mas'uliyatli, ongli va vijdonli bo'lsa u dastlabki pog'onada, ya'ni fuqaroviy xususiyatlarga ega bo'lgan shaxslar qatoriga kiritish mumkin;

- agar fuqaroda atrofda bo'layotgan voqea-hodisalarga nisbatan ma'lum bir munosabati shakllangan bo'lsa uni fuqaroviy pozitsiyasiga ega bo'lgan shaxs sifatida e'tirof etish mumkin;

- agar fuqaroda o'z haq-huquqlari hamda burchi uchun amaliy harakatni bajarish ko'nikmasi mavjud bo'lsa uni faol fuqaro sirasiga kiritish mumkin.

Fuqaroviylikning tugal yoki to'kis ekanligini quyidagi mezonlar vositasida talqin qilish mumkin:

1. Agar fuqaroviy pozitsiya hali shakllanmagan, fuqaroviy xususiyatlar, o'z haq-huquqlari uchunkurashish istagi to'liq namoyon bo'lmasa fuqaroviylikning eng quyi darajasi namoyon bo'ladi.

2. Fuqaro o'z haq-huquqlari uchun kurashishga moyil bo'lsa, u haqda o'z bilim va qobiliyatini namoyon qilishga tayyor bo'lsa, bunda fuqaroviylikning o'rta darajasi namoyon bo'ladi.

3. Agar fuqaroda fuqaroviy xususiyatlar hamda faol fuqarolik pozitsiyasi to'liq shakllangan, o'z haq-huquqlari uchun amaliy harakatga kirish ishtiyoqi yaqqol namoyon bo'ladigan bo'lsa uni yuqori darajada fuqaroviylik sifatida talqin etish mumkin.

Fuqaroviylik shaxsning siyosiy jihatdan komillikka erishishi bilan bog'liq bo'lib, bunday darajaga etgan kishi siyosiy jarayonlar va hodisalarga qiziqish bilan qaraydi, ro'y berayotgan voqelikni tahlil qilish qobiliyatiga ega bo'ladi. Aynan ana shunday qobiliyatga ega bo'lgan fuqaro kezi kelganda o'z vatani taqdiri uchun amaliy harakat qilish uchun zarur bo'lgan qarorga kelish qobiliyatiga ega bo'ladi. Vatanparvarlik ruhiga, mas'uliyat, siyosiy madaniyat va taraqqiy topgan siyosiy ongga ega bo'lgan jamiyat a'zosini fuqaroviylikka ega bo'lgan shaxs sifatida e'tirof etish mumkin.

Endi bevosita fuqaroviy ongning mazmun mohiyatiga e'tibor qaratish o'rinlidir.

Fuqarolik ongi demokratik qadriyatlar, ideallar, huquq va erkinliklar nuqtai nazaridan shaxs, jamiyat va davlat o'rtasidagi munosabatlarni anglashdan iborat. Albatta har bir davlat va jamiyatda demokratik qadriyatlar o'ziga xos tamoyillir va me'yorlar asosida qabul qilinadi. Fuqarolik ongi jamiyat taraqqiyotining shunday bosqichidagi ruhiy holatini anglatadiki, bu davrda demokratik me'yorlar va qadriyatlar hayotning asosiga aylanadi.

Fuqarolik ongi iqtisodiy, siyosiy, huquqiy, ma'naviy sohalarida me'yoriy, shakllantiruvchi, yo'naltiruvchi, muloqotga etaklovchi singari rang barang

vazifalarni bajaradi. Bu vazifalar ta'sirlashgan holda o'zaro kesishadilar va bir-birini to'ldiradi. Ularning ko'pchiligi davlat va uning institutlariga xosdir. Ammo davlat organlari qonunlar, me'yoriy hujjatlar, qoida va talablardan iborat huquqiy doirada faoliyat yuritisa, fuqarolik ongi erkin shakllanadi. Fuqaroviy ong me'yorlari ijtimoiy-siyosiy jarayonlar natijasida shakllanadi, uni muvofiqlashtiradigan yoki uni amalga oshiradigan maxsus tuzilmalar bo'lmaydi. Fuqarolik ongining vazifalari alohida individ emas, balki butun jamiyat faoliyati bilan bog'liq.

Fuqarolik ongi jamiyat hayotida turli shakllarida namoyon bo'ladi. Kishilar shaxsiy va ijtimoiy qadriyatlar borasida o'z qarashlari, tasavvurlari, qadriyatlari, intilishlari, me'yorlarini turli ko'rinishlarida namoyon etishadi. Jamiyat, guruhlar, shaxsning ijtimoiy manfaatlari namoyon bo'ladigan fuqaroviy manfaatlar tizim holiga keladi. Aynan tizim holida bo'lganligi tufayli fuqaroviy manfaatlar har bir shaxsning qadriyatlarini hayotga tatbiq etadi, uning jamiyatga, davlatga, boshqa fuqarolarga nisbatan munosabatini shakllantiradi. Fuqaroning mas'uliyati, maqsadlari, vazifalarini belgilashga, ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan xususiyatlarini shakllantirishga ko'maklashadi. Aynan ana shu tarzda shakllangan fuqaroviy ong fuqarolik jamiyatining shakllanishiga xizmat qiluvchi qadriyatlar, me'yorlar, g'oya hamda tasavvurlarni shakllantirish, jamiyatni komillik va erkinlikka etaklashga xizmat qiladi.

Fuqarolik jamiyati bir necha avlod almashinuvini talab etadigan jarayon bo'lgani singari fuqaroviy ong ham tarixiy davr mobaynida shakllanadi. Har bir mamlakatdagi fuqaroviy ong shu mamlakatdagi ijtimoiy-siyosiy tizimning tabiatiga mos ravishda shakllanadi. SHu mamlakatga xos bo'lgan ijtimoiy tizim, aloqalar va munosabatlarni aks ettiradi.

Fuqarolik ongi tabiiy va tadrijiy taraqqiyot mahsuli bo'lib, uni sun'iy jihatdan tezlashtirish mumkin emas. U ijtimoiy, iqtisodiy hamda siyosiy omillar negizida tadrijiy tarzda shakllanadi. Har bir avlod mavjud demokratik qadriyatlarni o'zlashtiradi va yangilarini yaratadi. Bu jarayonda fuqarolik ongini belgilab beruvchi me'yorlar va qadriyatlarni saqlash hamda uzluksiz takomillashtirish eng muhim faoliyat hisoblanadi.

Tadrijiy taraqqiyot natijasida demokratik tasavvurlar mustahkamlanib, asta sekinlik bilan fuqarolik tajribasi to'planib boradi.

Fuqarolik ongi bir qator o'ziga xos xususiyatlarga ega. Fuqarolik ongi ijtimoiy tizimning o'zgarishi bilan yangilanadigan qadriyatlarga moslashib boradi.

Fuqarolik ongi yangi g'oyalarni qabul qilish darajasida ochiq xarakterga ega. YAngi g'oyalar shu tizimga mos ekanligi o'z isbotini topgan taqdirda asta sekin jamiyatning mohiyatiga singib boradi.

Fuqarolik ongi umumiy tamoyillargagina asoslanmasdan, mohiyati jihatidan o'zgarib boradi. Albatta jamiyatda barqaror bo'lgan, har qanday siyosiy tizimga xos bo'lgan tarixiy tajriba, an'analar singari o'zgarmas xususiyatga ega qadriyatlar mavjud bo'lib, ular fuqaroviy ongda ro'y berishi mumkin bo'lgan tezkor o'zgarishlarni tiyib turadi. YAngi tarixiy tajriba esa aynan ana shunday qadriyatlar negizida vujudga keladi va fuqarolar ongiga singib boradi.

Tushuncha sifatida «fuqarolik ongi» haqida gap ketganda avvalo fuqaroning davlat bilan siyosiy-huquqiy munosabatlari nazarda tutilib, kishining biror-bir davlatga mansubligi va shu davlatning qonunlariga bo'ysunishi tushuniladi. Kishining huquqiy maqomida ifodalangan fuqarolik davlat bilan fuqaro o'rtasida amal qiladigan bir qator huquq va burchlar bilan mustahkamlangan.

Turli ijtimoiy sub'ektlarning o'zaro ta'sirlashuvi ro'y beradigan va manfaatlari amal qiladigan jamiyat munosabatlariga fuqaroviy ong kirib boradi va ularni aks ettiradi. SHuningdek, u kishilararo munosabatlarga ta'sir ko'rsatgan holda ularga aniqlik,

mazmun va shakl bag'ishlaydi. Kishilarning ijtimoiy hayot hamda davlatga nisbatan, shaxs bilan davlat o'rtasida haqiqiy va me'yoriy munosabatlar to'g'risidagi tasavvurlari fuqaroviy ongda mujassamlashgan.

Ijtimoiy-siyosiy, diniy, axloqiy, huquqiy, iqtisodiy va boshqa me'yorlar, talablar, tamoyillir, qoidalar umumiy fuqaroviy dunyoqarash shaklida fuqaroviy ongning tarkibiy elementlari sifatida namoyon bo'ladi.

Demokratik jamiyatning barqarorligi demokratik qadriyatlar bilan boyishni taqozo etadi. Bu jarayon jamiyatdagi fuqarolarning ijtimoiy erkin sharoitda yashashga qanchalik tayyor ekanliklari, ya'ni shaxslarning fuqaroviy etukligi va faolligiga bog'liq. O'z navbatida fuqaroviy etuklik va fuqaroviy mus'uliyat jamiyat a'zolarining fuqaroviy ongi darajasi bilan belgilanadi. Aynan fuqaroviy ong jamiyatning ma'naviy, intellektual hamda ijtimoiy-iqtisodiy salohiyatini shakllantiradi.

Fuqaroviy ong jamiyatni birlashtirishga xizmat qiladi, umumiy manfaatlar yo'lida fuqarolar o'rtasida kelishuv bo'lishiga xizmat qiladi. Jamiyatda ro'y beradigan turli ijtimoiy-madaniy omillar ta'sirida fuqaroviy ong o'zgarib boradi va fuqaroviylik to'g'risidagi g'oyalar taraqqiyotida o'z aksini topadi.

Davlat va jamiyat, davlat va shaxs o'rtasidagi munosabatlarning tabiati haqidagi bilimlarning kengayishi «fuqaroviylik» tushunchasini qayta qayta tafakkur qilishni taqozo etadi. Ijtimoiy jarayonlar natijasida sayqallangan fuqaroviy madaniyat va fuqaroviy ong kishilarni iqtisodiy, siyosiy, huquqiy, axloqiy jihatdan shakllantiradi.

Fuqaroviylik va fuqaroviy ongni o'rganishdan asosiy maqsad fuqarolik jamiyatini barpo etishda fuqaroviy faollikni o'rganishdan iborat. Zero fuqarolik jamiyati nafaqat fuqaroviylik xususiyatlariga ega ongli fuqarolar vositasida, balki faol bo'lgan fuqarolar bilan barpo etiladi. Ana shu faollikni keltirib chiqaruvchi omillarni o'rganish muhim ahamiyatga egadir. Zero ular fuqarolik jamiyatini barpo etishning umumiy va xususiy qonuniyatlarini anglash imkonini beradi.

Fuqaroviy faollikni ijtimoiy-siyosiy va mehnat faoliyatiga ijodiy yondashuv sifatida baholash mumkin. Aynan insonning fuqaroviy faolligi shaxsning to'laqonli rivojlanishiga, undagi imkoniyatlarning to'liq namoyon bo'lishiga xizmat qiladi. Fuqarolik pozitsiyasi hamda fuqaroviy faollikka ega bo'lish jamiyatda ro'y berayotgan barcha voqea-hodisalarni, ularning oqibatlari va mavjud muammolarning echimini chuqur anglashni taqozo etadi.

Ijtimoiy faollik tushunchasi fuqarolik jamiyati tushunchasi bilan chambarchas bog'liqdir. Bu erda jamiyatning davlat faoliyatidan xoli holda jamoaviy tashabbuslar bilan rivojlanishi nazarda tutilmoqda. Bu partiyalarga a'zolikni nazarda tutuvchi siyosiy faollik, nodavlat notijorat tashkilotlar faoliyatida ishtirok etish, turli ijtimoiy tashabbuslar va ijtimoiy harakatlarni anglatadi. SHu ma'noda jamiyat uchun foydali bo'lgan turli dasturlar va jamoat birlashmalarida ishtirok etish ham fuqaroviy faollikka kiradi.

Aslini olganda jamiyat a'zolarining asosiy ko'pchiligi jamiyatda mavjud qoidalar asosida faoliyat yuritgan holda ijtimoiy faollik ko'rsatishmaydi. Bunday passivlikning jamoat tartibini saqlash nuqtai nazaridan qaysidir darajada ijobiy jihatlari ham mavjud bo'lsa-da, fuqarolik jamiyatini qurishda fuqaroviy faollik juda muhim ahamiyatga ega ekanligini esda tutish lozim. Zero passiv fuqarolar hech qachon o'z huquqlari uchun kurashishmaydi. Fuqaroviy faollik o'z kuchiga ishonish, mavjud vaziyatni o'zgartirishga qodirlik hissining yaqqol namoyon bo'lishi bilan vujudga keladi. Ko'pgina hollarda fuqaroviy faollikning boshlang'ich nuqtasi sotsiologlarni qiziqtirgan masaladir. Zero aksariyat jamiyatlarda ijtimoiy o'zgarishlar davlat etakchiligida amalga oshiriladi va jamiyat a'zolari keyinchalik bu o'zgarishlarga moslashishadi.

Ko'pincha fuqaroviy faollik yoshlarda kuzatiladi. Albatta fuqaroviy faollikka ta'sir ko'rsatuvchi omil faqat yosh bilan chegaralanmaydi. Bilim darajasi, dunyoqarash, tarbiya va hatto yashash manzili ham bunga ta'sir ko'rsatadi.

Ko'pincha yoshlar fuqaroviy faollik ko'rsatishni istashsa-da, siyosiy sohada bunday faoliyat ko'rsata olmaydilar. Boshqacha aytganda, yoshlar davlat siyosati murakkab bo'lganligi tufayli o'z istaklarini siyosatchilar oldida to'g'ri shakllantirishga qodir bo'lmaydilar. Boshqa tarafdin siyosiy soha yoshlardan ancha uzoq bo'lganligi tufayli yoshlar o'z manfaatlarini davlat siyosati bilan muvofiqalashtirishda murakkabliklarga duch kelishlari mumkin. SHu tufayli ularning ba'zilar siyosiy partiyalarga a'zo bo'lishadi, aksariyati esa umuman siyosatga qiziqmay qo'yadilar.

Aynan fuqaroviy faollikning o'zi bir necha jihatlar bilan ajralib turadi:

- faol fuqaro guruhiga mansub kishilar asosan siyosiy va iqtisodiy tizim to'g'risida bilim olishga tayyor bo'lgan kishilardan iborat;

- faol fuqarolarda o'z haq-huquqlarini faol amalga oshirish uchun bilim va qobiliyat mavjud;

- faol fuqarolarda ana shu bilimlarni joriy qilish uchun ko'nikmalar mavjud bo'ladi.

Fuqarolik faolligi bugungi kunda davlat uchun misli ko'rilmagan ko'makchiga aylanmoqda. Turli ijtimoiy loyihalarga birlashgan fuqarolar ro'y berayotgan, tug'ilayotgan va mavjud muammolarni muhokama qilish, ularning echimini topish va hukumatga taklif etish imkoniyatiga ega. Turli nodavlat tuzilmalaridagi etuk mutaxassislar bozor munosabatlari sharoitida kutilmaganda ro'y beradigan muammolar, bozorning betartartib jarayonlarida yuzaga keladigan muammolarni bartaraf etishga hukumatga ko'makchilik qilmoqdalar.

Ma'lumki bozor munosabatlari sharoitida rang-barang ijtimoiy muammolar yuzaga kelaveradi, ammo ularning echimini hukumat hamisha ham o'z vaqtida hal etavermaydi. Boshqacha aytganda bunday muammolarni hukumat o'z vaqtida payqash imkoniyatiga ega emas. SHunday muammolar mavjudki, ularning oqibati jamiyat uchun qanchalik mudhish bo'lmasin, ularning mavjudligini tan olish yoki ularni bartaraf etish uchun aniq belgilangan institutlar mavjud bo'lmaydi. Agar hukumat fuqaroviy faollikni yuzaga chiqishiga imkoniyat yaratmas ekan, yoki turli nodavlat va jamoat birlashmalariga ana shunday muammolarni aniqlash va bartaraf etish bo'yicha faol bo'lishga shart-sharoitlar yaratmas ekan fuqarolik jamiyatini barpo etish muammoligicha qolib ketaveradi.

Fuqarolik jamiyati rivoj topgan mamlakatlarda ijtimoiy hayotning barcha sohalarida faoliyat yurituvchi jamoat birlashmalari mavjud bo'lib, ular serqirra faoliyat yuritadilar. Masalan, jamiyatdagi ma'lumotlilik darajasini oshirish yoki zamonaviy ta'lim texnologiyalarini joriy etish bo'yicha ma'lum tadqiqotlar olib borishadi va natijada parlamentga tegishli qonun o'zgartirishlari taklif etishlari mumkin.

Tabiatni asrash yoki ekologik muammolarni bartaraf etish bo'yicha, yuqumli kasalliklarni oldini olish, shahar havosining ifloslanishi, chiqindilardan tozalash bo'yicha jamoat birlashmalari hukumatga qimmatli fikrlar bilan bir qatorda amaliy loyihalarni taklif etadilar.

Bir so'z bilan aytganda, fuqarolik jamiyati uchun fuqaroviylik, fuqaroviy ong va fuqaroviy faollik juda muhim ahamiyatga egadir. Taraqqiyotni maqsad qilgan har qanday jamiyat uchun inson salohiyatidan foydalanish, insonning o'zligida, uning qalbida mavjud bo'lgan birdamlik, saxiylik, bag'rikenglik kabi fazilatlarga murojaat etishning o'zi kifoyadir.

Nazorat savollari:

1. Fuqaroviylikning mazmun-mohiyati nimalardan iborat?
2. Fuqaroviylikning asosiy xususiyatlari haqida nimalar deya olasiz?
3. Fuqaroviy ong nima?
4. Fuqaroviyongning namoyon bo'lish omillari
5. Fuqaroviy faollik va uning fuqarolik jamiyatidagi o'rni

11-MAVZU: SAYLOV HUQUQI ERKINLIGI – FUQAROLIK JAMIYATINING SHARTI

1. **“Saylov” tushunchasi, turlari va asosiy tamoyillari. Erkin saylovlar fuqarolik jamiyatining asosiy belgilari**
2. **Hokimiyatlarning bo'linish tamoyili va konseptual asoslari. Davlatning asosiy organlari saylanishi**
3. **Xalqaro saylov standartlari va O'zbekiston qonunchiligi.**
4. **Erkin saylovlarni o'tkazishda OAVlarining roli**

Tayanch so'zlar: erkin saylovlar, saylov huquqi, saylov prinsiplari, teng saylov huquqi, to'g'ridan-to'g'ri saylash huquqi; yashirin ovoz berish huquqi, saylov oldi tashviqoti, saylov komissiyalari, ovoz berish.

Fuqarolarning saylovlarda va boshqa siyosiy jarayonlarda faol ishtirok etishi fuqarolik jamiyatining muhim mezonlaridan biridir. **«Saylovlar – bu mamlakatimizda amalda bo'lgan huquqiy me'yorlarning nechog'liq demokratik ruhda ekanini namoyon etadigan, demokratik huquqiy davlatning uzviy belgisi, xalqning o'z xohish-irodasini erkin ifoda etishining, fuqarolarning davlat va jamiyat boshqaruvidagi ishtirokining asosiy shakli bo'lib, o'ta muhim va hal qiluvchi ahamiyatga ega masaladir»²².** Demokratik saylovlar orqali demokratik mezonlar amalga tatbiq etiladi, xalqning ishonchli vakili hokimiyat tepasiga keladi, barcha fuqarolarning huquq va erkinliklari kafolatlanadi, orzu-umidlari ro'yobga chiqadi.

Erkin saylov huquqining amalga oshirilishi, erkin hamda chinakamiga ifoda etiladigan xalq irodasi hokimiyat va har qanday hukumat qonuniyligining asosi ekanligi va har bir shaxsning o'z davlatini boshqarishda bevosita yoki o'z vakillari orqali qatnashish huquqi ko'pgina xalqaro hujjatlarda alohida ta'kidlangan. Fuqarolarning bevosita saylov jarayonida, o'zlari erkin saylaydigan vakillari orqali mamlakatni boshqarishda qatnashish huquqining amalga oshirilishi uchun yaratilgan imkoniyatga qarab, u yoki bu davlat qay darajada demokratik tamoyillar asosida yashayotganligiga baho berish mumkin.

Saylov qonunchiligini rivojlantirish va takomillashtirish masalasiga 2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar Strategiyasi va uning asosida amalga oshirilayotgan tub islohotlar jarayonida alohida etibor qaratilmoqda. Jumladan, saylov amaliyotimizda mavjud bo'lmagan Toshkent shahar tuman kengashlariga saylov o'tkazish tartibi ham joriy qilindi.

²² Каримов И.А. Мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси: Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлисидаги маъруза. 2010 йил 12 ноябрь. –Т.: «Ўзбекистон», 2010. –Б. 35.

Darhaqiqat, demokratiyaning ushbu eng muhim tamoyilini hayotga tatbiq etish, fuqarolarning saylov huquqini, o'z xohish-irodasini erkin ifodalash, o'z qonuniy manfaatlarini ro'yobga chiqarish va himoya qilish huquqini ta'minlash uchun haqiqiy shart-sharoit, huquqiy asos yaratib berilishi lozim. O'zbekistonda bularning barchasi yaratilgan. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida, «O'zbekiston Respublikasi Prezidenti saylovi to'g'risida»gi, «O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga saylov to'g'risida»gi, «Fuqarolar saylov huquqlarining kafolatlari to'g'risida»gi, «Xalq deputatlari viloyat, tuman va shahar Kengashlariga saylov to'g'risida»gi, «O'zbekiston Respublikasining Markaziy saylov komissiyasi to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasi qonunlarida saylovlarga doir umume'tirof etilgan demokratik xalqaro tamoyil va qoidalar mustahkamlab qo'yilgan.

Fuqarolik jamiyati bilan saylovlarning aloqadorligi asosan shu bilan belgilanadiki, fuqarolik jamiyati, fuqarolarning fikrlari va manfaatlarining xilma-xilligiga asoslangan holda, tashkil etiladi, davlat organlari fuqarolarning ishtiroki bilan adolatli saylovlar asosida tashkil etilmaydigan bo'lsa, fuqarolarning ixtiyoriy ravishda qonunga itoat etishini ta'minlashga, o'tkir ijtimoiy qarama-qarshiliklardan qochib-qutilishga imkoniyat bo'lmaydi.

Mamlakatimiz hozirgi zamon saylov huquqi xalq hokimiyatini yaqqol namoyon qiladigan muhim konstitutsiyaviy institutdir. O'zbekiston saylov qonunchiligi erkin demokratik saylovlar o'tkazish bo'yicha xalqaro saylov andozalari majmuini tashkil etuvchi xalqaro huquqning umum e'tirof etilgan prinsiplari va normalariga to'la mos keladi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi Muqaddimasida ta'kidlanganidek, yurtimizda «xalqaro huquqning umum e'tirof etilgan qoidalari ustunligi» tan olinadi.

Ma'lumki, XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab fuqaroning saylov huquqlari va erkinliklari mavzusi nufuzli xalqaro tashkilotlar jiddiy shug'ullanadigan masalaga aylandi. Hozirgi paytda dunyoda insonning saylov huquqlari va erkinliklarini ta'minlash, erkin demokratik adolatli saylovlarni tashkil etish va o'tkazish sohasiga doir 20 dan ziyod xalqaro normativ-huquqiy hujjatlar mavjud²³.

Saylov huquqi sohasiga taalluqli prinsiplar va andozalar Birlashgan Millatlar Tashkilotining bir qancha xalqaro universal hujjatlarida, xususan, Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasining (1948) 21-moddasida, Fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risidagi xalqaro paktning (1966) 25-moddasida, Irtiqiy kamsitishning barcha shakllarini tugatish to'g'risida xalqaro konvensiyaning 5-moddasida, Irtiqiy kamsitishning barcha shakllarini tugatish to'g'risida BMT deklaratsiyasining (1963) 6-moddasida mustahkamlab qo'yilgan²⁴.

Davlat hokimiyati vakillik organiga saylov masalalariga o'zida 145 davlat parlamentlarini birlashtirgan va shu jumladan, O'zbekiston Respublikasi ham a'zo hisoblanuvchi Parlamentlararo ittifoq ayniqsa katta e'tibor qaratadi. 1994 yili Parlamentlararo ittifoq Kengashi «Erkin va adolatli saylov prinsiplari to'g'risidagi deklaratsiya»ni qabul qildi²⁵. Ushbu Deklaratsiya barcha mamlakatlar hukumatlari va parlamentlarini mazkur hujjatda belgilangan saylov huquqi sohasiga doir xalqaro prinsiplar va normalarga amal qilishga da'vat etadi.

²³ Саидов А.Х. Международное право и избирательное законодательство – Т.: ТГЮИ, 2004. – С. 19-33.

²⁴ Инсон ҳуқуқлари бўйича халқаро шартномала/Масъул муҳаррир А.Х. Саидов. – Т.: «Адолат», 2004. –Б. 34;45;86-87.

²⁵ Декларация о принципах свободных и справедливых выборов//В кн.: Саидов А.Х. Межпарламентские организации мира: Справочник, - М.: Международные отношения, 2004. – С. 295-300.

Mintaqaviy xalqaro tashkilotlar ham o'zlarining Inson huquqlari va asosiy erkinliklarini himoyalash to'g'risidagi Evropa konvensiyasi (1950 yil), Inson huquqlari to'g'risidagi Amerika konvensiyasi (1969 yil), Inson va xalqlar huquqlarining Afrika xartiyasi (1986 yil) kabi xalqaro-huquqiy hujjatlari timsolida xalqaro saylov andozalariga jiddiy ahamiyat qaratadi. Xususan, Evropada Xavfsizlik va hamkorlik tashkilotining (EXHT) demokratik saylovlar sohasidagi asosiy andozalari Insoniylik mezonlari bo'yicha Kopengagen hujjatida (1990) o'z aksini topgan. EXHTning saylov prinsiplarini quyidagi ettita so'z – universallik, tenglik, erkinlik, adolatlilik, yashrinlilik, ochiqlik va hisobdorlik - misolida to'la ifodalash mumkin. Bu - har bir ovoz e'tiborga olinishi va fuqaro davlat hokimiyati vakillik organlarini shakllantirishga ko'maklashishi mumkin ekanligining o'ziga xos dalolatidir.

Birlashgan Millatlar Tashkiloti tomonidan qabul qilingan Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasining 21-moddasiga ko'ra, «Har bir inson o'zi yashayotgan davlatning boshqaruvida bevosita yoki erkin saylangan vakillar orqali qatnashish huquqiga egadir». Xalq irodasi hokimiyatning asosi bo'lmog'i lozim; bu iroda davriy va soxtalashtirilmagan, umumiy va teng saylov huquqi asosida yashirin ovoz berish yoki ovoz berish erkinligini ta'minlaydigan boshqa teng qiymatli shakllar vositasida o'tkaziladigan saylovlarda o'z aksini topishi lozim. **Birlashgan Millatlar Tashkiloti tomonidan qabul qilingan yana bir hujjat, ya'ni «Fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risida»gi xalqaro Paktning 25-moddasiga muvofiq har bir fuqaro kamsitishlarsiz hamda asossiz cheklovlarsiz: bevosita va erkin saylangan vakillar orqali davlat ishlarini boshqarishda qatnashish; umumiy va teng saylov huquqi asosida, yashirin ovoz berish orqali o'tkaziladigan va saylovchilarning erkin holdagi xohish-irodasini ta'minlovchi chinakam davriy saylovlarda ovoz berish va saylanish; o'z mamlakatida umumiy shartlarda davlat xizmatiga kirishda teng huquqqa ega bo'lishi joizligi ta'kidlangan.**

Birlashgan Millatlar Tashkiloti tomonidan 1952 yil 20 dekabrda qabul qilingan hamda O'zbekiston Respublikasi 1997 yil 30 avgustda qo'shilgan «Xotin-qizlarning siyosiy huquqlari to'g'risida»gi Konvensiyaning 1-moddasida xotin-qizlar hech bir kamsitishlarsiz erkaklar bilan teng sharoitlarda barcha saylovlarda ovoz berish huquqiga egadirlar deb belgilangan. Mazkur hujjatning 2-moddasida esa xotin-qizlar hech bir kamsitishlarsiz erkaklar bilan teng sharoitlarda saylab qo'yiladigan muassasalarga milliy qonunchilikda belgilangan tartibda saylanishi mumkin. SHu bilan birga, 1979 yil 18 dekabrda «Xotin-qizlar huquqlari kamsitilishining barcha shakllariga barham berish to'g'risida»gi Konvensiyaning (O'zbekiston Respublikasi 1995 yil 6 mayda qo'shilgan) 7-moddasiga muvofiq, ishtirokchi davlatlar mamlakatning siyosiy va jamoat hayotida xotin-qizlar kamsitilishiga barham berish yuzasidan barcha tegishli choralarni ko'rishlari, jumladan, ayollarga erkaklar bilan teng shartsharoitlar asosida quyidagi huquqlarni ta'minlashlari lozim: a) barcha saylovlar va ommaviy referendumlarda ovoz berish va ommaviy saylanadigan organlarga saylanish; b) davlat siyosatini shakllantirish va amalga oshirishda qatnashish hamda davlat lavozimlarini egallash, shuningdek, davlat boshqaruvining barcha bo'g'inlarida davlat vazifalarini amalga oshirish.

Parlamentlararo Ittifoq Kengashi tomonidan qabul qilingan «Erkin va adolatli saylovlar mezonlari to'g'risida»gi Deklaratsiyaning 1-moddasida har qanday davlatda hokimiyat xalqning umumiy, teng va yashirin ovoz berish asosida muntazam vaqt oralig'ida o'tkazib turiladigan haqiqiy, erkin va adolatli saylovlarda bildiradigan xohish-irodasidan kelib chiqadi, deb belgilangan.

Evropada Xavfsizlik va Hamkorlik Tashkilotining Insoniylik mezonlari bo'yicha Kopengagen hujjatida demokratik saylov prinsiplari ko'rsatib o'tilgan bo'lib,

ular universallik, tenglik, erkinlik, adolatlilik, yashirinlik, ochiqlik va hisobdorlik kabilarda ifodasini topgan.

Evropada Xavfsizlik va Hamkorlik Tashkilotining davlat va hukumat rahbarlarining 1990 yil 19-21 noyabrdagi Kengashida qabul qilingan «YAngi Evropa uchun Parij Xartiyasi»da ushbu tashkilotga a'zo davlatlar rahbarlari zimmasiga o'z davlatlarini yagona boshqaruv tizimi sifatida kurish, jipslashtirish va mustahkamlash majburiyatlarida demokratik boshqaruv erkin va adolatli saylovlar paytida muntazam ravishda ifodalangan xalq xohish irodasiga asoslanish, vakillik va fikrlar xilmaxilligi xususiyatiga ega bo'lgan demokratik saylovlarga hisobot berishga davlat hokimiyatlarining qonunlarga rioya etish majburiyatlarini ta'minlanishi ta'kidlangan.

2002 yil 7 oktyabrda Kishinev shahrida qabul qilingan «Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligida ishtirok etuvchi davlatlarda demokratik saylovlar, saylov huquqlari va erkinliklari standartlari to'g'risida»gi Konvensiyasida demokratik saylovlar xalq hokimiyati va irodasining bevosita oliy ifodasining biri, saylanadigan davlat hokimiyati va mahalliy o'zini o'zi boshqarish organlari xalq (milliy) vakilligining, saylanadigan mansabdor shaxslarning asosi hisoblanadi. Saylovlarni xalqaro kuzatish, saylov jarayoni ishtirokchilarining saylov huquqlari va erkinliklarini amalga oshirish kafolatlari demokratik saylovlarning standartlari hisoblanishi e'tirof etiladi.

2002 yil 7 oktyabrda qabul qilingan Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligiga a'zo davlatlarning «Demokratik saylovlar, saylov huquq va erkinliklari standartlari to'g'risida»gi Konvensiyaning 1-moddasi 2-bandida, saylovchilarning erkin xohish-iroda bildirishini ta'minlovchi, umumiy, teng saylov huquqi bilan yashirin ovoz berish asosidagi saylovlarning muntazamligi, majburiyligi, odilonaligi, chinakamligi va erkinligi tamoyillarini ta'minlash.

O'zbekistonning hozirgi saylov qonunchiligida asosiy xalqaro saylov andozalarining barchasi implementatsiya qilingan. Avvalo, Konstitutsiyamizda va milliy saylov qonunchiligimizda, xususan, «O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga saylov to'g'risida»gi qonunda (yangi tahriri) saylov xalq o'z hokimiyati va xohish-irodasini to'g'ridanto'g'ri ro'yobga chiqarishining oliy ifodasi, davlat hokimiyati organlarini demokratik tarzda tashkil etishning negizi ekani qayd etiladi²⁶.

Fuqaroning davlat hokimiyati vakillik organlariga saylash (faol saylov huquqi) va saylanish (passiv saylov huquqi) huquqlari O'zbekiston Konstitutsiyasida mustahkamlangan, uni amalga oshirish tartib-qoidalari saylov qonunchiligida aniq belgilab qo'yilgan. Bunda saylash va saylanish huquqlari, saylovlar tartibi, shu bilan birga, saylov huquqlari va erkinliklarining cheklanishi bilan bog'liq masalalarning qonunchilik asosida tartibga solinishi insonning umum e'tirof etilgan huquq va erkinliklarini, ularning qonuniy kafolatlarini chegaralab qo'ymaydi. SHuningdek, bu boradagi milliy qonunlarni amalga oshirishda hech qanday kamsitishlar ko'zda tutilmasligi e'tiborga olingan.

O'zbekiston saylov qonunchiligida umumiy saylov huquqi prinsipi mustahkamlangan. Har bir fuqaro saylov kuniga qadar yoki saylov kunida Konstitutsiyada va saylov to'g'risidagi qonunlarda belgilangan muayyan yoshga to'lishi bilan davlat hokimiyati vakillik organlariga saylash va saylanish huquqiga ega hisoblanadi («O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga saylov to'g'risida»gi qonunning 2-moddasi). Umumiy saylov huquqi fuqarolarning ijtimoiy kelib chiqishi, ijtimoiy va mulkiy mavqei, irqiy va milliy mansubligi, jinsi, ma'lumoti, tili,

²⁶ Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига сайлов тўғрисида»ги қонун//Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Ахборотномаси, 2003, №9-10, 136-модда.

dinga munosabati, mashg'ulotining turi va xususiyati kabi holatlardan qat'i nazar, hech qanday kamsitishlarsiz ro'yobga chiqariladi. Sud tomonidan muomalaga layoqatsiz deb topilgan fuqarolar, shuningdek, sud hukmi bilan ozodlikdan mahrum etish joylarida saqlanayotgan shaxslar saylanishi mumkin emas va saylovda qatnashmaydilar.

Teng saylov huquqi prinsipi «O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga saylov to'g'risida»gi qonunning 3-moddasida mustahkamlangan. Har bir fuqaro – saylovchi bir ovozga ega va boshqa fuqarolar bilan tengmateng tarzda o'zining ana shu ovozga egalik huquqini amalga oshira oladi. Bir mandatli saylov okruglari bo'yicha ovoz berishda ushbu okruglar tenglik asosida tashkil etilishi ta'minlanadi.

O'zbekiston saylov qonunchiligida to'g'ridan-to'g'ri saylov huquqi prinsipi ham o'z aksini topgan. Fuqarolar saylovda nomzod uchun bevosita, ya'ni to'g'ridan-to'g'ri ovoz beradilar. «O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga saylov to'g'risida»gi qonunning 4-moddasida belgilanganidek, «qonunchilik palatasi deputatlari fuqarolar tomonidan bevosita saylanadilar». O'zbekiston qonunchiligidagi yashirin ovoz berish prinsipi saylovchilarning xohish-irodasining qanday tarzda bo'lmasin nazorat qilinishini istisno etish, erkin saylov uchun teng shart-sharoit ta'minlash kabi maqsadlarni ko'zda tutadi. Saylovlar yashirin ovoz berish protsedurasidan foydalangan holda o'tkaziladi.

O'zbekistonda fuqarolarning saylovda ishtirok etishi erkin va ixtiyoriydir. Hech kim ularning muayyan nomzod uchun «tarafdor» yoki «qarshi» ovoz berishga majbur etish huquqiga ega emas. Hech kim fuqaroga uni saylovda ishtirok etishga yoxud ishtirok etmaslikka majburlash maqsadida ta'sir o'tkazishga, shuningdek, o'z xohish-irodasini emin-erkin ifoda etishi uchun majburlashga haqli emas. «Qonunchilik palatasi deputatlari saylovida erkin va yashirin ovoz beriladi. Ovoz beruvchilarining xohish-irodasi nazorat qilinishiga yo'l qo'yilmaydi». («O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga saylov to'g'risida»gi qonunning 5-moddasi).

O'zbekiston saylov qonunchiligida saylovlarning ochiqligi va oshkoraligi prinsipiga alohida o'rin berilgan. qonunchilik palatasi saylovlariga tayyorgarlik ko'rish va uni o'tkazishni saylov komissiyalari ochiq va oshkora amalga oshiradilar («O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga saylov to'g'risida»gi qonunning 6-moddasi). Saylovlarni belgilash, tayyorgarlik ko'rish va o'tkazish, fuqarolarning saylov huquqini ta'minlash va himoyalash bilan bog'liq qarorlar saylov to'g'risidagi qonunlarda ko'zda tutilgan tartibda va muddatlarda rasmiy e'lon qilinadi va ko'pchilikning e'tiboriga havola etiladi. Ushbu prinsipga amal qilinishi saylov jarayonlarini milliy va xalqaro doiralarda kuzatishni yo'lga qo'yish uchun ham tegishli shart-sharoit yaratadi.

Respublikamiz mustaqillikni qo'lga kiritishi munosabati bilan saylov huquqini rivojlantirishning yangi davri boshlandi. Saylov qonunchiligi xozirgi kunda takomillashuv jarayonini boshdan kechirmoqda, uning mukammal bo'lishi uchun etakchi demokratik mamlakatlarning tajribasidan ijobiy jihatlari olinmoqda.

1992 yil 8 dekabrda O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining qabul qilinishi milliy saylov tizimimizni yaratilishiga asos soldi. Jumladan, uning 7-moddasida «Xalq davlat hokimiyatining birdan-bir manbaidir», O'zbekiston Respublikasida davlat hokimiyati xalq manfaatlarini ko'zlab va O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi hamda uning asosida qabul qilingan qonunlar vakolat bergan idoralar tomonidangina amalga oshiriladi deyilgan muhim konstitutsiyaviy qoidalarning belgilanishi konstitutsiyaviy tuzumning asosiy prinsiplari sifatida mustahkamlandi. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi fuqarolarining saylov huquqi Konstitutsiyaning 32-moddasida alohida mustahkamlangan. Unga ko'ra, «O'zbekiston Respublikasining fuqarolari jamiyat va davlat ishlarini boshqarishda bevosita hamda o'z vakillari orqali

ishtirok etish huquqiga egadirlar. Bunday ishtirok etish o'zini-o'zi boshqarish, referendumlar o'tkazish va davlat organlarini demokratik tarzda tashkil etish yo'li bilan amalga oshiriladi. **Saylov huquqiga oid yana bir – 60-moddasida «Siyosiy partiyalar turli tabaqa va guruhlarining siyosiy irodasini ifodalaydilar va o'zlarining demokratik yo'l bilan saylab qo'yilgan vakillari orqali davlat hokimiyatini tuzishda ishtirok etadilar», deb belgilangan. SHuningdek, Konstitutsiyaning 77-moddasida O'zbekistonda saylovlar ko'ppartiyalik asosida o'tishi ko'zda tutilgan²⁷.**

Eng asosiysi, Konstitutsiyada saylov tizimi prinsiplariga bag'ishlangan maxsus bobning mavjudligi O'zbekistonning saylov qonunchiligini shakllantirishda muhim qadam bo'ldi. Uning **XXIII bobi «Saylov tizimi» deb nomlanib, 117-moddada «O'zbekiston Respublikasining fuqarolari davlat hokimiyati vakillik organlariga saylash va saylanish huquqiga egadirlar».** Har bir saylovchi bir ovozga ega. Ovoz berish huquqi, o'z xohish-irodasini bildirish tengligi va erkinligi qonun bilan kafolatlanadi deyilgan muhim konstitutsiyaviy tamoyillar o'z aksini topdi.

Saylov tizimi huquqiy asoslarining yaratilishi, rivojlanishini va saylov amaliyotini bizning fikrimizcha quyidagi asosiy bosqichlarga ajratish mumkin:

Birinchi bosqich (1991-1995yy.) – O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinishi va O'zbekiston Respublikasi Prezidenti saylovi, bir palatali Oliy Majlisni ko'ppartiyaviylik asosida shakllantirish davrini o'z ichiga oladi.

Bu davrda «O'zbekiston Respublikasi Prezidenti saylovi to'g'risida»gi (1991 yil 18 noyabr), O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi (1992 yil 8 dekabr), «O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga saylovlar to'g'risida»gi²⁸ (1993 yil 28 dekabr), «Xalq deputatlari viloyat, tuman va shahar Kengashlariga saylov to'g'risida»gi (1994 yil 5 may), «Fuqarolar saylov huquqlarining kafolatlari to'g'risida»gi (1994 yil 5 may) qonunlarning qabul qilinishi umume'tirof etilgan taomoyillar asosida ko'ppartiyali, muqobil saylovlarni tashkil etishning huquqiyasosini yaratdi.

Bu bosqichda 1994 yil 5 mayda muhim hujjat – «Fuqarolar saylov huquqlarining kafolatlari to'g'risida»gi qonun qabul qilinganligi fuqarolarning saylov huquqlarini amalga oshirish va ularning o'z xohishistaklarini erkin ifodalash mexanizmini huquqiy jihatdan mustahkamlab berdi.

Ikkinchi bosqich (1995-2000 yy.) – milliy saylov qonunchiligining birinchi bosqichda o'tkazilgan parlament saylovlarida to'plangan amaliy tajribaga muvofiq saylov tizimining demokratik asoslarini mustahkamlash va qonunlarga tegishli o'zgartirishlar kiritish kabi tadbirlarni o'z ichiga oladi.

Jumladan, bu bosqichda saylovlarni tashkil etish va natijalarini aniqlashda xolislik hamda ehtiroslarga yo'l qo'ymaslikni ta'minlashga qodir mustaqil organ – Markaziy saylov komissiyasi tuzish talabidan kelib chiqib, —O'zbekiston Respublikasining Markaziy saylov komissiyasi to'g'risidagi (1998 yil 30 aprel) qonun qabul qilindi va mamlakatimiz tarixida ilk bor demokratik yo'l bilan O'zbekiston Respublikasi Markaziy saylov komissiyasi tuzildi. Bundan tashqari, deputatlikka mustaqil nomzodlarni ilgari surishni kuchaytirish, O'zbekistonda ko'ppartiyaviylik va siyosiy fikrlar xilma-xilligini kuchaytirishga keng shart-sharoitlar yaratish maqsadida saylov qonunchiligidan «besh foizlik» to'siq haqidagi qoida chiqarib tashlandi va saylovchilar tashabbuskor guruhlarini bevosita nomzod ko'rsatish huquqlari mustahkamlandi. SHuningdek, 1999 yil 19 avgustda O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga saylovlar hamda xalq deputatlari,

²⁷ Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. – Тошкент: —ЎзбекистонИ, 2012. – 40 Б.

²⁸ Ўзбекистон Республикаси «Ўзбекистон Республикасининг Олий Мажлиси тўғрисида»ги конституциявий қонуни // Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг ахборотномаси. – 1994. – № 10. – 250-модда.

tuman va shahar Kengashlariga saylovlar to'g'risidagi qonunlarga bir qator jiddiy to'ldirishlar va o'zgartirishlar kiritildi.

Saylov jarayoning muhim sub'ektlari sanalgan siyosiy partiyalar faoliyatini huquqiy tartibga soluvchi **O'zbekiston Respublikasi «Siyosiy partiyalar to'g'risida»gi qonunni 1996 yilning dekabrda qabul qilinishi 1999 yilda o'tkazilgan parlament saylovlariga yangi huquqiy zamin yaratdi**²⁹. 1999 yilda o'tkazilgan parlament saylovlarida fuqarolar ikkinchi marotaba bir nechta nomzod orasidan o'zlariga ma'qullarini saylashdi, ularning har biriga tegishli baho berishdi. Bu saylovlarda raqobat yanada kuchli, saylovchilarning nomzodlarga talablari esa yanada yuqori bo'ldi.

Uchinchi bosqich (2000-2009yy.) – faol demokratik yangilanishlar va mamlakatni modernizatsiya qilish davri bo'lib, iqtisodiyotimizni barqaror rivojlantirish, siyosiy hayotimizni, qonunchilik, sud-huquq tizimi va ijtimoiy-gumanitar sohalarni izchil isloh qilishda muhim rol o'ynagan davr bo'ldi. Bu davr bevosita ikki palatali Oliy Majlis tizimiga o'tish bilan bog'liq saylov qonunchiligi tadrijiy taraqqiyoti uchinchi bosqichning asosiy mazmun-mohiyatini tashkil etadi.

Davlat boshqaruvini demokratlashtirish va yangilash hamda erkinlashtirish sharoitida Prezident vakolati muddatini o'zgartirilishi va uning ayrim vakolatlarini Senat va Bosh vazirga o'tkazilishi, ikki palatali parlament barpo etilishi o'z-o'zidan saylov to'g'risidagi qonunlarning o'zgarishiga olib keldi. SHu bois **2003 yilning 29 avgustida O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga saylovlar**³⁰ **hamda xalq deputatlari viloyat, tuman va shahar Kengashlariga saylovlar to'g'risidagi qonunlar yangi tahrirda qabul qilindi**. SHunday qilib, ikki palatali parlamentga saylovlar uchun zarur normativ-huquqiy baza amalda yaratildi. Unda saylov huquqining xalqaro standartlari va saylov tizimlarini rivojlantirish tajribasi, shuningdek mamlakatda parlamentarizm taraqqiyotining milliy xususiyatlari e'tiborga olindi. Masalan, 2004 yilgi saylovlarga qadar saylov qonunchiligiga joriy etilgan eng muhim yangiliklar qatorida – mahalliy Kengashlarning deputatlikka nomzodlar ko'rsatish huquqi bekor qilinganligi, siyosiy partiyalar deputatlikka nomzodlar ko'rsatganida xotin-qizlar uchun kvota belgilangani, shuningdek saylovoldi tashviqotini olib borishda partiyalar faoliyatini moliyalashtirish masalasining hal etilganligini alohida ta'kidlab o'tish kerak. **2004 yil 30 aprelda «Siyosiy partiyalarni moliyalashtirish to'g'risida»gi qonun esa partiyalarga saylovoldi kurashini faol va saylovchilar uchun qiziqarli tarzda o'tkazishlariga qo'shimcha imkon yaratdi**³¹.

Bundan tashqari, 2008 yil 19 noyabrda Qonunchilik palatasi tomonidan qabul qilingan «Saylov to'g'risidagi qonun hujjatlari takomillashtirilishi munosabati bilan O'zbekiston Respublikasining ayrim qonunlariga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida»gi Qonun saylov jarayonining huquqiy asoslarini yanada rivojlantirdi. Ushbu qonunga muvofiq, Oliy Majlisning Qonunchilik palatasidagi deputatlik o'rinlari sonini 120 tadan 150 taga oshirildi. Bunda 135 ta o'rinni siyosiy partiyalardan ko'ppartiyaviylik asosida bir mandatli okruglarda saylanadigan deputatlar egallaydi. O'zbekiston ekologik harakatidan esa Qonunchilik palatasining o'n besh deputati mazkur harakatning oliy organi (Konferensiyasi) tomonidan Markaziy saylov komissiyasi belgilaydigan

²⁹ Ўзбекистон Республикасининг 1996 йил 26 декабрда қабул қилинган «Сиёсий партиялар тўғрисида»ги қонуни // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг ахборотномаси. – 1997. – № 2. – 36-модда.

³⁰ Ўзбекистон Республикасининг 1993 йил 28 декабрда қабул қилинган «Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига сайлов тўғрисида»ги қонуни янги таҳрири // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг ахборотномаси, 2003. – № 9–10. – 132-модда.

³¹ Ўзбекистон Республикасининг «Сиёсий партияларни молиялаштириш тўғрисида»ги қонуни // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг ахборотномаси. – 2004. – № 5. – 86-модда.

muddatlarda saylanadigan bo'ldi. SHuningdek, jamiyat ijtimoiy-siyosiy hayotida yuz berayotgan real jarayonlarda siyosiy partiyalarning roli kuchayib borayotganligi inobatga olinib saylovchilarning tashabbuskor guruhlaridan deputatlikka nomzodlar ko'rsatish instituti bekor qilindi. SHuningdek, deputatlikka nomzodlarning ishonchli vakillari soni 5 nafardan 10 nafarga oshirildi.

Uchinchi bosqich (2010 dan h.d.) –mamlakatimizda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish davridir. Ushbu davr O'zbekiston Respublikasining birinchi Prezidenti I.Karimov tomonidan **2010 yil 12 noyabrdagi «Mamlakatimizda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasi»ning e'lon qilinishi bilan boshlandi.** Ushbu Konsepsiyada ilgari surilgan taklif va tavsiyalar asosida qonunchilik tashabbusi bilan Oliy Majlis Qonunchilik palatasiga taqdim etilgan «Saylov erkinligini yanada ta'minlanishi va saylov qonunchiligi yanada rivojlantirilishi munosabati bilan «O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga saylov to'g'risida»gi hamda «Xalq deputatlari viloyat, tuman va shahar Kengashlariga saylov to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasi qonunlariga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish haqidagi O'zbekiston Respublikasining qonuni 2012 yil 1 noyabrda O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi tomonidan qabul qilinib, 2012 yil 5 dekabrda Senat tomonidan ma'qullandi hamda 2012 yil 19 dekabrda Prezident tomonidan imzolangan holda 2012 yil 20 dekabrda matbuotda e'lon qilindi³².

YUqorida qayd qonunlarda saylov tizimi va uning mazmun-mohiyati, saylov tizimining asosiy tamoyillari, saylash va saylanish huquqi, saylovlarni tashkil etish, o'tkazish, ovoz berish natijalarini aniqlash, fuqarolarning saylovlardagi ishtiroki, saylov huquqining kafolatlari, saylovlarni moliyalashtirish va shu kabi o'ta muhim masalalarni huquqiy tartibga solish mezonlari belgilandi.

So'z va fikr erkinligi hamma fuqarolarga tegishli. Ayni chog'da, saylov jarayonlari bilan bog'liq holda tahlil etadigan bo'lsak, ham milliy, ham xalqaro amaliy tajribaga muvofiq, ana shu muhim ijtimoiy-siyosiy voqeaga tayyorgarlik, uni o'tkazish davrida aholining uch qatlami so'z va fikr erkinligi huquqiga ega bo'lishi ayniqsa jiddiy ahamiyat kasb etadi. Bular:

- 1) umumiy aholining muayyan qismi hisoblanuvchi saylovchilar;
- 2) ommaviy axborot vositalari;
- 3) saylanadigan o'rinlar uchun kurashayotgan yoki ovoz berish natijalariga ta'sir ko'rsatadigan siyosiy kuchlar.

Saylovchilarning bu boradagi erkinliklari ta'minlanishi, shakshubahasiz, ularning to'la va aniq axborotga ega bo'lish huquqi nechog'li ijobat etilishida namoyon bo'ladi. Siyosiy partiyalar va saylovchilar tashabbuskor guruhlarining bunday erkinliklari esa o'z qarashlarini erkin, hech qanday soxtalashtirishlarsiz bayon eta olish, shuningdek, bu fikrlar saylovchilarga tushunarli bo'ladigan darajada etarli vaqtga ega bo'lish layoqatiga bog'liqdir.

Demokratik saylovlarni erkin va mustaqil ommaviy axborot vositalarisiz tasavvur etib bo'lmaydi. Negaki, ular fuqarolarning siyosiy partiyalar faoliyati, ularning saylovoldi dasturlari, deputatlikka ko'rsatayotgan nomzodlari, saylov jarayonining barcha bosqichlari haqida axborot olish huquqini ta'minlashi lozim. SHunday qilib, ommaviy axborot vositalari demokratik saylovlarni ochiqlik, oshkoralik va transparentlik asosida o'tkazishda muhim vosita bo'lib, fuqarolik jamiyatining saylovda faol ishtirok etishiga jiddiy ta'sir ko'rsatadi.

³² Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2012 й., 51-сон, 574-модда.

Mamlakatimiz saylov qonunchiligida ommaviy axborot vositalari saylovga tayyorgarlik ko'rish jarayoni va saylov qanday o'tayotganini yoritib borishi mustahkamlangan. Saylovoldi tashviqoti olib borilayotganda ommaviy axborot vositalari teng shart-sharoit va imkoniyatlar prinsipiga amal qilgan holda, deputatlikka nomzodlarga, siyosiy partiyalar vakillariga o'z e'fir vaqti va nashr maydonini qonunda belgilangan tartibda taqdim etadi. Bundan tashqari, ular fuqarolik jamiyati institutlaridan biri sifatida saylov jarayonida jamoatchilik nazorati vazifasini bajaradi.

Saylov jarayonining barcha bosqichlari ochiq, oshkoraligini ta'minlash, jamoatchilikni saylovga tayyorgarlik ko'rish va uni o'tkazish to'g'risida OAV orqali o'z vaqtida xolis xabardor qilish maqsadida Markaziy saylov komissiyasi tomonidan 2014 va 2015 yilgi saylovlarni yoritish bo'yicha Respublika matbuot markazi tashkil qilindi. Ushbu markaz Markaziy saylov komissiyasi saylov kampaniyasining asosiy bosqichlariga bag'ishlab o'tkazadigan brifinglar, matbuot anjumanlarini tashkil etadi, mamlakatimiz va chet el OAV vakillarini mazkur muhim demokratik jarayon bilan bog'liq zarur axborot materiallari bilan ta'minlaydi. Jurnalistlarni Markaziy saylov komissiyasining www.elections.uz saytida e'lon qilingan akkreditatsiyadan o'tkazish tartibiga muvofiq, Markaziy saylov komissiyasiga xorijiy va milliy OAV vakillari bilan qaytma aloqalar o'rnatildi.

Bugun jamiyat hayotining barcha jabhalariga axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, xususan, internet faol tatbiq qilinmoqda. Ayni shu nuqtai nazardan, saylovchilarning katta qismi internetdan keng foydalanadigan yoshlar hisoblanadi. SHu bois saylov jarayoniga oid barcha axborotlar Markaziy saylov komissiyasining rasmiy sayti (www.elections.uz)ga joylashtirilib, doimiy ravishda yangilab borilmoqda. Markaziy saylov komissiyasi sayti orqali fuqarolardan kelib tushayotgan saylovga tayyorgarlikning borishi va qonunchilikdagi yangiliklar haqida so'rovlarga ham o'z vaqtida javob qaytarilmoqda.

Nazorat savollari:

1. Fuqarolik jamiyatining faoliyat ko'rsatishida saylov qanday vazifalarni bajaradi?
2. O'zbekiston qonunchiligida saylov huquqining qanday prinsiplari belgilangan?
3. O'zbekistonda qanday saylov tizimiga amal qilinadi?
4. Mamlakatimizda partiyaviy tizim qanday rivojlanmoqda va uning huquqiy asosi?
5. Saylov komissiyalari tizimi qanday tashkil topgan?

12-MAVZU. O'ZBEKISTONDA FUQAROLIK JAMIYATI INSTITUTLARI VA MAXALLIY O'Z-O'ZINI BOSHQARISH

1. "Fuqarolik jamiyati institutlari" tushunchasi, mohiyati va turlari
2. maxalliy o'z-o'zini boshqarish institutlari to'g'risida tushuncha .
G'arb mamlakatlarida fuqarolik jamiyati institutlari shakllanishining o'ziga xos xususiyatlari.
3. G'arb va SHarq mamlakatlarida NNTlar faoliyati tajribalari.
4. SHarq mamlakatlarida fuqarolik jamiyati institutlari faoliyatining o'ziga xos jihatlari.

Tayanch so'zlar: ijtimoiy sheriklik, fuqarolik jamiyati, fuqarolik jamiyati institutlari.

"Fuqarolik jamiyati" tushunchasi – kishilik jamiyatining asrlar mobaynida shakllangan tafakkurlash mahsulidir. Fuqarolik jamiyatining poydevorini yaratish va uni

amalda shakllantirish uchun avvalo u haqdagi g'oyalar genezisini bilishga zarurat tug'iladi. Fuqarolik jamiyati bir vaqtning o'zida muayyan g'oya va mafkura, aniq a mamlasosga ega bo'lgan voqelikni qamrab olmasada uning amaliy xarakteri bilan bog'liq holda namoyon bo'ladi. CHunki bunday o'z-o'zini institutsional boshqaruv shakli bir tomondan, shaxsiy erkinlik, o'zaro munosabatning turi va predmetini erkin tanlashga imkon beruvchi ijtimoiy munosabatlarning aniq sohasi va qizqishlarni sub'ektiv qondirish usuli sifatida talqin qilinsa, boshqa tomondan, yuzaga kelgan aniq voqea-hodisaga o'ziga xos — kuchli va mustaqil shaxs nuqtai nazaridan yondoshish imkonini beruvchi ijtimoiy tizim sifatida rivojlanib boradi. Masalan, AQSHda fuqarolik jamiyatining dastlabki rasmiy institutlari diniy uyushmalar, maktablar va turar joyi bo'yicha havfsizlik va tartibni ta'minlovchi ijtimoiy guruhlar sifatida faoliyat olib borgan. G'arbiy Evropada esa bundan farqli ravishda fuqarolik jamiyati institutlari iqtisodiy sohada o'z-o'zini namoyon qilib, bu yangi va eski tipdagi, oldingi uyushmalar va korporativ birlashmalar asosida tashkil topgan mustaqil bozor tashkilotlari sifatida faoliyat yuritgan. Germaniyada fuqarolik jamiyati institutlarining o'ziga xos faoliyati gildiyada o'z aksini topib, o'z vaqtida hunarmand va savdogarlarning o'z-o'zini himoya qilish va shaharlarni boshqarishga o'ziga xos ta'sir o'tkazishning dastlabki shakli sifatida qaror topgan. O'z navbatida Evropaning Florensiya, Paduya va boshqa shaharlari o'zini gildiya shahar (townsmen) sifatida shakllantirgan³³.

Xalqimiz quvonchini ham, tashvishini ham ko'p hollarda oqsoqolu kayvonilar, mahalla-ko'y bilan baham ko'radi. SHu bois, xalqimizning hayoti, turmush-tarzi juda ko'p jihatdan mahalla bilan chambarchas bog'liq.

SHu ma'noda, bugungi shiddatli islohotlar davrida xalqimizning tayanchi hisoblangan mahalla fuqarolar yig'inining yanada samarali ishlashini davrning o'zi taqozo etadi. Buning uchun esa, "Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari to'g'risida"gi qonunni yangi tahrirda qabul qilishga ehtiyoj tobora oshib bormoqda.

Ayni paytda parlament quyi palatasiga kiritilgan yangi tahrirdagi "Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari to'g'risida"gi qonun loyihasi yuzasidan ishchi guruhi tuzilib, uni takomillashtirish bo'yicha qizg'in ish olib borilmoqda.

Prezidentimizning 2019 yil 2 apreldagi "Aholi muammolari bilan ishlashda mahalla institutining mavqeini tubdan oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni ijrosini ta'minlash maqsadida ishlab chiqilgan mazkur qonun loyihasi mahallaning jamiyat boshqaruvidagi o'rni va faoliyati samaradorligini oshirish, fuqarolar yig'inlari ishini tashkil etishning zamonaviy mexanizmlarini joriy qilish, aholi muammolarini aniqlash va hal etish bo'yicha "mahalla – sektor – Xalq qabulxonasi – mahalla" prinsipi asosida hamkorlik tizimini joriy qilishni ko'zda tutadi.

SHuningdek, ushbu hujjatdan ko'zlangan maqsad 2013 yilda qabul qilingan amaldagi qonunning normalari to'liq qamrab olinmagan fuqarolar yig'inlari faoliyati bilan bog'liq munosabatlarni tartibga solish, unda to'g'ridan-to'g'ri amal qiluvchi qonun normalarining samarali mexanizmlarini joriy etishga qaratilib, qonunni qo'llashda turli bahsli yoki tushunarsiz holatlarning vujudga kelishining oldi olishdan iborat.

³³ Ашин Г.К., Кравченко С.А., Лозаннский Э.Д. Социология политики. Сравнительный анализ российских и американских политических реалий: Учеб. пособие для высших учебных заведений. - М.: Экзамен, 2001. –С. 608.

Loyihada fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari faoliyatida uchraydigan tushunchalarga izoh berilib, ularning asosiy yo'nalishlari belgilangan. Bundan tashqari, ular faoliyatini tartibga soluvchi normalar tizimlashtirilib, davlat organlari bilan hamkorlik o'rnatishdagi vakolatlari aniq belgilanmoqda.

Eng muhimi, mazkur qonun loyihasidan kutilayotgan natija mahallaning jamiyatdagi mavqei va nufuzini yanada oshirishga, aholining kundalik muammolarini qonunchilik doirasida hal etishdagi ishtirokini kengaytirishga, fuqarolar yig'inlari raislarining ijtimoiy himoyasi, ular faoliyatining kafolatlari ta'minlanishiga xizmat qiladi.

Fuqarolar yig'inlari xodimlarining huquqiy va ijtimoiy muhofazasi, ular faoliyatining kafolatlari hamda mehnat munosabatlari tartibga solinib, fuqarolar yig'ini raisi (oqsoqoli) guvohnomasi hamda ko'krak nishonini joriy etish ko'zda tutilmoqda.

Qonun hujjatlarini qo'llashda "ko'chaboshi", "uyboshi", "fuqarolarning vakili" kabi xalqona tushunchalarga izoh berilib, qonunga norma sifatida kiritilishi ularning o'z vazifasiga mas'uliyat bilan yondashishi, aholi oldida hisobdorlikni oshirishiga erishishga alohida ahamiyat berilmoqda. Bunda fuqarolarning vakili, ko'chaboshi va uyboshilarning faoliyatini tashkil etish ko'zda tutilmoqda, ularning vazifalari, huquq va majburiyatlari belgilanmoqda.

Ushbu qonun loyihasi qabul qilinishi natijasida O'zbekiston Respublikasining Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksiga qo'shimchalar kiritilishi ham nazarda tutilgan.

Fuqarolik jamiyati institutlari yuksalish bosqichida

SHu yil 4 mayda davlatimiz rahbarining "Mamlakatni demokratik yangilash jarayonida fuqarolik jamiyati institutlarining rolini tubdan oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmoni qabul qilindi. Ushbu hujjat asosida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Fuqarolik jamiyatini rivojlantirish bo'yicha maslahat kengashi tashkil etildi. Maslahat kengashi rahbari Akmal SAIDOV bilan mazkur Farmonning mazmun-mohiyati va ahamiyati haqida suhbatlashildi.

Hamyurtlarimizning davlat va jamiyat hayotida faol ishtirok etishi, o'z navbatida, jamiyatimizni yanada demokratlashtirish, erkinlashtirish va fuqarolik jamiyati institutlarini shakllantirish hamda izchil rivojlantirish bilan chambarchas bog'liqdir. SHu ma'noda, keyingi davrda ijtimoiy hayotning barcha sohalarida demokratik o'zgarishlarni amalga oshirishda fuqarolik jamiyati institutlari, xususan, nodavlat notijorat tashkilotlarining (NNT) roli va ahamiyati, ijtimoiy faolligi, umuman, ular faoliyatining samaradorligini kuchaytirishga qaratilgan muhim chora-tadbirlar ko'rildi.

Prezident farmonida qayd etilganidek, o'tgan davrda ushbu sohaga doir 200 dan ortiq normativ-huquqiy hujjat qabul qilindi. Bu haqda so'z borganda, avvalo, milliy qonunchilikda O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi etakchi o'rin tutishini ta'kidlash maqsadga muvofiqdir. Asosiy qonunimizning 34-moddasida fuqarolarning jamoat birlashmalariga uyushish huquqi mustahkamlab qo'yilgan. YA'ni: "O'zbekiston Respublikasi fuqarolari kasaba uyushmalariga, siyosiy partiyalarga va boshqa jamoat birlashmalariga uyushish, ommaviy harakatlarda ishtirok etish huquqiga egadirlar".

Konstitutsiyamizning uchinchi bo'limidagi XIII bob "Jamoat birlashmalari" deb nomlanadi. Mazkur bobdagi moddalar fuqarolik jamiyatining an'analarini tiklash, jamoat birlashmalari maqomini huquqiy tarzda rasmiylashtirish, ularning real va barqaror rivojlanishini ta'minlashga qaratilgan konstitutsiyaviy qoidalardan tashkil topgan. Eng muhimi, Konstitutsiyamizda fuqarolik jamiyati institutlarini tashkil etish va ular

faoliyatining huquqiy asoslari e'tirof etilgan, ularning davlat bilan o'zaro hamkorligi tamoyillari belgilangan.

Ana shu konstitutsiyaviy normalarni amalda qo'llash maqsadida "Jamoat birlashmalari to'g'risida", "Kasaba uyushmalari, ularning huquqlari va faoliyatining kafolatlari to'g'risida", "Siyosiy partiyalar to'g'risida", yangi tahrirdagi "Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risida", "Nodavlat notijorat tashkilotlari to'g'risida", "Jamoat fondlari to'g'risida", "Siyosiy partiyalarni moliyalashtirish to'g'risida", "Nodavlat notijorat tashkilotlari faoliyatining kafolatlari to'g'risida", "Homiylilik to'g'risida", yangi tahrirda "Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari to'g'risida" va "Fuqarolar yig'ini raisi (oqsoqoli) va uning maslahatchilari saylovi to'g'risida", shuningdek, "Ekologik nazorat to'g'risida", "Vasiylik va homiylilik to'g'risida", "Ijtimoiy sheriklik to'g'risida", "Parlament nazorati to'g'risida"gi qonunlar qabul qilindi.

– Ushbu sohada keyingi davrda, 2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasida belgilangan muhim vazifalar ijrosi doirasida qanday qonun hujjatlari qabul qilindi?

– Albatta, fuqarolik jamiyati institutlari faoliyat ko'rsatadigan huquqiy makonni yanada kengaytirish maqsadida Harakatlar strategiyasida belgilangan ustuvor vazifalar mohiyatidan kelib chiqib, amaldagi qonun hujjatlari yanada takomillashtirilmoqda va bugungi davr talablari asosida yangi qonunlar qabul qilinmoqda. Bu haqda so'z borganda, avvalambor, 2018 yil 12 aprelda qabul qilingan "Jamoatchilik nazorati to'g'risida"gi qonunni tilga olishni istardim.

Ushbu qonunning maqsadi davlat organlari va muassasalari faoliyati ustidan jamoatchilik nazoratini tashkil etish hamda amalga oshirish sohasidagi munosabatlarni tartibga solishdan iborat. Qonunga binoan O'zbekiston Respublikasi fuqarolari, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari, shuningdek, qonun hujjatlarida belgilangan tartibda ro'yxatga olingan NNT, ommaviy axborot vositalari (OAV) jamoatchilik nazorati sub'ektlari etib belgilangan.

Joriy yil 18 aprelda qabul qilingan "O'zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida"gi qonunga muvofiq, jumladan, «O'zbekiston Respublikasida jamoat birlashmalari to'g'risida»gi, «Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risida»gi, «Siyosiy partiyalar to'g'risida»gi, «Jurnalistik faoliyatini himoya qilish to'g'risida»gi, «Ommaviy axborot vositalari to'g'risida»gi, «Axborot erkinligi prinsiplari va kafolatlari to'g'risida»gi qonunlarga davr talablaridan kelib chiqqan holda tegishli o'zgartirishlar kiritildi.

Misol uchun, «Siyosiy partiyalar to'g'risida»gi qonun «O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi deputatining vakili» nomli 142-modda bilan to'ldirildi. Yangi modda normalariga ko'ra, siyosiy partiya tomonidan Oliy Majlis Qonunchilik palatasining deputati bilan kelishilgan holda partiyaning tegishli saylov okrugidagi hududiy bo'limi xodimlari orasidan jamoatchilik asosida ishlovchi vakil ajratib berilishi mumkin. Qonunchilik palatasi deputatining vakili deputatning saylov okrugidagi o'z saylovchilari bilan doimiy aloqa o'rnatishiga ko'maklashadi.

Prezidentimiz tomonidan, shuningdek, shu yil 26 apreldagi "Fermer, dehqon xo'jaliklari va tomorqa er egalari faoliyatini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha

chora-tadbirlar to'g'risida", joriy yil 16 apreldagi "Diniy-ma'rifiy soha faoliyatini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida", 2018 yil 2 fevraldagi "Xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlash va oila institutini mustahkamlash sohasidagi faoliyatni tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida", 2017 yil 17 noyabrdagi "Hunarmandchilikni yanada rivojlantirish va hunarmandlarni har tomonlama qo'llab-quvvatlash chora-tadbirlari to'g'risida", 2017 yil 27 iyuldagi "O'zbekiston Respublikasi Prezidentining istiqbolli yosh pedagog va ilmiy kadrlarning malakasini oshirish "Iste'dod" jamg'armasi faoliyatini yanada takomillashtirish to'g'risida", 2017 yil 5 iyuldagi "YOshlarga oid davlat siyosati samaradorligini oshirish va O'zbekiston yoshlar ittifoqi faoliyatini qo'llab-quvvatlash to'g'risida", 2017 yil 19 maydagi "Millatlararo munosabatlar va xorijiy mamlakatlar bilan do'stlik aloqalarini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida", 2017 yil 3 fevraldagi "Mahalla institutini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" hamda 2016 yil 28 dekabrdagi "O'zbekiston faxriylarni ijtimoiy qo'llab-quvvatlash "Nuroni" jamg'armasi faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmonlar qabul qilindi.

Bundan tashqari, davlatimiz rahbarining 2018 yil 5 apreldagi "O'zbekiston YOzuvchilar uyushmasi faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" hamda 2017 yil 28 iyuldagi "Ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirish va sohani rivojlantirishni yangi bosqichga ko'tarish to'g'risida", 2017 yil 19 iyundagi «O'zbekiston Respublikasi Savdo-sanoat palatasi faoliyatini tashkil etishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida»gi qarorlari tasdiqlandi. Bu normativ-huquqiy hujjatlar tegishli tizimlar faoliyatini tubdan takomillashtirishga qaratilgan izchil va shiddatli yangilanishlar uchun huquqiy asos vazifasini o'tamoqda.

Milliy iqtisodiyotni innovatsion rivojlantirishda akademik ilm-fanning rolini kuchaytirish, ilmiy-tadqiqot va innovatsion faoliyatni rivojlantirish, ilg'or ilmiy yutuqlarni amaliyotga joriy etish, joylarda ilmiy maktablarni mustahkamlash hamda tegishli hududiy va tarmoq muammolarini hal qilishda ularning faol ishtirokini ta'minlash ishlari ham mamlakatimiz rahbarining doimiy e'tiborida turibdi. Iqtidorli yoshlarni ilmiy faoliyatga jalb qilish, xalqaro miqyosda mamlakat ilm-fani nufuzini oshirish borasida ulkan natijalarga erishilmoqda.

Xususan, 9 ta ilmiy-tadqiqot muassasasi Fanlar akademiyasi tarkibiga qaytarildi, qator ilmiy tashkilotlar qayta tashkil etildi, Fanlar akademiyasining fan yo'nalishlari bo'yicha 3 ta bo'limi va Navoiy bo'limi tashkil etildi, O'zbekistonning eng yangi tarixi bo'yicha Jamoatchilik kengashi faoliyati yo'lga qo'yildi. «2017-2021 yillarda respublikada ilmiy-tadqiqot muassasalari infratuzilmasini mustahkam-lash va innovatsion faoliyatni rivojlantirish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar dasturi» amalga oshirilmoqda.

Birgina madaniy-gumanitar sohalarni rivojlantirish bo'yicha qilingan ishlar haqida to'xtalganda, o'tgan yilning o'zida madaniyat, adabiyot va san'at, ommaviy axborot vositalari sohasiga taalluqli 12 ta muhim hujjat qabul qilinganini ta'kidlash maqsadga muvofiqdir.

Eng muhimi, Farmondan Prezidentimizning bugungi kun va yaqin istiqbolda O'zbekistondagi fuqarolik jamiyati institutlarini har tomonlama qo'llab-quvvatlashga qaratilgan muhim tashabbuslari o'rin olgan. SHu ma'noda ushbu Farmon tom ma'noda tarixiy hujjatdir.

Farmonning tanqidiy-tahliliy ruhiga kelsak, sohada ayni paytda mavjud voqelik aslida ham shunday. Birgina misol: aytib o'tilganidek, bu sohada qancha qonunlar, farmon va qarorlar qabul qilingan, ya'ni etarli qonunchilik bazasi yaratilgan.

SHunga qaramay, ijtimoiy sheriklik – davlat organlari va NNT o'rtasida fuqarolarning keng ko'lamli ijtimoiy muammolarini hal qilishga, ayniqsa, yoshlarning tashabbuslari va zamonaviy g'oyalarini haqiqatda ilgari surishga qaratilgan hamkorlikning samarali mexanizmiga aylana olgani yo'q.

– Farmonda qayd etilgan tanqidiy holatlarni hayotimizda mavjud misollar bilan qiyosiy tahlil qilib, tegishli muammolarga aynan qanday amaliy echimlar ko'zda tutilgani haqida so'zlab bersangiz.

– Farmonda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish dasturlarini, normativ-huquqiy hujjatlarni ishlab chiqish va amalga oshirishga NNTni jalb qilish darajasi pastligi haqida so'z borgan. Bu, o'z navbatida, barcha ijtimoiy guruhlarining turli NNT tomonidan ifodalanadigan manfaatlarini chuqur o'rganish hamda inobatga olishga imkon bermayapti.

Ma'lumki, davlatimiz rahbari tashabbusi bilan ishlab chiqilgan Harakatlar strategiyasi loyihasi, shuningdek, ushbu dasturiy hujjat doirasida 2017 va 2018 yillarda qabul qilingan Davlat dasturlari ham jamoatchilik muhokamasiga qo'yilib, so'ngra qabul qilingan. Bundan ko'zlangan asosiy maqsad davlat ahamiyatiga molik dolzarb masalalarni kompleks ravishda tahlil qilish, keng jamoatchilik qatlamlari, ekspertlar sharhi, fikr-mulohaza va takliflarini o'rganishdan iborat ekanini ta'kidlash lozim.

Binobarin, davlat va jamiyat ahamiyatiga molik bunday hujjatlarni tayyorlashda butun O'zbekiston xalqining qiziqishlari to'la inobatga olinishini ta'minlash uchun aholi o'rtasida keng muhokamalar tashkil etish, doimiy ravishda xalq bilan muloqot qilish taqozo etiladi. Bunda, shubhasiz, fuqarolik jamiyati institutlari, xususan, NNT faol bo'lishi darkor.

Buning uchun esa, afsuski, davlat bilan fuqarolik jamiyati institutlari o'rtasida amaliy va samarali muloqot mexanizmlari yo'lga qo'yilmagan. Tegishli davlat organlari tomonidan mamlakatni sotsial-iqtisodiy, ijtimoiy-siyosiy jihatdan yanada rivojlantirish bo'yicha innovatsion g'oyalarni taklif qiluvchi faol, o'zining tashabbuslariga tayanib faoliyat ko'rsatadigan NNTni qo'llab-quvvatlash va rag'batlantirish choralari lozim darajada amalga oshirilmayapti.

Bularning barchasi, o'z navbatida, ushbu ijtimoiy tuzilmalar bilan amaliy muloqotni yo'lga qo'yish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzurida Fuqarolik jamiyatini rivojlantirish bo'yicha maslahat kengashini tuzish zaruratini kun tartibiga qo'ydi. Prezidentimiz Farmoni bilan tashkil etilgan mazkur Maslahat kengashini tuzish g'oyasi Harakatlar strategiyasida ko'zda tutilgan va Prezidentimiz SHavkat Mirziyoevning 2017 yil 22 dekabrda Oliy Majlisga taqdim etilgan Murojaatnomasida ilgari surilgandi.

Farmonda Maslahat kengashining asosiy vazifalari belgilangan. Xususan, Maslahat kengashi fuqarolik jamiyatini va keng jamoatchilikni tashvishlantirayotgan dolzarb masalalarni izchil asosda muhokama qilib, mazkur sektorning holati va rivojlanish tendensiyasi haqida O'zbekiston Respublikasi Prezidentini muntazam ravishda xabardor qilib boradi.

SHuningdek, fuqarolik jamiyati institutlari faoliyatining tashkiliy-huquqiy va iqtisodiy asoslarini takomillashtirish, ijtimoiy sheriklik va jamoatchilik nazoratini amalga oshirish, mazkur institutlarning jamiyat boshqaruvidagi ishtirokini kengaytirish uchun qulay sharoitlar yaratish masalalari bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Prezidentiga takliflar kiritadi.

SHu o'rinda qayd etish joizki, fuqarolik jamiyati institutlariga ularning xalqaro hamkorligini rivojlantirishda, ilg'or xalqaro tajribani o'rganishda va ushbu tajribani O'zbekiston sharoitida joriy etishda ko'maklashish ham mazkur Maslahat kengashining vazifasiga kiradi.

Maslahat kengashi faoliyati bevosita O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan muvofiqlashtiriladi. Maslahat kengashi faoliyatini tashkiliy jihatdan ta'minlash esa Fuqarolik jamiyati shakllanishini monitoring qilish mustaqil instituti tomonidan amalga oshiriladi.

– O'zbekistondagi fuqarolik jamiyati institutlarini har tomonlama qo'llab-quvvatlashga qaratilgan yangi tashabbuslar haqida atroflicha to'xtalsangiz.

– Ma'lumki, hozirgi vaqtda yurtimizda 9 ming 200 dan ziyod NNT faoliyat ko'rsatmoqda. Fuqarolik jamiyatining ushbu tayanch institutlari yurtdoshlarimizning huquqlari va qonuniy manfaatlarini, demokratik qadriyatlarni himoya qilishda, ijtimoiy, madaniy va ma'rifiy maqsadlarga erishishda muhim rol o'ynamoqda.

Bu ko'p sonli NNTning aksariyati Qoraqalpog'iston Respublikasi va viloyatlarda tuzilgan. Ularni moliyaviy rag'batlantirish bilan shug'ullanayotgan yagona Fond, ya'ni O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi huzuridagi Nodavlat notijorat tashkilotlarini va fuqarolik jamiyatining boshqa institutlarini qo'llab-quvvatlash jamoat fondi esa poytaxtimizda faoliyat yuritadi.

Ta'sis etilganidan buyon o'tgan davr mobaynida mazkur Jamoat fondi tomonidan davlat byudjetidan ajratilgan 60 milliard so'mdan ortiq mablag' 1,5 mingga yaqin NNT va OAVga subsidiya, grant va ijtimoiy buyurtma shaklida berildi. SHu maqsadda 2017 yilda davlat byudjetidan 12 milliard so'm mablag' ajratilgan bo'lsa, 2018 yil 15 milliard so'm mablag' yo'naltiriladi. Bu joriy yilga nisbatan 25 foiz ko'p demakdir.

Ayni chog'da O'zbekistonda 9 ming 200 dan ziyod NNT, 1 ming 400 dan ortiq OAV va 10 mingga yaqin mahalla fuqarolar yig'ini mavjudligini hisobga olsak, Jamoat fondining yurtimizdagi mavjud fuqarolik jamiyati institutlarini keng qamrovda rag'batlantirish borasidagi faoliyati etarli emasligi o'z-o'zidan ayon bo'ladi.

SHuning uchun Farmonda Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi raisi, viloyatlar va Toshkent shahar hokimlari zimmasiga ikki oy muddatda Qoraqalpog'iston

Respublikasi Jo‘qorg‘i Kengesi, xalq deputatlari viloyatlar va Toshkent shahar Kengashlari huzurida nodavlat notijorat tashkilotlarini va fuqarolik jamiyatining boshqa institutlarini qo‘llab-quvvatlash jamoat fondlarini tashkil qilish vazifasi yuklangani juda muhimdir.

Mazkur fondlar o‘z faoliyatini amalga oshirishni davom ettirishi uchun 2019 yildan boshlab Qoraqalpog‘iston Respublikasi byudjetidan, mahalliy byudjetlardan zarur mablag‘lar ajratilishi nazarda tutilmoqda. Bu fondlar, shubhasiz, “uchinchi sektor”ni qo‘llab-quvvatlash uchun mahalliy davlat byudjetidan yo‘naltiriladigan mablag‘larni adolat tamoyillari asosida ochiq-oshkora taqsimlashga xizmat qiladi.

Joylarda tuzilajak ushbu fondlarning mohiyati va ahamiyati, bir tomondan, yurtimizdagi fuqarolik jamiyati institutlarini yanada keng ko‘lamda qo‘llab-quvvatlash imkonini bersa, ikkinchi tomondan, “notijorat” asosda ishlaydigan, ya‘ni daromadga tayanmaydigan bu ijtimoiy tashkilotlar vakillarining moddiy rag‘bat istagida poytaxtga qatnab, ortiqcha mablag‘ va vaqt sarflashining oldini oladi.

Prezidentimiz ilgari surgan tashabbuslardan yana biri shuki, 2018 yil 1 iyundan boshlab ro‘yxatdan o‘tkazuvchi organ bilan NNTning tadbirlarini kelishish tartibi rejalashtirilayotgan tadbirlar haqida xabardor qilish tartibi bilan almashtiriladi. Bu nima degani?

Gap shundaki, Farmonda NNTni ro‘yxatdan o‘tkazish jarayonlarini, ularning faoliyati tartibini belgilovchi qonunchilik normalarida ortiqcha byurokratik talablar va g‘ovlar nazarda tutilgani, bu normalar eskirganligi va zamon talablariga javob bermasligi ko‘rsatib o‘tilgan.

Ochig‘ini aytganda, muayyan NNT o‘zi o‘tkazadigan tadbirni tegishli davlat organi bilan “kelishishi”ning o‘ziyoq ko‘pincha turli to‘rachilik va sansolarlik holatlarini keltirib chiqarayotgani sir emas. Bundan buyon esa o‘sha NNT o‘zini ro‘yxatdan o‘tkazgan davlat organini qanday tadbir uyushtirayotgani haqida xabardor qilishi kifoyadir.

Xulosa qilib aytganda, Prezidentimiz Farmonida NNT hamda fuqarolik jamiyatining boshqa institutlarini qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan bu kabi ko‘plab yangicha yondashuvlar ko‘zda tutilgan. Bularning barchasi mamlakatimizni har tomonlama va jadal rivojlantirishda fuqarolik jamiyati institutlarining roli va ahamiyatini tubdan yuksaltirish, ularning davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari bilan hamkorligini kuchaytirish, shuningdek, Harakatlar strategiyasida belgilangan ustuvor vazifalarni bosqichma-bosqich amalga oshirishga xizmat qiladi.

Adolatli fuqarolik jamiyatini barpo etish, inson huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish borasida amalga oshirayotgan izchil islohotlarimizning qat‘iy talabi ham aslida shu.

Hozirgi davrda rivojlangan G‘arb davlatlarida faoliyat olib borayotgan fuqarolik jamiyati institutlari demokratik siyosiy faollikni nazarda tutgan holda davlat ustidan nazoratni amalga oshiradi. Bunda siyosiy partiyalar ta’siri va o‘z-o‘zini boshqarish institutlari faolligi tobora ortib boraveradi. YA’ni shaxs erkinligi oliy qadriyat sifatida

baholanadi. Masalan, AQSH, Buyukbritaniya, Avstraliyada mazkur prinsip sabab davlatning fuqarolik jamiyati hayotiga aralashuviga yo‘l qo‘yilmaydi.

Kuchli davlat an‘anasi SHarq davlatlari kabi ko‘pgina G‘arb mamlakatlariga ham xos, ayniqsa Germaniya davlat boshqaruv tizimida bu holatga bevosita guvoh bo‘lishimiz mumkin. YA‘ni Germaniya ijtimoiy-siyosiy hayotida davlatning roli jamiyat hayotini barqarorlashtirishdagi ahamiyati kuchli hisoblanadi. SHu boisdan ham davlat tuzilishiga alohida e‘tibor qaratiladi. Bunda milliy birdamlik g‘oyasi ustuvor ahamiyat kasb etadi. SHuning uchun ham shaxsiy erkinlik davlat qudratiga bog‘lab talqin etiladi. Unga ko‘ra davlat kuchli bo‘lsagina, shaxs qiziqishlari va erkinligini himoya qila oladi. YA‘ni, davlat tartibi g‘oyasi, milliy birdamlik shaxs erkinligidan ham ustun qo‘yiladi. Bunday xokimiyat boshqaruv tizimi Germaniyadan tashqari Fransiya va Yaponiyaga mamlakatlariga xosdir. SHuningdek, Germaniyada fuqarolik jamiyati sohasida va uning faolligini oshirishda fuqaroga nodavlat sektorni rivojlantirishning muhim maqsadli ob‘ekti sifatida e‘tibor qaratiladi. Germaniyada muhim siyosiy-huquqiy va ijtimoiy-iqtisodiy vazifalarning hal etilishida hamda insonning qonuniy huquq va erkinliklari himoya qilinishidafuqarolik jamiyati institutlari muhim rol o‘ynaydi. Bunda davlat faoliyati ustidan jamoatchilik nazoratining ta‘minlanishi fuqarolik jamiyati institutlarining muhim vazifasi deb qaraladi. Davlat tizimlari faoliyati ustidan jamoatchilik nazoratining amalga oshirilishida nohukumat tashkilotlarining rolini kuchaytirish davlatning jamiyat bilan samarali o‘zaro aloqada bo‘lishi mexanizmlarini mustahkamlaydi³⁴.

Germaniyada fuqarolarning davlat organlari faoliyati to‘g‘risida erkin axborot olishga bo‘lgan konstitutsiyaviy huquqlarini amalga oshirish ko‘p qirrali va murakkab jarayon sifatida baholanadi. SHuning uchun ham mazkur jarayonlar axborot erkinligiga oid huquqiy mexanizmlar asosida tartibga solinadi. CHunki bugungi kunda ommaviy axborot vositalari xodimlarining zamonaviy axborot bozori sharoitida jamiyat oldidagi mas‘uliyati hamda javobgarligini yanada chuqur anglashiga xizmat qiluvchi zarur mexanizmlarni ishlab chiqish muhimdir. SHuning uchun ham 2003 yilning mayida Germaniyada oila, keksa fuqarolar, ayollar va yoshlar ishlari bo‘yicha qo‘mitaning kichik bo‘limi (Fuqarolik faolligi bo‘yicha kichik qo‘mita)tashkil etilgan. Uning vazifasiga Germaniyaning fuqarolik jamiyatini tadqiq etish tavsiyalarini bajarishga ko‘maklashish hamda o‘z yo‘nalishidagi qonun loyihalari va tashabbuslarini muhokama qilish kiradi.

SHuningdek bu mamlakatda aholining davlat, tijorat va jamoat tashkilotlariga bo‘lgan ishonchi «uchinchi sektor»ni rivojlantirishning muhim mezonlari hisoblanadi. Fuqarolik jamiyatini rivojlantirish jarayonidagi «birinchi» va «uchinchi» sektorlar o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlarni institutsionallashtirish har ikki tomon uchun foydali hisoblanadi. Bunday hamkorlik siyosatini belgilab beradigan hujjatlar davlat bilan fuqarolik jamiyati institutlari o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlarni rivojlantirishning muayyan bosqichi uchungina foydali bo‘ladi. Ularda davlat hokimiyatining fuqarolik jamiyati roliga nisbatan yangicha nuqtai-nazari aks etadi va uchinchi sektor tashkilotlari bilan samarali o‘zaro hamkorlik asoslari yaratiladi³⁵.

Germaniyada «uchinchi sektor» fuqarolik jamiyati, faol fuqarolik va birdamlik hissi – yaqin yaqingacha faqat siyosatshunoslarni qiziqtirgan tushunchalar endilikda barcha ijtimoiy-gumanitar soha vakillari tomonidan muhokama qilinmoqda. Buning siri nimada? Nima sababdan bugun uning ahamiyati bunchalik oshgan? Birinchidan

³⁴ Курбатов В.И. Современная западная социология: Аналитический обзор концепций: Учеб.пособие. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2001. – 416с.

³⁵ Сморгун Л.В. Современная сравнительная политология. Учебник. - М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2002. - 472с.

«uchinchi sektor» – fuqarolik jamiyatining tashkiliy infratuzilmasi – uzoq yillar davomida rivojlanuvchi iqtisodning muhim tarmog'iga aylandi. Masalan, birgina Germaniyaning o'zida 1990 yildan 1995 yilgacha u 30% o'sdi. Bundan ma'lum bo'ladiki, uchinchi sektor mehnat bozori uchun alohida ahamiyat kasb etadi. 90 yil o'rtalariga kelib Germaniya aholisining tahminan 2,1 mln. (ish bilan banlarning 5%) notijorat sektorda bo'lgan. Boshqa mamlakatlarga nisbatan Germaniyaning «uchinchi sektori» o'zining iqtisodiy ahamiyatiga ko'ra o'rtacha hisoblanadi. Unchalik katta bo'lmagan boshqa G'arb mamlakatlari - Niderlandiya, Irlandiya, Belgiya – bu jihat bo'yicha 10% gacha chiqqan xolos. Sababi davlat va —uchinchi sektor o'rtasida bevosita va uzluksiz hamkorlik bu mamlakatlarda Germaniya darajasida rivojlantirilmagan. Germaniyada davlat va «uchinchi sektor» o'rtasidagi subsidarlik tamoyilining qo'llanilishi beg'araz yordam bilan chegaralanadi.

Iqtisodiy jihatdan Germaniyada «uchinchi sektor» davlat moliyaviy resurslariga bog'liq. Beg'araz fondlar va ularning davlat tomonidan moliyalashtirilishi —uchinchi sektorning davlatga bog'liqligini oshiradi. Va bu jihat ayniqsa boshqa davlatlar bilan solishtirilganda yaqqol namoyon bo'ladi. Katta moliyaviy yordam olishda ifodalanuvchi siyosiy partiyalar va davlatga yaqinlik «uchinchi sektor» elementlarini fuqarolik jamiyatidan tashqarida bo'lishiga va kvazidavlat sektoriga kirishiga olib keladi. Biroq «uchinchi sektor» ezgu ishlar homiyligidan iborat emas. Tashkilotlarda o'tgan vaqt uchun to'lanmaydigan pul miqdori to'liq bandlikdagi millionlab odamlarga to'lanadigan pulga teng bo'lgan. Jamoatchilik asosidagi faoliyatning manbai bo'lgan birdamlik hissi fuqarolik jamiyati mavjudligining muhim asosi hisoblanadi. Oxirgi tadqiqotlar ko'rsatishicha, Germaniyada 14 yoshdan katta bo'lganlarning 34% jamoatchilik asosida («uchinchi sektor» tashkilotlarida - 80%) faoliyat olib borib, bunga haftasiga o'rtacha 5 soat vaqtini sarflaydi.

Oxirgi uch o'n yillikda Germaniyada fondlar soni tobora oshib bormoqda. Ularning faoliyati qonuniy asos bilan mustahkamlanadi. Ular orasida yangi turdagi fuqarolik yoki shahar fondlari bo'lib, bunda tashkilotlar va alohida jismoniy shaxslar hamkorlik asosida mahalliy miqyosda u yoki bu muammoni bartaraf qilish yo'lida birlashadi. Germaniyaning yangi erlarida ham ijobiy o'zgarishlar kuzatilmoqda. 1990 y. SHarqiy Germaniyada haqiqiy «portlash» bo'lgan, bunda 80.000 to 100.000 gacha jamiyatlar tashkil topgan. Germaniyada tuzilgan tashkilotlar o'ziga xos jihati ijtimoiy-siyosiy jihatdan markaziy sohalar – atrof-muhitni saqlash va xalqaro faoliyat jabhasidagi dinamikasi bilan bog'liq. «Uchinchi sektor» tashkilotlari a'zolarining tobora oshib borishi uning odamlar hayotiga kirib borganligidan dalolat beradi. Qolaversa, «uchinchi sektor» ko'p jihatdan jamiyatning o'z-o'zini tashkillashtirish va innovatsiyalarga nisbiy layoqatidan dalolat beradi. YA'ni bu faoliyatdagi yangilik asosan hukumat faollik ko'rsatmagan sohalarida yuzaga keladi. SHu nuqtai nazardan bu hodisani ijobiy baholash mumkin. AQSHda kuzatilayotgan "Bowling alone" – ijtimoiy faollik halokati fenomeni Germaniya jamiyatiga xos emas.

Qiziqishlarni ifodalash funksiyasi bunda qanday amal qiladi? degan savolga quyidagicha javob berish mumkin. Eng yangi jarayonlar shuni ko'rsatadiki, «mavzu advokatlari» deb nomlanuvchi atrof-muhitni saqlash va xalqaro faoliyat tashkilotlariga pulni sarflash va ularda jamoatchilik asosida ishtirok etish modaga aylanyapti. «Mavzu advokatlari»ga o'xshashlarning mavjudligini, «uchinchi sektor»ning davlat funksiyalariga ta'sir qilishi yoki davlatning amal qilish chegarasini ko'rsatishga qodirmi? Germaniya misolida biz buning qarama-qarshi, ammo umuman olganda ijobiy natijalarini ko'ramiz. Aynan yangi va o'ziga mustahkam ishonchi bo'lgan, davlat otalig'idan tashqarida vujudga kelgan tashkilotlar o'ziga xos fuqarolik jamiyatidan dalolat beradi.

G'arb mamlakatlarida hamkorlik siyosati asosida notijorat sektorining jamiyatni rivojlantirishga hissassi e'tirof etiladi undan so'ng esa tomonlarning umumiy rejalari hamda davlat va jamoat birlashmalari tomonidan hamkorlik prinsiplarini amaliy mexanizmlardan foydalangan holda amalga oshirish bo'yicha aniq chora tadbirlar rejasi ishlab chiqiladi. SHuning uchun ham bunday hamkorlik siyosati odatda ikki tomonning birgalikdagi sa'y-harakatlari va muzokaralari natijasi mustahkamlanib boriladi. Ular turli shakllarda namoyon bo'ladi: ikki tomonlama rasmiy bitimlar masalan, Buyuk Britaniya davlati va fuqarolik jamiyati o'rtasida tuzilgan shartnomalar, hukumat tomonidan davlat dasturlari sifatida qabul qilinadigan «de-fakto» bitimlari (Xorvatiya hamkorlik dasturi) yoki Parlament (Estoniya fuqarolik jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasi) yoxud tomonlarning majburiyatlari ifoda etilgan bir tomonlama bayonotlar (Vengriyaning fuqarolik jamiyatiga nisbatan davlat strategiyasi) shaklida qabul qilinishi mumkin.

Buyuk Britaniya davlati va fuqarolik jamiyati o'rtasida tuzilgan shartnomalar va bayonotlar uchinchi sektor uchun ham, davlat sektorining o'zi uchun ham juda muhim sanaladi. CHunki ular, birinchidan, fuqarolik jamiyati tashkilotlariga o'z faoliyatlarining jiddiy qo'llabquvvatlanishini, demak jamiyat manfaatlari yo'lida faoliyat sohalarini kengaytirish imkonini bersa, ikkinchidan, davlat o'z siyosatiga fuqarolik jamiyati bilan muloqot qilish va sheriklikni qo'shib, bunday sheriklik yordamida o'z vazifalarini muvaffaqiyatli bajarishiga imkon beradi. Bunday muvaffaqiyatli hamkorlik siyosatining asosiy omili – o'zaro manfaatlarga rioya etish kafolatlari, «boshqa tomonning maqsad va vazifalariga» hurmat va ishonchga asoslanadi. Biroq davlatning nodavlat tashkilotlari bilan hamkorlik qilish to'g'risida muzokaralar olib borish va siyosiy hujjat qabul qilishida mashkur tashkilotlarning tashabbuskor bo'lishi tabiiy va ehtimollik darajasi ham yuqori hisoblanadi, lekin Xorvatiya va Vengriya misollari ushbu masalada davlat hokimiyati ham manfaatdor bo'lib, o'zi mazkur jarayon tashabbuskori bo'lishi va uni muvaffaqiyatli yakuniga etkazishi ham ko'zda tutilgan.

SHu ma'noda hamkorlik to'g'risida siyosiy hujjat qabul qilinishining o'zi etarli emas. SHuning uchun mazkur shartnomaning 15-moddasida uni «yakunlash emas, balki ilk nuqta» deb ataladi. SHartnoma esa «jarayon» deb nomlanadi. Bu bilan agar kelishilgan matn qabul qilishga muvaffaq bo'linmasa ham muzokaralar jarayonidan har ikki tomon yutishiga alohida e'tibor qaratiladi. Bunday sog'lom munosabatlar tez-tez o'tkaziladigan uchrashuvlar, konstruktiv munozaralar, faol hamkorlik, shuningdek o'zaro yon bosishlar va bir-birini tushunishga intilishlar asosida shakllanadi. SHunday bo'lsa-da, notijorat sektor uchun ham, hukumat uchun qonun kuchiga ega deb hisoblangan va majburiyatlar ijrosining aniq muddatlari ko'rsatilgan hujjatning qabul qilinishi eng maqbul variant bo'lardi. Biroq hatto uchrashuvlar, muhokamalar, muzokaralar jarayonining o'zi – agar uning natijasida davlat tuzilmalari bilan o'zaro anglashuvni yaxshilash asosida bo'lsa ham – ulardan kutilganidan ko'proq manfaat kelishi ham mumkin.

SHu o'rinda ta'kidlash kerakki, Buyuk Britaniyada muayyan toifaga taalluqli bo'lgan hamkorlikning institutsional shakllaridan tashqari tasniflash oson bo'lmagan alohida funksiyalarga ega institutsional shakllar ham mavjud. Bunday ixtisoslashtirilgan tuzilmalarga misol sifatida, Buyuk Britaniyaning Xayriya ishlari bo'yicha komissiyasini ham keltirishimiz mumkin. Bizga ma'lumki, mazkur xayriya ishlari bo'yicha komissiya qonun asosida Angliya va Uelsdagi xayriya tashkilotlarining muvofiqlashtiruvchi va ro'yxatga oluvchi organi sifatida ta'sis etilgan. O'z nabatida bunday xayriya tashkilotlari Buyuk Britaniya ijtimoiy hayotining ajralmas qismi hisoblanadi. Lekin ularga qo'yiladigan qonuniy talablarga rioya etilishini ta'minlash uchun faoliyatlarini tartibga solish talab etiladi. Bu tashkilotlar sidqidildan va qonun doirasida ish ko'rishi, shaxsiy

manfaatni emas, balki ijtimoiy foydali maqsadlarni ko'zlashlari, mustaqil bo'lishlari, vasiylik kengashlarining a'zolari tashqaridan biror noqonuniy ta'sirsiz qarorlar qabul qilishlari, xayriya tashkilotlarining o'zlari tomonidan boshqaruvdagi hamma jiddiy holatlar yoki qasddan qilinadigan huquqbuzarliklarga nisbatan tegishli choralar ko'rilishi talab etiladi. Komissiya o'z faoliyatini xayriya ishlari to'g'risidagi qonunchilik ijro etilishini ta'minlagan, xayriya tashkilotlari samarali huquqiy, buxgalteriya va boshqaruv tizimlari doirasida yaxshiroq faoliyat ko'rsatish imkoniyatlarini bergan holda amalga oshiradi. Bunda komissiya jamiyatda, iqtisodiyot va qonunchilikda ro'y berayotgan voqealarni kuzatib boradi, samarali boshqaruvni va jamiyatga hisob berishni ta'minlashga ko'maklashadi. U qonunchilik va amaliyot masalalari bo'yicha axborotni tarqatadi va maslahatlashuvlar o'tkazadi, xayriya tashkilotlarini ro'yxatga olish jarayoniga ko'maklashadi, qonun buzilishi holatlari bo'yicha o'z tekshirishlarini olib boradi, boshqa muvofiqlashtiruvchilar (prokuratura, politsiya) bilan hamkorlik qiladi, shuningdek xayriya tashkiloti mulki saqlanishi uchun uning faoliyatiga aralashishi ham mumkin. Xayriya ishlari bo'yicha komissiya har yili Parlament va Ichki ishlar vaziriga hisob beradi, o'zining yillik hisobotlarini e'lon qiladi. SHu bilan birga, komissiya butun jamiyat manfaatlari yo'lida faoliyat olib boradigan mustaqil organ hisoblanadi³⁶.

SHu o'rinda ta'kidlash lozimki, siyosiy hujjatni muhokama qilishning markazlashtirilgan tartibi uni qabul qilishga olib kelishi shart emas, lekin ushbu jarayondagi ko'p sonli oshkora munozaralar jamoatchilikning siyosiy qarorlar qabul qilishda ishtirok etishiga misol bo'la oladi. Masalan, Buyuk Britaniya amaliyoti bitimlarni amalga oshirish va unga rioya etish yo'lida ikki tomon uchun ham to'siqlardan biri – ijtimoiy sektor tomonidan bitimlar to'g'risida etarlicha xabardorlikning yo'qligi yoki tushunmovchilik mavjudligidan dalolat beradi. SHuning uchun ham hujjat matnini tayyorlashga ekspertlarni jalb etish hamda uni muhokama etish va kelishishda jamoatchilikning keng ishtirok etishini ko'zda tutadi. Bundan tashqari, G'arbiy Evropada «sektorni anglash», ya'ni juda ko'p notijorat va nohukumat tashkilotlarni yagona sektor sifatida (masalan, jamoatchilik yoki uchinchi sektor kabi) tasavvur etish – yangi hodisa bo'lib, ko'pgina mamlakatlarda hali qaror topmagan. Hamkorlik institutlari ularga ehtiyoj bo'lgan ayrim sohalarida (odatda, ijtimoiy xizmat ko'rsatish, ekologiya yoki xalqaro yordam sohalarida) rivojlangan. SHunga qaramasdan ayrim sohalarida shakllangan ba'zi prinsiplar va amaliyot umume'tirof etilish darajasigacha ko'tarilgan hamda butun nodavlat notijorat tashkilotlari sektoriga va umuman hatto fuqarolik jamiyatiga tarqalgan. Ana shunday universal prinsiplarga, masalan subsidiarlik prinsipi, axborotdan foydalanish va manfaatdor guruhlar bilan maslahatlashuv (ijtimoiy muloqot) kiradi.

Fransiya va Germaniyada joylarda ijtimoiy sheriklik loyihalarini rejalashtirish, muvofiqlashtirish, amalga oshirish va moliyalashtirish uchun mas'uliyatning katta qismi hududiy, okrug va munitsipal ta'lim (o'zini o'zi boshqarish organlari) zimmasiga yuklatilgan. Biroq, Avstriya, Belgiya, Buyuk Britaniya, Germaniya, Fransiya, AQSH va qator boshqa rivojlangan mamlakatlarda davlat organlarining OAV bilan o'zaro hamkorligi alohida bazaviy qonunlarda tartibga solinmagan. SHu nuqtai-nazardan qaraganda, aksariyat Evropa mamlakatlaridagi ijtimoiy sheriklik instituti ijtimoiy-mehnat sohasida iqtisodiy manfaatlar kelishuvi va ijtimoiymehnat nizolarni tartibga solish bo'yicha davlatning vositachilik roli bilan ishga yollanuvchi va ish beruvchi o'rtasida yuzaga keladigan o'zaro munosabatlar tizimi sifatida shakllangan³⁷.

³⁶ Schmitter Ph. Civil society East and West// Consolidation the Third Wave Democracies: Themes and Perspectives/ Ed. by L.Diamond et al. Baltimore and London: The Johns Hopkins U.P., - 1997. – P.239-262.

³⁷ Helmut K. Anheier, Stefan Toepler, International Encyclopedia of Civil Society, Springer-Verlag New York Inc., New York 2010.

XX asr oxiri – XXI asr boshida jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi sharoitida Evropaning qator mamlakatlari nohukumat sektori bilan hamkorlikka oid yagona davlat siyosatini ishlab chiqish bo'yicha tegishli chora tadbirlarni amalga oshirdi. Bu esa davlat va nohukumat sektorining ijtimoiy, ijtimoiy-iqtisodiy, gumanitar rivojlanishga oid dolzarb masalalarni hal etishdagi sa'y-harakatlari va resurslarini birlashtirishga keng imkoniyat yaratib berdi. Oqibatda esa fuqarolarning siyosiy hayotdagi ishtirokini faollashtirish, davlatni aholiga ayrim xizmatlarni ko'rsatish yuki dan qisman ozod qila oladigan hamkorlikning mexanizmlarini yaratishga erishildi. Evropada davlat institutlarining NNTlar bilan hamkorlikni yo'lga qo'yishning muhimligi bir qator xalqaro hujjatlarda o'z ifodasini topgan. Masalan, BMTning 1968 yildagi Iqtisodiy va ijtimoiy kengashi rezolyusiyasi (1297), «Evropada davlat boshqaruvi masalalari bo'yicha oq kitob» (25 iyul, 2001 yil), «Evropada nohukumat tashkilotlar mavqeining asosiy prinsiplari» (16 aprel, 2003 yil) va boshqa shu kabi xalqaro hujjatlarda NNTlarning davlat va jamiyat ishlarini boshqarishdagi roliga alohida ahamiyat qaratiladi, muloqot va maslahatlashuv orqali o'zaro hamkorlikni yo'lga qo'yilishi hamda muayyan davlat ko'magi shakllarini taqdim etish mexanizmlarini joriy etilishiga alohida e'tibor qaratiladi.

Rivojlangan G'arb davlatlarida faoliyat olib borayotgan fuqarolik jamiyati institutlari zamonaviy fuqarolik jamiyati modelini yaratish, uning davlat boshqaruvidagi samarali ishtirokini ta'minlash masalasiga alohida e'tibor qaratmoqda. Bunday zamonaviy model asosida jamiyat va davlat boshqaruvida fuqarolik institutlarining o'rni hamda ahamiyatini mustahkamlash, jamoatchilik tuzilmalari va davlat organlarining ijtimoiy sheriklik asosidagi hamkorligini yanada rivojlantirish mumkin. SHu bilan birga, davlatning nodavlat notijorat tashkilotlari bilan hamkorligi ochiqlik va shaffoflik tamoyillariga hamda fuqarolik jabhasida yuz berayotgan jarayonlarning chuqur tizimli tahlil qilib borishga keng imkon beradi. Masalan, Fransiyada davlat nohukumat tashkilotlarini hukumat siyosatini shakllantirishga faol jalb qiladi, vazirlik va idoralar huzurida tashkil etilgan kengashlar faoliyatning boshqa shakl va usullari orqali fuqarolik institutlari bilan hamkorlikni samarali yo'lga qo'yadi. SHuning bilan bir qatorda Fransiyada fuqarolik jamiyati institutlari taraqqiyotini monitoring qilish usullarini muntazam ravishda yangilab borilishi, jamoat birlashmalarining mamlakat hayotida tobora ortib borayotgan o'rni masalalarini o'rganish hamda ularning davlat boshqaruvi organlari bilan hamkorligini tahlil qilish uchun qulay imkoniyatni yaratib bermoqda. Bunda Evropada istiqbolni belgilash va xavfsizlik instituti hamda Fransiya va Evropa Ittifoqining fuqarolik jamiyati taraqqiyoti masalalari bilan shug'ullanuvchi boshqa tahliliy markazlarining samarali faoliyati e'tiborga molikdir³⁸.

AQSHda jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishidagi dolzarb masalalarni echishda davlat organlari va NNTlarning o'zaro hamkorlik faoliyatini takomillashtirish shakl-tamoyillari va yo'nalishlariga jiddiy e'tibor qaratiladi. SHu bilan birga bu mamlakatda davlat hokimiyati organlari faoliyati, ular tomonidan qonunchilik aktlarining bajarilishi yuzasidan jamoatchilik nazoratini olib borish mexanizmi va tajribasi ham o'ziga xos ravishda takomillashtirilgan³⁹. SHuningdek, AQSHdagi davlat va fuqarolik jamiyatining o'zaro ijtimoiy hamkorligi tashkiliy-huquqiy mexanizmlarining takomillashuvi davlat rivojlanishining dolzarb masalalari echimidanafaqat aholining ijtimoiy-iqtisodiy faolligini oshiradi, balki davlat organlari uchun umumdavlat miqyosidagi dolzarb masalalarni echish imkoniyatlariga sharoit yaratadi. Bunday jiddiy

³⁸ Чилкот Рональд Х. Теории сравнительной политологии. В поисках парадигмы /Пер. с англ. - М.: ИНФРАМ, Издательство «Весь Мир», 2001.-560с.

³⁹ O'Connell, Brian. Civil Society: The Underpinnings of American Democracy. Medford, Mass: Tufts University Press, 1999.

strategik masalalarni ishlab chiqishda Xalqaro munosabatlar Milliy demokratik instituti, Djon Xopkins Universiteti qoshidagi fuqarolik jamiyatini o'rganish Markazi, Notijorat huquqlar Xalqaro markazi va boshqa shu kabi ilmiy-tadqiqot muassasalari hamda nodavlat tashkilotlarining o'rni katta hisoblanadi. AQSHda hukumat faoliyati ustidan parlament nazoratini kuchaytirish tizimi ancha rivojlangan.

YAponiyada fuqarolik jamiyatini aniq belgilarini namoyon etuvchi qarashlar asosan XIX asrning oxirlaridan boshlab ilgari surilgan. YAponiyada fuqarolik jamiyati institutlari faoliyati asosan 1960 yildan boshlab rivojlangan bo'lsada aynan 2006 yildan boshlab rivojlangan G'arb davlatlaridan farq qiladigan o'ziga xos fuqarolik jamiyati modelini takomillashtirishga alohida e'tibor qaratilgan.

YAponiyada rivojlantirilayotgan fuqarolik jamiyati «ongli va mas'uliyatli faoliyat yuritish tamoyili»ga asoslangan. SHuningdek, «davlat iqtisod (bozor) – fuqarolik jamiyati modeli» ustuvor ahamiyat kasb etadi. YAponiyada joylardagi davlat hokimiyati organlari NNTlar orasida ijtimoiy ahamiyatga ega muammolarni hal etishga qaratilgan turli dastur va loyihalarni e'lon qilishni ko'zda tutuvchi tanlovlarni o'tkazish huquqiga ega.

Hozirgi davrda YAponiyada fuqarolik jamiyati institutlari asosan quyidagi vazifalarni bajaradi:

1. Ijtimoiy sarmoyalarni shakllantirish va ko'paytirish;
2. Aholiga nisbatan qo'llanilayotgan ijtimoiy xizmatlarni kengaytirishni qo'llab quvvatlash;
3. Jamiyatdagi turli maqsadli faoliyat bilan shug'ullanayotgan muayyan guruhlarini qo'llab quvvatlash va mehnat uyushmalari faoliyatini kengaytirish;
4. YAponiyada hududiy assotsiatsiyalar faoliyatini kuchaytirish va ularni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlashga erishish;
5. YAponiyada mavjud siyosiy tizim va partiyalar faoliyatini takomillashtirish;
6. Davlat va bozor munosabatlaridan mustaqil bo'lgan iste'molchilar jamiyatini rivojlantirishga erishish;
7. Atrof-muhitni muxofaza qilish, axoli salomatligini yaxshilash va mavjud demografik muammolarni oqilona hal etish;
8. Global moliyaviy-iqtisodiy inqiroz va ekologik muammolarni tadqiq etuvchi muassasalar faoliyatini takomillashtirish va h.k.

YAponiyadan farqli ravishda Xitoyda fuqarolik jamiyatini rivojlantirishning retrospektiv xususiyatlari va siyosiy islohotlar tadriji bu hududa yashovchi insonlarni fuqarolik madaniyatini shakllantirishda muhim o'rin tutadi. Bu erda eng muhim narsa shuki Xitoyda fuqarolik jamiyati tizimida "bozor" va "ijtimoiy" sohani o'zaro aloqadorlikda bosqichma-bosqich rivojlanishi alohida ahamiyat kasb etadi. Xitoyda davlat va jamiyat o'rtasidagi munosabatlarni rivojlantirish asosan 1949 yildan boshlab asosiy bosqichni bosib o'tgan bo'lsada, avvalo fuqarolik jamiyati institutlarining dastlabki tuzilmalari faoliyati asosida Xitoy ma'muriy tizimini mustahkamlashga e'tibor qaratilgan. 1989 yildan boshlab Xitoyda fuqarolik jamiyati institutlari faoliyati keng miqyosda tashkil etilgan.

Xitoyda fuqarolik jamiyatining rivojlanishida bir qancha to'siqlar mavjud, ulardan biri – xitoy madaniyatida fuqarolik jamiyati an'analarning oldin mavjud bo'lmaganligi. Buning echimi, kaliti Xitoy «xalq jamiyatini» – «fuqarolik jamiyatiga» – «xalqni» – «fuqaroga» almashtirish kerak. Xitoyning siyosiy jihatdan rivojlanishi fuqarolarda fuqaroviy ong va fuqarolik madaniyatini tarbiyalash, siyosiy tizimni isloh qilish va demokratiyani rivojlantirish bilan xarakterlanadi. Xitoy sotsiologlarining fuqarolik jamiyati tushunchasiga munosabati ham o'ziga xosdir. CHunki bu mamlakatda fuqarolik

jamiyati nodavlat va davlatdan tashqari tashkilotlar sifatida jamoaviy o'z-o'zini boshqarish asosni tashkil qiladi. Ularning fikricha, fuqarolik jamiyati – asta-sekin qudratli davlatning bozor va ijtimoiy munosabatlar sohasidan chetlashtirilishi, fuqarolik jamiyatining muhim komponentlaridan biri fuqaroviy-ijtimoiy tashkilotlar kabi shakllanishi va rivojlanishi bilan bog'liqdir. Xitoyda fuqarolik jamiyati shakllanishi tarixi – buyuk va qudratli davlatning iqtisod va ijtimoiy munosabatlar sohasidan chetlashishi, fuqarolik jamiyatining yana bir muhim komponenti, fuqaroviy-ijtimoiy tashkilotlarning paydo bo'lishi va rivoji bilan bog'liq. SHu sababli, bugungi xitoy olimlari Xitoyda siyosat va ma'muriy boshqaruvda yangi tendensiyalarni shahar va qishloq joylariga tadbiq qilish orqali fuqarolik jamiyatini rivojlantirish mumkinligini alohida ta'kidlab o'tmoqdalar⁴⁰.

Xitoyda mavjud bo'lgan barcha shahar va mikrorayonlarni jamoat tashkilotlari sayi-harakatlari bilan rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. SHuning uchun ham bu tashkilotlarning demokratik o'z-o'zini boshqarish asoslarining yaratishdagi o'rni beqiyos hisoblanadi. Oxirigi o'n yilliklarda Xitoy siyosiy boshqaruvida jiddiy o'zgarishlar ro'y bermoqda. Xususiy sektor va nodavlat tashkilotlarning xitoyliklar hayotida tobora ahamiyati oshib borayotganligi sababli davlat siyosiy boshqaruv sohasida jiddiy o'zgarishlar sodir bo'lmoqda. Xususan, partiya va hukumat rahbarlarining demokratik asosda saylanishi tartibi XXR hududlarida samarali davlat boshqaruvini amalga oshirishga ko'maklashmoqda. O'z navbatida Xitoy davlati boshqaruvida qayta aloqa tamoyilini amalga oshirishga harakat qilinmoqda. Bunda alohida e'tibor har nima bo'lgan ham davlatning umumiy siyosiy barqarorligiga erishishga qaratilmoqda².

Uzoq SHarqda konfutsichilik ana'analarini saqlab qolgan va milliy qadariyatlar tizimiga qat'iy amal qiladigan davlat Janubiy Koreya hisoblanadi. Bu davlatda fuqarolik jamiyati jamoaviylik tamoyiliga asoslangan holda rivojlantirib borilmoqda. Fuqarolik jamiyati institutlari ijtimoiy-siyosiy barqarorlikni ta'minlashga xizmat qilishi bilan bir qatorda davlat va jamiyat munosabatlarini modernizatsiya qilishda muhim o'rinni egallaydi. Janubiy Koreyada fuqarolik jamiyatini rivojlantirish maqsadida liberal demokratik tamoyillarni ana'naviy jamiyat boshqaruvi me'yorlari bilan uyg'un holda tadbiq qilishga alohida e'tibor qaratilgan. SHuning bilan bir qatorda bu mamlakatda rivojlanayotgan fuqarolik jamiyati institutlari "xukumat-fuqaro-huquq" modelidan kelib chiqqan holda faoliyat yuritadi.

Insoniyat tarixida katta hududlarni egallagan rivojlangan mamlakatlar bilan bir qatorda kichik davlatlar ham mavjud. Singapur aynan shunday shahar-davlat hisoblanadi. Singapur qishloq xo'jaligi yoki biror tabiiy resurslariga ega emas, ammo suvni ham import qilishga majbur bo'lgan Singapur o'z mahsulotlarini Rossiyadan uch barobar ko'p miqdorda eksport qiladi. Siyosatshunos N. Gardele bu haqida shunday yozadi: «Ehtimol butun er yuzida Singapurchalik tartiblilik, yuqori texnologiyalar, boy o'rtacha sinf, madaniyat va tolerantlik bilan XXI asrga qadam qo'yishga tayyor shahar-davlat bo'lmasa kerak. Hali 1965 yilda ham Singapur iqtisodiy ko'rsatkichlari bilan CHili, Argentina va Meksika bilan bir darajada turgan edi, endilikda esa bu mamlakatda ishlab chiqarishi aholi jon boshiga yuqoridagi mamlakatlardan 5 barobar ko'p. Ichki yalpi mahsuloti — 136 milyard dollarni tashkil etadi. Daromadi bo'yicha aholi jon boshiga 45 ming dollardan ziyodni tashkil qilayotgan bu mamlakat jahonda etakchilik qilmoqda. Xalqaro ilmiy tadqiqot markazlari tomonidan o'tkazilgan so'rovlar natijasida Singapurda

⁴⁰ Каранг: Мавлонов Ж. Гражданское общество: от концепта к концепциям и парадигмам (социально философский анализ): монография / Ж.Мавлонов. – Т.; Истиклол нури, 2014. – 224 с.

² Литвинов О.В. Китайский путь к демократии. - М.: Научная книга, 2004. – 369 с.

korruptsiya va jinoyatchilik ko'rsatkichi jahonda eng quyi darajada ekanligi aniqlangan. Singapur respublikasi – qirq yillik milliy suverenitetidan keyin rivojlanayotgan emas, rivojlangan mamlakat maqomini olgan Janubiy SHarqiy Osiyodagi yagona mamlakatlardan biri hisoblanadi⁴¹.

Hozirgi davrda Singapur – yuqori farovonlikdagi hayot tarziga ega yirik ishlab chiqarish markazidir. Bu erda siyosiy jarayon uch ketma-ket bosqich bo'yicha rivojlanib borgan. Birinchi bosqichda avtoritar rejim joriy etilgan bo'lsa, ikkinchi bosqichda esa iqtisodiy rivojlanishga urg'u berilgan, shuningdek jiddiy siyosiy masalalar ayni shu bosqichda hal etilgan. Uchinchi bosqichda – ishlab chiqarish modernizatsiyasi amalga oshirilgan va siyosiy tizim yanada takomillashtirilgan.

Siyosiy jarayoning asosiy ishtirokchisi sifatida davlat, fuqarolik jamiyati, siyosiy partiya va jamoat tashkilotlarining samarali hamkorligi bu davlatda yaxshi yo'lga qo'yilgan. Singapur davlatida ijro hokimiyati qonun chiqaruvchi hokimiyat ustidan nazorat o'rnatgan. CHunki aynan davlat vazirliklar orqali muhim strategik qarorlarni qabul qilish va boshqa ijtimoiy-iqtisodiy sohalar ustidan nazoratni amalga oshirish va monopoliya huquqlaridan foydalanadi. Hukumat va jamiyat bilan vositachi sifatida aynan siyosiy partiyalar faoliyat olib boradi. Singapurda Evropa namunasi asosida ko'p partiyaviylik va xalq harakati ustunlik qiladi. Singapurda barcha partiyalar konstitutsion-huquqiy rasmiylashtirilgan va qonuniy maqomga ega bo'lib siyosiy jarayon va demokratiyaning ajralmas atributi hisoblanadi⁴².

Singapur davlatining keyingi rivoji jamiyatni demokratlashtirish bilan bog'liq. Oxirgi yillarda bu erda demokratiyani takomillashtirish davlat strategiyasi aniqlab olindi. Bular quyidagi islohotlarni amalga oshirishda o'ziga xos o'rinni egallaydi:

- jamiyatning ijtimoiy yaxlitligini mustahkamlash;
- yagona singapur millatini shakllantirish;
- iqtisodiy taraqqiyot, ta'lim tizimini modernizatsiyalash;
- korruptsiya bilan kurash.

Mazkur yo'nalishlar demokratik jamiyat qurishning asosiy sharti hisoblanadi. Davlat bilan birga siyosiy tuzilma tashqarisida shakllanuvchi fuqarolik jamiyati bu davlatda katta o'rin tutadi. Singapur hukumati demokratik, biroq o'ta markazlashgan va qat'iy boshqariluvchi davlat doirasida xalq mandatini saylovlar orqali qo'lga kiritib borgan. Ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot esa demokratik qadriyatlarning shakllanishiga asos bo'lgan, hukumat tepasiga yangi siyosiy etakchilar avlodining kelishi bu davlatda o'ziga xos fuqarolik jamiyatini rivojlantirishga sharoit yaratib berishi mumkin⁴³.

Singapurda samarador davlat boshqaruvi va fuqarolik jamiyatini rivojlantirishda quyidagi islohotlarga alohida e'tibor qaratilgan: **Birinchidan**, hukmron partiya hanuz yirik siyosiy partiyaligicha qolmoqda. CHunki u turli sohalarda davlat boshqaruvidagi noyob tajribasiga ega. **Ikkinchidan**, iqtisodida bozor tamoyillar amal qiladi, biroq davlat asosiy xalq xo'jaligi tarmoqlarini boshqaradi va nazorat qiladi. **Uchinchidan**, boshqaruv organlarining, davlat muassasalariga eng munosib kadrlarni to'g'ri tanlashi va taqsimlashi samarali natijalarni bermoqda. **To'rtinchidan**, puxta o'ylangan ta'lim tizimi ijtimoiy mobillikning muhim omili sifatida xizmat qilib qabul qilinan qarorlarning yuqori professionallik darajasini ta'minlangan. **Beshinchidan**, milliylik masalasining hal etilgan va etnik diskriminatsiya yo'q, etnik teng huquqlilik jamiyat barqarorligining muhim

⁴¹ Қаранг: Погадаев В.А. Малайский мир (Бруней, Индонезия, Малайзия, Сингапур). Лингвострановедческий словарь. – М.: Восточная книга, 2012. - 798с.

⁴² Қаранг: Ли Куан Ю. Сингапурская история: из третьего мира в первый. М.: 2005.

⁴³ Toponymics: A Study of Singapore's Street Names. — Singapore: Eastern Universities Press, 2004.

sharti sifatida qaror topgan. **Oltinchidan**, ma'naviy-axloqiy asos sifatida, mamlakat siyosatiga o'z ta'sirini o'tkazuvchi – insoniy munosabat, muomala, tartib-intizom va o'zarokelishuvga katta e'tibor qaratilgan. **Ettinchidan**, Singapurning iqtisodiy rivoji va boshqa ijtimoiy muammolarning hal etilishi omma siyosiy hayotini faolashtirgan va mahalliy o'z-o'zini boshqarish, zamonaviy parlamentarizmni rivojlanishiga asos bo'lgan. Siyosiy barqarorlik o'z navbatida samarali iqtisodiy taraqqiyotni ta'minlashga alohida e'tibor qaratilgan⁴⁴.

Davlat iqtisodiyot sohalarini keng miqyosda qamrab olgan bo'lsada bu mamlakat jahon hamjamiyatidan uzib qo'yilmagan. U boshqa mamlakatlar va umuman xalqaro tashkilotlar bilan samarali hamkorlik aloqalarini yo'lga qo'ygan. Bu mamlakat mana bir necha o'n yillardan beri o'z yo'lidan borish va bu yo'ldan qaytmaslik tamoyiliga qattiq amal qiladi. Bu yo'lning mazmun mohiyati – jamiyatning konkret-tarixiy sharoitini, milliy, diniy, madaniy xususiyatlarini hisobga olish; iqtisodiy taraqqiyotga an'anaviy axloqiy va madaniy qadriyatlar bilan uyg'unlikda erishishdan iborat.

Singapur ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotidan kelib chiqqan holda aytish mumkinki, yaqin orada uning ijtimoiy-siyosiy hayotida biror bir jiddiy o'zgarish yuz berishi amri mahol. Chunki hukumat tuzilmalaridagi o'zgarishlar asta-sekin, shakllanib bo'lgan va bunday o'zgarishlar siyosiy tizimga dahl qilmagan holda amalga oshirilgan. Hukumat rahbarlarining hukumat tuzilmalaridagi o'zgarishlarni ko'pchilik aholining hurmat va e'tirofiga sazovor bo'lgan an'anaviy siyosiy institutlarni saqlab qolish bilan birgalikda amalga oshirishi, mavjud hukumat faoliyatiga bo'lgan ishonchni mustahkamlanishiga sabab bo'lmoqda.

Nazorat savollari

1. G'arb mamlakatlarida fuqarolik jamiyati institutlarining paydo bo'lishidagi ob'ektiv va sub'ektiv omillar.
2. AQSHda fuqarolik jamiyati institutlarining o'ziga xos faoliyati.
3. Germaniyada davlat va fuqarolik jamiyati institutlarining o'zaro munosabati.
4. Fransiya, AQSH va qator boshqa rivojlangan mamlakatlarda davlat organlarining OAV bilan o'zaro hamkorligi.
5. Xitoyda davlat va nodavlat tashkilotlarining o'zaro hamkorlik siyosati.

13 MAVZU: JAMOATCHILIK NAZORATI VA DAVLAT ORGANLARI

FAOLIYATINING OCHIQLIGI. IJTIMOY SHERIKLIK

Reja:

1. **Jamoatchilik nazoratining mohiyati.**
2. **Jamoatchilik nazorati tizimi.**
3. **Jamoatchilik nazoratining sub'ektlari.**
4. **Jamoatchilik nazoratining shakllari.**

Jamoatchilik nazoratining mohiyati

⁴⁴ B. Desker and M. N. M. Osman. S Rajaratnam on Singapore: from ideas to reality. — Singapore: World Scientific Publishing, 2006.

Jamoatchilik nazorati fuqarolik jamiyatini rivojlantirishning muhim sharti hisoblanadi. Jamoatchilik nazorati bo‘lmagan yoki jamoatchilik nazorati etarli darajada kuchga ega bo‘lmagan mamlakatda fuqarolik jamiyati shakllanishini ham tasavvur qilish qiyin. SHuning uchun mamlakatimiz Konstitutsiyasida jamoatchilik nazoratining mamlakatimiz fuqarolari davlat boshqaruvida ishtirok etishlarining muhim vositasi ekani e’tirof etilmoqda. Birinchi Prezidentimiz Islom Karimovning 2010 yil 12 noyabrda e’lon qilgan “Mamlakatimizda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasi”da jamoatchilik nazorati to‘g‘risidagi qonunni qabul qilish zarurligi alohida ta’kidlandi: “Davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari tomonidan qonun hujjatlarining ijro etilishi ustidan jamiyat, fuqarolik institutlari nazoratini amalga oshirishning tizimli va samarali huquqiy mexanizmini yaratishga qaratilgan **«O‘zbekiston Respublikasida jamoatchilik nazorati to‘g‘risida»gi Qonunni** qabul qilish fursati etdi.”

Jamoatchilik nazoratini tashkil qilish masalalarini tahlil qilishdan avval “jamoatchilik nazorati” tushunchasining turdosh tushunchalar bilan umumiy jihatlar va tafovutlarini aniqlab olish lozim. Hozirgi kunda matbuotda va ilmiy adabiyotlarda “jamoatchilik nazorati”, “ijtimoiy nazorat”, “fuqarolik nazorati” kabi atamalar ishlatilmoqda. Tahlil shuni ko‘rsatmoqdaki, mazkur atamalar ko‘pincha sinonim sifatida va ba’zan noo‘rin qo‘llanilmoqda.

“Jamoatchilik nazorati” va “ijtimoiy nazorat” tushunchalari o‘rtasidagi tafovut avvalo, shundaki, “ijtimoiy nazorat” tushunchasi mazmun doirasiga ko‘ra “jamoatchilik nazorati” tushunchasidan kengroq. Bu tushuncha tarkibiga “jamoatchilik nazorati” tushunchasidan tashqari davlat nazorati va fuqarolik nazorati ham kiradi. Chunki ular ham mohiyatan ijtimoiy nazoratning ko‘rinishlaridir.

“Jamoatchilik nazorati — jamoat birlashmalari tomonidan davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari faoliyatining amaldagi qonunlarga mosligini aniqlash va baholash bo‘yicha yuritadigan faoliyat”.

“Jamoatchilik nazoratining **maqsadlari** quyidagilardan iborat:

- fuqarolarning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlariga rioya etilishini ta’minlash;

- davlat organlari va ularning mansabdor shaxslari faoliyatida qonuniylilikni ta’minlash;

- jamiyat manfaatlarini himoya qilish”.

Qonun loyihasida jamoatchilik nazoratining vazifalari quyidagicha tavsiflanadi:

“Jamoatchilik nazoratining **vazifalari** quyidagilardan iborat:

- davlat organlari va jamiyatning o‘zarotiyib turish va manfaatlar muvozanati tizimini ta’minlash;

- davlat organlari va ularning mansabdor shaxslari tomonidan qonunlarga, fuqarolarning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlariga rioya etilishi va ularning ta’minlanishi ahvoli to‘g‘risida fuqarolarni xabardor qilish;

- davlat organlari va ularning mansabdor shaxslari tomonidan qonunga rioya qilmaslik holatlarini aniqlash va keng jamoatchilikni xabardor qilish, ularni jamoatchilik yordamida bartaraf etish, jamiyatda ijtimoiy adolat prinsipini qo‘llab-quvvatlash va rag‘batlantirish;

– fuqarolarning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarinida fuqarolik jamiyati institutlari va davlat organlarining hamkorligi”.

2014 yilda Konstitutsiyamizga kiritilgan o'zgarishlar jamoatchilik nazoratiga konstitutsiyaviy maqom berdi. Konstitutsiyamizning 32-moddasi endi quyidagi tahrirda bayon qilindi: “O'zbekiston Respublikasining fuqarolari jamiyat va davlat ishlarini boshqarishda bevosita hamda o'z vakillari orqali ishtirok etish huquqiga egadirlar. Bunday ishtirok etish o'zini o'zi boshqarish, referendumlar o'tkazish va davlat organlarini demokratik tarzda tashkil etish, shuningdek davlat organlarining faoliyati ustidan jamoatchilik nazoratini rivojlantirish va takomillashtirish yo'li bilan amalga oshiriladi.” Fuqarolarimizning jamiyat va davlat ishlarini boshqarishda ishtirok etishlari davlat organlarining faoliyati ustidan jamoatchilik nazoratini rivojlantirish va takomillashtirish yo'li bilan amalga oshirilishining Konstitutsiyada mustahkamlab qo'yilishi jamoatchilik nazoratiga mamlakatimizda qanchalik katta ahamiyat berilayotganining belgisidir.

Jamoatchilik nazorati fuqarolik jamiyati institutlarining shakllanishi va rivojlanishi bilan bog'liq tarzda rivojlanib boradi. Fuqarolik jamiyati rivojlanib borgani sari jamoatchilik nazorati uchun kengroq imkoniyatlar va istiqbollar paydo bo'ladi. Ikkinchi tomondan, jamoatchilik nazoratining rivojlanishi fuqarolik jamiyati institutlarining rivojlanishiga olib keladi. Rivojlangan va keng quloch yoygan jamoatchilik nazoratini fuqarolik jamiyatisiz tasavvur qilib bo'lmaganidek, fuqarolik jamiyatining rivojlanishini ham jamoatchilik nazoratisiz tasavvur qilib bo'lmaydi.

Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan tub ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar va modernizatsiyalash sharoitida jamoatchilik nazorati mazmunida ana shunday o'zgarishlar o'z ifodasini topadi. Bu esa faoliyat sub'ekti bo'lgan har bir shaxs o'z zimmasiga muayyan majburiyatlarni olish bilan birga, boshqalardan, davlat hokimiyati organlaridan ularning zimmasidagi majburiyatlarni, vazifalarni bajarishlarini talab qilishi mumkinligini anglatadi.

Mamlakatning barqaror rivojlanishida jamiyat va shaxsning munosabatlarini tartibga soluvchi asosiy mexanizmlardan biri bo'lgan davlat nazorati muhim rol o'ynaydi. Ayni paytda, jamiyat, undagi fuqarolik institutlari va barcha fuqarolar jamoatchilik nazorati orqali davlat va boshqaruv sub'ektlarining faoliyatini mavjud ijtimoiy me'yorlar, qadriyatlar, huquqiy andozalar yordamida nazorat qiladi.

Jamoat tashkilotlari davlat hokimiyati organlari bilan birga nazorat ishlarini olib borishlari va zarur hollarda davlat hokimiyati organlari faoliyati ustidan jamoatchilik nazoratini olib borishlari ham mumkin. Bu ikki vaziyat bir-birini inkor qilmaydi.

Aristotel o'zining asarlarida xalqning mansabdor shaxslar va hukmdorlar ustidan nazoratini davlatning siyosiy baqarorligi hamda gullab-yashnashining eng muhim shartlaridan biri deb hisoblagan.

Abu Nasr Forobiyning «Fozil odamlar shahri» asarida ham hukmdorlarning aholi oldida hisob berib turishlari va ularning qonunlarga so'zsiz buysunishlari zarurligi alohida ta'kidlanadi.

SH.Monteske jamiyat hukumatsiz mavjud bo‘la olmasligi, lekin mavjud qonunlar fuqarolarga hukumat faoliyati ustidan nazorat olib borish imkoniyati berishini ta’kidlaydi.

Prezidentning demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolar jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasida ta’kidlanganidek, “Qonunda jamoatchilik nazoratining turlari, shakllari va subektlarini, nazorat predmetini, uni amalga oshirishning huquqiy mexanizmlarini, shuningdek, mazkur sohada amaldagi qonun hujjatlarini ijro etmagani uchun mansabdor shaxslarning javobgarligi shartligini belgilab qo‘yish zarur.”

Mamlakatimizda fuqarolik jamiyatini rivojlantirish ikki yo‘nalishda olib borilmoqda. Birinchidan, davlat o‘zining bosh boshqaruv sub’ekti maqomini saqlagan holda jamoat tashkilotlari bilan aloqalarni yangi asosga o‘tkazmoqda. Endi, davlat o‘zining muayyan funksiyalarini jamoat tashkilotlariga o‘tkazmoqda, bir qator vakolatlarini, huquq va resurslarni ularga bermoqda. Shu yo‘l bilan davlat jamoat tashkilotlarining o‘zini o‘zi boshqarish imkoniyatlarini kengaytirmoqda. Ikkinchi tomondan, jamiyat jamoat tashkilotlarini rivojlantirish orqali ularning ulkan salohiyatlarini mamlakatni boshqarish yo‘nalishida faollashtirmoqda.

Jamoatchilik nazoratini amalga oshirishda huquqiy me’yorlar poydevor vazifasini bajaradi. Huquqiy me’yorlarning asos vazifasini bajarishi jamoatchilik nazoratining har bir qadami mavjud qonunlar asosida qo‘yilishini taqozo etadi.

Jamoatchilik nazoratining mohiyat jihatidan huquqiy nazorat ekani fuqarolik jamiyatining tarkibiy qismi bo‘lgan huquqiy davlatning mohiyatiga to‘la mos keladi. Ayni paytda fuqarolik jamiyatini rivojlantirish, huquqiy davlatni yaratish yo‘lida amalga oshirilayotgan jamoatchilik nazoratining o‘zi ham mavjud qonuniy me’yorlarga asoslanishi lozim.

NNTlarning vujudga kelishi ob’ektiv voqelikning in’ikosi bo‘lib, hatto eng rivojlangan demokratik mamlakatlarda ham davlat o‘zining fuqarolariga o‘z organlari va mansabdor shaxslarining suiiste’molliklardan xoli ekaniga to‘la kafolat berolmaydi.

Demokratik mamlakatlarda tuzilayotgan NNTlar bir qator umumiy funksiyalarga ega. Fuqarolarning talablarini ifodalash; so‘z erkinligini ta’minlash; jamoatchilikni davlatni boshqarish va demokratik jarayonlarda ishtirok etishga safarbar qilish kabilar ana shunday funksiyalar jumlasiga kiradi..

XX-asr oxiriga kelib bir qator muammolarni hal qilishda, xususan, inson huquqlarini himoya qilishda NNTlarning ishtirokini ta’minlash xalqaro-huquqiy jarayonning uzviy tarkibiy qismiga aylandi. BMT doirasida inson huquqlariga oid asosiy hujjatlarni tayyorlashni NNTlarning ishtirokisiz tasavvur qilish qiyin.

- Jamoatchilik nazorati quyidagi o‘ziga xos xususiyatlarga ega:
- u jamiyat va uning alohida institutlarini boshqarish, jamiyatning barcha a’zolari ehtiyojlari va manfaatlarini uyg‘unlashtirish shakli sifatida namoyon bo‘ladi;
- mamlakatdagi turli ijtimoiy guruhlarining manfaatlarini uyg‘unlashtirishda va bu manfaatlar o‘rtasida nizolar kelib chiqishining oldini olishda muhim vosita hisoblanadi.
- jamiyatdagi tezkor hal qilinishi lozim bo‘lgan vazifalarni bajarishda jamiyatning kuch-g‘ayratini birlashtirish va muvofiqlashtirish vazifasini bajaradi.
- jamiyatda mavjud bo‘lgan ijtimoiy me’yorlarning bajarilishini kafolatlaydigan vosita hisoblanadi.

Davlat hokimiyati organlari faoliyati ustidan jamoatchilik nazoratini olib boruvchi institutlar jumlasiga quyidagilarni kiritish mumkin:

➤ mamlakatdagi turli ijtimoiy-madaniy hamda kasbiy guruhlarining manfaatlarini himoya qiluvchi siyosiy partiyalar. Saylovchilar saylov jarayonida u yoki bu partiyaga ovoz berar ekan, ijroiya hokimiyati organlari faoliyatini bavo-sita nazorat qiladi. Ayni paytda, ular ovoz bermagan partiyalarning faoliyatiga ishonchsizlik bildirgan hisoblanadi;

➤ mehnatkashlarning manfaatlarini taqdim va himoya qilish maqsadida tuzilgan kasaba uyushmalari;

➤ notijorat xarakterga ega bo'lgan jamoat tashkilotlari va uyushmalarining turli-tumanligi. Mazkur uyushma va tashkilotlar davlat hokimiyati organlari oldida fuqarolarning huquq va manfaatlarini taqdim qilish va himoya qilish maqsadida tuziladi;

➤ mamlakatda jamoat-davlat tuzilmalarining mavjudligi. Bunday tuzilmalar qatoriga turli vazirliklar va idoralar qoshida tashkil etilgan jamoatchilik kengashlari va uyushmalarini kiritish mumkin;

➤ mamlakat hududida jamoatchilik hokimiyatining quyi bo'g'ini hisoblanadigan o'zini o'zi boshqarish organlarining mavjudligi. O'zbekistonda ana shunday organlardan hisoblanadigan mahalla institutining faoliyati aholini o'zining ehtiyoj va manfaatlarini qondirish va himoya qilish maqsadida uyushtirishga yo'naltirilgan bo'ladi;

Jamoatchilik nazorati tizimi

O'zbekistonda qadimdan o'zini o'zi boshqarish organi bo'lgan mahalla nazoratchilik funksiyalarini ham bajargan. Bunday funk-siyani mahalla jamoasi yuqoridan tushirilgan farmonlar, buyruqlar va boshqa huquqiy me'yorlarga munosabat bildirish shaklida ifodalagan.

Jamoatchilik nazorati uzoq tarixga ega bo'lsa ham, uni ilmiy tushuncha sifatida fanga ijtimoiy psixologiyaning asoschilaridan bo'lgan **T.Tard** olib kirdi. Uning talqinida mazkur tushuncha jinoyatchining xulq-atvorini me'yoriy qoidalar doirasiga qaytarish uchun qo'llaniladigan usullar majmuini ifodalagan. Keyinroq, bu tushunchaning mazmuni ancha kengaydi. Bunday kengayish amerikalik sotsiologlar E.Ross va R.Park tadqiqotlari tufayli yuz berdi. Ularning talqinida jamoatchilik nazorati individga uning xulq-atvorini ijtimoiy me'yorlarga mos keltirish maqsadida o'tkaziladigan ta'sirni anglatadi.

Amerikalik sotsiolog T.Parsons tavsifida jamoatchilik nazorati sanksiyalar yordamida deviant xulq-atvorga ta'sir o'tkazish orqali uni me'yoriy holatga keltiradi va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashga xizmat qiladi.

Yuqoridagilardan xulosa qilib aytish mumkinki, jamoatchilik nazorati ijtimoiy tizimning o'zini o'zi tartibga solish usulidir. Mazkur usul huquqiy me'yorlar yordamida hamda mazkur tizimning tarkibiy qismlari orqali tartib va barqarorlikni ta'minlash maqsadida o'tkaziladi. Sanksiyalar — jamoatchilik nazoratining elementi. Alohida shaxslar va ijtimoiy guruhlarining xatti-harakatiga tezkor munosabat bildirish maqsadida jamiyat ijtimoiy sanksiyalar tizimini yaratgan. Sanksiyalar o'z mohiyatiga ko'ra, alohida shaxs va ijtimoiy guruhlar, muassasa va tashkilotlarning xatti-harakatiga munosabatdir. Ijtimoiy sanksiyalar tizimining vujudga kelishi tasodifiy hol emas. Me'yorlar jamiyat

qadriyatlarini himoya qilish maqsadida yaratilgan bo'lsa, sanksiyalar ijtimoiy me'yorlar tizimini himoya qilish va mustahkamlash uchun xizmat qiladi. Me'yor sanksiya yordamida himoya qilinmasa, unga odamlar amal qilmay qo'yadi.

Sanksiyalar moddiy va ma'naviy bo'lishi mumkin. Moddiy sanksiyalar vazifasini jarima, mol-mulkni musodara qilish kabilar bajaradi. Ma'naviy sanksiyalar esa tanqidiy fikr, xayfsan, kesatq, piching, izza qilish kabi shakllarda bo'lishi mumkin. Fuqarolik jamiyati institutlari ma'muriy va huquqiy sanksiyalarni qo'llash vakolatiga ega emas. Ular faqat ma'naviy sanksiyalarni qo'llashi mumkin. Lekin o'rinli va to'g'ri qo'llangan ma'naviy sanksiyalarning kuchi huquqiy sanksiyalar kuchidan kam bo'lmasligi mumkin.

Jamoatchilik nazoratining sub'ektlari

Nodavlat notijorat tashkilotlarning davlat hokimiyati organlari faoliyati qonunlarga mosligini nazorat qilish huquqi ularning davlat boshqaruvidagi faqat yakuniy-nazorat bosqichida ishtirok etishi bilangina cheklanmaydi. Ular o'zlarining mazkur huquqini davlat boshqaruvining avvalgi bosqichlari, ya'ni rejalashtirish va tashkillashtirish bosqichlarida ham namoyon qilishlari mumkin. Shuning uchun nodavlat notijorat tashkilotlari davlat hokimiyati organlari faoliyatining qonunlarga mosligini nazorat qilish huquqini faqat nazorat bosqichiga bog'lab qo'yish unchalik to'g'ri bo'lmaydi.

Ma'lumki, NNTlar hokimiyat funksiyalari va vakolatlariga ega emas. Lekin ular davlat hokimiyat organlari faoliyatini nazorat qilish huquqiga ega. Ana shu huquq samarali ishlashi uchun davlat hokimiyati organlari faoliyatining shaffofligini ta'minlash zarur. Shuning uchun mamlakatimizda davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarining ochiqqligini ta'minlash bo'yicha maxsus qonun qabul qilingan.

O'zbekiston Respublikasining "Jamoat birlashmalari to'g'risida"gi Qonunida ham fuqarolarning birlashmalar tuzish huquqi kafolatlangan: "Inson huquqlari to'g'risidagi Umumiy deklaratsiyaga, O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasiga asoslanib, ushbu Qonunda fuqarolarning jamoat birlashmalarini tuzish erkinligi ularning ajralmas huquqi sifatida mustahkamlab qo'yiladi". Mazkur Qonunda "jamoat birlashmasi" tushunchasiga ta'rif ham berilgan: **"O'z huquqlari, erkinliklarini xamda siyosat, iqtisodiyot, ijtimoiy rivojlanish, fan, madaniyat, ekologiya va hayotning boshqa sohalaridagi qonuniy manfaatlarini birgalikda ro'yobga chiqarish uchun birlashgan fuqarolarning xohish-irodalarini erkin bildirishlari natijasida vujudga kelgan ixtiyoriy tuzilma jamoat birlashmasidir."**

Jamoatchilik ekspertizasi yakunlariga ko'ra aholi qo'llab-quvvatlamaydigan narsa va hodisalarga barham berish zarur. Jamoatchilik nazoratining shakllaridan biri bo'lgan jamoatchilik ekspertizasi mamlakatda yuz berayotgan siyosiy, iqtisodiy va ma'naviy jarayonlarga aholining munosabatini aniqlaydi va mazkur jarayonlarning qay biri yashashi va qay biridan voz kechilishi kerakligi to'g'rsida xalqning hukmini ifodalaydi.

Fuqarolik jamiyati institutlari jumlasiga jamoat birlashmalari, siyosiy partiyalar, yoshlar, xotin-qizlar harakatlari, ekologik harakat, turli jamg'armalar, uyushmalar kiradi. Bu institutlar tom ma'noda jamoat birlashmalaridir. Konstitutsiyamizning XIII bobida jamoat birlashmalariga quyidagicha ta'rif beriladi: "O'zbekiston Respublikasida qonunda belgilangan tartibda ro'yxatdan o'tkazilgan kasaba

uyushmalari, siyosiy partiyalar, olimlarning jamiyatlari, xotin-qizlar, faxriylar va yoshlar tashkilotlari, ijodiy uyushmalar, ommaviy harakatlar va fuqarolarning boshqa uyushmalari jamoat birlashmalari sifatida e'tirof etiladi."

Jamoat birlashmalari orasida siyosiy partiyalar jamoatchilik nazoratini tashkil qilishda ancha faol ishtirok etmoqda. Mamlakatimizdagi eng ko'p sonli jamoat tashkiloti kasaba uyushmalaridir. Ular mehnatni muhofaza qilish, mehnatkashlarning dam olishini tashkil qilish va nazorat qilish kabi masalalarda birqancha ijobiy ishlarni amalga oshirdi.

Tashkilot va korxonalardagi Jamoa shartnomalarining ma'muriyat tomonidan bajarilishini nazorat qilish kasaba uyushmalarining eng asosiy vazifalaridan hisoblanadi. Bu vazifani kasaba uyushmalarining ko'pchilik boshlang'ich tashkilotlari qoniqarli bajarmoqda.

Mamlakatimizda fuqarolik jamiyatining rivojlanishida muhim omillardan hisoblangan ommaviy axborot vositalari taraqqiy topmoqda. Hozirgi kunda mamlakatimizda o'nlab nodavlat telekanallari, yuzlab bosma axborot vositalari faoliyat yuritmoqda. Ularning bari jamoatchilik nazoratining sub'ektlari hisoblanadi. Jamoatchilik nazoratida ular ishtirokining o'ziga xos xususiyatlari shundan iboratki, ular mazkur jarayonda bevosita ishtirok etishlaridan tashqari nazoratning boshqa sub'ektlari tomonidan aniqlangan qonunga xilof holatlarni keng jamoatchilikka etkazishda muhim rol o'ynaydi. Ular etkazgan ma'lumotlar jamoatchilikning qonunlarni buzish hollariga nisbatan murosasiz munosabatlarini shakllantiradi.

Jamoatchilik nazoratining hokimiyat vakolatlariga ega emasligi, uning etarli ta'sir kuchiga ega emasligi to'g'risida noto'g'ri tasavvurlar keltirib chiqarishi mumkin. Aslida, unday emas. Jamoatchilik nazorati jarayonida aniqlangan qonundan chetga chiqish holatlari vakolatli davlat organlariga yoki jamoatchilik fikriga murojaat etish orqali bartaraf etiladi. Mazkur holat jamoatchilik nazorati sub'ektlari nazoratning ham huquqiy, ham ijtimoiy mexanizmlardan foydalanishi mumkinligini anglatadi. Davlat nazorati esa, asosan, huquqiy mexanizmlardan foydalanadi.

Qonunning aprobatsiyasi bo'yicha o'tkazilayotgan eksperiment to'g'risida keng jamoatchilik va jamoat tashkilotlarini xabardor qilish maqsadida, 2013 yilning may-iyul oylarida Buxoro va Samarqand viloyatlarida fuqarolar bilan 120dan ortiq uchrashuvlar o'tkazildi. SHuningdek, mazkur eksperimentning o'tkazilish tartibi va qoidalari bo'yicha boshqa viloyatlar hokimiyatlari hamda boshqa davlat hokimiyat organlari xodimlari uchun yo'riqnoma tashkil qilindi.

Jamoatchilik nazoratining shakllari

Fuqarolik jamiyati shakllanishida fuqarolik jamiyati barcha institutlarining o'zaro aloqadorlikda ishlashi muhim ahamiyat kasb etadi. Jamoatchilik nazoratining maqsadi davlat hokimiyati organlarining aholi oldidagi barcha majburiyatlarini qanday bajarayotganliklarini nazorat qilishdan iborat. Mamlakatni modernizatsiyalash, korrupsiyaga qarshi kurash kuchaytirilayotgan hozirgi sharoitdajamoatchilik nazoratining roli beqiyos darajada ortadi. Jamoatchilik nazoratini kuchaytirish mamlakatda qonunchilikni ta'minlashning kafolati vazifasini bajaradi. Davlat hokimiyati organlari faoliyati ustidan jamoatchilik nazorati turli ko'rinish, shakl va usullar yordamida

o'tkaziladi. Jamoatchilik nazorati turlari va shakllarini to'la va chuqur anglash uchun quyidagi holat va hodisalar haqida aniq tasavvurlar hosil qilish lozim:

- davlat hokimiyat organlari faoliyati ustidan jamoatchilik nazorati tushunchasining mazmun va mohiyatini tahlil qilish:

- jamoatchilik nazoratini tartibga solib turuvchi hujjatlarni tahlil qilish:

- fuqarolik jamiyati institutlarining jamoatchilik nazorati olib borishdagi amaliy faoliyatlarini tahlil qilish.

- Jamoatchilik nazorati muayyan shakllarda olib boriladi. Jamoatchilik nazorati shakllari xilma xil bo'lib ularning asosiylari quyidagilar:

- ❖ jamoatchilik ekspertizasi;

- ❖ jamoatchilik monitoringi;

- ❖ jamoatchilik tinglovi;

- ❖ jamoatchilik surishtiruvi;

- ❖ jamoatchilik muhokamasi;

- ❖ jamoatchilik kuzatuv.

Jamoatchilik nazoratining hozirgi sharoitda bizning mamlakatimizda eng ko'p qo'llanayotgan shakllaridan biri jamoatchilik tinglovidir. Mazkur shakl ijtimoiy ahamiyatga molik bo'lgan u yoki bu muammoni hal qilishda turli ijtimoiy guruhlarining manfaatlarini o'zaro kelishtirishga xizmat qiladi. Jamoatchilik tinglovi quyidagi maqsadlarni ko'zlab o'tkaziladi:

- ijtimoiy ahamiyatga molik bo'lgan muammolarni aniqlash va muhokama qilish;
- mazkur muammoni hal qilishdan manfaatdor bo'lgan tomonlarni aniqlash;
- manfaatdor tomonlarning mazkur muammo bo'yicha mavqeini qayd qilish va barcha tomonlar uchun maqbul bo'ladigan qaror variantini ishlab chiqish.

Jamoatchilik tinglovi ishtirok etayotgan barcha tomonlarning o'z fikr va dalillarini bayon qilishini ko'zda tutadi. Bunda ular muhokama qilinayotgan masalaga aloqador bo'lgan hujjatlar bilan tanishib chiqadi.

Jamoatchilik tinglovining ishtirokchilari quyidagilar bo'lishi mumkin:

- mazkur muammoni kun tartibiga qo'yishda tashabbus ko'rsatgan tomon (investor, tayyorlangan loyiha mualliflari);

- mahalliy o'zini o'zi boshqarish organlarining, ma'muriyat, davlat nazorat idoralarining vakillari;

- muhokama qilinayotgan masaladan manfaatdor bo'lgan jamoatchilik, shu jumladan, jamoat tashkilotlarining vakillari.

Jamoatchilik tinglovini tashkil etish va o'tkazishga mahalliy o'zini o'zi boshqarish organlari, mahalliy davlat hokimiyati organlari, jamoat tashkilotlari va birlashmalarining vakillari jalb etilishi lozim.

Jamoatchilik tinglovining ob'ekti jamiyatda vujudga kelgan muammoni hal qilish bo'yicha tayyorlangan loyiha bo'lishi mumkin. Mabodo, loyiha tarkibida yopiq ma'lumotlar mavjud bo'lsa, loyiha mualliflari jamoat tinglovi uchun alohida ma'ruza tayyorlashadi. SHu bilan birga, muammoni hal qilish bo'yicha tayyorlangan hujjatning qisqacha mazmuni ko'pchilik uchun tushunarli bo'lgan sodda tilda tayyorlangan bo'lishi zarur.

Mamlakatimizda jamoatchilik nazoratining eng ko'p tarqalgan ko'rinishlaridan biri tuman va shaharlarda mahalliy hokimiyat organlari rahbarlari, xususan hokimlarning hudud aholisi oldida muayyan davr (chorak, yarim yil yoki yil) davomida rejalarning qanday bajarilayotgani to'g'risida axborot berishidir. Bunda hokimdan tashqari hududdagi aholiga xizmat ko'rsatadigan barcha tashkilot va muassasalarning rahbarlari hozir bo'lishadi. Tinglov davomida erishilgan yutuqlar bilan bir qatorda yo'l qo'yilgan kamchiliklar, rejaning orqada qolish, ko'rsatilayotgan xizmatlarning to'laligi va sifati singari masalalar ham muhokama qilinadi. Bunday tinglovlar mamlakatimizdagi barcha hududlarda an'ana tusini oldi.

Jamoatchilik tinglovi yakunlari bo'yicha tashkilotchiquyidagi vazifalarni bajarishi zarur:

qaror loyihasi bo'yicha tayyorlangan hujjatga tinglov jarayonida bildirilgan taklif va mulohazalar asosida tegishli o'zgarishlar kiritish;

jamoatchilik tinglovi natijalarini hujjatlashtirish.

Jamoat tinglovining asosiy hujjatlari quyidagilar: muhokama qilinayotgan loyiha, berilgan savollar hamda takliflar, ularga berilgan javoblar; jamoatchilik tinglovining bayonnomasi; tomonlarning kelishmovchiligi qayd etilgan yakuniy hujjat; loyihaga tinglov natijasida kiritilgan o'zgarishlar ro'yxati.

Jamoat tinglovining yakunlovchi hujjatini ommaviy axborot vositalarida e'lon qilish tavsiya etiladi

Jamoatchilik tinglovi muammoga ekspertlarni jalb qilish, tinglov haqida ommaviy axborot vositalarida e'lon berish, jamoatchilik tinglovini o'tkazadigan joyni ijaraga olish kabi moliyaviy mablag'larni talab etadigan masalalar bilan bog'liq. Odatda, tegishli moliyaviy mablag' bu muammoni hal qilishdan manfaatdor tomon va hal qilish uchun buyurtma bergan buyurtmachi yoki investor tomonidan qoplanadi. SHuningdek, qo'shimcha mablag'lar (xayriya mablag'lari, jamoat tashkilotlari a'zolaridan tushgan badallar) ham jalb qilinishi mumkin.

Jamoatchilik ekspertizasi. "Ekspertiza" tushunchasi muayyan masalani mutaxassislar tomonidan o'rganish va u haqda xulosalar berishni anglatadi. Ijtimoiy sohada shunday masala va muammolar mavjudki, ularni o'rganish va tadqiq qilish muayyan qiyinchiliklar bilan bog'liq. Bu qiyinchiliklar o'rganilayotgan masala va muammoning murakkabligi tufayli vujudga keladi. SHuning uchun ham, jamiyatda ekspertiza qilishga katta ehtiyoj mavjud.

Ekspertiza qilish, ko'pincha, biror bir hujjat, loyiha, bajarilgan ish natijalari haqida xulosa berishni anglatadi. Ijtimoiy ekspertiza mutaxassis (ekspert)lar tomonidan

ob'ektning holatini tashxislash, uning haqidagi axborot to'g'riligi va ishonchliligini aniqlash, uning keyingi tadrijini, shuningdek, boshqa ob'ektlarga ta'sirini prognozlash hamda qaror qabul qilish uchun tavsiyalar ishlab chiqishni qamrab oladigan tadqiqotdir. Ekspertiza, jumladan, jamoatchilik ekspertizasi to'rt funksiyani bajaradi:

Diagnostic funktsiya. Mazkur funktsiya o'rganilayotgan ob'ektning holatini aniqlashni ifodalaydi.

Axborot-nazorat funktsiyasi. Mazkur funktsiya ob'ekt va uning atrofidagi muhit haqidagi axborotni o'rganish, uning to'g'riligiva ishonchliligini aniqlash. Agar axborotda noaniqlik va noto'g'ri ma'lumotlar bo'lsa, ularga tegishli tuzatishlar kiritishni bildiradi.

Prognostik funktsiya. Mazkur funktsiya o'rganilayotgan ob'ektning yaqin, o'rta va uzoq istiqbolda qanday holatga o'tish ehtimolini aniqlashni bildiradi.

Loyihalash funktsiyasi. Mazkur funktsiya o'rganilayotgan ob'ektni ekspertiza qilish natijalarini ijtimoiy loyihalash va qarorlar qabul qilishda qo'llashni nazarda tutadi.

Jamoatchilik ekspertizasining ob'ektlari davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarining faoliyati, ijtimoiy institut va jarayonlar, konsepsiyalar, me'yoriy-huquqiy hujjatlar bo'lishi mumkin. Jamoatchilik ekspertizasidan o'tkazish lozim bo'lgan ob'ektlarning barchasini sanab o'tish juda ko'p vaqt talab qiladi. Umumlashtirib aytganda, jamoatchilik ekspertizasining ob'ekti davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari faoliyatining qonunlarga mosligi yoki mos emasligidan tashqari, ijtimoiy, siyosiy ahamiyatga molik barcha faoliyat va jarayonlar bo'lishi mumkin. Lekin jahondagi mamlakatlar o'z taraqqiyotining turli bosqichlaridagi ehtiyojlaridan kelib chiqib jamoatchilik nazoratining turli qirralari yoki ob'ektlariga oid qonunlar qabul qilishi mumkin. Jamiyat, ijtimoiy guruh yoki alohida shaxslar hayoti va faoliyatiga ijobiy yoki salbiy ta'sir o'tkazishi mumkin bo'lgan har qanday hujjat va qarorlar ekspertizadan o'tkazilishi mumkin.

Davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari qabul qilgan yoki qabul qilmoqchi bo'lgan qarorlar quyidagi hollarda ekspertizadan o'tkazilishi tavsiya etiladi:

qabul qilingan yoki qilinayotgan qarorlarning aholi hayot faoliyatiga va turmush darajasiga o'tkazadigan ta'siri miqyosini aniqlash zarur bo'lganda;

qabul qilingan qarorni amalga oshirishning oqibatlari turli ijtimoiy guruhlar, turli hududlar hayotida vujudga keltiradigan oqibatlari qay darajada turli-tuman bo'lishi mumkinligini aniqlash zarur bo'lganda;

qabul qilingan qaror va hujjatlar to'g'risida turli-tuman, bir-biriga zid fikrlar mavjud bo'lganda;

qabul qilingan yoki tayyorlangan qaror etarli asoslanmaganda. Uning ijobiy va salbiy oqibatlari qanday bo'lishi aniq bo'lmaganda;

qaror qabul qilayotgan organ mazkur qarorning oqibatlarini bashorat qilishga ehtiyoj sezganda;

bir-biriga zid bo'lgan qaror variantlari mavjud bo'lganda.

Bizning mamlakatimizda jamoatchilik nazorati bo'yicha tayyorlangan qonun loyihasi bo'yicha o'tkaziladigan jamoatchilik ekspertizasining maqsadi davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari faoliyatining amaldagi qonunlarga mosligini, shuningdek, mazkur qarorlar fuqarolar manfaatlariga hamda jamoatchilik fikriga qay darajada mosligini aniqlashdan iborat.

Jamoatchilik ekspertizasi murakkab jarayon bo'lganligi tufayli, uning ob'ektivligi va xolisligiga erishishning asosiy yo'li ekspertlarning hamkorlikda ish olib borishidir.

Jamoatchilik nazoratining monitoring shakli. Jamoatchilik nazoratining monitoringshakli dastlab atrof-muhitdagi o'zgarishlarni o'rganishda qo'llangan. Masalan,

O'zbekistonda nazoratning monitoring shakli Orolbo'yi mintaqasida bir qator holat va ko'rsatkichlarni kuzatish maqsadida o'tkazilgan. Jamoatchilik nazoratiga ekologiya sohasidan kirib kelgan mazkur usul, keyinchalik, jamiyat hayotining boshqa sohalarida ham qo'llana boshladi.

Mamlakatni modernizatsiyalash jarayonida mavjud muammolarni hal qilish yangi muammolarni keltirib chiqaradi. Lekin, vujudga kelayotgan yangi muammolar taraqqiyotning yangi, yuqoriroq bosqichida, shu bosqichning talablariga mos ravishda hal qilinadi. Ana shunday muammolarni samarali hal qilish uchun jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlar tadrijini muntazam tahlil qilish zarurati vujudga keladi. Ana shunday tahlil talablariga jamoatchilik monitoringi to'la javob beradi. Ijtimoiy munosabatlar tadrijini tashxis qilish va bashorat qilish vazifasini bajaruvchi jamoatchilik monitoringi, ayni paytda, mazkur jarayonlarni boshqarish bo'yicha tezkor axborot olish imkonini ham beradi.

Jamoatchilik monitoringining boshqa tadqiqot usullaridan afzalligi shundaki, uning yordamida ijtimoiy ko'rsatkichlarning keng doirasi bo'yicha olinadigan ma'lumotlarni muntazam to'ldirib va uyg'unlashtirib borish imkoni paydo bo'ladi. Axborotlarni ana shunday to'ldirish va uyg'unlashtirish asosida muntazam yangilanib turuvchi axborot banki yaratiladi. Ayni mana shu afzalligi jamoatchilik monitoringining keng tarqalishi uchun asos yaratmoqda.

Jamoatchilik monitoringi jamoatchilik faolligining yangi shakli bo'lib, muayyan tizimlar to'g'risida muntazam va ilgarilab boruvchi axborot olish imkonini beradi. Olingan axborotlarda tizimning holati monitoring ko'rsatkichlari yordamida ifodalanadi. Monitoring ko'rsatkichlari komplekslik va integrativlik mezonlari asosida shakllanadi. Komplekslik tushunchasi tizimning turli tarkibiy qismlari to'g'risida axborot olishni anglatadi, integrativlik mezoni olinayotgan axborotning o'sha tarkibiy qismlari o'zaro ta'sirini ifodalashni ta'minlaydi. Mazkur axborotlar tizimdagi miqdoriy va sifat o'zgarishlarni o'zaro aloqadorlikda ifodalaydi.

“Monitoring” tushunchasi muayyan ob'ektlarning holati to'g'risida maxsus tashkil etilgan tizimli kuzatishni anglatadi. Masalan, atrof-muhitni monitoring qilish tabiatdagi ob'ektlarning holati va ulardagi o'zgarishlarni kuzatishni anglatadi.

Jamoatchilik monitoringi nodavlat notijorat tashkilotlar va umuman, fuqarolik jamiyati institutlari tomonidan davlat hokimiyati organlari faoliyatining amaldagi qonunchilikka mos yoki mos emasligini nazorat qilish maqsadida amalga oshiriladi. Jamoatchilik monitoringi davlat hokimiyati organlari faoliyatiga baho berish bilan birga, zarur bo'lgan hollarda ularni korreksiya qilish imkonini ham yaratadi.

Jamoatchilik monitoringi quyidagi tamoyillarga asoslanib o'tkaziladi:

tizimlilik va xolislik;

qonuniylik va ochiqlik;

olinayotgan ma'lumotlarning ishonchliligi.

Ijtimoiy ahamiyatga molik dasturlarni jamoatchilik monitoringidan o'tkazishning maqsadi mazkur dasturlarni ishlab chiqish va amalga oshirishni takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqishdir. Bunday tavsiyalar monitoring natijalarini jamoatchilik muhokamasidan o'tkazish asosida qabul qilinadi.

Ijtimoiy ahamiyatga molik dasturlarni jamoatchilik monitoringidan o'tkazish texnologiyasi o'zaro bog'liq va muayyan ketma-ketlikda tashkil etilgan harakatlar yig'indisi bo'lib, ularni amalga oshirish manfaatdor shaxs va tashkilotlarga, birinchi navbatda, nodavlat notijorat tashkilotlarga ijtimoiy ahamiyatga molik mazkur dasturlarni ishlab chiqish va amalga oshirishda ishtirok etish imkoniyatini beradi. Bunday ishtirok

aholiga ko'rsatilayotgan ijtimoiy xizmatlarning sifati va samaradorligini oshirishni nazarda tutadi.

Jamoatchilik monitoringi bir necha usullardan foydalanib o'tkaziladi. Bunday usullar jumlasiga quyidagilarni kiritish mumkin: statistik tahlil; byudjet tahlili; huquqiy tahlil; so'rovnomalar; intervyu.

Monitoring o'tkazish dasturimuammoli vaziyatni tavsiflashni ham qamrab oladi. Monitoring ana shu vaziyatni statistik ma'lumotlar, ommaviy axborot vositalarida chop etilgan ma'lumotlar, shuningdek, boshqa manbalardan olingan ma'lumotlar asosida tahlil qilishni nazarda tutadi. Ana shunday tahlil asosida ijtimoiy ahamiyatga molik dasturlarning mazmuni, maqsadga yo'naltirilganligi muammoni hal qilish uchun belgilangan tadbirlarning etarli yoki etarli emasligi, asoslanganligi, amalga oshirish mexanizmlari mavjudligi, jamoatchilik fikri hisobga olingani yoki olinmaganligi, uni tuzishda jamoatchilikning ishtirok etish darajasi baholanadi.

Jamoatchilik monitoringidan o'tkazishning tashkiliy shakli tashabbuskor tashkilot tomonidan ishlab chiqilgan loyiha hisoblanadi. Loyihada jamoatchilik monitoringini tashkil qilishning asosiy bosqichlari ifodalangan bo'ladi: tayyorgarlik ko'rish bosqichi, jamoatchilik monitoringi bo'yicha tadbirlarni tashkil qilish bosqichi, yakunlovchi bosqich.

Jamoatchilik muhokamasi. Jamoatchilik muhokamasi ijtimoiy ahamiyatga molik bo'lgan me'yoriy-huquqiy hujjatlar, me'yoriy-huquqiy hujjatlarning loyihalari, davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarining qaror, buyruq va farmoyishlari, shuningdek, ijtimoiy ahamiyatga molik bo'lgan boshqa hujjat va materiallarni tahlil qilishga bag'ishlanadi. Amaldagi me'yoriy-huquqiy hujjatlar bo'yicha jamoatchilik muhokamasi ularga o'zgarishlar kiritish, yoki ularni yangi tahrirda qabul qilish zarur bo'lgan hollarda jamoatchilik fikri hisobga olinishini ta'minlash maqsadida o'tkaziladi.

Mustaqillik yillarida mamlakatimizda qabul qilinadigan qonun loyihalarini jamoatchilik muhokamasidan o'tkazish odat tusiga kirdi. Milliy ong va milliy ma'naviyatning tiklanishi va rivojlanishi natijasida qonunlardan tashqari, ijtimoiy ahamiyatga molik bo'lgan boshqa hodisalarni muhokama qilish ham ijtimoiy amaliyotda mustahkam o'rin egallay boshladi.

Oliy Majlis fuqarolarning vakillik organi sifatida mamlakat hayotida muhim rol o'ynaydi. SHunday bo'lsa ham, Qonunchilik Palatasi hamda Senat a'zolari qonunlarning sifatli bo'lishi hamdaijtimoiy hayotda o'z o'rnini egallashini ta'minlash uchun, ularning loyihalarini jamoatchilik muhokamasidan o'tkazishga ehtiyoj sezadilar. Bundan tashqari, qonunlar legitimlikka ega bo'lishi uchun, keng xalq ommasini ularning muhokamasiga jalb qilish zarur bo'ladi.

Qonunlarning loyihalari bo'yicha loyiha mavzusi bo'yicha mutaxassis bo'lgan ekspertlar jalb qilinadi. Ayni paytda, qonunlarni qabul qilishda ekspertlardan tashqari, turli maqsadli guruhlariga murojaat qilish ham zarur bo'ladi. Bunday maqsadli guruhlariga mazkur qonunning qabul qilinishidan manfaatdor bo'lgan tomonlarni kiritish mumkin. Masalan, chorvachilikni rivojlantirishga oid qonun qabul qilinmoqchi bo'lsa, uning loyihasi muhokamasiga, birinchi navbatda, chorvadorlarning vakillari jalb qilinishi kerak. Bundan tashqari, chorva hayvonlariga em-xashak etkazib beruvchi dehqonlar, omuxta em etkazib beruvchi sanoat vakillarini ham jalb qilish maqsadga muvofiq. Bundan tashqari, chorvachilik mahsulotlarini iste'mol qiluvchi keng xalq ommasi vakillari ham ishtirok etishi shart bo'ladi. Mana shu bir qonun loyihasini muhokama qilishga jalb qilinganlar

orasida bir necha maqsadli guruh vakillarini ko'rish mumkin. Sanab o'tilgan guruhlardan tashqari, qonun loyihasini muhokama qilishga mamlakatimizdagi ijroiya va qonun chiqarish organlarining, shuningdek, mahalliy o'zini o'zi boshqarish organlarining vakillarini ham jalb etish maqsadga muvofiq. Bulardan tashqari, qonun loyihasini muhokama qilishda fuqarolik jamiyatlari institutlari (kasaba uyushmalari, siyosiy partiyalar, iste'molchilarning huquqlarini himoya qiluvchi tashkilotlar, huquqni himoya qiluvchi tashkilotlar, yoshlar tashkilotlarining vakillari ham) ishtirok etishi zarur bo'ladi. Sanab o'tilganlardan tashqari, mamlakatdagi har bir fuqaro qonun muhokamasida ishtirok etishi mumkin.

Jamoatchilik muhokamasi o'z mohiyatiga ko'ra, ijtimoiy-siyosiy jarayon bo'lib, davlat boshqaruvida siyosiy qadriyatlarni, ya'ni fuqarolarning siyosatni ishlab chiqishdagi ishtirokini ta'minlashga qaratilgan bo'ladi. Davlat boshqaruvi uchun siyosiy qadriyatlardan tashqari, huquqiy qadriyatlar ham xos bo'lib, ular siyosiy qarorlar qabul qilish chegaralarini belgilab beradi, alohida fuqarolarning va xo'jalik yurituvchi sub'ektlarning huquqlarini himoya qiladi. Qarorlar qabul qilishda siyosiy va huquqiy qadriyatlardan tashqari, boshqaruv qadriyatlari ham mavjud bo'lib, ular qonunlarni amalga tadbqiq qilish jarayonida namoyon bo'ladi. Huquqiy qadriyatlar jumlasiga huquqning ustuvorligi, tenglik kabilar kirsam, boshqaruv qadriyatlariga boshqaruv organlari faoliyatining samaradorligi, optimalligi kabilarni kiritish mumkin.

Jamoatchilik muhokamasini o'tkazishda ishtirokchilar oldindan ro'yxatdan o'tishlari, xulq-atvor qoidalariga hamda jamoatchilik muhokamasini o'tkazish reglamentiga amal qilishlari shart.

Muhokama qilinayotgan loyihani ko'rib chiqayotgan davlat hokimiyati organi yoki mahalliy o'zini-o'zi boshqarish organi jamoatchilik muhokamasi tashkilotchisini mazkur tavsiyalarni ko'rib chiqish muddati va tartibi to'g'risida oldindan xabardor qilishi shart.

Jamoatchilik surishtiruvi. Jamoatchilik surishtiruvi keng jamoatchilikka ma'lumot berish va kam o'rganilgan, ayni paytda, jamoatchilik qiziqishini uyg'otgan muammoni atroflicha va batafsil tadqiq etish maqsadida o'tkaziladi. Jamoatchilikning qiziqishini uyg'otadigan masalalar jumlasiga jinoyatchilikni fosh etish yoki oldini olish, jamoat tartibini buzish, korrupsiya va adolatsizlikni fosh etish, odamlarning salomatligi va xavfsizligini himoya qilish, ijtimoiy muhim masalalar bo'yicha etarli ma'lumot asosida qarorlar qabul qilinishi uchun zarur bo'lgan axborotni ommalashtirish kabilarni kiritish mumkin.

Jamoatchilik surishtiruvining ob'ekti ko'pchilikni qiziqtirgan har qanday hodisa, voqea yoki tamoyil bo'lishi mumkin.

Boshlangan surishtiruvlarda mazkur muammoga qiziqqan jamoat tashkilotining har qanday a'zosi ishtirok etishi mumkin. Jamoatchilik surishtiruvini boshlagan jamoat tashkiloti jamoatchilik surishtiruvining etakchisi mavqeiga ega bo'ladi. Etakchi surishtiruvga foyda keltirishi mumkin bo'lgan mutaxassis va shaxslarni jalb etishi mumkin. SHu bilan birga, etakchi surishtiruvning har qanday bosqichida har qanday ishtirokchini surishtiruvdan chetlashtirishi mumkin. Bunda u chetlashtirishning sabablarini bayon qilishi lozim.

Etakchi tashkilotning qarorisiz masalani muhokama bosqichiga olib chiqishi mumkin emas. SHuning uchun masalani keyingi bosqichga olib chiqishdan avval etakchi avvalgi bosqichda barcha vazifalar bajarilganiga ishonch hosil qilishi lozim.

Surishtiruvning barcha bosqichlarini yopiq rejimda o'tkazish tavsiya etiladi. Bu esa, surishtiruv doirasidagi barcha masalalar, tahlillar, tortishuvlar va boshqa materiallar faqatgina surishtiruv ishtirokchilariga ma'lum qilinishini anglatadi. Bundaycheklash oxirigacha tekshirilmagan axborot va materiallartarqab ketishining oldini olish maqsadida amalga oshiriladi. Biroq, surishtiruv jarayonida shunday vaziyat ham vujudga kelishi mumkinki, unda surishtiruv olib borilayotganiga jamoatchilikning e'tiborini tortish zarur bo'lib qoladi. Bunday hollarda surishtiruvga yangi odamlar, yangi ekspertlar va jurnalistlarni jalb qilishga to'g'ri keladi.

Surishtiruvning yakunlari bo'yicha tayyorlangan hujjat jamoatchilik muhokamasiga olib chiqiladi. Muhokama jarayonida bildirilgan taklif, mulohaza va e'tirozlar yakunlovchi hujjatda aks ettiriladi. Yakunlovchi hujjat ko'pchilik ovoz bilan ma'qullangandan keyin, u jamoatchilikka etkazilishi, ommaviy axborot vositalarida e'lon qilinishi mumkin.

14-MAVZU. AXBOROT VA SO'Z ERKINLIGINI TA'MINLASH

Reja:

1. Axborot tushunchasining mazmuni. Axborotning predmeti va asosiy shakllari.
2. Ommaviy axborot vositalari va ommaviy kommunikatsiya kanallari.
3. Axborot sohasida davlat boshqaruvi jarayonini joriy etishning elementi va sub'ekti.
4. Fuqarolik jamiyatini rivojlantirishda ommaviy kommunikatsiyadan foydalanishning ahamiyati
5. Davlat axborot siyosatining vazifalari va funksiyalari.

Har qanday jamiyatda axborot hamisha mamlakat taraqqiyotining ko'zgusi, kishilarning ongi, dunyoqarashi, siyosiy saviyasi shakllanishining asosiy vositalaridan biridir. SHuning uchun ham, axborotga bo'lgan hayotiy ehtiyoj, uni qondirishga xizmat qiluvchi omillarni shakllantirish kishilik taraqqiyotining har bir bosqichida etakchi o'rinlardan birini egallab kelgan.

Insoniyat tarixida axborot to'plash va tarqatishning dastlabki og'zaki (voizlar, jarchilar, choparlar va boshqalar) va yozma (popiruslardagi, e'lon taxtalari va hakoazolardagi) namunalari nomuntazam bo'lsada, qadim zamonlardan yaxshi ma'lum. O'sha davrlardayoq to'laqonli axborot va xabarga talab hamda ehtiyoj turli manbalarda o'z aksini topgan. Zardushtiylik tarixining manbalarida aytilishicha, Zardusht xudoning payg'omi (xabari)ni odamlarga etkazish orqali bosqinchilik va vayronliklar oldini olish, halol mehnat qilib, tinch-totuv yashash, adolat va haqiqatga sajda qilish kerakligini o'rgatgan. 30 asrlar oldin bitilib, bizlarga etib kelgan —Avestodan har qanday xabar, yangilik o'zining takomilligi, haqiqiyliigi, to'liqligi bilan baholanishi, uning yordamida insoniyat yaxshilik va ezgulikka qarab intilishi to'g'risida xulosa qilish mumkin.

Ommaviy axborotning asosiy ma'nosini anglatuvchi ma'lumot yig'ish, qayta ishlash va tarqatish hamda tezkor xabarlar yozib jamiyatni ogoh etish bilan mashg'ul kishilar Amir Temur davrida ham bo'lganligi ma'lum. Bu haqda Sohibqironning «Qissai Temur»da: «Amr etdimkim, har sarhad va viloyat, lashkar va mamlakatg'a bir axbornavis

(xabarlar yozuvchi, ya'ni muxbir) tayin etgaylarkim, sipoh va hokim va ra'iyat va begona lashkar va mol va manolning mudoxil va maxorij va begona odamlar va karvonning kirmak va chiqmog'i va hamsoya podshohlar mamlakatining axbori va alarning a'moli va af'oli va uzoq baladalardin dargohing'a yuz qo'yg'on ulamo va fozil odamlarning ishlar va so'zlarin rostlig' va durustlig' bila yozib dargohg'a yiborgaylar»⁴⁵, degan fikri buning dalilidir. Demak, bo'layotgan hodisa-voqealar haqida xabar to'plash va davlatni boshqarishda ulardan foydalanish Sohirqiron uchun ham muhim omil bo'lgan.

Alloma Alisher Navoiy ham o'z ijodi va faoliyati davomida xolis va rost axborot masalasiga alohida e'tibor qaratgan. Uning —Hayratul abror dostonidagi yolg'on xabar beruvchining ahvoli:

Har kishi yolg'onni desa, lek kam

Bo'lg'ay edi kosh bu davronda ham⁴⁶.

YOki —Farhod va SHirin dostonida xabarning ijtimoiy ahamiyatiga alohida e'tibor qaratgan mutafakkir ajdodimizning:

Erursen shoh - agar ogohsen-sen,

Agar ogohsen - sen, shohsen sen,⁴⁷

degan misrlari har qanday yangilik, xabar haqiqiyliги, xolisligi, to'liqligi va tezkorligi bilan baholanganligi, uning yordamida halq irodasi yo'naltirilib turilganidan dalolat beradi. U mazkur misrasida agar kishi axborotni birinchi bo'lib egallasa, jamiyat tizginini egallashi, aynan xabar sabab barcha halokat va falokatlarning oldini olishi haqidagi pandlari bugungi xabar, axborot boshqarayotgan dunyomiz haqidagi bashoratdek ko'rinadi.

Insoniyat tarixida axborot to'plash va tarqatishning dastlabki og'zaki (voizlar, jarchilar, choparlar va boshqalar) va yozma (popiruslardagi, e'lon taxtalari va hakoazolardagi) namunalari nomuntazam bo'lsada, qadim zamonlardan yaxshi ma'lum. O'sha davrlardayoq to'laqonli axborot va xabarga talab hamda ehtiyoj turli manbalarda o'z aksini topgan. Zardushtiylik tarixining manbalarida aytilishicha, Zardusht xudoning payg'omi (xabari)ni odamlarga yetkazish orqali bosqinchilik va vayronliklar oldini olish, halol mehnat qilib, tinch-totuv yashash, adolat va haqiqatga sajda qilish kerakligini o'rgatgan. 30 asrlar oldin bitilib, bizlarga yetib kelgan "Avesto"dan har qanday xabar, yangilik o'zining takomilligi, haqiqiyliги, to'liqligi bilan baholanishi, uning yordamida insoniyat yaxshilik va ezgulikka qarab intilishi to'g'risida xulosa qilish mumkin.

Ommaviy axborotning asosiy ma'nosini anglatuvchi ma'lumot yig'ish, qayta ishlash va tarqatish hamda tezkor xabarlar yozib jamiyatni ogoh etish bilan mashg'ul kishilar Amir Temur davrida ham bo'lganligi ma'lum. Bu haqda Sohirqironning «Qissai Temur»da: «Amr etdinkim, har sarhad va viloyat, lashkar va mamlakatg'a bir axbornavis (xabarlar yozuvchi, ya'ni muxbir) tayin etgaylarkim, sipoh va hokim va ra'iyat va begona lashkar va mol va manolning mudoxil va maxorij va begona odamlar va karvonning kirmak va chiqmog'i va hamsoya podshohlar mamlakatining axbori va alarning a'moli va af'oli va uzoq baladalardin dargohing'a yuz qo'yg'on ulamo va fozil odamlarning ishlar va so'zlarin rostlig' va durustlig' bila yozib dargohg'a yiborgaylar», degan fikri buning dalilidir. Demak, bo'layotgan hodisa-voqealar haqida xabar to'plash va davlatni boshqarishda ulardan foydalanish Sohirqiron uchun ham muhim omil bo'lgan.

⁴⁵ Амир Темур Кўрагон. Қиссаи Темур («Малфузоти Темурий»). – Т.: ДИТАФ, 2001. – Б. 285.

⁴⁶ Алишер Навоий. Тўла асарлар тўплами. Ўн жилдлик. 6-жилд. – Т.: Ё. Ғулом номидаги НМҲУ, 2011. – Б.

179

⁴⁷ Ўша ерда. - Б. 178.

Alloma Alisher Navoiy ham o'z ijodi va faoliyati davomida xolis va rost axborot masalasiga alohida e'tibor qaratgan. Uning "Hayratul abror" dostonidagi yolg'on xabar beruvchining ahvoli:

Har kishi yolg'onni desa, lek kam
Bo'lg'ay edi kosh bu davronda ham.

Yoki "Farhod va Shirin" dostonida xabarning ijtimoiy ahamiyatiga alohida e'tibor qaratgan mutafakkir ajdodimizning:

Erursen shoh - agar ogohsen-sen,
Agar ogohsen - sen, shohsen sen,

degan misrlari har qanday yangilik, xabar haqiqiyligi, xolisligi, to'liqligi va tezkorligi bilan baholanganligi, uning yordamida halq irodasi yo'naltirilib turilganidan dalolat beradi. U mazkur misrasida agar kishi axborotni birinchi bo'lib egallasa, jamiyat tizginini egallashi, aynan xabar sabab barcha halokat va falokatlarning oldini olishi haqidagi pandlari bugungi xabar, axborot boshqarayotgan dunyomiz haqidagi bashoratdek ko'rinadi.

Asrlar oshsada axborotga bo'lgan talablar deyarli o'zgargan emas. Aksincha, jamiyat hayotida uning ahamiyati borgan sari oshib borgan va bugungi kunga kelib mamlakatimiz rivojlanishi strategiyasini shakllantirish va uni bevosita amalga oshirishda tobora katta rol o'ynamoqda. Bu esa ularning fuqarolik jamiyatiga xos asosiy omillardan biriga aylanib borayotganidan dalolat beradi.

Fuqarolik jamiyatini barpo etish jarayonida axborot sohasini isloh qilish, so'z va axborot erkinligi.

Mustaqillik yillarida erkin ommaviy axborot vositalari faoliyati uchun zarur bo'lgan huquqiy, ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy shart-sharoitlar shakllandi. OAVning fuqarolik jamiyati instituti sifatida rivojlantirish yo'lidagi islohotlar izchil davom etmoqda. Diqqatga sazovor muhim tomoni shundaki, erkin OAVni rivojlantirmay turib, fuqarolik jamiyati qurish va inson erkinligi, huquqlarini ta'minlash mumkin emasligini jamoatchilik anglab yetdi.

Fuqarolik jamiyatini rivojlantirishda so'z va matbuot erkinligini ta'minlash masalasi alohida o'rin egallashini nazarda tutib Prezident I.Karimov shunday deydi: «Jamiyatimizni yanada rivojlantirish va sifat jihatidan yangilash borasidagi eng muhim ustuvor yo'nalish – bu inson huquqlari va erkinliklarini, so'z va matbuot erkinligini, shuningdek, oshkoralikni, jamiyatda o'tkazilayotgan islohotlarning ochiqqligini ta'minlaydigan demokratik tamoyillarni so'zda yoki qog'ozda emas, amaliy hayotda joriy qilishdir, desak, har tomonlama to'g'ri bo'ladi».

Mamlakatimizning mustaqillikka erishishi axborot sohasini liberallashtirish, so'z erkinligini ta'minlashda ham yangi bosqichni boshlab berdi. O'tgan yillar davomida ushbu sohada keng qamrovli islohotlar, ko'plab chora-tadbirlar amalga oshirildi. Bu borada axborot vositalari faoliyatiga oid mukammal huquqiy baza yaratilganligini va u insonlar uchun axborot olish sohasida erkinlik va huquqlarini ta'minlashda muhim rol o'ynayotganligini alohida qayd etish zarur.

Avvalo, mamlakatimizda axborot sohasida olib borilayotgan siyosat O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasida belgilangan ommaviy axborot vositalari erkinligi va qonunlarga muvofiq faoliyat yuritishi har kim fikrlash, so'z va e'tiqod erkinligiga, hamda o'zi istagan axborotni izlash, olish va tarqatish huquqiga ega ekanligi haqidagi me'yorlarni izchillik bilan va to'laligicha ta'minlanishi asosida amalga oshirilishini qayd etish zarur.

Shu ma'noda Prezidentimiz I.A.Karimov ommaviy axborot vositalarining fuqarolik jamiyatidagi roliga alohida to'xtalib: "Ochiq va kuchli fuqarolik jamiyatini bugungi kunda erkin ommaviy axborot vositalari va boshqa fuqarolik jamiyati institutlarining rivojlangan tizimisiz tasavvur etib bo'lmaydi... ularning faoliyati samaradorligini oshirishni ta'minlaydigan zarur me'yoriy-xuquqiy baza, iqtisodiy va huquqiy kafolatlar yaratilgani ham bu sohadagi katta ishlarimizdan bo'ldi", deb ta'kidlagani bejiz emas. Darhaqiqat, mustaqillik yillarida ommaviy axborot vositalari faoliyatini tartibga soluvchi qonunlarning tahlili bu sohaga oid huquqiy bazani takomillashtirish izchil va tizimli tarzda amalga oshirib borilganligini ko'rsatmoqda. O'tgan yillarda mamlakatimizda yaratilgan huquqiy makon va ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar natijasida bosma nashrlar soni ko'paydi, xususiyl gazeta va telestudiyalar tizimi yuzaga keldi.

Axborot erkinligini ta'minlaydigan konstitutsiyaviy me'yorlar ommaviy axborot vositalari faoliyatini va umuman axborot sohasidagi munosabatlarni tartibga soluvchi boshqa qonunlarda ham takomillashtirilgan.

Shuni alohida ta'kidlash kerakki, demokratik jarayonlar ancha chuqurlashgan, bunga mos matbuotga ega bo'lgan rivojlangan mamlakatlarda so'z va fikr erkinligi asta-sekin o'z oqimi bilan kirib kelgan. Jamiyatni tubdan isloh qilish, asrlar mobaynida shakllanib qolgan tushunchalarni sindirish, hur fikrlilikni turmush tarziga aylantirish maqsadida ana shunday qonunlarning qabul qilinishi O'zbekiston uchun katta siyosiy, madaniy, qolaversa, huquqiy voqea bo'ldi. Ayni paytda u axborot sohasini jahon andozalariga moslashtirish, fuqorolarni erkin fikrlashga o'rgatish va shu asosda jamiyatni sog'lom fikrlar asosida qaytadan qurish davlat siyosati darajasiga ko'tarilganligini ko'rsatadi.

Mustaqillik davrida mamlakatimizdagi OAV larining qiyofasi, tizimdagi tarkibiy o'zgarish va yangilanishlar quyidagilarda namoyon bo'lmoqda:

Asrlar oshsada axborotga bo'lgan talablar deyarli o'zgargan emas. Aksincha, jamiyat hayotida uning ahamiyati borgan sari oshib borgan va bugungi kunga kelib mamlakatimiz rivojlanishi strategiyasini shakllantirish va uni bevosita amalga oshirishda tobora katta rol o'ynamoqda. Bu esa ularning fuqarolik jamiyatiga xos asosiy omillardan biriga aylanib borayotganidan dalolat beradi.

Mustaqillik yillarida erkin ommaviy axborot vositalari faoliyati uchun zarur bo'lgan huquqiy, ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy shart-sharoitlar shakllandi. OAVning fuqarolik jamiyati instituti sifatida rivojlantirish yo'lidagi islohotlar izchil davom etmoqda. Diqqatga sazovor muhim tomoni shundaki, erkin OAVni rivojlantirmay turib, fuqarolik jamiyati qurish va inson erkinligi, huquqlarini ta'minlash mumkin emasligini jamoatchilik anglab etdi.

Fuqarolik jamiyatini rivojlantirishda so'z va matbuot erkinligini ta'minlash masalasi alohida o'rin egallashini nazarda tutib birinchi Prezidentimiz I.Karimov shunday degan edi: «Jamiyatimizni yanada rivojlantirish va sifat jihatidan yangilash borasidagi eng muhim ustuvor yo'nalish – bu inson huquqlari va erkinliklarini, so'z va matbuot erkinligini, shuningdek, oshkoralikni, jamiyatda o'tkazilayotgan islohotlarning ochiqligini ta'minlaydigan demokratik tamoyillarni so'zda yoki qog'ozda emas, amaliy hayotda joriy qilishdir, desak, har tomonlama to'g'ri bo'ladi».⁴⁸

⁴⁸ Каримов И. Ўзбекистонда демократик ўзгаришларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамияти асосларини шакллантиришнинг асосий йўналишлари. – Т.: Ўзбекистон, 2002. – Б. 19.

Mamlakatimizning mustaqillikka erishishi axborot sohasini liberallashtirish, soʻz erkinligini taʼminlashda ham yangi bosqichni boshlab berdi. Oʻtgan yillar davomida ushbu sohada keng qamrovli islohotlar, koʻplab chora-tadbirlar amalga oshirildi. Bu borada axborot vositalari faoliyatiga oid mukammal huquqiy baza yaratilganligini va u insonlar uchun axborot olish sohasida erkinlik va huquqlarini taʼminlashda muhim rol oʻynayotganligini alohida qayd etish zarur.

Avvalo, mamlakatimizda axborot sohasida olib borilayotgan siyosat Oʻzbekiston Respublikasining Konstitutsiyasida belgilangan ommaviy axborot vositalari erkinligi va qonunlarga muvofiq faoliyat yuritishi⁴⁹ har kim fikrlash, soʻz va eʼtiqod erkinligiga, hamda oʻzi istagan axborotni izlash, olish va tarqatish huquqiga ega⁵⁰ ekanligi haqidagi meʼyorlarni izchillik bilan va toʻlaligicha taʼminlanishi asosida amalga oshirilishini qayd etish zarur.

SHu maʼnoda birinchi Prezidentimiz I.A.Karimov ommaviy axborot vositalarining fuqarolik jamiyatidagi roliga alohida toʻxtalib: —Ochiq va kuchli fuqarolik jamiyatini bugungi kunda erkin ommaviy axborot vositalari va boshqa fuqarolik jamiyati institutlarining rivojlangan tizimisiz tasavvur etib boʻlmaydi... ularning faoliyati samaradorligini oshirishni taʼminlaydigan zarur meʼyoriy-xuquqiy baza, iqtisodiy va huquqiy kafolatlar yaratilgani ham bu sohadagi katta ishlarimizdan boʻldi,⁵¹ deb taʼkidlagani bejiz emas. Darhaqiqat, mustaqillik yillarida ommaviy axborot vositalari faoliyatini tartibga soluvchi qonunlarning tahlili bu sohaga oid huquqiy bazani takomillashtirish izchil va tizimli tarzda amalga oshirib borilganligini koʻrsatmoqda. Oʻtgan yillarda mamlakatimizda yaratilgan huquqiy makon va ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar natijasida bosma nashrlar soni koʻpaydi, xususiy gazeta va telestudiyalar tizimi yuzaga keldi.

Axborot erkinligini taʼminlaydigan konstitutsiyaviy meʼyorlar ommaviy axborot vositalari faoliyatini va umuman axborot sohasidagi munosabatlarni tartibga soluvchi boshqa qonunlarda ham takomillashtirilgan.

SHuni alohida taʼkidlash kerakki, demokratik jarayonlar ancha chuqurlashgan, bunga mos matbuotga ega boʻlgan rivojlangan mamlakatlarda soʻz va fikr erkinligi asta-sekin oʻz oqimi bilan kirib kelgan. Jamiyatni tubdan isloh qilish, asrlar mobaynida shakllanib qolgan tushunchalarni sindirish, hur fikrlilikni turmush tarziga aylantirish maqsadida ana shunday qonunlarning qabul qilinishi Oʻzbekiston uchun katta siyosiy, madaniy, qolaversa, huquqiy voqea boʻldi. Ayni paytda u axborot sohasini jahon andozalariga moslashtirish, fuqorolarni erkin fikrlashga oʻrgatish va shu asosda jamiyatni sogʻlom fikrlar asosida qaytadan qurish davlat siyosati darajasiga koʻtarilganligini koʻrsatadi.

Mustaqillik davrida mamlakatimizdagi OAV larining qiyofasi, tizimdagi tarkibiy oʻzgarish va yangilanishlar quyidagilarda namoyon boʻlmoqda:

1. OAVning soni va sifati keskin ortib bormoqda. 1991 yilda OAV umumiy soni 395 ta boʻlgan boʻlsa⁵², 1994 yilda Respublikada 475 ta OAV, ulardan 384 ta gazeta, 66ta jurnal, 19 ta telestudiya, 3 ta kabel televideniyasi, 2 ta radiostudiya va bitta agentlik faoliyat koʻrsatgan⁵³. bugunga kelib, 1,4 mingtaga yaqin ommaviy axborot vositalari Oʻzbekiston matbuot va axborot agentligida roʻyxatga olinganligini aytish zarur. Ulardan

⁴⁹ Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. – Т.: Ўзбекистон, 2012. – Б. 13.

⁵⁰ Ўша ерда. – Б. 8.

⁵¹ Каримов И.А. Ўзбекистоннинг 16 йиллик мустақил тараққиёт йўли. – Т.: —Ўзбекистон, 2007. – Б. 36.

⁵² Каранг: Важный этап реформирования информационной сферы // Народное слово. – 2013. – 20 ноября.

⁵³ ОАВ: ҳуқуқий база такомиллаштирилмоқда // Халқ сўзи. – 2010. – 20 август.

709 gazeta, 289 jurnal, 95 TV i radio. Bosma nashrlar, tele- i radiokanallar bilan bir vaqtda publitsistik faoliyatni veb-saytlar ham olib bormoqdalar.⁵⁴

2. Mustaqillik yillaridamamlakatimizda davriy bosma nashrlarning internet versiyalari, internet jurnalistika vujudga keldi va u jadallik bilan rivojlanib bormoqda. So‘nggi besh yil ichida ularning soni 2 barobardan ortdi. 1 yanvar 2015 yil holatiga ko‘ra, internet ommaviy axborot vositalari 304 tani tashkil etadi.⁵⁵

3. So‘nggi o‘n yil ichida mustaqil bosma OAV larining soni 2,5 marta, mustaqil elektron OAVlarining soni esa 7 barobar oshdi.⁵⁶ Mavjud barcha telekanallarning qariyb 53 foizi, radiokanallarning esa 85 foizi nodavlat ommaviy axborot vositalari hisoblanadi.⁵⁷ Bu esa erkin axborot bozori, bozor iqtisodiyoti talablariga javob bera oladigan mustaqil nashrlar soni ko‘payib, raqobat muhiti shakllanganidan dalolat beradi.

4. Respublikamizda istiqomat qilayotgan ko‘p millatli mushtariylarning talab va istaklari inobatga olingan holda bosma ommaviy axborot vositalari 12 ta tilda⁵⁸ nashr etilmoqda, televidenie va radioda ham bu amaliyot qo‘llanilmoqda, eshittirish va ko‘rsatuvlar qardosh xalqlar tillaridan tashqari rus, ingliz tillarida ham efirga uzatilib, veb-saytlar o‘zbek, rus va ingliz tillarida faoliyat yuritadi;

5. Bugun respublikamizdagi ommaviy axborot vositalari siyosiy ijtimoiy, huquqiy, tibbiy, ta’lim-tarbiya, xotin-qizlar, ijtimoiy ma’rifiy, iqtisodiy-ijtimoiy, sport, ma’naviy-ma’rifiy va shu kabi boshqa ko‘plab sohalar bo‘yicha chiqarilmoqda.

6. Davlat va jamoat tashkilotlari ommaviy axborot vositalari bilan bir qatorda nodavlat ommaviy axborot vositalari va ularning faoliyatini qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan bir qancha tashkilotlar tizimi yaratildi. Xususan, O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi huzuridagi Nodavlat notijorat tashkilotlarini va fuqarolik jamiyatining boshqa institutlarini ko‘llab-quvvatlash Jamoat fondi, Jurnalistlar ijodiy uyushmasi, O‘zbekiston mustaqil bosma ommaviy axborot vositalari va axborot agentliklarini qo‘llab-quvvatlash va rivojlantirish jamoat fondi, Nodavlat elektron ommaviy axborot vositalari milliy assotsiatsiyasi, Jurnalistlarni tayyorlash xalqaro markazi shular jumlasidandir.

7. Xalqaro hamjamiyatni mamlakatimiz hayoti, islohotlarni amalga oshirish borasida qo‘lga kiritilgan yutuqlar to‘g‘risida xabardor qilish, aholining axborotga bo‘lgan ehtiyojini qondirish hamda fuqarolar va davlat organlari o‘rtasidagi o‘zaro aloqadorlikni kuchaytirish maqsadida hozirgi kunda internet tarmog‘ida deyarli barcha davlat organlarining veb-saytlari joylashtirilgan. Davlat organlari veb-saytlaridan tashqari boshqa veb-saytlarning soni ham oshib borayotganligini alohida qayd etish zarur. Xususan, —Uz domen zonasidagi veb-saytlarning soni 2002 yildagi 587dan⁵⁹ 2010 yil fevral oyida milliy internet makonida 10 mingta veb-sayt ro‘yxatga olingan, 2015 yil iyun oyi holatiga ko‘ra esa, ularning soni 21,86 mingtaga etdi.⁶⁰

⁵⁴ Қаранг: Цифры и комментарии // Народное слово. – 2014. – 5 февраля.

⁵⁵ «Фуқаролик жамияти институтларининг фаоллиги ошмоқда». 24.04. 2015 // Инт.: <http://uza.uz>

⁵⁶ Қаранг: Важный этап реформирования информационной сферы // Народное слово. – 2013. – 20 ноября.

⁵⁷ Каримов И.А. Мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси: Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлисидаги маъруза. 2010 йил 12 ноябрь – Т: —Ўзбекистон, 2010. – Б. 30.

⁵⁸ Фуқаролик жамияти асослари: ўқув қўлланма /А.Жалилов ва бошқ. – Тошкент, 2015. - Б.187.

⁵⁹ Миллий домен интернет фестивали бошланди // Халқ сўзи. – 2013. – 15 август.

⁶⁰ Ўзбекистон Республикаси ахборот технологиялари ва коммуникацияларини ривожлантириш вазирлигининг 2015 йил биринчи ярим йиллик ҳисоботи.

8. Sohaga zamonaviy texnologiyalar izchil joriy etilishi natijasida tizimga raqamli, mobil va internet televidenie kabi mutlaqo yangi mediatuzilmalar kirib kelmoqda. Global tarmoqda 200 ga yaqin nashrlarning elektron versiyalari mavjud.⁶¹

SHuningdek, hozirgi kunda Qoraqalpog'iston Respublikasi, Navoiy, Namangan, Farg'ona va Samarqand viloyatlari kompyuterlashtirish markazlariga "uz" domenini ro'yxatga olish maqomi berildi. Bu esa "uz" domenini hududlarning o'zida ro'yxatga olish va ularning sonini yanada oshirishga xizmat qiladi.⁶²

Veb-saytlarning soni oshib borayotganligi nafaqat fuqarolarimizning, balki boshqa mamlakatlarda ham Respublikamizda o'zkazilayotgan islohotlar haqida to'la ma'lumotga ega bo'lish uchun imkoniyatlar yaratmoqda.

Bu misollar mamlakatimizda ommaviy axborot vositalarini liberallashtirishga oid siyosat tizimli asosda, bosqichma-bosqich va aniq maqsadga yo'naltirilgan holda amalga oshirilayotganligidan dalolat beradi. Ayni chog'da, mamlakatimizda ijtimoiy hayotning turli sohalarida amalga oshirilayotgan islohotlar oxir oqibatda ommaviy axborot vositalari ishida yangi yo'nalishlarning paydo bo'lishi va sohaga oid qonunchilik bazasini takomillashtirishga olib keldi.

Mamlakatimizda yaratilgan qonunchilik bazasi va amalga oshirilayotgan ishlar xalqaro-huquqiy me'yorlarga to'la mos kelishini alohida qayd etish kerak. Xususan, OAV faoliyatiga oid qonunlarning tahlili ularning Birlashgan Millatlar Tashkilotining «Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi»ning 19-moddasidagi —har kim davlat chegaralaridan qat'iy nazar har qanday axborotni olish va tarqatish huquqiga ega ekanligi hamda boshqa xalqaro hujjatda «o'zaro tenglik va turli madaniyatlarni hurmat qilish asosida barcha davlatlar o'rtasida ikki va ko'p tomonli axborot almashish muhimligi to'g'risidagi me'yorlarga hamohang ekanligini namoyon qilmoqda».⁶³

Mamlakat rahbari jamiyatimiz rivojida ommaviy axborot vositalarining roli haqida to'xtalib: «Bugun hayotning o'zi oldimizga fuqarolik jamiyati institutlari tizimida ommaviy axborot vositalarining o'rni va rolini yanada mustahkamlash vazifasini qat'iy qilib qo'ymoqda. Ommaviy axborot vositalarining yanada erkinlashtirish,... olib borilayotgan islohotlar siyosatining ochiqligi va oshkorligini ta'minlashga, kuchli fuqarolik jamiyatning izchil shakllanishiga madad berishi darkor»⁶⁴ deb ta'kidlagan.

SHu ma'noda birinchi Prezidentimiz Islom Karimov tomonidan ishlab chiqilgan «Mamlakatimizda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasi»da axborot sohasini isloh qilish borasidagi qonunchilik tashabbuslari ushbu sohada bosqichmabosqich amalga oshirilayotgan tadrijiy islohotlarning uzviy davomi bo'ldi.

Unda axborot sohasini taraqqiy toptirish, so'z va axborot erkinligini ta'minlashni mamlakatimizda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirishning eng muhim yo'nalishlaridan biri sifatida belgilab bergan.

Ma'lumki, fuqarolik jamiyatining muhim belgilaridan biri davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari ustidan jamoatchilik va parlament nazoratini ta'minlash sanaladi. SHu nuqtai nazardan Konsepsiyada «Davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari faoliyatining ochiqligi to'g'risida»gi Qonunni qabul qilish taklif etildi. 2014 yilning 6 mayida qabul qilingan bu qonunning hayotga joriy etilishi davlat hokimiyati organlari

⁶¹ Замонавий медиатеchnологиялар ва тараққиёт // Халқ сўзи. – 2013. – 9 апрель.

⁶² Ўзбекистон матбуоти миллий форуми // Халқ сўзи. – 2013. – 20 ноябрь.

⁶³ Борсиева З.Х. Фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисидаги халқаро пакт ва уни Ўзбекистон Республикасида амалга ошириш жараёни. – Т: ТДЮИ нашриёти, 2009. – Б.34.

⁶⁴ Каримов И.А. Асосий вазифамиз – ватанамиз тараққиёти ва халқимиз фаровонлигини янада юксалтиришдир. – Т.: Ўзбекистон, 2010. – Б. 31.

faoliyati xaqida jamoatchilikni xabardor qilib borishning huquqiy mexanizmlarini yaratib, yurtimizda amalga oshirilayotgan islohotlarning ochiqqligi va oshkoraligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Fuqarolik jamiyatini shakllantirish sharoitida jamoatchilik fikrining roli tobora muhim ahamiyat kasb etib bormoqda. Fuqarolarning axborot vositalari orqali siyosiy qarorlarni qabul qilinishga ta'siri va keng ishtiroki natijasida dasturlarni amalga oshirish jarayonida OAVga murojaatlar oshib boradi. Bu esa ommaviy axborot vositalari yordamida fuqarolar va davlat boshqaruvi organlari o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning yanada yaqinlashuvi, rivoji uchun imkoniyat yaratadi.

Ushbu qonunning qabul qilinishi fuqarolarni davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarining faoliyati to'g'risida xolis, tezkor va to'la-to'kis xabardor qilishga, fuqarolarning davlat va jamiyat qurilishi jarayonlarida faol ishtirokini ta'minlashga xizmat qilib, bu organlar faoliyati ustidan jamoatchilik nazoratini amalga oshirishda barcha zarur sharoitlarni yaratib beradi.

Birinchi Prezidentimiz I.Karimov tomonidan «Davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari faoliyatining ochiqqligi to'g'risida»gi qonunni qabul qilish haqidagi taklifi ham bu muammoning echimi jamiyat taraqqiyoti uchun nechog'lik dolzarb ekanini tasdiqlaydi⁶⁵.

Bir so'z bilan aytganda, qonunning qabul qilinishi natijasida, axborot vositalari bilan davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari o'rtasida aloqalarni mustahkamlash orqali mediamakonni tezkor va mukammal axborot bilan to'ldirish hamda ushbu ma'lumotlardan fuqarolarning erkin foydalana olishlari uchun keng imkoniyatlar yaratiladi.

XXI asrda taraqqiyotning axborot bosqichiga qadam qo'ygan jahon hamjamiyati har sohani modernizatsiyalash va axborotlashtirish yo'lidan bormoqda. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarning inqilobiy ta'siri davlat tuzilmalari va fuqarolik jamiyati institutlari, iqtisodiy va ijtimoiy soha, ilm-fan va ta'lim, madaniyat va odamlarning turmush tarzida kuzatilmoqda. Kompyuter texnologiyalari insonlarga o'z salohiyatidan yanada to'liq foydalanish imkoniyatini beradi, farovonlik darajasini oshirish, demokratiya, tinchlik va barqarorlikni mustahkamlash maqsadlariga erishishga yordam beradi.

Respublikamiz ham mazkur jarayonlardan chetda qolayotgani yo'q va global axborot jamiyatini shakllantirishda faol ishtirok etmoqda. «Mamlakatimizda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasi»da⁶⁶ axborot sohasiga oid belgilangan vazifalar ham O'zbekistonga jahon axborot makonida o'zining munosib o'rnini topishiga yordam bermoqda.

Ayni chog'da, axborot texnologiyalari, ommaviy axborot vositalari va elektron kommunikatsiyaning rivojlanishi hozirgi zamon jamiyati boshdan kechirayotgan global o'zgarishlarni keltirib chiqarmoqda. Jamiyatning asosiy institutlari hisoblangan hokimiyatlar, sog'liqni saqlash, oila va nikoh, madaniyat, ta'lim va fan kabilar jiddiy transformatsiyaga yuz tutmoqda.

Axborot texnologiyalari asosida davlat hokimiyati organlari faoliyatining shakli va mazmuni tubdan o'zgarimoqda, davlat boshqaruvining innovatsion tizimi – elektron hukumatlar, elektron davlatlar tashkil topmoqda, demokratik boshqaruvning tartib-

⁶⁵ Каримов И.А. Матбуот ва оммавий ахборот воситалари ходимларига байрам табриги // Инт.www.pressservice.uz. – 2011. – 27 июнь.

⁶⁶ Каримов И.А. Мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси: – Т: “Ўзбекистон”, 2010. – Б.34.

taomillari (elektron demokratiya, to'g'ridan-to'g'ri foydalanish yoki tanishish demokratiyasi) takomillashib bormoqda.

Axborot jamiyatida ijtimoiy institutlar jiddiy o'zgarib borar ekan, yuz berayotgan o'zgarishlarni o'rganish va mushohada qilishga bo'lgan ehtiyoj ham shunga yarasha ortib boradi.

Hozirgi zamon jamiyati axborot makonining o'zgarishi qadriyatlarning yangi tizimi, bilish va amaliyotning eng yangi ustuvorliklari shakllanishiga olib keladi. Bunday qadriyatlar va ustuvorliklar o'z navbatida insonning jamiyatdagi xulq-atvoriga, siyosiy va iqtisodiy tizimni rivojlantirishga, deyarli barcha ijtimoiy institutlar faoliyat ko'rsatishiga jiddiy ta'sir o'tkazadi.

Ayni bir vaqtda siyosat, iqtisodiyot va madaniyat axborotdan muayyan guruhlar manfaatlarida foydalanilishi yoki axborotni ongli ravishda buzish bilan bog'liq turli xavf va tahdidlarga duchor bo'ladi. Bunday muammolar elektron kommunikatsiyalar hukmronligi sharoitlarida rivojlanish istiqbollarini qayta mushohada qilishning dolzarbligini kuchaytiradi, shuningdek yangi turdagi axborot makoni imkoniyatlariga tegishli baho berish va uning ijobiy salohiyatini amalga oshirish uchun zarur shart-sharoitlar yaratishga taqozo qiladi.

SHunday qilib, axborot bilan ta'minlangan jamiyat madaniyati hokimiyatning yangi turini – ilmiy bilimga asoslangan hokimiyatni shakllantiradi. Bunday hokimiyat axborot bilan ta'minlangan jamiyatning muhim, ajralmas xususiyati bo'lib, uni siyosiy, iqtisodiy, madaniy va ijtimoiy-texnik jihatdan rivojlantirish yo'nalishlari va parametrlarini ko'rsatib beradi.

Mazkur vazifalarni, shuningdek o'zgarishlar borishining butun jarayoniga jiddiy ta'sir qiluvchi muammolarni hal etish uchun davlat tomonidan axborot siyosati amalga oshiriladi.

Hozirgi vaqtda rivojlanayotgan mamlakatlarda axborot milliy resurs bo'lib, uni saqlash, rivojlantirish va undan oqilona foydalanish davlat ahamiyatiga molik vazifa ekanligi to'la-to'kis anglab etilgan. SHunday qilib, hozirgi bosqichda jamiyat axborot sohasini rivojlantirishga qaratilgan va nafaqat telekommunikatsiya vositalarini, balki axborotning (ishchanlikka qaratilgan, tomoshabop, ilmiy-ta'lim yangiliklaridan xabardor qilish va shu kabi) turlarini yaratish, saqlash, ular ustida ishlash va ularni tarqatish bilan bog'liq ishlab chiqarishlar hamda munosabatlarning butun jamlamasini qamrab oladigan soluvchi davlat siyosati shakllanib bormoqda.

SHunday qilib, jahon hamjamiyatida ilg'or mavqelarni egallashga intilayotgan davlat samarali milliy axborot siyosatini ishlab chiqishi va amalga oshirishi hamda bunday siyosatga nisbatan axborotlashgan demokratik va fuqarolik jamiyatga o'tishni ta'minlashga davlat boshqaruvining ustuvor vazifasi sifatida qarashi kerak.

Hokimiyat tuzilmalari bilan fuqarolar muloqotining hozirda amalda bo'lgan, an'anaviy tus olgan shakllarini modernizatsiya qilish imkoniyatini, shuningdek hokimiyatlar o'zaro munosabatlarining sifat jihatidan yangi turi – elektron hukumat va elektron demokratiyapaydo bo'lishi imkoniyatini ham beradi. Bunday o'zaro munosabatlarning qaror topishi davlat boshqaruvi qadriyatlarini tubdan qayta ko'rib chiqishni, hokimiyat organlari faoliyatini fuqaroviy va ilmiy ekspertizasi samarali boshqaruv qarorlari qabul qilinishiga ko'maklashadigan ochiq demokratik jamiyat mo'ljalida faoliyat olib borishni anglatadi. Hozirgi zamon siyosiy hokimiyati jamiyat taraqqiyotining avvalgi tarixiy davrlarida mavjud bo'lmagan yangi resursga – shaxs va jamiyatga mafkuraviy ta'sir ko'rsatadigan axborot-kommunikatsiya resursiga ega bo'lmoqda.

Davlat o'z xizmatlarini elektron vositalar orqali taqdim etish yo'li bilan o'z sa'y-harakatlarini oddiy fuqarolar hayoti sifatini yaxshilashga qaratayotganidan dalolat beradigan misollar ko'p.

Ta'kidlash lozimki, O'zbekistonda bu sohada keng ko'lamli ishlar amalga oshirilmoqda.

2003 yilning sentyabr oyida respublikamizda elektron hukumatning eng muhim tarkibiy qismlaridan biri bo'lgan Hukumat portali ishlab chiqildi va www.gov.uz manzili bilan internet tarmog'ida joylashtirildi.

Bugun davlat organlari tomonidan o'z faoliyatiga axborot tizimi hamda resurslarini joriy qilish bo'yicha jadal olib borilgan ishlar natijasida 320 dan ortiq davlat axborot resurslari va 465 dan ziyod davlat axborot tizimi faoliyati yo'lga qo'yildi. Jumladan, 2013 yilda joriy etilgan YAgona interaktiv davlat xizmatlari portali my.gov.uz orqali aholining uzog'ini yaqin, og'irini engil qiluvchi 250 turdan ortiq davlat xizmatlari elektron shaklda ko'rsatilayotir. O'tgan davr mobaynida ulardan 380 mingdan ziyod aholi masofadan turib foydalangan.

Normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarini muhokama etishda fuqarolarning keng ishtirokini ta'minlash maqsadida maxsus portal faoliyati yo'lga qo'yildi. Unda ayni paytga kelib, foydalanuvchilar tomonidan 73 ta davlat organining 237 ta normativ-huquqiy hujjat loyihasi bo'yicha 350 dan ortiq taklif va mulohazalar bildirilgan. Bu esa qabul qilinayotgan hujjatlarning sifatini oshirishda muhim ahamiyat kasb etmoqda.⁶⁷

Bugungi kunda davlat interaktiv xizmatlari soni 1088 taga etdi. Bu o'tgan yilning shu davridagiga nisbatan 438 taga ko'pdir. Mamlakatda interaktiv davlat xizmatlarini rivojlantirish bo'yicha ko'rilgan choralarning natijasida soliq (soliq.uz) va statistik hisobotlar (stat.uz)ni elektron shaklda topshirayotgan tadbirkorlik sub'ektlari ulushi 100 foizga etdi.

2015 yilning 6 yanvaridan my.gov.uz da «Normativ-huquqiy hujjatlar ta'sirini baholash tizimi» yo'lga qo'yildi. U orqali qonun hujjatlarini internet orqali muhokama qilish mumkin. Hozirgacha YAgona portalda 131 ta qonun hujjati muhokamaga qo'yilgan bo'lib, shulardan 19 tasi muhokama jarayonida, 104 tasining muhokamasi yakuniga etgan, 8 ta hujjat loyihasi tasdiqlangan. Qonun hujjatlari loyihasini baholash jarayonida 282 fikr qoldirilgan bo'lib, ularning 81 tasiga javob berilgan⁶⁸.

Axborot bilan bu kabi erkin tanishish hamda undan foydalanish tabiiy ravishda fuqarolarda siyosat va boshqaruvda muntazam ishtirok etish uchun keng imkoniyat yaratadi. Bu o'rinda elektron hukumatga nisbatan muammolarning nafaqat navbatdagi amaliy echimi, amal qilib turgan tuzilmalar va ijtimoiy munosabatlarni modernizatsiya qilish, balki davlatni boshqarishning yangi usuli sifatida ham qaraladi.

SHu munosabat bilan bir qator mamlakatlarda hozirgi zamon axborot kommunikatsiyalari sharoitlariga mos keladigan qonunchilik bazasi va ma'muriy tartibga solish qoidalari (intelektual mulk, shaxsga doir ma'lumotlar, shaxsiy hayotning daxlsizligiga bo'lgan huquqni himoya qilish vositalari) ni yanada takomillashtirishning huquqiy, siyosiy, tashkiliy va institutsional chora-tadbirlari amalga oshirilmoqda. Bu borada hokimiyatning jamoatchilik bilan to'g'ridan-to'g'ri muloqotini rag'batlantirishga qaratilgan shart-sharoitlar yaratiladi, hokimiyatning o'zi bunday muloqotning tashabbuskori bo'ladi. Bugungi kunda davlat hokimiyati organlarining tuzilmasida jamoatchilik bilan aloqalar bo'yicha ixtisoslashtirilgan bo'linmalar mavjudligi shu bilan izohlanadi.

⁶⁷ «Электрон ҳукумат» тизимининг ҳуқуқий асоси // Халқ сўзи. - 2015. - 2 декабрь.

⁶⁸ Ягона портал: фуқаролар учун катта қулайликлар яратилмоқда // Ўзбекистон овози. – 2015. - 7-июль.

Siyosiy muloqotda elektron texnologiyalardan foydalanish bunday muloqot ishtirokchilaridan yuksak darajadagi axborot madaniyatiga hamda birgalikda interfaol harakat qilish madaniyatiga ega bo'lishni talab qiladi. Ayni chog'da, ta'lim qadri oshadi, axborot mehnatiga, —jamiyathokimiyat interfaol muloqotining yangi shart-sharoitlariga eng ko'p darajada tayyor bo'lgan professional tahlilchilarga bo'lgan qiziqish kuchayadi. Elektron demokratiyaning qaror topishi shaxs mediamadaniyati oshishini taqozo etadi, fuqarolarning axborot makonida taklif etilayotgan medianomalarni tanqidiy tahlil etish va ularga xolis baho berish, axborot plyuralizmining, to'g'ridan-to'g'ri foydalanish demokratiyasi amal qilishining ijtimoiy-madaniy va siyosiy qonuniyatlarining xos xususiyatlarini tushunish borasidagi qobiliyatini rivojlantirishni nazarda tutadi.

Bu borada mamlakatimizda «Elektron hukumat» tizimini, shu jumladan, boshqaruv jarayonlari, shuningdek, biznes sohasiga va fuqarolarga davlat xizmatlari ko'rsatish tizimini shakllantirish konsepsiyasi va kompleks dasturini ishlab chiqishni jadallashtirish, Axborot tizimlarining idoralararo va idoraviy komplekslarini integratsiya qiladigan milliy tizimni yaratishga alohida e'tibor qaratish lozim⁶⁹ degan fikrini alohida qayd etish zarur.

3. Fuqarolik jamiyati boshqaruv mexanizmlari takomillashuvida zamonaviy axborot texnologiyalarining roli. SHiddat bilan kechayotgan hodisa—voqealar oqimida katta hajmdagi axborotning mazmunini anglash, uni to'g'ri talqin etib xulosalar chiqarish nihoyatda muhimdir. Bu esa axborotni tanlash, saralash, uni to'g'ri idrok etish madaniyatini shakllantirishkabi insonning bevosita dunyoqarashi, salohiyati, tajribasi bilan bog'liq xususiyatlarni kamol toptirish masalalarining dolzarbligini oshiradi.

SHu munosabat bilan global tarmoqdan foydalanuvchilar auditoriyasining ko'pchiligi yoshlar ekanligini, ularning ongini va dunyoqarashini yot mazmundagi g'oyalar bilan zaharlashga qaratilgan ma'lumotlar Internet kontentning katta qismini tashkil etishini qayd etish zarur. Turli ijtimoiy tarmoqlar, forumlar, tanishuv saytlarining faoliyat yuritishi yoshlarni o'ziga tezda jalb qilmoqda. Hozirgi kunda turli tillarda so'zlashayotgan yoshlar uchun Internet tarmog'i keng imkoniyatlar yaratmoqda. Ayniqsa, mobil Internetdan foydalanuvchilar auditoriyasining ortib borishi turli mazmundagi axborotlarni ochiq olish imkoniyatini yanada oshirmoqda.

Buning natijasida, hozirda dunyodagi axborot inqilobi sharoitida vujudga kelayotgan global tarmoq jamiyatlari mutasaddi va mutaxassislarni jiddiy tashvishga solayapti. Bu turdagi jamiyatlar o'zlarini «kiberinternatsional NET», «Internet bolalari», «Internet fuqarolari (netizens)» deb nomlashmoqda. CHet ellarda ular Internet orqali yoshlarni birlashtirib, davlatning rasmiy xabarlariga qarshi chiquvchi xalqaro kiberuyushma sifatida siyosiy maydonga chiqmoqda. Albatta, bunday jamiyatlarning faolligi oshib borar ekan, jahonda kechayotgan jarayonlarga o'zining salbiy ta'sirini ko'rsatishi aniq.

Jahon telekommunikatsiya tarmoqlari va ommaviy axborot vositalari orqali amalga oshirilayotgan xilma xil tahdidlar turli mamlakatlarda tashvish uyg'otmoqda. Ular o'z madaniyati, an'analari va ma'naviy qadriyatlarini yot axborot ta'siridan himoya qilish uchun maxsus choralar ko'rishga majbur bo'lmoqdalar. Bu borada jahonning ko'pgina mamlakatlarida aholini va avvalo, yoshlarni Internetning salbiy ta'siridan himoyalash uchun normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilinayotganini qayd etish zarur. Misol tariqasida

⁶⁹ Каримов И.А. Бош мақсадимиз — кенг қўламли ислохотлар ва модернизация йўлини қатъият билан давом эттириш. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислон Каримовнинг 2012 йилда мамлакатимизни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш яқунлари ҳамда 2013 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маърузаси // Халқ сўзи. — 2013. — 19 январь.

xalqaro amaliyotda «Kiber jinoyatlar to'g'risida Konvensiya»⁷⁰, «Voyaga etmaganlar uchun xavfsiz Internet va onlayn resurslarni joriy qilish to'g'risida», «Evropa Ittifoqi Parlamenti Assambleyasining tavsiyalari»⁷¹, «Bola huquqlari to'g'risida BMT Konvensiyasi»⁷² mavjud.

Mamlakatimizda ham bu sohada tizimli ravishda tashkiliy-huquqiy tadbirlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2005 yil 28 sentyabrdagi «O'zbekiston Respublikasining jamoat ta'lim axborot tarmog'ini tashkil etish to'g'risida»gi qaroriga⁷³ muvofiq ta'lim va yoshlar bo'yicha yaratilayotgan axborot resurslari yagona —ZiyoNET milliy ta'lim tarmog'iga birlashtirildi. Bu tarmoqning tashkil etilishi axborot xurujlariga qarshi turishda muhim omil bo'lmoqda.

Bugungi kunda mamlakatimizdagi oliy o'quv yurtlari va ularning hududlardagi filiallari, barcha ziyo maskanlari «ZiyoNET» milliy ta'lim tarmog'i hamda yuqori tezlik bilan ishlaydigan internetga ulanganligi bu borada amalga oshirilgan ishlarning ko'lamidan dalolat beradi.⁷⁴ Portal UZnet segmentida ilg'or pozitsiyalardan birini egallaydi va undan foydalanuvchilarning soni tobora ortib borayotgani fikrimizning dalilidir³.

Ayni chog'da Internetning milliy segmentida faoliyatini yuritayotgan Kun.uz (saytga kunlik tashrif ko'rsatkichlari 100 mingdan ortgan)⁷⁵ va Daryo.uz (har kuni 90.000 kishi tashrif buyuradi)⁵ kabi internet nashrlarda Hi-Tech, madaniyat, ilm-fan, hordiq, sport, biznes, davlat boshqaruvi organlari kabi yo'nalishlarda veb-saytlar joylashtirilgani, yangi xizmat turlari joriy etilayotgani ham undan foydalanuvchilar, aynan yoshlar safi kengayishiga sabab bo'lmokda.

SHu bilan birga milliy qonunchiligimizda yoshlarni nosog'lom axborotlardan himoyalash mexanizmlari mavjud. Misol uchun, «Ommaviy axborot vositalari to'g'risida»gi,⁷⁶ «YOshlarga oid davlat siyosatining asoslari to'g'risida»gi,⁷⁷ «Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risida»gi⁷⁸ qonunlarda yoshlar orasida odob-axloqni buzishga, shu jumladan, pornografiya, shafqatsizlik va zo'ravonlikni namoyish etuvchi, huquqbuzarliklar sodir etilishiga tashviqot qilishga qaratilgan har qanday xatti-harakatlar man etilishi belgilab qo'yilgan. SHu asosda, yoshlarimizning axborot sohasidagi konstitutsiyaviy huquq va erkinliklarini yanada kengroq ruyobga chiqarish, ularni

⁷⁰ Европейская Конвенция по киберпреступлениям от 23 ноября 2001 г. // Инт.: http://www.eos.ru/eos_delopr/eos_detail.php?ID=32003&SECTION_ID=671

⁷¹ Продвижение Интернет и онлайн-ресурсов, безопасных для несовершеннолетних. Рекомендация Парламентской Ассамблеи Совета Европы 1882 (2009) // Инт.

http://www.coe.int/T/r/Parliamentary_Assembly/%5bRussian_documents%5d/%5b2009%5d/%5bSepOct2009%5d/Rec1882_rus.asp

⁷² Конвенция о правах ребенка (Принята резолюцией 44/25 Генеральной Ассамблеи от 20 ноября 1989 года) // Инт. http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/childcon.shtml

⁷³ —Ўзбекистон Республикасининг жамоат таълим ахборот тармоғини ташкил этиш тўғрисидаги Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2005 йил 28 сентябрдаги ПҚ-191-сонли қарори // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2005 й., 40-сон, 305-модда; 2013 й., 45-сон, 584-модда.

⁷⁴ Ахборот-кутубхона фаолияти ва қонунчилик // Халқ сўзи. — 2013. — 2 ноябрь. ³ Қаранг: На защите интересов молодежи // Правда Востока. - 2015 года. - 7 июля.

⁷⁵ <https://kun.uz/info/view/alias/about> ⁵ <http://daryo.uz/biz-haqimizda/>

⁷⁶ «Оммавий ахборот воситалари тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикасининг Қонуни (янги тахрирда) // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси палаталарининг ахборотномаси, 2007 й., №1, 4-модда.

⁷⁷ «Ўзбекистон Республикасида ёшларга оид давлат сиёсатининг асослари тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикасининг Қонуни // Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг Ахборотномаси, 1992 й., 2-сон, 80-модда; Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1998 й., 5-6-сон, 102-модда; Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари тўплами, 2004 й., 25-сон, 287-модда; 51-сон, 514-модда; 2008 й., 52-сон, 513-модда.

⁷⁸ «Болаларнинг ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикасининг Қонуни // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2008 й., 1-2-сон, 1-модда, 2009 й., 52-сон, 554-модда.

axborot xurujlaridan himoyalashning huquqiy mexanizmlarini takomillashtirish borasida zarur choralar ko‘rilmoqda.

Xullas, yuqorida zikr etilgan chora-tadbirlarning amalga oshirilishi ommaviy axborot vositalarining fuqarolik jamiyati institutlari tizimidagi o‘rni va rolini yanada mustahkamlashga, fuqarolarning so‘z erkinligini ta‘minlashga qaratilgan konstitutsiyaviy huquqlarini yanada to‘liq ro‘yobga chiqarishga yordam beradi. Bu esa, o‘z navbatida, mamlakatimizda OAV larning barpo etilayotgan fuqarolik jamiyati tamoyillarini qaror toptirishning muhim omillaridan biriga aylantiradi.

15- MAVZU IJTIMOIIY SHERIKLIK

1. “Ijtimoiy sheriklik” tushunchasi va uning talqinlari.
2. Ijtimoiy sheriklik rivojlanishining nazariy-huquqiy asoslari
3. Ijtimoiy sheriklikning turlari, maqsad va vazifalari, sub’ektlari, tashkiliy mexanizmlari.
4. O‘zbekistonda ijtimoiy sheriklik to‘g‘risidagi qonunchilikning takomillashuvi

Ijtimoiy sheriklik g‘oyasi ijtimoiy va siyosiy sohada insoniyat kashf qilgan eng buyuk ixtirolardan biridir. Insoniyat ijtimoiy sheriklikning zururligini anglab etishi uchun ko‘p asrlar kerak bo‘ldi. Bu jarayonda uzoq davom etgan konfrontatsiyani, murosasiz kurashlarni, keskin ijtimoiy nizolarni boshdan kechirishga to‘g‘ri keldi.

«Ijtimoiy sheriklik» tushunchasi ijtimoiy fanlarga kirib kelganiga ko‘p vaqt bo‘lgani yo‘q. Bu tushuncha dastavval mehnat munosabatlari doirasida va ularni tartibga solish maqsadida yaratildi. Kapital bilan mehnat, ish beruvchilar bilan yollanma ishchilar o‘rtasidagi munosabatlar asrlar davomida rivojlanib kelayotgan bo‘lsa ham, ularni tartibga soladigan ijtimoiy sheriklikning zururligi va mumkinligini XIX asrning oxirlari-XX asr boshlariga kelibgina anglay boshlandi. Bu davrgacha ijtimoiy mehnat jarayonlaridagi ziddiyatlar goh pasayib, goh kuchayib davom etaverdi. Bu ziddiyatlar ijtimoiy munosabatlarning negizini tashkil etuvchi munosabatlar, ya‘ni ish beruvchilar bilan yollanma ishchilar manfaatlarining mos kelmasligi natijasida vujudga kelgan edi. Ijtimoiy sheriklik ijtimoiy va siyosiy sohada insoniyat kashf qilgan eng buyuk ixtiro sifatida XX asrda maydonga keldi. Ungacha ham odamlar orasida sheriklik munosabatlari mavjud bo‘lgan. Bunday munosabatlar minglab yillardan buyon davom etib keladi.

Ijtimoiy sheriklikning XX asrgacha jamiyatda mavjud bo‘lgan sheriklikdan asosiy farqi shundaki, avvallari sheriklik alohida shaxslar, nari borsa, kichik guruhlar o‘rtasidagi sheriklikdan iborat edi. Masalan, bir jamoada mehnat qilayotganlar, bir kasb egalari, qo‘ni-qo‘shnilar, qarindosh-urug‘lar, tanish-bilishlar biror yumushni bajarishda bir-birlari bilan sheriklik qilar edi. SHeriklikning bu ko‘rinishi hozir ham davom etib kelmoqda.

Ijtimoiy sheriklik sheriklikning rivojlanishidagi yangi yuksak bosqichni ifodalaydi. Ijtimoiy sheriklik alohida shaxslar yoki kichik guruhlar emas, katta ijtimoiy guruhlar o‘rtasidagi sheriklikni bildiradi.

Ibtidoiy jamoa tuzumi davrida hali katta ijtimoiy guruhlar vujudga kelmagan edi. Jamiyat kichik guruhlar (oila va ibtidoiy gala)dan tashkil topgan bo‘lib ularning orasida tez-tez ziddiyatlar paydo bo‘lar edi. Bu ziddiyatlar asosan hudud va tirikchilik manbalarini talashish oqibatida yuz berar edi.

Jamiyatning manfaatlari bir-biriga zid bo'lgan katta ijtimoiy guruhlar: qullar va quldorlar sinfiga bo'linishi manfaatlar ziddigini keskinlashtirib yubordi. Manfaatlar o'rtasidagi ziddiyatning keskinlashuvi manfaatlari poymol etilayotgan sinf-qullarning stixiyali chiqishlari isyon va qo'zolonlarga olib keldi. Bunday isyonlarni bostirish uchun quldorlar mirshablar va armiya singari tuzilmalarni tashkil qildi. Quldorlar mafkurasi quldorlarning oliy tabaqa ekanini asoslashga, odamlar o'rtasidagi mulkiy va huquqiy tengsizlikni ilohiy kuchlar irodasi bilan ifodalashga harakat qilar edi.

Feodalizmga o'tish bilan bog'liq yangi ijtimoiy guruhlar: feodallar va dehqonlar sinfining vujudga kelishi ular o'rtasidagi ziddiyatni shaklan biroz yumshatdi. Zamindorlar dehqonlarga anchagina yon bosishdi: ularga oila qurish, hosilning muayyan ulushini olish huquqi berildi. Biroq zamindorlar mafkurasi feodallar, ular ichidagi tabaqalar: dvoryanlar, graf, markiz, gersog va hokazolarning asilzodaligi, ular oliy irq vakillari ekani ma'budlar irodasi bilan belgilanganini asoslashga xizmat qilar edi. Dehqonlarning to'la tizim shakliga kelmagan mafkurasida esa adolatli podsho, mehribon zamindor to'g'risidagi orzu-umidlar ifodalanar edi. Ayni paytda bu mafkura beshafqat xo'jayinlarni qoralar edi. Ko'rinib turganidek, quldorlar mafkurasi faqat quldorlar manfaatini, zamindorlar mafkurasi feodallar manfaatini ifoda va himoya qilar edi. Bu mafkuralar ezilayotgan muqobil sinflar: qullar va dehqonlar manfaatini mutlaqo o'ylamas edi.

Kapitalizm davrida ishchilar kapitalistlar bilan shaklan teng huquqlarga ega bo'lishdi. Ularning huquqiy holati va maishiy turmushi dehqonlarnikiga qaraganda shaklan ancha yuqori edi. Lekin ular ham tirikchilik qilish uchun o'zlarining kuch va qobiliyatlarini sarmoyadorlarga sotishga majbur edilar. Kapitalistik tuzumning dastlabki bosqichlarida ishchilar juda cheklangan miqdordagi shaxsiy mulkka ega edilar, ularning asosiy ko'pchiligi qashshoq turmush kechirar edi. Bunday holat jamiyatdagi ijtimoiy larzalarga barham bera olmasdi.

Ishchilar va dehqonlarning isyonlari yangi davrda ham davom etaverdi. Kapitalistlar mafkurasi sarmoyadorlarning manfaatini quldorlar va feodallar mafkurasi singari niqobsiz ifodalamas edi. Bu mafkura endi hukmron sinf manfaatini pardali tarzda himoya qila boshladi. YA'ni endi kapitalistlarning boyligi ularning aqli zakovati, harakatchanligi, ishchanligi, topqirligi kabi sifatlari bilan izohlana boshlandi. Ishchilar ham aql-zakovatini ishga solsa, ishchan va topqir bo'lsa bimalol boyib ketishi mumkinligi targ'ib qilindi.

Kapitalizmning dastlabki bosqichlarida shakllanib ulgurmagan ishchilar mafkurasi keyinchalik tizim holiga kela boshladi. Ana shunday tizimlardan biri sotsialistik revolyusiya nazariyasi edi. Bu mafkura go'yo ishchilar manfaatini aks ettirsa ham, muqobil sinf –kapitalistlarni faqatgina qoralab qolmay, ularni butunlay, tag-tomiri bilan yo'q qilishga chaqirar edi.

Ko'rinib turibdiki, ijtimoiy sinflarning mafkuralari faqat shu sinf manfaatlarini ko'zlab yaratilgan. Mafkuralarning sinfiy xususiyatga ega bo'lishi sinflar o'rtasidagi ziddiyatlarni yumshatmagan, balki bu ziddiyatlarning keskinlashuviga xizmat qilgan. Sinfiy manfaatlar o'rtasidagi ziddiyatlarning keskinlashuvi ijtimoiy larzalarga olib kelgan. Birorta ham sinfiy mafkura muqobil sinf manfaatlari to'g'risida biroz bo'lsa ham bosh qotirmagan. Sotsialistik revolyusiya nazariyasi ishchilar manfaatini ifodalovchi yagona haqiqiy nazariyalikka da'vo qilsa ham, aslida ishchilarning haqiqiy manfaatlari kapitalistlarni yo'q qilishda emas, ular bilan kelishuvga erishishda edi. Lekin u paytda taraqqiyotning mana shunday yo'li ham mavjudligi hali anglanmagan edi.

Fan-texnika yutuqlarini ishlab chiqarishga joriy etish natijasida mehnat unumdorligining o'sishi va isyonlar kapitalistlarni biroz yon bosishga undadi. Ular ishchi

aristokratiyasi, deb atalgan qatlamga biroz imtiyozlar berdilar. Lekin bu holat ham isyonlarga barham bera olmadi. Isyon va qo'zg'olonlar davom etaverdi. Ana shunday isyonlarning yuqori cho'qqilaridan biri Oktyabr to'ntarishi bo'ldi. Bu to'ntarish dohiylari ekspluatatsiya yo'q qilingan yangi sotsialistik tuzum qurilgani to'g'risida bong urishsa ham aslida ekspluatatsiya tugatilmadi. Kapitalizm davrida ishchilarni ekspluatatsiya qilish natijasida vujudga kelgan qo'shimcha qiymatni kapitalistlar o'zlashtirgan bo'lsa, endi ishchilar mehnati tufayli yaratilgan qo'shimcha qiymatni markaz, davlat va uning amaldorlari o'zlashtira boshladi.

Sotsialistik tuzum, deb atalgan tuzum aslida kapitalistik munosabatlarning yangi shakli-davlat kapitalizmi bo'lib chiqdi. Bu tuzum davrida ishchilarni ekspluatatsiya qilishdan tashqari, chekka o'lkalarni xomashyo bazasiga aylantirildi va shu shaklda milliy ekspluatatsiya ham davom etaverdi. Ekspluatatsiyaga qarshi noroziliklarni bostirish uchun kuchli repressiya apparati tashkil etildi. Buning oqibatida nafaqat alohida shaxslar, balki butun xalqlar qatag'onga uchradi. Bir qator xalqlarning o'z vatanlaridan deportatsiya qilinishi bunga misol bo'ladi. Lekin bu deportatsiya qilinmagan xalqlar emin-erkin yashaganini anglatmaydi. Ularning deportatsiya qilinmagani davlatning ularga nisbatan bag'rikengligi va yon bosishi emas, ularning o'z yurtlarida davlatga ko'proq manfaat keltirishi mumkinligi tufayli edi. Ekspluatatsiyaga nisbatan noroziliklar o'tgan asrning 80-yillariga kelib sanoat rivojlangan hududlarda zabastovka va stachkalar shaklida namoyon bo'ldi. Sanoati unchalik rivojlanmagan chekka hududlarda esa aholining noroziligi stixiyali tarzda millatlararo to'qnashuvlar tarzida yuz berdi. Bizning yurtimizda ana shunday ziddiyatlarning tadriji Prezident Islom Karimovning «O'zbekiston mustaqillikka erishish ostonasida» kitobida juda ishonchli va ta'sirchan tarzda ochib berilgan.

Ish beruvchi sarmoyadorlar bilan yollanma ishchilar o'rtasida XX asr boshlarigacha tom ma'nodagi sheriklik mavjud bo'lmagan. Ularning manfaatlari o'rtasidagi ziddiyatlar ko'pincha zabastovkalar, stachkalarga va isyonlarga aylanib ketgan.

XX asrgacha mavjud bo'lgan sheriklik alohida shaxslar va kichik guruhlar o'rtasidagi munosabatlarni tartibga solib kelgan bo'lsa, ijtimoiy sheriklik katta ijtimoiy guruhlar o'rtasidagi munosabatlarni tartibga sola boshladi. Masalan, ish beruvchi sarmoyadorlar bilan yollanma ishchilarning manfaatlari o'rtasidagi asosiy ziddiyat shundan iborat ediki, sarmoyadorlar yollanma ishchilarni ko'proq ishlatib kamroq haq to'lashdan, yollanma ishchilar esa kamroq ishlab ko'proq haq olishdan manfaatdor edilar. Bu ziddiyatni tahlil qilgan Marks uni hal qilishning yo'li faqat bittasotsialistik revolyusiyani amalga oshirish, degan xulosaga kelgan edi. SHu xulosa asosida u sotsialistik revolyusiya to'g'risidagi nazariyani yaratdi. Bu nazariyaga ko'ra yollanma ishchilar komfirqa atrofiga birlashib revolyusiya qilishlari, sarmoyadorlarning barchasini qirib bitirishlari va mamlakatda proletar diktaturasini o'rnatishlari kerak edi. Marksning yana bir xulosasi sotsialistik revolyusiya barcha mamlakatlarda g'alaba qozonishi va kommunistik jamiyat qurilishi to'g'risidagi nazariya edi.

Ana shu nazariya asosida Rossiyada 1917 yil oktyabr oyida davlat to'ntarishi amalga oshirildi va proletar diktaturasi o'rnatildi. Bu hodisa go'yo Marksning sotsialistik revolyusiya nazariyasi to'g'riligini tasdiqlayotganday tuyular edi. Aslida bu hol Marks nazariyasining to'g'riligi tufayli emas, insoniyat hali taraqqiyotning boshqa yo'liijtimoiy sheriklik yo'li ham mavjudligini kashf etib ulgurmagan tufayli vujudga kelgan edi.

O'tgan asrning 20- va 30-yillaridagi qatag'onlar, millionlab odamlarning yostig'i quritilishi ana shu sotsialistik revolyusiya nazariyasining mevasi edi. Ikkinchi jahon urushidan keyin sobiq ittifoqda amalga oshirilgan imperialistik siyosat, yakka partiya va

yakka millatning hukmronligi, milliy respublikalarning ko'pchiligi markazga xomashyo etkazib beradigan o'lkalarga aylantirib qo'yilishi ham oktyabrda davlat to'ntarishining mudhish aks- sadosi edi.

Ijtimoiy sheriklik g'oyasi marksizmning muqobili sifatida maydonga chiqdi. Uning vujudga kelishiga kuchli turtki bergan hodisalardan biri Oktyabr to'ntarishi bo'ldi. O'tgan asrning 20- yillari oxiri va 30- yillarida sobiq ittifoqda yuz bergan qatag'onlar proletariat diktaturasi qanday dahshatli oqibatlariga olib kelishini ko'rsatdi. Keyinchalik proletariat diktaturasining qanday oqibatlariga olib kelishi mumkinligi boshqa bir qator mamlakatlarda ham namoyon bo'ldi. Endi G'arb mamlakatlaridagi siyosatchilar va jamiyatshunos olimlar sotsialistik reolyusiya va proletariat diktaturasiga muqobil bo'lgan g'oyalarni zudlik bilan izlashga tushdi. Ana shunday g'oyani topish uchun ularga mulkdorlar va davlat hokimiyati organlari buyurtma berishdi. Bu yo'nalishda G'arb sotsialdemokratlari bir qator muvaffaqiyatlarga erishdi.

XX asrning o'rtalarida T.Parsons va YU.Xabermaslar tomonidan yaratilgan konsensus nazariyasi ijtimoiy sheriklikning keng miqyosda yoyilishiga katta turtki berdi. Bu nazariya ijtimoiy shartnoma nazariyasi o'rniga kelib, ijtimoiy sheriklikning nazariy metodologik asosi vazifasini bajara boshladi.

Ijtimoiy sheriklik bozor munosabatlariga o'tish va demokratik institutlarni rivojlantirishning muhim sharti ekanini jahon amaliyoti tasdiqladi. Bizning mamlakatimizda ham bozor islohotlarini chuqurlashtirish uchun ijtimoiy sheriklik tamoyillarini kengroq va to'laroq tadbiq qilish zarur bo'ldi. Ana shu zarurat Prezident Islom Karimovning —Mamlakatimizda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasida aniq va yaqqol ko'rsatib berildi. Prezident Konsepsiyasida belgilangan vazifalarni amalga oshira borib 2014 yilda mamlakatimizda «Ijtimoiy sheriklik to'g'risida»gi Qonun qabul qilindi va u 2015 yil 1 yanvaridan kuchga kirdi.. Bu Qonunning qabul qilinishi mamlakatimizda ijtimoiy sheriklikni hayotga tadbiq qilishda muhim bosqich bo'ldi. SHuni ham ta'kidlash joizki, «Ijtimoiy sheriklik to'g'risida»gi Qonunning qabul qilinishi ijtimoiy sheriklik sohasidagi ishlarning yakunlanganini emas, yangi mas'uliyatli bosqich boshlanganini anglatadi.

XX asrning o'rtalaridan boshlab jahondagi ko'pchilik mamlakatlarda ijtimoiy sheriklikning turli jihatlarini tadqiq qilishga kirishilganda sobiq sho'rolar ittifoqida bu masalaga umuman e'tibor berilmadi. Buning sababi shundaki, sobiq sho'rolar tuzumida hukmron bo'lgan sinfiy kurash nazariyasi ijtimoiy sheriklikni inkor qilar edi. Ijtimoiy sheriklikning mehnat munosabatlarini tartibga solish imkoniyatlari ham inkor qilinib, bunday muammolar faqat kapitalistik ijtimoiy munosabatlarga xos, deb e'lon qilingan edi.

Ijtimoiy sheriklikka qiziqishning o'sishini ta'minlagan ijtimoiy muammolar XX asr oxirlaridan boshlab sotsialistik lager, deb atalgan tizimning parchalanishi, ko'pchilik mamlakatlarda transformatsiya jarayonlarining boshlanishi hamda kuchayishi edi. Sobiq sotsialistik tuzumning emirilishi ishlab chiqarish vositalariga xususiy mulkchilikning tiklanishi, mulkdor va sarmoyadorlar sinfi hamda «uchinchi sektor» nodavlat notijorat tashkilotlarning paydo bo'lishi va rivojlanishiga olib keldi.

Ijtimoiy sheriklik hozirgi kunda jahondagi ko'pchilik mamlakatlarning Mehnat kodekslarida, mamlakatlarni strategik rivojlantirishga aloqador hujjatlarda, turli sohalarga oid uslubiy tavsiyalar va me'yoriy hujjatlarda mustahkam o'rin egallamoqda.

Ijtimoiy sheriklik XX asr oxiri va XXI asr boshlarida siyosiy barqarorlikni ta'minlashda, jamiyatda yangicha insoniy munosabatlarni shakllantirishda borgan sari ko'proq va muhimroq rol o'ynamoqda. SHularning bari ijtimoiy sheriklikni fanlararo yondashuv asosida chuqur, atroflicha va jiddiy tahlil qilish zaruratini vujudga keltirdi. Bu

muammoni tadqiq qilishda sotsiologiya, falsafa, iqtisodiyot, ijtimoiy psixologiya, va siyosatshunoslik singari qator fanlarning tadqiqot metodologiyalari va kategoriyalaridan foydalanilmoqda.

Ijtimoiy sheriklik dastavval mehnat munosabatlarini tartibga solish maqsadida vujudga kelgan bo'lsa ham, hozigi kunda uning faoliyat yuritish sohalari mehnat munosabatlari doirasidan ancha chetga chiqadi.

XX asr oxiri va XXI asr boshlarida —sektorlararo ijtimoiy sheriklik konsepsiyasi ko'p mamlakatlarda, shu jumladan MDHga a'zo mamlakatlarda keng tarqala boshladi. Mazkur konsepsiyaga ko'ra, ijtimoiy sheriklik sub'ektlari hokimiyat, biznes va nodavlat notijorat tashkilotlar vakillaridan iborat. Sektorlararo ijtimoiy sheriklik ikki yoki uch sektor: davlat, biznes, notijorat sektor ijtimoiy muammolarini hal qilishda o'zaro kelishilgan konstruktiv harakatlarni amalga oshirishni ifodalaydi. Respublikamizning «Ijtimoiy sheriklik to'g'risida» Qonunida ijtimoiy sheriklik sub'ektlari haqidagi 3-bobida shunday deyiladi: «Ijtimoiy sheriklik davlat organlarining nodavlat notijorat tashkilotlari va fuqarolik jamiyatining boshqa institutlari bilan mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish dasturlarini, shu jumladan tarmoq, hududiy dasturlarni, shuningdek normativ-huquqiy hujjatlarni hamda fuqarolarning huquqlari va qonuniy manfaatlariga daxldor bo'lgan boshqa qarorlarni ishlab chiqish hamda amalga oshirish borasidagi hamkorligidir»⁷⁹.

SHuni unutmaslik kerakki, Respublikamizning «Ijtimoiy sheriklik to'g'risida»gi Qonunida ijtimoiy sheriklik sub'ektlari davlat organlarining nodavlat notijorat tashkilotlari va fuqarolik jamiyatining boshqa institutlari deb ko'rsatilishi mamlakatimizda mehnat munosabatlarida ham ijtimoiy sheriklik mavjudligini inkor qilmaydi. Mehnat munosabatlari sohasidagi ijtimoiy sheriklik masalalarini O'zbekiston Respublikasining «Mehnat Kodeksi» va o'ttizdan ortiq qonunlari va boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlari tartibga soladi. Bu haqda «Mehnat Kodeksining 1-moddasida shunday deyiladi: —O'zbekiston Respublikasida mehnatga oid munosabatlar mehnat to'g'risida»gi qonun hujjatlari, jamoa kelishuvlari, shuningdek jamoa shartnomalari va boshqa lokal normativ hujjatlar bilan tartibga solinadi⁸⁰.

Mehnat sohasidagi ijtimoiy sheriklik munosabatlari mamlakatimizda dunyoning ko'p mamlakatlarida bo'lgani singari bipartizm (ikki tomonlama) shaklida, masalan, jamoa shartnomalari hamda tripartizm (uch tomonlama) masalan, ish beruvchilar, yollanma ishchi va xizmatchilar hamda davlat hokimiyati organlari yoki ularning vakillari ishtirokida olib borilmoqda. Mamlakatimizda 2011 va 2014 yillarda ijroiya hokimiyati (Vazirlar Mahkamasi), biznes vakillari (Savdo-sanoat palatasi) hamda yollanma ishchi va xizmatchilar (Kasaba uyushmalari Federatsiyasi) tonidan imzolagan —Bosh kelishuvlar ham mehnat munosabatlari sohasidagi ijtimoiy sheriklik ham mustahkam me'yoriy-huquqiy asosda olib borilayotganidan dalolat beradi.

Ijtimoiy nizolarni tizimli tahlil qilish bo'yicha dastlabki urinishlarni italiyalik davlat arbobi va nazariyotchi Nikkolo Makiavelli amalga oshirgan edi. U birinchilardan bo'lib nizolarning faqat vayronkor emas, balki yaratuvchilik funksiyalari ham mavjudligiga e'tibor qaratdi. Bunda u nizolarga to'g'ri ta'sir o'tkazish zarurligini ta'kidladi. Uning fikriga ko'ra bunday vazifani davlat bajarishi lozim edi.

Ijtimoiy mehnat munosabatlari tizimini birinchilardan bo'lib angliyalik Frensis Bekon nazariy tahlil qildi. U ijtimoiy tabaqalarning fikrlarini mensimaslik, boshqaruv

⁷⁹ Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2014 й., 39-сон, 488-модда

⁸⁰ Ўзбекистон Республикасининг —Мехнат Кодекси, Тошкент, —Адолат нашриёти, 2008 йил, 4-бет.

jarayonidagi xatoliklar, mish-mishlar va g'iybatlarning tarqalishi jamiyatdagi nizolarning paydo bo'lishiga olib kelishini dalillar bilan ko'rsatib berdi.

Odamlar o'rtasida ijtimoiy shartnoma tuzish zarurligi g'oyasi Tomas Gobbsning asarlarida bayon qilindi. Mazkur shartnoma jamiyatning o'zini o'zi himoya qilishi hamda xususiy mulkning abadiy bo'lishiga xizmat qiladi. Uning —Leviafan, —Fuqarolar haqidagi ta'limotning falsafiy elementlari asarlarida ijtimoiy shartnomaga erishish zarurligi asoslab berilgan. Bunday shartnoma umumiy kelishuv hamda xususiy mulkning xavfsizligini ta'minlashga xizmat qiladi.

YAngi davrga kelib ma'rifatparvar faylasuf Jan-Jak Russoning ijtimoiy shartnoma to'g'risidagi g'oyalari keng tarqaldi. Uning asarlarida ijtimoiy shartnoma odamlar o'rtasida yo'qotilgan ijtimoiy munosabatlarning uyg'unligini, o'zaro kelishuv va tinchlikka intilishni qayta tiklaydi.

YOllanma ishchi va ish beruvchi kapitalist o'rtasidagi o'zaro munosabatlar Adam Smit asarlarida ilk bor tahlil qilindi. Xo'jalik yuritishning asosiy maqsadi foyda olish ekanini e'tirof etar ekan, u erkin raqobat, xususiy mulk humronligi, savdo-sotiq erkinligi, davlatning iqtisodiyotga aralashmasligi iqtisodiy hayotning —tabiiy tartibi degan xulosaga keldi. Uning fikriga ko'ra, yollanma ishchilar va kpitalistlar o'rtasidagi o'zaro kurash jamiyatning rivojlanib borishi manbai, raqobat esa insoniyat uchun farovonlik keltiruvchi hodisadir.

Nemis faylasuflari Leybnits va Immanuil Kant fikriga ko'ra odamlar o'rtasidagi murosa va tinchlik ijtimoiy-iqtisodiy hayotda shartnoma va kompromissga erishish asosida ta'minlanishi lozim. Tovar ishlab chiqaruvchilar o'rtasidagi o'zaro mahsulot almashish g'oyasi hamda turli ijtimoiy kuchlar o'rtasidagi kurash muammolarini Per Jozef Prudon tomonidan tadqiq qilindi.

Fransiyalik olim Lui Ogyust Blanki kapitalistik jamiyatni tanqid qilar ekan tarixiy taraqqiyotni ma'rifatning tarqalishi va shu asosda madaniy-ijtimoiy munosabatlarning shakllanishi sifatida talqin qildi. Ijtimoiy sheriklikning nazariy konseptual asoslari ijtimoiy harakat nazariyasi, ijtimoiy birdamlik, ijtimoiy kelishuv, ijtimoiy jipslik to'g'risidagi g'oyalar asosida shakllandi.

M.Veber fikriga ko'ra an'anaviy harakat tahlil qilish hamda oqilona tanqid qilish mumkin bo'lmagan madaniy an'analarda mustahkamlangan xulq-atvor namunasidir. Harakatning mazkur tipi ahamiyati odamlarning kundalik xulq-atvori ko'pincha ana shu tarzda yuz berishi bilan belgilanadi. Bunday harakatlarda hal qiluvchi rolni urf-odatlar, turli darajada anglangan odatlarga sadoqat o'ynaydi.

Ijtimoiy harakat nazariyasi amerikalik sotsiolog Parsons tomonidan tadqiq etildi. U sub'ektlarning o'zaro ta'siri mexanizmlarini tadqiq qildi. Bunda u ko'pchilik tomonidan e'tirof etilgan me'yorlar, xulq-atvor andozalari faoliyatning ichki motivlariga aylanishi jarayoniga alohida ahamiyat berdi. Muvozanat, konsensus, ijtimoiy tizimning me'yoriy holatidagi eng muhim belgilar ekaniga e'tibor qaratar ekan T.Parsons ana shu holatni nazorat qilish va tartibga solish jarayonlariga katta e'tibor berdi. Uning fikricha, aynan ana shu jaryonlar jamiyatni ko'ngilsiz nizolardan himoya qiladi. Uning tadqiqotlarida konsensus muammosi o'zaro kelishilgan harakat yo'llarini izlash bilan bevosita bog'liq tarzda tadqiq etiladi. Bunday o'zaro ta'sir sheriklarning o'zaro ekspektatsiyalariga, ya'ni bir-birlaridan kutayotgan harakatlar va natijalarga asoslanadi.

Ijtimoiy sheriklikning nazariy va tashkiliy asoslaridan biri bo'lgan konsensusni nemis sotsiologi YU.Xabermas demokratiyaning muqobili sifatida talqin qiladi. Uning talqinida demokratik usul jamoa va jamiyatni ikkiga: ko'pchilik va ozchilikka bo'lib qo'yadi. Konsensus esa bo'lingan jamoa va jamiyatni birlashtiradi. Bunga u hal qilinayogan muammoga nisbatan ko'pchilikning fikrini aniqlash yo'li bilan emas, barcha

tomonlar qarshi bo'lmagan echimni topish yo'li bilan erishadi. Konsensusga erishish uchun manfaatlari va yondashuvlari bir-biriga unchalik mos kelmayotgan tomonlar hech bir tomon qarshi bo'lmagan echimni topishga harakat qilishlari va topishlari kerak.

Konsensus mohiyatan kelishuvni bildiradi. Lekin uning XX asrgacha mavjud bo'lgan kelishuvlardan farqi shundaki, u kelishuvga erishishning yangi samarali amaliyotini yaratdi. Unga ko'ra manfaatlari bir-biriga mos kelmaydigan tomonlar o'zaro munosabat va muzokaraga kirishar ekan, ular avvalo bir-birlariga yon bosishlari kerak. Qolaversa, ular barchani qoniqtiradigan, hech bo'lmaganda hech qaysi tomonda qarshilik uyg'otmaydigan echimni topishga harakat qilishlari va topishlari lozim. Bunday echimning topilishi konsensusga erishganlikni bildiradi.

Ijtimoiy sheriklik tarixi va tadrijini qisqacha ko'rib o'tish shundan guvohlik beradiki, ungacha mavjud bo'lgan barcha nazariya va mafkuralar faqat u yoki bu sinf, ijtimoiy guruh manfaatlarini ifodalagan. Ijtimoiy sheriklik nazariyasi munosabatga kirishuvchi barcha ijtimoiy guruhlar manfaatini uyg'unlashtirilgandagina jamiyatda totuvlik va ijtimoiy barqarorlik vujudga kelishi mumkinligini asoslaydi. SHuning uchun bu nazariya u yoki bu sinf nazariyasi emas, o'zaro munosabatlarga kirishayotgan barcha ijtimoiy guruhlar manfaatlarini uyg'unlashtirish orqali ifodalaydigan nazariya hisoblanadi. Ijtimoiy guruhlar manfaatlarini uyg'unlashtirish fuqarolik jamiyatini shakllantirish va rivojlantirishning muhim sharti va asosi hisoblanadi.

Ijtimoiy sheriklik jarayonida o'zaro ta'sirning eng muhim belgilaridan biri konsensusga yo'naltirilganlikdir. Bu belgi ijtimoiy sub'ektlarning maqsadlari va manfaatlarini mavqelarni o'zaro yaqinlashtirish orqali ro'yobga chiqarishni nazarda tutadi. Bu jarayon tomonlarning bosim o'tkazishga moyilligini inkor qiladi. Tomonlardan birining bosim o'tkazishga intilishi bir zumda ijtimoiy sheriklikni yo'q qilib uni o'zaro kurashga aylantiradi.

Ijtimoiy sheriklikning juda muhim belgilaridan biri erkin fikr almashishning kafolatlanganligi, tomonlar o'zining me'yoriy qadriyatli tizimlarini erkin taqdim qila olishi hisoblanadi.

Ijtimoiy sheriklik nazariyasi nizolar muammosi bilan chambarchas bog'liq holda vujudga keladi. CHunki ijtimoiy sheriklik nizolarni hal qilish jarayonida vujudga keladi va nizolarni hal qilish uchun xizmat qiladi. Ijtimoiy sheriklik nizolar tufayli yuzaga keladi, nizolardan o'sib chiqadi. Bu jarayon nizolarni boshqarish hamda manfaatlarini kelishtirish asosida hal qilishga intilish bosqichida, shuningdek, kompromissga, konsensusga intilish bosqichida yuz beradi.

Ijtimoiy sheriklikning jamiyat hayotiga keng tadbiiq etilishi o'zo'zidan avtomatik tarzda yuz beradigan hodisa bo'lmay, atroflicha va puxta o'ylab amalga oshiriladigan siyosat natijasidir. Mamlakatimizda bunday siyosatni Prezident Islom Karimov ishlab chiqdi. Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan tub ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy-ma'naviy islohotlarning negizida yotgan besh tamoyil ijtimoiy sheriklikning jamiyat hayotida ildiz otishi uchun sharoit yaratdi.

Ijtimoiy sheriklik turli ijtimoiy guruhlar va qatlamlarning manfaatlarini maksimal darajada hisobga olish, muvofiqlashtirish va imkon boricha to'laroq ro'yobga chiqarishni nazarda tutadi.

Ijtimoiy sheriklik mohiyat e'tibori bilan jamiyatda konsensus va osoyishtalik o'rnatilishiga, shuningdek, turli ijtimoiy guruhlar va qatlamlar o'rtasidagi tarangliklarni yumshatishga, turli darajadagi hokimiyat organlari va mahalliy o'zini o'zi boshqarish organlari o'rtasida siyosiy birdamlikni shakllantirishga yo'naltirilgan bo'ladi.

Har qanday mamlakat hududida aholining ko'pchiligi manfaatlarini ko'zlaydigan adolatli ijtimoiy tartibotlarni joriy etish faqatgina davlat organlarining ishi emas. Jahon

tarixi guvohlik berishicha, ijtimoiy nizolarni alohida holda davlat ham, oila ham, bozor munosabatlari ham hal etolmaydi. Faqatgina ijtimoiy sheriklik, ya'ni ijtimoiy-siyosiy maydondagi turli kuchlarning konstruktiv muloqotigina insonlarga xos turmush kechirish imkoniyatlarini berishi mumkin. Hozirgi kunda O'zbekistonda ijtimoiy sheriklik munosabatlarini hayotga tadbiq etishning asosiy maqsadi davlat va fuqarolik jamiyatlari o'rtasida katta ijtimoiy ahamiyatga molik dasturlarni amalga oshirishda o'zaro hamkorlikni ta'minlashdir.

O'zaro hamkorlik jamiyatda mavjud bo'lgan qashshoqlik, jinoyatchilik, atrof-muhitning ifloslanishi, etimlik singari ijtimoiy muammolarni hal qilish uchun zarur. Bu jarayonda ishtirok etayotgan barcha tomonlar ana shu muammolarni hal etishda o'zlarining mas'uliyatlarini his etishlari lozim. Ayni paytda ular bu muammolarni hal etish uchun turlicha imkoniyatlar va turlicha tasavvurlarga ega. Ana shu turlichalik, o'zaro tafovutlar, ba'zi ziddiyatlarga qaramay o'zaro sheriklik munosabatlarini o'rnatish mumkin va zarur.

Ijtimoiy sheriklikning muhim qirralaridan biri ijtimoiy muammolarni hal qilish yo'llari va usullarini birgalikda topish, bu muammolarni echishga keng jamoatchilikni jalb etish hamdir.

Ijtimoiy sheriklikning tadbiq etilishi davlatning kuchli, barqaror va samarador bo'lishiga olib keladi, chunki u hokimiyatning maqsadlari va harakatlarini keng jamoatchilik tomonidan ma'qullanishi, qo'llabquvvatlanishini ta'minlaydi. Ijtimoiy sheriklik g'oyalari keng xalq ommasi maqsadlari va manfaatlariga yaqin bo'lib, tegishli tushuntirish ishlari olib borilganda, u ko'pchilik aholi tomonidan qo'llab-quvvatlanadi. Bu tamoyil xalqni hokimiyat bilan yaqinlashtiradi, adolatli, samarali jamiyat shakllanishiga ko'maklashadi.

Demokratik tamoyillarga amal qiladigan davlatning maqsadi huquqiy davlatni shakllantirishdir. Huquqiy davlat fuqarolik jamiyati qurishning muhim sharti hisoblanadi. Ko'ngilli jamoat birlashmalarida, kasaba uyushmalarida, xayriya jamg'armalari va boshqalarda ishtirok etish har bir fuqaroning shaxsiy ishi bo'lsa ham, aslida u jamiyat va shaxsning munosabatlari darajasini ko'rsatadigan indikator hisoblanadi. Bunday birlashmalarda ishtirok etish bir tomondan shaxsiy ish bo'lsa, ikkinchi tomondan, ulkan siyosiy ahamiyatga ega bo'lgan ijtimoiy hodisadir. Fuqarolar o'z erkinliklari va huquqlaridan foydalanib, jamoat birlashmalariga a'zo bo'lar ekan, o'z zimmalariga muayyan mas'uliyat va majburiyatni oladilar. Jamoat birlashmalariga a'zo bo'lishdan avval fuqarolar o'sha birlashmalarining maqsadlari, tamoyillari, strategiya va taktikalaridan xabardor bo'lishlari zarur.

Jamiyatda mavjud muammolarni aniqlash, ifodalash va tegishli tashkilotlarga etkazishda jamoat birlashmalari muhim rol o'ynaydi. Ularning mas'uliyati ham xuddi mana shunda, ya'ni muammoni aniqlash va davlat yoki biznes vakillariga etkazishda ko'rinadi. Ana shu birlashmalar faoliyatida ishtirok etar ekan, fuqarolar muayyan muammolar to'g'risida atroflicha ma'lumotga ega bo'ladi va bu ma'lumot ularning zimmasiga muammoni echish yo'llarini izlash, undan davlat hokimiyati organlari va biznes vakillarini tegishli tarzda xabardor qilish mas'uliyatini yuklaydi. Fuqarolarning mana shu jarayonda faol ishtirok etishi ijtimoiy sheriklikning harakatga keltiruvchi kuchi hisoblanadi.

Ijtimoiy sheriklik sub'ektlaridan biri bo'lgan davlatning funksiyalari ana shu sheriklikni rivojlantirish uchun huquqiy va iqtisodiy stimullarni yaratishdan iborat. O'zbekistonda davlatning eng muhim funksiyalaridan biri jamiyatdagi turli ijtimoiy guruhlar va qatlamlar o'rtasidagi muvozanatni va dialogni saqlab turishdir. Davlat tomonidan o'tkazilayotgan kuchli ijtimoiy siyosat aholining muayyan guruhlari haddan

tashqari boyib ketishi, boshqa guruhlar esa qashshoqlashib ketishining oldini olib turadi. Bunday siyosatning maqbulligi shundaki, juda boy va juda qashshoq guruhlar o'rtasida nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy va madaniy tafovutlar kelib chiqadi. Bunday tafovutlarning kuchayishi esa, ziddiyatlarga, ijtimoiy larzalarga olib kelishi mumkin.

Ijtimoiy sheriklik turli mamlakatlarda umumiy xususiyatlar bilan bir qatorda milliy o'ziga xosliklarga ham ega bo'ladi. Ko'pincha ijtimoiy sheriklik tushunchasi ijtimoiy ongda adekvat tarzda aks etmaydi. Chunki, ijtimoiy sheriklikni to'la va chuqur tushunish uchun ijtimoiy fanlar, xususan, sotsiologiya, ijtimoiy falsafa, huquqshunoslik fanlari bo'yicha muayyan bilimlarga ega bo'lish taqozo etiladi. Ba'zan tashkilotlar ichidagi yoki tashkilotlar o'rtasidagi har qanday hamkorlikni ijtimoiy sheriklikning ko'rinishi sifatida qabul qilinadi. Aslida bu haqiqatga unchalik to'g'ri kelmaydi. Bunday hamkorlik oddiy sheriklikning ko'rinishidir. Ijtimoiy sheriklik, yuqorida ta'kidlanganiday, katta ijtimoiy guruhlar o'rtasidagi sheriklikni anglatadi.

Hozirgi kunda ijtimoiy sheriklikning mohiyati ijtimoiy-siyosiy maydondagi kuchlar: davlat tuzilmalari, tijorat korxonalari va notijorat tashkilotlari o'rtasidagi konstruktiv aloqadorlik sifatida anglashiladi. Ijtimoiy fanlarda bu kuchlar 1-, 2- va 3-sektor nomlari bilan yuritiladi. Ijtimoiy sheriklik har uch sektor vakillari o'rtasida hamkorlik paydo bo'lganda va bu hamkorlik har uch guruh va jamiyat uchun manfaatli ekanini anglashilganda vujudga keladi.

Ijtimoiy sheriklikning quyidagi muhim elementlarini ko'rsatish mumkin: ijtimoiy muammo; sheriklarning manfaatlari va sheriklikning huquqiy asoslanishi; o'zaro ta'sir va o'zaro nazoratning qoidalari ishlab chiqilgani; ijtimoiy sheriklik jarayonlarini yoritadigan axborot maydoni mavjudligi; tomonlarning o'zaro jipslashishi uchun loyihalarning mavjudligi; ijtimoiy sheriklik jarayonining barqarorligi va doimiyliigi; ijtimoiy muammolarni echishning innovatsion usullarini izlash va topish; ijtimoiy muammoning barcha tomonlar uchun muhimligi; sheriklarning manfaatlarini aniqlash va hisobga olish; faoliyat maqsadi va vazifalarini birgalikda belgilash; hamkorlik jarayonida amal qilishi zarur bo'lgan aniq qoidalarni ishlab chiqish; hamkorlik alohida-alohida harakat qilishga nisbatan bir necha barobar samarali bo'lishi mumkinligini barcha tomonlar to'la anglab etishi.

Har qanday kooperatsiya ham ijtimoiy sheriklikka misol bo'la olmaydi. Chunki, kooperatsiyaga tomonlar o'zlarining maqsadlariga erishish uchun birlashadilar. Masalan ikki yoki undan ortiq xususiy korxonaning muayyan faoliyat turlarini birgalikda amalga oshirish to'g'risida tuzgan bitimi ijtimoiy sheriklik emas. Bu iqtisodiy sheriklikdir. Ijtimoiy sheriklik ko'pchirali hodisa bo'lib siyosiy jihatlardan tashqari ma'naviy, ahloqiy, falsafiy jihatlariga ham ega. Uni ijtimoiy amaliyotga tadbqiq qilish uchun jamiyatda bag'rikenglik keng tarqalgan bo'lishi taqozo etiladi. Bag'rikenglikning amaliy ahamiyati qay daraja katta ekanini shundan ham bilish mumkinki, bir qator shaxslararo munosabatlarga emas, guruhlararo munosabatlarni ham uning yordamisiz yo'lga qo'yib bo'lmaydi. Masalan, ijtimoiy sheriklik munosabatlariga kirishayotgan guruhlar va shaxslarda bag'rikenglik singari ma'naviy-ahloqiy sifat bo'lmasa, uning qaror topishi benihoya qiyinlashadi.

Ijtimoiy taraqqiyot intensivlashayotgan va davlatlararo munosabatlar murakkablashib ketayotgan hozirgi davrda bag'rikenglik guruhlar va davlatlararo munosabatlarni tartibga solishda, jamiyatda millatlararo, ijtimoiy guruhlararo, dinlararo tinch-totuvlikni ta'minlashda borgan sari ulkanroq ahamiyat kasb etmoqda.

Bag'rikenglik ahamiyatining ortib borishi uning umuminsoniy qadriyatlar bilan uzviy bog'liqligi tufayli ham yuz bermoqda. Mazkur qadriyatlar asnosida bag'rikenglik shaxslararo va guruhlararo munosabatlarning ko'pchilik tomonidan eng maqbul, deb

hisoblanadigan yo'li sifatida namoyon bo'lmoqda. SHuning uchun ham katta ijtimoiy guruhlar o'rtasidagi munosabatlarni tartibga solish mexanizmi bo'lgan ijtimoiy sheriklikning ijtimoiy hayotda qaror topishi ko'p jihatdan bag'rikenglikning ijtimoiy guruhlar faoliyati tamoyili sifatida qanday o'rin egallaniga bog'liq bo'lmoqda.

Rivojlangan mamlakatlar tajribasi inqilobiy yo'l emas, ijtimoiy sheriklik mamlakatlarni farovon hayotga olib kelishi mumkinligini ko'rsatdi. Biz ana shu sheriklik yo'lini tanladik. Lekin bu G'arb mamlakatlari tajribasini mexanik tarzda O'zbekistonga ko'chirishni anglatmaydi. Mamlakatimizning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olib islohotlar o'tkazish Prezident Islom Karimov tomonidan ishlab chiqilgan va hozir dunyoda o'zbek modeli nomi bilan mashhur bo'lgan modelda o'z ifodasini topgan.

Insoniyat tarixida buyuk rol o'ynagan ijtimoiy sheriklik nazariyasi Mustaqil O'zbekistonda hayotga keng tadbiiq etila boshladi. U hayotga nafaqat tadbiiq etildi, balki uning nazariy asoslari boyitildi va amaliy jihatlar rivojlantirildi.

O'zbekistonda mustaqillikning dastlabki yillaridan boshlab Prezident Islom Karimov tomonidan «Kuchli davlatdan kuchli jamiyat sari» shiori o'rtaga tashlandi. Kuchli jamiyat esa fuqarolik jamiyatidir. Ba'zan, «Nima uchun bira to'la Kuchli davlatdan fuqarolik jamiyati sari shiori olg'a surilmadi? degan savol o'rtaga tashlanadi. Dastavval «Kuchli davlatdan kuchli jamiyat sari» shiori o'rtaga tashlanishining sababi shundaki, sobiq sho'rolar tuzumi davrida «fuqarolik jamiyati tushunchasi» umuman ishlatilmasdi. SHuning uchun mustaqillikning dastlabki yillarida bu tushuncha mamlakatdagi ko'pchilikka tanish emasdi. Agar o'sha davrda «Kuchli davlatdan fuqarolik jamiyati sari» shiori o'rtaga tashlansa, u ko'pchilik uchun tushunarli bo'lmay qolardi.

Prezident Islom Karimovning «Mamlakatimizda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish Konsepsiyasi»da ijtimoiy sheriklik to'g'risidagi qonunni qabul qilish zarurati to'g'risida so'z yuritilar ekan, jumladan shunday deyiladi: «Fuqarolik jamiyati institutlarining yanada rivojlanishiga erishish, amalga oshirilayotgan islohotlarimizning ochiq-oshkoraligi va samaradorligini ta'minlashda, ularning rolini kuchaytirishda «Ijtimoiy sheriklik to'g'risida»gi Qonunning qabul qilinishi muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu qonunda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish dasturlarini amalga oshirish, gumanitar muammolarni hal etish, mamlakatimiz aholisi turli qatlamlarining huquq va erkinliklari, manfaatlarini himoya qilishda nodavlat notijorat tashkilotlarining davlat tuzilmalari bilan o'zaro munosabatlaridagi aniq chegaralarni belgilash va tashkiliy-huquqiy mexanizmlarni takomillashtirish kabi masalalar bo'yicha huquqiy normalar ko'zda tutilishi darkor.¹

Ijtimoiy sheriklikning nazariy masalalari Prezident Islom Karimovning qator asarlari, nutq va maqolalari, xususan, uning zikr etilgan Konsepsiyasida chuqurlashtirilgan bo'lsa, amaliyotning rivojlantirilishi uni mamlakatimizda Prezident rahbarligida amalga oshirish jarayonida yuz berdi. Prezident Konsepsiyasidan yuqorida keltirilgan iqtibosda ijtimoiy sheriklikning mohiyati, maqsadlari, vazifalari ochib berilgan.

Tarixga qilingan qisqa ekskurs asrlar davomida katta ijtimoiy guruhlar o'rtasida doimo ziddiyatlar mavjud bo'lgani, bu ziddiyatlar ko'plab marta qon to'kilishlarni keltirib chiqargani, isyonlar hukmron sinflar tomonidan ayovsiz bostirilganidan guvohlik beradi. Tarixda hukmron sinflarning eziluvchi sinflarga yon bosishlari ham kuzatilgan. Lekin bu yon bosishlar epizodik xarakterga ega bo'lib taktik maqsadlarda vaqtdan yutish yoki ilojsizlik tufayli yuz bergan.

Tarixda sinflarning manfaatlarini uyg'unlashtirishga chaqiriqlar ham bo'lgan, lekin ana shunday uyg'unlikni ta'minlashga qaratilgan mafkuralar bo'lmagan. Ijtimoiy sheriklik sinfiy ziddiyatlarni yumshatish, manfaatlarning uyg'unligini ta'minlashga

qaratilgan mafkura edi. Bu mafkuraning kelib chiqishiga asosiy sabab mehnat sohasidagi munosabatlar edi va bu mafkura birinchi navbatda mehnat munosabatlarini tartibga solish maqsadida yaratildi. Keyinchalik bu mafkura rivojlandi va boyitildi. Mustaqil O'zbekiston misolida ijtimoiy sheriklik nafaqat mehnat munosabatlarini, balki jamiyatdagi mavjud munosabatlarning katta qismini tartibga solish vazifasini bajara boshladi.

Birinchi Prezidentimiz Islom Karimov Konsepsiyasida mehnat munosabatlariga urg'u berilmaganining sababi hozirgi kunda mehnat munosabatlaridagi antagonistik ziddiyat ko'pchilik mamlakatlarda, jumladan, O'zbekistonda ham bartaraf etilganida. Bundan tashqari, mehnat munosabatlarini tartibga solishga yo'naltirilgan qonunlar va boshqa huquqiy me'yorlar dunyoning ko'pchilik mamlakatlarida mavjud. Bunday hujjatlar orasida markaziy o'rinni «Mehnat kodeksi» egallaydi. O'zbekistonda bunday Kodeks 1995 yilda qabul qilingan edi. «Mehnat Kodeksi»dan tashqari yana ko'plab huquqiy-me'yoriy hujjatlarda mehnat munosabatlarini tartibga solish masalalari ko'rib chiqilgan. Bundan chiqadigan xulosa shundaki, asosan tartibga solingan mehnat munosabatlarini yana bir marta tartibga soladigan hujjat yoki institut yaratishga zarurat yo'q. Ijtimoiy sheriklik endi jamiyat oldida turgan boshqa muammolarni hal qilishga yo'naltirilishi lozim. Islom Karimov Konsepsiyasida ana shu muammolar ko'rsatib berilgan.

Prezident Konsepsiyasida «Ijtimoiy sheriklik to'g'risida»gi Qonunni qabul qilish zarurati haqida gapirilar ekan, asosiy e'tibor fuqarolik jamiyatini rivojlantirishga qaratiladi. Fuqarolik jamiyatini shakllantirish va rivojlantirish masalalariga bag'ishlangan falsafa, sotsiologiya, siyosatshunoslik va boshqa fanlarga oid adabiyotlarda asosiy e'tibor fuqarolik jamiyati institutlarining mohiyati, miqdori, funksiyalari kabi masalalarga qaratilgan. Bunday institutlar fuqarolik jamiyatining negizini tashkil qiladi. Biroq negizning o'zi fuqarolik jamiyati, degani emas. Bunday institutlarning soni o'n minglab va yuz minglab bo'lsa ham fuqarolik jamiyati qurilib qolmaydi. Fuqarolik jamiyati vujudga kelishi uchun ana shu institutlar, davlat hokimiyati organlari va biznes vakillari o'rtasida sheriklik munosabatlari bo'lishi shart. SHu ma'noda aytish mumkinki, ijtimoiy sheriklik fuqarolik jamiyatiga olib boradigan asosiy yo'ldir.

Prezident Konsepsiyasida ijtimoiy sheriklikning hozirgi kundagi asosiy funksiyasi ko'rsatib berildi. Prezidentning ko'rsatmalari O'zbekiston Respublikasining «Ijtimoiy sheriklik to'g'risida»gi Qonunida o'zining to'la ifodasini topdi. Ijtimoiy sheriklik nazariyasiga birinchi Prezidentimiz Islom Karimov Konsepsiyasida aniqlik va yangiliklar kiritilishi bilan bir qatorda amaliy sohada ham mazkur nazariya rivojlantirildi. Bunday rivojlantirish ijtimoiy sheriklik sub'ektlari doirasini kengaytirish va ularning o'zaro munosabatlarini rivojlantirish shaklida amalga oshirildi. Xolislik taqozosiga ko'ra qayd etish lozimki, XX asr oxiri va XXI asr boshlarida ijtimoiy sheriklikka nisbatan —sektorlar o'zaro ta'sir nazariyasi ham vujudga keldi. Bu nazariya tarafdorlari ijtimoiy sheriklikni mehnat munosabatlari doirasidan tashqariga olib chiqishdi. Unga ko'ra ijtimoiy sheriklik sub'ektlari bo'lgan davlat, fuqarolik jamiyati institutlari va biznes vakillari ijtimoiy masalalarni hal qilishda hamkorlik qilishlari lozim. Mazkur nazariya tarafdorlari har uch sektor vakillarining ijtimoiy masalalarni hal qilishda o'zaro tortishuv va munozaralar jarayonida konsensusga kelib faoliyat yuritishlarini nazarda tutadi. O'zbekistonda ijtimoiy sheriklik sub'ektlari o'zaro munosabatlarining yangicha shakli vujudga keldi. Bu shakl tomonlarning o'zaro raqobatiga emas, o'zaro yordam va hamkorligiga asoslanadi. Tomonlarning mana shunday munosabati ijtimoiy sheriklikning sinergiya effektini vujudga keltirishiga olib keldi.

Prezident I.A.Karimov tomonidan ishlab chiqilgan va hayotga tadbqiq qilingan ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar o'zbek modelining asosiy tamoyillaridan biri-davlatning bosh islohotchi ekani ijtimoiy sheriklik sohasida ham o'zining ijobiy natijalarini ko'rsatdi.

Mustaqillikning dastlabki yillarida sho'rolar tuzumi davrida ijtimoiy tashabbuslari bo'g'ilgan va shunday vaziyatga ko'nikib qolgan aholining tafakkur tarzini o'zgartirish zarur edi. Mustabid tuzum davrida odamlar ijtimoiy sheriklik to'g'risida bilim olish va ko'nikmalar hosil qilish imkoniga ega emas edilar. CHunki u davrlarda ijtimoiy fanlar bo'yicha chop etilgan adabiyotlarda bu mavzu umuman tilga olinmas, olingan paytlarda esa faqat tanqidiy nuqtai nazardan yoritilar edi.

SHo'rolar davri ijtimoiy-gumanitar fanlarida ijtimoiy sheriklik g'ayri ilmiy nazariya sifatida baholanar edi. Ana shunday kayfiyatda tarbiyalangan odamlar ijtimoiy sheriklik munosabatlariga mustaqillik qo'lga kiritilgandan keyin ham kirishib ketishlari qiyin kechdi. SHuni hisobga olib davlat tomonidan nodavlat notijorat tashkilotlari qo'llabquvvatlana boshladi. Davlat dastavval fuqarolik jamiyati institutlari erkin harakat qilishlari uchun me'yoriy-huquqiy bazani tayyorladi. Bu haqda Prezident Konsepsiyasida shunday deyiladi: —Aytish kerakki, fuqarolik jamiyati institutlari tizimida nodavlat notijorat tashkilotlarni tobora rivojlantirish, ularning mustaqil ish yuritishi va chinakam mustaqilligini ta'minlash, huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qilish, faoliyatini tashkiliy-huquqiy, moddiy-texnikaviy jihatdan qo'llabquvvatlashni kuchaytirishga qaratilgan «Nodavlat notijorat tashkilotlari faoliyatining kafolatlari to'g'risida»gi Qonunning qabul qilinishi muhim ahamiyat kasb etdi.

So'nggi yillarda «Jamoat fondlari to'g'risida»gi, «Homiylilik to'g'risida»gi qonunlar, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «O'zbekistonda fuqarolik jamiyati institutlari rivojlanishiga ko'maklashish chora-tadbirlari to'g'risida»gi qarori va boshqa qator hujjatlar qabul qilindi va ular fuqarolik jamiyati institutlari ijtimoiy faolligini kuchaytirishda muhim omil vazifasini bajarmoqda⁸¹. Davlat fuqarolik jamiyati institutlari erkin harakat qilishlari uchun me'yoriy-huquqiy bazani tayyorlash bilan bir qatorda ularga iqtisodiy jihatdan ko'mak berishni ham kuchaytirib bordi. NNTlarga ko'rsatilayotgan ko'mak davlatning iqtisodiy salohiyati oshishi bilan birga kuchayib bordi. Bu ko'mak keyingi birnecha yil davomida ayniqsa salobatli bo'ldi. 2010 yilda Prezident —bunday ko'makning miqdori keyingi uch yilda o'n bir milliard so'mdan ortiqn tashkil qildi, deb aytgan bo'lsa, 2015 yilning o'zida bu ko'mak hajmi so'mni tashkil qildi.

Davlatning NNTlarga har tomonlama ko'mak ko'rsatayotganining sabablaridan biri shundaki, NNTlarning asosiy maqsadi-aholiga ijtimoiy xizmatlar ko'rsatish. Aholiga ijtimoiy xizmatni davlat idoralari ham ko'rsatadi. Lekin NNTlar tarkibi ixchamligi va bevosita aholi tashabbusi bilan tuzilgani sababli ularning xizmati tezkor va aniq manzilga qaratilgan bo'ladi. Bundan tashqari, NNTlar ijtimoiy xizmatlar ko'rsatishga davlat byudjeti mablag'laridan tashqari xususiy sektor mablag'larini ham grantlar, xayriya ishlari, badallar, volontyorlar faoliyati shaklida jalb etish imkoniyatiga ega. O'zbekistonda davlat NNTlarning mana shu xususiyat va imkoniyatlarini hisobga olib har tomonlama yordam ko'rsatmoqda. Davlatning ko'magi grantlar, ijtimoiy buyurtmalar, subsidiyalar tarzida amalga oshirilmoqda.

O'zbekistonda ijtimoiy sheriklikning o'ziga xos xususiyatlari, maqsadlari va sub'ektlari «Ijtimoiy sheriklik to'g'risida»gi Qonunda mustahkamlab qo'yilgan. Mazkur

⁸¹ Мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлисидаги маърузаси. Т.2010, 40-бет.

Qonunning 3-bandida bu haqda shunday deyiladi: «Ijtimoiy sheriklik davlat organlarining nodavlat notijorat tashkilotlari va fuqarolik jamiyatining boshqa institutlari bilan mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish dasturlarini, shu jumladan tarmoq, hududiy dasturlarni, shuningdek normativ-huquqiy hujjatlarni hamda fuqarolarning huquqlari va qonuniy manfaatlariga daxldor bo'lgan boshqa qarorlarni ishlab chiqish hamda amalga oshirish borasidagi hamkorligidir»⁸²

Davlatning NNTlarga ko'rsatadigan ko'magi barqaror va salmoqli bo'lishini ta'minlashda O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi va Senati Kengashlarining «Nodavlat notijorat tashkilotlarini, fuqarolik jamiyatining boshqa institutlarini qo'llabquvvatlashni kuchaytirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi qo'shma qarori ham alohida ahamiyatga ega bo'ldi. SHu qaror asosida NNTlarga mo'ljallangan grantlar miqdori va ajratilayotgan mablag' hajmining ortib borishi fuqarolik jamiyati institutlarining tezroq oyoqqa turib olishlari va faolligining ortishida sezilarli rol o'ynamoqda.

Mamlakatimizda ijtimoiy sheriklikni qo'llab-quvvatlash va rivojlantirish sohasida olib borilayotgan ishlarga qisqacha ko'z yugurtirib chiqishning o'zi ham bu masalada jahon fani yaratgan nazariya yangi yondashuv bilan boyitilgani, uning bir qator jihatlari aniqlashtirilgani, mazkur soha amaliyoti esa jiddiy boyitilganidan guvohlik bermiqda.

Nazorat savolari:

1. Ijtimoiy sheriklik nazariyasi qachon shakllandi?
2. Ijtimoiy sheriklik to'g'risidagi tred-yunionistik nazariyaning mohiyati nimada?
3. Ijtimoiy sheriklik to'g'risidagi sektorlararo nazariya tredyunionistik nazariyadan nimasi bilan farq qiladi.
4. Ijtimoiy sheriklikning sub'ektlari kimlar bo'lishi mumkin?
5. Ijtimoiy sheriklikning zamonaviy shakllarini ko'rsating

16-MAVZU: FAOL FUQAROLIK POZITSIYASIGA EGA BO'LGAN YOSH AVLODNI TARBIYALASHNING ASOSIY YO'NALISHLARI

1. Fuqarolik pozitsiyasi va uni shakllantiradigan asosiy omillar.
2. Yoshlarda fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishning ijtimoiy-ma'naviy va ahloqiy jihatlari.
3. Fuqarolik jamiyatini rivojlantirishda fuqarolik madaniyati va mas'uliyatining o'rni.
4. O'zbekistonda yoshlarga oid davlat siyosati. Yoshlar mas'uliyatini oshirishning tashkiliy-amaliy jihatlari.

Tayanch so'zlar: Fuqarolik pozitsiyasi, fuqarolik madaniyati, fuqarolik burchi, fuqarolik mas'uliyati, yoshlar, yoshlarga oid davlat siyosati, komil inson, barkamol avlod.

O'zbekiston Respublikasida mamlakatni modernizatsiya qilish va kuchli fuqarolik jamiyatini barpo etishga qaratilgan islohotlarning tub mohiyati aholi turmush tarzining farovonligini oshirish, fuqarolarning siyosiy va huquqiy madaniyati va saviyasini yuqori darajaga ko'tarish, ularda aniq fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishda o'z ifodasini topadi. Davlatning taraqqiy etishida va undagi iqtisodiy, ijtimoiy va siyosiy munosabatlarning yangi bosqichga o'tishida mamlakat oldida turgan vazifalarni turli

⁸² Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2014 й., 39-сон, 488-модда

yo‘nalishlarga taqsimlagan holda, fuqarolik jamiyatini shakllantirishning muhim sharti, – bu jamiyat hayotida nodavlat va jamoat tashkilotlarining o‘rni va ahamiyatini keskin kuchaytirishdan iboratdir. YOki boshqacha qilib aytganda, bu – «Kuchli davlatdan – kuchli jamiyat sari» degan tamoyilni amalda hayotga joriy etish demakdir. Hammamizga ayonki, bu yo‘nalish ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlar bilan bog‘liq ko‘p masalalarni hal qilishda davlat tuzilmalarining rolini kamaytirish va bu vazifalarni bosqichma-bosqich jamoat tashkilotlariga o‘tkaza borishni taqozo etadi. Demak, fuqarolik jamiyatini qaror toptirish uchun davlat o‘zining ayrim vazifalarini bo‘ynidan soqit qilib, asta-sekin jamiyatning boshqa institutlariga topshirmog‘i lozim. Buning uchun esa davlat tomonidan muayyan shartsharoitlar, imkoniyatlar yaratilib, jamiyatning o‘z-o‘zini tashkil etuvchi va boshqaruvchi idoralarining faoliyati to‘g‘ri yo‘lga qo‘yilishini talab etuvchi mexanizmlarni vujudga keltirish zarur.

O‘zbekiston fuqarolari millati, irqi, jinsi, kasb-kori, ijtimoiy kelib chiqishidan qat’iy nazar fuqaro sifatida qonun oldida huquqan teng va birdek mas’uliyatlidirlar. SHuning uchun ham mavjud muammolarni bartaraf etishda fuqarolarning o‘z fuqarolik huquqlarini bilib olishlari va ular himoya qilishlari hamda burchlarini chuqur anglab etishlari uchun ularni huquqiy jihatdan tarbiyalab borish dolzarb vazifalardan biri sifatida qaralmoqda. Bu jarayon fuqarolar uchun ma’naviy kamolot manbai bo‘lishi bilan birga, ularning bu boradagi mas’uliyatini yanada oshirishda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Ana shuning uchun ham, O‘zbekistonda demokratik jamiyat qurish kuchli davlatdan, kuchli fuqarolik jamiyatga o‘tish konsepsiyasi zahirida inson erkinliklarini fuqaro, halq manfaatlariga mos holda bosqichma-bosqich yuzaga chiqarish asosiy vazifa sifatida belgilangan. Ma’lumki, qonunlarning har bir moddasida insonning muayyan yo‘nalishdagi erkinliklari beriladi. Lekin yodda tutmoq kerak-ki, bunday tartib, yo‘l-yo‘riq yoki imkoniyat faqat bitta fuqaroning erkinligini yuzaga chiqarish uchungina joriy etilgan emas. Balki bu huquqiy me’yor barcha uchun teng asosga ega. Hamonki shunday ekan, barcha ya’ni butun jamiyat a’zolari ana shu me’yor asosida o‘z erkinliklarini bir xil darajada amalga oshirishi shart⁸³.

SHuningdek, bugun biz qurayotgan huquqiy demokratik davlat va fuqarolik jamiyatining ma’naviy binosi mustahkam bo‘lishi lozim. Bu esa, eng avvalo, fuqarolarni, ayniqsa, yoshlarni chuqur bilimli, teran fikrli, o‘z o‘tmishi durdonalaridan va ma’naviy qadriyatlaridan xabardor, vatanparvar, haqiqatparvar, fidoyi qilib tarbiyalashni taqazo etadi. Komil inson shaxsini tarbiyalash esa eng murakkab va qiyin jarayondir. Bu jarayonni amalga oshirish ular ongiga milliy qadriyatlarni singdirish maqsadga muvofiqdir. Demak, bugungi yosh avlod o‘z tarixini, madaniyatini, milliy qadriyatlarini, tilini, dinini va urf-odatlarini mukammal bilsagina, mustaqillikning asl mohiyatini chuqurroq anglab etadilar. Fuqarolik jamiyati ham ana shu milliy qadriyatlarimizga asoslanib rivojlantirilishi bejiz emas. Zero, «Madomiki biz huquqiy demokratik davlat, erkin fuqarolik jamiyati qurayotgan ekanmiz, ma’naviyat sohasidagi XXI asrga mo‘ljallangan harakat dasturimiz shundan kelib chiqmog‘i darkor, ya’ni erkin fuqaro – ongli yashaydigan, mustaqil fikrga ega bo‘lgan shaxs ma’naviyatini kamol toptirish bizning bosh milliy g‘oyamiz bo‘lishi zarur»⁸⁴.

Insonga yoshligidan singdirilgan madaniy-ma’naviy qarashlar, axloqiy qadriyatlar, an’analar, diniy-ruhiy tuyg‘ulardan iborat. Bu bo‘g‘inda u oilasi, qarindosh-urug‘lari, mahallasi, millati, yurti bilan birligini, uning tarkibiy qismi ekanligini his etadi. Natijada,

⁸³ Каранг: Мусаев Ф. Эркинликнинг ҳуқуқий асоси // Тафаккур журнали. –Тошкент: 2002. - № 2. – 84 б.

⁸⁴ Каримов И.А. Ўз келажагимизни ўз қўлимиз билан қурмоқдамиз. Биз ўз келажагимизни ўз қўлимиз билан қурамыз. 7-том.-Т.: «Ўзбекистон», 1999. 303-б.

uning ongi va qalbida milliy g'urur, vatanparvarlik tuyg'usi shakllanadi. Bu jarayonda shaxsda haqiqiy fuqarolik pozitsiyasi shakllanadi. Zotan, birinchi Prezidentimiz I.A.Karimov aytganlaridek, har qanday islohotning eng muhim samarasi, avvalo, xalqning ma'naviy-ruhiy qarashlaridagi yangilanish jarayonlari, uning ongu tafakkurining yuksalishi, mamlakatda yuz berayotgan o'zgarishlar uning hayotiga, taqdiriga daxldor bo'lganligini chuqur his qilishi va shundan xulosa chiqarishi bilan belgilanadi. Ushbu so'zlardan qo'rinib turibdiki, yoshlarning ijtimoiy siyosiy faoligini oshirish bugungi kundagi eng dolzarb vazifalardan biridir. SHu maqsadda har birimiz ushbu vazifalarni amalga oshirilishida faol fuqarolik pozitsiyamizni ko'rsatishimiz hamda yurtboshimizni biz yoshlarga qarata aytgan «Farzandlarimiz, yoshlarimiz bizning nafakat ishonchimiz va kelajagimiz, yoshlarimiz bugungi va ertangi kunimizning xal kiluvchi kuchidir» so'zlarini doimo yodimizda saqlashimiz zarurdir.

Fuqarolik tuyg'usi esa shaxsning «avloddan-avlodga o'tib kelayotgan madaniy jarayonlar ahloqiy qadriyatlarining o'tmish bilan kelajakni uzviy aloqadorligini ta'minlab, tarixiy merosning nodir ne'matlarini o'zgartirish asosida shakllanadi». Fuqarolik jamiyatining asosiy mezonlaridan biri bu fuqarolarning yuksak darajada ong va madaniyatga ega bo'lishliklari hisoblanadi. SHu nuqtai-nazardan qaraganda, fuqarolik jamiyatida faol, tashabbuskor, g'ayratli, faqat yaratuvchanlik, ijodkorlik ruhi va kayfiyati bilan yashovchi shaxslarga e'tibor va ehtiyoj katta bo'ladi. Bunday yuksak intellektual salohiyat tafakkur erkinligining qay darajada shakllanishi bilan uzviy bog'liq. Jamiyatning inson uchun yaratgan real iqtisodiy qulayliklari va imkoniyatlari, yuridik haq-huquqlari, qaror topgan axloqiy va ma'naviy muhit uning tafakkuri erkin, ilg'or va yuksak ideallarni ko'zlashi bilan uyg'unlashmog'i lozim. Olimlarimizning kuzatishicha, fuqarolarning ijtimoiy voqelikka yangicha, mustaqil va erkin tafakkur asosida yondashishi yuqori ko'rsatkichga ega. Ayni paytda, psixolog va sotsiologlarning nuqtai nazaricha, yangi shakllanayotgan fuqarolik jamiyati rivoji ko'p jihatdan shaxs ongi, xarakteri va dunyoqarashini korreksiyalab borishni talab etmoqda.

Hozirga kelib, mamlakatimizda fuqarolik jamiyati, unga monand davlat boshqaruvi tizimini – demokratiyani qaror toptirish zarurati va mas'uliyati har bir fuqaroning yuksak ma'naviy salohiyatining, falsafiy tafakkur tarzini yanada shakllantirish vazifasini ko'ndalang qilib qo'ydi. Darhaqiqat, odamzot o'z oldida turgan vazifalarni hal etishdan oldin hamma narsani aql tarozisiga qo'ymog'i, o'zi tashlaydigan amaliy qadamlarning ehtimoliy natijalarini avvaldan taxmin qilmog'i, nazarda tutmog'i lozim. Fuqarolik madaniyatini yuksaltirishda ta'lim beqiyos o'rin tutadi. Bugungi kunda ham oldimizga qo'ygan asosiy maqsad - fuqarolik jamiyatini barpo etish va uni takomillashtirish uchun Milliy dasturda ko'zda tutilgan bilimli, ongli, tafakkuri ozod, zamonaviy dunyoqarashli, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sodiq insonlarni tarbiyalashga yanada muhim e'tibor qaratish va bu masalalar ta'lim islohotlarining bosh vazifasi deb qabul qilib, uni amalga oshirishdan iborat. —Ta'lim to'g'risidagi Qonun va Kadrlar tayyorlash milliy dasturi asosida yaratilgan va amalga oshirilayotgan yangi ta'lim modeli aynan ana shu maqsadga erishish yo'lida o'zining yangicha ta'lim va tarbiyaviy jarayonini shakllantirib bormoqda. Farzandlarimiz to'qqiz yillik o'rta ta'limni tamomlab, o'z xohish irodasi va intilishiga qarab ikki turdagi uch yillik o'quv yurtlarida-akademik litseylar va kasb-hunar kollejlarida ta'limni majburiy – ixtiyoriy davom ettirish imkoniyatlariga, ularni tugatganlar esa oliy o'quv muassasalariga kirishda bir xil huquqlarga ega bo'ldilar. Unutmasligimiz kerakki, ma'rifat xalqimiz, millatimiz qonidadir. Bizda qadimdan ma'rifatli inson tushunchasi ancha keng ma'noni anglatadi. An'anaviy sharqona qarashga ko'ra, ma'rifatlilik-faqat bilim va malaka emas, ayni paytda chuqur ma'naviyat va go'zal ahloq degani hamdir. Xalqimiz bilimli, kamolotli

inson deganida aynan shunday odamlarni ko‘z oldiga keltiradi. SHuning uchun xam Kadrlar tayyorlash milliy modelimizning butun mohiyati milliy tariximiz va hayotimiz bilan bog‘lanib ketgan. SHu tariqa O‘zbekistonda bevosita o‘zimizga xos, o‘zimizga mos bo‘lgan takrorlanmas, buyuk tariximiz, an‘analarimizga asoslangan va, shu bilan birga, hozirgi davr talablariga javob bera oladigan Kadrlar tayyorlash milliy modeli yaratildi. Dasturimizning, modelimizning milliyliigi ham aynan shulardan iboratdir.

Fuqarolik jamiyat asoslari shakllanayotgan respublikamizda, yoshlarimizning faollikni yuksaltirish, ularda millat, xalq va jamiyat oldidagi burch hamda mas‘uliyatini yurakdan his qilish tuyg‘ularini kamol toptirish hamda ularning ongu shuurida mustaxkam hayotiy pozitsiyani, e‘tiqod hamda maslakni shakllantirish bugungi kunning muhim vazifalaridan biridir. SHuning uchun ham bugungi kunda ta‘lim tizimining barcha bosqichlarida yoshlarning intellektual salohiyatini yuksaltirishga qaratilgan dars soatlari, o‘quv kurslari yo‘lga qo‘yilgan. Mazkur sa‘y-harakatlarni amalga oshirish, egallagan bilimlarini amaliyotda qo‘llash ko‘nikmalarini mustahkamlash, qolaversa, bu borada faol fuqarolik pozitsiyasiga ega bo‘lgan yoshlarni qo‘llab-quvvatlash kelajakda natijalar keltiradi. Zero, zamonaviy ta‘limning maqsadi har bir kishiga o‘z faoliyati uchun zarur bo‘lgan yangi bilimlarni olish va ularni jamiyat hayotiga tadbiiq etish imkoniyatini yaratishdan iboratdir. SHu bois tarbiyaviy va o‘quv ishlari shaxsning intellektual ong va madaniyat darajasini inson, jamiyat, davlat manfaatlariga javob beradigan eng muhim prinsiplarni anglab etishga qadar oshirishga yo‘naltirilishi lozim. Ayniqsa fuqarolik jamiyatini barpo qilishda fuqaro ongi, madaniyati, dahldorlik hissi va mas‘uliyatini yuksaltirish hamda takomillashtirishni hozirgi talab darajasida yo‘lga qo‘yish muhim ahamiyatga egadir. Albatta, yoshlar faoliyatida ushbu zaruriy masala o‘zining dolzarb jihatlari bilan ajralib turadi va samarali tarzda amalga oshirishni yo‘lga qo‘yishimiz lozimligini yana bir bor qayd qilamiz.

Mamlakatimizda fuqarolik jamiyatini barpo etish maqsad etib belgilangan davrda demokratik tamoyillarni shakllantirish, fuqarolar ijtimoiy –siyosiy faolligini oshirish, shaxs erkinligini amalda joriy etish, siyosiy jarayonlarni erkinlashtirish, demokratik me‘yorlar asosida ko‘ppartiyaviylik tizimini takomillashtirish, jamiyat hayotida jamoat va nodavlat tashkilotlar faolligini oshirish kabi vazifalar umuminsoniy qadriyatlarni o‘zida ifoda etgan holda fuqarolik madaniyati bilan tutashadi. Agar fuqarolik jamiyatini yuksak fuqarolik madaniyatini oshkor etish imkoniyati sifatida e‘tirof etadigan bo‘lsak, fuqarolarning ma‘naviy etukligi bunday jamiyatdagi demokratik tamoyillarni to‘liq anglash omili ekanligini tushunamiz. CHunki fuqarolik jamiyatida insonni oliy qadriyat darajada tushunish bevosita har bir fuqaroning o‘z madaniyat darajasini qanchalik anglashi va unga sodiqligi bilan xarakterlanadi.

Fuqarolik jamiyatini rivojlantirish o‘zining bir qator mezonlariga ega bo‘lib, ularning asosiylaridan biri – har bir insonda mas‘uliyat tuyg‘usi bilan yashash xususiyatini shakllantirishdir. Mas‘uliyat odamning xar bir amali, faoliyati mahsulini to‘liq tasavvur qilgan holda uning o‘zi va o‘zgalar uchun nima naf keltirishini anglay olish qobiliyatidir. Mas‘uliyatni his qilgan inson o‘z ishini doimo puxta rejalashtirib, uning oqibatlarini oldindan tasavvur qila oladi va zarur natijaga erishish uchun butun kuchi va salohiyatini safarbar etishga qodir bo‘ladi. SHaxsiy mas‘uliyatni fuqarolik mas‘uliyatidan farqlash lozim. Birinchisi shaxsning kundalik faoliyatidan keladigan shaxsiy manfaatni, ikkinchisi esa jamiyat manfaatlarini nazarda tutadi. Fuqarolik mas‘uliyatini his etgan inson, eng avvalo, o‘zi mexnat qilayotgan jamoa yoki ta‘lim olayotgan o‘quv dargohi, o‘z mahallasi va yurti ravnaqini o‘ylaydi. Mustaqil O‘zbekiston fuqarolari uchun yagona maqsad Vatan ravnaqi, yurt tinchligi va xalq farovonligi uchun

xizmat qilish bo'lsa, demak har bir inson fuqarolik mas'uliyatining ma'no-mazmunini ana shu g'oyalarni amalga oshirishda, deb bilishi darkor.

Fuqarolik mas'uliyati, O'zbekistonda yashayotgan har bir ongli fuqaroning qaysi millat vakili bo'lishidan qat'iy nazar Respublika Konstitutsiyasida kafolatlangan xuquqlaridan foydalanish barobarida, unga javoban fuqarolik mas'uliyatini ham xis etib yashashidir. Bu shunday deganiki, har bir fuqaro mamlakat Konstitutsiyasiga, Oliy Majlis qabul qilgan barcha qonunlarga, Vazirlar Maxkamasi chiqargan qarorlarga rioya etishi va hurmat qilishi, ularni amalga oshirishi uchun mas'uliyat sezishi lozim. Binobarin, davlat o'z fuqarosiga xuquq va kafolat berar ekan, shunga yarasha uning zimmasiga mas'uliyat ham yuklaydi⁸⁵. SHuni unutmaslik kerakki, ijtimoiy taraqqiyotning demokratik rivojlanish jarayoni shaxsning o'zini o'zi anglashi, qadr-qimmatini qay darajada e'zozlay olishi, jamiyat uchun xizmat qilish imkoniyati va harakat me'yoriga ko'p jixatdan bog'liqdir. Bularning hammasi kishilarning o'zi yashab turgan ko'cha, maxallasidan tortib, to yaxlit mamlakatning barqarorligini saqlab qolish, xavfsizlikni ta'minlashda yuksak mas'uliyatni o'z faoliyatida ongli ravishda amalga oshirish demakdir⁸⁶. Bir xil maqomga ega bo'lgan shaxslarda talab ham teng bo'ladi. Ana shu jihatning o'zi ham fuqarolik mas'uliyatini anglatuvchi dalillardan biridir. Fuqarolik mas'uliyati bilan milliy mas'uliyat orasida o'ziga xos mushtaraklik mavjud. Sir emas har bir millatning balog'atga etgan ongli a'zosi o'sha o'zi mansub millatning oldida mas'uliyati bo'ladi. Millatning miqdoriy, iqtisodiy, madaniy, ahloqiy, ma'rifiy, manaviy taraqqiy eta borishi, er yuzidagi boshqa xalqlardan orqada qolib ketmasligi uchun birinchi shu xalqqa mansub kishilar javobgarlik tuyg'usini tuyish lozim. Oila va jamiyatdagi har bir harakatida, bosgan har qadamida shu millatning umumiy manfaatini unutmaslik milliy mas'uliyat hissining muhim tomoni hisoblanadi. Kishilarning muayyan millat ravnaqi yo'lidagi siyosiy ongliligi va ma'naviy etukligi darajasi milliy mas'uliyatni anglatuvchi ikkinchi muhim tomonidir. SHuni alohida qayd etish zarurki, milliy mas'uliyat bu yurtimizda yashovchi barcha millat va elatning mas'uliyatidir.

SHu o'rinda rivojlangan davlatlar tajribasiga alohida e'tibor qaratishni maqsadga muvofiq deb bilamiz. Masalan, jahonning etakchi davlati sanalmish AQSHda fuqarolik madaniyatini yuksaltirish qanday yo'lga qo'yilgan? Amerikaliklarga qanday g'oya va qadriyatlar singdirilmoqda? Bu savollarga javob topish uchun fuqarolik madaniyati qanday g'oyaviy ustunlarga tayanishini aniqlash kifoya. AQSH fuqarolari Konstitutsiyani, amerika davlatchiligining asoschilari va demokratik tamoyillarni muqaddas deb biladilar va bu tuyg'uni yoshlarga singdirish haqida tinimsiz qayg'uradilar. YOshlarda erkin yashashga ishtiyoq, mustaqillikni qadrlash tuyg'usi shakllantiriladi.

AQSH nimaning evaziga fan va texnologiyalar sohasida boshqalardan o'zib ketdi? Bu savolning ham javobi bor: Amerikada erkin fikr va ijodiy tafakkur qadrlanadi hamda o'zgacha fikrlaydiganlarga nisbatan bag'rikenglik qaror toptirilgan. Lekin amerikalik fuqaroni tarbiyalashning eng asosiy jihati boshqa bir g'oyada yashirin. U ham bo'lsa, har bir insonni noyob iste'dod egasi deb bilish, har bir shaxsga hazrati inson sifatida murojaat qilishdir. Insonga bunday munosabat, so'zsiz, uning salohiyatini yuzaga chiqarishga imkon beradi. Aynan shu g'oya ta'sirida amerikaliklar orasida o'zini «o'rtamiyona odam» deb biladigan yoxud «men bir oddiy odam» deb gapiradigan kishilar nihoyatda kam uchraydi.

⁸⁵ Каранг: Иброхимов А. Бизким Ўзбеклар. -Тошкент: Шарқ нашриёт -матбаа концерни бош тахририяти, 1999. - 177 б.

⁸⁶ Каранг: Саидқосимов А. Сиёсий фаоллик ва фуқаролик маънавияти // Жамият ва бошқарув. -Тошкент: 2007. - №2, -Б. 50 -51.

Amerika fuqarolari adolatni ham o'ziga xos tarzda tushunadilar: shaxs nimagaki erishsa, qanday maqomni egallasa, bunga faqat o'z aqli va iste'dodi bilangina etishadi. SHunday qilib, har bir amerikalik bolaligidanoq kimgadir va nimagadir orqa qilishga emas, balki o'z kuchiga tayanishga o'rgatiladi. Lekin, eng asosiysi, har bir amerikalikda kelajakka ishonch uyg'otiladi. Xuddi ana shu «amerika orzusi» kishilarni yangi maqsadlar sari rag'batlantiradi, yangi g'oyalarni amalga oshirishga shavq uyg'otadi. Xulosa yasaydigan bo'lsak, demokratiya qoidalari va erkinlik Amerika mafkurasining poydevorini tashkil etadi. Bunday tarbiya natijasida faqat o'z kuchiga ishonish, ruhiy ozodlik va mustaqil fikrlash kabi xislatlar amerikaliklarning qon-qoniga singib ketgan. Albatta, yuqorida keltirilgan fikrlar «AQSHda bu borada muammo yo'q ekan» degan xulosa uchun asos bo'lmaydi. Oxirgi paytlarda erkinlikka hadeb urg'u beraverish oqibatida amerikaliklar erkinlikni jamiyat oldidagi majburiyatlardan ham ozodlik sifatida idrok eta boshladilar. SHu bois hozirgi kunda AQSHning ziyolilari tomonidan yangi mafkura - «liberalnatsionalizm» mafkurasini yaratish zarurligi haqidagi fikr o'rta tashlanmoqda. Bu mafkura milliy va irqiy jihatdan bo'linib ketgan ko'p sonli ijtimoiy guruhlarni «AQSH - millatlar hamjamiyatidir» g'oyasi atrofida birlashtirishni nazarda tutadi. E'tibor beradigan bo'lsak, yangi mafkurada milliy omilning ustuvorligi o'rnatilmoqda. Demak, gap AQSH da asta-sekinlik bilan yagona milliy vujudni shakllantirish, xalqning birdamligini kuchaytirishga xizmat qiluvchi mafkurani yaratish haqida borayotir.

Endi misol tariqasida SHarqqa murojaat qilaylik. SHarqning eng ilg'or mamlakatlardan biri - YAponiyada fuqaroni tarbiyalashning eng samarali va ta'sirchan usulidan foydalaniladi. Bunday tarbiyaning asosiy maskani sifatida maktab tanlangan. CHunki maktabda bola bilim olishdan tashqari shaxs sifatida ham shakllanadi. Kunchiqar mamlakatda fuqaro tarbiyasi «axloqiy tarbiya» tizimi doirasida amalga oshiriladi. Rasmiy hujjatlarda «axloqiy tarbiya» tizimi quyidagicha nomlanadi: «xarakterni shakllantirishga yo'naltirilgan ta'lim», «davlat uchun maqbul axloqiy sifatlarni tarbiyalashga qaratilgan faoliyat», «fuqarolik axloqi asoslarini tarbiyalash». Aslida bu tizim millatni tarbiyalash tizimi vazifasini o'taydi. Undan qudratli mafkuraviy ta'sir vositasi sifatida ham foydalaniladi. Ko'pchilik olimlarning fikricha, aynan «axloqiy tarbiya» tizimi mamlakat iqtisodiy ravnaqining g'oyaviy asosini tashkil qiladi. CHunki bu tizim ishlab chiqarishda ma'naviy salohiyatdan unumli foydalanishga yo'naltirilgan. Ikkinchi jahon urushidan xaroba bo'lib chiqqan mamlakatning 30-40 yilda ishlab chiqarish hajmi bo'yicha dunyoda ikkinchi o'ringa chiqib olgani ko'pchilikning xayratini uyg'otadi. «Kichik bir orolning bunday qisqa vaqtda hunarmandchilik ustaxonalaridan avtomatlashgan sanoatgacha bo'lgan yo'lni bosib o'tganligini qanday tushuntirish mumkin?». Mazkur savolga javoban yaponlar quyidagicha javob beradilar: «Salohiyat insonlarda yashirin». YAponiya menejmentining oltin qoidasiga ko'ra, insondan qimmatroq boylik yo'q.

Xo'sh, davlat yapon kishisida qanday qadriyat va sifatlarni qaror toptirishga harakat qiladi? Aslida mehnatsevarlik, intizomlilik va jamoaviylik yapon milliy xarakteriga xos xususiyatlar sanaladi. Biroq davlat bu bilan qanoatlanmay, o'z fuqarolarida ushbu sifatlarni mustahkamlash va kuchaytirish vazifasini maorifga yuklaydi. Natijada, maktablarda guruhliy birdamlikni tarbiyalashga alohida e'tibor qaratiladi. Bunda kollektivning yutug'i ham, mag'lubiyati ham guruhning har bitta a'zosiga bog'liq ekanligi haqidagi g'oya singdiriladi. Muhimi, boladan umumiy ishda o'z rolini aniq bilish va shunga yarasha mas'uliyatni his qilish talab etiladi. Bunday tarbiya ko'rgan fuqaro jamoa muammolarini o'zining shaxsiy muammolari sifatida qabul qiladi. Olimlarning fikricha, aynan shunday guruhliy birdamlik (yaponchada «aydagarasyugi») tufayli mamlakat misli ko'rilmagan iqtisodiy yutuqlarga erishdi. Mehnat yapon kishisi

uchun axloqiy qadriyat sanaladi. Uning qadriyat darajasiga ko'tarilishida "axloqiy tarbiya" tizimining roli beqiyos. Gap shundaki, yapon kishisiga maktabdayoq quyidagi g'oyalar singdiriladi: "Faqat tirishqoqlik va mehnat bilan muvaffaqiyatga erishish mumkin", "O'z ustingda tinimsiz ishla - shunda birovdan kam bo'lmaysan". Bu kabi g'oyalar ta'sirida ulg'aygan yapon kishisi o'zining barcha harakatlarini quyidagi mantiqqa bo'ysundiradi: "Bor imkoniyatlaringni ishga sol!".

SHunday qilib, davlat o'z fuqarolarida tirishqoqlik va hafsala, qunt va g'ayratni maqsadli ravishda qaror toptiradi. Intizomdan jamiyat manfaatlarida foydalanish borasida esa yaponlarning ayniqsa boshqalarga o'rnak bo'la oladi. "Axloqiy tarbiya" natijasida YAponiyada fuqarolar mehnat intizomining buzilishini shunchaki salbiy illat deb hisoblamay, balki uni Vatanga xiyonat deb qabul qiladilar. YAponiyada fuqaro tarbiyasi zamon ehtiyojlari va jamiyat manfaatlariga moslashtirib boriladi. Aynan shu tufayli yapon fuqarolari jamiyat taraqqiyotini harakatlantiruvchi qudratli kuch sanaladilar. Ko'rinib turibdiki, millat kelajagini o'ylaydigan hech bir davlat fuqaro tarbiyasi masalasini e'tiborsiz qoldira olmaydi. Ana shu ma'noda jamiyatimiz yoshlarni moddiy-ma'naviy va boshqa ehtiyojlarini qondirish, ayniqsa, globallashtiruvchi tufayli axloqimizga, turmush tarzimizga katta kuch bilan kirib kelayotgan buzg'unchi g'oyalardan, ularni saqlab qolish uchun mafkuraviy bo'shliqqa yo'l qo'ymaslik, zamonaviy yoshlarni barcha hayotiy ehtiyojlarini ro'yobga chiqarish bugungi kunning eng muhim vazifasi bo'lishi kerak. CHunki ehtiyoj tom ma'noda erkin faoliyat hamda fuqarolik mas'uliyatini belgilovchi mezon hisoblanadi. Biz o'z faoliyatimizga qay darajada va qay mazmunda baho bermaylik, faoliyatimiz motivlari muayyan ehtiyojlar tufayli shakllanadi. Ehtiyojlar va manfaatlar uyg'unli hisobga olinmagan joyda mas'uliyatsizlik, befarqlik va xatto jinoyatlar sodir bo'ladi.

Hozirgi fuqarolik jamiyati va huquqiy davlat qurishga doir islohotlarni chuqurlashtirish jarayonida yoshlarni shu yurtga, shu Vatanga munosib farzand sifatida tarbiyalash dolzarb vazifalardan biriga aylandi. SHuning uchun davlatimiz va xalqimiz ta'lim-tarbiya tashkilotlari hamda jamoat birlashmalaridan yoshlarni etuk inson bo'lishlariga munosib hissa qo'shishiga katta umid bilan qaraydi. Xalqimiz mazkur demokratik institutlarga, ularning tashkilotchilik, tashabbuskorlik harakatlariga katta ishonch bog'lamokda. O'ylaymizki, «KAMOLOT» yoshlar ijtimoiy harakati va siyosiy partiyalar faoliyatini davlat hamda hukumat tomonidan moliyalashtirishning joriy qilinishi ularning yoshlar o'rtasida keng qamrovli ijtimoiy-siyosiy, ma'naviy-ma'rifiy faoliyat olib borishini ta'minlaydi. YOshlar jamiyatni erkinlashtirish va boshqarish bilan bog'liq islohotlarga ko'proq jalb etiladi.

O'zbekistonda amalga oshirilayotgan demokratlashuv jarayoni insonlar, turli xil ijtimoiy qatlamlar, siyosiy institutlar, davlat va nodavlat tashkilotlarning faoliyati va o'zaro munosabati bilan bog'liq. Jamiyat hayotining demokratlashuvi hamda mamlakatni modernizatsiyalash jarayonlari aholining eng katta ijtimoiy qatlamini tashkil etadigan yoshlarning ijtimoiylashtirishiga hamda ularning tarbiyasiga katta ta'sir ko'rsatadi. YOshlar — jamiyatning tub negizi, aholining ilg'or qatlami, kelajakning ishonchli egalari hisoblanadi. SHu nuqtai-nazardan qaraganda, har bir davr yoshlarining bilim darajasi, dunyoqarashi, o'y-fikri, ma'naviy qiyofasiga qarab o'sha jamiyatning ertangi kunini aniq tasavvur etish mumkin. SHu boisdan ham mustaqillikka erishilgach, aniqrog'i, 1991 yilning 20 noyabrida "O'zbekiston Respublikasida yoshlarga oid davlat siyosatining asoslari to'g'risida"gi Qonunning qabul qilinishi bilan mamlakatimizda yoshlarga e'tibor masalasi davlat siyosati darajasiga ko'tarilgan edi. Ushbu Qonunning 1-moddasida: "YOshlarga oid siyosat O'zbekiston Respublikasi davlat faoliyatining ustuvor yo'nalishi bo'lib, uning maqsadi yoshlarning ijtimoiy shakllanishi va kamol topishi, ijodiy iqtidori

jamiyat manfaatlari yoʻlida imkoni boricha toʻla-toʻkis roʻyobga chiqishi uchun ijtimoiy-iqtisodiy, huquqiy, tashkiliy jihatdan shart-sharoit yaratish hamda ularni kafolatlashdan iboratdir", – deya mustahkamlab qoʻyilgan. Oʻzoʻzidan, davlatning bu jarayondagi asosiy vazifasi — yoshlarning jamiyatga turli xil salbiy oqibatlarisiz kirib kelishini taʼminlash, ularning oʻz huquq va erkinliklarini toʻla amalga oshirishlarini kafolatlashdan iborat. Bu esa, davlatning yoshlarga oid siyosatini amalga oshirishida oʻz ifodasini topadi.

SHuningdek, «Oila kodeksi», «Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi», «Bola huquqlarining kafolatlari toʻgʻrisida»gi, «Taʼlim toʻgʻrisida»gi, «Aholini ish bilan taʼminlash toʻgʻrisida»gi, «Jismoniy tarbiya va sport toʻgʻrisida»gi, «Voyaga etmaganlar oʻrtasida nazoratsizlik va huquqbuzarliklarning profilaktikasi toʻgʻrisida»gi, «Vasiylik va homiylik toʻgʻrisida»gi qonunlar yoshlar tarbiyasida, ularni sogʻlom turmush tarziga oʻrgatishda, ish bilan band qilishda, huquqbuzarliklarning oldini olishda muhim huquqiy baza vazifasini oʻtamoqda. SHuningdek, davlatimiz rahbarining 2014 yil 6 fevraldagi **«Oʻzbekiston Respublikasida yoshlarga oid davlat siyosatini amalga oshirishga qaratilgan qoʻshimcha choratadbirlar toʻgʻrisida»**gi Qarori mustaqillik yillarida olib borilgan bosqichma-bosqich, tadrijiy islohotlarning mantiqiy va qonuniy davomi boʻlib, bu boradagi ishlarning yangi bosqichini boshlab berdi. Respublikamizda mazkur qaror ijrosini taʼminlash, shuningdek, mamlakatimizda amalga oshirilayotgan keng koʻlamli islohotlarda yoshlarning faol ishtirokini taʼminlash, yuksak maʼnaviyatli, mustaqil va erkin fikrlaydigan, zamonaviy ilm-fan yutuqlarini puxta oʻzlashtirgan har tomonlama sogʻlom va barkamol avlodni voyaga etkazishga qaratilgan yoshlarga oid davlat siyosatini izchil amalga oshirib kelinmoqda.

Qarorning aynan bugungi kunda qabul qilinishi fikrimizcha, quyidagilar bilan izohlanadi: **Birinchidan**, mustaqillik yillarida yoshlar siyosati boʻyicha amalga oshirgan ishlarimizni sarhisob qilar ekanmiz, ularni haqqoniy baholash va islohotlar dasturiga maʼlum oʻzgartishlar kiritish bilan birga, birinchi navbatda, ertangi kun talablaridan kelib chiqqan holda mamlakatimizda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish yoʻlidagi izchil harakatlarimizda yoshlarning faol ishtirokini kuchaytirishimizga ehtiyoj tugʻilgani, **ikkinchidan**, hozirgi paytda mamlakatimiz yoshlarining siyosiyhuquqiy madaniyati va ijtimoiy ong darajasining oʻsib borishi, jamiyatni demokratlashtirish va liberallashtirish jarayonlarining jadal rivojlanishi, yosh avlodning ilm-fan, sport sohasida erishayotgan yutuqlari bu sohadagi islohotlarni yangi, yanada yuqori bosqichga koʻtarishimiz uchun zarur shart-sharoitlarni yuzaga keltirayotgani, **uchinchidan**, jahon miqyosida globallashtirish va axborot texnologiyalari tobora kuchayib borayotgan bugungi zamonda biz dunyoda yuz berayotgan tub oʻzgarishlarni xolisona va tanqidiy baholagan holda farzandlarimiz kelajagini koʻzlab, yoshlar siyosatini amalga oshirishda qoʻshimcha chora-tadbirlarni belgilab olish zaruriyati, **toʻrtinchidan**, har tomonlama chuqur oʻylangan, aniq maqsad va ustuvor yoʻnalishlarni oʻz ichiga olgan yoshlarga oid dastur va uni amalga oshirish strategiyasiga ega boʻlgan mamlakat va xalq pirovard natijada muvaffaqiyatga erishishi shular jumlasidandir. Qarorga binoan mamlakatimizda amalga oshirilayotgan keng koʻlamli islohotlarda yoshlarning faol ishtirokini taʼminlash, yuksak maʼnaviyatli, mustaqil va erkin fikrlaydigan, zamonaviy ilm-fan yutuqlarini puxta oʻzlashtirgan har tomonlama sogʻlom va barkamol avlodni voyaga etkazishga qaratilgan yoshlarga oid davlat siyosatini izchil amalga oshirish maqsadida, davlat va jamoat tashkilotlarining takliflarini inobatga olib, «Oʻzbekiston Respublikasida 2014 yilda yoshlarga oid davlat siyosatini amalga oshirishga qaratilgan qoʻshimcha chora-tadbirlar Dasturi» maʼqullandi.

Mamlakatimizda voyaga etib kelayotgan yosh avlodni har tomonlama sogʻlom va mustahkam ruhda tarbiyalash, ularning huquq va erkinliklarini taʼminlash, qonuniy

manfaatlarini muhofaza etish davlat siyosati darajasiga ko'tarilganligi barchamizga ma'lum. Davlatimiz rahbarining tashabbusi va rahnamoligida yoshlar tarbiyasining ustuvor yo'nalishlari belgilab olindi va bu borada tub islohotlar amalga oshirildi. «YUksak ma'naviyat - engilmas kuch» asarida ta'kidlanganidek: «Ayni paytda yurtimizda milliy tiklanish jarayoni qariyb bir yarim asr davom etgan ijtimoiy-siyosiy qaramlikdan keyin dastlabki paytlarda mutlaq tabiiy ravishda o'ziga xos «inkorni inkor» konuniyati asosida kechganini aytish lozim. Lekin biz sobiq tuzumning mafkuraviy karashlarini umuman inkor etishning o'zi hech kanday bunyodkorlik dasturiga ega bo'lmagan siyosiy va madaniy ekstremizm xavfini tug'dirishi ehtimolini yaxshi anglar edik. SHu bilan birga, tarixiy qadriyatlar, urf-odat va an'analar, turmush tarziga orqadoldini uylamasdan, yoppasiga betartib qaytish boshqa bir keskinlik, deylik bugungi davr hayotini qabul qilmaslik, jamiyatni yangilash zaruratini inkor etish kabi nomaqbul holatlarga olib kelishi mumkinligini unutmash zarur edi. Barchamizga ma'lumki, millat va xalqning ruhi, dunyoqarashi va turmush tarzini ifoda etadigan milliy ma'naviyatga munosabat, uni zamon talablari asosida rivojlantirish, odamlarning dunyoqarashi va tafakkurini o'zgartirish masalasi har tomonlama chuqur va puxta uylab ish yuritishni talab kiladi».⁸⁷

YOshlarga oid davlat siyosatining tashkiliy-huquqiy asoslarini yoshlar bilan ishlovchi tashkilotlar faoliyatida ko'rish mumkin. YOshlar har bir davlatning kelajagini belgilovchi kuch ekanini e'tiborga olsak, dunyoning deyarli barcha davlatlarida bejiz yoshlar siyosatini amalga oshirish bo'yicha milliy konsepsiyalar ishlab chiqilib, samarali faoliyat olib bormayotganining guvohi bo'lamiz. Masalan, Evropa davlatlaridan Germaniya, Fransiya, Buyuk Britaniya va SHvetsiyada bu borada erishilgan natajalar diqqatga sazovor. Bugungi kunda dunyoning taraqqiy etgan davlatlarida yoshlarga oid davlat siyosatini amalga oshirishning ikki xil strategiyasi amal qilmoqda. Bular: yoshlar siyosati sohasida davlatning etakchi roliga asoslangan strategiya hamda yoshlar siyosati sohasida davlat va fuqarolik jamiyati tuzilmalari tengligiga asoslangan strategiya. Hozirgi davrda Germaniya va Fransiyaning birinchi yo'nalishdagi siyosatni olib boradigan davlatlar sirasiga kiritish mumkin. Ushbu davlatlar o'z faoliyatini yoshlar siyosatini umummilliy, mintaqaviy va hududiy darajalarga qarab ixtisoslashtirish asosida olib boradi. Bunda yoshlar siyosati oila, qariyalar, ayollar va yoshlar ishlari bo'yicha vazirlik tomonidan Konstitutsiya va federal qonunlar asosida amalga oshiriladi. Xususan, Fransiya yoshlar siyosati YOshlar ishlari, sport va jamoat birlashmalari bo'yicha vazirlik tomonidan ishlab chiqiladi.

YOshlar siyosati sohasida davlat hamda fuqarolik jamiyati tuzilmalari tengligiga asoslangan strategiya Buyuk Britaniya va SHvetsiyaga xos bo'lib, bunda yoshlar siyosatining umumiy ko'rinishi, maqsad va etakchi vazifalari davlat tomonidan belgilab berilsa, bu vazifalarning ijrosi mahalliy o'zini o'zi boshqarish organlari hamda jamoat birlashmalari tomonidan amalga oshiriladi. Ushbu davlatlarga xos bo'lgan xususiyat esa yoshlar siyosati va yoshlar ishlari bo'yicha maxsus davlat organlarining mavjud emasligida namoyon bo'ladi. SHu bilan birga, dunyoning ko'plab davlatlarida yoshlar huquq va manfaatlarini xalqaro va milliy darajada qo'llab-quvvatlashni o'z oldiga maqsad qilgan yoshlar parlamentlari hamda milliy yoshlar kengashlari faoliyat yuritmoqda. Jumladan, xalqaro darajada yoshlar manfaatlarini qo'llab-quvvatlovchi Evropa yoshlar parlamenti, Buyuk Britaniya Birlashgan Qirolligi yoshlar parlamenti, SHimoliy Irlandiya yoshlar forumi, SHotlandiya yoshlar parlamenti kabi yoshlar parlamentlari hamda Avstriyadagi Avstriya xalqaro yoshlar hamkorligi qo'mitasi,

⁸⁷ Каримов И.А. Юксак маънавият – энгилмас куч. – Т.: Маънавият, 2008. 81-бет.

Belgiyadagi Flaman yoshlar kengashi, Buyuk Britaniyada Britan yoshlar kengashi, Germaniyada xalqaro yoshlar ishlari bo'yicha Germaniya milliy qo'mitasi (bunday kengashlar Islandiya, Ispaniya, Italiya, Kipr, Latviya, Litva kabi yana 25 ga yaqin davlatda mavjud) faoliyat yuritmoqda. Bularni keltirishdan maqsad, yoshlar huquq va manfaatlarini qo'llab-quvvatlovchi mexanizm mamlakatimizda qay darajada amal qilayotganiga e'tibor qaratishdir.

Mamlakatimizda yosh avlodning yuksak ma'naviy mezonlar asosida o'sib-ulg'ayishi uchun barcha shart-sharoitlar yaratilmoqda. Bugungi kunda yurtimiz hayotining qaysi sohasini olmang – sog'liqni saqlash yoki ta'lim deysizmi, iqtisodiyot yoki kichik biznes sohasi deysizmi, rahbarlik, madaniyat va sport jabhalari deysizmi – ularning barchasida yoshlarning huquq va manfaatlari alohida e'tiborga olinayotganini ko'ramiz. Hech qachon ma'naviyatsiz etuk insonni tarbiyalab bo'lmaydi. Chunki, odamzot uchun hayot yo'llarida har qadamda zarur bo'ladigan ajdodlar yodi, milliy g'urur va iftixor, jonajon Vatanga muhabbat, ota-onaga hurmat, istiqloлга sadoqat, farzandlik hissi, insoniy fazilatlar aynan ma'naviyat orqali uning ongu tafakkuriga singib boradi, hayotining ma'no-mazmuniga aylanadi. Ma'lumki, yoshlikda inson qiziquvchan va intiluvchan bo'ladi. Uning ana shu intilishlarini ma'naviy komillik sari yo'naltirish nafaqat ana shu yigitqizlarning, balki butun jamiyatning yorug' kelajagini ta'minlashda hal qiluvchi va dolzarb masaladir. Zero, ma'naviyat azal-azaldan insonni komillikka etaklaydigan beqiyos ne'mat bo'lib kelgan. SHu ma'noda, hozirgi kunda ham ma'naviyat – najotkor kuch, ma'naviyat – ilohiy yog'du desak, xato qilmagan bo'lamiz. Ayniqsa, hayotga katta orzu-umidlar bilan qadam qo'yayotgan, unga faqat pok va beg'ubor nigoh bilan qarab, oldinga intilayotgan yoshlarga nisbatan olganda, bu haqiqat yanada teranroq ma'no-mazmun kasb etadi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, yosh avlodda vatanga sadoqat tuyg'usini shakllantirish, ularni xar tomonlama etuk barkamol qilib voyaga etkazish uchun oila, mahalla, ta'lim muassasalari va turli ijtimoiy institutlarning birgalikdagi faoliyatini ta'minlash oliy maqsadimiz hisoblangan ozod va obod erkin va farovon xayot barpo etish uchun asos bo'ladi.

Nazorat savollari:

1. Fuqarolik pozitsiyasi tushunchasiga izoh bering?
2. Fuqarolik madaniyati va mas'uliyatining o'zaro aloqadorligini qanday tushunish kerak?
3. O'zbekiston Respublikasida yoshlarga oid davlat siyosatini amalga oshirishga qaratilgan qanday ustuvor yo'nalishlarni bilasiz?
4. YOshlarga oid davlat siyosatining tashkiliy-huquqiy asoslari nimalardan iborat?
5. Barkamol avlodni tarbiyalash g'oyasi va uni amalga oshirish mexanizmlarini qanday tasavvur qilasiz?

**“FUQAROLIK JAMIYATI” FANIDAN
SEMINAR MASHG’ULOT
ISHLANMASI**

1-SEMINAR: O‘ZBEKISTON MILLIY TARAQQIYOTINING YANGI BOSQICHIDA FUQAROLIK JAMIYATINING SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISHI

1. “Fuqarolik jamiyati” tushunchasi: mazmuni va shakllanish asoslari.
 2. “Fuqarolik jamiyati” fanining predmeti va obyekti.
 3. “Fuqarolik jamiyati” fanining maqsadi, o‘quv, ilmiy, amaliy va tarbiyaviy vazifalari, funksiyalari.
 4. Fuqarolik jamiyati fanining boshqa ijtimoiy fanlar bilan o‘zaro bog‘liqligi va o‘ziga xos xususiyatlari.
- Adabiyotlar: A1;A2;A3;A4;A5;Q1;Q8;Q9; Q7;Q21;Q10.

“Tezkor so‘rov” usuli

1. Jamiyat a‘zosining ijtimoiy faolligi deganda nimani tushunasiz?
2. Jamiyat a‘zosining ijtimoiy faolligi qanday shakllarda ifodlanadi?
3. Siz o‘zingizni ijtimoiy faol shaxs deb tushunasizmi?
4. Guruh a‘zolaringizdan qay birida ijtimoiy faol shaxs sifatleri mavjud deb bilasiz?
5. Ijtimoiy onglik va ijtimoiy faollik o‘rtasidagi bog‘liqlikni asoslang.
6. Ijtimoiy faol shaxs qanday sifatlarga ega bo‘lmoqlik kerak?
7. Ijtimoiy faollikni shakllantirishga ta‘sir etuvchi omillar qaysi?
8. Demokratik jamiyat rivojlanishida fuqaroning ijtimoiy faolligi qanday rol o‘ynaydi?
9. Huquqiy davlat sharoiti ijtimoiy faollikni rivojlantirishda qanday o‘rin egallaydi?
10. Huquqiy madaniyat va faollikni o‘zaro bog‘liq tomonlarini asoslang.

Fuqarolik jamiyatining asosiy tushunchalari

Huquqiy qadriyatlar,

huquqiy onglik,

huquqiy madaniyat,

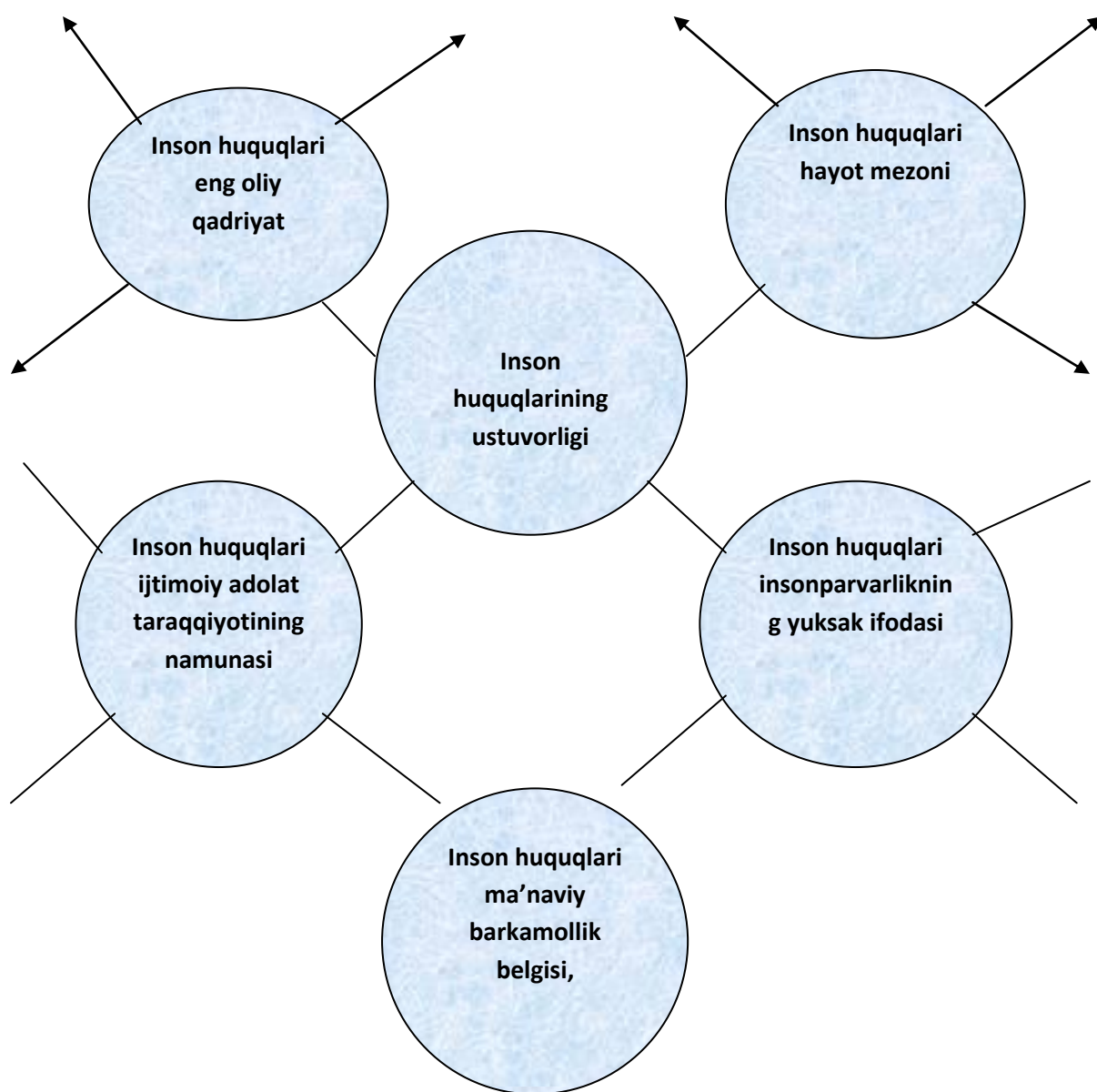
ijtimoiy madaniyat,

huquqiy negilizm,

ijtimoiy faollik,

ijtimoiy
bag‘rikenglik,

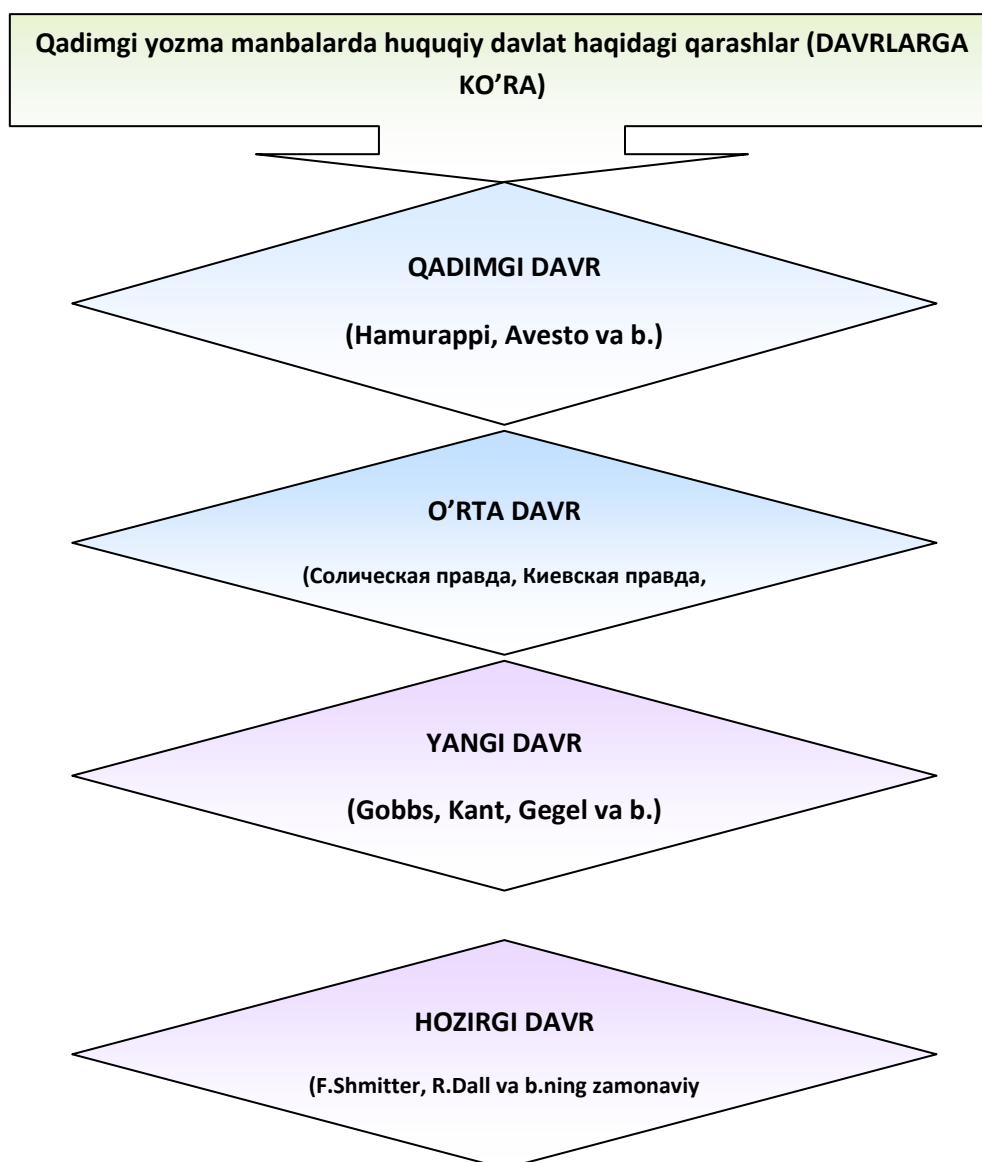
inson huquqlari
ustuvorligi,

2-SEMINAR. FUQAROLIK JAMIYATI G‘OYALARI EVOLYUTSIYASI

Seminar rejasi:

1. “Fuqarolik jamiyati” tushunchasining tarixiy ildizlari va ularning turli tavsiflari.
 2. Sharq na G‘arb sivilizatsiyalarida “fuqarolik jamiyati” tushunchasiga oid o‘ziga xos yondashuvlar.
 3. O‘rta asrlarda fuqarolik jamiyati g‘oyalarining rivojlanishi.
 4. Yangi davrda fuqarolik jamiyati paradigmalarining yaratilishi.
 5. Fuqarolik jamiyatining zamonaviy konsepsiyalari.
- Adabiyotlar: A1;A2;A3;A4;A5;Q1;Q8;Q9; Q7;Q21;Q10.

3-SEMINAR. XARAKATLAR STRATEGIYASI- O‘ZBEKISTON MILLIY TARQQIYOTI YANGI BOSQICHINING ASOSI

Reja:

1. O‘zbekistonni rivojlantirish bo‘yicha “Harakatlar strategiyasi” haqida umumiy tushuncha.
2. O‘zbekistonni rivojlantirish bo‘yicha “Harakatlar strategiyasi”ning maqsad, vazifalari.
3. Harakatlar strategiyasida belgilangan ustuvor yo‘nalishlar

Muhokama uchun savollar

- Strategiya
- Harakatlar strategiyasi
- O‘zbekiston respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha “harakatlar strategiyasi”
- Harakatlar strategiyasining ustuvor yo‘nalishlari
- Davlat va jamiyat qurilishini takomillashtirish
- Qonun ustuvorligini ta‘minlash va sud-huquq tizimini yanada isloh qilish
- Iqtisodiyotni yanada rivojlantirish va liberallashtirish, ijtimoiy sohani rivojlantirish
- Xavfsizlik
- Millatlararo totuvlik va diniy bag‘rikenglikni ta‘minlash
- O‘ylangan, o‘zaro manfaatli va amaliy ruhdagi tashqi siyosat yuritish

«Blits-so‘rov» savollarining jadvali savol-javob vaqtida to‘ldiriladi

№	Savollar	Javoblar
1.	Davlat va jamiyat qurilishi tizimini takomillashtirishning ustuvor yo‘nalishlari	
2.	Qonun ustuvorligini ta‘minlash va sud-huquq tizimini yanada isloh qilishning ustuvor yo‘nalishlari.	
3.	Iqtisodiyotni rivojlantirish va liberallashtirishning ustuvor yo‘nalishlari.	
4.	Ijtimoiy sohani rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishlari.	

5.	Xavfsizlik, diniy bag‘rikenglik va millatlararo totuvlikni ta’minlash hamda chuqur o‘ylangan, o‘zaro manfaatli va amaliy tashqi siyosakt sohasidagi ustuvor yo‘nalishlar.	

4-seminar. Davlat va jamiyat qurilishi tizimini takomillashtirishning ustuvor yo‘nalishlari

Muhokama uchun savollar

1. Demokratik islohotlarni chuqurlashtirish
2. Mamlakatni modernizastiya qilishda Oliy Majlis palatalari, siyosiy partiyalarning rolini yanada kuchaytirish:
3. Davlat hokimiyati tizimida Oliy Majlisning rolini oshirish
4. Davlat boshqaruvi tizimini isloh qilish:
5. Jamoatchilik boshqaruvi tizimini takomillashtirish
6. Xalq bilan samarali muloqot mexanizmlarini joriy qilish;

“Blits-so‘rov ” savollarining jadvali savol javob vaqtida to‘ldiriladi

№	Savollar	Javoblar
1.	Demokratik islohotlarni chuqurlashtirish va mamlakatni modernizastiya qilishda Oliy Majlis palatalari, siyosiy partiyalarning rolini yanada kuchaytirish:	
2.	Davlat boshqaruvi tizimini isloh qilish:	
3.	Jamoatchilik boshqaruvi tizimini takomillashtirish:	

5-seminar. Qonun ustuvorligini ta'minlash va sud-huquq tizimini yanada isloh qilishning ustuvor yo'nalishlari

Muhokama uchun savollar

- Sud hokimiyatining chinakam mustaqilligini ta'minlash
- sudning nufuzini oshirish
- sud tizimini demokratlashtirish va takomillashtirish
- Fuqarolarning huquq va erkinliklarini ishonchli himoya qilish kafolatlarini ta'minlash:
- Ma'muriy, jinoyat, fuqarolik va xo'jalik qonunchiligini takomillashtirish
- jinoyat va jinoyat-prostessual qonunchiligini takomillashtirish va liberallashtirish
- alohida jinoyi qilmishlarni dekriminallashtirish
- jinoiy jazolar va ularni ijro etish tartibini insonpavvapashtirish;
- Jinoyatchilikka qarshi kurashish va huquqbuzarliklarning oldini olish tizimini takomillashtirish:
- Sud-huquq tizimida qonuniylikni yanada mustahkamlash
- Yuridik yordam va xizmat ko'rsatish tizimini takomillashtirish
- davlat hokimiyati va boshqaruv organlarining yuridik xizmati faoliyati samaradorligini oshirish
- advokatura institutini rivojlantirish, jinoyat, fuqarolik, ma'muriy va ho'jalik ishlarini ko'rib chiqishda advokat o'rnini oshirish
- notariat va FHDYo organlari tizimini isloh qilish

“Blits-so'rov ” savollarining jadvali savol javob vaqtida to'ldiriladi

№	Savollar	Javoblar
1.	Sud hokimiyatining chinakam mustaqilligini ta'minlash, sudning nufuzini oshirish, sud tizimini demokratlashtirish va takomillashtirish:	
2.	Fuqarolarning huquq va erkinliklarini ishonchli himoya qilish kafolatlarini ta'minlash:	
3.	Ma'muriy, jinoyat, fuqarolik va xo'jalik qonunchiligini	

	takomillashtirish	
4.	Jinoyatchilikka qarshi kurashish va huquqbuzarliklarning oldini olish tizimini takomillashtirish:	
5.	Sud-huquq tizimida qonuniylikni yanada mustahkamlash	

6-seminar. Iqtisodiyotni rivojlantirish va liberallashtirishning ustuvor yo'nalishari

Muhokama uchun savollar

- Makroiqtisodiy barqarorlikni yanada mustahkamlash va iqtisodiy o'sish sur'atlarini saqlab qolish:
- Tarkibiy o'zgartirishlarni chuqurlashtirish, milliy iqtisodiyotning etakchi tarmoqlarini modernizatsiya va difersifikatsiya qilish hisobiga uning raqobatbardoshligini oshirish
- Qishloq xo'jaligini modernizatsiya qilish va jadal rivojlantirish
- Iqtisodiyotda davlat ishtirokini kamaytirish, xususiy mulkning huquqlarini himoya qilish va uning istiqbolli rolini yanada kuchaytirish
- kichik biznes va xususiy tadbirkorlik rivojlanishini rag'batlantirishga qaratilgan institutsional va tarkibiy islohotlarni davom etish
- Viloyatlar, tumanlar va shaharlarning kompleks va muvozanatli ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish, ularning salohiyatidan samarali va optimal foydalanish
- Turizm sohasini rivojlantirish
- Turizm sohasini boshqarish tizimini takomillashtirish;
- **“Blits-so'rov ” savollarining jadvali savol javob vaqtida to'ldiriladi**

	Savol	Javob
1	Makroiqtisodiy barqarorlikni yanada mustahkamlash va iqtisodiy o'sish sur'atlarini saqlab qolish	

2	Tarkibiy o'zgartirishlarni chuqurlashtirish, milliy iqtisodiyotning etakchi tarmoqlarini modernizatsiya va diversifikatsiya qilish hisobiga uning raqobatbardoshligini oshirish	
3	Qishloq xo'jaligini modernizatsiya qilish va jadal rivojlantirish	
4	Iqtisodiyotda davlat ishtirokini kamaytirish, xususiy mulkning huquqlarini himoya qilish va uning istiqbolli rolini yanada kuchaytirish, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik rivojlanishini rag'batlantirishga qaratilgan institutsional va tarkibiy islohotlarni davom etish	
5	Viloyatlar, tumanlar va shaharlarning kompleks va muvozanatli ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish, ularning salohiyatidan samarali va optimal foydalanish	
6	Turizm sohasini rivojlantirish	

7-seminar. Ijtimoiy sohani rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari

Muhokama uchun savollar

- Aholining bandligi va real daromadlarini bosqichma-bosqich oshirish
 - aholining real pul daromadlarini va xarid qobiliyatini oshirish
 - kam ta'minlangan oilalarni va aholining daromadlari bo'yicha farqlanishi darajasini yanada qisqartirish;
 - byudjet muassasalari xodimlarining ish haqi, pensiya, stipendiya va ijtimoiy nafaqalarning hajmini inflyatsiya sur'atlariga nisbatan jadal miqdorda bosqichma-bosqich oshirish
 - Aholini ijtimoiy himoya qilish va sog'liqni saqlash tizimini takomillashtirish
 - Arzon uy-joylar qurish bo'yicha maqsadli dasturlarni amalga oshirish
 - aholining hayot sharoitlari yaxshilanishini ta'minlovchi yo'l-transport, muhandislik-kommunikatsiya va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish hamda modernizatsiya qilish
 - Ta'lim va fan sohasini rivojlantirish
 - Yoshlarga oid davlat siyosatini takomillashtirish
- **“Blits-so'rov ” savollarining jadvali savol javob vaqtida to'ldiriladi**

	Savol	Javob

1	Aholining bandligi va real daromadlarini bosqichma-bosqich oshirish	
2	Aholini ijtimoiy himoya qilish va sog`liqni saqlash tizimini takomillashtirish	
3	Arzon uy-joylar qurish bo'yicha maqsadli dasturlarni amalga oshirish, aholining hayot sharoitlari yaxshilanishini ta'minlovchi yo'l-transport, muhandislik kommunikatsiya va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish hamda modernizatsiya qilish	
4	Ta'lim va fan sohasini rivojlantirish	
5	Yoshlarga oid davlat siyosatini takomillashtirish	

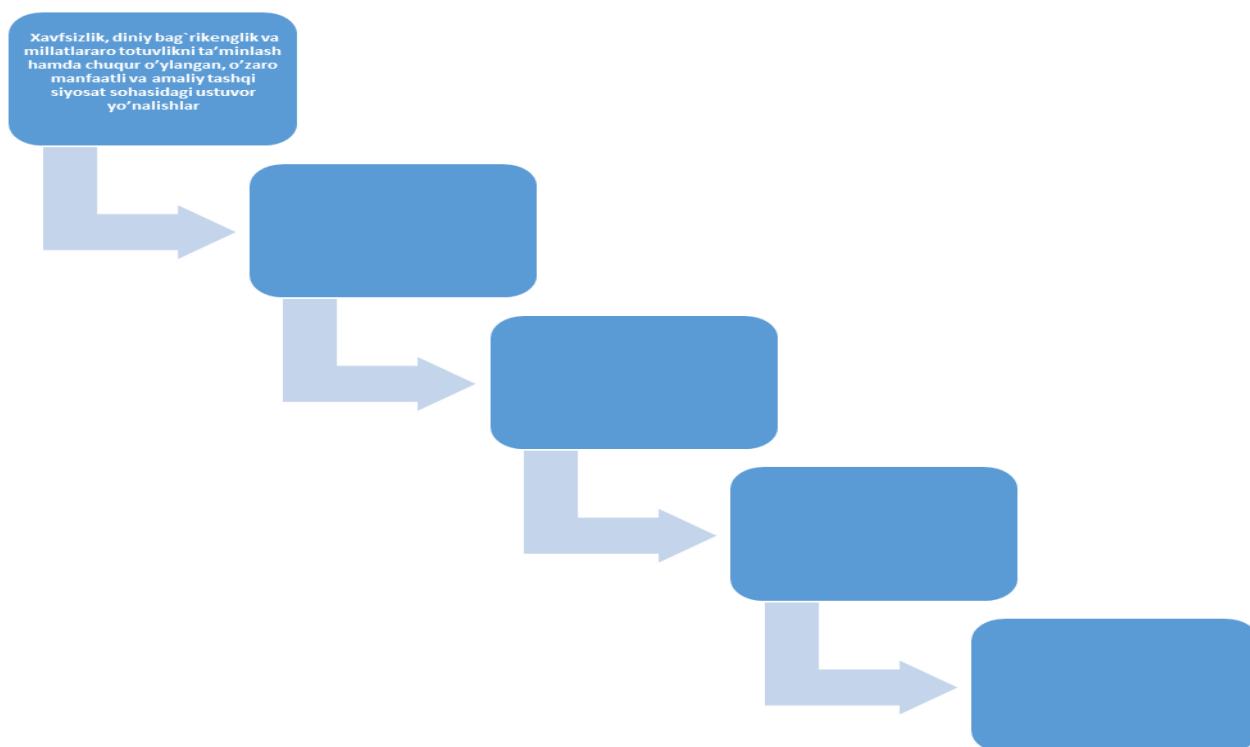
8-seminar. Xavfsizlik, diniy bag`rikenglik va millatlararo totuvlikni ta'minlash hamda chuqur o'ylangan, o'zaro manfaatli va amaliy tashqi siyosat sohasidagi ustuvor yo'nalishlar

Muhokama uchun savollar

- Xavfsizlik, diniy bag`rikenglik va millatlararo totuvlikni ta'minlash sohasidagi ustuvor yo'nalishlar:
- O'zbekiston Respublikasining konstitutsiyaviy tuzumi, suvereniteti, hududiy yaxlitligini muhofaza qilish;
- axborot xavfsizligini ta'minlash va axborotni himoya qilish tizimini takomillashtirish, axborot sohasidagi tahdidlarga o'z vaqtida va mutanosib ravishda qarshi harakatlarni tashkil etish;
- fuqarolik, millatlar va konfessiyalararo tinchlik va totuvlikni mustahkamlash;
- davlatning mudofaa salohiyatini mustahkamlash,
- O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarining jangovar qudrati va qobiliyatini oshirish;
- atrof-tabiiy muhit, aholi sog`lig'i va genofondiga putur etkazuvchi ekologik muammolarning oldini olish
- favqulodda vaziyatlarni oldini olish va bartaraf etish tizimini takomillashtirish
- Chuqur o'ylangan, o'zaro manfaatli va amaliy tashqi siyosat sohasidagi ustuvor yo'nalishlar
- davlat mustaqilligi va suverenitetini mustahkamlash, mamlakatning halqaro munosabatlar to'la huquqli sub'ekti sifatida o'rni va rolini kuchaytirish, rivojlangan demokratik davlatlar qatoriga kirish,
- O'zbekiston tevaragida xavfsizlik, barqarorlik va ahil qo'shnichilik mintaqasini vujudga keltirish;

- O'zbekiston Respublikasining halqaro nufuzini mustahkamlash, jaxon hamjamiyatiga mamlakatda olib borilayotgan islohotlar haqida xolis axborotni etkazish;
- O'zbekiston Respublikasining tashqi siyosiy va tashqi iqtisodiy faoliyatini normativ-huquqiy bazasini hamda halqaro hamkorlikning shartnomaviy-huquqiy asoslarini takomillashtirish
- davlat chegarasining demilitastiya va demarkastiya masalalarini hal etish
- **“Blits-so'rov ” savollarining jadvali savol javob vaqtida to'ldiriladi**

	Savol	Javob
1	Xavfsizlik, diniy bag`rikenglik va millatlararo totuvlikni ta'minlash sohasidagi ustuvor yo'nalishlar	
2	Chuqur o'ylangan, o'zaro manfaatli va amaliy tashqi siyosat sohasidagi ustuvor yo'nalishlar	

9-seminar. Korrupsiyaga qarshi kurash - fuqarolik jamiyatini rivojlantirishning ustuvor sharti

Seminar rejasi:

1. Korrupsiya va unga qarshi kurashning o'ziga xos xususiyatlari.
2. Korrupsiyaga qarshi kurash borasida xalqaro huquqiy hujjatlar.
3. Korrupsiyaga qarshi kurash ishlarida fuqarolar hamda fuqarolik jamiyati institutlarining ishtirok etishi.

Adabiyotlar: A1;A2;A3;A4;A5;Q1;Q8;Q9; Q7; Q10; Q28;Q21;NXX1; NXX5.

«Guruhlarda juftlik yoki kichik guruhlariga bo'linib ishlash» orqali o'qituvchi talabalarni to'rt guruhga ajratadi. Har bir guruhga muhokama qilish uchun quyidagi topshiriqni havola qilinadi:

1– guruh topshirig'i

1-bosqich. Korrupsiya to'g'risidagi asosiy fikrlar va xususiyatlarini gapirib berish. 5 daqiqa.

2-bosqich. Guruhda muhokama qiling 5 daqiqa.

3-bosqich. Taqdimot varog'ini to'ldiring (organayzer yordamida) 10 daqiqa

4-bosqich. Taqdimot bilan chiqish 5 daqiqa

5-bosqich. Boshqa guruhlarining taqdimotini baholash.

Guruhlar	Baholashning ko'rsatkich va mezonlari				
	Javob mazmuni	Taqdimot varog'ining to'ldirish sifati	Guruh faolligi	Reglamentga amal qilish	Jami ballar
1.					
2.					
3.					
4.					
5.					

2 – guruh topshirig'i

1-bosqich. “Korrupsiyada qanday ustuvor g'oyalar mavjud” gapirib berish. 5 daqiqa.

2-bosqich. Guruhda muhokama qiling 5 daqiqa.

3-bosqich. Taqdimot varog'ini to'ldiring (organayzer yordamida) 10 daqiqa

4-bosqich. Taqdimot bilan chiqish 5 daqiqa

5-bosqich. Boshqa guruhlarining taqdimotini baholash.

Guruhlar	Baholashning ko'rsatkich va mezonlari				
	Javob mazmuni	Taqdimot varog'ining to'ldirish sifati	Guruh faolligi	Reglamentga amal qilish	Jami ballar
1.					
2.					
3.					

4.					

3 – guruh topshirig‘i

1-bosqich. Korrupsiyaning yuzaga kelishi to‘g‘risidagi ilk sabablarni aytib berish. 5 daqiqa.

2-bosqich. Guruhda muhokama qiling 5 daqiqa.

3-bosqich. Taqdimot varog‘ini to‘ldiring (organayzer yordamida) 10 daqiqa

4-bosqich. Taqdimot bilan chiqish 5 daqiqa

5-bosqich. Boshqa guruhlarining taqdimotini baholash.

Guruhlar	Baholashning ko‘rsatkich va mezonlari				
	Javob mazmuni	Taqdimot varog‘ining to‘ldirish sifati	Guruh faolligi	Reglamentga amal qilish	Jami ballar
1.					
2.					
3.					
4.					
5.					

4 – guruh topshirig‘i

1-bosqich. Fuqarolik jamiyatini barpo etishda korrupsiyaning salbiy oqibatlarini gapirib berish. 5 daqiqa.

2-bosqich. Guruhda muhokama qiling 5 daqiqa.

3-bosqich. Taqdimot varog‘ini to‘ldiring (organayzer yordamida) 10 daqiqa

4-bosqich. Taqdimot bilan chiqish 5 daqiqa

5-bosqich. Boshqa guruhlarining taqdimotini baholash.

Guruhlar	Baholashning ko‘rsatkich va mezonlari				
	Javob mazmuni	Taqdimot varog‘ining to‘ldirish sifati	Guruh faolligi	Reglamentga amal qilish	Jami ballar
1.					
2.					
3.					
4.					
5.					

10-seminar.Fuqaro, fuqaroviylik va faol fuqarolik pozitsiyasi

Seminar rejasi:

1.“Fuqaroviylik” tushunchasi. Fuqaroviylik belgilari.

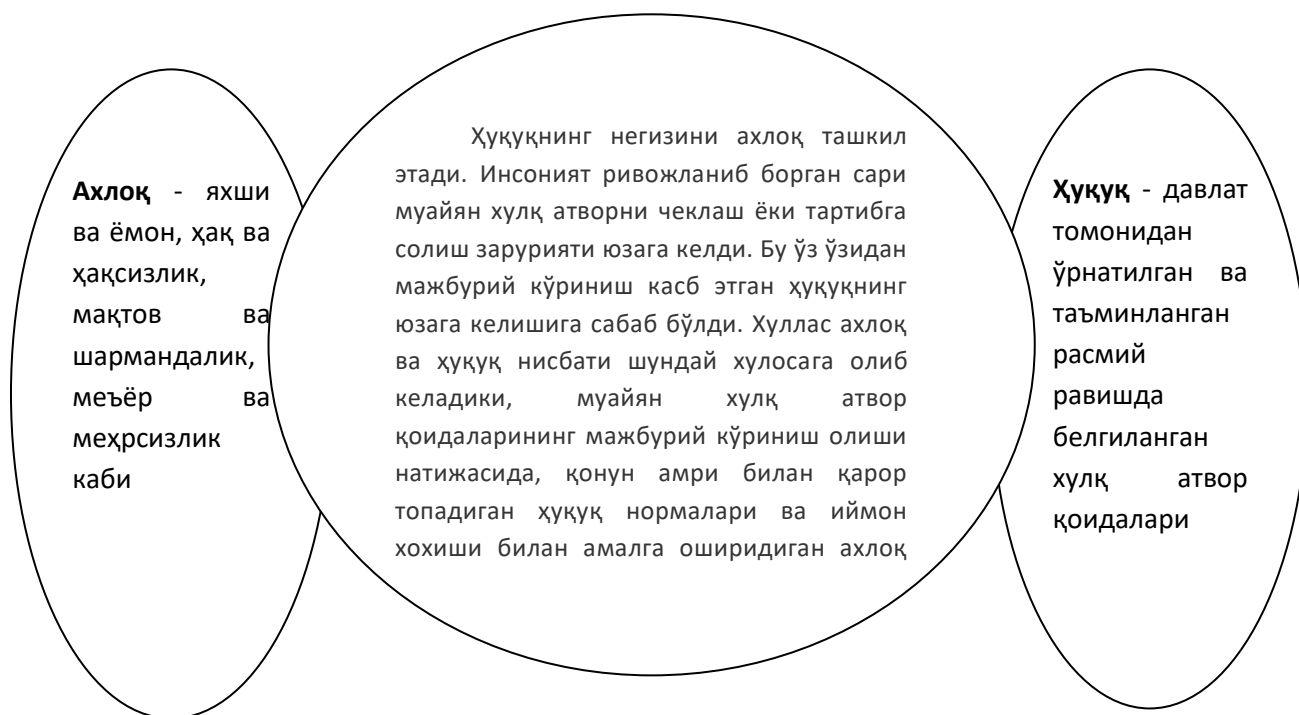
2 Fuqaroning o'z hatti-harakati uchun shaxsiy javobgarligi.

3. Fuqaroning davlat va jamiyat oldida o'z huquqiy va axloqiy mas'uliyatini anglashi.

4 Fuqarolik ongining jamiyat xayotida turli shakllarda namoyon bo'lishi va o'ziga xos xususiyatlari.

Adabiyotlar: A1;A2;A3;A4;A5;Q1;Q8;Q9; Q7;Q21;NXX1; NXX5.

Mavzuni yoritishda "Diagramma Venn"dan foydalanish ancha yaxshi samara beradi. Qanchalik mantiqqa zid bo'lmasin, aytish joizki, inson huquqlarining vujudga kelishida uning normal hayotiy faoliyatiga nisbatan turli tahdidlar hamda ularga samarali ravishda qat'iy qarshilik ko'rsatishga intilish asosiy sabablardan biri bo'lgan. SHuning uchun huquqning kelib chiqishi, asoslari va shakllanishini ko'rib chiqish lozim.

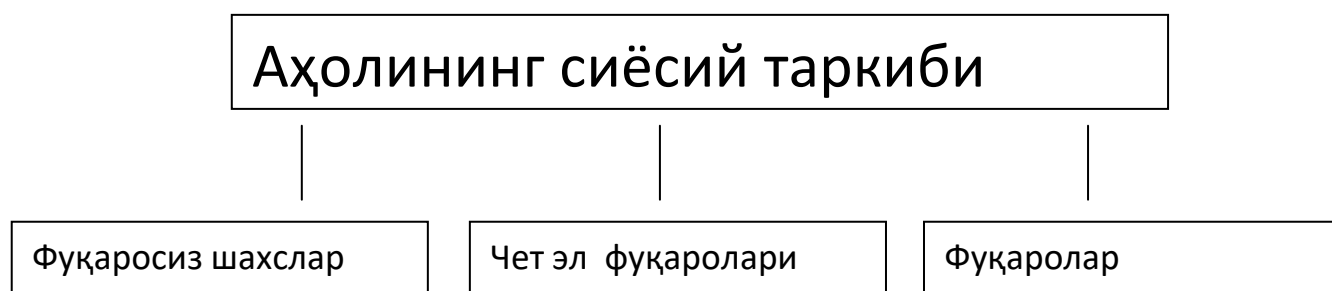

Axloq belgilari	Huquqning belgilari
Qadimiy va o'zgarmas Ixtiyoriy – jamiyat belgilaydi Mustaxkamlanadi – izza buladi Muayyan hududda g'am xar xil Qarashlarda ifodalanadi	Nisbatan yosh va o'zgaruvchan Rasmiy – davlat belgilaydi Kafolatlanadi, jazolanadi Davlat ichida bir xil Hujjatlarda ifodalanadi

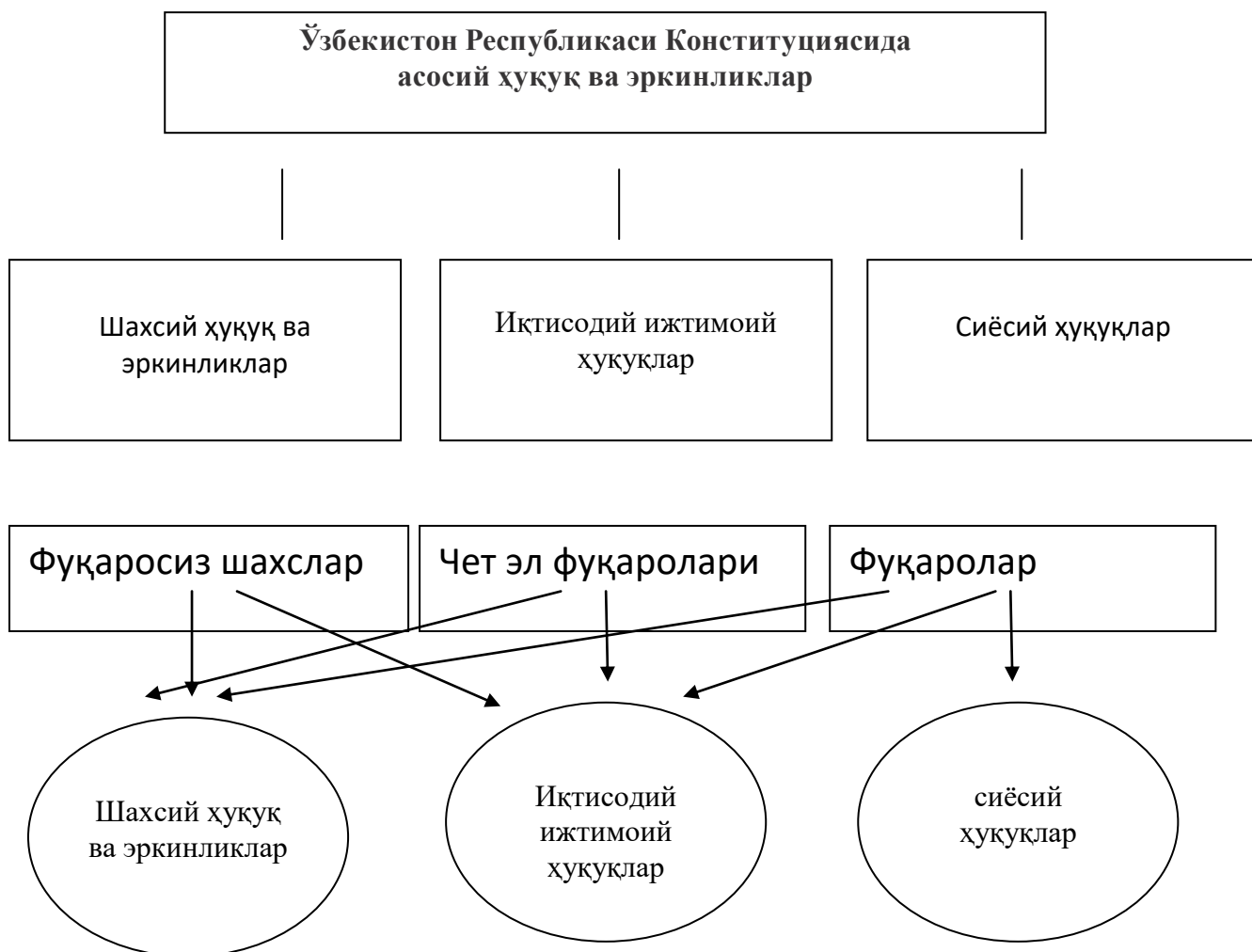

“Inson” va “fuqaro” atamaları oʻrtasidagi farqlar asnosida huquqiy maqom, xususiy va umumiy manfaatlar doirasidagi farqlar yotadi. Har bir odam, jamiyatning toʻlaqonli aʼzosi boʻlishi uchun, unda bevosita qatnashish uchun, tabiat va jamiyat haqida u yoki bu darajada bilimlarga ega boʻlishi, nutqqa ega boʻlishi va mavjud ijtimoiy qoidalarni oʻrganishi, kasb egasi boʻlishi va madaniyat yutuqlari bilan tanishishi lozim. SHundan soʻnggina, u ijtimoiy munosabatlar tizimiga, maʼlum ijtimoiy guruh, mehnat jamoasi, jamoat yoki siyosiy tashkilot aʼzosi, mulk egasi, moddiy va maʼnaviy boylik ishlab chiqaruvchisi sifatida, bir soʻz bilan aytganda, ijtimoiy borliqning aniq bir doirasida ishtirok etadi. Maʼlum bir insonning ijtimoiy aloqalar qatnashchisi sifatida tavsiflovchi xususiyatlar majmui shaxs tushunchasini qamrab oladi. Masalaga yanada aniqlik kiritish uchun aholining siyosiy tarkibi va huquqlarning tavsiflanishiga eʼtibor qaratamiz.

Hozirgi kunda davlatlarda aholining siyosiy tarkibi quyidagicha:

Huquq va erkinliklarning tasniflanishi:

Quyidagi savollarga to‘g‘ri javob topsangiz, ular huquqshunoslik so‘zi bilan kesishadi.

- 1.Mamlakatda davlatni bevosita boshqarib turuvchi, farmon beruvchi va ijro etuvchi oliy organ. *(hukumat)*
- 2.Fuqarolarning da’volariga oid yoki jinoiy ishlarni ko‘rib, tegishli hukm chiqaruvchi davlat organi. *(sud)*
- 3.Biror mamlakat yoki davlat aholisi. *(xalq)*
- 4.Davlat tuzumining shakllaridan biri. *(unitar)*
- 5.Jamiyatda kishilarning o‘zaro munosabatlarini tartibga soladigan qonun-qoidalar, normalar majmui. *(huquq)*
- 6.Jamiyatdagi alohida bir kishi, odam. *(shaxs)*
- 7.Davlat ahamiyatiga ega bo‘lgan muhim masalalar yuzasidan umumxalq fikrini olish. *(referendum)*
- 8.Er-xotinlikni shariat yo‘li bilan rasmiylashtirish. *(nikoh)*
- 9.Biror mamlakatning doimiy aholisi. *(fuqaro)*
- 10.Ovoz berish yo‘li bilan davlat va jamoat organlari a’ziligiga tayinlash. *(saylov)*
- 11.Muassasa, tashkilot nomidan ish ko‘rishga vakolatli bo‘lgan shaxs. *(vakil)*
- 12.Davlat uchun alohida mavqega ega shaxslarga qonunning ba’zi moddalarini istisno qilish. *(immunitet)*

13.Mavjud barcha qabul qilingan qonunlar va me'yoriy hujjatlarning yig'indisi. (qonunchilik)

11-seminar. Saylov xuquqi erkinligi – fuqarolik jamiyatining sharti

Seminar rejasi:

- 1.“Saylov” tushunchasi, turlari va asosiy tamoyillari.
 - 2.Xalqaro saylov standartlari va O‘zbekiston qonunchiligi.
 - 3.Fuqarolar siyosiy-ijtimoiy yetukligining ijtimoiy hayotda faol ishtiroki bilan belgilanishi.
 4. Erkin saylovlarni o‘tkazishda ommaviy axborot vositalarining roli.
- Adabiyotlar: A1;A2;A3;A4;A5;Q1;Q8;Q9; Q7;Q21;NXX1; NXX4.

Mavzuga doir amaliy topshiriqlar, vaziyatli masalalar

Vaziyatli masalalar:

“Markaziy saylov komissiyasi to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasining qonuniga binoan, Markaziy saylov komissiyasi matbuot, televidenie, radio vakillariga mo‘ljallangan mandat namunasini belgilaydi. Jurnalist Markaziy saylov komissiyasida yoki saylov komissiyalari qoshida akkreditatsiyadan o‘tkazilishi ko‘rsatib berilgan. Ushbu jarayon saylov jarayonini xolis yoritish imkonini yaratadi. Bunday holat chet ellik jurnalistlarga nisbatan ham qo‘llaniladimi? Agar qo‘llanilsa, xorijiy ommaviy axborot vositalari vakillarining huquqlari poy-mol etilmaydimi?(O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasi tomonidan xorijiy va milliy ommaviy axborot vositalari vakillarini akkreditatsiya qilish tartibi to‘g‘risidagi Nizom qabul qilingan.Bu jurnalistlarning vakolatlarini davlat xokimiyati organlari tomonidan e‘tirof etish tartiboti bo‘lib, uning natijalariga ko‘ra, akkreditatsiya qilingan organ o‘z faoliyatini ommaviy axborot vositalarida yoritish uchun jurnalistga akkreditatsiya guvohnomasini beradi. Bu barcha davlatlarda mavjud holat hisoblanadi).

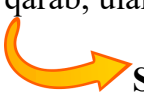
Qonunchilik palatasi deputatligiga nomzod tahririyatdan ommaviy axborot vositasida e‘lon qilingan, ishonchli bo‘lmagan hamda uning sha’ni va qadr-qimmatiga putur etkazadigan ma’lumotlarga raddiya berilishini talab qilishga haqlimi?(Maqola e‘lon qilish natijasida huquqlari va qonuniy manfaatlari buzilgan deputatlikka nomzod mazkur ommaviy axborot vositasida raddiya e‘lon qilishga haqli. Raddiya yoki javob mazkur rukn ostida yoki javob paydo bo‘lishiga sabab bo‘lgan material joylashgan o‘sha sahifada e‘lon qilinishi zarur).

 Ommaviy axborot vositasi raddiya yoki javobni e’lon qilmasa yoxud e’lon qilishning belgilangan muddatini buzsa, Qonunchilik palatasi deputatligiga nomzod qanday yo’l tutishga haqli? (sudga da’vo arizasi bilan murojaat qilishga haqli).

 Fuqaro o’z pasportini biometrik pasport olish maqsadida almashtirish uchun topshirgan bo’lsa, ovoz berish jarayoniga qanday qatnashadi? (Bunday holatda fuqaro o’zi yashab turgan Ichki ishlar boshqarmasidan pasportini almashtirayotgani haqida ma’lumot oladi va u orqali ovoz berish jarayonida bimalol ishtirok eta oladi).

 Fuqaroda saylovga taklifnoma bo’lmasa, qanday yo’l tutadi? (Har bir saylov uchastkasida saylovchilarning qo’shimcha ro’yxat-ilovasi bo’ladi. Fuqaro saylov uchastkasiga pasporti (ma’lumotnoma) bilan borganida u mazkur ro’yxat-ilovaga kiritiladi hamda ovoz berish jarayoniga bimalol qatnasha oladi)

 Fuqaro ma’lum bir sabablarga ko’ra, oila a’zolari nomidan borib ovoz berib kelishi mumkinmi? (Mumkin emas. Har bir fuqaro o’zi uchun ovoz berish huquqiga ega. Bunday holatda oila a’zolarining pasportlarini olib kelgan fuqaroning yakka o’zi ro’yxatdan o’tkaziladi va ovoz berish jarayonida faqat o’zi ishtirok etadi. U olib kelgan oila a’zolarining pasportiga qarab, ular ro’yxatga olinmaydi va ovoz berish jarayoniga qatnasha olishmaydi).

 Saylov uchastkasi ro’yxatida fuqaroning ismi kiritilmagan bo’lsa, qanday yo’l tutiladi?

OAV bunday holatga aralashishi mumkinmi? (Har bir saylov uchastkasida saylovchilarning qo’shimcha ro’yxat-ilovasi bo’ladi. O’sha erdan ro’yxatdan o’tib, ovoz berish jarayonida bimalol ishtirok etaveradi. OAV saylovchilarning huquqlari va vazifalari, saylovda ovoz berish tartibi, deputatlikka nomzodlarning faoliyat ko’rsatishi kafolatlari, saylov komissiyalariga u yoki bu vaziyatda qanday tutish bo’yicha metodik yordam ko’rsatishi kerak).

12-seminar. Fuqarolarning o’zini o’zi boshqarish organlari

Seminar rejasi:

- 1.O’zbekistonda demokratik jamiyat barpo etishda fuqarolarning o’zini o’zi boshqarish organlarining o’rni.
- 2.“Kuchli davlatdan – kuchli fuqarolik jamiyat sari” konsepsiyasi.
- 3.Mahalla faoliyatining tashkiliy asoslarini yanada takomillashtirish, uning vazifalari ko’lamini kengaytirish.
- 4.Fuqarolarning o’zini o’zi boshqarish organlari faoliyatini takomillashtirishning asosiy yo’nalishlari.

Adabiyotlar: A1;A2;A3;A4;A5;Q1;Q8;Q9; Q7;Q10;Q21;Q13;NXX1;.NXX5.

“**Mahalla**” arabcha so’zdan kelib chiqqan bo’lib, “joy” ma’nosini anglatadi. Tarixchi olim Narshaxiy “Buxoro tarixi” asarida bundan 1100 yil ilgari mahalla xalq boshqaruvi ekani haqida yozgan edi. “Mahalla” atamasiga Mahmud Koshg’ariyning “Devonu lug’atit Turk”, Yusuf Xos Hojibning “Qutadg’u bilig” asarlarida ham izoh berilgan. Qadimda mahalla nafaqat ijtimoiy, balki ma’muriy-hududiy tuzilma tarzida ham e’tirof etilgan. Alisher Navoiyning “Hayratul-abror” (“Yaxshi kishilarning hayratlanishi”) asarida quyidagi band uchraydi: Shaharlar otini mahalot etib, Bo’ldi chu yuz shahar Hiri ot etib. Ko’rinib turibdiki, o’rta asrlarda Hirot shahri yuzta kichik “shaharcha” mahallalardan tashkil topgan ekan.

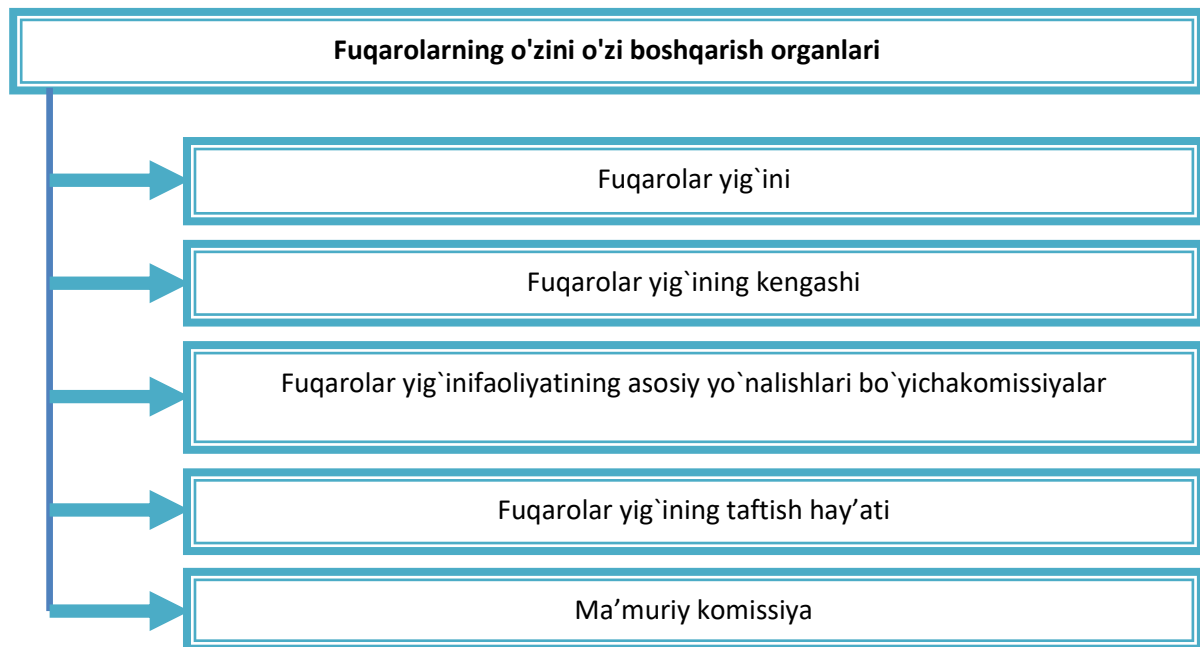
Mahalliy o'zini o'zi boshqarish deganda, mahalliy o'zini o'zi boshqarish organlarining o'z mas'ulligida, mahalliy aholi manfaatlari asosida, qonunlar doirasida muayyan aholi yashash joyidagi ishlarning aksariyat qismini boshqarishi va ularni real uddalay **olish qobiliyatiga aytiladi.**

XX asrning ikkinchi yarmida ikkinchi nazariya paydo bo'ldi. Ya'ni, “umumiy farovonlik davlati” nazariyasi bilan bog'liq holda munitsipal (o'zini o'zi boshqarishga doir) kontsepsiya ham paydo bo'ldi. Munitsipalitetlar jamiyatning barcha tabaqalari manfaatlarini ta'minlovchi va qo'riqlovchi ijtimoiy xizmat ko'rsatish vositasi sifatida qaraldi.

Yevropa, Shimoliy Amerika va Yaponiya kabi mamlakatlarda munitsipal kengashlar maqomi huquqiy jihatdan munitsipal ijroiya boshqaruvidan yuqori qo'yilgan bo'lib, ularning vakolatiga quyidagilar kiradi: mahalliy byudjetni qabul qilish, yuqori tashkilotlar tomonidan hal qilinmagan ayrim masalalar bo'yicha me'yoriy qarorlar qabul qilish, mahalliy soliqlarni joriy etish, shuningdek, ko'pchilik davlatlarda

1999 yil 14 aprelda qabul qilingan “Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari to'g'risida”gi yangi tahriridagi Qonunning 1-moddasida fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish tushunchasi quyidagicha ta'riflandi: «Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarishi – fuqarolarning O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va qonunlari bilan kafolatlanadigan, ularning o'z manfaatlaridan, rivojlanishning tarixiy xususiyatlaridan, shuningdek, milliy va ma'naviy qadriyatlardan, mahalliy urf-odatlar va an'analardan kelib chiqqan holda mahalliy ahamiyatga molik masalalarni hal qilish

Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish instituti – mahalla faoliyatining tashkiliy asoslarini yanada takomillashtirish, uning vazifalari ko'lamini kengaytirish, davlat hokimiyati va boshqaruv organlari bilan o'zaro yaqin munosabatlarini ta'minlash alohida dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Ushbu vazifani hal qilishda O'zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti I.A.Karimov “Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari to'g'risida”gi O'zbekiston Respublikasi Qonuniga tegishli o'zgartish va qo'shimchalar kiritish yuzasidan taklifni ilgari surar ekan, bunda mahallani aniq yo'naltirilgan asosda aholini ijtimoiy qo'llab-quvvatlash, xususiy tadbirkorlik va oilaviy biznesni rivojlantirish markaziga aylantirish, shuningdek, uning davlat boshqaruv organlari faoliyati ustidan jamoatchilik nazorati olib borish tizimidagi vazifalarini yanada kengaytirishga jiddiy e'tibor qaratish lozimligini alohida ta'kidlab o'tdi.

2. Fuqarolik jamiyati institutlarini yanada rivojlantirish – dolzarb vazifa

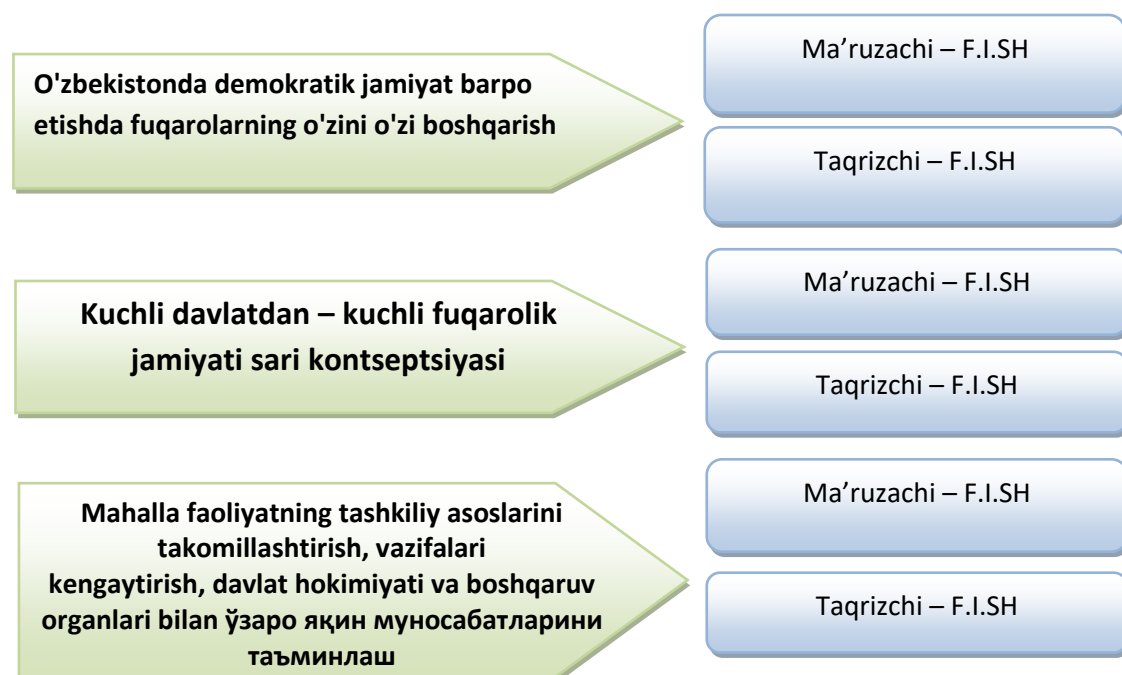
Inson va fuqarolarning asosiy huquq va erkinliklarining ta'minlanishini amalda keng va to'la ro'yobga chiqarish maqsadida tashkil etilgan va shu yo'lda faoliyat yuritayotgan Inson huquqlari bo'yicha Oliy Majlis vakili (Ombudsman), Inson huquqlari bo'yicha milliy markaz, "Ijtimoiy fikr" jamoatchilik markazi, Amaldagi qonun hujjatlari monitoringi instituti kabi bir qator milliy institutlar va tashkilotlar qatorida fuqarolik jamiyati institutlarining yanada kengroq tarkibini yaratish alohida ahamiyat kasb etmoqda.

"Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuniga tegishli o'zgartish va qo'shimchalar kiritish

aholini ijtimoiy qo'llab-quvvatlashda mahallaning aniq yo'naltirilgan faoliyatini

mahallani xususiy tadbirkorlik va oilaviy biznesni rivojlantirish markaziga aylantirish sohasidagi vazifalarni aniqlash

mahallaning davlat boshqaruv organlari faoliyati ustidan jamoatchilik nazorati olib borish tizimidagi vazifalarini yanada kengaytirish

13-seminar .Jamoatchilik nazorati va davlat organlari faoliyatining ochiqligi. Ijtimoiy sheriklik

Seminar rejasi:

1. “Jamoatchilik nazorati” tushunchasi.
2. Jamoatchilik nazorati tizimi, subyekt va shakllari, turli ko‘rinishlari.
3. “Jamoatchilik nazorati to‘g‘risidagi” Qonunning qabul qilinishi va uning ahamiyati.

Adabiyotlar: A1;A2;A3;A4;A5;Q1;Q8;Q9; Q7;Q21;NXX1; NXX2.

“Suhbat savollari”

1. Jamoatchilik nazorati fuqarolik jamiyatida qonun ustuvorligini taminlashning muhim kafolati
2. Huquqiy davlat va fuqarolik jamiyati institutlarning shakllanishi
3. “Kuchli davlatdan—kuchli fuqarolik jamiyati sari” tamoyili

Ilova 2

Muammoli vazifa.

1. Kuchli fuqarolik jamiyati nimalarga asoslangan holda barpo etiladi?
2. Fuqarolik jamiyatining huquqiy me‘yorlari qanday shakllanadi?
3. Davlatning taraqqiy etishida fuqarolik jamiyatiga xos tushunchalarni sanab bering.
4. Fuqarolik jamiyatida mahalla qanday funksiyalarni bajaradi?
5. Mahalla to‘g‘risida O‘zbekiston respublikasi prezidenti I.A. Karimovning fikr va qarashlarini tavsiflang.

ilova 3.

Fuqarolik jamiyati asoslari fanidan 11 ta yashiringan atamalarni toping

Chaynvord

R	E	F	E	R	E	N	D	U	M	S	C	H	O	L	I
A	B	O	X	L	O	K	R	A	M	A	H	A	L	L	A
H	F	C	D	E	F	G	H	I	T	Y	A	B	L	O	V
H	U	Q	U	Q	I	Y	K	R	A	L	I	N	S	O	I
B	Q	R	I	S	T	A	M	A	J	O	R	I	T	A	R
J	A	M	I	Y	A	T	G	D	H	V	I	L	O	V	R
A	R	M	O	N	N	A	N	A	C	C	G	B	O	E	O
R	O	H	B	U	D	S	M	A	N	H	I	N	D	I	T
T	E	M	O	R	I	Y	A	V	O	I	N	S	O	N	A
O	L	A	A	K	A	T	N	A	A	T	I	M	I	Z	N
B	E	L	E	K	T	O	R	A	T	T	A	H	J	O	M
S	U	D	O	K	I	M	I	T	A	C	H	O	L	I	R

REFERENDUM, OMBUDSMAN, ELEKTORAT, SUD, MAJORITAR, JAMIYAT, INSON, MAHALLA, SAYLOVCHI, HUQUQ, DAVLAT.

14-seminar. Axborot sohasini isloh qilish, axborot va so‘z erkinligini ta’minlash

Seminar rejasi:

1. Fuqarolik jamiyatini barpo etish jarayonida axborot sohasini isloh qilish, so‘z va axborot erkinligi.
 2. Ommaviy axborot vositalarini jamiyatni demokratlashtirish va fuqarolar erkinligini ta’minlashning muhim sharti sifatida.
 3. Axborot va so‘z erkinligini ta’minlashning asosiy usullari.
 4. Fuqarolarning elektron murojaatlari va “Xalq qabulxonalari” .
- Adabiyotlar: A1;A2;A3;A4;A5;Q1;Q8;Q9; Q7;Q21;Q10; NXX1; NXX3.

INTERFAOL USULLAR ASOSIDA DARSNI TASHKIL QILISH

Insert texnologiyasini qo'llash uchun dastlab talabalarga ma'ruza matni bilan tanishib chiqish vazifasi yuklatiladi. Matnni o'qish uchun o'qituvchi mavzu mazmuni ko'lamidan kelib chiqqan holda, reglament belgilaydi. So'ngra jadval asosida, mavzu yuzasidan savollarni keltiradi va talabalarni jadval qatorlarini quyidagi belgilarni qo'yib chiqishni topshiradi.

Mavzu savollari	√	+	-	?
<i>Ommaviy axborot vositalarining saylov jarayonidagi asosiy faoliyat yo'nalishlari.</i>				
<i>Ommaviy axborot vositalarida saylov kampaniyasini yoritishning huquqiy asoslari.</i>				
<i>OAV orqali olib boriladigan saylovoldi tashviqoti va uning o'ziga xosliklari.</i>				
<i>Saylovoldi tashviqoti.</i>				
<i>Saylovoldi tashviqotini yoritishda OAV amal qilinishi lozim bo'lgan qoidalar.</i>				

Belgilar quyidagi ma'nolarni anglatadi:

(√) - Bilaman.

(+) - Men uchun yangi ma'lumot.

(-) - Men bilgan ma'lumotni inkor qiladi.

(?) – Noaniq, mavhum (qo'shimcha aniqlikni talab qiladigan) ma'lumot.

«BBB» METODI

Mavzu savollari	Bilaman	Bilib oldim	Bilishni xohlayman
1.O'zbekiston Respublikasi Markaziy saylov komissiyasining matbuot xizmati va uning vazifalari nimalardan iborat?	+		
2Partiyalar va saylovoldi tashviqoti nima?		+	
3.Saylovoldi tashviqoti o'tkazish maqsadida ommaviy axborot vositalaridan foydalanish tartibi, hajmi va vaqti nimalardan iborat?		+	

4.Ommaviy axborot vositalarining saylov jarayonidagi roli nimalardan iborat?			+

Talabalarning mavzu yuzasidan tushuncha va bilimni aniqlashda «**Blits-so‘rov**» texnologiyasi imkoniyatidan foydalanish maqsadga muvofiq. Texnologiya talabalarga tushuntiriladi. Kichik guruhlar orasida fikriy musobaqa tashkil qilinadi. YA’ni «Blits-so‘rov» texnologiyasida berilgan savollarga javob berishdagi guruhlarining faolligiga qarab, ularga ball qo‘yiladi. Ushbu o‘quv topshirig‘iga talabalar qisqa va aniq javob berishlari lozim.

1.Ommaviy axborot vositalarining saylov jarayonidagi roli nimalardan iborat?(Ommaviy axborot vositalari qonunga muvofiq, aholini saylov, nomzodlar ko‘rsatish, ularning saylovoldi dasturlari, saylov kampaniyasining borishi, ovoz berish yakunlari va saylov natijalaridan xabardor etib borish, o‘z faoliyatini qonun, qonun hujjatlari va davlatning xalqaro majburiyatlari doirasida amalga oshirish uchun mas‘ul hisoblanadi).

2.Ommaviy axborot vositalari turlariga nimalar kiradi? (Bular matbuot (gazetalar, jurnallar va boshqa nashrlar), televidenie, radio, axborot agentliklari va Internet saytlari).

3.Saylov jarayonining barcha bosqichlari ochiqligi, oshkoraligini ta‘minlash, jamoatchilikni saylovga tayyorgarlik ko‘rish va uni o‘tkazish to‘g‘risida OAV orqali o‘z vaqtida xolis xabardor qilish maqsadida Markaziy saylov komissiyasi tomonidan 2014 va 2015 yilgi saylovlarni yoritish bo‘yicha qanday markaz tashkil qilindi? (Respublika matbuot markazi).

4.Saylovlar jarayonida ommaviy axborot vositalari tomonidan amalga oshiriladigan jamoatchilik nazorati nimani ta‘minlaydi? (saylovchilarning huquq va erkinliklari nafaqat davlat tomonidan kafolatlanganligini, balki davlat organlari faoliyatida ularning ustuvor bo‘lishini ham muayyan darajada ta‘minlaydi).

5.Ommaviy axborot vositalari davlat hokimiyati vakillik organlari saylovi jarayonida qanday qoidalarga rioya qilishlari talab etiladi?(Saylovchilarni xabardor qilishda xolis va haqqoniy bo‘lishlari, nomzodlar va partiyalarning tengligi tamoyilini buzmasliklari kerak).

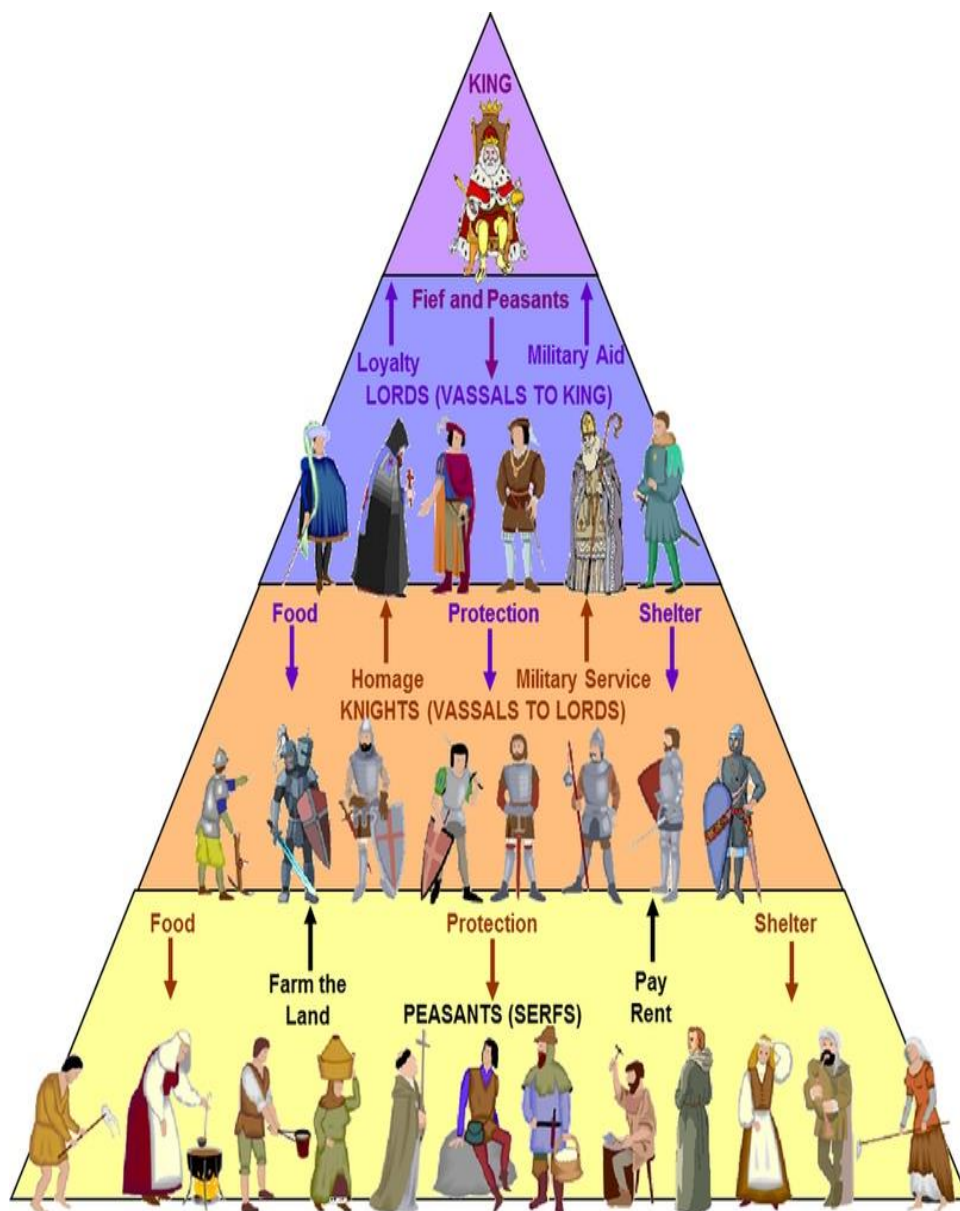
6.Saylovda ishtirok etadigan barcha nomzodlar, siyosiy partiyalar, qonunlarga va boshqa qonun hujjatlariga muvofiq, o‘z tashviqotini olib borishida qanday imkoniyatlar yaratiladi?(Ommaviy axborot vositalaridan foydalanishlari, radioeshittirish, teleko‘rsatuvlarda saylovoldi dasturlari bilan chiqishlari uchun teng va adolatli shart-sharoit yaratiladi).

7.Tashviqot faoliyatini yuritishda nimalarga yo‘l qo‘yilmaydi? (Ommaviy axborot erkinligi suiiste‘mol qilinishiga, shu jumladan davlatning suvereniteti, yaxlitligi va xavfsizligiga qarshi qaratilgan, xalqning sog‘ligi va ma‘naviyatiga tajovuz qiladigan,

8. Matbuot markazining asosiy vazifasi nimalardan iborat? (Mamlakatimiz va chet el ommaviy axborot vositalari vakillarini saylovga tayyorgarlik ko'rish hamda uni o'tkazish bo'yicha tegishli rasmiy ma'lumotlar, zarur materiallar bilan ta'minlash).

1. Ijtimoiy sheriklik, uning maqsad va vazifalari, turlari.
2. Ijtimoiy sheriklikning tarixi va tadriji
3. Ijtimoiy sheriklik-yetuklik mezonlari

Topshiriq : seminar daftaringizga yozing.

7. Ijtimoiy sheriklik tushunchasiga ta'rif bering
8. Ijtimoiy sheriklik turlari va ularning maqsadlarini yoriting
9. Ijtimoiy sheriklik tarixi haqida nimalarni bilasiz?
10. Ijtimoiy sheriklik mezonlarini sanang.
11. Ijtimoiy sheriklik to'g'risida qanday normativ-xuquqiy xujjatlarni bilasiz?

16-SEMINAR. FAOL FUQAROLIK POZITSIYASIGA EGA BO'LGAN YOSH AVLODNI TARBIYALASHNING ASOSIY YO'NALISHLARI

Seminar rejasi:

1. Fuqarolik pozitsiyasi, uni shakllantiradigan asosiy omillar.
2. Fuqarolik jamiyatini rivojlantirishda fuqarolik madaniyati va mas'uliyati-ning o'rni.

3Yoshlarda fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishning ijtimoiy-ma'naviy va ahloqiy jihatlari.

4.O'zbekistonda yoshlarga oid davlat siyosati.

Adabiyotlar: A1;A2;A3;A4;A5;Q1;Q8;Q9; Q7;Q21.NXX1; .NXX4;

“Guruhlarda juftlik yoki kichik guruhlariga bo‘linib ishlash” orqali o‘qituvchi talabalarni to‘rt guruhga ajratadi. Har bir guruhga muhokama qilish uchun quyidagi topshiriqni havola qilinadi:

1 – guruh topshirig‘i

1-bosqich. YOshlar ittifoqining asosiy maqsad va vazifalari haqida gapirib berish. 5 daqiqa.

2-bosqich. Guruhda muhokama qiling 5 daqiqa.

3-bosqich. Taqdimot varog‘ini to‘ldiring (organayzer yordamida) 10 daqiqa

4-bosqich. Taqdimot bilan chiqish 5 daqiqa

5-bosqich. Boshqa guruhlarining taqdimotini baholash.

Guruhlar	Baholashning ko‘rsatkich va mezonlari				
	Javob mazmuni	Taqdimot varog‘ining to‘ldirish sifati	Guruh faolligi	Reglamentga amal qilish	Jami ballar
1.					
2.					
3.					
4.					
5.					

2 – guruh topshirig‘i

1-bosqich. “YOshlar ittifoqi” tuzilmasi, rahbar organlari va ularning vakolatlari xususida gapirib berish. 5 daqiqa.

2-bosqich. Guruhda muhokama qiling 5 daqiqa.

3-bosqich. Taqdimot varog‘ini to‘ldiring (organayzer yordamida) 10 daqiqa

4-bosqich. Taqdimot bilan chiqish 5 daqiqa

5-bosqich. Boshqa guruhlarining taqdimotini baholash.

Guruhlar	Baholashning ko‘rsatkich va mezonlari				
	Javob mazmuni	Taqdimot varog‘ining to‘ldirish sifati	Guruh faolligi	Reglamentga amal qilish	Jami ballar
1.					
2.					
3.					
4.					
5.					

3 – guruh topshirig'i

1-bosqich. “YOshlar ittifoqi”ning asosiy tanlov va grantlarini yoritib berish. 5 daqiqa.

2-bosqich. Guruhda muxokama qiling 5 daqiqa.

3-bosqich. Taqdimot varog'ini to'ldiring (organayzer yordamida) 10 daqiqa

4-bosqich. Taqdimot bilan chiqish 5 daqiqa

5-bosqich. Boshqa guruhlarining taqdimotini baholash.

Guruhlar	Baholashning ko'rsatkich va mezonlari				
	Javob mazmuni	Taqdimot varog'ining to'ldirish sifati	Guruh faolligi	Reglamentga amal qilish	Jami ballar
1.					
2.					
3.					
4.					
5.					

4 – guruh topshirig'i

1-bosqich. “YOshlar ittifoqi”ning oliy ta'lim muassasalarida to'lov-kontrakt asosida tahsil olayotgan, O'zbekiston yoshlar ittifoqining faol a'zosi bo'lgan talabalarni moddiy qo'llab-quvvatlash tartibi haqida gapirib berish. 5 daqiqa.

2-bosqich. Guruhda muhokama qiling 5 daqiqa.

3-bosqich. Taqdimot varog'ini to'ldiring (organayzer yordamida) 10 daqiqa

4-bosqich. Taqdimot bilan chiqish 5 daqiqa

5-bosqich. Boshqa guruhlarining taqdimotini baholash.

Guruhlar	Baholashning ko'rsatkich va mezonlari				
	Javob mazmuni	Taqdimot varog'ining to'ldirish sifati	Guruh faolligi	Reglamentga amal qilish	Jami ballar
1.					
2.					
3.					
4.					
5.					

MUSTAQIL TA'LIM MAVZULARI

Mustakil ta'lim mustakil ishlar

Ta'lim jarayonida innovatsion texnologiyalarni, ukitishning interfaol usullarini kullash talaba tomondan mustakil tanlanadi. Tapabalarining mustakil ta'limini tashkil etish tizimli tarzda, ya'ni uzluksiz va uzviy ravishda amalga oshiriladi. Talaba olgan nazariy bilimni mustaxkamlash, shu bilan birga navbatdagi yangi mavzuni puxta uzlashtirishi uchun mustakil ravishda tayyorgarlik kurishi kerak. Mustakil ta'lim kuyidagi shakllarda tashkil etiladi: - mavzularni normativ-xukukiy xujjatlar va ukuv adabiyotlari yordamida mustakil uzlashtirish; - mavzular buyicha referat tayyorlash; - seminar va amapiy mashgulotlarga tayyorgarlik kurish; - ilmiy makola va tezislarni tayyorlash; - fanning dolzarb muammolarini kamrab oluvchi loyixalar tayyorlash; - nazariy bilimlarni amaliyotda kullash; - amaliyotdagi mavjud muammolarning echimini topish; - urganilayotgan mavzu buyicha asosiy ilmiy adabiyotlarga annotatsiya yozish va boshkalar. Mustakil ta'lim buyicha tavsiyaetiladigan taxminiy mavzular:

1. Uzbekistonni yanada rivojlantirish buyicha "Xarakatlar strategiyasi"ning maksadi.
 2. Uzbekistonni yanada rivojlantirish buyicha "Xarakatlar strategiyasi"ning asosiy yunalishlari.
 3. Davlat va jamiyat kurulishi tizimini takomillashtirish yunalishida amalga oshirilayotgan isloxotlarning moxiyatini tushuntirish.
 4. Konun ustuvorligini ta'minlash va sud-xukuk tizimini yanada islox kilishning ustuvor yunalishlari.
 5. Iktisodiyotni rivojlantirish va liberallashtirishning uziga xos xususiyatlari va ustuvor yunalishlari.
 6. Ijtimoiy soxadagi isloxotlarni chukurlashtirish.
 7. Xavfsizlik, millatlararo totuvlik va diniy bagrikenglikni ta'minlash.
 8. Fukarolik jamiyatining asosiy belgilari va tamoyillari.
 9. Davlat boshkaruvi va fukarolik jamiyati institutlari uzaro munosabatlari.
 10. YOshlar muammolarini xal etishda fukarolik jamiyati institutlarining roli.
 11. Maxalliy boshkaruvda fukarolik jamiyati institutlarining roli.
 12. Virtual kabulxonalar jamiyatni demokratlashtirish me'zoni.
 13. Xalk kabulxonalari ijtimoiy institut sifatida.
 14. Maxalla fukarolik jamiyati instituti sifatida. (Uzingiz yashayotgan maxalla faoliyati misolida taxlilni amalga oshiring).
 15. Fukarolik jamiyati institutlari oldida turgan muammolarni taxdil kiling. (Biror-bir institut faoliyati misolida).
- Izox: Mustakil ish mavzulari fanning bulimlari buyicha ishchi dasturi shakplantirilayotganda mashgulotlari uchun ajratilgan soatlar xajmiga mos xolda foydalanish tavsiya etiladi.

Mustaqil ta'lim uchun seminar mavzulariga mos qo'shimcha maazular:

1. Fukarolik jamiyatini kurish - strategik maksad.
2. Uzbekiston milliy tarakkiyotining yangi boskichi.
3. Uzbekistonni yanada rivojlantirish buyicha "Xdrakatlar strategiyasi"ning maksad va vazifalari.
4. Uzbekistonni yanada rivojlantirish buyicha "Xdrakatlar strategiyasi"ning asosiy yunalishlari.

5. Davlat va jamiyat kurilishi tizimini takomillashtirish.
6. Konun ustuvorligini ta'minlash va sud-xuku k tizimini yanada islox kilishning ustuvor yunalishlari.
7. Iktisodiyotni rivojlantirish va liberallashtirishning uziga xos xususiyatlari vaustuvor yunalishlari.
8. Ijtimoiy soxadagi isloxotlarni chukurlashtirish.
9. Xavfsizlik, millatlararo totuvlik va diniy bagrikenglikni ta'minlash.
10. Fukarolik jamiyati insoniyat tarakkiyotining - yukori boskichi.
11. Fukarolik jamiyati goyalar evolyusiyasi.
12. Xukukiy davlat va fukarolik jamiyatining asosiy belgilari. Fukarolik jamiyati tugrisidagi zamonaviy konsepsiyalar.
13. Fukarolik jamiyati tushunchasining kelib chikishi va uning shakllanishining asoslari.
14. Fukarolik jamiyati fanining maksadi, ukuv, ilmiy, amaliy va tarbiyaviy vazifalari, funksiyalari.
15. Fukarolik jamiyati fanining boshka ijtimoiy fanlar bilan uzaro boglikligi va uziga xos xususiyatlari.
16. Uzbekistonda fukarolik jamiyatini shakllantirish, rivojlantirish boskichlari va istikbollari.
17. Fukarolarning uz xukuklari, erkinliklari va manfaatlarini ximoya kiliuvchi fukarolik jamiyati institutlarining shakllanishi.
18. Fukarolik jamiyati institutlarining davlat xokimiyati organlari ustidan jamoatchilik nazorati.
19. Konun ustuvorligining ta'minlanishi.
20. Fukarolik jamiyati shakllanishining xalkaro xukukiy tamoyillari va manbalari.
21. Uzbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida xalkaro xukuk tamoyillarining aks ettirilishi va rivojlantirilishi.
22. Uzbekistonda fukarolik jamiyatini rivojlantirishda xalkaro xukuk normalarini implementatsiya kilish masalalari.
23. Inson xukuklari va fukaro xukuklari, erkinlik, majburiyat tushunchapari.
24. Inson xukuklari umumjaxon Dekloratsiyasida belgilangan asosiy xukukdar.
25. Fukaroligi bulmagan shaxslar va chet el fukarolarining xukukiy xolati.
26. SHaxsiy, iktisodiy, ijtimoiy, siyosiy xukuk va erkinliklar tushunchapari.
27. Inson xukuklari umumjaxon deklaratsiyasi, inson va fukarolar xukuklarining tavsifi.
28. Fukarolik jamiyati kurishda konun ustuvorligi tamoyilining mustaxkamlanishi.
29. X,okimiyatlarning bulinish tamoyili va konseptual asoslari.
30. Konun ustuvorligini ta'minlash mexanizmlarining ishlab chikilishi.
31. Erkin saypovlar fukarolik jamiyatining asosiy belgisi. Saylov tushunchasi va turlari.
32. Fukarolarning siyosiy-ijtimoiy jixatdan etukligi uning ijtimoy xayotida faol ishtirok etishi bilan belgilanishi.
33. Erkin saylovlarni utkazishda ommaviy axborot vositatalarining roli.
34. Fukaroviylikning asosiy belgilari va mezonlari.
35. Fukaroviylik vatanparvarlikning namoyon bulishi.
36. Fukaroning uz xak-xukuklarini tushuniish va uni amaliyotda kullash kunikmasi va boshka fukarolarning xak-xukuklarini xurmat kilishi.
37. Korrupsiya va unga karshi kurash tushunchasi.
38. Korrupsiyaga karshi kurash borasida xalkaro xukukiy xujjatlar.
39. Uzbekiston Respublikasi "Korrupsiyaga karshi kurashish tugrisida"gi konuni.(2017 yil).
40. Demokratik institutlar tushunchasi va ularning uziga xos xususiyatlari.
41. Kuppartiyaviylik - fukarolik jamiyat barpo etishning muxim sharti.

42. Uzbekistonda fukarolik jamiyati institutlarining shakllanishi va rivojlanishi.
43. Uzbekistonda fukarolik jamiyati institutlarini rivojlantirish istikbsshlari.
44. Fukarolik jamiyatini barpo etish jarayonida axborot soxasini islox qilish, suz va axborot erkinligi.
45. Fukarolarning elektron murojaatlari va “Xalk kabulxonalari” .
46. Uzbekistonda demokratik jamiyat barpo etishda fukarolarning uzini uzi boshkarish organlarining urni.
47. Jamoatchilik nazorati tizimi va jamoatchilik nazoratining sub’ektlari. 48. Jamoatchilik nazorati tugrisidagi konunning kabul kilinishi va uning axamiyati.
49. Ijtimoiy sheriklikning rivojlanishining nazariy-xukukiy asoslari. Xamkorlik va ijtimoiy sheriklik.
50. YOshlar faolligini oshirishda Uzbekiston YOshalar itgifokining urni.

GLOSSARIY

Abolitsionizm – (lot. bekor qilish) biror qonunni bekor qilishga qaratilgan ommaviy harakat. XVIII asr oxiri va XIX asrning birinchi yarmida AQSHda negrlarni qullikdan ozod qilish uchun boshlangan harakat ishtirokchilari – abolitsionist deb atalgan.

Avtonomiya (yunon. autos+nomos-o‘zi+qonun); 1.yagona Davlat miqyosida hududiy-milliy tuzilmalarga (viloyat, o‘lka) o‘zini o‘zi boshqarish vakolatlarini berish; 2.Ma’muriy-hududiy birlik; 3.Qandaydir organlar (xo‘jalik, davlat, partiya va boshqalar) faoliyatlaridagi o‘zini o‘zi boshqarish huquqi.

Avtonomiya (yunon. autos+nomos-o‘zi+qonun); 1.yagona Davlat miqyosida hududiy-milliy tuzilmalarga (viloyat, o‘lka) o‘zini o‘zi boshqarish vakolatlarini berish; 2.Ma’muriy-hududiy birlik; 3.Qandaydir organlar (xo‘jalik, davlat, partiya va boshqalar) faoliyatlaridagi o‘zini o‘zi boshqarish huquqi.

Agregatsiya- (lot.) nodavlat va jamoat tashkilotlari ayrim manfaatlarni agregatsiya qilish, ya’ni turli munozaralar va muhokamalar vositasida turli manfaatlar uyg‘unlashtiriladi va ular o‘rtasida muayyan munosabatlar tizimini shakllantiradi. Bu jarayonda asosiy va muhim manfaatlar tanlab olinadi ularni qondirish chora va tadbirlari ko‘riladi.

Advokatura – huquqiy institut, advokatlik faoliyati bilan shug‘ullanuvchi shaxslarning mustaqil, ko‘ngilli, kasbiy birlashmalarini o‘z ichiga oladi. O‘zb.Res. fuqarolari, ajnabiy fuqarolar, fuqaroligi bo‘lmagan shaxslarga, korxonalar, muassasalar, tashkilotlarga yuridik yordam ko‘rsatadi. O‘zbekiston Respublikasining advokatura to‘g‘risidagi qonuni 1996 yil 27 dekabrda qabul qilingan.

Adliya-(arab.-adolat)-sud muassasalarining butun majmuini, ularning odil sudlovni amalga oshirish faoliyatini, shuningdek, sud idorasini bildiruvchi atama.

Adolat (arab. – odillik, to‘g‘rilik) – u yoki bu qadriyatlarning o‘zaro umumiy munosabatini va ularning individlar o‘rtasida konkret taqsimlanishini ifodalovchi tushuncha; insonning mohiyati va uning ajralmas huquqlarini haqidagi tasavvurlarga mos bo‘lgan jamoa tartibi.

Aktor - (lot. —actor - arbob); muayyan xatti-harakatlarni amalga oshiruvchi individ, ijtimoiy guruh, institut yoki boshqa sub’ekt, ziddiyatlarda ishtirok etuvchi tomonlar. Siyosatshunoslikda aktor va sub’ekt tushunchalari sinonim sifatida ishlatiladi.

Alarmizm – intellektual va ekspertlarni birlashtiruvchi zamonaviy g‘oyaviy oqim. U xavf solayotgan global muammolar – yaroviy, ekologik v.x. – borasida ogohlantiradi

Amnistiya-jinoiyat sodir etgan shaxslarni jinoiy javobgarlikdan to‘liq yoki qisman jazodan ozod qilish, shuningdek, ilgari sud tomonidan belgilangan jazoni o‘tab bo‘lgan shaxslardan sudlanganlikni olib tashlash. Amnistiya akti normativ xususiyatga ega, ya’ni amnistiya akti bilan belgilangan talablarga javob beradigan barcha shaxslarga nisbatan qo‘llaniladi.

Anaxronizm – (yunon. ana-orqaga,chromos-vaqt, zamon); yanglish holda bir davrdagi voqea yoki hodisalarni boshqasiga almashtirib qo‘yish.

Apatiya – (yunon.) butunlay befarqlik holati, loqaydlik.

Artikulyasiya – (lot.) nodavlat va jamoat tashkilotlari individlar va ijtimoiy guruhlarning tarqoq qarashlari, ijtimoiyruhiy kechinmalari va umidlarini aniq va ma’lumsiyosiy maqsadlar va talablarga aylantirishjarayonini anglatadi.

Axborot – (—informatio lotinchadanma’lumotlar, tushuntirishlar, bayonlarni anglatadi) – bu ma’muriy, tashkiliy tadbirlar o‘tkazish haqida qarorlarni qabul qilish uchun, shuningdek taklif va tavsiyalarni tayyorlash uchun asos bo‘lib xizmat qiluvchi muhim faktlar (shaxslar, harakatlar, tashkilotlar, voqealar) to‘g‘risidagi ma’lumotdir. Falsafiy nuqtai nazardan axborot bizning ma’lumot (belgi) olish natijasida

o'rganilayotgan hodisalar (jarayonlar) haqida tasavvurlarimizning noaniqligini kamaytirish yoki olib tashlashni ta'minlaydi.

Axborot- (informatsiya) - lot. informare-tasvirlamoq, nimadir haqida tushuncha tuzish; kimnidir faoliyati, nimadir faoliyati yoki ishning ahvoli haqida habar, habardorlik.

Axborot madaniyati – jamiyatning axborot resurslar va axborotkommunikatsion texnologiyalardan samarali foydalanish, shuningdek bu maqsadlarda axborotlashtirish vositalari va axborot texnologiyalarni rivojlantirish sohasida ilg'or yutuqlarni qo'llash qobiliyati. Axborot madaniyati kishida axborot muhiti bilan o'zaro munosabatda bilim, mahorat, ko'nikma va refleksli ko'rsatmalar mavjud bo'lishi bilan ifodalanadi. Kishining axborot madaniyatining eng muhim elementlaridan biri – axborot resurslarini bilish (ulardan erkin foydalanish imkoniyati).

Axborot makoni – (Axborot muhiti) axborotni saqlash, ishlash va uzatish bo'yicha texnikaviy va dasturiy vositalar, shuningdek axborotlashtirish jarayonining ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy shartsharoitlari majmuasi.

Axborot sohasini liberallashtirish – (liberalisotizm) lotinchadan erkinlikka taalluqli) OAV huquq va erkinliklarini kengayish jarayoni, shuningdek ularning faoliyatidagi cheklavlarni olib tashlash va davlat nazoratini susaytirish.

Axborot erkinligi-fuqarolarning konstitutsiyaviy huquqlaridan biri bo'lib, so'z, matbuot va boshqa ommaviy axborotga ega bo'lgan axborotni olish huquqi va qonuniy asosda olingan axborotlarni tarqatish huquqi axborot erkinligi hisoblanadi. O'z.Res. Konstitutsiyasiga asosan, ommaviy axborot vositalari erkindir va qonunga muvofiq ishlaydi. Ular axborotning to'g'riligi uchun belgilangan tartibda javobgardirlar, senzura yo'l qo'yilmaydi (67-moddasi).

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari – axborot foydalanuvchilari manfaatida uni yig'ish, ishlash, saqlash, tarqatish, aks etish va foydalanish maqsadida integrallashgan metodlar, ishlab chiqarish jarayonlari va dasturiy-texnikaviy vositalar majmui. Bugungi kunda AT tushunchasiga mikroelektronika, kompyuterlar va dasturiy ta'minotni ishlab chiqish va ishlab chiqarish, aloqa va telefoniya, mobil servislar, Internetdan foydalanishni ta'minlash, Internet axborot resurslarini ta'minlash kiradi.

Bill – ingl. Buyuk Britaniya, AQSH va boshqa davlatlarda qonun chiqaruvchi tashkilot e'tiboriga havola qilinuvchi qonun loyihasi.

Bipartizm – ijtimoiy sheriklikning ikki sub'ekti o'rtasidagi kelishuv

Bozor – ishlab chiqaruvchilar va iste'molchilar (sotuvchilar va xaridorlar) o'rtasida pul orqali ayirboshlash jarayonida bo'ladigan munosabatlar yig'indisidir.

Bozor iqtisodiyoti – tovar ishlab chiqarish, ayirboshlash va pul muomalasi qonun – qoidalari asosida tashkil etiladigan va boshqariladigan iqtisodiy tizimdir.

Bozor mexanizmi – bozor iqtisodiyotining faoliyat qilishini tartibga solishni va iqtisodiy jarayonlarni uyg'unlashtirishni ta'minlaydigan dastak va vositalardir.

Bundesrat – nem. GFRda erlar palatasi. Germaniya Erlari hukumatlarining uchdan beshtagacha vakillaridan iborat. Bundestag – nem. GFR parlamenti. 1949 yilda tashkil etilgan. Aralash saylov tizimida 4 yillik muddatga saylanadi.

Bunyodkor g'oya — jamiyatni taraqqiyot sari etaklovchi, turli guruh va qatlamlarni, millatlarni ezgu maqsad yo'lida birgalikda harakat qilishga undovchi, amalga oshirishning real asoslari bo'lgan g'oya.

Vayronkor (buzg'unchi) g'oya — yovuzlik va jaholatga, ayrim jinoyatkor kuchlarning hukmronligini o'rnatishga xizmat qiladigan, insonlar, millatlar va jamiyatning mustaqilligiga, erkinligiga, ijodkorligiga zid bo'lgan g'oyalar majmuini ifodalovchi tushuncha.

Vatan (arabcha —Vatan – ona yurt) – kishilarning yashab turgan, ularni avlod va ajdodlari tug‘ilib o‘sgan joyi, hududi, ijtimoiy muhiti, mamlakati. Vatan bir-birini taqozo etuvchi tashqi muhit va ichki kechinmalar hamda tushunchalarni o‘z ichiga oladi. Tashqi muhit nuqtai nazaridan Vatan kishi yoki avlodlar tug‘ilib o‘sgan va kamol topgan joy,

Vatan ravnaqi – milliy istiqlol mafkurasining Islom Karimov tomonidan asoslab berilgan g‘oyalaridan biri. Prezidentimiz Vatan ravnaqi g‘oyasini ilgari surar ekan, uning mazmunini har bir kishining manfaatlarini yurt manfaatlari bilan uyg‘unlashtiruvchi, uni xalq baxtsaodati yo‘lida xizmat qilishga undovchi bunyodkor g‘oyadir deb ta’riflaydi. Zero, u milliy istiqlolning oliy maqsadi - O‘zbekistonda yashayotgan barcha fuqarolarning el-yurt kamoli bilan bog‘liq orzu-umidlarini amalga oshirishni ifodalaydi.

Vatanparvarlik – Vatanining ozodligi va obodligi, uning sarhadlari daxlsizligi, mustaqilligining himoyasi yo‘lida fidoyilik ko‘rsatib yashash, ona xalqining or-nomusi, shon-sharafi, baxtu saodati uchun kuch-g‘ayrati, bilim va tajribasi, butun hayotini baxsh etishdek dunyodagi eng muqaddas va olijanob faoliyatni anglatadigan insoniy his-tuyg‘udir. Vatanparvarlik - ona-yurtning, xalqning tarixi va taqdiriga chuqur hurmat bilan qaraydigan, Vatan manfaatlari yo‘lida fidoyilik namunalari ko‘rsatishga qodir bo‘lgan shaxslarga xos fazilat.

Verbal – (lot.) og‘zaki; bunda siyosiy ishtirokni shaxsning sub’ektiv jihatiga bog‘liq emasligiga ishoraqilinmoqda.

Veto – (lot. taqiqlayman) davlat boshlig‘i yoki parlament oliy palatasining qonun chiqaruvchi tashkilot qabul qilgan qonunni kuchga kirishini bir muddatga to‘xtatib qo‘yish yoki uni kuchga kiritmaslik huquqi: mutloq veto, kechiktiruvchi veto.

Vijdon erkinligi – ijtimoi-falsafiy tushuncha; har kimning o‘z e’tiqodiga ko‘ra, mazkur jamiyatda mavjud ijtimoiy me’yorlarni buzmaganda holda vijdoni buyurgani bo‘yicha yashash, ishlash imkoniyati. Bunda dinga munosabat masalaning bir tomoni hisoblanadi.

Vijdon erkinligi – fuqarolarning istagan dinga e’tiqod qilish yoki hech qanday dinga e’tiqod qilmaslik huquqi.

Genezis - yunon. genesis- kelib chiqish; paydo bo‘lish, tashkil topish jarayoni.

Gildiya tizimi – (nem. korporatsiya) elitalarni shakllantirish tizimlaridan biri. Unga 1) epiklik, yuqori lavozimlarga elitaning quyi qatlamlaridan nomzod tanlash, yuqoriga siljishning pog‘onaviyligi; 2) lavozimlarni egallash uchun ko‘plab rasmiy shartlarning mavjudligi; 3) tanlovni alohida imtiyozli kichik guruh amalga oshirishi; 4) mavjud etakchi tipini tiklashga, yaratishga, saqlab qolishga harakat qilinishi sigarilar xos.

Gipotetik – faraz qilingan, taxmin qilingan.

Global - fran. global-umumiy); umuman olganda, butun er yuzi bo‘ylab.

Global - fran. global-umumiy); umuman olganda, butun er yuzi bo‘ylab.

G‘oya – inson tafakkurida vujudga keladigan, ijtimoiy xarakterga ega bo‘lgan, ruhiyatga kuchli ta’sir o‘tkazib, jamiyat va odamlarni harakatga chorlaydigan, maqsad-muddao sari etaklaydigan kuchli, teran fikr

G‘oyaviy bo‘shliq - deb, eski xukmron mafkura halokatga uchrab, u bilan bog‘liq tushunchalarning qadrsizlanishi, bugungi hayot, o‘tmish va kelajakka dahldor qadriyatlar, tushuncha va tasavvurlarni to‘liq anglab etmasligi oqibatida odamlarning qalbi va ongida vujudga keladigan bo‘shliqqa aytiladi.

Gumanizm (insonparvarlik) – tenglik, adolat, o‘zaro hurmat, inson qadrini ardoqlash, odamlar farovonligi uchun g‘amxo‘rlik qilish g‘oyalari singdirilgan dunyoqarash.

Guruh - manfaatlar, qarashlar, kasbiy, faoliyat tarzi bo‘yicha birlik va umumiylik kasb etgan shaxslar yig‘indisi, birlashmasi.

Davlat – muayyan hududda jamiyat va uning siyosiy tizimini tashkil etish usuli, hokimiyatning markaziy instituti, jamiyatning siyosiy tashkiloti bo‘lib, ma’lum bir hudud va unda yashovchi xalqlarni o‘z ichiga oladi. Jamiyatni boshqaruvga tizim sifatida Davlat ichki tizimga o‘z vakolatlarini amalga oshirish uchun maxsus organlarga ega. Davlat odamlar va jamoat guruhlarining faoliyati hamda munosabatlarini tashkil etadi, ularni yo‘naltiradi va nazorat qiladi.

Davlat tassarrufidan chiqarish - davlat mulki hisobidan boshqa nodavlat mulk shakllarining vujudga keltirilishi.

Daxldorlik hissi– fuqarolarning tug‘ilgan joyi, ona Vatani, mustaqillikni anglash, uni asrab-avaylash, himoya qilish, uni yanada rivojlantirishga chorlaydigan, shart-sharoit, omillar majmui.

Demokratik institutlar – bu, davlat va jamiyatda demokratik tuzumni shakllantiruvchidemokratik tamoyillarni amalga oshirishning tashkiliy shakllari hisoblanadi.

Demokratik institutlar - jamiyat hayotida demokratik tamoyillarni qaror topishga xizmat qiladigan tashkilotlar va tuzilmalar majmuasi.

Demokratik kuchlar bloki–parlamentdagi ko‘pchilikni tashkil etish maqsadida o‘zdasturiy maqsadli vazifalarining yaqinligidan yoki mosligidan kelib chiqqan holdabir nechta siyosiy partiyalar fraksiyalari va O‘zbekiston ekologik harakatidan saylangan deputatlar o‘z sa’yharakatlarini birlashtirishi.

Demokratiya (yunoncha, —demos – xalq, —kratos – hokimiyat) – xalq hokimiyati ma’nosini anglatib, xalqni hokimiyat manbai, deb biluvchi siyosiy tizimni shakli. Demokratiya insonni har tomonlama barkamol rivojlanishi uchun berilgan imkon bo‘lib, davlat konstitutsiyasida ozchilikning ko‘pchilikka bo‘ysunishi tamoyili rasmiy e’lon qilindi, hamda fuqarolarning erkinligi teng huquqligi e’tirof etildi. Demokratiya har bir davrning ijtimoiy – iqtisodiy sharoitlariga mos shakllanib, rivojlanib boruvchi chegarasiz tabiiy – tarixiy jarayondir.

Detsentralizatsiya - nomarkazlashtirish; markaziy hokimiyat organlari vakolatlarining bir qismini mahalliy hokimiyat organlari, o‘zini o‘zi boshqarish organlari va nodavlat tashkilotlarga berish; markazlashuvnibo’shashtirish yoki bekor qilish, tugatish.

Diaspora – yun. diaspora -tarqalish ma’nosida bo‘lib, ma’lum bir davlat hududida yashovchi, ammo boshqa bir davlatda o‘z davlat tuzilmasiga ega, ma’lum bir xalq millat vakillarining yig‘indisi (masalan O‘zbekistonda yashovchi rus, ukrain millatining diasporasi).

Diversifikatsiya – lot. diversification – o‘zgarish, turli-tumanlik, faoliyatni har tomonlamava turli-tuman yo‘nalishlarda rivojlantirishga strategik mo‘ljol olish. Masalan, kapitalni diversifikatsiyalash – iqtisodiy tavakkalchilikning xavfli oqibatini kamaytirish maqsadida kapital mablag‘larni turli ob’ektlar o‘rtasida bo‘lib-bo‘lib joylashtirish.

Diniy bag‘rikenglik - bizning dunyomizdagi turli boy madaniyatlarni, o‘zini ifodalashning va insonning alohidaligini namoyon qilishning xilma-xil usullarini hurmat qilish va to‘g‘ri tushunishni anglatadi. Uni bilim, samimiyat, ochiq muloqot hamda hurfikr, vijdon va e’tiqod vujudga keltiradi.

Diskurs - ingl. discourse < lat. discursus – suhbat, muomala, monolog, dialog.

Differensiatsiya – (lot. differentia-farqlash, har xillik); taqsimlanish, nimanidir alohida turli xil unsurlargaajralishi, bo‘laklarga bo‘linish.

Dualizm – (lot.) ikki taraflamalik (shuningdek, falsafadagi dunyo asosida ikkita mustaqil bosh sabab – ruh va modda, ideallik va moddiylik mavjud degan qarashlar haqidagi ta’limot).

Evropotsentrizm - G'arbiy Evropa madaniyati butun insoniyat uchun na'muna, deb qarovchi konsepsiya. Unga ko'ra G'arbiy Evropa – jahon taraqqiyoti markazidir.

Jazo – huquqbuzarlik sodir etishda ayblangan shaxslarga nisbatan qo'llanadigan ma'naviy, moddiy yoki jismoniy cheklashlar bilan bog'liq bo'lgan majburlov chorasi.

Jamiyat – insonlar munosabati va ijtimoiy aloqalar yig'indisi. Jamiyat tarixiy, moddiy-ma'naviy hayot tarzidan kelib chiqqan holda umumiy orzu-maqсадlari bilan birlashgan insonlar uyushmasining alohida shakli. Jamiyat doimo o'zgarish va rivojlanishda bo'lib, uning asosini doimo insonlar tashkil etadi.

Jamoa manfaati – kishilar guruhi, korxona va firmalarga tegishli manfaatlar majmuidir.

Jamoat birlashmalari – fuqarolarning qonunda belgilangan tartibda ro'yxatdan o'tkazilgan birlashmalari. Ularga kasaba uyushmalari, siyosiy partiyalar, olimlarning jamiyatlari, faxriylar va yoshlarning tashkilotlari, ijodiy uyushmalar va fuqarolarning boshqa birlashmalari kiradi.

Jarayon – muayyan vaqt oralig'ida bo'lib o'tgan o'zgarishlar, voqea va hodisalarning davomiyligi. J.lar uzlukli va uzluksiz, tabiiy va sun'iy, takrorlanuvchi va betakror, boshqariluvchi va boshqarilmas bo'lishi mumkin.

Jinoyat – qonunda nazarda tutilgan ijtimoiy xavfli qilmish.

Identifikatsiya – (lot. o'xshatmoq, tenglashtirmoq, baravarlamoq) monandlik. Siyosiy identifikatsiya - u yoki bu siyosiy guruhga o'zini boshqalardan ajratish imkonini beruvchi barqaror belgilar, xususiyatlar birligi.

Ijtimoiy adolat – barcha ijtimoiy toifalarning jamiyatda o'z o'rnini mavjudligini va qonun oldida ularning o'zaro teng huquqlarga ega ekanligini e'tirof etish.

Ijtimoiy manfaat – bu barcha jamiyat a'zolarining birgalikda ro'yobga chiqadigan manfaatlaridir.

Ijtimoiy uyushmalar – fuqarolar manfaatlari umumiyliги va ixtiyoriylik asosida vujudga keluvchi, lekin o'z faoliyati natijasida daromad olishni ko'zlamaydigan tashkilotlar (siyosiy partiyalar, ommaviy harakatlar, kasaba uyushmalari, ayollar, keksalar, nogironlar, yoshlar, bolalar tashkilotlari, ilmiy texnik, madaniy-ma'rifiy, sport va boshqa ko'ngilli jamiyatlar, jamg'armalar, assotsiatsiyalar, boshqa tuzilmalar). Demak, fuqarolarning har qanday ko'ngilli uyushmasi – ijtimoiy uyushmadir.

Mavjud siyosiy hayotni o'zgartirishga yoki unga ta'sir etishga urinuvchi ijtimoiy uyushmalar siyosiy, deb qaraladi.

Ijtimoiy hamkorlik – turlimillat, irq va dinga mansub kishilar va guruhlarining umumiy maqsad yo'lidagi hamjihatligi.

Ijtimoiy sheriklik - davlat organlarining nodavlat notijorat tashkilotlari va fuqarolik jamiyatining boshqa institutlari bilan mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish dasturlarini, shu jumladan tarmoq, hududiy dasturlarni, shuningdek normativ-huquqiy hujjatlarni hamda fuqarolarning huquqlari va qonuniy manfaatlariga daxldor bo'lgan boshqa qarorlarni ishlab chiqish hamda amalga oshirish borasidagi hamkorligidir

Ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlar - bu kishilar uchun zarur bo'lgan hayotiy ne'matlarni ishlab chiqarish, taqsimlash, ayirboshlash va is'temol qilish jarayonida vujudga keladigan munosabatlar.

Iqtisodiy mustaqillik –muayyan bir mamlakatning shu mamlakatda mavjud ishlab chiqarish kuchlari va ishlab chiqarish vositalariga, tabiiy va ma'naviy boyliklarga va shu boyliklar tufayli yaratilgan mahsulotdan tushgan milliy daromadga va uni taqsimlashga yagona egalik qilishi.

Iqtisodiy resurslar – ma'lum davrda ma'lum bir mamlakat ixtiyorida to'plangan va mavjud bo'lgan ishlab chiqarish, xizmat ko'rsatish, ularni iste'molchilarga etkazib berish va iste'mol jarayonlarida qo'llanilishi mumkin bo'lgan vositalar, qo'r-qutlar, imkoniyatlar va manbalardir

Individ - lot. individuum-bo'linmas, alohida; inson zotining alohida olingan namunasi, uning vakillaridan biri; har biri alohida, mustaqil mavjud bo'lgan tirik organizm; shaxs esa u yoki bu inson sifatida namoyon bo'lib, u ma'lum va betakror individuallikka ega bo'ladi.

Inson omili – inson mohiyatiga xos bo'lgan eng muhim xususiyatlarni – insondagi jismoniy – ruhiy tomonlarning birligi.

Inson huquqlari - unga tor ma'noda faqat davlat himoya qiladigan va kafolat beradigan huquqlar kirib, bu huquqlarga barcha fuqarolarning qonun oldida tengligi, yashash va jismoniy daxlsizlik huquqi, inson qadrgimmatini hurmat qilish, o'zboshimchalik va noqonuniy ushlash yoki qamash, vijdon va din erkinligi, otalarning o'z bolalarini tarbiya qilish huquqlari kiradi. Keng ma'nodagi inson huquqlari esa o'zida shaxs erkinligi va huquqlarining keng majmuasi va turlarini ifodalaydi

Insonparvar demokratik huquqiy davlatning o'ziga xos belgilari - birinchidan, jamoat va davlat turmushining barcha sohalarida huquq va qonunning ustuvorligi, qonun talablarining davlat hokimiyati va barcha organlari, o'zini o'zi boshqarish organlari, mansabdor shaxslar va fuqarolar tomonidan ijro etilishi; ikkinchidan, shaxs huquqlari va erkinliklarining realligi, uni erkin kamol toptirish ta'minlanishi, davlat bilan shaxsning o'zaro mas'ulligi; uchinchidan, davlat hokimiyatini qonunchilik, ijrochilik va sudhokimiyatiga bo'lish asosida amalga oshirish.

Institut - lot. institutum-mahkama, idora, muassasa; tizimlashtirilgan, hammaga tanilgan, amalda qo'llanilayotgan va e'tirof etilgan (har qachon ham o'z rasmiy tasdig'ini topavermaydigan), u yoki bu tarzda mustahkamlangan qoidalar va me'yorlarga muvofiq o'zaro xatti harakat qilish uchun qo'llabquvvatlanayotgan ko'rsatmalarga ega bo'lgan ijtimoiy agentlarning o'zaro hatti harakatlari shakllari kiradi.

Integratsiya - lot. integratio-tiklanish, bajarish; integer-bir butun; qandaydir qismlarning bir butunlikka birlashishi.

Interaktiv davlat xizmatlari – idoralar tomonidan jismoniy va yuridik shaxslarga idoralarning axborot tizimlari vositasida telekommunikatsiya tarmoqlari orqali ko'rsatiladigan xizmatlar. Bizning mamlakatimizda bu xizmatlar 2013 yil 1 iyuldan harakat qiluvchi hamda davlat organlarining aholi va xo'jalik yurituvchi sub'ektlar bilan o'zaro hamkorligining qulay va samarali vositasi sifatida xizmat qiluvchi my.gov.uz Interfaol Davlat xizmatlari yagona portali orqali ko'rsatiladi.

Internet – axborot bilan almashish uchun ham kompyuter tarmoqlari foydalanuvchilarni, ham shaxsiy kompterni o'zaro bog'lovchi butun dunyo axborot kompyuter tarmog'i.

Internet jurnalistika – bu internet makonida axborot shakllar dolzarbligini shakllantirish va taqdim qilish bo'yicha faoliyatni kasb etuvchi sifat jihatidan yangi va sivilizatsiyali fenomendir, bunda bunday shakllar tashuvchisiga nafaqat so'z, balki rasm, fotosurat, kino, video, tovush, veb-sahifa – keng ma'noda axborot yoki matn tashuvchisi sifatida namoyon bo'lishga qodir har qaysi ob'ekt aylanishi mumkin.

Interpellyasiya - fr. interpellation < lat. interpellatio < interpellare – munosabat, aloqa, suhbat va boshqa shu kabilarni bo'lib qo'yish, qarshi chiqish.

Interfaol muloqot – real vaqt rejimida turli OAV (asosan Internet) vositasida —jonli muloqot qilish. SHartli ravishda bunday muloqotning bir necha shaklini belgilash mumkin:

Informatsiya – lot. informatio – xabardor qilish, tushuntirish, bayon qilish ma’nolarini beradi. SHuningdek, lot. informare- shakl berish qabilida ham ishlatiladi.

Irratsional – (lot. irrationalis) bilishning asosiy vositasi sifatida histuyg‘u, instinkt va e’tiqodni tan oluvchi falsafiy qarash.

Ishlab chiqarish usuli - ishlab chiqaruvchi kuchlar va ishlab chiqarish munosabatlari birligi hamda o‘zaro ta’siri.

Ishlab chiqaruvchi kuchlar - ishlab chiqarishning shaxsiy va moddiy omillari, ya’ni ishchi kuchi bilan ishlab chiqarish vositalari birligi.

Kadrlar tayyorlashning milliy modeli tizimi – O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi tomonidan 1997 yilning 29 avgustida —Kadrlar tayyorlash milliy dasturi to‘g‘risida qaror qabul qilindi. Ushbu dasturda (3-bandi) kadrlar tayyorlashning milliy modeli quyidagi tarkibiy qismlardan iboratligi belgilab qo‘yilgan:

1. SHaxs – kadrlar tayyorlash tizimining bosh sub’ekti va ob’ekti, ta’lim sohasidagi xizmatlarning iste’molchisi va ularni amalga oshiruvchisi.

2. Davlat va jamiyat – ta’lim va kadrlar tayyorlash tizimining faoliyatini tartibga solish va nazorat qilishni amalga amlga oshiruvchi kadrlar tayyorlash va ularni qabul qilib olishning kafillari.

3. Uzluksiz ta’lim – malakali raqobatbardosh kadrlar tayyorlashning asosi bo‘lib, ta’limning barcha turlarini, davlat ta’lim standartlarini, kadrlar tayyorlash tizimi va uning faoliyat ko‘rsatish muhitini o‘z ichiga oladi.

4. Kadrlar tayyorlash tizimida – fan yuqori malakali mutaxassislar tayyorlovchi va ulardan foydalanuvchi, ilg‘or pedagogik va axborot texnologiyalarini ishlab chiquvchi.

5. Kadrlar tayyorlash tizimida ishlab chiqarish – kadrlarga bo‘lgan ehtiyojini, shuningdek, ularning tayyorgarlik sifati va saviyasiga nisbatan qo‘yiladigan talablarni belgilovchi asosiy buyurtmachi, kadrlar tayyorlash tizimini moliya va moddiy-texnik jihatidan ta’minlash jarayonining qatnashchisi (—Barkamol avlod—O‘zbekiston taraqqiyotining poydevori, T., 2008., 41-53 b.).

Kasaba uyushmalari -korxona, muassasa, o‘quv yurti va boshqa mehnat jamolarida ishlayotgan ishchi va xodimlarni ijtimoy manfaatlarini himoya qilish, ish beruvchilar bilan ishlovchilarning ijtimoiy sherikchiligini tashkil etish maqsadida faoliyat yuritadigan nodavlat notijorat

tashkiloti;

Kvazi... – lot. turli so‘zlar boshiga qo‘yiluvchi va «go‘yo», «sohta» ma’nolarini beruvchi qo‘shimcha. Masalan, kvazidemokratiya.

Kvintessensiya – (lot. beshinchi asos) biror narsaning asos, mohiyati; eng muhim, eng asosiy.

Kompetent – (lot. sompetents- loyqlik, mutanosiblik); o‘z bilimi yoki vakolati bilan biron-bir qarorni qabul qilish, masalani echish yoki ular yuzasidan hukm chiqarish uchun zarur bo‘lgan ilmga yoki qobiliyatga ega bo‘lishni anglatadi.

Konfessiya -lat. cōfessio dinlar va uning shaxobchalari, tarmoqlari, mazhab, oqim va yo‘nalishlarini ifodalovchi umumiy tushuncha.

Konsepsiya - lot. conceptio-idrok qilish, idrok, o‘zlashtirish; u yoki bu hodisalarga nisbatan qarashlar tizimi; qandaydir hodisalarni ko‘rib chiqish, nimanidir anglash usuli.

Kon’yunktura – lot. conjunctura - bog‘lash, qo‘shish. Bozorkon’yunkturasi – talab va taklif, baholar darajalari, mollar zaxiralari, shuningdek, iqtisodiy sikllar o‘zgarishlar davri – ko‘tarilish yoki tanazzul kabilar o‘zaro tegishli nisbati natijasida

erkin bozordayuzaga kelgan iqtisodiy vaziyatlar. Kon'yunkturaning birinchi belgisi uning tez o'zgaruvchanligi, doimiy emasligi va aksariyat hollarda tebranib turishi hisoblanadi.

Kooperatsiya - lot. cooperatio-hamkorlik; ko'pchilik kishilarning birgalikda bitta yoki o'zaro bir-birlariga bog'lik o'lgan bir necha faoliyatlardagi ishtiroki, mehnatni tashkil etish shakllaridan biri; ishlab chiqarish va mahsulot ayirboshlash sohasidagi jamoaviy birlashma.

Kosmopolitizm - (yunon. kosmopolites — dunyo fuqarosi) — dunyo fuqaroligini da'vo qilish, shuningdek, milliy va davlat suverenitetini rad etish, turli milliy an'ana, madaniyat hamda vatanparvarlik tuyg'usidan voz kechish g'oyasini ilgari suradigan qarash. Kosmopolitizm - ya'ni, qaerda yaxshi hayot bo'lsa o'sha erni vatan deb bilish. Bu tamoyil insonda vatan hissini yo'qotadi, g'ururni o'ldiradi. Bu esa har bir jamiyat uchun halokatlidir.

Ko'ppartiyaviylik—mamlakat parlamentida ko'pchilik o'rinni olish uchun teng imkoniyatga ega bir necha siyosiy partiyalar mavjud bo'lgan siyosiy tizim.

Kuchli davlat —omma faoliyatiga asoslangan kuchli boshqaruv tizimiga, rivojlangan iqtisodiyot, yuksak ma'naviyatga egabo'lgan davlat. Bunday davlat mustahkam iqtisodiy, huquqiy va ma'naviy asosga ega bo'ladi.Uningqudrati fuqarolar hamjihatligi, jamiyatdagi do'stlik va bag'rikenglik, har bir fuqaroning onglik darajasi, davlat boshqaruvidagi faol ishtirokiga asoslanadi.

Kuchli davlatdan-kuchli jamiyat sari – ushbu konsepsiyaning mohiyati odamlarning siyosiy ongi, siyosiy madaniyati va faolligi yuksalib borgani sari davlat vazifalarining nodavlat tuzilmalari va fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlariga bosqichma-bosqich o'tishi, mahallalarning nufuzi va mavqeyining oshishi demakdir.

Kuchli jamiyat-mustahkam negizning barqarorligi ta'minlangan, davlatning boshqaruvchilik faoliyati qisqarib, jamoat tashkilotlarining roli kuchaygan, fuqarolarning qonun asosida, ularning huquq va erkinliklari oliy qadriyatlarga aylangan jamiyat.

Kuchli fuqarolik jamiyati – inson manfaatlari ustuvorligi va fuqarolik jamiyati institutlari orqali ularning davlat va jamiyat boshqaruvida faol ishtirok etishi ta'minlangan, qonun ustuvor bo'lgan jamiyat.

Qonun – qonunchilik hokimiyatining fuqarolar, jamiyat va davlat hayotiga taalluqli munosabatlarda muayyan tartib joriy etish borasidagi irodasining namoyon bo'lishi.

Qonun ustuvorligi – ushbu tamoyilning mazmuni shuni anglatadiki, qonun ijtimoiy hayotning barcha sohalarida qat'iy hukmron bo'ladi. YA'ni, hech kim, hech birdavlat organi, mansabdor shaxs, tadbirkor yoki boshqa bir fuqaro qonunga bo'ysunishi, ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy munosabatlar faqat qonun bilan tartibga solinadi, uning barcha ishtirokchilari esa, hech bir istisnosiz, huquq normalarini buzganligi uchun javobgarlikka tortilishi kerak. Huquqiy normalarni tadbiiq etishda konstitutsiya va qonunlarning normalari boshqa huquqiy normalardan ustun turadi.

Legitimlik – (lot. qonuniy) muayyan davlat hokimiyatining qonuniyligini a) fuqarolar tomonidan; b) xalqaro hamjamiyat tomonidan e'tirof etilishini anglatuvchi qadriyatiy tushuncha. Tarixan an'anaviy, xarizmatik, oqilona-qonuniy shakllarda nomoyon bo'ladi.

Liberalizm – (lot. erkinlik) mafkura, ijtimoiy-siyosiy harakat. U ijtimoiy imtiyozlar va avloddan-avlodga o'tuvchi hokimiyatga qarshi chiqib burjua qatlamlarining qarashlarini o'zida mujassam etadi. Asosiy tamoyillari: individualizm, erkinlik, bozor va raqobatning mutloqligi, davlatni cheklash zarurligi (asoschilari I.Bentam, J.Mill, A.Smit, G.Spenser).

Liberallashtirish – ijtimoiy hayotning barcha sohalarida erkinlik ustuvor bo‘lishini, jamiyatning evolyusion rivojlanish yo‘lini e’tirof etuvchi va asoslovchi nazariya, amaliyot.

Liga - lot. ligare-bog‘lamoq; ijtimoiy-siyosiy birlashma; davlatlar, tashkilotlar, alohida shaxslar ittifoqi.

Lobbi - lot. lobby-kuluar; jamiyatdagi ma’lum bir siyosiy doiralar, kuchli iqtisodiy tizilmalar manfaatlarini ifodalovchi, ana shu manfaatlarni amalga oshirish parlament va mansabdorshaxslarga bosim o‘tkazishga intilayotgan guruhlar.

Madaniyat – kishilarning tabiatni, borliqni o‘zlashtirish va o‘zgartirish jarayonida yaratgan moddiy, ma’naviy boyliklar hamda bu boyliklarni qayta tiklash va bunyod etish yo‘llari va uslublari majmui.

Madaniyatli odam – o‘qimishli, zamon talablari asosida kiyinish va muomala me’yorlariga amal qiluvchi, ahloq normalariga to‘la amal qiladigan, ilg‘or falsafiy g‘oyalarga ega bo‘lgan, jahon madaniyati durdonalaridan xabardor bo‘lgan shaxsga aytiladi.

Manfaat – individ va ijtimoiy guruhlar faoliyatining asosiy sababi.

Manfaatlar - lot. interest ahamiyat kasb etish, muhim; ob’ektiv ravishda ahamiyat kasb etgan, inson, jamoa, millat, jamiyat kabilar uchun zarur bo‘lgan zaruriy ehtiyojlar; kimgadir farovonlik bag‘ishlaydigan, kimgadir foyda keltiradigan narsalar.

Manfaatlar guruhlari - unga a’zo bo‘lgan kishilarning manfaatlarini boshqa guruhlar va siyosiy institutlarning o‘zaro munosabatlarida, shuningdek, o‘z guruhi ichida ifoda qilish uchun tuzilgan ixtiyoriy tashkilotlar.

Marginal – (fr. —marginal) ikkinchi darajali, oxirgi, chetda turuvchi; siyosatshunoslikda – oldingi ijtimoiy aloqalarini yo‘qotgan, yangi hayot shartsharoitlariga hali moslasha olmagan, qandaydir ijtimoiy guruhlar orasida yoki eng chekkasida turgan ijtimoiy odam, jamiyatning sirtida qolgan: lyumpen, miskin va hokazo.

Mahalliy (yoki munitsipal) boshqaruv - ma’muriy-hududiy birliklardagi aholining manfaatlarini ifodalaydigan va saylab qo‘yiladigan organlar hamda ularning ma’muriy apparati tomonidan amalga oshiriladigan mahalliy ahamiyatga molik ishlarni boshqarish.

Ma’naviy barkamol inson – komil inson tushunchasi bilan hamohangdir. Ayni vaqtda ma’naviy barkamol inson tushunchasi sog‘lom avlod tushunchasi bilan ham bog‘lanib ketadi. Ilmiy adabiyotlarda bu tushunchalar alohida-alohida ishlatilsa-da, mohiyatan ularning hammasi inson axloqi va odobini, ularda shakllangan barcha ijobiy xislatlarni, ularning insonlarga, jamiyatga va Vatanga bo‘lgan munosabatlaridan tortib, toki oilaga, ota-onaga va boshqalarga munosabatlarining barcha qirralarini qamrab oladi.

Ma’naviy jasorat – er yuzida barcha o‘lmas obidalarni, insoniyat hayotini tubdan o‘zgartirib yuborgan jamiki ulug‘ kashfiyot va ixtirolarni, mumtoz san’at va adabiyot durdonalari hamda mardlik va qahramonlik namunalarini ko‘rsatgan insonlarning mislsiz aql-zakovati vayuksak ma’naviy salohiyatini ifodalaydi.

Ma’naviy tahdid – tili, dini, e’tiqodidan qat’i nazar, har qaysi odamning tom ma’nodagi erkin inson bo‘lib yashashiga qarshi qaratilgan, uning aynan ruhiy dunyosini izdan chiqarish maqsadini ko‘zda tutadigan mafkuraviy, g‘oyaviy va informatsion hurujlarni nazarda tutadi.

Ma’naviyat – insonni ruhan poklanish, qalban ulg‘ayishga chorlaydigan, odamning ichki dunyosi, irodasini baquvvat, imon-e’tiqodini butun qiladigan, vijdonini uyg‘otadigan beqiyos kuch, uning barcha qarashlarining mezonidir.

Ma'naviyatga tahdid – inson qalbi va imon e'tiqodini susaytirishga qaratilgan hamda insonning o'zligidan begonalashtirib, kelajagidan mahrum etishga yo'naltirilgan yot va begona g'oyalar.

Ma'naviyatni shakllantiradigan mezonlar – inson ongiga ta'sir ko'rsatadigan, uning dunyoqarashi tafakkur tarzini muayyan yo'nalishga soladigan, o'zgartiradigan, jamiyat, millatga xos ma'naviy, madaniy va moddiy asoslar, an'analar, qadriyatlar, meros, turmush tarzi, g'oyalar va qarashlarni umumlashtiruvchi tushuncha.

Ma'rifat – ta'lim tarbiya, iqtisodiy, siyosiy, falsafiy, diniy va ma'naviy boyliklarning, ularni yanada ko'paytirib hamda takomillashtirib borish usullarining majmui.

Mentalitet - fran. mentalite; lot mentalis-aqliy, ruhiy, ma'naviy, aql yo'nalishi aql bichimi, akliy etuklik, zakovat; ma'lum shaxs, ijtimoiy guruh (kichik, katta, milliy) uchun xarakterli bo'lgan dunyoqarash, dunyoni anglash, atrof voqelikni qabul usuli; fikrlash tarzi.

Mexanizm - yunon. mechane-qurol, inshoot; harakat va tezlikni amalga oshirish yoki uzatish qurilmasi. Siyosatda ma'juziy ma'noda biron-bir reja, dastur, maqsadni amalga oshirish yo'l-yo'riqlarini va vositalariga nisbatan qo'llaniladi.

Millat — til, ma'naviyat, milliy o'zlikni angash ruhiyati, urf-odatlar, an'analar va qadriyatlar yagonaligi asosida muayyan hududda yashovchi iqtisodiy aloqalar bilan bog'langan mustaqil sub'ekt sifatida o'ziga xos moddiy va ma'naviy boyliklarni yaratuvchi kishilarning etnik birligidir.

Millatlararo munosabatlar — birga yoki ayri tarzda yashaydigan har xil millatlar o'rtasida amalga oshadigan turli-tuman shakllardagi aloqalarni anglatuvchi tushunchadir.

Millatlararo totuvlik g'oyasi - milliy istiqlool mafkurasining asosiy g'oyalaridan biri bo'lib, mamlakatimizda istiqomat qilib kelayotgan barcha etnik vakillari bilan, avvalambor, o'zbek millati va shu bilan birga o'zlarining o'rtasida ko'p yillarga mo'ljallangan ezgulik, ishonchlilik, do'stonalik, yakdillik, qarindoshlik, ma'naviy-axloqiy va mafkuraviy yaqinlik va birdamlik, murosallilik va boshqa insoniylik munosabatlari mavjudligini va kelajakda ham u yanada kamol topishini ifodalaydi.

Millatchilik bu - millat ayirish, bir millatni har tomonlama ulug'lab, boshqalarining huquq, ehtiyoj va manfaatlarini nazar-pisand qilmaslik, ularni erga urishdan iborat bo'lgan nodemokratik mafkura.

Milliy g'oya – ajdodlardan avlodlarga o'tib, asrlar davomida e'zozlab kelinayotgan, shu yurtda yashayotgan har bir inson va butun xalqning qalbida chuqur ildiz otib, uning ma'naviy ehtiyoji va hayot talabiga aylanib ketgan, ta'bir joiz bo'lsa, har qaysi millatning eng ezgu orzu-intilish va umid-maqсадlari yig'indisi.

Milliy g'oya negizlari – ajdodlardan avlodlarga o'tib kelayotgan, xalqning o'ziga xos milliy xususiyatlarini ifodalagan milliy ma'naviy meros qadriyatlari hamda dunyo xalqlari tomonidan e'tirof etilgan demokratiyaning umuminsoniy prinsiplar majmuidir.

Milliy qadriyat – millat uchun muhim ahamiyatga ega bo'lgan etnik jihat va xususiyatlar bilan bog'liq bo'lgan qadriyat shakli.

Milliy mafkura – millatning etnoijtimoiy birlik sifatida mavjud bo'lishi va rivojlanishini, erkin va ozod taraqqiyotini g'oyaviy asoslash, ta'minlashga qaratilgan qarashlar tizimi

Model - fran. modele-namuna, tarx, nimanidir tasviri tavsifi.

Modernizatsiyalash - fran. modernizer-zamonaviy; zamonaviylashtirish, hozirgi davr talablari, tarzi va didiga mutanosib ravishdagi o'zgarishlarni amalga oshirish.

Mulk ob'ektlari - mulkka aylangan barcha boylik turlari. Mulk sub'ektlari - mulk ob'ektini o'zlashtirishda qatnashuvchilar, mulkiy munosabatlar ishtirokchilari.

Mulkdan foydalanish - mol-mulkning Iqtisodiy faoliyatda ishlatilishi yoki ijtimoiy hayotda qo'llanilishi, ya'ni uning nafli jihatlarining bevosita iste'mol qilinishi.

Mulkni tasarruf etish - mol-mulk taqdirini mustaqil hal qilish. Mulkka egalik qilish - mulkdorlik huquqining uning egasi qo'lida saqlanib turishi va yaratilgan moddiy boyliklarni o'zlashtirishning ijtimoiy shakli.

Mulkchilik munosabatlari - mulkka egalik qilish, undan foydalanish, uni o'zlashtirish va tasarruf etish jarayonida vujudga keladigan munosabatlar.

Munitsipal boshqaruv - ingl. municipal o'zini o'zi boshqarish; bu boshqaruvning nisbatan nomarkazlashgan shaklidir. SHu bilan bir vaqtning o'zida u fuqarolik jamiyatining instituti hisoblanadi. Bunday boshqaruv organlarining asosiy belgilari, - ularning saylanishligi va o'z hududidagi aholi manfaatlarini asosida mahalliy ahamiyatga ega bo'lgan ishlarga rahbarlik qilishdagi nisbatan mustaqillik.

Munitsipalitet - fran.municipalite-shahar o'zini o'zi boshqarish organi; ko'pchilik mamlakatlardagi o'zini o'zi boshqarish organlari.

Mustaqil bosma OAV lari -davlat boshqaruvidan holi bo'lgan, o'zining fikr va so'z erkinligini ro'yobga chiqaruvchi, lekin bunda o'z faoliyatini amaldagi qonunchilik doirasidagina olib boruvchi ommaviy axborot vositalaridir.

Nizom- muayyan davlat yoki jamoat tuzilmalarini tashkil etish tartibini, tuzilishi, vazifasi, funksiyalari va vakolatlarini belgilovchi kodekslashtirilgan normativ hujjat hisoblanadi.

Nodavlat notijorat tashkiloti (NNT) - jismoniy va (yoki) yuridik shaxslar tomonidan ixtiyoriylik asosida tashkil etilgan, daromad (foyda) olishni o'z faoliyatining asosiy maqsadi qilib olmagan hamda olingan daromadlarni (foydani) o'z qatnashchilari (a'zolari) o'rtasida taqsimlamaydigan o'zini o'zi boshqarish tashkilotidir.

Nodavlat elektron ommaviy axborot vositalari - o'z oldida Internet tarmog'ida ommaviy axborot vositasi (OAV) funksiyalarini bajarish vazifasini qo'yuvchi nodavlat tusdagi ro'yxatga olingan vebsaytlari.

Okkultizm, - fr. occultisme, nem. Okkultismus < lat. occultus - sirli, yashirin, dunyoning yashirin, g'ayrihuuriy, ilmiy tafakkurga sig'maydigan, ammo —tanlangan, —taqim etilganlargagina nasib etuvchi qudrati haqida notabiiy qarash.

Ommaviy axborot vositalari - keng ko'lamda axborotni yig'ish, ishlash va tarqatishni ta'minlovchi ijtimoiy institutlar va kanallar (matbuot, kitob nashriyotlari, matbuot agentliklari, radio, televidenie va

h.k.).Ommaviy axborotni davriy tarqatishning doimiy nomga ega bo'lgan hamda bosma tarzda (gazetalar, jurnallar, axborotnomalar, byulletenlar va boshqalar) va (yoki) elektron tarzda (tele-, radio-, video, kinoxronikal dasturlar, umumfoydalanishdagi telekommunikatsiya tarmoqlaridagi veb saytlar) olti oyda kamida bir marta nashr etiladigan yoki efirga beriladigan shakli hamda ommaviy axborotni davriy tarqatishning boshqa shakllari ommaviy axborot vositasidir. «Ommaviy axborot vositalari to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasi qonuniga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish haqida.(O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2007 y., 3-son, 20-modda)

Parlament - ingl. parlament, frans. parlergapirmoq va so'zlamoq; parlament oliy qonun chiqaruvchi vakillik organi hisoblanadi.

Parlamentdagi ko'pchilik-O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasida ko'pchilik o'rinni egallagan siyosiy partiya fraksiyasi.

Parlamentdagi muxolifat – yangitdانشakllantirilgan hukumatning tutgan yo‘li va dasturiga yoki uning ayrim yo‘nalishlariga qo‘shilmaydigan siyosiy partiyalar fraksiyalari, shuningdek O‘zbekiston ekologik harakatidan saylangan deputatlar guruhi.

Partitsipatsiya – (ingl) ishtirok etmoq; fuqarolar tomonidan davlat va jamiyat ishlarini boshqarish jarayonida u yoki bu funksiyalarni bajarishini shart qilib qo‘yadigandemokratiyaning modeliga doir nisbat.

Partiya - lot. pars (partis)-qism, guruh; qandaydir ijtimoiy qatlam yoki guruhmanfaatlarini ifodalovchi, qandaydir siyosiy maqsadlarni ko‘zlovchi tashkilot.

Passiv saylov huquqi - fuqarolarning saylanadigan davlat organlari va mahalliy o‘zini o‘zi boshqarish organlariga saylanish huquqi.

Plyuralizm - lot. pluralis-turlicha, turli tuman; turli ijtimoiy qatlamlar manfaatlarini ifodalovchi turli tuman ijtimoiy-siyosiy kuchlar mavjud bo‘lgan siyosiy tizim.

Plyuralizm - lot. pluralis-turlicha, turli tuman; turli ijtimoiy qatlamlar

Polietnik – ko‘pmillatli, monoetnik – yakka, yagona yoki bir millatli.

Prezident – lot. praesidens (praesidentis) – oldinda o‘tiruvchi, raislik qiluvchi, boshda turuvchi so‘zlaridan olingan bo‘lib, ko‘pchilik Prezidentlik va parlament respublikalari joriy etilgan mamlakatlarda ma‘lum bir muddatga saylangan davlat boshlig‘i.

Pressa - fran. presse; ommaviy axborot vositalari; ommaviy joriy matbuot.

Prinsip - lot. principium-asos, dastlabki, boshlang‘ich; asos bo‘ladigan poydevor g‘oyalar; xulq, faoliyat va hatti-harakatning asosiy qoidasi.

Proporsional (- ot. proportionalis-mutanosib; saylovlarda nomzodlar uchun beriladigan ovozlar ro‘yxatlar bo‘yicha beriladigan, har bir ro‘yxat uchun berilgan ovozlarga mutanosib ravishda joy egallanadigan saylov huquqi tizimi.

Profitsit – byudjetga nisbatan qo‘llanilganida byudjetning daromad qismini uning xarajat qismiga nisbatan ortiq bo‘lganligini ifodalaydi.

Ratsional – (lot. rationalis-oqilona); maqsadga muvofiq, asoslangan, dalillangan (eng to‘g‘ri yo‘l ma‘nosida ham ishlatiladi).

Rejim - fran. rejime; davlat tuzumi, idora etish obrazi.

Saylov – aholining rasmiy mansabni egallash uchun biror shaxsni tanlashi jarayonidir.

Saylov huquqi – davlat boshlig‘i, vakillik organlari va boshqani saylash tartibini belgilab beruvchi huquqiy normalar yig‘indisi. Caylov huquqi, odatda, konstitutsiya va saylov to‘g‘risidagi maxsus qonunlar bilan belgilanadi.

Sektorlararo nazariya- ijtimoiy sheriklikning uch sektor: davlat organlari, biznes vakillari va fuqarolik jamiyatining institutlari o‘rtasidagi munosabatlarni tartibga solishi to‘g‘risidagi nazariya

Senat - lot. senatus-eski, qariya; ko‘pchilik mamlakatlar parlamentining yuqori palatasi.

Siyosat seb‘ekti – siyosiy munosabatlarda ishtirok etayotgan kuchlar, sotsial guruhlar, qatlamlar, tashkilotlar siyosiy faoliyatning tashuvchilari, siyosatning sub‘ekti hisoblanadi.

Siyosiy jarayonlar – turli siyosiy institutlar, ijtimoiy guruhlar, tashkilotlar individlar munosabati sifatida namoyon bo‘ladi.

Siyosiy qarashlar – siyosiy qarashlarning shakllanishi va qaror topishida o‘ziga xos an‘analar mavjud bo‘lib, siyosiy hodisalar turli xil talqin etilgan.

Siyosiy madaniyat - insonning siyosiy hodisalarga doir qadriyatlarga oid tasavvurlari va uning amaliyotda namoyon bo‘ladigan xulqi kodeksi yoki uning siyosiy

hokimiyat sub'ekti sifatidagi faoliyat uslubi. SHu ma'noda, siyosiy madaniyat fuqaroning umuminsoniy ahamiyatga molik bo'lgan siyosiy faoliyat namunalarini qay darajada egallaganligini namoyish qiladi.

Siyosiy ong – turli ijtimoiy guruhlarining davlat hokimiyatiga, siyosiy tashkilotlar, ularning jamiyat hayotidagi roliga, boshqa davlat va millatlar bilan munosabatiga oid qarashlarning bir tizimga solingan nazariy ifodasi.

Siyosiy partiyalar – ijtimoiy guruhlar manfaatlarini ifodalovchi, ularning eng faol vakillarini birlashtiruvchi siyosiy tashkilotlar. Siyosiy partiyalar jamiyat siyosiy tizimining muhim qismi, ular davlatning siyosiy yo'nalishini belgilashda ishtirok etadi, hukumatning vakillik va ijro etuvchi muassasalarini shakllantiradi.

Siyosiy tashkilotlar – siyosiy partiyalar, turli ijtimoiy qatlam va guruhlarining manfaatlari, maqsadlarini ifoda etadi.

Siyosiy tizim jamiyatda davlat hokimiyati va boshqaruvni shakllantirish va amalga oshirish bilan bog'liq munosabatlar harakatlarida o'z ifodasini topadi.

Sotsial – lot. socialis – ijtimoiy, jamoatchilik; jamiyat va ijtimoiy munosabatlar bilan bog'langan.

Sotsium - lot. socium-umumiy, birgalikdagi; insonlar hayot faoliyati shart-sharoitlarini birligini xarakterlovchi ijtimoiy umumiylik, birlik.

Strata – (lot.stratum)-qatlam.

Struktura (lotincha —structura —tuzilma, —tuzilish) – ob'ektning bir butunligini va uning o'ziga o'zi aynanligini, ya'ni turli ichki va tashqi o'zgarishlarda o'zining asosiy xususiyatlarini saqlay olishini ta'minlovchi barqaror aloqalar yig'indisidir.

Subordinatsiya – (lot.) tartibga keltirish; xizmat intizomi qoidalariga tegishli holda martaba darajalari bo'yicha kichik mansabdorlarni katta mansabdorlarga bo'ysunishiga qat'iy amal qilish.

Suveren – fran. souverain-oliy so'zidan olingan bo'lib, oliy, suverenitetga ega bo'lish, mustaqil, qaram bo'lmagan ma'nolarini beradi.

Suverenitet – (fran. —souveränität) davlatning ichki ishlar va tashqi munosabatlarda xorijiy aralashuvlarga yo'l qo'ymagan holdagi mustaqilligi va muxtoriyati.

So'z erkinligini ta'minlash – insonning fundamental va tabiiy huquqlaridan biri – o'z fikrini (hayolini) oshkora (og'zaki, yozma ravishda va/yoki ommaviy axborot vositalardan foydalangan holda) ifoda etish huquqini amalga oshirish uchun kompleksli shart-sharoitlarni yaratish.

So'z erkinligini ta'minlash – insonning fundamental va tabiiy huquqlaridan biri – o'z fikrini (hayolini) oshkora (og'zaki, yozma ravishda va/yoki ommaviy axborot vositalardan foydalangan holda) ifoda etish huquqini amalga oshirish uchun kompleksli shart-sharoitlarni yaratish.

Tabaqa (qatlam) - o'xshash kasb-hunar, mashg'ulot, holati va ahvoli bilan manfaatlar umumiyligi asosida birlashgan shaxslarning yirik guruhi.

Taraqqiyot – jamiyat rivojlanishining oddiydan murakkabga, YU quyidan yuqoriga yo'nalgan, bir sifat bosqichidan yangi sifat bosqichiga o'tishi jarayoni.

Taraqqiyotning —O'zbek modeli - istiqlolni dastlabki yillarida Prezidentimiz I.A.Karimov rahbarligida ishlab chiqilgan islohotlar strategiya bo'lib, taraqqiy topgan mamlakatlarning bozor munosabatlariga o'tish tajribasi, mamlakatimiz boshidan kechirgan tarixiy sinovlar va ularning saboqlari, xalqimizning turmush va tafakkur tarzi asos qilib olindi. SHu tariqa yurtboshimiz tomonidan jamiyatni isloh etishning chuqur ilmiy asoslangan quyidagi besh tamoyili vujudga keldi: Birinchi tamoyil: iqtisodiyotning

siyosatdan ustunligi; Ikkinchi tamoyil: davlat – bosh islohotchi; Uchinchi tamoyil: jamiyat hayotining barcha sohalarida qonunning ustuvorligi; To'rtinchi tamoyil: aholining demografik tarkibini hisobga olgan holda, kuchli ijtimoiy siyosat yuritish; Beshinchi tamoyil: bozor iqtisodiyotiga ob'ektiv iqtisodiy qonunlarning talablarini hisobga olgan holda, tadrijiy asosda, puxta o'ylab, bosqichma-bosqich o'tish.

Tashabbus- lot. iniciativa initiative-tashabbus; qandaydir ishni boshlashga undash, ishbilarmonlik; muhokama qilish uchun takliflar berish.

Texnotronika -ingl. technetronic;. Elektronikadan foydalanib jamiyatga ta'sir etuvchi texnika vositalari.

Tinchlik – insonning hayotiy ehtiyoji, emin-erkin yashashi va kamol topishining eng zarur omili.

Tolerantlik - fr. tolyrant (lat. Tolerāns-tolerantis) hozirgi o'zbek tilida lug'aviy tarjima qilganda chidamlilik, sabrlilik, bardoshlilik, toqatlilik ma'nolarini anglatadi. Antik davr va o'rta asrlarga qadar asosan tabobat sohasida keng istifoda etilgan mazkur tushuncha hayvonlar va insonlar organizmlarining turli-tuman kasalliklar, jarohatlar va umuman, hayot uchun kurashish jarayonlariga doir immun qobiliyatini o'rganish masalalariga aloqador bo'lgan. Keyinchalik boshqa fanlar doirasida ham e'tiborli asarlar yaratgan mashhur tabobat olimlari va aksincha, tabobat borasida ham diqqatga sazovor fikrlar bildirgan boshqa soha olimlari mazkur tushunchani kengroq ma'noda qo'llay boshlaganlar (Epimenid, Gorgiy, Aristotel, Epiktet, Ibn Sino). XX asrga qadar tolerantlik tushunchasining ayniqsa din bilan bog'liq muruvvat ma'nosidagi talqinlariga ko'p duch kelish mumkin. Lekin mazkur asr boshlaridan texnika taraqqiyoti va uning asosida mehnatni tashkil etish munosabatlarining jadal rivojlanishi natijasida tolerantlik tushunchasi davlat va xalq munosabatlarida, ayniqsa huquqiy munosabatlar tizimida keng mazmun kasb etadi. Endi tushuncha chidam, sabr-toqat ma'nolarini yo'qotmagan holda ko'proq bag'rikenglik, hamjihatlik, hamkorlik kabi mazmunda talqin etila boshlandi.

Totalitar - lot. totalis-butun, to'la, bir butun); davlat hokimiyati organlari tomonidan jamiyat hayotining hamma sohalarini nazorat qiladigan davlat shakli, amalda konstitutsion huquq va erkinliklarni tugatilishi; bu rejimda davlat hokimiyati biron-bir guruh (siyosiy partiya) qo'lida to'planib, mamlakatda demokratik erkinliklar va siyosiy muholifatni amal qilishi uchun imkoniyatlar bo'lmaydi.

Tranzaksiya - ingl. bank transaction, ot lot. transactio - kelishuv, shartnoma; tranzaksiya – bu sotib olishga doir sharnomani tuzish/moliyaviy vositalarni sotishga doir shartnoma. Bank tranzaksiyasi, deganda bir bank hisob raqamidan ikkinchisiga yoki bank ichidagi bir hisob raqamidan ikkinchisiga pul mablag'larini o'tkazish tushuniladi.

Transformatsiya - lot. transformatio – o'zgarish; tuzilmalarni, shakllarni va usullarni o'zgartirish, faroliyatning maqsadli yo'nalishini o'zgartirish.

Tred-yunionistik nazariya- ijtimoiy sheriklikning mhnat munosabatlarini tartibga solishi to'g'risidagi nazariya

Tripartzizm-ijtimoiy sheriklikning davlat organlari, biznes vakillari va nodavlat notijorat tashkilotlari hamda fuqarolik jamiyatining boshqa institutlari o'rtasidagi kelishuv.

O'zini o'zi boshqarish (ingl. municipal o'zini o'zi boshqarish); u yoki bu ma'muriy-hududiy birliklardagi aholining vakolatlarini ifodalovchi saylangan organlar va ularning ma'muriy apparati tomonidan amalga oshiriladigan mahalliy ahamiyatga ega bo'lgan ishlarni boshqarishga aytiladi. O'zbekistonda o'zini o'zi boshqarish organlari tarkibiga mahalla, qishloq, ovul va shaharcha fuqarolar yig'inlari kiradi.

O'zini o'zi boshqarishning asosiy prinsiplari - O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasida va qonunlarida mustahkamlangan o'zini o'zi boshqarish organlarining

tabiati bilan bog'liq bo'lgan mustaqil faoliyatni amalga oshirishni tashkil qiluvchi rahbariy g'oyalar yig'indisidir.

Uklad - tartib, tarz; ma'lum ijtimoiy-iqtisodiy tuzumning asosiy xo'jalik shakli.

Umumbashariy qadriyat – dunyo xalqlarining ko'pchiligi tomonidan tan olingan, huquqiy me'yorlar tarkibiga kiritilgan yoki qadriyat, an'ana va mas'uliyatiga aylangan, voqe'lik vayohud munosabatlar tizimiga nisbatan qo'llaniladigan tushuncha.

Umuminsoniy qadriyatlar – butun insoniyatning tajribasini ifodalovchi va ma'lum farqlanishlar bo'lishidan qat'i nazar, barcha odamlar uchun mushtarak bo'lgan dunyoqarashning ideallari yoki axloqiy normalar.

O'ng - siyosiy kuchlar joylashuvida jamiyatning ijtimoiy-siyosiy tuzilishini saqlanishini maqsad qilib olgan konservativ siyosiy oqim.

Universal – (lot. universalis –umumiy); har tomonlama, keng qamrovli, ko'plab maqsadlar uchun yaroqli, turli vazifalarni va funksiyalarni bajara oladigan.

Uchinchi sektor - dunyodagi barcha mamlakatlarda notijorat va xayriya maqsadlarida tashabbus ko'rsatayotgan va keng faoliyat yuritayotgan nodavlat notijorat tashkilotlarga (NNT) nisbatan qo'llaniladi (birinchi sektor - davlat, ikkinchi sektor - tijorat sektori yoki shaxsiy sektor deyiladi).

Faol (aktiv) saylov huquqi - fuqaroning saylanadigan davlat organlari va mahalliy o'zini o'zi boshqarish organlariga saylash huquqi.

Feminizm - lot. femina-ayol; erkaklar bilan ayollar huquqlarini tenglashtirish uchun faoliyat yuritadigan ayollar harakati.

Feminizm - lot. femina-ayol; erkaklar bilan ayollar huquqlarini tenglashtirish uchun faoliyat yuritadigan ayollar harakati.

Fikr erkinligi – bu jamiyat a'zosi bo'lgan har bir shaxs tabiiy va ijtimoiy jarayonlarga, fuqarolar bilan siyosiy tashkilotlarga va milliy, irqiy, diniy, sinfiy munosabatlarga ega bo'lgan mustaqil fikrlarini huquqiy, siyosiy diniy va boshqa muassasalar tomonidan bo'lishi mumkin bo'lgan turli tazyiqlardan muhofaza qiladigan ijtimoiy muhit.

Fiskal - [ingl.](#) fiscal policy; [lot.](#) fiscus - savat;kassa, kazna, moliya, soliqbyudjet siyosati hukumat siyosati, ya'ni istiqbolda barqaror iqtisodiy tizimni ta'minlash va biznes-sikllarni tebranishini kamaytirish maqsadida davlatning iqtisodiyotga aralashuv usullaridan biri; fiskal siyosatining asosiy quroli davlat byudjetining daromadlari va harajatlari, ya'ni: soliqlar, transfertlar va davlat sotib olgan tovarlar va xizmatlar.

Forum - lot. forum; vakillar majlisi, qurultoyi, kongressi; qadimgi Rimda xalq majlisi o'tkazilgan maydon.

Fraksiya - lot. fractio-buzish, sinish, darz ketish; parlament a'zoligiga yoki boshqa vakillik organlariga saylangan deputatlar birlashmasi.

Fuqarolar o'zini o'zi boshqarish organlarining hududiy asosi fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlarini tuzish, birlashtirish, tugatish hamda ularning chegaralarining o'rnatish va o'zgartirish tartibqoidalarini belgilab beruvchi huquqiy normalarning mushtarak tizimidir.

Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarishi -O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va Qonunlari bilan kafolatlanadigan ularning o'z manfaatlaridan, rivojlanishning tarixiy xususiyatlaridan, shuningdek milliy va ma'naviy qadriyatlardan, mahalliy urf-odatlar va an'analardan kelib chiqqan holda mahalliy ahamiyatga molik masalalarni hal qilish borasidagi mustaqil faoliyatidir.

Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarishning tashkiliy asosi - o'zini o'zi boshqarishhuquqining instituti sifatida o'zini o'zi boshqarish organlarining

tuzilishi, faoliyat tartibi, shakli va prinsiplarini, faoliyat doirasini belgilab beruvchi huquqiy normalarning mushtarak tizimidir.

Fuqarolarning o'zini o'ziboshqarish organlari faoliyatining moliyaviy asosi - fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlarining o'z mablag'laridan, ushbu organlarga xalq deputatlari tuman va shahar kengashlari belgilangan tartibda ajratgan byudjet mablag'laridan, yuridik va jismoniy shaxslarning ixtiyoriy hayr-ehsonlaridan, shuningdek, qonun hujjatlarida nazarda tutilgan boshqa mablag'lardan tashkil topadi.

Fuqarolik – insonlarni muayyan davlat, davlatchilik bilan bog'liq huquqiy holatlarini, munosabatlarini ifoda etuvchi tushunchadir.

Fuqarolik jamiyati – fuqarolarning davlat va jamiyat boshqaruvida tegishli fuqarolik institutlari orqali faol ishtirok etishi ta'minlangan ijtimoiy makondir.

Fuqarolik jamiyati institutlari – fuqarolarning davlat va jamiyat boshqaruvida ishtirok etishiga xizmat qiladigan nodavlat, notijorat tashkilotlari, jamiyat birlashmalari, oila, mahalla, ijtimoiy harakatlar va boshqa tuzilmalar majmuidir.

Fuqarolik mas'uliyati – qonun ustivorligini tan olish va har bir shaxsning ijtimoiy hayotni takomillashtirish jarayonida ishtirok etish vazifasini teran his qilish.

Funksiya - lot. functio-faoliyat, o'tash, bajarish; faoliyat, majburiyat, ish, tayinlash, burch, vazifa, topshiriq.

Funksiya - lot. functio-faoliyat, o'tash, bajarish; faoliyat, majburiyat, ish, tayinlash, burch, vazifa, topshiriq.

Xalq - (arab. yaratilgan jonzot, odamlar) – keng ma'noda, muayyan mamlakatning barcha aholisi, tor ma'noda, tarixiy-etnoijtimoiy birliklarning turli shakllari, chunonchi, millat, elat, etnik birlik, urug' va boshqalarni ifoda etuvchi tushunchadir. Xalq - birinchi marta xalqaro huquq sub'ekti sifatida 1945 yili BMT Ustavida "Xalqlarning tengligi va o'z taqdirini o'zi belgilash" tamoyilining mustahkamlanishi natijasida tan olingan.

Xalq farovonligi – milliy istiqlool mafkurasining asosiy g'oyalaridan biri. Xalq farovonligi harbir shaxs va oila farovonligi bilan bog'liqdir. Bunda insonning shaxsiy manfaatlari jamiyat manfaatlari bilan uyg'unlashib ketadi va har bir fuqaroning farovonligi butun jamiyat farovonligidir, degan tamoyil amalga oshadi.

Xartiya – (yun. qog'oz, yorliq) o'rta asrlarda ommaviy huquqiy siyosiy xarakterdagi xujjat bo'lgan. Hozirgi xalqaro huquqda deklaratsiyaning sinonimi. U – majburiy kuchga ega bo'lmagan, umumiy tamoyillar va maqsadlarni ifoda etuvchi xujjat.

Xususiylashtirish - mulkka egalik huquqining davlatdan xususiy shaxslarga o'tishi.

Hamkorlik siyosati – xalqaro siyosat sub'ektlarining birgalikdagi siyosiy harakatlarda vujudga keladigan masalalar yuzasidan yagona nuqtai nazarlarni ishlab chiqishida ifodalanuvchi munosabat turlaridan biri. Unga ko'ra tomonlar o'z faoliyatining asosiy yo'nalishlarida mustaqillikni saqlab qolgani holda qarashlar mos tushuvchi amaliy masalalarda birgalikda faoliyat ko'rsatadilar. Masalan, gitlerchi Germaniyasiga qarshi davlatlar hamkorligi.

Harakat - ma'lum maqsadlarga erishishga yo'nalgan ijtimoiy-siyosiy faoliyat; birlashma, tashkilot.

Huquq - davlat qonunlari bilan beriladigan erkinlik, harakat qilish imkoniyati, nimanidir amalga oshirish yoki nimadandir foydalanish, nimagadir egalik qilish; jamiyatdagi munosabatlarni, kishilar va ularning harakati va xulqini muvofiqlashtirish, davlat va jamiyat organlarini yashashini ta'minlashga imkoniyat berish maqsadlarida davlat tomonidan o'rnatilgan va himoya qilinadigan umum majburiy ijtimoiy me'yorlar va qoidalar.

Huquqiy davlat - huquq, Konstitutsiya va Qonun hukmronlik qiladigan davlatdir. Davlat va uning institutlari, mansabdor shaxslar jamiyat va fuqaro oldidagi o'z ma'suliyatlarini his qilishlari, o'z navbatida jamiyat va fuqaro, uning tashkilotlari davlat oldidagi ma'suliyatlarini his qilishlari kerak. Bu ma'suliyatni oshirish orqali huquqiy demokratik davlat shakllantiriladi va rivojlantiriladi hamda bu jarayon uzoq muddatni talab etadi.

Huquqiy madaniyat – umumiy madaniyatning muhim qismi. Huquqiy madaniyat tarixan asta – sekin shakllangan ijtimoiy voqea bo'lib, hozirgi davrda ilg'or huquqiy davlatlarning va ularning fuqarolarining zaruriy xislati va taraqqiyot omiliga aylangan.

SHok terapiyasi (iqtisodiyotda) – iqtisodiyotni sog'lomlashtirishga yo'naltirilgan qator salbiy oqibatlarni (narxlarning o'sishi, inflyasiya, bandlikning pasayishi va shunga o'xshash boshqa holatlar) o'z ichiga oluvchi radikal chora-tadbirlar majmuasi.

Evolýusiya (lotin tilidan tarjimasi – boshlash, vujudga kelish) – tizimning rivojlanish jarayonini anglatadigan tushuncha bo'lib, birinchi galda jamiyatga xosdir. Unga ko'ra, jamiyatda asta-sekin yuz berayotgan o'zgarishlar tizimga, uning tuzilmalari tashkil qilinishi va funksiyalari sifatli o'zgarishiga olib keladi.

Egalitarizm - fran. egalite-tenglik; umumiy tenglashtirishni jamiyatni tashkil etishning prinsipi g'oyasiga asoslangan ijtimoiy-siyosiy fikr yo'nalishlaridan biri.

Elat - bir tilda so'zlashuvchi, o'ziga xos madaniyati mavjud bo'lgan va ma'lum hududda yashaydigan hamda muayyan maqsad asosida birlashgan va o'z tuzilmasiga ega bo'lgan ijtimoiy-tarixiy birlik tushuniladi. Elat — kishilarningtil, hudud, iqtisodiy va madaniy jihatdan tarixan tarkib topgan birligi.

Elektoral - lot. elector-saylovchi; saylanadigan, tanlanadigan.

Elektorat – saylovlarda ma'lum siyosiy partiyaga (siyosiy lider)ga ovoz beruvchi saylovchilar davrasi; ma'lum bir saylov okrugi yoki mamlakat saylovchilari majmui.

Elektron huqumat – (angl. e-Government) – bu fuqarolar, biznes, davlat hokimiyatining boshqa tarmoqlari va davlat xizmatchilariga axborotni taqdim qilish va shakllanib bo'lgan davlat xizmatlarining to'plamini ko'rsatish usulidir, bunda davlat va arizachi o'rtasidagi o'zaro shaxsiy aloqa minimallashtirilgan va imkon boricha maksimal ravishda axborot texnologiyalardan foydalaniladi. Elektron huqumat – mamlakat miqyosida boshqaruv jarayonlarning butun majmuasini avtomatlashtirishga asoslangan hamda davlat boshqaruvining samaradorligini sezilarli darajada oshirish va jamiyatning har bir a'zosi uchun ijtimoiy kommunikatsiyalar harajatlarini kamaytirish maqsadiga xizmat qiluvchi davlat boshqaruvi elektron hujjat almashinuvi tizimi. Elektron xuqumatni yaratish hujjatlarni va ularni ishlash jarayonlarini boshqarish bilan bog'liq vazifalarning to'liq ko'lamini hal etishni amalga oshiruvchi ijtimoiy boshqaruvining umumdavlat taqsimlash tizimi qurilishini nazarda tutadi.

Emissiya - fr. émission – chiqarish; pul emissiyasi - muomalaga yangii pullarni chiqarish, muomaladagi pul hajmini ko'paytirish. Emissiya naqd yoki naqd pulsiz bo'lishi mumkin.

Empirizm - yunon. emperia-tajriba; tajribani bilishning birdan-bir vositasi, deb tan oluvchi ta'limot.

Erkinlashtirish - mamlakatning demokratikjamiyatgao'tish va islohotlar o'tkazish jarayonida mavjud bo'ladigan turli to'siqlar, cheklashlar va yonberishga majbur etadigan omillardan qutilishga qaratilgan amaliy faoliyatdir. U demokratik jarayonlarning samarali rivojiga yangi kuch, quvvat va ilhom bag'ishlash imkoniyatini yaratadi.

Etnos – yun. ethnos - xalq, qabila, to'da, kishilar guruhi, irq ma'nolarni anglatadi.

YUksak ma'naviyat – inson ma'naviyatining eng yuqori darajasi bo'lib, u insonlarni eng ezgu va ulug' maqsadlarga yo'naltirishga xizmat qiladigan ona Vatan baxti iqboli yo'lida buyuk jasoratga chorlaydigan engilmas kuchdir.

YUrt tinchligi – milliy istiqloq mafkurasining asosiy g'oyalaridan biri, mamlakat barqaror taraqqiyotining asosiy sharti.

YAkka shakldagi manfaat - bir kishining ehtiyojlarini ifoda etuvchi manfaatlar majmuidir

YAshillar - ekologik siyosatni amalga oshirish traftori bo'lgan, tabiiy muhitni sog'lomlashtirish va himoyalashni asosiy maqsad qilib olgan jamoatchilik harakati yoki siyosiy partiya.

ISESCO - Islom Konferensiyasi tashkilotining Ta'lim, fan va madaniyat masalalari bo'yicha muassasi.

Uz domen zonasi – ma'lum darajadagi —Uz domeniga kiruvchi domen nomlarining majmuasi; barcha ro'yxatga olingan —Uz domen nomli saytlarni birlashtiruvchi va shu tarzda mazkur domen bilan yagona Internetmakonini tashkil etuvchi veb-zona.O'zbekiston Respublikasining mamlakat kodini ifodalovchi, maxsus vakolatli tashkilot tomonidan boshqariladigan va muvofiqlashtiriladigan hamda O'zbekiston Respublikasining yurisdiksiyasi ostidagi o'z ichiga keyingi daraja domen nomlarini oluvchi yuqori daraja domen. «UZ» domenidagi domen nomlarini ro'yxatdan o'tkazish va ulardan foydalanish tartibi to'g'risidagi nizomni tasdiqlash haqida.(O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2008 y., 2627-son, 255-modda; 2015 y., 5-son, 61-modda).

ZiyoNet – ZiyoNET jamoat axborot ta'lim tarmog'i. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimovning 2005 yil 28 sentyabrdagi PQ191-sonli —O'zbekiston Respublikasining jamoat ta'lim axborot tarmog'ini tashkil etish to'g'risidagi Qaroriga muvofiq tashkil topgan.

ZiyoNET tarmog'ining asosiy maqsadi, respublika yoshlari hamda ta'lim oluvchilari uchun ta'lim olish tizimida keng ko'lamli axborotkommunikatsiya xizmatlarini joriy etishdan iborat. ZiyoNET O'zbekiston Respublikasiga taalluqli bo'lgan turli resurslar tiplaridan axborot axborot ta'lim tarmog'i: darsliklar, o'quv va metodik qo'llanmalar, leksiyalar konspektlari, referatlar, taqdimotlar, ma'lumotnomalar va lug'atlar, bakalavrlarning bitiruv ishlari, magistrnlarning dissertatsiyalari, nomzodlik va doktorlik dissertatsiyalarning avtoreferatlari va yana boshqalar.

ZiyoNET O'zbekiston Respublikasiga taalluqli bo'lgan turli resurslar tiplaridan axborot axborot ta'lim tarmog'i: darsliklar, o'quv va metodik qo'llanmalar, leksiyalar konspektlari, referatlar, taqdimotlar, ma'lumotnomalar va lug'atlar, bakalavrlarning bitiruv ishlari, magistrnlarning dissertatsiyalari, nomzodlik va doktorlik dissertatsiyalarning avtoreferatlari va yana boshqalar.

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
ЎЗБЕКИСТОН МИЛЛИЙ УНИВЕРСИТЕТИ

"ТАСДИҚЛАЙМАН"
ЎзМУ ректори

2018 йил "13" 04

"КЕЛИШИЛДИ"
Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги

2018 йил "

Рўйхатга олинган № 121

2018 й.

ЎЗБЕКИСТОННИ РИВОЖЛАНТИРИШ СТРАТЕГИЯСИ,
ФУҚАРОЛИК ЖАМИЯТИ

ФАН ДАСТУРИ

(Барча бакалаврият таълим йўналишлари учун)

ТОШКЕНТ-2018

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O'RTA MAXSUS
TA'LIM VAZIRLIGI
ISLOM KARIMOV NOMIDAGI
TOSHKENT DAVLAT TEXNIKA UNIVERSITETI
OLMALIQ FILIALI**

Ro'yxatga olindi

№ _____
“ ____ ” _____ 2020 yil

“TASDIQLAYMAN”
O'quv va tarbiya ishlari bo'yicha
direktor o'rinbosari Abdiev O.H.

“ ____ ” _____ 2020 yil

**“O'ZBEKISTONNI RIVOJLANTIRISH STRATEGIYASI. FUQAROLIK JAMIYATI”
fanidan**

**ISHCHI O'QUV DASTURI
bakalavriat yo'nalishi uchun**

Bilim sohasi(lari): 300 000 –Ishlab chiqarish texnik soha;
Ta'lim sohasi(lari): 310 000 –Muhandislik ishi
Ta'lim yonalishi: 5320300- TMJ 5312200- KEM
5310300-MET 5320400 - KT
5311600 –KI 5320200 MTJ

Ta'lim yo'nalishi (mutaxassislik) kodi va nomi	Talabanning o'quv yuklamasi, soat							Semestrlar soat	
	Umumiy yuklamasi	Auditoriya mashg'ulotlari						Mustaqil ish	
		Jami	Ma'ruza	Amaliy mash-t	Lab-ya ish	seminar	Kurs ishi		
5312200- KEM 5310300-MET 5320400 - KT 5311600 –KI 5320200- MTJ 5320300- TMJ	92	64	32	32				28	

OLMALIQ – 2020

Ishchi o'quv dasturi O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligida № BD-103 raqam bilan ro'yxatga olingan va 2018_ yil "25" 08 da 744- sonli buyruq bilan tasdiqlangan namunaviy dasturi asosida tuzilgan.

Tuzuvchi:

TDTU, Olmaliq filiali

Ijtimoiy gumanitar fanlar kafedrası **assistenti Nazarova M.G.**

Ishchi o'quv dasturi Toshkent davlat texnika universiteti Olmaliq filialining "Ijtimoiy-gumanitar fanlar" kafedrası majlisida (2020 yil "___" _____ -son bayonnoma) muhokama etildi va filial Ilmiy-uslubiy va texnik Kengashiga tavsiya etildi.

Kafedra mudiri _____ Maxmudov B.X.

Kotiba: _____ Rustamova N.

Ishchi o'quv dastur Islom Karimov nomidagi Toshkent davlat texnika universiteti Olmaliq filiali Ilmiy-uslubiy va texnik Kengashiga ko'rib chiqildi (2020 yil ___ ___ ___ -sonli bayonnoma) va tasdiqlandi.

Ilmiy-uslubiy va texnik Kengash raisi _____ Xoliqulov D.B.

Ilmiy-uslubiy va texnik Kengash kotibasi _____ Abdug'aniyeva Yu.Sh.

O'kuv fanining dolzarbligi va oliy kasbiy ta'limdagi urni

“O‘zbekistonni rivojlantirish strategiyasi. Fukarolik jamiyati” fanini oliy ukuv yurtlari bakalavriat yunalishlarida ukiTMsh belgilangan. Dasturda fanning maksadlari, vazifalari, mazmuni va malakaviy talablar belgilangan bulib, mamlakatimizni rivojlantirish strategiyasi, fukarolik jamiyatining shakllanishi va rivojlanishiga oid konuniyatlar, tamoyillar, belgilar, amalga oshirish mexanizmlari va unga doyr zamonaviy konsepsiyalar berilgan. Dastur fukarolik jamiyatining shakllanishi va rivojlanishining Birinchi Prezident I.Karimov tomonidan nazariy metodologik asoslarining ishlab chikilganligi va Uzbekiston milliy tarakkiyotining yangi boskichidagi tub uzgarishlar asosida tuzilgan. SHuningdek, 2017 yil 7 fevraldagi O‘zbekiston Respublikasi Prezidenta SH.M.Mirzheyovning “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish buyicha Xarakatlar strategiyasi tugrisida”gi PF-4947-sonli Farmonida mamlakatimizda ijtimoiy-siyosiy xayotni, davlat va jamiyat kurulishining barcha soxalarini demokraglashtirish va liberallashtirish, inson xukuk va erkinliklarini ximoya kilish, fukarolik jamiyatini shakllantirishda axolining ishtirokini ta‘minlash, davlat va xalk urtasida samarali mulokotni urnatishning asosiy yunalishlari asosida ishlab chikilgan.

O'kuv fanining maksadi va vazifasi

Fanni o‘kitishning maksadi - talabalarga O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirishning Xarakatlar strategiyasining maksad va vazifalari, asosiy yunalishlari, O‘zbekiston milliy tarakkiyotining yangi boskichida fukarolik jamiyatining shakllanishi va rivojlanishi jarayonida olib borilayotgan isloxotlar, fukarolik jamiyatini shakllantirish va rivojlantirishda O‘zbekistonning uziga xos xususiyatlari tugrisida chukur bilim berish orkali ularda faol fukarolik pozitsiyasi, tankidiy taxlil va shaxsiy mas’uliyatini shakllantirishdan iborat. Fanning vazifasi O‘zbekiston milliy tarakkiyotining yangi boskichida amalga oshirilayotgan isloxotlarning mazmun moxiyatini, O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish buyicha “Xarakatlar strategiyasi”ning asosiy yunalishlarini, ularni amalga oshirish mexanizmlarini tushuntirish; fukarolik jamiyatini barpo etishning ijtimoiy-siyosiy, xukukiy va ma’naviy asoslari tugrisidagi tasavvurlarini boyitishdan iborat. Fan buyicha talabalarining bilim, kunikma va malakalariga kuydagi talablar kuyiladi. Talaba: - O‘zbekiston milliy tarakkiyotining yangi boskichida fukarolik jamiyatining shakllanishi va rivojlanishi jarayonida amalga oshirilayotgan uzgarishlar, Uzbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish “Xarakatlar strategiyasi”ning asosiy yunalishlari, fukarolik jamiyatining shakllanish asoslari, fukarolik jamiyatini barpo etishning ilmiy-metodologik asoslari, fukaroviylik, fukarollik jamiyati institutlari, saylov xukuki erkinligi, nodavlat notijorat tashkilotlar, ijtimoiy sheriklik, davlat xususiy sheriklik, jamoatchilik nazorati va davlat organlari faoliyatining ochikligi tugrisida tasavvurga ega bulish; - “Inson manfaatlari xamma narsadan ustun”, “Xalk davlat idoralariga emas, balki davlat idoralari xalkimizga xizmat kilishi kerak”, “Xalk boy bulsa, davlat boy va kudratli buladi” kabi konseptual goyalarning mazmun moxiyatini, Uzbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish buyicha “Xarakatlar strategiyasi”da belgilangan asosiy yunalishlar va vazifalarni bilishi vaulardan foydalana olishi; - Uzbekiston milliy tarakkiyotining yangi boskichida fukarolik jamiyatining shakllanishi va rivojlanishi jarayonida olib borilayotgan isloxotlarni yanada takomillashtirish buyicha uzining takliflarini bera olish, mamlakatimiz erishayotgan yutuklar va ularning xalkaro mikyosda e’tirof etilishini taxlil kila olish kunikmalariga ega bulishi kerak.

№	Mavzu nomi	Talabaning o‘quv yuklamasi (soatlarda)						Mustaqil ish
		Umumi y yuklama hajmi	Auditoriya mashg‘ulotlari (soatlar)				Kurs ishi	
			Jami	Ma’ruza	Amaliy mashg‘ulot	Tajriba mashg‘uloti		
1	O‘zbekiston milliy taraqqiyotining yangi bosqichida fuqarolik jamiyatining shakllanishi va rivojlanishi	6	4	2	2			2
2	Fuqarolik jamiyati g‘oyalari evolyusiyasi	6	4	2	2			2
3	Xarakatlar strategiyasi- O‘zbekiston milliy tarqqiyoti yangi bosqichining asosi	6	4	2	2			2
4	Davlat va jamiyat qurilishi tizimini takomillashtirish	6	4	2	2			2
5	Qonun ustuvorligini ta’minlash va sud xuquq tizimini isloh qilishning ustuvor yo‘nalishlari	6	4	2	2			2
6	Iqtisodiyotni rivojlantirish va liberallashtirishning o‘ziga xos hususiyatlari va ustuvor yo‘nalishlari	6	4	2	2			2
7	Ijtimoiy soxadagi isloxlarni chuqurlashtirish	6	4	2	2			2
8	Xavfsizlik, millatlararo totuvlik va diniy bag‘rikenglikni ta’minlash	6	4	2	2			2
9	Korrupsiyaga qarshi kurash – fuqarolik jamiyatini rivojlantirishning ustuvor sharti	6	4	2	2			2
10	Fuqaro, fuqaroviylik va faol fuqarolik pozitsiyasi.	6	4	2	2			2
11	Saylov huquqi erkinligi – fuqarolik jamiyatining sharti	6	4	2	2			2
12	O‘zbekistonda fuqarolik jamiyati institutlari va maxalliy o‘z-o‘zini boshqarish	5	4	2	2			1
13	Jamoatchilik nazorati va davlat organlari faoliyatining ochiqligi.	5	4	2	2			1

14	Axborot sohasini isloh qilish, axborot va soʻz erkinligini taʼminlash.	5	4	2	2			1
15	Ijtimoiy sheriklik.	5	4	2	2			1
16	Faol fuqarolik pozitsiyasiga pozitsiyasiga ega boʻlgan yosh avlodni tarbiyalashning asosiy yoʻnalishlari.	6	4	2	2			2
	Jami:	92	64	32	32			28

Asosiy kism (maʼruza va seminar mashgʻulotlari mavzularni aynan qamrab olgan) mavzulari mazmuni

I-MODU:.

1-mavzu. Oʻzbekiston milliy tarakkiyotining yangi boskichida fuqarolik jamiyatining shakllanishi va rivojlanishi (2/2 soat)

Fuqarolik jamiyati kurish mamlakatimizning asosiy sgragegik pirovard maksadi. Fuqarolik jamiyati insoniyat tarakkiyotining - yukori boskichi. Oʻzbekiston milliy tarakkiyotining yangi boskichida fuqarolik jamiyatining shakllanishi va rivojlantirish strategiyasi. Fanining predmeta, obʻekta, maksadi, ukuv, ilmiy, amaliy, tarbiyaviy vazifalari, funksiyalari va boshka ijtimoiy fanlar bilan uzaro boglikdigi xamda uziga xos xususiyatlari.

2-mazu. Fuqarolik jamiyati gʻoyalari evolyusiyasi (2/2 soat)

Fuqarolik jamiyati tushunchasining tarixiy ildizlari va ularning turli tavsiflari. SHarq va Gʻarb sivilizatsiyalarida fuqarolik jamiyati tushunchasiga oid oʻziga xos endshuvlar. Fuqarolik jamiyatining antik paradigmasi. SHarq mamlakatlarida fuqarolik jamiyati haqidagi ilk qarashlar. Oʻrta asrlarda fuqarolik jamiyati gʻoyalari rivojlanishi. YAngi davrda fuqarolik jamiyatining paradigmalari yaratilishi. Gʻarb mamlakatlarida fuqarolik jamiyati paradigmasining rivojlanish anʼanalari. SHarq sivilizatsiyasida YAngi davrda fuqarolik jamiyati paradigmasining oʻziga xosligi. Fuqarolik jamiyatining zamonaviy konsepsiyalar.

3-mavzu. Xarakatlar strategiyasi - Oʻzbekiston milliy tarakkiyoti yangi boskichining asosi(2/2 soat)

“Rivojlanish”, “strategiya”, “konsepsiya” va “innovatsion rivojlanish” tushunchalarining mazmuni xamda turli xil yondoshuvlar. Mustakil Oʻzbekiston Milliy tarakkiyot modelining ishlab chikilishi. Tarakkiyotning innovatsion modeli. Uzbekiston ijtimoiy-iktisodiy, siyosiy rivojlanishining ilmiy-metodologik asoslari va ustuvor yunalishlari. Oʻzbekiston Respublikasini yanada rivojlantirishning Xarakatlar strategiyasi - milliy tarakkiyotimizning yangi boskichi. “Inson manfaatlari xamma narsadan ustun”, “Xalk davlat idralariga emas, davlat idoralari xalkimizga xizmat kilishi kerak”, “Xalk boy bulsa, davlat xam boy va kudratli buladi” konseptual goyalar - Oʻzbekiston tarakkiyotining yangi boskichida kuzda tutilgan isloxotlarni xayotga tadbik etishning asosi.

4-mavzu. Davlat va jamiyat qurilishi tizimini takomillashtirish (2/2 soat)

Demokratik isloxlarni chukurlashtirish va mamlakatni modernizatsiya qilishda Oliy Majlis, siyosiy partiyalarning rolini yanada kuchaytirish. Konun ijodkorligi faoliyati sifatini tubdan oshirish. Davlat boshkaruvini markazlashtirishdan chikarish, davlat xizmati tizimini islox qilish. Davlat xokimiyati va boshkaruvi organlari faoliyatining ochikdigin ta'minlash, jismoniy va yuridik shaxslarning xukuk va erkinliklari xamda konuniy manfaatlari oia oid axborotni takdim qilishning zamonaviy shakllarini joriy etish. "Elektron xukumat", "xalk bilan mulokot", "virtuap kabulxona", "xalk kabulxonalari", "tankidiy taxlil", "katiy tartib intizom xamda shaxsiy mas'uliyat", "yul xaritasi", "ijtimoiy-iktisodiy rivojlantirish sektorlari" kabi yangi iboralarning mazmuni va amalda kullanilishi. Davlat xizmatlarini kursatish samaradorligini oshirish.

5-mavzu. Konun ustuvorligini ta'minlash va sud-xukuk tizimini yanada islox qilishning ustuvor yunalishlari (2/2 soat)

Sud xokimiyatining chinakam mustakilligini ta'minlash, sudning nufuzini oshirish, sud tizimini demokratlashtirish va takomillashtirish. Sudlar faoliyatiga zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish. Odil sudlovni amalga oshirish samaradorligi va sifatini oshirish. Fukarolarning xukuk va erkinliklarini ishonchli ximoya qilish kafolatlarini ta'minlash. Ma'muriy, jinoyat, fukarolik va xujalik konunchiligini takomillashtirish. Jinoyatchilikka karshi kurashish va xukukbuzarliklarning oldini olish tizimini takomillashtirish. YUridik yordam va xizmat kursatish tizimini takomillashtirish. Xukukni muxofaza kiluvchi va nazorat idoralari faoliyati ustidan jamoatchilik nazorati mexanizmlari samaradorligini oshirish. "Kafolatlangan xavfsizlik", "adolat kurgoni", "uz bolangni uzing asra" tushunchalarning mazmuni va amalda kullanilishi.

6-mavzu. Iktisodiyotni rivojlantirish va liberallashtirishning uziga xos xususiyatlari va ustuvor yunalishlari (2/2 soat)

Iktisodiyotni rivojlantirish va liberallashtirish soxasida investitsiyalar va innovatsion goyalar. Iktisodiyotga innovatsiyalar va yangi texnologiyalarni joriy etishni ragbatlantirish mexanizmlarini ishlab chikilishi. Tarkibiy uzgartirishlarni chukurlashtirish, milliy ikgisodiyotning etakchi tarmoklarini modernizatsiya va diversifikatsiya qilish xisobiga uning rakobatbardoshligini oshirish. Tadbirkorlikni kullab-kuvatlashning zamonaviy mexanizmlari. "Xar bir oila -tadbirkor" tamoyili. Iktisodiyotda davlat ishtirokini kamaytirish, xususiy mulk xukukini ximoya qilish va uning ustuvor mavkeini yanada kuchaytirish, kichik

7-mavzu. Ijtimoiy soxadagi isloxlarni chukurlashtirish (2/2 soat)

Axoli bandligi va real daromadlarini izchil oshirish. Ilgor xorijiy tajriba asosida axolining munosib xayot kechirishi uchun zarur bulgan daromadlarni aniklash buyicha "iste'mol savatchasi"ga oid munosabatlarni xukukiy tartibga solish. Axolini ijtimoiy ximoya qilish va soglikni saklash tizimini takomillashtirish, xotin-kizlarning ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirish. Arzon uy-joylar barpo etish buyicha maksadli dasturlarni amalga oshirish, axolining xayot sharoitlari yaxshilanishini ta'minlovchi yul-transport, muxandislik-kommunikatsiya va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish xamda modernizatsiya qilish. "Obod kishlok" va "Obod maxapla" davlat dasturlarining kabul kilinishi va amalga oshirilishi. Maktabgacha, umumiy urta, kasb-xunar va oliy ta'lim

tizimidagi tub uzgarishlar. Ilm soxasida innovatsion yondoshuvni rivojlantirish. YOshlar - kelajagimiz davlat dasturining amalga oshirilishi.

8-mavzu. Xavfsizlik, millatlararo totuvlik va diniy bagrikenglikni ta'minlash (2/2 soat)

Uzbekiston Respublikasining konstitutsiyaviy tuzumi, suvereniteta, xududiy yaxlitligini muxofaza qilish. Axborot xavfsizligini ta'minlash. Fukarolik, millatlararo va konfessiyalararo tinchlik xamda totuvlikni mustaxkamlash. Davlatning mudofaa kobiliyatini mustaxkamlash. Davlat mustakilligi va suverenitetini mustaxkamlash. Uzbekistonning yon- atrofida xavfsizlik, barkarorlik va axip kushnichilik muxitini shakllantirish. Uzbekiston Respublikasining tashki siyosiy va tashki iktisodiy faoliyatining normativ-xukukiy bazasini xamda xalkaro xamkorlikning shartnomaviy-xukukiy asoslarini takomillashtirish. Davlat chegarasini delimitatsiya va demarkatsiya qilish masalalarini xal etish. CHukur uylangan, uzaro manfaatli va amaliy tashki siyosati amalga oshirish.

II-MODUL:

9-mavzu. Korrupsiyaga karshi kurash - fukarolik jamiyatini rivojlantirishning ustuvor sharti (2/2 soat)

Korrupsiya va unga karshi kurash tushunchasi. Korrupsiyaga karshi kurash borasida xalkaro hukukiy xujjatlar. Birlashgan Millatlar Tashkiloti xomiyligida kabul kilingan EKOSOS (BMTning iktisodiy va ijtimoiy kengashi)ning Korrupsiyaga karshi kurash rezolyusiyasi (1995 yil), Davlat mansabdor shaxslarining xalkaro axlok kodeksi (1996 yil). Millatlararo uyushgan jinoyatchilikka karshi kurash konvensiyasi (2000 yil). 2008 yil iyul oyida Uzbekiston Respublikasini BMTning "Korrupsiyaga karshi kurash konvensiyasi"ga kushilishi. Uzbekiston Respublikasi "Korrupsiyaga karshi kurashish tugrisida"gi konuni (2017 yil). Korrupsiyaga karshi kurash ishlarida fukarolar xamda fukarolik jamiyati institutlarining faolligini oshirish mexanizmlari.

10-mavzu. Fukaro, fukaroviylik va faol fukarolik pozitsiyasi (2/2 soat)

Inson va fukaro xukuklari. Inson xuku klari umumjaxon Dekparatsiyasi. Fukaro va fukaroviylik tushunchasi. Fukaroviylikning asosiy belgilari va mezonlari. Fukaroning uz xak-xukuklarini tushunishi, uni amaliyotda kullash kunikmasi va boshka fukarolarning xukuk va erkinliklarini xurmat qilishi. Xukukiy savodxonlik va madaniyat — fukaroviylikni shayutlantirish omili. Fukaroning uz xatti-xarakati uchun shaxsiy javobgarligi. Fukaroviylikni ijtimoiy faollik nuktai nazaridan shartli ravishda darajalarga bulish va unga ta'sir kursatuvchi omillar. Fukarolik ongining jamiyat xayotida turli shakllarda namoyon bulishi va uziga xos xususiyatlari. Fukaroviy ong jamiyatni birlashtiruvchi kuch sifatida.

11-mavzu. Saylov xukuki erkinligi - fukarolik jamiyatining sharti (2/ 2soat)

Erkin saylovlar - fukarolik jamiyatining asosiy belgisi. Saylov tushunchasi va uning asosiy tamoyillari, tizimlari. Uzbekiston konunchiligida xalkaro saylov standartlariga asoslanishi. Senator va deputatlarning saylovchipar oldida xisob berishi, tayinlash yuli bilan shakllanadigan davlat organlarining saypovchi tashkilotlar oldidagi javobgarligi. Erkin saylovlarni utkazishda ommaviy axborot vositatalarining roli. Uzbekistonda "Saylov kodeksi"ni kabul qilish zaruriyati.

12-mavzu. Uzbekistonda fukarolik jamiyati institutlari va maxalliy uz-uzini boshkarish (2/2 soat)

Fukarolik jamiyatining shakllantirish va rivojlantirishda demokratik institutlarning tutgan urni. Kuppartiaviylik - fukarolik jamiyat barpo etishning muxim sharti. Siyosiy partiyalarning Oliy Majlis Senat, Konunchilik palatasi, xalk deputatlari kengashlaridagi faoliyatini takomillashtirish. Nodavlat notijorat tashkilotlarining fukarolik jamiyati instituta sifatida rivojlanishi uchun yaratilgan shart-sharoitlar. Fukarolik jamiyati institutlarini rivojlantirish istikbsshlari. Fukarolarning uzini uzi boshkarish organlarining urni. “Kuchli davlatdan

- kuchli fukarolik jamiyat sari” konsepsiyasi. Maxalla faoliyatining tashkiliy asoslarini yanada takomillashtirilishi.

13-mavzu. Jamoatchilik nazorati va davlat organlari faoliyatining ochikligi. (2/2 soat)

Jamoatchilik nazorati tushunchasi. Jamoatchilik nazorati tizimi, sub’ektlari, shakllari va turli kurinishlari. Vakolatli fukarolik jamiyati institutlarining davlat xokimiyati organlari ustidan jamoatchilik nazorati. Davlat organlari faoliyatining ochikligini ta’minlash mexanizmlari. Jamoatchilik nazorati tugrisidagi konunning (2018) kabul kilinishi va uning axamiyati. Jamoatchilik nazoratini amalga oshirishda OAVni rolini oshirish. Jamoatchilik boshkaruvi tizimini takomillashtirish.

14-mavzu. Axborot sohasini isloh qilish, axborot va so‘z erkinligini ta’minlash. (2/2 soat)

Fuqarolik jamiyatini barpo etish jaraenida axborot sohasini isloh qilish, so‘z va axborot erkinligi. Ommaviy axborot vositalarini jamiyatni demokratlashtirish va fuqarolar erkinligini ta’minlashning muhim sharti sifatida. Axborot va so‘z erkinligini ta’minlashning asosiy usullari. (Ochiq muloqot, Xalqaro Press klub, YOshlar Press klubi) Fuqarolarning elektron murojaatlari va —Xalq qabulxonalaril

15-mavzu. Ijtimoiy sheriklik (2/2 soat)

Ijtimoiy sheriklik tushunchasi, va uning talkinlari. Ijtimoiy sheriklikning rivojlanishining nazariy-xukukiy asoslari. Xdmkorlik va ijtimoiy sheriklik. Ijtimoiy sheriklikning turlari, maksad va vazifalari, sub’ektlari, tashkiliy-xukukiy mexanizmlari. Mamlakatimizda “Ijtimoiy sheriklik tugrisida”™ konunning (2014) kabul kilinishi va uning axamiyati. Uzaro manfaatli xamkorlikning samarasii oshirishga karatilagan davlat - xususiy sheriklikinng zamonaviy mexanizmlarini joriy etish.

16-mavzu. Faol fukarolik pozitsiyasiga ega bulgan yosh avlodni tarbiyalashning asosiy yunalishlari.

Fukarolik pozitsiyasi tushunchasi va uni shakplantiradigan asosiy omillar. YOshlarda fukarolik pozitsiyasini shakllantirishning ijtimoiy- ma’naviy va axlokiy jixatlari. Fukarolik jamiyatini rivojlantirishda fukarolik madaniyati va shaxsiy mas’uliyatining urni. Uzbekistonda yoshlarga oida davlat siyosati. YOshlar bugungi va

ertangi kunimizning xal kiluvchi kuchi. YOshlar - kelajagimiz davlat dasturining amalga oshirilishi. YOshlar faolligini oshirishda Uzbekiston YOshalar ittifoqining urni.

Seminar mashg'ulotlari

Fuqarolik jamiyati fani bo'yicha seminar mashg'ulotlarida ma'ruzada bayon qilingan nazariy bilimlarni mustahkamlash, fan bo'yicha olingan bilimlarni kengaytirish va chuqurlashtirish, talabalarning ilmiy-tadqiqot ishlarini olib borish va bilish qobiliyatlarini o'stirish, nazariy o'qitish jarayonida egallangan bilimlarning amaliyotga tadbiiq etilishiga alohida e'tibor qaratiladi. Zamonaviy pedagogik texnologiyaning interfaol usullari yordamida o'tkazilgan seminar mashg'ulotlaridan asosiy maqsad – talabalarning faol ishlashi va mustaqil fikrlashi, o'zini o'zi baholash va boshqalarning fikrlarini hurmat qilish, mustaqil ishlash hamda guruhda ishlash ko'nikmalarini shakllantirishdan iborat.

№	Seminar mavzu va rejalari	Coat 32
1.	I-MODUL O'zbekiston milliy taraqqiyotining yangi bosqichida fuqarolik jamiyatining shakllanishi va rivojlanishi 1. “Fuqarolik jamiyati” tushunchasi:mazmuni va shakllanish asoslari. 2. “Fuqarolik jamiyati” fanining predmeti va obykti. 3. “Fuqarolik jamiyati” fanining maqsadi, o'quv, ilmiy, amaliy va tarbiyaviy vazifalari, funksiyalari. 4.Fuqarolik jamiyati fanining boshqa ijtimoiy fanlar bilan o'zaro bog'liqligi va o'ziga xos xususiyatlari.	
2.	Fuqarolik jamiyati g'oyalari evolyusiyasi 1. “Fuqarolik jamiyati” tushunchasining tarixiy ildizlari va ularning turli tavsiflari. 2.Sharq na G'arb sivilizatsiyalarida “fuqarolik jamiyati” tushunchasiga oid o'ziga xos yondashuvlar. 3.O'rta asrlarda fuqarolik jamiyati g'oyalarining rivojlanishi. 4.Yangi davrda fuqarolik jamiyati paradigmalarining yaratilishi. 5.Fuqarolik jamiyatining zamonaviy konsepsiyalari.	2
3.	Harakatlar strategiyasi- o'zbekiston milliy tarqqiyoti yangi bosqichining asosi Reja: 1. O'zbekistonni rivojlantirish bo'yicha “Harakatlar strategiyasi”	2

	haqida umumiy tushuncha. 2. O‘zbekistonni rivojlantirish bo‘yicha “Harakatlar strategiyasi”ning maqsad, vazifalari. 3. Harakatlar strategiyasida belgilangan ustuvor yo‘nalishlar	
4	Davlat va jamiyat qurilishi tizimini takomillashtirishning ustuvor yo‘nalishlari 1. Demokratik islohotlarni chuqurlashtirish 2. Mamlakatni modernizastiya qilishda Oliy Majlis palatalari, siyosiy partiyalarning rolini yanada kuchaytirish: 3. Davlat hokimiyati tizimida Oliy Majlisning rolini oshirish 4. Davlat boshqaruvi tizimini isloh qilish: 5. Jamoatchilik boshqaruvi tizimini takomillashtirish 6. Xalq bilan samarali muloqot mexanizmlarini joriy qilish;	
5	Qonun ustuvorligini ta’minlash va sud-huquq tizimini yanada isloh qilishning ustuvor yo‘nalishlari 1.Sud hokimiyatining chinakam mustaqilligini ta’minlash 2. Sudning nufuzini oshirish 3.Sud tizimini demokratlashtirish va takomillashtirish 4.Fuqarolarning huquq va erkinliklarini ishonchli himoya qilish kafolatlarini ta’minlash: 5. Ma’muriy, jinoyat, fuqarolik va xo‘jalik qonunchiligini takomillashtirish 6.Sud-huquq tizimida qonuniyligni yanada mustahkamlash	
6	Iqtisodiyotni rivojlantirish va liberallashtirishning ustuvor yo‘nalishari 1.Makroiqtisodiy barqarorlikni yanada mustahkamlash va iqtisodiy o‘rish sur‘atlarini saqlab qolish: 2.Tarkibiy o‘zgartirishlarni chuqurlashtirish, milliy iqtisodiyotning etakchi tarmoqlarini modernizastiya va difersifikastiya qilish hisobiga uning raqobatbardoshligini oshirish 3.Qishloq xo‘jaligini modernizastiya qilish va jadal rivojlantirish 4.Iqtisodiyotda davlat ishtirokini kamaytirish, xususiy mulkning huquqlarini himoya qilish va uning istiqbolli rolini yanada kuchaytirish	

	5. Kichik biznes va xusuiy tadbirkorlik rivojlanishini rag`batlantirishga qaratilgan institutsional va tarkibiy islohotlarni davom etish 6. Turizm sohasini rivojlantirish	
7	Ijtimoiy sohani rivojlantirishning ustuvor yo`nalishlari</b></p> <p>1. Aholining bandligi va real daromadlarini bosqichma-bosqich oshirish</p> <p>2. Aholining real pul daromadlarini va xarid qobiliyatini oshirish</p> <p>3. Kam ta`minlangan oilalarni va aholining daromadlari bo`yicha farqlanishi darajasini yanada qisqartirish;</p> <p>4. Byudjet muassasalari xodimlarining ish haqi, pensiya, stipendiya va ijtimoiy nafaqalarning hajmini inflyatsiya sur`atlariga nisbatan jadal miqdorda bosqichma-bosqich oshirish 5. Aholini ijtimoiy himoya qilish va sog`liqni saqlash tizimini takomillashtirish</p> <p>6. Arzon uy-joylar qurish bo`yicha maqsadli dasturlarni amalga oshirish 7. Aholining hayot sharoitlari yaxshilanishini ta`minlovchi yo`l-transport, muhandislik-kommunikatsiya va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish hamda modernizatsiya qilish 8. Ta`lim va fan sohasini rivojlantirish	
8	Xavfsizlik, diniy bag`rikenglik va millatlararo totuvlikni ta`minlash hamda chuqur o`ylangan, o`zaro manfaatli va amaliy tashqi siyosat sohasidagi ustuvor yo`nalishlar</b></p> <p>1. Xavfsizlik, diniy bag`rikenglik va millatlararo totuvlikni ta`minlash sohasidagi ustuvor yo`nalishlar: 2. O`zbekiston Respublikasining konstitutsiyaviy tuzumi, suvereniteti, hududiy yaxlitligini muhofaza qilish;</p> <p>3. Axborot xavfsizligini ta`minlash va axborotni himoya qilish tizimini takomillashtirish, axborot sohasidagi tahdidlarga o`z vaqtida va mutanosib ravishda qarshi harakatlarni tashkil etish;</p> <p>4. Fuqarolik, millatlar va konfessiyalararo tinchlik va totuvlikni mustahkamlash;</p> <p>5. Davlatning mudofaa salohiyatini mustahkamlash,</p> <p>6. Chuqur o`ylangan, o`zaro manfaatli va amaliy tashqi siyosat sohasidagi ustuvor yo`nalishlar 7. O`zbekiston Respublikasining halqaro nufuzini mustahkamlash, jaxon hamjamiyatiga mamlakatda olib borilayotgan islohotlar haqida xolis axborotni etkazish;</p> <p>8. O`zbekiston Respublikasining tashqi siyosiy va tashqi iqtisodiy	

	faoliyatini normativ-huquqiy bazasini hamda halqaro hamkorlikning shartnomaviy-huquqiy asoslarini takomillashtirish	
9	II-MODUL/ Korrupsiyaga qarshi kurash – fuqarolik jamiyatini rivojlantirishning ustuvor sharti Reja: 1. “Korrupsiya” va “korrupsiyaga qarshi kurash” tushunchalari 2. Korrupsiyaga qarshi kurash borasida xalqaro huquqiy hujjatlar 3. Korrupsiyaga qarshi kurashda milliy qonunchilikning takomillashib borishi 4. Korrupsiyaga qarshi kurashda fuqarolar hamda fuqarolik jamiyati institutlarining ishtirok etishi	
10	Fuqaro, fuqaroviylik va faol fuqarolik pozitsiyasi Reja: 1. Fuqarolik jamiyati shakllanishi va rivojlanishida “fuqaroviylik” tushunchasi, fuqaroviylikning asosiy belgilari va mezonlari. 2. Fuqarolik ongining jamiyat hayotida turli shakllarda namoyon bo‘lishi va o‘ziga xos xususiyatlari. Fuqaroviy ong jamiyatni birlashtiruvchi kuch sifatida. 3. Fuqaroviylik darajalari va unga ta’sir ko‘rsatuvchi omillar. 4. Faol fuqarolik pozitsiyasi shakllanishi fuqarolik ongning takomillashuvi omillari	
11	Saylov huquqi erkinligi – fuqarolik jamiyatining sharti Reja: 1. “Saylov” tushunchasi, turlari va asosiy tamoyillari. Erkin saylovlar fuqarolik jamiyatining asosiy belgisi. 2. Hokimiyatlarning bo‘linish tamoyili va konseptual asoslari. Davlatning asosiy organlari saylanishi. 3. Xalqaro saylov standartlari va O‘zbekiston qonunchiligi. 4. Erkin saylovlarni o‘tkazishda ommaviy axborot vositalarining roli.	
12	Fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlari.	

	Reja: 1. Fuqarolik jamiyatining shakllantirish va rivojlantirishda demokratik institutlarning tutgan o'ri. 2. Ko'ppartiyaviylik – fuqarolik jamiyat barpo etishning muhim sharti. Siyosiy partiyalar faoliyatini takomillashtirish zarurati 3. O'zbekistonda nodavlat notijorat tashkilotlar faoliyatining rivojlanishi uchun yaratilgan shart-sharoitlar. 4. O'zbekistonda fuqarolik jamiyati institutlarini rivojlantirish istiqbollari. 5. O'zbekistonda demokratik jamiyat barpo etishda fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlarining o'ri. 6. Kuchli davlatdan - kuchli fuqarolik jamiyat sari konsepsiyasi. 7. Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari faoliyatini takomillashtirishning asosiy yo'nalishlari.	
13	Fuqarolik jamiyatini rivojlantirishda jamoatchilik nazorati va ijtimoiy sherikchilik institutlarining o'ri va ahamiyati Reja: 1. "Jamoatchilik nazorati" tushunchasi va mazmuni. 2. Jamoatchilik nazorati tizimi, sub'ektlari, shakllari va turli ko'rinishlari. 3. Davlat organlari faoliyatining ochiqligi, jamoatchilik nazorati va ijtimoiy sheriklik sohasidagi qonunchilikning mustahkamlanishi	
14	Axborot sohasini isloh qilish, axborot va so'z erkinligini ta'minlash. Reja: 1. Fuqarolik jamiyatini barpo etishda axborot va so'z erkinligini ta'minlashning ahamiyati 2. Ommaviy axborot vositalarini jamiyatni demokratlashtirish va fuqarolar erkinligini ta'minlashning muhim sharti sifatida. 3. Axborot va so'z erkinligini ta'minlashning asosiy usullari. (Ochiq muloqot, Xalqaro Press klub, YOshlar Press klubi) 4. Fuqarolarning elektron murojaatlari va Xalq qabulxonalari .	
15	Ijtimoiy sheriklik 1. Ijtimoiy sheriklik" tushunchasi va uning talqinlari 2. Ijtimoiy sheriklik, uning maqsad va vazifalari, turlari.	

	3.Ijtimoiy sheriklikning tarixi va tadriji 4. Ijtimoiy sheriklik-yetuklik mezoni	
16	Faol fuqarolik pozitsiyasiga ega bo'lgan yosh avlodni tarbiyalashning asosiy yo'nalishlari. Reja: 1."Fuqarolik pozitsiyasi" tushunchasi va uni shakllantiradigan asosiy omillar. 2. YOshlarda fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishning ijtimoiy-ma'naviy va axloqiy jihatlari. 3.Fuqarolik jamiyatini rivojlantirishda fuqarolik madaniyati va mas'uliyatining o'ri. 4.O'zbekistonda yoshlarga oida davlat siyosati. YOshlar mas'uliyatini oshirishning tashkiliy-amaliy jihatlari.	

I-ORALIQ NAZORAT SAVOLLARI I-MODUL MAVZULARI ASOSIDA TUZILADI

1.O'zbekiston milliy taraqqiyotining yangi bosqichida fuqarolik jamiyatining shakllanishi va rivojlanishi

2.Fuqarolik jamiyati g'oyalari evolyusiyasi

3. Xarakatlar strategiyasi- O'zbekiston milliy tarqqiyoti yangi bosqichining asosi

4.Davlat va jamiyat qurilishi tizimini takomillashtirish

5.Qonun ustuvorligini ta'minlash va sud xuquq tizimini isloh qilishning ustuvor yo'nalishlari

6.Iqtisodiyotni rivojlantirish va liberallashtirishning o'ziga xos xususiyatlari va ustuvor yo'nalishlari

7.Ijtimoiy soxadagi isloxlarni chuqurlashtirish

Xavfsizlik, millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglikni ta'minlash

Oraliq nazoratlar bir qancha shakllarda topshiriladi:

a) mavzular mohiyatini tahlil, sintez qilib berish;

b) mavzular mohiyatini slaydlar orqali yoritib berish;

Mustaqil ish shakllari va mazmuni

Mustaqil ta'limning turli xil shakllari mavjud bo'lib, bunda asosiy e'tibor talabaning berilgan mavzular (amaliy masalalar, topshiriqlar va keys-stadilar)ni mustaqil ravishda,

ya'ni auditoriyadan tashqarida bajarishi, o'qib o'rganishi va shu yo'nalish bo'yicha bilim va ko'nikmalarini chuqurlashtirishiga qaratiladi. Talaba mustaqil ishni tayyorlashda muayyan fanning xususiyatlarini hisobga olgan holda quyidagi shakllardan foydalanish tavsiya etiladi:

- darslik yoki o'quv qo'llanmalar bo'yicha fanlar boblari va mavzularini o'rganish;
- tarqatma materiallar bo'yicha ma'ruzalar qismini o'zlashtirish;
- mustaqil ishlar, keys-stadilar bilan ishlash;
 - maxsus yoki ilmiy adabiyotlar (monografiyalar, maqolalar) bo'yicha fanlar bo'limlari yoki mavzulari ustida ishlash;
- fanga oid statistik ma'lumotlarni o'rganish, ularni tahlil qilish;
 - talabaning o'quv-ilmiy-tadqiqot ishlarini bajarish bilan bog'liq bo'lgan fanlar bo'limlari yoki mavzularni chuqur o'rganish;
 - faol va muammoli o'qitish usulidan foydalaniladigan o'quv mashg'ulotlari;

Mustakil ta'lim mustakil ishlar

Ta'lim jarayonida innovatsion texnologiyalarni, ukitishning interfaol usullarini kullash talaba tomondan mustakil tanlanadi. Talabalarning mustakil ta'limini tashkil etish tizimli tarzda, ya'ni uzluksiz va uzviy ravishda amalga oshiriladi. Talaba olgan nazariy bilimni mustaxkamlash, shu bilan birga navbatdagi yangi mavzuni puxta o'zlashtirishi uchun mustakil ravishda tayyorgarlik ko'rishi kerak. Mustakil ta'lim kuyidagi shakllarda tashkil etiladi: - mavzularni normativ-xukukiy xujjatlar va o'kuv adabiyotlari yordamida mustakil o'zlashtirish; - mavzular buyicha referat yoki slayd tayyorlash; - seminar va amaliy mashg'ulotlarga tayyorgarlik ko'rish; ishlanmalar tayyorlash; - ilmiy maqola va tezislarni tayyorlash; - fanning dolzarb muammolarini qamrab oluvchi loyixalar tayyorlash; - nazariy bilimlarni amaliyotda kullash; - amaliyotdagi mavjud muammolarning echimini topish; - urganilayotgan mavzu buyicha asosiy ilmiy adabiyotlarga annotatsiya yozish va boshkalar. Mustakil ta'lim buyicha tavsiyaetiladigan taxminiy mavzular:

1. O'zbekistonni yanada rivojlantirish bo'yicha "Xarakatlar strategiyasi"ning maksadi.
2. O'zbekistonni yanada rivojlantirish bo'yicha "Xarakatlar strategiyasi"ning asosiy yunalishlari.
3. Davlat va jamiyat qurilishi tizimini takomillashtirish yo'nalishida amalga oshirilayotgan isloxlarning mohiyatini tushuntirish.
4. Qonun ustuvorligini ta'minlash va sud-xukquq tizimini yanada islox qilishning ustuvor yunalishlari.
5. Iqtisodiyotni rivojlantirish va liberallashtirishning o'ziga xos xususiyatlari va ustuvor yo'nalishlari.
6. Ijtimoiy soxadagi isloxlarni chuqurlashtirish.
7. Xavfsizlik, millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglikni ta'minlash.
8. Fuqarolik jamiyatining asosiy belgilari va tamoyillari.
9. Davlat boshqaruvi va fuqarolik jamiyati institutlari o'zaro munosabatlari.
10. YOshlar muammolarini xal etishda fuqarolik jamiyati institutlarining roli.
11. Maxalliy boshqaruvda fuqarolik jamiyati institutlarining roli.
12. Virtual qabulxonalar jamiyatni demokratlashtirish me'zoni.
13. Xalq qabulxonalari ijtimoiy institut sifatida.
14. Maxalla fuqarolik jamiyati instituti sifatida. (O'zingiz yashayotgan maxalla faoliyati misolida taxlilni amalga oshiring).

15. Fuqarolik jamiyati institutlari oldida turgan muammolarni taxlil kiling. (Biror-bir institut faoliyati misolida).

Izox: Mustaqil ish mavzulari fanning bo'limlari buyicha ishchi dasturi shakllantirilayotganda mashgulotlari uchun ajratilgan soatlar xajmiga mos xolda foydalanish tavsiya etiladi.

Mustaqil ta'lim uchun seminar mavzulariga mos qo'shimcha mavzular:

1. Fuqarolik jamiyatini ko'rish - strategik maqsad.
2. O'zbekiston milliy taraqqiyotining yangi bosqichi.
3. O'zbekistonni yanada rivojlantirish buyicha "Xarakatlar strategiyasi"ning maqsad va vazifalari.
4. O'zbekistonni yanada rivojlantirish bo'yicha "Xarakatlar strategiyasi"ning asosiy yo'nalishlari.
5. Davlat va jamiyat qurilishi tizimini takomillashtirish.
6. Qonun ustuvorligini ta'minlash va sud-xuquq tizimini yanada islox qilishning ustuvor yunalishlari.
7. Iqtisodiyotni rivojlantirish va liberallashtirishning o'ziga xos xususiyatlari va ustuvor yunalishlari.
8. Ijtimoiy soxadagi isloxlarni chuqurlashtirish.
9. Xavfsizlik, millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglikni ta'minlash.
10. Fuqarolik jamiyati insoniyat taraqqiyotining - yukori bosqichi.
11. Fuqarolik jamiyati g'oyalar evolyusiyasi.
12. Xuquqiy davlat va fuqarolik jamiyatining asosiy belgilari. Fuqarolik jamiyati to'g'risidagi zamonaviy konsepsiyalar.
13. Fuqarolik jamiyati tushunchasining kelib chikishi va uning shakllanishining asoslari.
14. Fuqarolik jamiyati fanining maqsadi, o'quv, ilmiy, amaliy va tarbiyaviy vazifalari, funksiyalari.
15. Fuqarolik jamiyati fanining boshka ijtimoiy fanlar bilan o'zaro bog'likligi va o'ziga xos xususiyatlari.
16. O'zbekistonda fuqarolik jamiyatini shakllantirish, rivojlantirish boskichlari va istikbollari.
17. Fuqarolarning o'z xuquqlari, erkinliklari va manfaatlarini ximoya qiluvchi fuqarolik jamiyati institutlarining shakllanishi.
18. Fuqarolik jamiyati institutlarining davlat xokimiyati organlari ustidan jamoatchilik nazorati.
19. Qonun ustuvorligining ta'minlanishi.
20. Fuqarolik jamiyati shakllanishining xalkaro xuquqiy tamoyillari va manbalari.
21. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida xalqaro xuquq tamoyillarining aks ettirilishi va rivojlantirilishi.
22. O'zbekistonda fuqarolik jamiyatini rivojlantirishda xalqaro xukuk normalarini implementatsiya qilish masalalari.
23. Inson xukuklari va fuqarolar xukuklari, erkinlik, majburiyat tushunchapari.
24. Inson xuquqlari umumjaxon Deklaratsiyasida belgilangan asosiy xuquqdar.
25. Fuqaroligi bo'lmagan shaxslar va chet el fuqarolarining xuquqiy xolati.
26. SHaxsiy, iqtisodiy, ijtimoiy, siyosiy xuquq va erkinliklar tushunchapari.
27. Inson xuquqlari umumjaxon deklaratsiyasi, inson va fuqarolar xukuklarining tavsifi.
28. Fuqarolik jamiyati qurishda konun ustuvorligi tamoyilining mustaxkamlanishi.
29. Xokimiyatlarning bo'linish tamoyili va konseptual asoslari.

30. Qonun ustuvorligini ta'minlash mexanizmlarining ishlab chiqilishi.
31. Erkin saylovlar fuqarolik jamiyatining asosiy belgisi. Saylov tushunchasi va turlari.
32. Fuqarolarning siyosiy-ijtimoiy jihatdan etukligi uning ijtimoiy hayotida faol ishtirok etishi bilan belgilanishi.
33. Erkin saylovlarni utkazishda ommaviy axborot vositalarining roli.
34. Fuqaroviylikning asosiy belgilari va mezonlari.
35. Fuqaroviylik vatanparvarlikning namoyon bo'lishi.
36. Fuqaroning o'z xaq-xuquqlarini tushuniish va uni amaliyotda qo'llash ko'nikmasi va boshqa fuqarolarning xaq-xuquqlarini xurmat qilishi.
37. Korrupsiya va unga karshi kurash tushunchasi.
38. Korrupsiyaga qarshi kurash borasida xalkaro xuquqiy xujjatlar.
39. O'zbekiston Respublikasi "Korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risida"gi konuni.(2017 yil).
40. Demokratik institutlar tushunchasi va ularning o'ziga xos xususiyatlari.
41. Kuppartiaviylik - fuqarolik jamiyat barpo etishning muxim sharti.
42. O'zbekistonda fuqarolik jamiyati institutlarining shakllanishi va rivojlanishi.
43. O'zbekistonda fuqarolik jamiyati institutlarini rivojlantirish istiqbollari.
44. Fuqarolik jamiyatini barpo etish jarayonida axborot sohasini islox qilish, so'z va axborot erkinligi.
45. Fuqarolarning elektron murojaatlari va "Xalk kabulxonalari" .
- 46.O'zbekistonda demokratik jamiyat barpo etishda fuqarolarning o'zini o'zi boshkarish organlarining o'rni.
47. Jamoatchilik nazorati tizimi va jamoatchilik nazoratining sub'ektlari.
48. Jamoatchilik nazorati to'g'risidagi qonunning qabul qilinishi va uning ahamiyati.
49. Ijtimoiy sheriklikning rivojlanishining nazariy-xukukiy asoslari. Xamkorlik va ijtimoiy sheriklik.
50. YOshlar faolligini oshirishda O'zbekiston YOshalar itgifoqining o'rni.

II-ORALIQ NAZORAT SAVOLLARI II-MODUL MAVZULARI ASOSIDA TUZILADI

- 1.Huquqiy davlat va fuqarolik jamiyatining asosiy belgilari.
- 2.Fuqarolik jamiyati to'g'risidagi zamonaviy konsepsiyalar.
- 3.Erkin saylovlar fuqarolik jamiyatining asosiy belgisi. Saylov tushunchasi va turlari. Saylov huquqi erkinligi – fuqarolik jamiyatining sharti
- 4.Ijtimoiy sheriklik tushunchasi va uning talqinlari.
- 5.Fuqarolik pozitsiyasi tushunchasi va uni shakllantiradigan asosiy omillar.
- 6.Korrupsiyaga qarshi kurash – fuqarolik jamiyatini rivojlantirishning ustuvor sharti
- 7.Fuqaro, fuqaroviylik va faol fuqarolik pozitsiyasi.
- 8.O'zbekistonda fuqarolik jamiyati institutlari va maxalliy o'z-o'zini boshqarish
- 9.Jamoatchilik nazorati va davlat organlari faoliyatining ochiqqligi.
- 10Axborot sohasini isloh qilish, axborot va so'z erkinligini ta'minlash.

ADABIYOTLAR HAMDA AXBOROT MANBALARI

ASOSIY VA QO'SHIMCHA ADABIYOTLAR HAMDA AXBOROT MANBALARI

Nazariy-metodologik adabiyotlar:

1. Karimov I.A. Asarlar to'plami, 1-23 jildlar. – T.: O'zbekiston, 1996-2016.
2. Karimov I.A. YUksak ma'naviyat - engilmas kuch. – T.: Ma'naviyat, 2008.
3. Karimov I.A. Mamlakatimizda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasi. – T.: O'zbekiston, 2010
4. Karimov I.A. O'zbekiston mustaqillikka erishish ostonasida. – T.: O'zbekiston, 2011.
5. Karimov I.A. Inson manfaati, huquq va erkinliklarini ta'minlash, hayotimizning yanada erkin va obod bo'lishiga erishish – bizning bosh maqsadimizdir. T.: O'zbekiston. 2012.
6. Karimov I.A. Ona yurtimiz baxtu iqboli va buyuk kelajagi yo'lida xizmat qilish — eng oliy saodatdir.– T.: O'zbekiston, 2015.
7. Mirziyoev SH.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag'ishlangan Oliy Majlis palatalarining qo'shma majlisidagi nutq /SH.M. Mirziyoev. - Toshkent: O'zbekiston, 2016. -56 b.
8. Mirziyoev SH.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik - har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. Mamlakatimizni 2016 yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning asosiy yakunlari va 2017 yilga mo'ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasining kengaytirilgan majlisidagi ma'ruza, 2017 yil 14 yanvar. - Toshkent: —O'zbekiston, 2017.-104 b.
9. Mirziyoev SH.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi // O'zbekiston Respublikasining Prezidenti SHavkat Mirziyoevning O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 24 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi ma'ruzasi 07-12-2016.– Toshkent: O'zbekiston, 2017. – 48 b.
10. Mirziyoev SH.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. - Toshkent: —O'zbekiston, 2017.-491 b.

11. Prezident SHavkat Mirziyoevning Oliy Majlis palatalari, siyosiy partiyalar hamda O'zbekiston Ekologik harakati vakillari bilan videoselektor yig'ilishidagi ma'ruzasi 13.07.2017

[//https://president.uz/uz/lists/view/781](https://president.uz/uz/lists/view/781)

12. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti SHavkat Mirziyoevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. 2017 yil 22 dekabr //

[://president.uz/uz/lists/view/1371](https://president.uz/uz/lists/view/1371)

13. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti SHavkat Mirziyoevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. 2018 yil 28 dekabr //

[://president.uz/uz/lists/view/2228](https://president.uz/uz/lists/view/2228)

Normativ-huquqiy hujjatlar:

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – T.: O'zbekiston, 2017.

2. O'zbekiston Respublikasining "Ijtimoiy sheriklik" to'g'risidagi Qonuni, 2014 yil 28 dekabr.

3. O'zbekiston Respublikasining "Elektron hukumat to'g'risida"gi Qonuni, 2015 yil 9 dekabr.

4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni //Xalq so'zi, 2017, 8 fevral.

5. O'zbekiston Respublikasining 2017 yil 3 yanvardagi "Korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risida"gi Qonuni. /O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari to'plami, №1. 2017.

6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 3 fevraldagi "Mahalla institutini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni. /O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari to'plami, №6. 2017.

7. "[Mamlakatni demokratik yangilash jarayonida fuqarolik jamiyati institutlarining rolini tubdan oshirish chora-tadbirlari to'g'risida](#)"gi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 4 may 2018 yil

8. [“Davlat xizmatlari ko‘rsatish milliy tizimini yanada kompleks rivojlantirish choralari” haqida](#) O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 15 fevral 2019 yil
9. [“Sotsiologik tadqiqotlar o‘tkazishni davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash chora-tadbirlari to‘g‘risida”](#)gi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoni, 22 fevral 2019 yil
10. [“Axborot sohasi va ommaviy kommunikatsiyalarni yanada rivojlantirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”](#)O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmon, 2 fevral 2019 yil

Asosiy adabiyotlar:

1. SHarifxo‘jaev M. O‘zbekistonda ochiq fuqarolik jamiyatining shakllanishi. –T.: SHarq, 2003.
2. Qirg‘izboev M. Fuqarolik jamiyati: genezisi, shakllanishi va rivojlanishi. – T.: O‘zbekiston, 2010.
3. Jalilov A boshqalar. Fuqarolik jamiyati asoslari. – T.: Baktria press, 2015.
4. Fuqarolik jamiyati. Darslik loyihasi– T.: 2016. Ziyonet.uz. Mualliflar jamoasi.
5. O‘tamurodov A. va boshqalar. Fuqarolik jamiyati fanidan tushuncha va atamalar lug‘ati. Lotin yozuvida. T.: Turon-zamin-ziyo. 2017. 23 b.t. **Qo‘shimcha adabiyotlar:**
1. Avesto. Tarixiy –adabiy yodgorlik. – T.: SHarq, 2001.
2. Aristotel. Politika. – M.: AST, 2006.
3. Aflotun. Qonunlar. Urfon Otajon tarjimasi. – T.: YAngi asr avlodi, 2002. - 458 bet.
4. Abduazimov O. Fuqarolik jamiyati va ommaviy axborot vositalari. –T.: Akademiya, 2008.
5. G‘ulomov M. Mahalla – fuqarolik jamiyatining asosi. – T.: Adolat, 2003.
6. Berk E. Pravlenie, politika i obshchestvo / per. s angl. – Kanon-Press-Sentr, 2001.
7. Beruniy Abu Rayhon. 100 hikmat: ibratli so‘zlar. – T.: Fan, 1993.
8. Bobur. Boburnoma. – T.: YUlduzcha. 1989.
9. Gegel G.V.F. Filosofiya prava / Per. B.G. Stolpnera, M.I. Levinoy; Sost. D.A. Kerimov, V.S. Nersesyans. – M.: Мысль, 1990.
10. Gobbs T. Leviafan ili materiya, forma i vlast gosudarstva serkovnogo i grajdanskogo. – M.: Sotseskiz «Obrazsovaya», 1936.
11. Jalilov SH. Fuqarolik jamiyatining poydevori. – T.: O‘zbekiston, 2003.

12. Ibn Sina. Izbrannyye filosofskie proizvedeniya / Otv. red. Asimov M.S. – M.: Nauka, 1980.
13. Qirg'izboev M. Fuqarolik jamiyati: siyosiy partiyalar, siyosiy mafkuralar, siyosiy madaniyatlar. – T.: SHarq. 1998.
14. Qirg'izboev M. Fuqarolik jamiyati: nazariya va xorijiy tajriba. – T.: YAngi asr avlodi, 2006.
15. Koen Dj., Arato E. Grajdanskoe obshchestvo i politicheskaya teoriya. Per. s angl. – M.: 2003.
16. Nishanbaeva E.Z. Fuqarolik jamiyati va ijtimoiy sheriklik tamoyillari. – T.: SHarq, 2015.
17. Mavlonov J.YO. Grajdanskoe obshchestvo: ot konsepta k konsepsiyam i paradigmam (sotsialno-filosofskiy analiz). Monografiya. – T.: Istiqlol nuri, 2014.
18. Malikova G.R. Fuqarolar o'zini o'zi boshqarish organlari – milliy demokratik institut / Mas'ul muharrir A.X. Saidov. – T.: TDYUI nashriyoti, 2009.
19. Muminov E.A. Modernizasiya grajdanskogo obshchestva v Respublike Uzbekistan i Korolevstve Ispaniya. – T.: IPTD imeni G. Gulyama, 2011.
20. Odilqoriev X. Konstitutsiya va fuqarolik jamiyati. – T.: SHarq, 2002.
21. Navoiy A. Mahbub ul-qulub. – T.: Adabiyot va san'at, 1988.
22. Navoiy A. Saddi Iskandariy. – T.: Adabiyot va san'at, 1978.
23. Nizomulmulk. Siyosatnoma yoki siyar ul-muluk– T.: Adolat, 1997. .
24. Platon. Gosudarstvo// Platon. Soch. v 3-x tomax. T. 3. CHast I. M., 1971.
25. Raxmanov A. Grajdanskoe obshchestvo: dostijeniya, problemy, perspektivy: uchebnoe posobie. – T.: Akademiya, 2007.
26. Tokvil A. Demokratiya v Amerike. – M.Izvestie, 1992.
27. Temur tuzuklari. B. Ahmedov tahriri ostida– T.: G'.G'ulom nomidagi Nashriyot - matbaa birlashmasi, 1991.
28. Forobiy Abu Nasr. Fozil odamlar shahri. – T.: A. Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 1993.
29. Fuqarolik jamiyati fanidan tushuncha va atamalar lug'ati. – T.: Turon-Zamin, 2017.
30. Sitseron. Dialogi. O gosudarstve. O zakonax – M.: Nauka, 1966.

31. YUsuf Xos Xojib qutadg‘u bilig. – T.: Fan. 1971.
32. Kaykovus. Qobusnoma. – T.: Meros, 1992.
33. Tolibov I.I. Fuqarolik jamiyati: tushunchasi, institutlari, asosiy prinsiplari va funksiyalari / Red. A.X. Saidov. – T.: Inson huquqlari bo‘yicha O‘zbekiston Respublikasi Milliy Markazi, 2008.
34. Usmanov M. Uzbekistan-po puti k silnomu grajdanskomu obshchestvu: tendensii i perspektivy / M.Usmanov, A. Saidov. - Tashkent: VneshInvestProm, 2014.
35. O‘zbekistonda fuqarolik jamiyatini shakllantirishning dolzarb muammolari: O‘quv qo‘llanma / T. Do‘stjonov, M. Mirhamidov, S. Hasanov. – T.: Iqtisod – Moliya, 2006.
36. Факторы развития гражданского общества и механизмы его взаимодействия с государством / под ред. Л.И. ЯАкобсона. — М.: Vershina, 2008.
37. Xasanov R., O‘tamurodov A. Fuqarolik jamiyati: nazariya va amaliyot. Uslubiy qo‘llanma. – T.: 2016. 14 b.t.

CHet el adabiyotlari:

1. Arato A. 1981. Civil Society Against the State: Poland, 1980-81 – Telos,
2. B. Desker and M. N. M. Osman. S Rajaratnam on Singapore: from ideas to reality.— Singapore: World Scientific Publishing, 2006.
3. Baker G. 2002. Civil Society and Democratic Theory: Alternative Voices.
4. HabermasJ. Theorie des Kommunikative Handeln. Frankfurt/Main, 1981.
5. Helmut K. Anheier, Stefan Toepler, International Encyclopedia of Civil Society, Springer-Verlag New York Inc., New York 2010.
6. O'Connell, Brian. Civil Society: The Underpinnings of American Democracy. Medford, Mass:Tufts University Press, 1999.
7. Schmitter Ph. Civil society East and West// Consolidation the Third Wave Democracies: Themes and Perspectives/ Ed. by L.Diamond et al. Baltimore and London: The Johns Hopkins U.P., - 1997. – P.239-262.
8. Toponymics: A Study of Singapore's Street Names. — Singapore: Eastern Universities Press, 2004.
9. Walzer M. Concept of Civil Society – Walzer M., ed. Toward a Global Civil Society.Providence RI: Berghahn Books. 1995.

Elektron ta’lim resurslari:

1. www.press-service.uz

2. www.ziyonet.uz
3. www.xs.uz
4. www.nimfogo.uz
5. www.xdp.uz/
6. www.adolat.uz/
7. www.uzlidep.uz/
8. www.milliytiklanish.uz/
9. www.ngo.uz
10. www.mahalla.uz
11. www.kamolot.uz
12. www.kasaba.uz

TARQATMA MATERIALLAR

TARQATMA MATERIALLAR:

ЖАМИЯТ

кишиларнинг уюшган ҳолда
қон-қариндошлик, оила, диний
ва бошқа ижтимоий
муносабатларига асосланган
мураккаб жонли
tizimидир

Оилавий
муносабатлар

Ишлаб чиқариш

Иқтисодий
муносабатлар

бошқа ижтимоий
муносабатлар

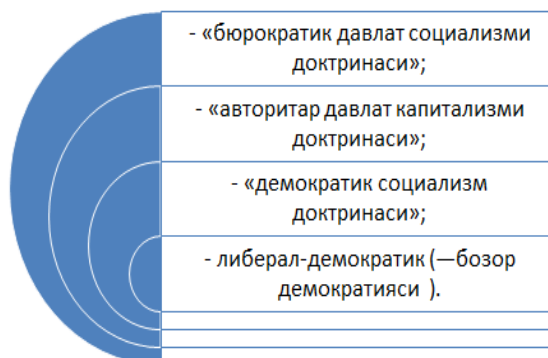
Фуқаролик жамияти

турли хил ижтимоий
муносабатлар: иқтисодий,
ижтимоий, ҳуқуқий,
маданий, мафкуравий,
диний, маънавий
соҳаларни қамраб олувчи,
давлатнинг сиёсий
фаолиятида намоён
бўлмаган макондир

ФУҚАРОЛИК ЖАМИЯТИНИНГ ШАКЛЛАНИШИ ВА
РИВОЖЛАНИШИ ТЎҒРИСИДАГИ УМУМЭЪТИРОФ
ЭТИЛГАН ҚОНУНИЯТЛАРНИ 2 ГУРУХГА
АЖРАТИШ МУМКИН.

- **1-гурух.** Фуқаролик жамиятининг шаклланиши ва ривожланиши тўғрисидаги умумэътироф этилган қонуниятлар.
- **2-гурух.** Ҳар бир мамлакатларнинг миллий ва тарихий ривожланишидаги ўзига хос жиҳатларини ҳисобга оладиган қонуниятлар.

Фуқаролик жамиятининг қуйидаги ғоявий-
фалсафий доктриналари кўрсатилади:

Ғарб намунасидаги фуқаролик жамиятининг
структураси қуйидагилардан иборат:

—жамиятнинг асосий бирлиги — сиёсий қарамликдан ҳоли бўлган, ўз ҳуқуқларидан фойдаланишга қобил бўлган шахс;

—турли туман манфаатларни ифодалаш ва амалга ошириш зарурияти асосида шаклланидиган жамоат ташкилотлари ва ҳаракатлар;

—нодавлат ижтимоий-иқтисодий муносабатлар ва институлар (хусусий мулк, меҳнат, тадбиркорлик ва ҳоказо);

—давлатдан мустақил бўлган ишлаб чиқарувчилар (хусусий фирмалар ва бошқалар);

—жамоат бирлашмалари ва ташкилотлари;

—сайловчилар уюшмалари, турли клублар ва гўтараклар;

Ғарб намунасидаги фуқаролик жамиятининг
структураси қуйидагилардан иборат:

—муниципал, яъни ўзини ўзи бошқариш органлари;

—таълим ва тарбиянинг нодавлатсоҳаси;

—нодавлат оммавий ахборот воситалари;

—сиёсий партиялар, қонун чиқарувчи ва вакиллик органлари атрофидаги давлат билан фуқаролик жамиятини (боғловчи бўгин) сифатидаги турли лобби ташкилотлари;

—тадбиркорлар, фермерлар ташкилотлари, касаба, истеъмолчилар уюшмалари, илмий ва маданий ташкилотлар, спорт жамиятлари ва бошқалар.

—оила;

—диний ташкилотлар ва бошқ.

ЖАМИЯТ СТРУКТУРАСИ

Сектор Даража	I сектор	II сектор	III сектор
Фаолиятга оид	Давлат	Иқтисодиёт, хусусий бизнес	ННТлар фаолияти
Фуқаролик жамияти	Сиёсий уюшмалар (партиялар, ҳаракатлар)	Иқтисодий уюшмалар (қасаба уюшмалари, бизнес- уюшмалар)	Учинчи сектор уюшмалари (ННТ)
Нофуқаролик жамияти	Яширин гуруҳлар	Уюшган жиноятчилик	Тажовузор секталар

оилани жамиятнинг хўжалик «ячейкаси» сифатида мустаҳкамлаб, уни мулкӣ муносабатларга жалб қилади;

инсонда давлатга нисбатан ҳурмат ҳиссини оширади;

инсоннинг ҳуқуқий онги ва маданиятини шакллантиради;

инсонда фуқаролик мустақиллик ҳиссини тарбиялайди;

сиёсий эркинликка бўлган тўғри ёндашувни тарбиялайди.

Фуқароларнинг ижтимоӣ-иқтисодӣ онгининг ўсиши хусусий мулкнинг аҳамиятини оширади:

инсоннинг хусусий ҳаёт тарзини белгилаб беради;

ташаббускорлик ва ишбилармонликни ўзаро боғлайди;

мулкдорда ўзига ишонч пайдо қилади;

инсонга меҳнатга ижодий ёндашиш ва ватанга муҳаббатни уйғотади;

инсонларга ўтроқликни ўргатиб, ижтимоӣ маданиятни ўстиради;

ДАВЛАТ-ТАДБИРКОРЛИК-ФУҚАРОЛИК ЖАМИЯТИ

Хусусий соҳанинг ўта ривожланиб кетишини фуқаролик жамияти сифатида талқин этиш ноўрин. Бошқача айтганда, хусусий соҳа қанчалик ривож топмасин, фуқаролик жамияти институтларига бирлашган ҳолда ўз манфаатларини давлат олдида ҳимоя қилиш кўникмаси шаклланмас экан, бундай жамиятни фуқаролик жамияти дейиш мумкин эмас. Бундан ташқари, жамият аъзоларида айнан бозор қонуниятлари негизда янгича моҳиятга эга бўлган умумий кўникмалар шаклланиши мақсадга мувофиқ. Ўз манфаатларини ҳимоя қилишга қаратилган фаолият юритаётган фуқаро давлат ганлаолдида ўзига хос тарзда сиёсат юритади.

Фуқаролик жамияти ривожда сўзсиз бозорнинг ҳам, давлатнинг ҳам аҳамияти юксак бўлса-да, уларни аралаштириб юбориш мақсадга мувофиқ эмас. Зеро давлат фуқаролик жамиятисиз ҳам мавжуд бўла олади, бироқ фуқаролик жамияти шароитида давлат ўзгача кўриниш ва усулларга эга бўлган институт сифатида намоён бўлади.

Фуқаровийликни фаоллик нуқтаи назаридан шартли равишда даражаларга ҳам ажратиш мумкин:

Фуқаро масъулиятли, онгли ва виждонли бўлса у дастлабки поғонада, яъни фуқаровий хусусиятларга эга бўлган шахслар қаторига киритиш мумкин;

Агар фуқарода атрофда бўлаётган воқеа-ҳодисаларга нисбатан маълум бир муносабати шаклланган бўлса уни фуқаровий позициясига эга бўлган шахс сифатида эътироф этиш мумкин;

Агар фуқарода ўз ҳақ-ҳуқуқлари ҳамда бурчи учун амалий ҳаракатни бажариш кўникмаси мавжуд бўлса уни фаол фуқаро сирасига киритиш мумкин.

Фуқаролик онги демократик кадриятлар, идеаллар, ҳуқуқ ва эркинликлар нуқтаи назаридан шахс, жамият ва давлат ўртасидаги муносабатларни англашдан иборат.

Фуқаровий онг

Қонун устиворлиги қуйидаги учта ҳолатда ўзининг тўлиқ ифодасини топади.

Биринчидан, қабул қилинаётган қонунлар ва бошқа норматив-ҳужжатлар адолат принципига, инсон ҳуқуқи ва манфаатларидан келиб чиқиб, ижтимоий асосланган бўлиши шарт.

Иккинчидан, барча қонунлар ва бошқа норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар талаби барча давлат органлари, мансабдор шахслар, нодавлат ташкилотлар ва фуқаролар томонидан қатъий бажарилиши зарур.

Учинчидан, барча норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар Конституция ва қонунларга мос бўлиши шарт.

МИЛЛИЙ ТАРАҚҚИЁТНИНГ МАҚСАДИ

Ўзбекистон мустақилликка эришганидан кейин узига хос бўлган тараққиёт йўлини – яъни, бозор иқтисодиёти тамойилларига асосланган эркин, очиқ демократик давлат қуриш вазифасини асосий мақсад қилиб белгилаб олди.

Ўзбекистон Республикаси биринчи Президенти Ислоҳ Каримов таъкидлаб ўтганидек: «Биз шунчаки демократик жамият эмас, демократик одил жамият қурмоқчимиз. Адолат ва ҳақиқат гоёси ижтимоий ҳаётимизнинг барча соҳаларини камраб олмоғи даркор. Адолат ва ҳақиқат гоёси қонунчилик фаолиятимизнинг замини, бош йўналиши бўлмоғи шарт»

ДЕМОКРАТИК ЖАМИЯТНИНГ МУҲИМ БЕЛГИСИ

Ўз фаолиятини Конституция ва қонунларга мувофиқ амалга ошириш ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларнинг конституциявий бурчи ҳисобланади. Агарда давлат органлари, нодавлат ташкилотлар, мансабдор шахслар ёки фуқаролар ўзларининг бурчларини бажармасалар, уларга нисбатан тегишли жавобгарлик чоралари қўлланиши мумкин.

Конституция ва қонунларга риоя этмаган шахсларнинг жавобгарлиги Конституциянинг ўзида ёки тегишли қонун ҳужжатларида мустаҳкамлаб қўйилган бўлади. Масалан, Конституция 93-моддаси 15-бандига мувофиқ Конституцияни, қонунларни бузган туман ва шаҳар ҳокимларини Республика Президенти ўз қарори билан лавозимидан озод этишга ҳақли.

Шунинг учун Конституциянинг 16-моддасида мустаҳкамланган қоидага биноан «Бирорта ҳам қонун ёки бошқа норматив ҳуқуқий ҳужжат Конституция нормалари ва қоидаларига зид келиши мумкин эмас». Агарда бирорта норматив – ҳуқуқий ҳужжат Конституцияга зид келадиган бўлсак, у бекор қилиниши лозим.

Қабул қилинаётган қонунлар ва бошқа норматив ҳужжатлар адолатга, инсон ҳуқуқи ва манфаатларига асосланган бўлса

Қонун устиворлиги қандай ҳолатда ўзининг тўлиқ ифодасини топади.

Конституция, қонунлар ва бошқа норматив ҳуқуқий ҳужжатлар барча давлат органлари, мансабдор шахслар нодавлат ташкилотлар ва фуқаролар томонидан аниқ бажарилиши керак

Барча норматив ҳуқуқий ҳужжатлар Конституция ва қонунларга мос бўлиши керак

ДЕМОКРАТИК ЖАМИЯТНИНГ МУҲИМ БЕЛГИСИ

Жамият аъзоларининг қонун олдидаги тенглигининг, Конституция ва қонунларнинг устиворлигининг таъминланганлигидир.

Қонун устиворлигининг моҳияти Конституциямизнинг III- боби иккита 15 ва 16 – моддаларидан иборат бўлиб, Конституция ва қонун устиворлигига бағишланган.

15-моддасига мувофиқ «Ўзбекистон Республикасида Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси ва қонунларининг устуниги сўзсиз тан олинади. Давлат, унинг органлари, мансабдор шахслар, жамоат бирлашмалари, фуқаролар Конституция ва қонунларга мувофиқ иш кўрадилар».

Сайлов ҳуқуқи

Актив

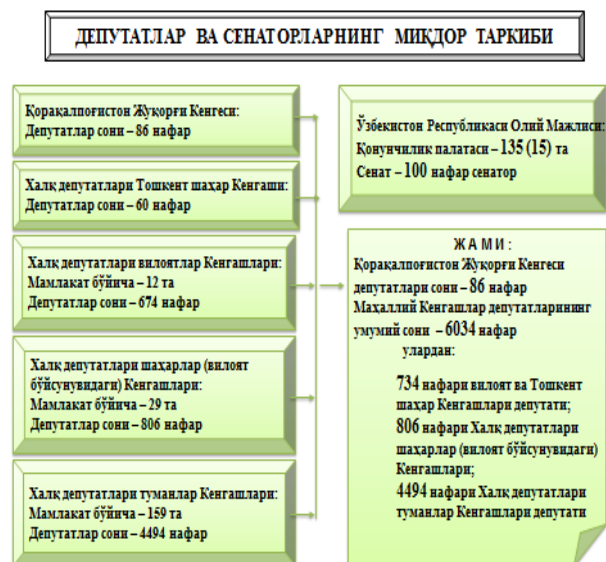
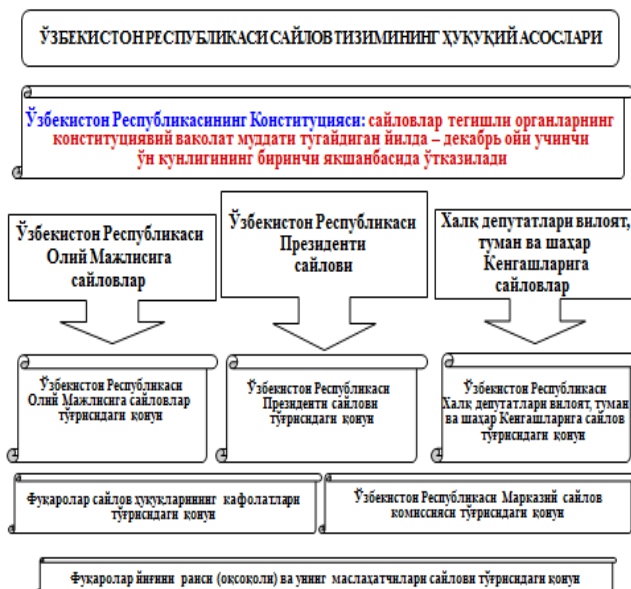
Сайлаш ҳуқуқи

Пассив

Сайланиш ҳуқуқи

Ўзбекистон Республикасининг фуқаролари жамият ва давлат ишларини бошқаришда бевосита ҳамда ўз вакиллари орқали иштирок этиш ҳуқуқига эгадирлар. Бў ҳуқуқ фуқароларнинг референдумларда, Ўзбекистон Республикаси Президенти сайловида ва ҳокимиятнинг вакиллик органлари сайловида қатнашиши орқали амалга оширилади.

Ғарб мамалкатларида ўз-ўзини институтционал бошқарув шакли

АҚШда фуқаролик жамиятининг дастлабки расмий институтлари диний уюшмалар, мактаблар ва турар жойи бўйича ҳавфсизлик ва тартибни таъминловчи ижтимоий гуруҳлар сифатида фаолият олиб борган.

Ғарбий Европада эса бундан фарқли равишда фуқаролик жамияти институтлари иқтисодий соҳада ўз-ўзини намоён қилиб, турли уюшмалар ва корпоратив бирлашмалар сифатида фаолият юритган.

Германияда фуқаролик жамияти институтларининг ўзига хос фаолияти хунарманд ва савдогарларнинг ўз-ўзини ҳимоя қилиш ва шаҳарларни бошқаришга ўзига хос таъсир ўтказишнинг дастлабки шакли сифатида қарор топган.

Ўз навбатида Европанинг Флоренция, Падуя ва бошқа шаҳарлари ўзини гильдия-шаҳар (townsmen) сифатида шакллантирган.

Кучли давлат анъанаси

Германия давлат бошқарув тизимида бу ҳолатга бевосита гувоҳ бўлишимиз мумкин. Яъни Германия ижтимоий-сиёсий ҳаётида давлатнинг роли жамият ҳаётини барқарорлаштиришдаги аҳамияти кучли ҳисобланади. Шу боисдан ҳам давлат тузилишига алоҳида эътибор қаратилади. Бунда миллий бирдамлик ғояси устувор аҳамият касб этади. Шунинг учун ҳам шахсий эркинлик давлат қудратига боғлаб талқин этилади. Унга қўра давлат кучли бўлсагина, шахс қизиқишлари ва эркинлигини ҳимоя қила олади.

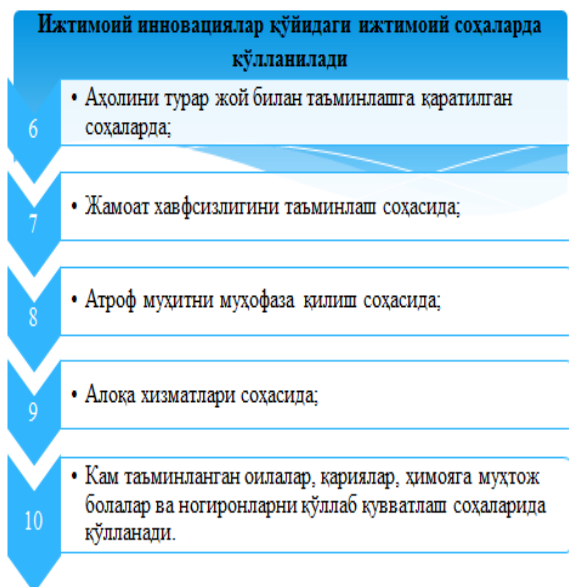
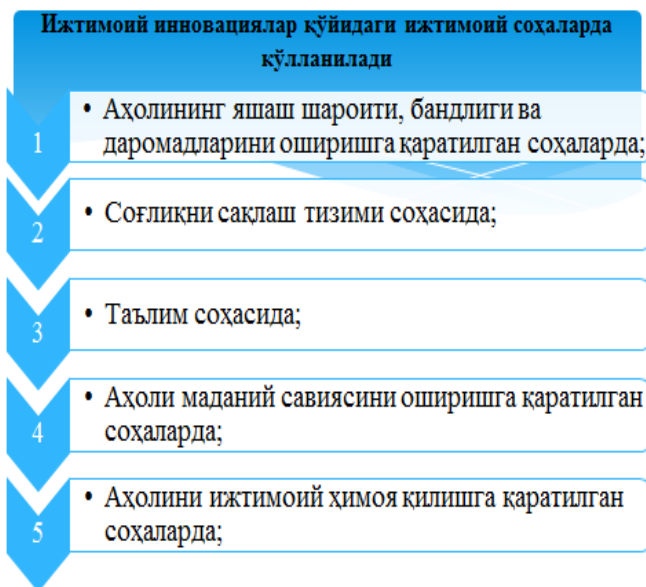
Кучли давлат анъанаси

Бундай ҳокимият бошқарув тизими Германиядан ташқари Франция ва Японияга мамлакатларига хосдир. Шунингдек, Германияда фуқаролик жамияти соҳасида ва унинг фаоллигини оширишда фуқарога нодавлат секторни ривожлантиришнинг муҳим мақсадли объекти сифатида эътибор қаратилади. Германияда муҳим сиёсий-ҳуқуқий ва ижтимоий-иқтисодий вазифаларнинг ҳал этилишида ҳамда инсоннинг қонуний ҳуқуқ ва эркинликлари ҳимоя қилинишида фуқаролик жамияти институтлари муҳим рол ўйнайди. Бунда давлат фаолияти устидан жамоатчилик назоратининг таъминланиши фуқаролик жамияти институтларининг муҳим вазифаси деб қаралади. Давлат тизимлари фаолияти устидан жамоатчилик назоратининг амалга оширилишида ноҳукумат ташкилотларининг ролини кучайтириш давлатнинг жамият билан самарали ўзаро алоқада бўлиши механизмларини мустаҳкамлайди

Ижтимоий инновациялар

Ижтимоий инновациялар – бу жамиятнинг ҳар қандай эҳтиёжларини қондиришга қаратилган янги стратегия, концепция, ғоя ва ташкилотлар мажмуасини ўз ичига қамраб олиб, жамиятда ижтимоий ўзгаришларга олиб келади.

Ижтимоий инновациялар хусусидаги қарашлар XX асрнинг 60 йилларида Питер Друкер ва Майкл Янг сингари олимларнинг қарашларида муҳокама қилина бошланди. 70 йилларга келиб эса ушбу термин француз олимларининг илмий-иқтисодий ишларида ҳам ишлатила бошланган. Шундай бўлсада ижтимоий инновация хусусидаги қарашлар ва унинг концепциялари ушбу олимларнинг илмий ишларидан бирмунча олдин тадқиқ этила бошлаган. Жумладан, Бенжамин Франклин қўндалик муаммоларини ҳал қилишда ёрдам берадиган кичик ижтимоий ташкилотларнинг ўрни муҳим эканлигини таъкидлаб ўтган бўлса, қасаба уюшмаларининг асосчиси ва ижтимоий соҳада амалга оширилаётган янгиликларни рағбатлантириш тарафдори Роберт Овен, Карл Маркс, Макс Вебер ва бошқа шу каби ижтимоий соҳа вакиллари ижтимоий янгиликлар жамият тарраққиётининг муҳим омилли эканлигини таъкидлаб ўтганлар.

Тараққиёт “модел”лари

Демократик тамойиллар асосида ривожланаётган мамлакатларнинг унга ўтиш даври тажрибаларига асосланиб, тараққиётнинг учта асосий йўли ёки «модел»и шаклланган.

1. Классик (анъанавий) йўл;
2. Инкилобий йўл;
3. Эволюцион (босқичма-босқич) ривожланиш йўли.

Модернизация ҳақидаги дастлабки концептуал ғоялар жумладан, XX асрнинг 50-60 йилларига келиб анча муфассал даражада шаклланганлиги манбалардан маълумдир. Уларга кўра модернизация ҳақидаги назариялар ўз тараққиётида дастлаб, 1950-1960, 1960-1970, 1980-1990 йиллардан иборат уч муҳим босқични босиб ўтгандир.

Сиёсий модернизация

Сиёсий модернизация жамият сиёсий тизимининг замон талаблари ва эҳтиёжларидан келиб чиқувчи вазиятга нисбатан лаёқатини юксалиши ва давр мослашувини англатади. Айни пайтда сиёсий модернизация давлат ва жамият ўртасидаги муносабатларни замонавийлаштириш, демократик асосларини кучайтириш ва фуқаролик жамияти ривож учун мақбул сиёсий механизмларни вужудга келтириш мақсадларини ўз ичига қамраб олади.

СИЁСИЙ МОДЕРНИЗАЦИЯ

Ғарб олимларидан Г.Алмонд, С.Верба, Л.Пай, С.Хантингтон, Д.Дариндорф, Р.Даль кабилар сиёсий модернизация назариясининг йирик вакиллари ҳисобланадилар.

Сиёсий модернизациянинг XX аср иккинчи ярмига келиб шаклланган консерватив ва либерал йўналишлари, улар ўртасидаги айрим фарқларга қарамасдан, сиёсий модернизация замирида сиёсий барқарорлик ва жамиятнинг изчил демократлашув ҳолати ётишини эътироф қилиб ўтганлар.

Жумладан, С.Хантингтон сиёсий модернизация жамият сиёсий институтларининг, жамиятдаги ижтимоий тафаккурнинг демократлашувидан иборатдир деб ҳисоблайди. Унинг ҳулосаларига кўра «мамлакат ҳаётининг бошқа соҳаларида, масалан, иқтисодий, фан, маданият, таълим йўналишларида бўладиган модернизация жараёнлари ҳам охири оқибатда жамият демократлашувига олиб келади».

сиёсий модернизациянинг турлари:

эндоген тури (унга кўра сиёсий модернизация мутлақо жамиятнинг ўз сиёсий-ижтимоий амалиётидан келиб чиқиб ўтказилади);

эндоген – экзоген тури (унга кўра сиёсий модернизация жамиятнинг ўз асослари ҳамда бошқа мамлакатлар тажрибаларидан фойдаланилган ҳолда амалга оширилади);

экзоген тури (унга кўра сиёсий модернизация жамиятнинг ўз сиёсий ижтимоий асосларига эмас балки бошқаларнинг тажрибасига таянган ҳолда ўтказилиши мумкин)

“Партия” сўзи латинча —part сўзидан келиб чиққан бўлиб, “иш”, “қисм” деган маъноларни англатади.

Сиёсий партия — аҳолининг, ижтимоий қатлам ёки қатламларнинг бир қисми.

Илмий нуктаи назардан сиёсий партиялар учун берилган қуйидаги таърифни асос сифатида қабул қилиш мумкин.

Сиёсий партия – фуқаролик жамиятининг ўзига энг фаол, муштарак мафкура асосида хос институти бўлиб, у муҳим боғланган, давлат ҳокимиятини қўлга ижтимоий-сиёсий ва вакиллик қилиш, уни сақлаб қолиш ва амалга вазибаларини амалга оширишга интилувчи қисми, ихтиёрий иттифоқи.

Сиёсий партиялар жамоат бирлашмаси шаклида ташкил этилувчи ва фаолият юритувчи фуқаролик жамиятининг ўзига хос институти бўлиб, у муҳим ижтимоий-сиёсий ва вакиллик вазибаларини амалга оширади.

Партия ўз низоми асосидаги фаолиятида қуйидаги ижтимоий-сиёсий вазибаларни бажаради:

фуқароларнинг сиёсий ва ҳуқуқий маданиятини ривожлантириш, уларда масъулиятли фуқаролик ахлоқини шакллантиришга қўмаклашади;

партия ўзининг тadbирлари, ижтимоий лойиҳалари орқали (хусусан, фуқаролик жамиятининг бошқа институтлари билан ҳамкорликда), шунингдек, юқори билим ва савияга эга бўлган фуқароларни партия ишига жалб қилиш орқали уларнинг ижтимоий ва сиёсий ҳаётда фаол иштирок этишига қўмаклашади;

партия доимий электоратини ўйлантираётган долзарб иқтисодий ва ижтимоий муаммоларни аниқлаш, уларни самарали ҳал қилишга йўналтирилган лойиҳа ва дастурларни ишлаб чиқиш ҳамда сайлаб қўйиладиган ҳокимият органларида ўзининг вакиллиги орқали уларни илгари суради.

ПАРТИЯВИЙ ТИЗИМЛАР:

Кўппартиявийлик замонавий демократик жамиятлар сиёсий ҳаётини ташкил қилишнинг асосий конституциявий тамойилларидан бири ҳисобланади.

Айнан кўппартиявийлик туфайли демократиянинг сиёсий плюрализм, қонун устуворлиги, имкониятлар тенглиги каби тамойилларини ўзида мужассам этган сиёсий партиялар ва уларнинг вакиллари ўртасида доимий мулоқот таъминланади.

Сиёсий партиянинг ўзига хослигини ифодаловчи қуйидаги бир қатор жиҳатлари ажратиб кўрсатиш мумкин:

ҳар қандай партия аҳоли гуруҳлари ва аниқ ижтимоий қатламнинг манфаат ва интилишларини ифода этувчи мафкура эгаси ва унинг тарғиботчиси ҳисобланади;

сиёсий партия – кишиларнинг муаян тартибга асосланган ўзаро бирлашувини таъминловчи республика, вилоят, туман ва шаҳар даражасида фаолият юритувчи ташкилотдир;

сиёсий партиянинг мақсади – ўзининг электорати манфаатларини ифодаловчи дастурий мақсадларини илгари суриш имкониятига эга бўлиш учун давлат ҳокимияти вакиллик органларида кўпчилик ўринни эгаллаш ҳисобланади;

ҳар бир сиёсий партия ўзининг хайрихоҳлари сафини кенгайтиришга ҳаракат қилади, яъни сайловлар даврида имкон қадар кўпроқ сайловчиларни ўз томонига олдириш бўйича иш олиб боради. Сайловлар оралиғида эса партияга тарафдорларни жалб қилиш ҳамда уларнинг таркибидан партия аъзолари ва фаолларини танлаш, тайёрлаш чораларини амалга оширади.

Жамият сиёсий тизимида сиёсий партиялар қуйидаги асосий функцияларни бажарадилар:

сиёсий мақсадни белгилаш. Мафкурани ва дастурларни ишлаб чиқарар экан, партиялар стратегияни белгилашга, фуқароларни муқобиб ва бошқа хатти-ҳаракатларнинг ҳам мумкинлигига ишонттиришга интиладилар;

ижтимоий манфаатларни ифода этиш ва саралаш. Манфаатларни гуруҳлар ҳам ифода этишлари мумкин, лекин фақат партияларгина уларни марказий давлат органларининг қарорларига таъсир кўрсатадиган шаклда бир бутун қилиб бирлаштира оладилар;

фуқароларни сафарбар қилиш ва ижтимоийлаштириш. Партиялар ўз фаолиятининг узоқ муддатли ижтимоий ва ғоявий-психологик асосини яратадилар, оммавий ахборот воситаларидан фойдаланган ҳолда тегишли ижтимоий фикрни шакллантирадилар;

ҳуқмрон элитани шакллантириш. Ҳокимиятнинг маҳаллий органларини, ҳукуматнинг аввал яширин, сўнгра эса реал таркибини шакллантирадилар; ҳокимиятнинг ваколатли органлари билан жамият ўртасида алоқаларни таъминлайдилар; бошқа сиёсий институтлар билан бирга давлат бошқаруви ва ижтимоий бошқарув механизмини шакллантирадилар, ҳукумат тузилмалари ва механизмларининг барқарорлигини таъминлайдилар;

сиёсий ривожланиш стратегиясини ишлаб чиқиш. Сиёсий партиялар фаолиятининг асосий йўналишлари орасида дастурий қоидаларни, ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий стратегияни ишлаб чиқишни алоҳида ажратиб кўрсатиш лозим бўлади. Ҳозирги замон стратегиясини ишлаб чиқишга малакали кадрлар жалб этилади.

Фуқаролик жамиятининг асосий институти бўлган нодавлат нотижорат ташкилотлар (ННТ) дастлаб жамиятни ўзини ўзи бошқариши асосида, яъни фуқаролик жамиятининг мустақил ижтимоий бирлик сифатида яшашини таъминлаш эҳтиёжлари ва манфаатлари асосида пайдо бўлди. XX асрга келиб нодавлат нотижорат ташкилотлар фуқаролик жамиятининг муҳим ва асосий институтларидан бирига айланди.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 34-моддасидаги «Ўзбекистон Республикаси фуқаролари касаба уюшмалари, сиёсий партияларга ва бошқа жамоат бирлашмаларига уюшиш, оммавий ҳаракатларда иштирок этиш ҳуқуқига эгадирлар» каби фуқароларнинг жамият институтларида иштирок этишини таъминлаб берадиган ҳуқуқий асосларнинг эътироф этилиши республикада жамият тараққиёти инсоният ҳаётининг бир неча асрлар мобайнидаги тажрибалари ва синовларидан муваффақиятли ўтган эркинлик жамияти - фуқаролик жамияти сари интилаётганлигини англатади.

Ўзбекистондаги нодавлат нотижорат ташкилотларнинг ҳуқуқий асослари:

Ўзбекистондаги нодавлат нотижорат ташкилотлар ва сиёсий партиялар фаолияти 1991 й. 14 февралда қабул қилинган Ўзбекистон Республикасининг «Жамоат бирлашмалари тўғрисида»ги Қонуни (1997 й. апрелда қўшимча ва ўзгартиришлар киритилган);

Ўзбекистон Республикасининг «Касаба уюшмалари, уларнинг ҳуқуқлари ва фаолиятининг кафолатлари тўғрисида»ги Қонуни (1992 й. июль);

Ўзбекистон Республикасининг «Сиёсий партиялар тўғрисида»ги Қонуни (1996 й. декабрь);

Ўзбекистон Республикасининг «Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар тўғрисида» янги таҳрирдаги Қонуни (1998 й. май);

Ўзбекистон Республикасининг «Фуқароларнинг ўзини-ўзи бошқариш органлари тўғрисида» янги таҳрирдаги Қонуни (2013 й. апрель), Ўзбекистон Республикасининг «Нодавлат нотижорат ташкилотлари тўғрисида»ги Қонуни (1999 йил апрель).

«Нодавлат нотижорат ташкилоти қўйидаги ҳуқуқларга эга:

Ўз аъзолари ва қатнашчиларининг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ифодалаш ҳамда ҳимоя қилиш;

ижтимоий ҳаётнинг турли масалаларига доир ташаббуслар билан чиқиш, давлат ҳокимияти ва бошқарув органларига таклифлар киритиш;

давлат ҳокимияти ва бошқарув органларининг қарорларини ишлаб чиқишда қонун ҳужжатларида назарда тутилган тартибда иштирок этиш».

МИЛЛАТ

Миллат (арабча – халқ) тушунчаси – муайян ҳудудда истикомат қиладиган, умумий тил, маданият, урф-одат, қадриятлар ва руҳий яқинлик билан фарқланувчи этноижтимоий бирликни англатади. Миллат — тил, маънавият, миллий ўзлиқни ангаш руҳияти, урф-одатлар, анъаналар ва қадриятлар ягоналиги асосида муайян ҳудудда яшовчи иқтисодий алоқалар билан боғланган мустақил субъект сифатида ўзига хос моддий ва маънавий бойликларни яратувчи кишиларнинг этник бирлигидир.

МИЛЛАТЛАРАРО ЗИДДИЯТЛАР

Аниқланишича, сайёраимизда ўзининг бетакрор маданий ва маънавий кадриятларига эга бўлган 1600 дан ортиқ этник гуруҳ яшайди.

1. Буёқ миллатлар (хитойлар, ҳиндлар, америкаликлар, руслар, японлар - ҳар бири юз млн. дан ортиқ сонга эга).
2. Катта миллатлар (50 млн. дан 100 млн. гача: инглизлар, французлар, испанлар, олмонлар, турклар ва бошқалар).
3. Йирик миллатлар (10 млн. дан 50 млн. гача: ўзбеклар, португаллар, поляклар, эфиопияликлар ва ҳоказо).
4. Ўрта сонли миллатлар (1 млн. дан 10 млн. гача).
5. Кичик миллатлар (бир неча 10 мингдан 1 млн. гача).

Умуман олганда, жаҳондаги энг йирик 27 миллатдан ташкил топган халқ Ер юзи аҳолисининг қарийб 75 фоизни ташкил этади.

Қаранг: Мустақиллик. Изоҳли илмий-оммабоп луғат. -Т.: Шарқ, 1998. -Б. 120.

ДИНИЙ БАҒРИКЕНГЛИКНИНГ МЕЪЁРИЙ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ

1990–2012-йиллар мобайнида юртимизда дин соҳасидаги фаолиятни такомиллаштириш бўйича Ўзбекистон Республикаси Президентининг 16 та фармони, Вазирлар Маҳкамасининг 50 дан ортиқ қарори қабул қилинди.

Ўзбекистонда эътиқод эркинлиги ва диний бағрикенгликни мустаҳкамлашда қонунчилик ҳам такомиллашиб борди. "Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар тўғрисида"ги қонун 1991 йилда қабул қилинган. Сўнгги йиллар давомида мазкур қонунни давр талаблари асосида тубдан ўзгартириш зарур бўлиб қолди ва 1998 йилда Республика Олий Мажлиси қонуннинг янги тахририни қабул қилди. Бу қонун мамлакатимизда диний бағрикенглик тамойилларини ҳаётга татбиқ этишда ҳуқуқий асос бўлиб хизмат қилмоқда.

ДИНИЙ БАҒРИКЕНГЛИК ИФОДАСИ

1995 йилнинг октябрида минтақамизда илк бор Тошкент шаҳрида «Бир само остида» шиори билан ўтказилган халқаро мусулмон-насроний конференцияси фикримиз далилидир.

1996 йилнинг ноябрида юртимизда Рус православ черковининг Тошкент ва Марказий Осиё епархияси 125 йиллиги тантаналари ўтказилди.

Бугун мамлакатимизда 16 диний конфессияга мансуб 2000 дан ортиқ диний ташкилот фаолият кўрсатмоқда, Тошкент ислом университети, 9 та ўрта махсус ислом билим юрти ишлаб турибди.

ЎЗБЕКИСТОН ВА БАҒРИКЕНГЛИК ТАМОЙИЛИ

Ўзбекистон ҳукумати оқилона, диний бағрикенглик сиёсатини олиб бормоқда. Ўтган йиллар мобайнида бу борада бой тажриба орттирилди.

2001 йил сентябр ойида Тошкентда ўтган Осиё–Тинч океани минтақаси ЮНЕСКО "Бағрикенглик тармоғи"нинг иккинчи йиғилишида бағрикенглик тамойиллари ўзбек халқининг урф-одатлари билан ҳамбарчас боғлиқлиги таъкидланди.

2004 йил 15 мартда Париждаги ЮНЕСКО қароргоҳида Ўзбекистон ва Францияда диний бағрикенглик мавзусида халқаро анжуман ташкил этилди.

Миллатлараро тотувлик ғоясининг тарихий илдиzlари

Марказий Осиё ҳудудида азалдан истиқомат қилиб келаётган барча миллат ва элатлар бир неча минг йиллар давомида асосан битта давлат миқёсида ёнма-ён туриб ва биргаликда ҳаёт учун курашиб келган;

уларни фақат узок йўллар ажратиб турган бўлса-да, бироқ уларнинг иқтисодий, сиёсий, маданий-маънавий алоқалари ва бир-бирига бўлган турли ҳилдаги ўзаро ижобий таъсирлари тинимсиз давом этган;

бу халқлар минг-минг йиллар давомида умумий босқинчилар томонидан уларга ўтказилган азоб-укубатларни биргаликда баҳам кўрган ҳамда озодликка эришишга муваффақ бўлганлар;

Марказий Осиёда жойлашган республикаларнинг ҳар биридаги кўпдан-кўп ёки деярли барча қишлоқ ва шаҳарларида турли миллат ва элат вакиллари бир-бирлари билан ён қўшни бўлиб қўдо-анда, ёру биродар ва бошқа турдаги яқинликлар ўрнатилгани ҳолда яшаб келганлар.

жамоатчилик назорати ва ижтимоий назорат

Жамоатчилик назорати алоҳида фуқаролар томонидан эмас, балки, жамоат бирлашмалари ва уларнинг вакиллари томонидан амалга оширилади.

Фуқаролик назорати эса ҳеч бир жамоат бирлашмасига аъзо бўлмаган фуқаро томонидан ҳам амалга оширилиши мумкин.

Жамоатчилик назоратининг асосий хусусиятидан келиб чиқиб унга қуйидагича таъриф бериш мумкин:

Жамоатчилик назорати жамоат бирлашмалари томонидан давлат ҳокимияти ва бошқаруви органлари фаолиятининг амалдаги қонунларга мослигини аниқлаш ва баҳолаш бўйича юритадиган фаолият.

Жамоатчилик назоратининг вазифалари қуйидагилардан иборат:

давлат органлари ва жамиятнинг ўзаро тийиб туриш ва манфаатлар мувозанати тизимини таъминлаш;

давлат органлари ва уларнинг мансабдор шахслари томонидан қонунларга, фуқароларнинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларига риоя этилиши ва уларнинг таъминланиш ҳолати тўғрисида фуқароларни хабардор қилиш;

давлат органлари ва уларнинг мансабдор шахслари томонидан қонунга риоя қилмаслик ҳолатларини аниқлаш ва кенг жамоатчиликни хабардор қилиш ҳамда уларни жамоатчилик ёрдамида бартараф этиш, жамиятда ижтимоий адолат принципини қўллаб-қувватлаш ва рағбатлантириш;

фуқароларнинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини таъминлаш соҳасида фуқаролик жамияти институтлари ва давлат органларининг ҳамкорлиги.

Жамоатчилик назоратининг мақсадлари қуйидагилардан иборат:

фуқароларнинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларига риоя этилишини таъминлаш;

давлат органлари ва уларнинг мансабдор шахслари фаолиятида қонунийликни таъминлаш;

жамият манфаатларини ҳимоя қилиш.

Хулоса қилиб айтиш мумкинки, халқ ва ҳокимият ўртасидаги ўзаро муносабатлар икки турли бўлиши мумкин:

Унчалик катта бўлмаган ижтимоий тизимлар учун хос бўлган бевосита ўзаро таъсир.

Шаҳарлар ва умуман, катта ижтимоий тизимларда ҳокимият ва аҳоли ўртасида бавосита ўзаро таъсир вужудга келади. Бунда воситачилик вазифасини оммавий ахборот воситалари, ПИАР ва реклама агентликлари кабилар бажаришади.

TESTLAR

FUQAROLIK JAMIYATI FANIDAN TEST SAVOLLARI:

1. Fuqarolik jamiyati fanining predmeti qaysi javobda to'g'ri ko'rsatilgan?

- A) Fuqarolik jamiyati ijtimoiy sohasida amalga oshirilayotgan islohotlarni.
- V) Davlatning tashqi siyosatini.
- S) Fuqarolik jamiyatida inson huquq va erkinliklari himoya qilinadi.
- D) Fuqarolik jamiyatining shakllanish va rivojlanish qonuniyatlarini.

2. O'zbekistonda «Fuqarolik jamiyati» fanini o'qitish qachon ta'lim tizimiga kiritildi?

- A) 2016 yilda
- V) 2000 yilda
- S) 2015 yilda
- D) 1991 yilda

3. Fuqarolik jamiyati tushunchasi qaysi javobda to'g'ri ko'rsatilgan?

- A) Kishilik jamiyatining asrlar mobaynida shakllangan tafakkur mahsuli bo'lib inson huquqlari va erkinliklarining holati bilan belgilanadigan ijtimoiy tizimdir.
- V) Kishilik jamiyatining asrlar mobaynida shakllangan iqtisodiy faoliyatining mahsuli bo'lib, davlatning rivojlanish darajasini belgilaydigan munosabatdir.
- S) Qadimgi davrdan shakllanib kelayotgan huquqiy munosabatlaridir.
- D) Jamiyatning ijtimoiy munosabatlari tizimidir.

4. Fuqarolik jamiyatining shakllanish bosqichlarini ko'rsating?

- A) IX –XV, XVI-XIX asrlar.
- V) IX –XV, XVI-XIX, XX asrdan hozirgi kungach.
- S) XV-XVI, XVII-XIX asrlar.
- D) XVI-XVII, XVIII-XIX, XX asrdan hozirgi kungacha.

5. Fuqarolik jamiyati shakllanishi asoslari qaysi javobda to'g'ri ko'rsatilgan?

- A) Huquqiy, ma'naviy.
- V) Ijtimoiy-siyosiy, ma'naviy, huquqiy.
- S) Iqtisodiy, ijtimoiy-siyosiy.
- D) Iqtisodiy, ijtimoiy-siyosiy, huquqiy, ma'naviy.

6. Fuqarolik jamiyati holatini belgilash asosiy mezonni aniqlang?

- A) Iqtisodiy ko'rsatkichlar.
- V) Demokratlashtirish ko'rsatkichlari.
- S) Inson huquq va erkinliklarining ta'minlanishi.
- D) Insonni kamolatga erishish darajasi.

7. Fuqarolik jamiyatining asosiy belgilari nimalardan iborat?

- A) Erkin individlar uyushmasi; o'zaro hamkorlikka asoslangan ijtimoiy tuzilma;
- V) Barcha javoblar to'g'ri
- S) Murakkab tuzilishga ega bo'lgan plyuratistik tizim;
- D) O'zini o'zi rivojlantiradigan va o'zini o'zi boshqaradigan tizim.

8. Fuqarolik jamiyatining eng muhim omillari nimalardan iborat?

- A) Iqtisodiy erkinlik, mulk shakllarining rang-barangligi, bozor munosabatlari; inson va fuqaroning tabiiy huquqlarini so'zsiz e'tirof etish va himoya qilish; hokimiyatning qonuniyligi va demokratik xususiyati;

V) Qonun va odil sud oldida hammaning tengligi, har bir shaxsning yuridik jihatdan ishonchli himoyalanganligi; hokimiyatning uchga bo'linishi va hokimiyatlarning o'zaro aloqasi prinsipiga asoslangan huquqiy davlat; siyosiy va mafkuraviy plyuralizm, konstruktiv muxolifatning mavjudligi;

S) So'z va matbuot erkinligi, ommaviy axborot vositalarining mustaqilligi; fuqarolarning shaxsiy hayotiga davlatning aralashmasligi, ularning o'zaro majburiyatlari va burchlari;

siniy va milliy totuvlik, ijtimoiy sherikchilik; odamlarning munosib turmush darajasini ta'minlovchi samarali ijtimoiy siyosat.

D) Barcha javoblar to'g'ri.

9.»Mamlakat boshqaruvida to'rt qoidaga amal qilish kerak: mashvarat, muhokama, qat'iy qaror, tadbirkorlik, ogohlik va ehtiyotkorlikka» degan fikrni qaysi alloma ilgari surgan?

A) Amir Temur

V) Abu Ali ibn Sino

S) Abu Rayxon Beruniy

D) Abu Nasr Farobiy

10. «Hukumat boshlig'ining asosiy vazifasi etib aholining turli qatlamlari, kuchlilar va kuchsizlar o'rtasida siyosiy va huquqiy adolat mezonini o'rnatish deb kim ta'kidlaydi?

A) Amir Temur

V) Abu Ali ibn Sino

S) Abu Rayxon Beruniy

D) Abu Nasr Farobiy

11. Qaysi davrdan boshlab fuqarolik jamiyati g'oyasi demokratiya rivojlanishi bilan chambarchas bog'lanib kelmoqda?

A) antik davrda

V) o'rta asrlarda

S) yangi davrda

D) XX asr boshlarida

12. YAngi davrda Evropadagi fuqarolik jamiyati konsepsiyasi shaklanish necha an'anaridan iborat?

A) ikki

V) uch

S) to'rt

D) besh

13. «Davlat – fuqarolik jamiyat dixotomiyasi kuzatiluvchi konsepsiyalar» qaysi davrda shakllangan?

A) Antik davrda

V) O'rta asrlarda

S) YAngi davrda

D) XX asr boshlarida

14. «Oxirgi vaqtlarda paydo bo'layotgan, jamiyatning, erkin ehtiyoriy assotsiatsiyalari, shuningdek, huquqiy va ommaviy institutlari doirasida amalga oshiriluvchi jamoaviylikning nomumtoz shakllari, nafaqat davlat doirasidan, balki kapitalistik bozor iqtisodiyoti chegarasidan ham chiqib ketmoqda degan fikrni qaysi zamonaviy yondoshuv ilgari surmoqda?

A) Liberal an'ana konsepsiyasi

V) Amerikancha kommunitariz konsepsiyasi

S) Evropacha neokonservatizmi konsepsiyasi

D) Post-marksistcha konsepsiya

15. «Fuqarolik jamiyati faqat mustaqil mamlakat doirasida amalga oshishi, haqidagi xulosasini ilgari surgan g'oyaviy oqim – bu ...»

A) Jaddidchilik

V) Marksizm

S) Konservatizm

D) Liberalizm

16. Fuqarolik jamiyati zamonaviy konseptual diskursining normativ yondoshuvi vakillarini aniqlang.

- A) Aleksis de Tokvil
- V) Endryu Arato
- S) Karl Marks
- D) Nikolo Makiavelli

17. Fuqarolik jamiyatining zamonaviy konsepsiyalarining qaysi yondoshuvi fuqarolik jamiyati a'anaviy jamiyat urnini egallagan yoki zamonaviy jamiyatga xos bo'lgan belgilarni shakllantiradigan jamiyati sifatida tushuniladi?

- A) formatsion
- V) sivilizatsion
- S) modernizatsiya
- D) taraqqiyot

18. Fuqarolik jamiyatining zamonaviy konsepsiyalarining qaysi yondoshuvi fuqarolik jamiyati kapitalistik tizimga bog'lanadi va keng va torma'nolarda tushuniladi?

- A) formatsion
- V) sivilizatsion
- S) modernizatsiya
- D) taraqqiyot

19. Quyidagi fikrlardan qaysi biri Abu Nasr Forobiyga tegishli, deb hisoblaysiz?

- a) «Sotsial strukturalarning yashash mezoni – bu sotsial tabaqalar o'rtasida, shuningdek ularning davlat bilan munosabatlarda adolat prinsipiga qilishdir».
- b) «Sotsial strukturalarning yashash mezoni – bu sotsial tabaqalar o'rtasida, shuningdek ularning davlat bilan munosabatlarda kelishiga harakat qilishdir qilishdir».
- c) «Sotsial strukturalarning yashash mezoni – bu sotsial tabaqalar o'rtasida, shuningdek ularning davlat bilan munosabatlarda ziddiyatlarga kirishishdir».
- d) Fuqarolik jamiyati sotsial strukturalarining tizimli va funksional xususiyatlari

20.«Struktura» (tuzilma) deganda nimani tushunasiz?

- a. «Struktura» (tuzilma) tushunchasi umumiy ma'noda jamiyatning u yoki bu darajadagi barqarorligi undagi odamlarning o'rtasidagi o'zaro aloqalarni anglatadi.
- b) «Struktura» (tuzilma) tushunchasi umumiy ma'noda bir butunning u yoki bu darajadagi barqaror unsurlari yoki ular o'rtasidagi o'zaro aloqalarni anglatadi.
- c) «Struktura» (tuzilma) tushunchasi umumiy ma'noda bir butunning bo'linishi uning yoki bu darajaagi barqarorligi mazmunini anglatadi.
- d) «sotsial strukturalarning yashash mezoni – bu sotsial tabaqalar o'rtasida, shuningdek ularning davlat bilan munosabatlarda ziddiyatlarga kirishishdir».

21. «Jamiyatning sotsial strukturasi» (tuzilmasi) ma'nosini beruvchi fikrni belgilang:

- a) U jamiyatning (institutlarning, odamlarning) ichki tuzilishini ifodalab, tartibga solingan sotsial munosabatlar, sotsial aloqalar va ularning o'zaro aloqalari yig'indisi demakdir.
- b) U jamiyatning (shuningdek davlatning) ichki va tashqi tuzilishini ifodalab, tartibga solingan sotsial siysiy institutlar, sotsial harakatlar va ularning o'zaro aloqalari yig'indisi demakdir.
- c) U jamiyatning (birlikning, guruhlarining) ichki tuzilishini ifodalab, tartibga solingan sotsial birliklar, sotsial institutlar va ularning o'zaro aloqalari yig'indisi demakdir.
- d) «sotsial strukturalarning yashash mezoni – bu sotsial tabaqalar o'rtasida, shuningdek ularning davlat bilan munosabatlarda ziddiyatlarga kirishishdir».

22. Quyidagi tasniflardan qaysi biri fuqarolik jamiyatiga tegishli?

- a) Fuqarolik jamiyati bozor iqtisodiyoti va huquqiydavlat sharoitida davlattasarrufida bo'lgan erkin va teng huquqli individlarning o'zaro munosabatlaridagi plyuralizmdan tashkil topadi.
- b) Fuqarolik jamiyati bozor iqtisodiyoti va huquqiydavlat sharoitida davlattasarrufida bo'lmagan erkin va teng huquqli individlarning o'zaro munosabatlaridagi plyuralizmdan tashkil topadi.
- c) Fuqarolik jamiyati bozor iqtisodiyoti va huquqiydavlat sharoitida davlat bilan hamkorlik qiladigan erkin va teng huquqli individlarning o'zaro munosabatlaridagi plyuralizmdan tashkil topadi.
- d) Barcha javoblar to'g'ri.

23. Quyidagilardan qaysi biri fuqarolik jamiyati strukturasiga kiradi?

- a) Nodavlat ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlar va institutlar (xususiy mulk, mehnat, tadbirkorlik va hokazo);
- b) Davlat ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlari va institutlari (ijtimoiy mulk, mehnat taqsimoti, savdo-sotiq va hokazo);
- c) Nodavlat ijtimoiy-iqtisodiy iqtisodiyot, siyosiy institutlar (huquqiy organlar, turli xil mehnat shakllari va hokazo);
- d) Barcha javoblar to'g'ri.

24. Fuqarolik jamiyatining ijtimoiy-siyosiy sohasi o'z ichiga quyidagilardan qaysi birini oladi?

- a) Fuqarolarning shaxsiy yashash shakllari (maishiy turmush, dam olish va boshq.); ijtimoiy, siyosiy organlar, (mudofaa tashkilotlari, ijtimoiy himoya tizimi, parlament, deputatlar korpusi, mahalliy hokimiyat organlari); mahalliy hokimiyat organlari va boshq.
- b) Fuqarolarning ijtimoiy, siyosiy va shaxsiy huquqlari, davlat oldidagi burchlari, ularni siyosiy jarayonlarda ishtirok etishi, fuqarolarning molmulklari.
- c) Fuqarolar ijtimoiy-siyosiy faolligining turli shakllari (majlislar, namoyishlar va boshq.); ijtimoiy, siyosiy tashkilotlar va harakatlar (kasaba uyushmalari, kam ta'minlangan qatlamlarlarga yordam uyushtirish jamiyati, nogironlar jamiyati, partiyalar va boshq.); o'zini o'zi boshqarish organlari va nodavlat ommaviy axborot vositalari.
- d) Barcha javoblar to'g'ri.

25. Rivojlangan mamlakatlardagi —yangi o'rta sinf yoki —menejerlar va mutaxassislar sinfi deb ataluvchi sotsial birlik necha foizni tashkil etadi?

- a) 20-25 foizni
- b) 30-35 foizni
- c) 40-45 foizni
- d) Barcha javoblar to'g'ri.

26. NNTning faoliyat turlari nechta yo'nalish bo'yicha belgilandi?

- a) 12 ta
- b) 15 ta
- c) 20 ta
- d) 30 ta.

27. NNTning faoliyat turlari nimalardan iborat?

- a) Madaniyat va dam olish; ta'lim va tadqiqot; sog'liqni saqlash; sotsial xizmatlar;
- b) Atrof-muhitni himoya qilish; lokal hamjamiyatlarni rivojlantirish; inson huquqlarini himoya qilish; filantrop⁸⁸ uchun vositachilik qilish;
- c) Xalqaro; diniy; kasbiy, uyushmalar biznes va kasaba uyushmalari;
- d) Barcha javoblar to'g'ri.

⁸⁸ Филантроп [юн. philanthropes] – филантропия билан шуғулланувчи, хайр-эҳсон қилувчи шахс.

28. G'arb namunasidagi fuqarolik jamiyatining strukturasi nimalardan iborat:

- a) Jamiyatning asosiy birligi – siyosiy qaramlikdan holi bo'lgan, o'z huquqlaridan foydalanishga qobil bo'lgan shaxs; turli tuman manfaatlarni ifodalash va amalga oshirish zaruriyati asosida shakllanadigan jamoat tashkilotlari va harakatlar; nodavlat ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlar va institutlar (xususiy mulk, mehnat, tadbirkorlik va hokazo);
- b) Davlatdan mustaqil bo'lgan ishlab chiqaruvchilar (xususiy firmalar va boshqalar); jamoat birlashmalari va tashkilotlari; saylovchilar uyushmalari, turli klublar va to'garaklar; munitsipal, ya'ni o'zini o'zi boshqarish organlari; ta'lim va tarbiyaning nodavlatsohasi; nodavlat ommaviy axborot vositalari;
- c) Siyosiy partiyalar, qonun chiqaruvchi va vakillik organlari atrofida davlat bilan fuqarolik jamiyatini (bog'lovchi bo'g'in» sifatidagi) turli lobbi tashkilotlari; tadbirkorlar, fermerlar tashkilotlari, kasaba, iste'molchilar uyushmalari, ilmiy va madaniy tashkilotlar, sport jamiyatlari va boshqalar; oila; diniy tashkilotlar va boshq.
- d) Barcha javoblar to'g'ri.

29. Fuqarolik jamiyatining iqtisodiy asosida qaysi omil muhim o'rin tutadi?

- a) xususiy mulkchilik
- b) inson omili
- c) mulkiy munosabatlar
- d) barchasi to'g'ri

30. Mulkchilik munosabatlari nima?

- a) barchasi to'g'ri
- b) mulkka egalik qilish va foydalanish
- c) mulkni o'zlashtirish.
- d) mulkni tasarruf etish

31. Jamoa manfaati nima?

- a) kishilar guruhi, korxona va firmalarga tegishli manfaatlar majmui;
- b) jamiyatning iqtisodiy manfaati;
- c) guruh manfaati;
- d) shaxs va oila manfaati.

32. Xususiy mulk insonga qanday his baxsh etadi?

- a) muammolarini engib o'tadi
- b) o'ziga ishonch hissini uyg'otadi
- c) o'z bilimini sinab ko'radi
- d) moddiy imkoniyatini kuchaytiradi

33. Mulkdor o'z imkoniyatini to'liq ishga solishi uchun nima zarur?

- a) qonun ustuvorligi
- b) erkin bozor munosabatlari
- c) adolatli sudlov
- d) barchasi to'g'ri

34. Fuqarolik jamiyatida davlatning iqtisodiyotga ta'siri qanday?

- a) umuman aralashmaydi;
- b) to'liq nazorat qiliadi;
- c) boshboshdoqlikning oldini oladi;
- d) tartibga solishadi.

35. Fuqarolik jamiyati rivoji uchun tadbirkorlikning samarasi qanday kuchaytirish mumkin?

- a) fuqarolik institutlariga uyushgan holda;

- b) qonun vositasida;
- c) moddiy salohiyat bilan;
- d) davlat vositasida.

36. Bozor munosabatlariga o'tish bilan fuqarolik jamiyatini barpo etish qanday masala?

- a) turli xil masala
- b) bir xil masala
- c) biri ikkinchisini taqozo etadi
- d) davlatga oid muammo

37. Tartibga solinmaydigan bozor sharoitida quyidagilardan qaysi biri ro'y berishi mumkin?

- a) boshboshdoqlik;
- b) ijtimoiy tartibssizlik;
- c) iqtisodiy inqiroz
- d) a va b

38. Bozor munosabatlarining rivojiga fuqarolik jamiyati qanday ta'sir ko'rsatadi?

- a) korrupsiyaga qarni kurashda qo'l keladi;
- b) tadbirkorlarning imkoniyatlarini kengaytiradi;
- c) davlatga ko'mak beradi;
- d) barcha javoblar to'g'ri

39. Qaysi javob fuqaroviylikni aniqroq ifoda etadi?

- a) Biror bir davlatga oid bo'lish;
- b) Pasportga ega bo'lish;
- c) Huquqiy, ijtimoiy, ma'naviy va siyosiy layoqatlilik
- d) Barchasi to'g'ri

40. Manbalarda qanday fuqaro haqiqiy fuqaro sanaladi?

- a) O'z vatani taraqqiyotiga jismoniy yoki ma'naviy mehnati bilan hissa qo'shgan shaxs
- b) to'laqonli huquqiy hujjatlarga ega bo'lgan shaxs
- c) jinoyat sodir etmagan shaxs
- d) befarq bo'lmagan shaxs

41. Sho'ro davrida fuqaroviylikda qaysi jihat ustuvorlik qilgan?

- a) sho'roviy mafkura;
- b) vatanparvarlik;
- c) pasportga egalik;
- d) qonun doirasida yashash.

42. Fuqaroviylikning xususiyatlari qaysi qatorda to'g'ri ko'rsatilgan?

- a) o'z haq-huquqlarini tushunish va amaliyotda qo'llay bilish;
- b) boshqalarning haq-huquqlarini hurmat qilish;
- c) mas'uliyatlilik, tenglik
- d) barchasi to'g'ri;

43. Faol fuqarolik darajasi qaysi qatorda to'g'ri ko'rsatilgan?

- a) mas'uliyatli, ongli va vijdonli
- b) voqea-hodisalarga nisbatan munosabati shakllangan
- c) o'z haq-huquqlarini chuqur tushunadi
- d) o'z huquqini amaliy jihatdan himoya qila oladi

44. Faol fuqarolikning xususiyatlari qaysi qatorda to'g'ri ko'rsatilgan?

- a) siyosiy va iqtisodiy tizim to'g'risida bilim olishga tayyor;

- b) o'z haq-huquqlarini faol amalga oshirish uchun bilim va qobiliyat mavjud;
- c) bilimlarni joriy qilish uchun ko'nikmalar mavjud;
- d) barchasi to'g'ri.

45. Fuqarolik jamiyatida passiv fuqaro qanday namoyon bo'ladi?

- a) ijtimoiy munosabatlar va jarayonlarga befarq;
- b) jamoaviy ishlarda faollik ko'rsatadi;
- c) faqat davlatga ishonadi;
- d) imkoni darajasida faoliyat yuritadi.

46. Fuqaroviy faollik dastlab qanday ko'rinishda namoyon bo'ladi?

- a) ko'ngillilar jamiyatlari vositasida
- b) siyosiy partiyalar orqali
- c) tadbirkorlik orqali
- d) mahalla faoliyati orqali

47. Fuqaroviy faollik qanday institutlar orqali namoyon bo'ladi?

- a) fuqaroviy tashabbuslar;
- b) siyosiy partiyalar;
- c) nodavlat-notijorat tashkilotlar
- d) barchasi to'g'ri

48. Fuqaroviy faollikka to'sqinlik qanday oqibatlariga olib kelishi mumkin?

- a) fuqarolik jamiyati shakllanmay qoladi;
- b) fuqarolik institutlari faoliyati namoyon bo'lmaydi;
- c) fuqarolarda norozilik kayfiyati paydo bo'ladi;
- d) barcha javoblar to'g'ri

49. Respublikamizda nodavlat notijorat tashkilotlariga oid qanday uyushma mavjud?

- a) NNT Milliy assosiasiyasi.
- b) NNT Milliy korporatsiyasi.
- c) NNT Milliy qo'mitasi.
- d) NNT Milliy ittifoqi.

50. Fuqarolik jamiyati shakllanishiga nimalar asos qilib olindi?

- a) Adolat tamoyillariga izchil rioya qilish qoidasi.
- b) Turli dinlarning erkin faoliyat yuritishi.
- c) Xorijiy mamlakatlar bilan yaqin aloqalar.
- d) Investitsiyalarni ko'proq jalb etish.

51. Fuqarolarning kasaba uyushmasiga a'zobo'lishi qaysi huquq va erkinliklar guruhiga kiradi?

- a) SHaxsiy.
- b) Siyosiy.
- c) Mehnat.
- d) Iqtisodiy.

52. Fuqarolik jamiyatining o'ziga xos xususiyati nimadan iborat?

- a) Jamoatchilik fikri asosida boshqarish yo'lga qo'yilishi.
- b) Qonun asosidagi boshqaruvning susayishi.
- c) Davlat nazoratining kuchayishi.
- d) Qonun asosidagi boshqaruvning kuchayishi.

53. Jamoat birlashmalarini tarqatib yuborish, ular faoliyatini ta'qiqlab yoki cheklab qo'yishga qaysi organ vakolatli hisoblanadi?

- a) Oliy Majlis qaroriga muvofiq.
- b) Sud organlari qaroriga muvofiq.

- c) Prokuratura organlari.
- d) Adliya organlari qaroriga ko'ra.

54. Siyosiy partiyalar va ijtimoiy harakatlar qanday vazifalarni bajaruvchi demokratik institut sifatida namoyon bo'lishlari maqsadga muvofiq?

- a) Xalq bilan hokimiyatni bog'lovchi bo'g'in sifatida.
- b) O'z manfaatlarini amalga oshiruvchi vosita sifatida.
- c) Davlat manfaatlarini himoya qiluvchi bo'g'in sifatida.
- d) Mahalliy aholi manfaatlarini himoya qiluvchi vosita sifatida.

55. Ijtimoiy fikr va huquqiy madaniyatni shakllantiruvchi demokratik institutlar jumlasiga quyidagilardan qaysi biri kiradi?

- a) Ommaviy axborot vositalari.
- b) Davlat.
- c) Teleko'rsatuvlar.
- d) Fuqarolar yig'ini.

56. Fuqarolar siyosiy jarayonlarda qanday ravishda ishtirok etadilar?

- a) Bevosita va bilvosita.
- b) To'g'ridan-to'g'ri.
- c) Yashirin ravishda.
- d) Muxolif sifatida.

57. O'zbekistonda bugungi kunda qancha NNT mavjud?

- a) 8200 dan ortiq.
- b) 8400 dan ortiq.
- c) 9000 dan ortiq.
- d) 10000 dan ortiq.

58. O'zbekistonda bugungi kunda nechta diniy konfessiya va diniy tashkilotlar faoliyat olib bormoqda?

- a) 16 ta diniy konfessiya va 2000 dan ortiq diniy tashkilot.
- b) 14 ta diniy konfessiya va 2200 dan ortiq diniy tashkilot.
- c) 10 ta diniy konfessiya va 1700 dan ortiq diniy tashkilot.
- d) 9 ta diniy konfessiya va 1500 dan ortiq diniy tashkilot.

59. Jamiyatda huquqiy madaniyatni yuksaltirish milliy dasturiga ko'ra, huquqiy madaniyatli inson – bu...

- a) Huquqiy bilimga ega bo'lgan kishi; huquqiy bilimlarni amaliyotda tatbiq eta oladigan kishi; fuqarolarning qonunchilik tashabbusi;
- b) Huquqiy bilimga ega bo'lgan kishi; fuqarolarning qonunchilik tashabbusi;
- c) Huquqiy bilimga ega bo'lgan kishi; fuqarolarning qonunchilik tashabbusi;
- d) Huquqiy bilimlarni amaliyotda tatbiq eta oladigan kishi; fuqarolarning qonunchilik tashabbusi;

60. . Fuqaroviy faollik qanday institutlar orqali namoyon bo'ladi?

- e) fuqaroviy tashabbuslar;
- f) siyosiy partiyalar;
- g) nodavlat-notijorat tashkilotlar
- h) barchasi to'g'ri

61. Saylov huquqining demokratik tamoyillari o'z ichiga nimalarni qamrab oladi?

- a) Umumiylik, tenglik, to'g'ri-to'g'ri, yashirin.
- b) Xususiylik, tengsizlik, noto'g'ri.
- c) Adolatli, noto'g'ri maxfiylik.
- d) Oshkora, plyuralizm, ma'muriy.

62. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Inson huquqlari bo‘yicha vakili?

- a) Senat
- b) Qonunchilik palatasi
- c) Ombudsman
- d) O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi huzuridagi Nodavlat notijorat tashkilotlarini va fuqarolik jamiyatining boshqa institutlarini qo‘llab-quvvatlash Jamoat fondi

63. O‘zbekistonda qurilayotgan demokratik jamiyatning o‘ziga xosligi asosan nimada namoyon bo‘ladi?

- a) Qonun ustuvorligida
- b) Iqtisodiyot qonunlari ustuvorligida
- c) Siyosiy fikrlar rang-barangligi va erkinligida
- d) Barcha javoblar to‘g‘ri

64. O‘zbekistonda ijroiya hokimiyatini amalga oshiruvchi asosiy hokimiyat tizimi qaysi organ?

- a) O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi
- b) Oliy Majlis
- c) Sud
- d) YUqori palata

65. Demokratiyaning tamoyillarini aniqlang?

- a) Halqning erkin xohish irodasi va hokimiyat tarmoqlarining taqsimlanganligi
- b) Fuqarolarning teng huquqli va inson huquqlarining ustivorligi
- c) Hokimiyat organlarining saylab quyilishi va ularining saylovchilarga buysinishi hamda tayinlash yo‘li bilan shakllanadigan davlat organlarining saylab qo‘yiladigan organlar oldida hisob berishga burchliligi,
- d) A va B javoblar to‘g‘ri

66. . Fuqaroviy faollik qanday institutlar orqali namoyon bo‘ladi?

- i) fuqaroviy tashabbuslar;
- j) siyosiy partiyalar;
- k) nodavlat-notijorat tashkilotlar
- l) barchasi to‘g‘ri

67. Oliy Majlisi Senati tomonidan tasdiqlangan qonun qancha vaqt ichida O‘zbekiston Prezidenti tomonidan imzolanadi?

- a) 2 oy ichida,
- b) 30 kun ichida,
- c) 14 kun ichida,
- d) D. 45 kun ichida.

68. O‘zbekistonda Hokimiyatni bo‘linish prinsipi asosida hokimiyatni qanday shakllantirilgan va u Konstitutsiyaning nechanchi moddasida ko‘rsatilgan?

- a) Qonun chiqaruvchi, Ijro etuvchi va Sud hokimiyatlariga bo‘lingan. (11- modda)
- b) Ijro etuvchi va Bosh Vazir. (30-modda)
- c) O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti va Sud hokimiyati. (21-modda)
- d) Viloyat va tuman hokimliklarga. (53-modda)

69. Siyosiy partiyalar tomonidan O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlis Qonunchilik palatasi deputatligiga ko‘rsatilgan nomzodlarning kamida necha foizini ayollar tashkil etishi lozim?

- a) 15 %

- b) 20%
- c) 30%
- d) 50%

70. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan Senatning necha nafar a‘zosi tayinlanadi?

- a) 10 nafar
- b) 16 nafar
- c) 20 nafar
- d) 25 nafar

71. O‘zbekiston Respublikasida saylovlarni tashkil etish va o‘tkazish bo‘yicha doimiy organ.

- a) Konstitutsiyaviy sud
- b) Markaziy saylov komissiyasi
- c) Oliy Majlis
- d) Vazirlar Mahkamasi

72. O‘zbekiston Respublikasining «O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga saylov to‘g‘risidagi qonuni yangi tahrirda qachon qabul qilingan?

- a) 2003 y 29 avgust
- b) 2002 y 12 dekabr
- c) 2003 y 24 aprel.
- d) 2008 y 25 dekabr

73. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 90-moddasiga asosan O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti etib kim saylanishi mumkin?

- a) O‘zbekiston hududida 15 yil davomida doimiy yashaydigan, 25 yoshdan kam bo‘lmagan shaxs
- b) O‘zbekiston hududida saylovdan oldin kamida 10 yil yashagan, davlat tilini yaxshi bilgan, 35 yoshga to‘lgan O‘zbekiston Respublikasi fuqarosi
- c) O‘zbekiston hududida tug‘ilgan, saylovdan oldin kamida 15 yil O‘zbekiston hududida yashagan, 35 yoshga to‘lgan O‘zbekiston Respublikasi fuqarosi
- d) 35 yoshga to‘lgan har qanday oliy ma‘lumotli O‘zbekiston Respublikasi fuqarosi

74. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga 2003 yil 24 aprelda kiritilgan qo‘shimcha va o‘zgartirishlarga asosan mamlakatimiz saylov tizimida qanday konstitutsiyaviy o‘zgarish ro‘y berdi?

- a) Proporsional saylov tizimiga o‘tildi.
- b) Saylov huquqining yangi sub’ekti – Ekologik harakat faoliyati konstitutsiyaviy mustahkamlandi.
- c) Tashabbuskor guruhlardan saylanadigan mustaqil nomzodlar instituti bekor qilindi
- d) O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi, Mahalliy vakillik organlari va O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti saylovlarini o‘tkazishning aniq muddati belgilandi.

75. O‘zbekiston Respublikasida saylovlarni tashkil etish va o‘tkazish bo‘yicha doimiy organ.

- e) Konstitutsiyaviy sud
- f) Markaziy saylov komissiyasi
- g) Oliy Majlis
- h) Vazirlar Mahkamasi

76. Siyosiy partiyalarning saylovda ishtirok etishi uchun ruxsat berishga zarur bo‘ladigan saylovchilar imzosining miqdori qancha?

- a) 30 ming
- b) 40 ming

- c) 45 ming
- d) 50 ming

77. Kimlar deputatlikka nomzod etib ro'yxatga olinmaydilar?

- a) sodir etilgan jinoyati uchun sudlanganlik holati tugallanmagan yoki sudlanganligi olib tashlanmagan fuqarolar.
- b) saylov kuniga qadar so'nggi besh yil mobaynida O'zbekiston Respublikasi hududida muqim yashamagan fuqarolar.
- c) O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarining harbiy xizmatchilari, Milliy xavfsizlik xizmati, boshqa harbiylashtirilgan bo'linmalarning xodimlari;
- d) Barcha javlar to'g'ri.

78. Qonunchilik palatasi deputatligiga nomzodlar kim tomonidan ko'rsatilishi mumkin?

- a) Tashabbukor guruhlar.
- b) siyosiy partiyalar.
- c) davlat hokimiyati ijro organlari.
- d) Barcha javoblar to'g'ri.

79. AQSHda fuqarolik jamiyatining dastlabki rasmiy institutlari sifatida qaysi muassasalar faoliyat yuritgan?

- a) Gildiyalar va korporativ birlashmalar.
- b) yangi va eski tipdagi uyushmalar va korporativ birlashmalar
- c) Hunarmand va savdogarlarning o'z-o'zini himoya qilish va shaharlarni boshqarish institutlari
- d) Diniy uyushmalar, maktablar va turar joyi bo'yicha havfsizlik va tartibni ta'minlovchi ijtimoiy guruhlar

80. Germaniyada fuqarolik jamiyati institutlarining dastlabki faoliyati qanday shaklda amalga oshgan?

- a) Davlat bilan o'zaro aloqadorlikda faoliyat yurituvchi tizim sifatida
- b) Jamiyat bilan o'zaro hamkorlik o'rnatuvchi tizim sifatida
- c) Diniy uyushmalar, maktablar va turar joyi bo'yicha havfsizlik va tartibni ta'minlovchi ijtimoiy guruhlar sifatida
- d) Gildiyada o'z aksini topgan hunarmand va savdogarlarning o'z-o'zini himoya qilish va shaharlarni boshqarishga o'z ta'sirini o'tkazishning dastlabki shakli sifatida

81. Rivojlangan G'arb davlatlarida faoliyat olib borayotgan fuqarolik jamiyati institutlari demokratik siyosiy faollikni nazarda tutgan holda davlat ustidan nazoratni amalga oshiradi. Bunda siyosiy partiyalar ta'siri va o'z-o'zini boshqarish institutlari faolligi tobora ortib boraveradi. Bu jarayondagi asosiy prinsip nomini ko'rsatib o'ting?

- a) Jamiyat manfaatlarini ustuvorligi
- b) Inson manfaatlarining muhimligi
- c) Demokratik qadriyatlarning ustunligi
- d) SHaxs erkinligi oliy qadriyat ekanligi

82. AQSH, Buyukbritaniya, Avstraliyada qaysi prinsip sabab davlatning fuqarolik jamiyati hayotiga aralashuviga yo'l qo'yilmaydi.

- a) Jamiyat manfaatlarini ustuvorligi.
- b) Inson manfaatlarining muhimligi.
- c) Demokratik qadriyatlarning ustunligi.
- d) SHaxs erkinligi oliy qadriyat ekanligi.

83. Germaniya ijtimoiy-siyosiy hayotida davlatning roli qanday baholanadi?

- a) Milliy birdamlik g'oyasini mustahkamlashga xizmat qiladi
- b) SHaxsiy erkinlik davlat qudratiga bog'lab talqin etiladi

- c) Davlat kuchli bo'lsagina, shaxs qiziqishlari va erkinligini himoya qila oladi
- d) Davlatning jamiyat hayotini barqarorlashtirishdagi ahamiyati kuchli hisoblanadi.

84. Germaniyada davlat tuzilishiga alohida e'tibor qaratiladi. Bunda qaysi g'oya ustuvor ahamiyat kasb etadi?

- a) SHaxs erkinligi
- b) Inson mafaatlari ustuvorligi
- c) Demokratik qadriyatlarning ustunligi
- d) Milliy birdamlik g'oyasi

85. Davlat tartibi g'oyasi, milliy birdamlik shaxs erkinligidan ustun qo'yiladigan mamlakatlar to'g'ri keltirilgan qatorni toping?

- a) Angliya, Fransiya va Germaniya
- b) AQSH, Fransiya va Yaponiya
- c) Fransiya, Italiya va Norvegiya
- d) Germaniya, Fransiya va Yaponiya

86. Nomi quyida keltirilgan qaysi mamlakatda fuqarolarning davlat organlari faoliyati to'g'risida erkin axborot olishga bo'lgan konstitutsiyaviy huquqlarini amalga oshirish ko'p qirrali va murakkab jarayon sifatida baholanadi?

- a) Angliya
- b) AQSH
- c) Fransiya
- d) Germaniya

87. Evropada davlat va fuqarolik jamiyati o'rtasida tuzilgan shartnomalarga qaysi huquqiy-me'yoriy xujjatlar kiradi?

- a) BMTning Iqtisodiy va ijtimoiy kengashi rezolyusiyasi, Evropada davlat boshqaruvi masalalari bo'yicha oq kitob, Evropada nohukumat tashkilotlar mavqeining asosiy prinsiplari va boshqa shu kabi halqaro xujjatlar.
- b) NNTlarning davlat va jamiyat ishlarini boshqarish haqidagi me'yoriy-huquqiy xujjatlar.
- c) Bunday xujjatlar yagona tizimga keltirilmagan.
- d) Xorvatiya hamkorlik dasturi, Estoniya fuqarolik jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasi Vengriyaning fuqarolik jamiyatiga nisbatan davlat strategiyasi.

88. Xitoylik sotsiologlarning fikricha, fuqarolik jamiyati bu?

- a) Fuqarolik jamiyati nodavlat va davlatdan tashqari tashkilotlar
- b) Ijtimoiy tarmoqlar, fuqarolar va nodavlat tashkilotlari
- c) Fuqaroviy-ijtimoiy tashkilotlar
- d) Fuqarolik jamiyati bu asta-sekin qudratli davlatning bozor va ijtimoiy munosabatlar sohasidan chetlashtirilishi, fuqarolik jamiyatining muhim komponentlaridan biri fuqaroviyijtimoiy tashkilotlarini shakllantiruvchi va rivojlantiruvchi tizim.

89. Ijtimoiy innovatsiyalar – bu?

- a) jamiyatning har qanday ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan yangi strategiya
- b) konsepsiya, g'oya va tashkilotlar majmuasi
- c) jamiyatda ijtimoiy o'zgarishlarga olib boruvchi vosita
- d) Barcha javoblar to'g'ri

90. Ijtimoiy innovatsiya to'g'risidagi qarashlar ilk bor qaysi olimlar qarashlarida uchraydi?

- a) Piter Druker
- b) Maykl YAng
- c) Robert Oven, Karl Marks
- d) A va V

91. Kundalik muammolarni hal qilishda yordam beradigan kichik ijtimoiy tashkilotlarning o'rne muhim degan g'oyani kim ilgari suradi?

- a) Robert Oven
- b) Maykl YAng
- c) Maks Veber
- d) Benjamin Franklin

92. O'zbekistonda ijtimoiy sohalarni moliyalashtirish 1990 yilga nisbatan 2015 yil necha foizni tashkil etdi?

- a) 26%
- b) 27%
- c) 28%
- d) 29%

93. Tadqiqotlarga 2020 yilga kelib dunyo aholisiningnecha foizi shaharlarda yashaydi?

- a) 50%
- b) 52%
- c) 54%
- d) 56%

94. Ijtimoiy innovatsiyalar ko'llanilishi nechta ustuvor jarayonlar mavjud?

- a) 5 ta
- b) 4 ta
- c) 3 ta
- d) 2 ta

95. Virtual – bu?

- a) mumkin bo'lgan
- b) yangilik
- c) o'zgarish
- d) nisbiy

96. Birinchi virtual borliq firmasi qachon tashkil topgan?

- a) 1970 yil
- b) 1974 yil
- c) 1980 yil
- d) 1984 yil

97. Axborotlashgan jamiyat konsepsiyasi asoschisi...

- a) D.Bell
- b) Bil Geyts
- c) D. YUng
- d) K. Popper

98. Elektron hukumat qurish bo'yicha iqtisodiyoti o'tish pallasida turgan davlatlar orasida eng yaxshi natijaga erishgan davlat?

- a) Norvegiya
- b) Litva
- c) Estoniya
- d) Latviya

99. Fuqarolik jamiyatining asosi – bu...

- a) YUksak madaniyatga erishgan, to'laqonli huquqqa ega bo'lgan, ongli va erkin faoliyat yurituvchi shaxslar.
- b) Mustaqil faoliyat yurituvchi insonlar guruxi

- c) YAlpi davlat tomonidan boshqariladigan jamiyat fuqarolari
- d) Fuqarolik jamiyatining iqtisodiy tayanchi

100. Jamiyat bu...

- e) murakkab ijtimomiy organizm.
- f) ijtimoiy munosabatlar majmui, yig'indisi.
- g) hamma javoblar to'g'ri
- h) fuqarolik jamiyatining iqtisodiy tayanchi.

101. O'zbekistonda fuqarolik jamiyatining kuyidagi institutlari shakllanib bormoqda:

- a) Jamoatchilik fikrini o'rganish institutlari, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari
- b) Oila hamda uning manfaatlarini aks ettiruvchi mahsus tashkilotlar, milliy-madaniy markazlar;
- c) a va b javoblar tug'ri
- d) Hamma javoblar to'g'ri

102. Odamlarning siyosiy ongi, siyosiy madaniyati, siyosiy faolligi yuksalib borgan sari davlatning qaysi vazifalari nodavlat tuzilmalar va fuqarolarning o'zini-o'zi boshqarish organlariga o'tib boradi?

- a) davlat organlarini boshqarish;
- b) o'zini o'zi boshqarish, davlat organlarini nazorat qilish;
- c) davlat organlari rahbarlarini shakllantirish.
- d) Hamma javoblar to'g'ri

103. Fuqarolik jamiyatining umumiy g'oyalari va asosiy tamoyillaridan biri...

- a) inson va fuqaroning tabiiy huquqlarini so'zsiz tan olish hamda himoya qilish, iqtisodiy erkinlik, turli mulk shakllari,bozor munosabatlari
- b) saylovlarni rejali amalga oshirish, iqtisodiyotni davlat tomonidan boshqarilishi, fikrlar xilma-xilligi
- c) hokimiyat bug'imlarida tub siyosiy islohotlar olib borishni mavjud emasligi
- d) Hamma javoblar to'g'ri

104. Fuqarolik jamiyatining umumiy g'oyalari va asosiy tamoyillari qaysilar.

- a) hokimiyatning erkinligi, qonun va odil sudlov oldida shaxsning zaruriy huquqiy himoyasi, siyosiy plyuralizm, muxolifatning mavjudligi, so'z va matbuot erkinligi
- b) saylovlarni rejali amalga oshirish, iqtisodiyotni davlat tomonidan boshqarilishi, fikrlar xilma-xilligi
- c) O'xshash siyosiy qarashlarga ega bo'lgan kishilar o'rtasida vujudga kelgan ichki o'zaro harakat;
- d) Hamma javoblar to'g'ri

105.Demokratiya deganda nimani tushunasiz?

- a) xalq ommasining siyosiy jarayonlarda faol ishtirok etishi;
- b) ko'pchilikning irodasiga bo'ysunish, turli xil boshqaruv masalalarini jamoatchilikasosida hal etish, xalq ommasining xohish e'tibori asosida hokimiyat yuritish;
- c) siyosiy institutlar ustuvorligini ta'minlash, xalq ommasining davlatboshqaruvidagi o'rnining yuksakligi, barcha rahbar lavozimlarining bevosita xalq tomonidan saylanishi;
- d) jamiyatni davlatdan ustuvorligi, hokimiyatlarni taqsimlanishi, siyosiy plyuralizm, muxolifat legalligi, hokimiyatning ko'pchilik irodasiga muvofiqligi, ozchilik fikrini hurmat qilish, hokimiyatning xalq oldidagi mas'ulligi, majburlashga nisbatan ishontirishning ustuvorligi.

106. Qaysi g'oya jamiyatdagi turli qarash va fikrga ega bo'lgan ijtimoiy qatlamlar siyosiy kuch va harakatlarning maqsadlarini uyg'unlashtira oladi?

- a) yurt tinchligi, Vatan ravnaqi, xalq manfaati;
- b) xorijiy mamlakatlar bilan hamkorlik;

- c) xalq farovonligi;
- d) Hamma javoblar to'g'ri.

107. Mamlakatimiz Prezidenti Konsepsiyada ta'kidlanganidek, ochiq demokratik huquqiy davlat qurish va jahon miqyosida obro'-e'tibor qozongan jamiyat barpo etish borasidagi uzoq va murakkab yo'lda duch kelishimiz mumkin bo'lgan qanday xavf bor?

- a) Eski tuzumtuzumni qo'msash, uni orzu qilish xavfi.
- b) Erishilgan yutuqlarga mahliyo bo'lib, xotirjamlik kayfiyatiga berilish, real voqelikdan uzilib qolish xavfi.
- c) Islohotlarga qarshi islohotlar o'tkazishga urinish xavfi.
- d) Hamma javoblar to'g'ri

108. Prezidentimiz I.A.Karimovning O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi va Senatining 2010 yil 12 noyabrdagi qo'shma majlisida «Mamlakatimizda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasi» nomli ma'ruzasida O'zbekiston Ekologik harakati faoliyatiga oid qanday taklif kiritildi?

- a) O'zbekiston Ekologik harakatining Qonunchilik palatasi deputatlarini saylash bo'yicha konferensiyalarida kuzatuvchilarning ishtirok etish huquqini belgilab beradigan qo'shimcha kiritish taklifi kiritilmoqda.
- b) O'zbekiston Ekologik harakatining Qonunchilik palatasi deputatlarini saylash bo'yicha konferensiyalarida ommaviy axborot vositalarining ishtirok etish huquqini belgilab beradigan qo'shimcha kiritish taklifi kiritilmoqda.
- c) O'zbekiston Ekologik harakatining Qonunchilik palatasi deputatlarini saylash bo'yicha konferensiyalarida vakolatli vakilning ishtirok etish huquqini belgilab beradigan qo'shimcha kiritish taklifi kiritilmoqda.

109. Birinchi Prezidentimiz I.A.Karimov tomonidan 2010 yil 12 noyabr kuni qaysi sohalarni yanada chuqurlashtirish eng muhim ustuvor vazifalar sifatida belgilab berildi?

- a) Davlat hokimiyati va boshqaruvini demokratlashtirish, sud-huquq tizimini isloh etish.
- b) Axborot sohasi erkinligini ta'minlash, O'zbekistonda saylov huquqi erkinligini ta'minlash va saylov qonunchiligini rivojlantirish
- c) Fuqarolik jamiyati institutlarini shakllantirish va rivojlantirish, demokratik bozor islohotlarini va iqtisodiyotini liberallashtirishni yanada chuqurlashtirish
- d) barcha javoblar to'g'ri.

110. Birinchi Prezidentimiz I.A.Karimov tomonidan belgilab berilgan bozor iqtisodiyotiga o'tishning asosiy tamoyillarining 1-chisi nima?

- a) Iqtisodiyotning siyosatdan ustunligi.
- b) Davlat besh islohoti.
- c) Qonun ustivorligi.
- d) Bozor iqtisodiyotiga bosqichma-bosqich o'tish.

111. Taraqqiyotning «o'zbek modeli» ma'no-mazmunini nechta tamoyil tashkil etadi?

- a) 7
- b) 6
- c) 5
- d) 4

112. O'zbekistonning tadrijiy rivojlanish yo'lini tanlaganligi qanday ijobiy oqibatlarga olib keldi?

- a) Iqtisodiy jarayonlar tezlashuviga.
- b) Islohotlarni sekinlashuviga.

- c) Islohotlarning inqilobiy usuliga.
- d) Iqtisodiy va ijtimoiy to'fonlardan asrab qoldi.

113.O'zbekistonda fuqarolik jamiyati asoslarini barpo etishning bosh ustuvor yo'nalishi - bu...

- a) Mustaqillik.
- b) Inson omili.
- c) Sud - huquq tizimi islohoti.
- d) Bozor munosabatlarini chuqurlashtirish.

114.Har qanday mustaqil davlat mamlakat demokratik taraqqiyotini...

- a) Rivojlangan demokratik davlat rivojlanish sirlarini o'rganishdan boshlaydi.
- b) Umuminsoniy demokratiya taraqqiyoti asosida boshlaydi.
- c) O'zining taraqqiyot yo'lini qonuniyatlarini aniqlab olishdan boshlaydi.
- d) Milliy demokratik tamoyillar asosida boshlaydi.

115.Demokratiyaning universal, barcha xalqlar va elatlar uchun barobar modeli bo'lishi mumkinmi?

- a) Bo'lishi mumkin, chunki demokratiya umuminsoniy qadriyatlar.
- b) Demokratiyaning universal modeli bo'lishi mumkin emas, chunki bu uning tabiatiga ziddir.
- c) Ba'zi tarixiy taraqqiyot bosqichlarida bo'lishi mumkin.
- d) Ba'zi bir davlatlarda bo'lishi mumkin.

116. O'zbekistonda o'z-o'zini boshqarishning an'anaviy shakli qaysi?

- a) Mahalla.
- b) Kasaba uyushmalari.
- c) Siyosiy partiyalar.
- d) Jamoat birlashmalari.

117. Fuqarolik jamiyati institutlarini shakllantirish va rivojlantirish bo'yicha qaysi qonunlarga qo'shimcha va o'zgartishlar kiritish taklifi kiritilmoqda?

- a) «Ijtimoiy sheriklik to'g'risida»gi Qonun, «Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari to'g'risida»gi Qonun.
- b) «Fuqarolar yig'ini raisi (oqsoqoli) va uning maslahatchilari saylovi to'g'risida»gi Qonun, «O'zbekiston Respublikasida jamoatchilik nazorati to'g'risida»gi Qonun va «Ekologik nazorat to'g'risida»gi Qonun.
- c) «O'zbekiston Respublikasining Ma'muriy javobgarlik to'g'risida»gi kodeksi va siyosiy partiyalar to'g'risidagi Qonun.
- d) A va B

118. Bugungi kunda mamlakatimizda fuqarolar yig'inlari va o'zini o'zi boshqarish organlari – mahalalar soni qanchani tashkil etadi?

- a) 5 mingdan ortiq
- b) 10 mingdan ortiq
- c) 15 mingdan ortiq
- d) 20 mingdan ortiq

119.O'zbekistonda ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashning nazariy asoslari birinchi Prezidentimiz I.A.Karimovning qaysi asarida ishlab chiqilgan?

- a) O'zbekiston XXI asrga intilmoqda.
- b) O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari.
- c) Tarixiy xotirasiz kelajak yo'q.

d) O'zbekistonning o'z istiqbol va taraqqiyot yo'li.

120. 2007 yil 11 aprelda qabul qilingan «Davlat boshqaruvini yangilash va yanada demokratlashtirish hamda mamlakatni modernizatsiya qilishda siyosiy partiyalarning rolini kuchaytirish to'g'risida»gi konstitutsiyaviy qonunning qabul qilinishi natijasida konstitutsiyamizning qaysi moddalariga tuzatishlar kiritildi?

- a) 89-moddasiga.
- b) 93 - moddaning 15 – bandiga.
- c) 102 - moddaning 2 – qismiga.
- d) Barcha javoblar to'g'ri.

121. Konsepsiya nima?

- a) Iqtisodiy qarash.
- b) Iqtisodiy nazariya.
- c) Nazariy model.
- d) Amaliy tajriba.

122. Boshqaruv sohasi va vazifalarining bir qismini respublika darajasidan viloyat, tuman va shahar miqyosiga o'tkazish nimaga olib keladi, deb o'ylaysiz?

- a) Markaziy hokimiyatning zaiflashuviga.
- b) Bu noto'g'ri siyosat bo'lardi.
- c) Ma'lum ma'noda siyosiy tarqoqlikka.
- d) Boshqaruv sohasining aksilmarkazlashuviga.

123. «Mamlakatimizda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasi» nechta ustuvor vazifani o'z ichiga oladi?

- a) 4
- b) 5
- c) 6
- d) 7

124. Konsepsiyaga muvofiq O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 98-moddasiga Vazirlar Mahkamasiga taalluqli qanday mazmundagi o'zgarishlar kiritildi?

- a) O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga Bosh vazirga nisbatan ishonchsizlik votumini bildirish huquqini berish.
- b) O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senatiga Bosh vazirga nisbatan ishonchsizlik votumini bildirish huquqini berish.
- c) O'zbekiston Respublikasi Prezidenti vakolatlarining bir qismini Senatga o'tkazish.
- d) YUqoridagilarning hammasi to'g'ri.

125. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 98-moddasiga kiritilgan o'zgartirishlarning mazmun-mohiyatiga quyidagilardan qaysi biri taalluqli emas?

- a) Bosh vazir lavozimiga nomzod ko'rsatish va uni tasdiqlashning yanada demokratik prinsiplarini ifodalaydigan yangi tartib o'rnatilmokda.
- b) Oliy Majlisga Bosh Vazirga nisbatan ishonchsizlik votumini bildirish huquqi berilmokda.
- c) Vazirlar Maxkamasi vakolatiga taalluqli masalalar yuzasidan qarorlar qabul qilish huquqi prezident vakolatlari doirasidan chiqarilmoqda.
- d) Prezidentning Vazirlar Mahkamasi majlislarida raislik qilish huquqi mustahkamlanmoqda.

126. Mamlakatimizni isloh etish va demokratlashtirishning yangi bosqichini boshlab beradigan konstitutsiyaviy o'zgarishlarni ko'rsating.

- a) Saylovlarda yutib chiqqan siyosiy partiya taqdim etgan Bosh Vazir nomzodining parlament tomonidan ko'rib chiqilishi va tasdiqlanishi haqidagi konstitutsiyaviy tartibning belgilanishi, hukumatga nisbatan ishonchsizlik votumi institutining joriy etilishi.

- b) Mamlakatimizda ikki palatali parlamentning joriy etilishi.
- c) Prezident vakolatlari doirasidan ijro etuvchi hokimiyat boshlig'i vazifasini chiqarilishi.
- d) YUqoridagi barcha javoblar to'g'ri.

127. Mamlakatimizda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasiga binoan O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining Oliy Majlis Qonunchilik palatasi va Senatining birgalikdagi vakolatlariga qaysi vakolatni qo'shildi?

- a) mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishining dolzarb masalalari yuzasidan Bosh vazirning hisobotlarini eshitish va muhokama qilish.
- b) O'zbekiston Respublikasi Bosh vazirini lavozimidan ozod etish bo'yicha qaror qabul qiladi.
- c) Bosh vazirga nisbatan ishonchsizlik votumi bildirish.
- d) Markaziy saylov komissiyasi Raisini lavozimiga saylash.

128. O'zgargan tafakkur bu

- a) O'zgartirilgan tafakkur.
- b) Demokratik tafakkur.
- c) Stixiyali tafakkur.
- d) Erkin tafakkur.

129. ...har qanday jamiyat barqaror taraqqiyot va farovon hayotga erishish uchun o'z oldiga qanday strategik reja va dasturlarni qo'ymasin, har qanday yuksak orzu-intilishlarni amalga oshirishga kirishmasin

- a) agar tinchlik va osoyishtalik bo'lmasa, barcha harakatlari befoyda va samarasiz bo'laveradi.
- b) agar erkinlik bo'lmasa, demokratik taraqqiyotga erishib bo'lmaydi.
- c) agar milliy xavfsizlik ta'minlanmasa, barqaror jamiyat taraqqiyotga erishib bo'lmaydi
- d) Barcha javoblar to'g'ri

130. O'zbekiston Respublikasining Prezidenti Islom Karimovning «Yuksak ma'naviyat – engilmas kuch asari»da ta'kidlanganidek, «insonning eng ustuvor va muqaddas huquqlaridan biri – bu»?

- a) Tinch yashash huquqidir.
- b) Demokratiyaning insonparvarligidir.
- c) Tinchlik va barqarorlikni ta'minlashdir.
- d) Ozod va erkin yashashdir.

131. Bugungi dunyoning turli mintaqalarida notinchliklar fonida O'zbekiston tinchlik, osoyishtalik diyori bo'lib turibdi. Xo'sh, nima uchun?

- a) CHunki istiqlolning ilk yillaridan boshlab Respublikamizning tashqi siyosatiga tinchlik, barqarorlik va hamkorlik yo'li asos qilib olindi.
- b) CHunki O'zbekiston Respublikasi tashqi siyosatining bosh tamoyili – mamlakat suverenitetini himoya qilish va ta'minlashdan iboratdir.
- c) CHunki mamlakatimiz tashqi siyosatining tamoyillari O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 17-moddasi hamda —O'zbekiston Respublikasi tashqi siyosiy faoliyatining asosiy tamoyillari to'g'risidagi Qonunda mustahkamlab qo'yilgan.
- d) CHunki hozirgi zamon xalqaro munosabatlar tizimida yuz berayotgan o'zgarishlarni O'zbekiston manfaatlari nuqtai nazaridan baholash ustuvordir.

132. Vatan ravnaqi g'oyasini amalga oshirish quyida keltirilgan qanday omillarga bog'liq?

- a) Hozirgi ijtimoiy bar-qarorlik, millatlararo totuvlik, diniy bag'rikenglik, jamiyatni boshqarishda ommaviy tashkilotlarning (xususan, mahallaning) mavqeini oshirish, aholini ijtimoiy himoya qilish tamoyillari nihoyatda muhim.

- b) Hayotda demokratik tamoyillarning ustuvorligi, muqobil partiyalar, jamiyatning barcha jabhalarini erkinlashtirish, davlatning islohotchilik funksiyasi, aholi siyosiy ongi va madaniyatini oshirish katta ahamiyatga ega.
- c) Bozor munosabatlariga xos muqobil mulkchilikning shakllanishi, iqtisodiyotning tarkibiy tizimidagi o'zgarishlar, kichik va o'rta biznes, ishbilarmonlik va tadbirkorlikni rivojlantirish, iqtisodiyotni erkinlashtirish, tashqi iqtisodiy aloqalarni kuchaytirish bunda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.
- d) Tarixiy merosimizning tiklanishi, aholi intellektual salohiyatini oshirish, fan va ilmiy muassasalar, san'at va adabiyotni rivojlantirish, komil insonni tarbiyalash bo'yicha milliy ta'lim dasturining qabul qilinishi va izchil amalga oshirilishi, xalqaro madaniy aloqalarni kuchaytirish ham Vatan ravnaqiga xizmat qiladi.

133. BMT tavsiyalariga ko'ra farovonlik bu

- a) Insonning taraqqiyot indeksi.
- b) Tinchlik va barqarorlik sharti.
- c) Xavfsizlik va barqarorlik kafolati
- d) Barcha javoblar to'g'ri

134. Tanlab olingan strategik maqsaddan kelib chiqib, bozor munosabatlarini davlat tomonidan tartibga solish mexanizmini bosqichma-bosqich joriy etish, iqtisodiyotni erkinlashtirish va aholini ijtimoiy qo'llab-quvvatlash bo'yicha amalga oshirilgan kompleks chora-tadbirlar natijasida...

- a) makroiqtisodiy ko'rsatkichlarning pasayishiga barham berildi. Iqtisodiy islohotlarning birinchi bosqichida, iqtisodiyotda bozor munosabatlariga o'tishning huquqiy negizi barpo etildi.
- b) Ishlab chiqarish sur'ati va aholi turmush darajasining keskin tushib ketishiga yo'l qo'yilmadi, to'lov holati yaxshilanib, ishlab chiqarishning ustuvor tarmoqlarida tarkibiy o'zgarishlarni amalga oshirishga alohida e'tibor berildi.
- c) Mulk to'g'risidagi, korxonalar, ishbilarmonlik, tashqi iqtisodiy faoliyat, banklar va bank faoliyati, mulkni davlat tasarrufidan chiqarish va xususiylashtirish, xo'jalik jamiyatlari va birlashmalari to'g'risida bir qator qonunlar qabul qilindi. Bunda iqtisodiy islohotlarning huquqiy asos va mexanizmini shakllantirishni ta'minlovchi Prezident Farmonlari va Hukumat qarorlari chiqildi.
- d) Barcha javoblar to'g'ri

138. Mamlakatimizda jahon iqtisodiy inqirozining salbiy oqibatlarini bartaraf etish bo'yicha 2009-2012 yillarga mo'ljallab qabul qilingan Inqirozga qarshi choralar dasturini amalga oshirish O'zbekistonning 2010-2011 yillarda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning muhim ustuvor yo'nalishiga aylandi. Bunda inqirozga qarshi dastur quyida ko'rsatilgan qaysi yo'nalishlarda amalga oshirildi.

- a) Korxonalarni modernizatsiya qilish, texnik va texnologik qayta jihozlashni yanada jadallashtirish, zamonaviy, moslashuvchan texnologiyalarni keng joriy etish orqali. Joriy kon'yunktura keskin yomonlashib borayotgan hozirgi sharoitda eksportga mahsulot chiqaradigan korxonalarning tashqi bozorlarda raqobatdosh bo'lishini qo'llab-quvvatlash bo'yicha konkret chora-tadbirlarni amalga oshirish va eksportni rag'batlantirish uchun qo'shimcha omillar yaratildi.
- b) Qat'iy tejamkorlik tizimini joriy etish, ishlab chiqarish xarajatlari va mahsulot tannarxini kamaytirishni rag'batlantirish hisobidan korxonalarning raqobatdoshligini oshirishga keng e'tibor qaratildi. Elektroenergetika tizimini modernizatsiya qilish, energiya iste'molini kamaytirish va energiya tejashning samarali tizimini mamlakatda keng joriy etildi.
- c) Jahon bozorida talab pasayib borayotgan bir sharoitda, ichki bozorda talabni rag'batlantirish orqali mahalliy ishlab chiqaruvchilarni qo'llabquvvatlashda doir keng ko'lamli

mahalliyalashtirish Dasturi qabul qilindi. Mamlakatni modernizatsiya va isloh qilishning —O‘zbek modeli jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi sharoitida o‘zini amalda oqlab, naqadar to‘g‘ri va puxta ekanini isbotladi. D. Barcha javoblar to‘g‘ri.

139. Partiya tizimlari shakllanishiga qaysi omillar eng ko‘p ta’sir ko‘rsatadi?

- A. jamiyat ijtimoiy tarkibi, tabiati; mamalakat qonunchiligi; sotsiologik-madaniy an’analar;
- B. hokimiyat tizimi; hokimiyatlar bo‘linishi;
- C. manfaat guruhlari; norasmiy tashkilotlar; bosim guruhlari.
- D. Barcha javoblar to‘g‘ri

140.«Partiyaviy tizim» deganda nima tushuniladi?

- a) partiyalar o‘rtasidagi aloqalarni tashkil etish shakllari;
- b) mamlakatlardagi barcha partiyalar birligi;
- c) partiyalarning o‘zaro hamda davlat va boshka siyosiy institutlar bilan barqaroraloqalari.
- d) Barcha javoblar to‘g‘ri.

141.Qaysi partiyaviy tizimlar uchun partiyaviy ittifoqlarning yo mutlako yo‘qligi, yoki uning deklarativ tabiatliligi xos?

- a) bir partiyaviy;
- b) ikki partiyaaiy;
- c) kup partiyaviy;
- d) Barcha javoblar to‘g‘ri

142.Saylovdagi g‘alaba partiyalarga nima beradi?

- a) jamiyatni o‘z dasturi asosida boshqarish, qarorlar qabul qilish jarayonida ishtirok etish;
- b) o‘z dasturini amalga oshirish, siyosiy qarorlar qabul qilish jarayoniga ta’sir etish;
- c) xukmron elitani shakllantirish, kadrlarni tanlash va joy-joyiga qo‘yish, qarorlar qabul qilishva ularning bajarilishini nazorat etish.
- d) Barcha javoblar to‘g‘ri

143. Axborot sohasida shaxs uchun qanday huquqiy kafolatlar bo‘lishi kerak?

- A. Fuqarolarning axborot olish imkoniyatlari
- B. SHaxsiy hayotga aralashmaslik
- C. Oilaviy sirni kafolatlash
- D. Xat yozishmalarini himoyalash
- E. Barcha javoblar to‘g‘ri

144. Axborot bilan ishlash qanday jarayonlarni qamrab oladi?

- A. Axborotni qabul qilish
- B. Axborotni saqlash
- C. Axborotni qayta ishlash
- D. Axborotni tarqatish
- E. Barcha javoblar to‘g‘ri

144.Axborot qurol sifatida o‘z ta’siri o‘tkazish uchun kimga eng avvalo imkoniyat yaratib beradi?

- A. Axborot texnologiyalari kuchli rivojlangan davlatlar uchun
- B. Axborot texnologiyalari rivojlanmagan davlatlar uchun
- C. Milliy madaniyatiga ishonadigan xalq uchun
- D. Milliy madaniyatiga uncha ham ishonmaydigan xalq uchun
- E. Barcha javoblar noto‘g‘ri

145. Fuqarolar yig‘ini raisi (oqsoqoli) va uning maslahatchilari qancha muddatga saylanadilar?

- A. 1 yil;
- B. 2,5 yil;
- C. 5 yil;

D. 7 yil.

146. Mahalla-bu...

- A. Davlat boshqaruvining quyi bo'g'ini hisoblanadi;
- B. Fuqarolar o'zini o'zi boshqarish organi hisoblanadi;
- C. Fuqarolar o'zini o'zi boshqarishining hududiy birligidir.
- D. Fuqarolar yig'ini hisoblanadi.

147. ... - fuqarolar o'zini o'zi boshqarish organi hisoblanadi

- A. mahalla;
- B. fuqarolar yig'ini;
- C. fuqarolar yig'ini Kengashi;
- D. fuqarolar yig'ini taftish komissiyasi.

148. Fuqarolar yig'inida kimlar qatnashadilar?

- A. shaharcha, qishloq va ovul, shuningdek shahar shaharcha, qishloq va ovuldagi mahalla hududida yashayotgan, voyaga etgan shaxslar qatnashadilar;
- B. shaharcha, qishloq va ovul, shuningdek shahar shaharcha, qishloq va ovuldagi mahalla hududida doimiy yashayotgan qatnashadilar;
- C. shaharcha, qishloq va ovul, shuningdek shahar shaharcha, qishloq va ovulda doimiy yashayotgan, voyaga etgan shaxslar qatnashadilar;
- D. shaharcha, qishloq va ovul, shuningdek shahar shaharcha, qishloq va ovuldagi mahalla hududida doimiy yashayotgan, voyaga etgan shaxslar qatnashadilar;

149. Fuqarolar yig'ini to'g'risidagi namunaviy Nizom kim tomonidan tasdiqlanadi?

- A. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlis palatalari;
- B. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti;
- C. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi;
- D. Mahalliy davlat hokimiyati

150. Shaharcha, qishloq, ovul fuqarolar yig'ini va shahardagi mahalla fuqarolar yig'ini fuqarolar yig'ini raisi (oqsoqoli) va uning maslahatchilarini, fuqarolar yig'ini faoliyatining asosiy yo'nalishlari bo'yicha komissiyalarining raislarini va a'zolarini hisobotlarini qancha muddat oralig'ida eshitadi?

- A. Yilning har oyida;
- B. Yilning har choragida;
- C. Yilning har olti oyida;
- D. Yilda bir marotaba;

151. Jamoatchilik nazoratining sub'ektlari:

- a) soliq organlari va prokuratura;
- b) ichki ishlar organlari va moliya idoralari;
- c) Fuqarolik jamiyati institutlari
- d) Qonunchilik palatasi vasud organlari

152. Jamoatchilik nazoratining maqsadlari:

- a) Biznes tuzilmalaridagi suiste'molliklarni aniqlash;
- b) Savdo tizimidagi narxlarning adolatli ekanini tekshirish;
- c) Tadbirkorlar faoliyatini taftish qilish;
- d) Davlat hokimiyati organlari faoliyatining qonunlarga mosligini tahlil qilish.

153. Jamoatchilik ekspertizasi-bu:

- a) Sog'liqni saqlash muassasalarida davolash jarayonlarining to'g'ri yo'lga qo'yilganini o'rganish;
- b) Xususiy korxonalarda ishlab chiqarilayotgan mahsulotlar sifatini tekshirish;

- c) Davlat hokimiyati organlari tomonidan qabul qilinayotgan qarorlar, buyruqlar, loyihalar va olib borilayotgan faoliyat qonunlarga mosligi yoki mos emasligini aniqlash.
- d) Sport musobaqalarida hakamlik to'g'ri olib borilayotganini tekshirish.

154. Jamoatchilik monitoringi usullarini ko'rsating

- a) statistik tahlil;
- b) byudjet tahlili;
- c) huquqiy tahlil;
- d) barcha javoblar to'g'ri

155. Ijtimoiy sheriklik-bu:

- a) O'quv yurtlari va sport muassasalari o'rtasida tuzilgan shartnoma;
- b) Savdo tashkilotlari bilan biznes vakillari o'rtasida tuzilgan shartnoma;
- c) Davlat organlarining nodavlat notijorat tashkilotlari va fuqarolik jamiyatining boshqa institutlari bilan mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish dasturlarini, shu jumladan tarmoq, hududiy dasturlarni, shuningdek normativ-huquqiy hujjatlarni hamda fuqarolarning huquqlari va qonuniy manfaatlariga daxldor bo'lgan boshqa qarorlarni ishlab chiqish hamda amalga oshirish borasidagi hamkorligi;
- d) Davlat organlari bilan madaniyat muassasalari o'rtasidagi hamkorlik.

156. Ijtimoiy sheriklikning nazariy asoslari:-

- a) Y.Ashash uchun kurash va tabiiy tanlanish qonunlari;
- b) I.Pavlov va CH.Darvin nazariyalari
- c) L.Feyerbax, Prudon, Lassal, Parsons va YU.Xabermasning ijtimoiy munosabatlar to'g'risidagi nazariyalari
- d) Nisbiylik nazariyasi va Boyl-Mariott qonuni.

157. Huquqiy madaniyat deganda nimani tushunasiz?

- a) Davlat tomonidan belgilangan huquqiy normalar va munosabatlarga, qonunlarga, sud, prokuratura organlariga nisbatan bo'lgan qarashlar;
- b) Jamiyat a'zolarining huquqiy madaniyatini oshirishga xizmat qiladigan barcha qonun-qoidalar va unga tegishli bo'lgan adabiyotlarning o'zlashtirilishi;
- c) Muayyan jamiyatda mavjud huquq normalariga, qonun-qoidalariga, tartibga bo'lgan munosabat va unga amal qilinishi;
- d) Huquq sohasida chiqarilgan adabiyotlarni muntazam o'rganish natijasida xosil bo'lgan bilimlar;

158. Burch deganda nimani tushunasiz?

- a) Insonning muayyan jamiyat, turli ijtimoiy guruhlar (oilalar, mahalla, qarindosh-urug', jamoa va h.k.) tomonidan qabul qilingan qonun-qoidalar, axloqiy me'yorlarning bajarilish, unga amal qilish;
- b) Insonning Alloh oldida bajarilish lozim bo'lgan talablarni anglab etishi, uni bajarilishi, unga amal qilishi;
- c) Jamiyat tomonidan ishlab chiqilgan va hayotga tatbiq qilinayotgan qonunlarga to'la amal qilish;
- d) Ota-onalar bilan farzandlar, qariyalar bilan yoshlar, er va xotin o'rtasida bajarilishi shart bo'lgan me'yorlar;

159. Eng oliy qadriyat nima?

- a) o'zaro xurmat
- b) xamkorlik
- c) jamiyat
- d) inson

160. “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar Strategiyasi to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-4947-sonli farmoni qachon qabul qilingan?

- a) 2017 yil 3 fevralda;
- b) 2017 yil 7 fevralda;
- c) 2017 yil 10 faralda;
- d) 2014 yil 14 yanvarda.

161. “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar Strategiyasi to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-4947-sonli farmoni nechta ilovadan iborat?

- a) 5 ta;
- b) 6 ta;
- c) 8 ta;
- d) 9 ta.

162. “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar Strategiyasi to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-4947-sonli farmonida mamlakatimizni yanada rivojlantirish bo‘yicha nechta ustuvor yo‘nalishlar belgilab berilgan?

- a) 5 ta;
- b) 4 ta;
- c) 7 ta;
- d) 9 ta.

163. 2017-2021 yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar Sterategiyasining birinchi ustuvor yo‘nalishi qanday nomlangan?

- a) Qonun ustuvorligi va sud-huquq tizimini isloh qilishning ustuvor yo‘nalishlari;
- b) Davlat va jamiyat qurilishi tizimini takomillashtirishning ustuvor yo‘nalishlari;
- c) Ijtimoiy sohani rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishlari;
- d) Millatlararo va dinlararo bag‘rikenglik.

164. 2017-2021 yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar Sterategiyasining uchinchi ustuvor yo‘nalishi qanday nomlangan?

- a) Davlat va jamiyat qurilishi tizimini takomillashtirishning ustuvor yo‘nalishlari;
- b) Ijtimoiy sohani rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishlari;
- c) Iqtisodiyotni rivojlantirish va liberallashtirishning ustuvor yo‘nalishlari;
- d) Qonun ustuvorligi va sud-huquq tizimini isloh qilishning ustuvor yo‘nalishlari;

165. 2017-2021 yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar Strategiyasining to‘rtinchi ustuvor yo‘nalishi qanday nomlangan?

- a) Ijtimoiy sohani rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishlari;
- b) Qonun ustuvorligi va sud-huquq tizimini isloh qilishning ustuvor yo‘nalishlari;
- c) Millatlararo va dinlararo bag‘rikenglik;
- d) Iqtisodiyotni rivojlantirish va liberallashtirishning ustuvor yo‘nalishlari.

166. 2017-2021 yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar Strategiyasida Davlat boshqaruv tizimini isloh qilish masalasi qaysi ustuvor yo‘nalishda belgilangan?

- a) Ikkinchi ustuvor yo‘nalishda;
- b) Birinchi ustuvor yo‘nalishda;
- c) Beshinchi ustuvor yo‘nalishda;

d) To'rtinchi ustuvor yo'nalishda.

167. Fuqarolarning huquq va erkinliklarini ishonchli himoya qilish kafolatlarini ta'minlash Harakatlar Strategiyasining qaysi ustuvor yo'nalishi tarkibiga kiradi?

- a) Birinchi ustuvor yo'nalishiga;
- b) Ikkinchi ustuvor yo'nalishiga;
- c) To'rtinchi ustuvor yo'nalishiga;
- d) Beshinchi ustuvor yo'nalishiga.

168. Jamoatchilik boshqaruvi tizimini takomillashtirish Harakatlar Strategiyasining qaysi ustuvor yo'nalishi tarkibiga kiradi?

- a) To'rtinchi ustuvor yo'nalishiga;
- b) Uchinchi ustuvor yo'nalishiga;
- c) Beshinchi ustuvor yo'nalishiga;
- d) Birinchi ustuvor yo'nalishiga;

169. Ta'lim va fan sohasini rivojlantirish Harakatlar Strategiyasining qaysi ustuvor yo'nalishi tarkibiga kiradi?

- a) To'rtinchi ustuvor yo'nalishiga;
- b) Beshinchi ustuvor yo'nalishiga;
- c) Uchinchi ustuvor yo'nalishiga;
- d) Birinchi ustuvor yo'nalishiga;

170. Harakatlar Strategiyasining "Xalq bilan muloqot va inson manfaatlari" yili Davlat dasturi necha banddan iborat?

- a) 250 banddan;
- b) 320 banddan;
- c) 237 banddan;
- d) 257 banddan.

171. Harakatlar Strategiyasiga ko'ra 2017-2021 yillarda umumiy qiymati qancha miqdordagi AQSH dollari miqdoridagi investitsiya jalq qilinishi ko'zda tutilgan?

- a) 40 milliard AQSH dollari miqdorida;
- b) 60 milliard AQSH dollari miqdorida;
- c) 50 milliard AQSH dollari miqdorida;
- d) 45 milliard AQSH dollari miqdorida.

172. Harakatlar Strategiyasiga ko'ra 2017-2021 yillarda qancha miqdoridagi investitsiya loyihasi amalga oshirilishi ko'zda tutilgan?

- a) 549 ta investitsiya loyihasini;
- b) 649 ta investitsiya loyihasini;
- c) 400 ta investitsiya loyihasini;
- d) 600 ta investitsiya loyihasini;

173. Harakatlar Strategiyasiga ko'ra 2017-2021 yillarda sanoat mahsulotini ishlab chiqarish necha baravar oshishi ko'zda tutilgan?

- a) 1,5 baravarga;
- b) 2 baravarga;
- c) 2,5 baravarga;
- d) 3 baravarga.

174. Harakatlar Strategiyasiga ko'ra 2017-2021 yillarda yalpi ichki mahsulotdagi ulushi ... oshishi ko'zda tutilgan?

- a) 35,6 foizdan 36 foizgacha;
- b) 33,6 foizdan 36 foizgacha;
- c) 34,6 foizdan 35 foizgacha;
- d) 32,6 foizdan 35 foizgacha.

175. “Mamlakatimizda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasi” birinchi ustuvor yo‘nalishi qanday nomlangan?

- a) Davlat xokimiyati va boshqaruvini demokratlashtirish;
- b) Sud-xuquq tizmini isloh qilish;
- c) Axborot sohasini isloh qilish, axborot va so‘z erkinligini ta‘minlash;
- d) Fuqarolik jamiyati institutlarini shaqllantirish va rivojlantirish.

176. “Mamlakatimizda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasi” beshinchi ustuvor yo‘nalishi qanday nomlangan?

- a) Davlat xokimiyati va boshqaruvini demokratlashtirish;
- b) Sud-xuquq tizmini isloh qilish;
- c) Axborot sohasini isloh qilish, axborot va so‘z erkinligini ta‘minlash;
- d) Fuqarolik jamiyati institutlarini shaqllantirish va rivojlantirish.

177. Prezident SH.Mirziyoevning “Tanqidiy tahlil, qat’iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo‘lishi kerak” nomli asari qaysi ma‘ruzasi asosida chop etilgan?

- a) Vazirlar mahkamasining 2016 yil yakunlari va 2017 yil ijtimoiy-iqtisodiy islohotlarning ustuvor yo‘nalishlariga bag‘ishlangan kengaytirilgan yig‘ilishidagi ma‘ruzasi;
- b) O‘zbekiston Respublikas Konstitutsiyasi qabul qilinganligining 24 yilliga bag‘ishlangan tantanali marosimdagi ma‘ruzasi;
- c) Prezidentlik faoliyatiga kirishga bag‘ishlangan tantanali maroimdagi ma‘ruzasi;
- d) Prezidentlik saylovi arafasidagi saylov oldi uchrashuvlaridagi ma‘ruzasi.

178. “Xalq bilan muloqot va inson manfaatlari yili” davlat dasturini amalga oshirishning asosiy g‘oyasi?

- a) “Inson manfaatlari hamma narsadan ustun”;
- b) “Xalq boy bo‘lsa, Davlat boy bo‘ladi”;
- c) “Qat’iy tartib intizom va shaxsiy javobgarlik”;
- d) “Fuqarolarning qonuniniy murojaatlarini qisqa vaqtda ko‘rib chiqish”.

BAHOLASH

M E Z O N I

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI
I.KARIMOV NOMIDAGI TDTU OLMALIQ FILIALI
“IJTIMOIY-GUMANITAR FANLAR” KAFEDRASI

**“O'ZBEKISTONNI RIVOJLANTIRISH STRATEGIYASI. FUQAROLIK
JAMIYATI”**

fani bo'yicha talabalar bilimini nazorat
qilish va baholash

M E Z O N I

OLMALIQ - 2020

Ushbu mezon OO'MTVning 2018 yil 9 avgustdagi 19-2018 - son buyrug'iga muvofiq talabalar bilimini nazorat qilish va baholash tizimi to'g'risidagi NIZOM asosida "Ijtimoiy-gumanitar fanlar" kafedrasining 2019 yil «___» _____ - sonli yig'ilishida muhokama qilindi va tasdiqlandi.

Kafedra mudiri:

t.f.n. B.Maxmudov

1 bob: Umumiy qoidalar

O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi (O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Axborotnomasi, 1997 y., 9-son, 225-modda) va «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi to'g'risida»gi (O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Axborotnomasi, 1997 y., 11-12-son, 295-modda) qonunlariga hamda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2001-yil 16-avgustdagi 343-son «Oliy ta'limning davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash to'g'risida»gi qaroriga (O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2001 y., 15-16-son, 104-modda) hamda OO'MTVning 2018 yil 9 avgustdagi 19-2018 - son buyrug'iga muvofiq talabalar bilimini nazorat qilish va baholash tizimi to'g'risidagi Nizomga amal qiladi.

Mazkur Baholash Nizomi 2018-2019 o'quv yilida o'qishga qabul qilingan talabalarga tatbiq etiladi.

“Ijtimoiy-gumanitar fanlar” kafedrasida talabalar bilimini nazorat qilish va baholashdan maqsad ta'lim sifatini boshqarish orqali raqobatbardosh kadrlar tayyorlashga erishish, talabalarining fanlarni o'zlashtirishida bo'shliqlar hosil bo'lishini oldini olish, ularni aniqlash va bartaraf etishdan iborat.

Mazkur Nizomning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

a) talabalarda Davlat ta'lim standartlariga muvofiq tegishli bilim, ko'nikma va malakalar shakllanganligi darajasini nazorat qilish va tahlil qilib borish;

b) talabalar bilimi, ko'nikma va malakalarini baholashning asosiy tamoyillari: Davlat ta'lim standartlariga asoslanganlik, aniqlik, haqqoniylik, ishonchlilik va qulay shaklda baholashni ta'minlash;

v) fanlarning talabalar tomonidan tizimli tarzda va belgilangan muddatlarda o'zlashtirilishini tashkil etish va tahlil qilish;

g) talabalarda mustaqil ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish, axborot resurslari manbalaridan samarali foydalanishni tashkil etish;

d) talabalar bilimini xolis va adolatli baholash hamda uning natijalarini vaqtida ma'lum qilish;

e) talabalarining fanlar bo'yicha kompleks hamda uzluksiz tayyorgarligini ta'minlash;

j) o'quv jarayonining tashkiliy ishlarini kompyuterlashtirishga sharoit yaratish.

1. Fanlar bo'yicha talabalar bilimini semestrda baholash ushbu Nizom mezonlari asosida amalga oshiriladi.

2-bob. Nazorat turlari va baholash mezonlari

1-&. Nazorat turlari

2. Nazorat turlari, uni o'tkazish tartibi va mezonlari kafedra mudiritavsiyasi bilan oliy ta'lim muassasasining (fakultet) o'quv-uslubiy kengashida muhokama qilinadi va tasdiqlanadi hamda har bir fanning ishchi o'quv dasturida mashg'ulot turlari bilan birgalikda ko'rsatiladi.

Joriy nazorat - talabaning fan mavzulari bo'yicha bilim va amaliy ko'nikma darajasini aniqlash va baholash usuli. Joriy nazorat fanning xususiyatidan kelib chiqqan holda, seminar mashg'ulotlarida og'zaki so'rov, test o'tkazish, suhbat, nazorat ishi, kollokvium, uy vazifalarini tekshirish va shu kabi boshqa shakllarda o'tkazilishi mumkin;

3. Oraliq nazorat- semestr davomida o'quv dasturining tegishli (fanning bir necha mavzularini o'z ichiga olgan) bo'limi tugallangandan keyin talabaning bilim va amaliy ko'nikma darajasini aniqlash maqsadida o'quv mashg'ulotlari davomida o'tkaziladi.

4. Oraliq nazoratining soni (bir semestrda ikki martadan ko'p o'tkazilmasligi lozim) va shakli (yozma, og'zaki, test va hokazo) o'quv faniga ajratilgan umumiy soatlar hajmidan kelib chiqqan holda belgilanadi.

5. ON topshiriqlari kafedra professor-o'qituvchilari tomonidan ishlab chiqiladi va kafedra mudiri tasdiqlaydi.

6. Yakuniy nazorat - semestr yakunida muayyan fan bo'yicha nazariy bilim va amaliy ko'nikmalarni talabalar tomonidan o'zlashtirish darajasini aniqlash maqsadida o'tkaziladi

7. Yakuniy nazorat asosan tayanch tushuncha va iboralarga asoslangan «Yozma ish»shaklida o'tkaziladi. Uning shakli kafedra tomonidan belgilanadi.

2-&. Talabalar bilimini baholash mezonlari

8. Talabaning fan bo'yicha o'zlashtirishi quyidagi mezonlar asosida baholanadi:

Baholash shakli	Baho	Bitta savolga ajratilgan baho miqdorini belgilovchi talablar
Joriy nazoratni baholash. Og'zaki savol-javob orqali nazorat olish uchun o'tilgan mavzular yuzasidan	“5” - A'lo	• O'qituvchining fan yuzasidan tuzgan savolnomasidan har bir talaba uchun tayyorlangan savol variantlari tuziladi. Unda 3-5 gacha savol bo'lishi maqsadga muvofiqdir. Talaba og'zaki va yozma savollarning mohiyatini tushunishi, tasavvurga ega bo'lishi, bilishi bilan birgalikda savol mazmunini ilmiy ma'lumotlar asosida yoritib bera olishi kerak. Talabaning bayoni aniq, nutqi ravon, mustaqil fikrlab, izchillik bilan, ilmiy terminlarga ijodiy yondoshgan holda javob berishi kerak. Ma'lumotlarni taqqoslab aniq xulosalar chiqara olishi lozim. Talaba 3-5 ta og'zaki savolga ham shu mezon asosida javob bergan bo'lsa “5” baho qo'yiladi. Talabaning fan bo'yicha o'zlashtirish ko'rsatgichini nazorat qilishda quyidagi namunaviy mezonlar (keyingi o'rinlarda namunaviy mezonlar deb yuritiladi) tavsiya etiladi:“5” baho uchun talabaning bilim darajasi qo'yidagilarga javob

10-50 tagacha savollar ishtirokida hamda 3 tadan savolli variantlar tuziladi.		berishi lozim: • xulosa va qaror qabul qilish: ijodiy fikrlay olish; mustaqil mushohada yurita olish; • olgan bilimlarni amalda qo'llay olish; mohiyatini tushunish; bilish, aytib berish; • tasavvurga ega bo'lish.
	“4”- Yaxshi	• Og'zaki va yozma savollar yuzasidan tasavvurga ega bo'lishi, mohiyatini tushuna olishi, ilmiy ma'lumotlarni bilishi kerak. Mustaqil fikrlay oladi, lekin ma'lumotlarni taqqoslay olmaydi. Materialni bayon qilishda izchillikka rioya qilmaydi. Xulosalari sayoz, savol mazmunini umumlashtirishga qiynaladi. Talaba 3 ta savolga ham shu mezon asosida javob bergan bo'lsa “4” baho qo'yiladi. “4” baho uchun talabaniing bilim darajasi quyidagilarga javob berishi lozim; mustaqil mushohada yurita olish; olgan bilimlarini amalda qo'llay olish; mohiyatini tushunish; bilish, aytib berish; tasavvurga ega bo'lish.
	“3”- qoniqarli	• Talaba og'zaki va yozma savollar mohiyatini tushunadi, tasavvurga ega, lekin savolga javob berishda izchillikka rioya qilmaydi. Ilmiy ma'lumotlarni qisman biladi. Mustaqil mushohada yurita olmaydi. Savol mazmunini qisman bayon qilib beradi. Xulosa chiqara olmaydi. Ilmiy terminlarni izohlay olmaydi. Talaba shu mezon asosida javob bergan bo'lsa “3” baho qo'yiladi. “3” baho uchun talabaniing bilim darajasi quyidagilarga javob berishi lozim; • mohiyatini tushunish; bilish, aytib berish; tasavvurga ega bo'lish.
	“2”- qoniqarsiz	Talaba og'zaki savollar mohiyatini tushunmasa, ilmiy ma'lumotlarni bayon etishda qo'pol xatoliklarga yo'l qo'yilsa, ma'lumotlar asosida mustaqil fikr umuman yoritilganmagan Savol mazmunini tushunmaydi. Bilim va tasavvurga ega emas. Javob bera olmaydi. Talabaga “2” baho qo'yiladi.
Joriy nazoratni baholash Nazoratning bu shaklida talabalar		Nazoratning bu turida talabalar seminar mashg'ulot jarayonida olgan bilimlari, topshiriqlar, uy vazifalari, mustaqil ta'lim topshiriqlarida belgilangan vazifalar yuzasidan – referat, fanga oid slaydlar, kartochka savollarini tayyorlash va shu asosida tushuntirib berishlari kerak. Seminar mashg'ulotlarni bajarib ko'rsatishlar kerak. Berilgan topshiriqlar barchasi bajarilgan bo'lishi shart. Shu asosida erkin, mustaqil fikrlab, so'zlab berishi kerak. Bajargan ishlarini bir-biriga taqqoslayolishi, ahamiyatini yoritib bera

mavzu yuzasidan referat, slaydlar, ko'rgazmal ar va texnika vositalari yordamida o'qituvchi tomonidan berilgan savollarga javob berishi talab etiladi.	“5” -A’lo	olishi kerak. Amaliy mashg'ulotlarini konspekt qilishi va gapirib berishi, mustaqil xulosalarni chiqara olishi lozim. Talababar topshiriqqa shu mezon asosida javob bergan bo'lsa, “5” baho qo'yiladi. Talabaning fan bo'yicha o'zlashtirish ko'rsatgichini nazorat qilishda quyidagi namunaviy mezonlar (keyingi o'rinlarda namunaviy mezonlar deb yuritiladi) tavsiya etiladi: “5” baho uchun talabaning bilim darajasi qo'yidagilarga javob berishi lozim: • xulosa va qaror qabul qilish: ijodiy fikrlay olish; mustaqil mushohada yuritaolish; • olgan bilimlarni amalda qo'llay olish; mohiyatini tushunish; bilish, aytib berish; • tasavvurga ega bo'lish.
	“4”- Yaxshi	Talaba berilgan topshiriqlarni yaxshi bajargan bo'lishi kerak. Taqqoslay oladi, mustaqil so'zlab berishga harakat qiladi. Vazifalar yuzasidan – referat, mavzuga oid slaydlar, rasmlar va savollarni tushuntirib berishlari kerak. Seminar topshiriqlarni bajaradi, lekin xulosa chiqarishga qiynaladi. Talaba 2 ta topshiriqqa ham shu mezon asosida javob bergan bo'lsa “4” baho qo'yiladi. “4” baho uchun talabaning bilim darajasi quyidagilarga javob berishi lozim; • mustaqil mushohada yurita olish; olgan bilimlarini amalda qo'llay olish; • mohiyatini tushunish; bilish, aytib berish; • tasavvurga ega bo'lish.
	“3”- qoniqarli	• Talaba topshiriqlar qisman bajarilgan. Bajarilgan ishlar bo'yicha ma'lumotlarni qisman bayon qila oladi. Taqqoslay olmaydi. Amaliy topshiriqlarni o'qituvchi ishtirokida, uning ko'rsatmasi orqali bajaradi, xulosalarni qayd eta olmaydi. Talaba 2 ta topshiriqqa ham shu mezon asosida javob bergan bo'lsa “3” baho qo'yiladi. “3” baho uchun talabaning bilim darajasi quyidagilarga javob berishi lozim; • mohiyatini tushunish; bilish, aytib berish; tasavvurga ega bo'lish.
	“2”- qoniqarsiz	Talaba berilgan topshiriqlar bo'yicha ma'lumotlarni bayon qila olmaydi. Vazifalarga oid slaydlar, rasmlar va mavzuga oid plakatlatlarga to'g'risida tushunchaga ega emas. Seminar mashg'ulot topshiriqlarini bajaramagan. Mazmunini tushunmaydi va xulosa qila olmasa, talabaga “2” baho qo'yiladi.
		Yakuniy nazorat
Yozma ish		Talaba berilgan yozma ishdagi 3 ta savolning har birini

Yozma ish uchun 3 tadan savol tuziladi va har bir savollar “2”, “3”, “4”, “5” baho bilan baholana-di.	“5” baho	mohiyatini tushunishi, bilishi, tasavvurga ega bo'lishi lozim. Uni ilmiy asoslagan holda ijodiy fikrlab, mustaqil mushohada yuritib, imloviy xatosiz yoritib berishi hamda shu sovellarda berilgan ma'lumotlarni taqqoslay olishi, xulosa va qarorlar chiqargan holda, amalda qo'llay bilishi kerak. Talaba 3 ta savolga ham shu mezon asosida javob bergan bo'lsa, yozma ishga “5” baho qo'yiladi. Talabaning fan bo'yicha o'zlashtirish ko'rsatgichini nazorat qilishda quyidagi namunaviy mezonlar (keyingi o'rinlarda namunaviy mezonlar deb yuritiladi) tavsiya etiladi: “5” baho uchun talabaning bilim darajasi qo'yidagilarga javob berishi lozim: xulosa va qaror qabul qilish: ijodiy fikrlay olish; mustaqil mushohada yurita olish; olgan bilimlarni amalda qo'llay olish; mohiyatini tushunish; bilish, aytib berish; tasavvurga ega bo'lish.
	“4” baho	• Talaba berilgan yozma ishdagi 3 ta savol to'g'risida bilim va tasavvurga ega bo'lishi lozim. Savolni mohiyatini tushungan holda mustaqil mushohada yuritib, savol mazmunini yoritib berishi kerak. Berilgan ilmiy ma'lumotlarni o'zaro taqqoslashga qiynaladi, xulosalar yakuniga etmagan. Talaba 3 ta savolga ham shu mezon asosida javob bergan bo'lsa, yozma ishga “4” baho qo'yiladi. “4” baho uchun talabaning bilim darajasi quyidagilarga javob berishi lozim; • mustaqil mushohada yurita olish; olgan bilimlarini amalda qo'llay olish; • mohiyatini tushunish; bilish, aytib berish; tasavvurga ega bo'lish.
	“3” baho	• Talaba yozma ishdagi 3ta savolni mohiyatini tushunishi, tasavvurga ega bo'lishi, qisman bilishi hisobga olinadi. Ilmiy ma'lumotlar qisman yozilgan, bu ma'lumotlar asosida mustaqil fikr va xulosalar yurita olmaydi. Talaba 3 ta savolga ham shu mezon asosida javob bergan bo'lsa, yozma ishga “3” baho qo'yiladi. “3” baho uchun talabaning bilim darajasi quyidagilarga javob berishi lozim; • mohiyatini tushunish; bilish, aytib berish; tasavvurga ega bo'lish.
	“2” baho	Talaba 3-ta savolni mohiyatini tushunmasa, ilmiy ma'lumotlarni bayon etishda qo'pol xatoliklarga yo'l qo'yilsa, ma'lumotlar asosida mustaqil fikr yurita olmasa, yozma ishga “2” baho qo'yiladi.

3-&. Talabalar bilimini baholash

9. Talabalar bilimini baholash 5 baholik tizimda amalga oshiriladi.

10. ON turini o'tkazish va mazkur nazorat turi bo'yicha talabaning bilimini baholash tegishli fan bo'yicha o'quv mashg'ulotlarini olib borgan professor-o'qituvchi tomonidan amalga oshiriladi.

YAN turini o'tkazish va talabaning bilimini baholash o'quv mashg'ulotlarini olib bormagan professor-o'qituvchi tomonidan amalga oshiriladi. Tegishli fan bo'yicha o'quv mashg'ulotlarini olib borgan professor-o'qituvchi YAN turini o'tkazishda ishtirok etishi ta'qiqlanadi.

YAN turini o'tkazishda kelishuv asosida boshqa OTMlarning tegishli fan bo'yicha professor-o'qituvchilari jalb qilinishi mumkin.

11. OTMda nazorat turlarining o'tkazilishi tegishli OTMning fakultet dekani, kafedra mudiri, o'quv bo'limi hamda ichki nazorat va monitoring bo'limi tomonidan nazorat qilinadi.

12. Talaba tegishli fan bo'yicha YAN turi o'tkaziladigan muddatga qadar ON turini topshirgan bo'lishi shart.

13. ON topshirmagan, shuningdek ONda 2 baho olgan talaba YAN turiga kiritilmaydi. YANga turiga kirmagan yoki kiritilmagan, shuningdek YANDa 2 baho olgan talaba akademik qarzdor hisoblanadi.

14. Talaba uzrli sabablarga ko'ra ON va Yan turiga kirmagan taqdirda unga qayta topshirishga fakultet dekanining farmoyishi asosida ruxsat beriladi.

15. Bir kunda 1tadan ortiq fan bo'yicha Yan o'tkazishga yo'l qo'yilmaydi. YAN oralig'i 2 kun bo'lishi kerak.

16. Fanlardan akademik qarzdorligi 4 ta va undan ko'p bo'lgan talabalarga qayta topshirishga ruxsat berilmaydi va ular OTM rektorining (direktorining) buyrug'i bilan kursdan-kursga qoldiriladi.

17. Talaba baholash natijasidan norozi bo'lsa, baho e'lon qilingandan boshlab 24 soat ichida apellyastiya berishi berishi mumkin.

“O‘ZBEKISTONNI RIVOJLANTIRISH STRATEGIYASI.. FUQAROLIK JAMIYATI” fanidan talabalar bilimini baholash bo'yicha uslubiy ko'rsatma va asosiy qoidalar

Ushbu uslubiy ko'rsatmadan institut bakalavr bosqichining barcha ta'lim yo'nalishlari 3-kursida o'qitiladigan **“O‘zbekistonni rivojlantirish strategiyasi.. fuqarolik jamiyati”**fanidan talabalar bilimini nazorat qilish va baholashda foydalanish tavsiya etiladi.

SHuningdek, uslubiy ko'rsatmada quyidagi asosiy vazifalarni qamrab olingan:

❖ talabalarda Davlat ta'lim standartlariga muvofiq tegishli bilim, ko'nikma va malakalar shakllanganligi darajasini nazorat qilish va tahlil qilish;

❖ talabalar bilimi, ko'nikma va malakalarini haqqoniylik, ishonchlilik va qulay shaklda baholashni ta'minlash;

❖ fanni talabalar tomonidan tizimli tarzda va belgilangan muddatlarda o'zlashtirilishini tashkil etish;

❖ talabalarda mustaqil ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish, axborot resurslari manbalaridan samarali foydalanishni tashkil etish;

❖ talabalarining fan bo'yicha kompleks hamda uzluksiz tayyorgarligini ta'minlash.

Yo'nalish ishchi o'quv rejasida fanga ajratilgan umumiy o'quv yuklamasi 92 soat bo'lib, shundan ma'ruza mashg'ulotlariga 32 soat, seminar mashg'ulotlarga 32 soat va mustaqil ish uchun 28 soat hajmida rejalashtirilgan.

I. Nazorat turlari va uni amalga oshirish tartibi

Kurs bo'yicha talabalarining bilim saviyasi, ko'nikma va malakalarini aniqlash hamda ularning o'zlashtirish darajalarini Davlat ta'lim standartlariga muvofiqligini ta'minlash uchun quyidagi nazorat turlarini o'tkazish nazarda tutiladi:

1) Joriy nazorat – talabaning fan mavzulari bo'yicha bilim va amaliy ko'nikma darajasini aniqlash va baholash usuli. Joriy nazorat mazkur fan xususiyatidan kelib chiqqan holda, mashg'ulotlarda quyidagicha amalga oshiriladi.

Talabaning:

❖ mavzu bo'yicha qo'yilgan og'zaki savollarga (interfaol shaklda) bergan javobi va faolligini baholash;

❖ olayotgan bilimi, o'rganayotgan o'quv materiallari va vazifalarni bajarib borayotganligini qayd qilish maqsadida yuritayotgan konspektini tekshirish;

❖ mavzular bo'yicha mantiqiy bog'langan uy vazifasi va topshiriqlarning bajarilganligini tekshirish;

❖ mustaqil fikrlashga hamda analitik qobiliyatni shakllantirishga xizmat qiladigan yozma ish va referatlarni himoya qildirish;

❖ testlar olish;

❖ o'quv loyihalar yoki amaliy topshiriq (masalalar)larning echimi va taqdimotini amalga oshirish.

2) Oraliq nazorat – institut o'quv jarayoni jadvaliga binoan o'tkaziladigan, fanning bir necha mavzularini o'z ichiga olgan, ya'ni fan o'quv dasturining tegishli bo'limi tugallangandan so'ng talabaning bilim va amaliy ko'nikma darajasini aniqlash va baholash usuli. Ushbu fan bo'yicha oraliq nazorat yozma va og'zaki yoki slayd shaklida bo'lib, talabalar bilimini baholash uchun tarqatiladigan variantda 3 savolga javob berishi lozim, har bir savoli javobiga 3 ball ajratiladi.

Oraliq nazorat savollari yangi o'quv yili boshida kafedra professor-o'qituvchilari tomonidan tuzilib, kafedra majlisida muhokama qilinadi va tasdiqlanadi. Tasdiqlangan oraliq nazorat testlari oldindan talabalarga tarqatiladi.

Oraliq nazoratni o'tkazish jarayoni kafedra mudiri tomonidan tuzilgan komissiya ishtirokida davriy ravishda o'rganib boriladi va uni o'tkazish tartibi buzilgan hollarda, oraliq nazorat natijalari bekor qilinadi hamda oraliq nazorat qayta o'tkaziladi.

3) YAkuniy nazorat – semestr yakunida muayyan fan bo'yicha nazariy va amaliy ko'nikmalarni talabalar tomonidan o'zlashtirganlik darajasini baholash usuli. Mazkur fan bo'yicha yakuniy nazorat semestrning oxirgi ikki haftasi mobaynida O'quv-uslubiy boshqarma tomonidan tuzilgan qat'iy jadval asosida belgilangan auditoriyada "yozma" yoki og'zaki shaklda o'tkaziladi.